

ІСТОРІЯ
ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ
ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ
1848 — 1914

НА ПІДСТАВІ СПОМИНІВ

НАПИСАВ

Д-Р КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ

ЛЬВІВ, 1926.

НАКЛАДОМ ВЛАСНИМ

ISSN 0013-788X

З ДРУКАРНІ ОО. ВАСИЛЯН У ЖОВКВІ

ОБОВ'ЯЗКИ СВІДОМОГО УКРАЇНЦЯ.

1. Бути членом Т-ва „ПРОСВІТА“ у Львові.
 2. У своїй місцевості бути діяльним членом читальні „Просвіти“.
 3. В день Свята Просвіти 8. грудня скласти почесний дар „Просвіти“.
 4. Передплачувати часописи вид. „Просвіти“, як „Народню Просвіту“, „Бібліотечний Порадник“ та „Аматорський Театр“.
 5. Купувати видання „Просвіти“, а в першу чергу: „Українську письменність“ в 24 т. (ціна 1 т. 5 і 7 зол.), Історію Укр. Літератури Возняка в 3 т. (ціна 23-50. з.), Іст. Укр. Держави Терлецького в 2 т. (ціна 4 зол.) і т. д.
- Товариство „ПРОСВІТА“ у Львові, Ринок 10.

„РІДНА ШКОЛА“ — УПТ.

удержує

власним коштом Захоронки, — народні, середні й фахові школи, курси ремісничі й українознавства,

видає

книжки шкільні, наукові й діточі,

продає

у власній книгарні українські й чужомовні видання.

Обов'язком кожного громадянина (ки)
стати членом того Товариства.

Адреса: „Рідна Школа“, Львів, Ринок, ч. 10. II. п.

Читайте!

<i>Чикаленко</i> — Спогади I, II, III	зол. 8:00
<i>Дорошенко</i> — Мої спомини I, II, III, IV	„ 8:80
<i>Копистянський</i> — Похід укр. армії I, II.	„ 5:00
<i>Назарук</i> — Рік на Вел. Україні	„ 2:00
<i>Бородиевич</i> — В чотирокутнику смерті	„ 1:50
<i>Назарук</i> — У. С. С. над Зол. Липою	„ 1:00
<i>Доценко</i> — Літопис укр. револ. 2 томи	„ 35:00

Замовлення слати на адресу:

Книгарня Наукового Т-ва ім. ШЕВЧЕНКА, Львів, Ринок 10.

Читайте!

ПРИСВЯЧУЮ ПАМ'ЯТИ
МОЇХ РОДИЧІВ
АВТОР

ВСТУПНЕ СЛОВО.

Бажаючи вдоволити бажанню поставленому до мене при нагоді обходу ювілею моєї національної діяльності, — щоби молодшому поколінню дати підручник історії політичної думки Галицьких Українців на протязі минулого півстоліття, та щоби молодше покоління брало зразки з громадянських діячів минулого часу і не помилялося вже в тих справах, в яких блудили наші батьки, я постановив зясувати важніші події з нашого минулого, що зображують політичну думку у визвольних змаганнях Українців галицької землі. При сім стараюся використати мої спомини для прояснення відносних подій.

Таке трактування нашої, неписаної досі історії — уважаю за вказане і доцільне не тільки ізза потреби освідомлення молодшого покоління в тім, що діялося в недавньому часі, але й тому, щоби будучий історик розпізнавав і осуджував те минуле на основі провірених подій, а ніколи на підставі своїх догадів або довільних тез. Кажу се отверто і виразно, бо як раз мені довело ся почути між нами такі думки, що історія скаже те, чого захочеться історіографам...

Про минулі часи — події і діячів свого времені скаже історія колись своє останнє слово, а сучасні очевидці мають передати все те, що діялося — вірно, щоби історія сказала слово правди.

Та доцільно нам треба прояснювати минувші події, бо нашу українську націю може обновити і скрипити тільки внутрішня перемога здорової думки політичної, а ніколи закривання дійсности або пособлювання політичній спекуляції понад головами нації...

Маючи те все на увазі, стараюся представити важніші події з недавнього часу в загальних нарисах, але предметово і без накиненої тенденції. Отсе моя провідна думка у писанню оглядів подій нашого національного відродження, що мають дати історію політичної думки Галицьких Українців, — значить причинок для історії розвитку нашої політичної думки.

А до того щиро бажаю, щоб наше нове, вирастаюче і доростаюче покоління відчуло і зрозуміло змагання діячів минулого часу, що пробили шлях до нового життя нації, і у сім розважуванню мусить воно тямити, що святу любов до рідного народу можуть почувати тільки чисті душі, та що національна праця се діло трудне і буває невдячне, а проте вона вельми важна, бо від неї залежить доля нації...

На сім місци іще зазначую, що висловів: Русини, Українці, та руський, українсько-руський, русько-український і український буду уживати так, як їх у відноснім періоді у нас уживано, щоби тим способом виказати історичний процес відновлення властивої назви нашого народу і нації. Так само щодо язика, в наведених мною відозвах, промовах і заявах, буду придержувати ся відносних висловів.

Вкінці, уважаю моім обовязком зложити щиро подяку: Вп. президентови сеніорови Юліяну Романчукови, професорови університету Д-ру Кирилови Студинському, директорови Д-ру Василю Щурагови, радникови Айталеви Вітошинському, Д-ру Іванови Німчукови і професорови Грицеві Микетеєви — за поміч у збиранню матеріялів до сеї праці.

Зачав писати у Відні, в жовтні 1924 р.

Д-р Кость Левицький

Дві великі події.

А на оновленій землі
Врага не буде супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люде на землі.
Т. Шевченко.

В половині минулого століття зайшли дві незвичайно важні події у політичному відродженню України.

В р. 1846. зібрався в Києві невеличкий гурток найбільших українських патріотів, оживлених любовю до рідного народу, що шукав шляхів, якими належало піти до відродження і розвою української нації. На чолі тих людей станув Микола Костомарів та в день Різдва Христового 1846. р. заснували вони політичне товариство: св. Кирила і Методія (Кирило-Методіївське Брацтво). Між членами сего товариства були Панько Куліш і Тарас Шевченко.¹⁾

Першою метою отсего товариства були: просвіта народу і гуманність. Тому думки основників ішли передусім за сим, щоби видавати книжки для народу і закладати сільські школи, відтак домагатися знесення панщини та усунення кастових привілеїв, як також свободи віри і національної рівноправности з політичним ідеалом федерації славянських народів.²⁾

¹⁾ Пр. пор. Омеляна Огоновського, Історія літератури руської, Львів, 1889. р. часть II. стр. 156 і д.; Кирило-Методіївське Брацтво в Києві 1843-1847, Роз'ясненне П. Куліша, у фейлетонах „Діла“ з р. 1888, чч. 47 і д., та Михайла Грушевського, Ілюстрована Історія України, Київ-Львів, 1911, стор. 526 і д.

²⁾ Акад. Сергій Єфремов, Біля початків українства, в науковім трьохмісячнику українознавства „Україна“, Київ, 1924, стор. 89, підносить три політичні моменти як основну фізіономію Брацтва: автономізм як самостійність культурно-державну української нації, народоправство як державний принцип взагалі, на демократії побудований, і федералізм як спосіб урядження міжнародних відносин.

Благородні наміри сего товариства перших великих піонерів української ідеї осудив царський уряд як небезпечні, товариство розігнав, а головних діячів запроторив до в'язниць і вислав на вигнання. Так тоді упорався російський уряд з ідейними змаганнями

Тарас Шевченко

передових Українців, добачуючи небезпеку в тайнім товаристві та у свобідних думках.

Але велика подія засновання сего політичного товариства принесла нам Шевченкове „Послання землякам“ та остала політичним заповітом Українців, що носить своє знамя: свобідної ї самостійної України.

Та майже рівночасно, хоч від себе незалежно, піднімається клич національного відродження галицьких Українців, що тоді звалися Русинами.

Три молоді студенти університету у Львові: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький злучились були в р. 1831. в постійний кружок, прозиваний „руською трійцею“, що постановив собі: працювати ціле життя для добра руського (українського) народу і відродження руської народної словесности. Але діяльність їх не йшла легко і успішно, бо австрійські власти, що мали до діла з тодішнім польським повстанням, побоювали ся українського нового руху в Галичині, а в духовних уніятських кругах, котрі виконували цензуру руських видавництв, панував тоді реакційний і неприхильний настрій навіть супроти народного напрямку в письменстві.

Тому перший альманах „Зоря“, уложений заходами „руської трійці“ в 1834. р. — заборонила духовна цензура, а з новим збірником, зложеним з народних пісень, поезій і наукових статей, мусіла вона утікати на Угорщину, щоби виминути галицьку цензуру. Сей збірник надруковано в Пешті під наголовком: „Русалка Днѣстровая“ (Ruthenische Volks-Lieder), у Будимѣ, письмом корол. Всеучилища Пештанского 1837“. Та коли книжка мала прийти до Львова, цензура обняла її конфіскацією, так що вона вийшла на світ аж в р. 1848.

Маркіян Шашкевич не видержав довго і умер передчасно, в дні 7. червня 1843. р., але його творчий дух пробудив галицьку Україну з глибокого сну до нового життя народного. Він став першим народним поетом галицької землі, та за його почином стало витворюватися у нас сторонництво народне з метою наближення до України.

Правда, що Маркіян Шашкевич полишив нам невелику письменничу спадщину, але він кинув між нас світло національної свідомости і пробудив почуття одноцілости всього українського народу. Отсим підніс Маркіян Шашкевич українську національну ідею, та сей його заповіт під-

РУСАЛКА ДНѢТРОВАЯ.

Ruthenische Volks-Lieder.

У БУДИМЪ
Писъмом Корол. Всеучилища Пештанского.

1834.

няли народовці з 1848. року, кладучи перші основи до національної будівлі.

Отсі спільні почування з Україною — про цвіт-долю висловив Маркіян Шашкевич у сердечній думі „Побратимови“ (Николі Устіяновичеві)³⁾.

Маркіян Шашкевич

„Як при Чорнім морі
Себе заквічає;
В степах на просторі
Весело заграє;

³⁾ В Ђнок Русинам на обжинки уплѣв Иван Б. Ѳ. Головацкій. Часть первая. К пользѣ и вспоможению галицких селян через поводень вторѣчну пѣдупалих. У Вѣдни. Черенками оо. Мехитаристѣв. 1846.

Як в водах — Дніпрі
Змиєсь, приберєся,
Легеньким крильцем
На Дністр занесе ся:
В тихенькім Дністрі
Собі прилягне ся;
Крилоньками сплесне,
Стрясе, злопотить,
Під небо до сонця
Ген-ген полетить...“

Національне відродження Українців в Галичині з кінцем першої половини ХІХ. віку було дійсно відродженням політичної думки, бо розбуджені Галичане почувалися частиною українського народу, - окремишного від польського і російського. Отсе висказано не тільки нашими передовими людьми галицького відродження, як Маркіян Шашкевич, Никола Устиянович, Яків Головацький і інші, але також прилюдною подією проголошення в політичних маніфестах „Головної Руської Ради“ у Львові в р. 1848.

Той первісний характер нашого відродження приртемнювався опісля тут і там, бо тогочасні обставини політичні, міжнародні незгоди і правно-державні переміни — не допускали до устійнення політичної думки та до виповнення тих почувань відповідним змістом соціально-політичним. А того змісту провідної думки нації додавала животворна пісня Тараса Шевченка і вона витворила невмируче джерело відродження галицьких Українців.

ПЕРШИЙ ПЕРІОД, 1848 — 1860.

1. Як пробудилась політична думка.

В яких обставинах пробивалась у нас політична думка — прояснює нам розправа речника незалежності України о. Василя Подолинського п. н. „*Slowo przestrogі*“, що появилася в р. 1848. Автор представляє, що тодішнє руське (українське) громадянство було поділене на чотири партії:

Чисто руську, значить українську; польсько-руську; австрійсько-руську і російсько-руську, та заявляє, що партія чисто українська хоче України вільної і незалежної, а змагає до неї просто, безоглядно або через Славянщину. А далі каже о. Подолинський, що ми є Українці і віримо „міцно“ у воскресеннє України, скорше чи пізнійше, бо минув той час, коли ми вагалися в куті виявити своє ім'я...

Відносно інших партій, про які згадує о. Подолинський, треба сказати, що під партією польсько-руською розуміється той гурток людей в Галичині, який прилучив ся до визнання: *Gente Ruthenus, natione Polonus*; під партією австрійсько-руською розуміється той гурток нашої інтелігенції в Галичині, що не відчував долі рідного народу, а старав ся сліпою льояльністю супроти австрійського уряду зазначувати своє політичне становище, щоби не наражувати собі сильних „міра сего“, — а під партією російсько-руською розуміється руссофільський напрям, що вже тоді вказував на „єдинство“ з російським народом. Сими трьома чинниками, що тоді нуртували в українськїм народі галицької землі, була у нас загрожена українська нація.⁴⁾ З того незвичайно

⁴⁾ Пр. пор. Д-ра Василя Щурата, Початок українства в Галичині, в „Ділі“ ч. 64. з р. 1914, та Д-ра М. Лозинського, Галичина в життї України, у Вістнику Союза визволення України Ч. 3—4. з р. 1916, і Д-ра Василя Щурата, На досвітку нової доби, у Львові, 1919, стор. 134 і д.

знаменного слова о. Подолинського виказуєсь, що думка політична про незалежність України вже перед р. 1848. не була чужа нашому громадянству в Галичині.

Професор Омелян Партицький згадує знова в своїх поміченнях про літературну діяльність Антона Любич Могильницького (Письма Антонія Любич Могильницького, Львѳвъ, 1885, на стор. 211), що в роках 1837 і 1838 були в Галичині три партії: виключно народна під проводом Маркіяна Шашкевича з метою: зближення з Україною; — виключно галицька під проводом Григорія Яхимовича — з метою: образувати власними силами галицьку мову при помочи церковного язика, і російська під проводом Йосифа Левицького — з метою: вживання язика Державіна або церковщини...

В таких обставинах застав рік 1848. галицьких Русинів. Отсі помічення виказують, що тоді не була ще скристалізувана у нас думка національна, вона тліла та дожидала свого часу.

2. Рік 1848. в Австрії і знесенне панщини.

Рік 1848, званий роком „весни народів“, визначився живими поривами і рухами на європейським континенті, що захопили були також австрійську монархію. Причинами сих рухів були ось такі обставини і події: загальне змагання до усунення державного абсолютизму (примусового правління), пробудження національної ідеї і боротьба націй за здійснення їх правно-державних аспірацій.

Революційний рух проявився був також у Відні, так званою мартовою революцією, що покінчила ся цісарською проклямацією з 15. марта 1848, яка прирекла сповнити бажання „вірних“ народів, та опісля патентом з 15. мая 1848. р. розпоряджено вибір *конституційного сойму державного* з 383. членів, котрий вже в дні 22. липня 1848. року у Відні зібрався.

В Галичині було в тім памятнім році так, що польська інтелігенція (головно шляхта) рвала ся іти за

духом часу, щоби відновити свою польську державу, а наша руська інтелігенція (переважно духовна) ішла льояльним шляхом на зустріч Австрії, — сподіючись, що таким способом унеможливить зреалізування польських намірів та сим часом позискає умови до піднесення і розвитку своєї нації в Австрії. Натомість маси нашого хлопського народу, що досі гнулись під ярмом шляхотської польської панщини, діждались свого визволення, бо несподівано, патентом австрійського цісаря Фердинанда з 17. квітня 1848. р. проголошено прилюдно:

„Ми приказуєм, — всякий род панщини или роботизни і другії подданчії повинности так ґрунтових господарів (кметів), як і халупників і комірників мають перестати з дня 15. мая 1848. года“...

Ось так скасовано у нас панщину, та з вдяки за те станули по наших громадах сільських хрести з написом: „В память даної свободи 3 (15) мая 1848“, і наш нарід десятками літ святкував роковини знесення панщини-неволі, котрої вже й старші люди сьогодні не памятають, а переказують за оповіданнями очевидців...

Поляки (польська шляхта) не були вдоволені з сього, що австрійське правительство знесло панщину та пятнували той акт як інтригу Австрії, покликуючи ся на те, що вони вже передше постановили дарувати панщину. З боку Австрії був се акт самооборони, щоби приєднати собі нарід хліборобський і не допустити його до участі в польських повстаннях. Відносний патент підписав цісар Фердинанд з міністром внутрішних справ Францом бароном Пільерсдорфом, що прийшов був до керми в Австрії по державнім канцлері кн. Меттерніхови...

Таким чином рік 1848. в Австрії приніс нашому народови дві важні передумови: отворив перші двері до конституційного життя, та покінчив тяжкий процес панщини в Галичині, що тягнув ся в Австрії від р. 1772, визволенням переважної частини нашого населення з під ярма не-

МЫ ФЕРДИНАНДЪ ПЕРВЫЙ, БОЖІЕЮ МЫЛОСТІЮ ЦЪСАРЬ АУСТРІЙСКІЙ, КОРОЛЬ ВЕНГЕРСКІЙ И ЧЕСКИЙ, СЕГО ИМЕНИ ПАТЫЙ; КОРОЛЬ ЛОМБАРДСКІЙ И ВЕНЕЦКІЙ, ДАЛМАЦКІЙ, КРОАЦКІЙ, СЛАВОНСКІЙ, ГАЛИЦКІЙ, ВОЛОДОМИРСКІЙ, И ИЛЛИРІЙСКІЙ; АРХИКНАЗЬ АУСТРІЙСКІЙ, КНАЗЬ ДОФАРИНГІИ, САЛЦБЪРГА, СТИРІИ, КАРИНТІИ, КРАИНЫ, ВЫШНЕЙ И НИЖНЕЙ ШЛЕЗІИ, ВЕЛИКІЙ КНАЗЬ СЕДМОГРОДЦКІЙ, МАРГРАФЪ МОРАВИИ, ОУКНАЖЕННЫЙ ГРАФЪ ГАЕСБЪРГСКІЙ И ТИРОЛЬСКІЙ, И ПРОЧ: И ПРОЧ:

Первое. Вѣскіи родъ панцины или роко-
тызни и дрѣгѣи подданчїи покынности такъ грѣн-
товыхъ господарѣвъ (кметѣвъ), такъ и халѣпни-
кѣвъ и комѣрникѣвъ мають прїстати съ дня
15. Мая 1848 года.

волі, так що весь наш нарід в Галичині дійшов до волі і слова.

3. Початок нашої національної організації в Галичині.

Вістка про революцію у Відні дійшла блиском до Львова і тут найшла пригідний ґрунт у Поляків, що безпроривно піддержували революційну (повстанчу) пропаганду. Провідники сего руху взяли негайно до уложення „адреси до цісаря“ (18 марта 1848), в котрій предложили своє бажання відбудувати Польщу у федерації з Австрією і поставили домаганне, щоби цісар затвердив заснований ними „національний комітет“, що мав уложити конституцію для Галичини. Відтак зачали Поляки збирати підписи до тої петиції та закликувати Русинів, аби й вони підписували сю адресу до цісаря, а коли др. Кирило Вінковський, член Ставропигійського Інституту, іменем Русинів зажадав, щоби в тій адресі згадано також про Русинів, то Поляки піднесли крик: Тут нема Русинів! се зрадник Москаль!...⁵⁾

Отся подія витверезила Русинів, — що хотіли лізти у польські революційні організації, — повіривши нещирим фразам про рівність і братерство.... Та Поляки заснували негайно свою „Раду народову,“ (15. квітня 1848), що мала взяти керму визвольного

⁵⁾ Пр. пор. Stefan Kaszała, *Polityka Polaków względem Rusi, We Lwowie 1879*, стр. 286. «Gdy po raz pierwszy w Austrii zabłysło słońce swobody i ogłoszone zostało równouprawienie narodowości, wielka radość nastąpiła między narodowościami, również wielka była sympatya dla Austrii poza granicami tego państwa. Rok ten (1848) oblał nas, młodych polityków Rusinów, którzy na wyrozumienie ze strony Polaków rachowali, lodową wodą. Nastąpiło rozczarowanie. W pierwszym adresie do tronu, do podpisania którego i Rusinów zawezwano, było napisane: „W szkołach i urzędach język narodowy polski“. Rusini zażądali dodania i »ruski«. Polacy krzyknęli chórem: »Niema Rusi, tu Polska; język ruski narzeczce polskiego«. Okrzyk ten dał dowód, że Polacy niczego się nie nauczyli i niczego nie zapamiętali; że polityki swej wynarodowiania Rusi zaniechać nie myślą; że dążeniem ich jest, aby na Rusi nie było Rusinów...»

руху в Галичині Польська „Рада народова“ звернула ся до власників більшої посілости (дворів) в Галичині з зазивом, щоби вони добровільно увільнили селян від панщини та до „руських братів“ з покликом до згоди і єдности. Та у відповідь на се появив ся в Галичині згаданий вже патент цісарський з 17. квітня 1848 р., що проголосив скасування панщини від 15. мая 1848. р.

Такі рухи і відрухи мусіли спонукати тодішних Русинів, щоби вони призадумали ся над своєю національною приналежністю та перейшли зі свого боку до самостійної активності. Звідсі вийшла передусім руська делегація з крилошанином о. Михайлом Куземським на чолі, що в дні 19. квітня 1848 р. подала на руки галицького намісника графа Франца Стадіона свою петицію до монарха....

У нас увійшло в звичай, на жаль, з погордою і легковаженнем висказувати ся про минувшину та зокрема про рік 1848. Наш сучасний письменник розважає, що рік 1848. викинув взагалі на поверхню руського життя масу мірнот, поставлених на визначні становища; що одна гучна фраза, сама фігура та постава вистарчила, щоби з невідомого чоловіка зробити історичну особу... Так воно було, є і буде, що кождий нарід видає із себе таких людей, яких годен видати у відносних обставинах. І тому не дивуймо ся, що тоді — перед сто роками майже — по страшних і довговікових руїнах вийшло таке, а не инше покоління. Добре, що й таке було, бо воно всеж таки принесло нам почини нашого національного відродження... А з сеї історії має грядуче покоління черпати науку, без відрази і знеохоти....

По сій замітці навертаю до самої справи.

До Львова дійшла перша вістка про приреченне цісаря Фердинанда: надання конституції, в дні 19. квітня 1848. р. Тоді Поляки львівські під проводом князя Льва Сапіги вислали депутацію до губернатора (намісника) графа Франца Стадіона і вручили йому петицію до цісаря про окрему адміністрацію провінціальну.

Того самого дня зібралися також Русини львівські і під проводом Михайла Куземського внесли на руки губернатора петицію до цісаря, в котрій домагалися:

а) „щоби у всіх народних школах, то є в сільських, парафіяльних, головних і окружних школах (училищах) тих округів Галичини, в котрих населення цілком або далеко більшою частю є руське, наука шкільна подавалася в руським язичі;

б) щоби в округах Галичини, що є поселені Русинами, також у висших школах подавано науку в руським язичі для руського населення;

в) щоби всі краєві права, цісарські прикази і постанови всіх інших урядів руському народови в руській мові оголошувалися, бож теперішний спосіб, що права і прикази в німецькій, а навіть також в польській мові обвіщують ся, не є придатний, бо оголошення в згаданих мовах руському народови не є зрозумілі;

г) щоби урядники, поставлені в сій Русинами заселеній часті Галичини, народну руську мову добре розуміли;

д) щоби грецько-католицьке духовенство так виучувалось, щоби могло своїм парохіянам науки віри і моралі в руським народнім язичі викладати, а не так як дотепер, при виключенню образовання в руським народнім язичі, супроти свого народу словом знемагати;

є) щоби зрівнанне духовенства всіх трьох обрядів, то є грецько-католицького, латинського і вірменського у всіх правах, привілеях і достоїнствах— на ділі було, — та

з) щоби Русинам як таким всі народні уряди, як також всі міські і сільські служби були приступні“.

На отсю петицію з 19. квітня 1848., прийшла відповідь міністра справ внутрішніх Піллерсдорфа, з дати: Відень 9. мая 1848, того змісту⁶⁾, що цісар

⁶⁾ Подаю на підставі перекладу, уміщеного в ч. 3. „Зорі Галицької“ з року 1848.

вислухавши свою відповідальну міністеріяльну Раду зволив видати отсі постанови:

1) У всіх народних школах тих циркулів, в котрих людність цілком або більшою частиною руська, буде шкільна наука в руськім язичі уділятися, — але в тих громадах Східної Галичини, в котрих польська людність становить більшість, мусить бути дозволено затримати в школах язик польський як викладовий „учительний“.

2) Зі згляду, що руський язик на теперішнім щаблі свого розвинення до уділювання многих наукових предметів іще не зовсім успосібнений, обявлене желанне, аби в циркулах Русинами замешканих, також у висших школах руському язикови в науках для народної руської людности відповідне далось розширення, — в той спосіб виповниться, що у висших школах руського краю поперед катедра сего язика запровадиться, щоби учащійся молодіжі до фундаментального виучення своєї рідної мови спосібність подати, і так видосконаленне тої мови прилагодити.

3-тий і 4-тий уступ того прошення, щоби оголошення законів в краю також і в руськім язичі діяли ся, та щоби урядники в частях краю Русинами замешканих того язика свідомі були, є вже уставним патентом з дня 25. квітня сего року згідно з желаннем просячих розвязані.

5. Щоби грецько-католицьке духовенство в краєвім руськім язичі належито видосконаляло ся, за рівне справедливе як і за потрібне узнає ся, та для того Ёго Величество приказати зволили, не тільки, аби Епископів особливу увагу і старанне виразно на те звернути, але також те наміренне через заложенне в семинаріях обовязуючої кожного науки тої мови і через запровадженне осібних в ній вправ по можности осягати.

6. Правне зрівнанне всіх трьох католицьких обрядів у всіх правах, привілеях і достоїнствах остро дотримувати ся буде і не допустить ся, аби один над другий в жаден спосіб не возносився.

7. Припущенне Русинів яко таких до всіх публичних урядів, також до всіх міських і громадських по-

слуг, вже в §. 24. патенту уставного забезпечено і буде предметом старанної уваги ряду“...

Отся відповідь прийшла на адресу „Головної Руської Ради“ у Львові, що тим часом вже була завязалась і розвинула живу діяльність. Організація „Головної Руської Ради“ не обмежувалась тільки на сам центр у Львові, а покликала до діяльності Окружні Ради в краю. Ті окружні ради були органами Головної Руської Ради. Найдіяльнішими членами Головної Руської Ради у Львові були: о. Михайло Куземський, схолястик і Іван Борисикевич, правник та власник маєтності.

Першим редактором „Зорі Галицької“ став Антін Павенцький, молодий правник, пізніше нотар і власник реальности у Львові.

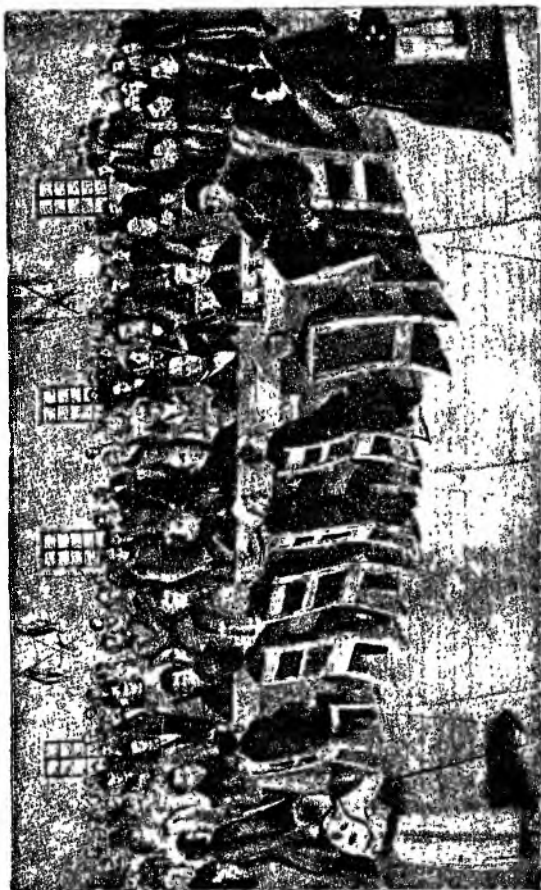
4. Заснування „Головної Руської Ради“ у Львові.

„Головна Рада Руська во Львові“ завязала ся дня 2. мая 1848, в салі збору консисторського у св. Юра. О годині 6. вечером зійшло ся там більше як триста Русинів, всілякого стану і віку. Тут прийшли були також Поляки, що хотіли, щоби не допустити до заснування „Головної Ради Руської.“ Передусім віддано честь памяти Маркіяна Шашкевича, в тій „святій годині“ і повитано Русинів, до охорони і піднесення руської народности згромаджених, — як сказано у відноснім звіті.⁷⁾

Відтак під тимчасовим проводом о. Мих. Куземського, завязалась „Рада народна руська“. О. Іван Жуковський парох церкви св. Петра і Павла у Львові говорив про потребу завязання такої Ради і цілі, котрі має ся поставити. Його промову перервав пан Сускі (імени не подано у відноснім звіті), Поляк, що прийшов у намірі, щоби перешкодити завязання руської Ради і зачався над сим розводити, що Русини роблять незгоду між народами побратимими. Йому відповів „сильним словом“ богослов Алексій

⁷⁾ „Зоря Галицька“ ч. 7, з р. 1848.

Заклинський, що Русини самі о своє добро старати ся мусять, та з уст всіх зібраних вишвов один голос: Русини вже ніколи, ніколи до Польщі не хочуть

Засіданне Головної Руської Ради.

належати. Тоді пан С. увидівши той сильний і незломний дух руський, — віддалив ся...

Учасники збору, „з радости при розході цілували ся, а старці тишили ся як діти, бо надія і ціла юність стала перед ними“...

В 1. числі часопису „Зоря Галицька“ з 15. мая 1848, видаваного Антоном Павенцьким, проголосила „Рада народна руска“ першу відозву до руского народу:⁸⁾

„Браття!

Відомо вам, що Найяснійший Цісар Австрійський і Король наш надали ласкаво всім народам своєї держави і нам Русинам землі Галицької, патентом з дня 25. березня 1848 Конституцію то значить: таку фундаментальну уставу, котра цілому народови нашому через вибраних і завіренне маючих мужів уділ в праводавстві своїм дозволяє, і тим способом свободи і добрий бит нам забезпечує.

Межи тими свободами надали нам те особливе право, що можемо збирати ся на наради над спільним добром нашим, розпізнавати потреби народа і краю нашого і таківі Найяснійшому Панови предкладати.

В такім наміренню завязало ся ту в столичнім місті Львові товариство Русинів під назвою „Рада народна руска“, котра порозуміваючи ся з народом, його заступати, над його потребами промишляти і над його свободами чувати буде.

Конечна потреба для нас Русинів такого збору тим явніше ся покаже, скоро ся застановимо, чим наш нарід колись бил, в якім стані досі зіставає і яким при наданій тепер конституції бити може і повинен. Ми Русини Галицькі належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 міліонів виносить, з котрого пілтретя міліона землю Галицьку замешкує. Той нарід бил колись самодільний, рівнал ся в славі найможнійшим народам Европи, мал свій письменний язик, свої власні устави, своїх власних кня-

⁸⁾ Назви „Головної Руської Ради“ уживали зі змінами.

зів, — одним словом: бил в добрім биттю, заможним і сильним. Через неприявні судьби і різні політичні нещастя роспал ся поволи той великий нарід, стратил свою самодільність, своїх князів і прийшов під чуже панованне.

Такі нещастя склонили з часом много можних панів відступити від руського обрядку отець своїх, а з ним виречися мови руської і опустити свій нарід, хоть тая зміна обрядку народности перемінити не могла, і кров руська в жилах їх плинути не перестала. — Нарід тим способом оставлений і що раз більше ослаблений, зістал завислим від довольности чужої, а все понижений, зачал во всем лишати ся і до тої прийшов недолі, що соромом било Русином називати ся.

Вправді пізнійше обіймила долю нашу лагіднійша опіка, зачали й нам признавати права, однакож попереднійший стан річей не дозволяя правдивої доступити свободи. І в тім смутнім стані зоставалисьмо аж досі.

Але як все на світі з часом ся минає, як по зимі прикрій весна наступає, так Браття! і той стан смутний нині змінил ся через Конституцію. Браття! єсть то велике право, велике добродітельство, єсть то сонце, котре як всім, так і нам Русинам засвітило і до нового нас життя пробудило. Будяться тим сонцем освічені народи далекі і сусідні, підноситься перед очима нашими на землі нашій народність польська, і о добрі і о свободах своїх скоро і живо промишляти зачала, — а миж, Браття! сини так великої руської родини, малибисьмо самі одні на світі позістати і на даль в тім нещаснім замертвінню? Ні! Пробудил ся уже й наш лев руский і красну нам ворожить пришість. Вставайтеж Браття, вставайте з долгого сну вашого, бо уже час! Встаньте! але не до звади і незгоди! но двигнімся разом, щоби піднести народність нашу і забезпечити дані нам свободи. Пожиткуймо з тої спосібности, абисьмо не покрили ся ганьбою перед світом і не стягнули на

себе нарікання поколінь наступних. Поступаймо з другими народами в любові і згоді! Будьмо тим, чим бити можемо і повиннісьмо. Будьмо народом!

Тим то чувством Народности наповні і в тім наміренню зобралисьмо ся ми Русини, котрим добро і щастє народу на сердци, і будем ділати в спосіб наступуючий:

а) Первим заданнєм нашим буде заховати віру і поставити на рівні обрядок наш і права церкви і священників наших з правами других обрядків.

б) Розвивати і вносити народність нашу во всіх єї частях: видосконаленнєм язика нашого, запровадженнєм єго в школах низших і висших, видаваннєм письм часових, утримованнєм кореспонденцій з письменними так нашими, як иншими до щепу славянського належачими, розширеннєм добрих і ужиточних книжок в язичі руськім і усильним стараннєм впровадити і на рівні поставити язик наш з иншими в урядах публичних і т. д.

в) Будем чувати над нашими правами конституційними, розпізнавати потреби народу нашого, і поправлення бити нашого на дорозі конституційній шукати, а права наші від всякої напасти і оскорблення стало і силно хоронити.

О тім то всім вас Браття Русини! свідомих чиним, і упоминаєм, абисьте так, як досі, незломную віру заховали нашому Найяснійшому Цісарови і Королеви конституційному Фердинанду I. в тім сильнім переконанню, що під можним заступленнєм Австрії права наші і народність наша укріпити ся і сили свої розвинути можуть.

При тім вас уважних робим, що так як з одної сторони святим нашим обовязком буде права, народність нашу напротив всіх замахів так домових як чужосторонних силне і стале боронити, так з другої сторони сам Бог і право

людскости наказує, абисьмо напротив тих, котрі попри нас также ся о своє добро і свою народність старають, жадної ненависти в серцях наших не жили, но як ширі сусіди одної землі в згоді і єдности жили.

Абисьмо тому нашому наміренню тим skutечнійше могли відповісти, взиваєм вас наконець Браття! абисьте, як і ми во Львові Головну Раду завязали, так і ви в тім самім наміренню в поменші ради ся збирали, скоро вам спосіб до того подамо.

А тепер Браття завірте нам Русинам! і будьте переконані, що тільки на такій дорозі станемося тим, — чим бити повиннисьмо, — станемося честним, просвіщеним свободним народом!!!

Львів, дня 10. мая 1848.

Григорій Яхимович, єпископ, предсідатель. Заступники предсідателя: Михаїл Куземський, схолястик, Іоан Борисикевич, письменник. Секретарі: Михаїл Малиновський, проповідник катедральний, Теодор Леонтович, архівіст Товариства Кред".

5. Кристалізуванне політичної думки і супротивні заходи Поляків.

В українськім національнім відродженню в Австрії виступає яснійше рік 1848, памятний першими проблисками політичного життя Українців галицької землі. В сім році, як се вже сказано, наступило знесенне панщини, значить рабства наших хліборобських мас в Австрії та в сім році виринуло питанне конституційної перебудови австрійської держави, і з сим родиться *політична думка свободи, самостійности і рівноправности націй*.

Отся думка скристалізувалась в сім році, в „Головній Руській Раді“ у Львові, що станула на становищі самостійности руського (українського) народу як нації, та його окремішности від народів: польського і російського.

А отсе викликало між галицькими Поляками противну акцію. Проти „Головної Руської Ради“, як першої політичної організації Русинів (Українців) галицьких заложили були Поляки польонофільський комітет у Львові, званий „Руским Собором“ (23. мая 1848. р.), та заманили були до себе Івана Вагилевича на редактора такогож органу „Дневник руский“, для „удержування згоди і одности з миром сполної отчини“. В такій службі польській умер Іван Вагилевич, колись руський письменник, опісля польський, -- в дні 10. мая 1866. р. у Львові, та його іменем назвали Поляки одну з вулиць міста Львова. Іван Вагилевич не видержав гарту боротьби за самостійність нашого народу і марно згинув.⁹⁾ Ось так відпав один з товаришів „руської трійці“...

В таких обставинах, в моменті свобод в австрійській державі, піднімаєть ся думка про самоуправу української області в Австрії. Та се домагання самоуправи австрійської України виступає не як далека мрія у максимальній програмі, але як конкретне жадання внутрішньої політики Галицьких Українців в Австрії, що мало поважні об'єктивні вигляди на скоре здійсненне, бо тодішнє австрійське правительство уважало таке домагання як зовсім оправдане і самозрозуміле, коли прийма-

⁹⁾ Пр. пор. Stefan Kaczała, Polityka Polaków, на стор. 289: „Rok 1848. odkrył nareszcie i dla ruskiej narodowości perspektywę praw politycznych. Przy takim położeniu rzeczy nie spodziewając się żadnej koncesji ze strony Polaków, a opierając się na ogłoszonym równouprawnieniu narodowości, Rusini zawiązują osobną radę ruską, dla pilnowania praw własnych. Ta wyrzekła, że Ruś halicka jest częścią 15-milionowej Rusi. Ztąd osobne adresa, deputacye i t. d., bez czego prawdopodobnie byłoby się obeszło, gdyby nie postępowanie z polskiej strony. Tu powstał jeszcze większy krzyk, a ponieważ twierdzono: „że Ruś spolszczona, niema Rusi, wywołanie kwestyi ruskiej trzeba było komuś przypisać. Przypisano je rządowi. Stadion, ówczesny namiestnik Galicyi, przypatrzwszy się rzeczywistym stosunkom na miejscu, chciał równouprawnienie stosować i do Rusinów. Ztąd okrzyk: Ruś wynalazł Stadion. Język ruski nazywają ruteniskim, jakby na potwierdzenie wynalezienia Rutenów. Frazes ten, również i drugi: Język ruski jest narzeczem polskiego, to bezsens“...

еться в основу державної політики: рівноправність національностей.

Цісарською постановою з 27. лютого 1847. р. було вже розпоряджене: поділити Галичину на дві губерніяльні області з головними містами: Львовом і Краковом та сей поділ мав перевести австрійський губернатор Галичини граф Франц Стадіон.

Але побіч домагання самоуправи австрійської України була ненарушена максимальна програма: соборна Україна, хоча у неспілій формі: свобідна Русь.

На сій основі підняла „Головна Руська Рада“ домагання, одиноко можливе в тогочасних обставинах, утворення з української території в Австрії: окремого краю з політичною самоуправою.

6. Поглиблювання національної думки Галицьких Українців.

За кличем „Головної Руської Ради“ у Львові відозвалися окружні Ради в краю, між котрими визначилась була Руська Рада в Станиславові. Там відбувся в дні 30. мая 1848. р. народний руський фестин, на котрім о. Григорій Шашкевич, парох в Угринові коло Станиславова, виголосив знамениту промову патріотичну, що викликала загальне одушевлення і підєм національного духа

Василь Ільницький, б. радник шкільний і директор академічної гімназії у Львові, у своїх споминах згадує те незвичайне вражіння, яке зділала на ньому (тоді студентови університету) промова Григорія Шашкевича в Станиславові, якої вершком були слова: „й руский лев потрясає на ті кривди з обуренням свою золоту гриву“...

Ось так добувались з чистих душ тодішніх Українців почування до змагань за волю і життя свого народу, та звідсі лине думка політична про самостійність нації.

Відтак у пропамятнім письмі з 9. червня 1848, до цісаря Фердинанда, поставила „Головна Руська Рада“ такі домагання:

„щоб ті простори Галичини, що є замешкані Русинами, творили для себе провінцію з осідком політичної краювої управи у Львові. Отся часть обнимає східні округи Галичини з руським населеннєм, так як ся часть краю була первісно самостійним князівством, опісля Галицьким Королівством, та вкінці червеноруським Воєвідством; — та щоб ті части краю, які замешкують Мазури, відділено від „руської провінції“. Ся часть краю обнимає західну частину Галичини і має польське населенне“.

А з другої сторони, щоби до поділу Галичини не допустити, зорганізували Поляки так званій „Руский Собор“, до котрого належали переважно Поляки українського походження, та отся псевдо-руська Рада мала на меті паралізувати діяльність „Головної Руської Ради“.¹⁰⁾ До сего уживав Собор всяких способів¹¹⁾, не виключаючи навіть переговорів з „Головною Руською Радою“, щоби погодити інтереси і змагання Українців з посяганнями Поляків, але ті заходи остали без успіху. Тоді зголосив ся був гурток визначних Поляків українського походження до єпископа Григорія Яхимовича з заявою, що вони хочуть перейти на грецько-католицький обряд. Єпископ Яхимович розваживши наміри польських панів, відповів їм, що Русини не мають шляхти та її не потребують...

¹⁰⁾ Пр. пор. Кривавого року, Відень 1917, стор. 19 і д., та D-r. M. Łozynskyj, Wiederherstellung des Königreiches Halytsch-Wołodumyr, Lemberg 1918, стор. 14 і д

¹¹⁾ О. Софрон Витвицький, парох Раківця і Семенівки оголосив в січні 1849, визнання свого блуду, бо приступив був до польської „Ради Народової“, та відтак переконав ся, що нерозважний крок учинив і що тая свобода рівність і братерство на пустих словах тільки стоїть, а серце їх хоче завжди над нами старшувати і далеке від сего, щоби нам щиро сприяли.

„Для того вирікаючи ся звязку з польськими партіями, сказав він, — молю вас чесні браття усердно: Прийміть мене яко брата, каючого ся за той мій блуд!“

Супроти внесеного польського протесту проти поділу Галичини на дві частини, „Головна Руська Рада“ внесла другий меморіал до міністерства внутрішніх справ, з 17. липня 1848, в котрім домагалась в імени всего руського народу Галичини прихилити ся до її бажання з отсих причин:¹²⁾

„1) Тому, що згаданий поділ Галичини на дві провінції є відголосом волі цілого руського народу, котрий заступає „Головна Руська Рада“, та котрий не відступить від сеї своєї невідмінної волі;

2) Тому, що як Урядови добре відомо — у східній частині Галичини є 2½ мільона руського населення. Але не зважаючи на се, заходами Поляків починає вводити ся у всіх судах руської частині Галичини урядова мова — польська. Та чи може що більше ранили почування народу, як коли йому заперечують його найдорожший скарб — його мову. Така зневага мала би в теперішніх обставинах впасти тільки на Русинів, що мають свою власну вироблену мову, яку треба тільки впровадити до шкіл і урядів;

3) Тому, що руський нарід може тільки тоді прийти до власної національної гвардії, сього сторожа народного конституційного життя, коли Галичина буде поділена, бо тепер, як се Урядови відомо, се право привластили собі в цілій Галичині Поляки.

4) Наведене висше є доказом, що народна кривда, якої руський нарід зазнавав у протязі кількох століть на своїй власній землі з боку польських заходців через угніт, пониженне, а навіть релігійне переслідуванне, — триває ще й тепер.

5) Русини жадають поділу Галичини не тільки наслідом признаної конституцією національної са-

¹²⁾ Пр. Пор. матеріяли Івана Кревецького, Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850, в Записках Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів 1910, стор. 54. і д. Т. ХСІІІ, Т. ХСІV, стор. 58. і д.

мостійности, але іще більше тому, щоби увільнити себе вже раз від політичного впливу з польського боку, на що є так багато доказів, починаючи від 1831. р., що приносить тільки нещастя, — та щоби спокійно і без перешкод уживати своїх національних прав для національного розвитку.

6) Бажання Русинів при пробудженню їх народного почування звертають ся до сего, щоби під охороною австрійського конституційного уряду розвивати пробуджене з найглибшого сну національне життя, — що одначе Поляки, добиваючи ся своїх, для нас зовсім чужих цілей, стараються знівечити.

7) З того виміреного від кількох століть проти нашого народу ворожого систему Поляки зібрали вже плоди, найшовши у спольонізованих Русинів найподатнійші наряди до повного підкопання руської народности і підпомагання польським інтересам, — які протестуючи разом з Поляками проти отсего поділу Галичини є для руського народу багато небезпечнійші, чим сама правда польська партія.

8) Вкінці, без поділу Галичини не можна й думати про запоручений конституцією самостійний національний розвій тих двох народів, що йдуть противними дорогами.

„Вже в 1846. р. при нагоді прилучення до Галичини кусника Краківської землі уважав Уряд потрібним взяти поділ Галичини під розвагу, а виконанне сього наміру являє ся тепер дуже важним для збереження руської народности.

„Головна Руська Рада“, яка заступає руський нарід, подає сю просьбу з тим, що потрібні підписи зі всіх сторін Галичини, заселеної Русинами, пришле пізнійше.

■ „Супроти того отже, що в теперішних обставинах життя руської народности без поділу Галичини много потерпіло би шкоди, ц. к. Міністерство зволить поділ сей на руську і поль-

ську провінцію високосклонно перевести. Таким чином Русини, вільні і забезпечені від всіх неприхильних політичних впливів, а також від всіх покус, тим більше будуть старати ся дати дальші докази своєї незрушимої вірности і прихильности до Вис. Престола й сильно причинятися всіми народними силами до утвердження союзу, що обнімає всі провінції конституційного австрійського цїсарства.

У Львові, 17. липня 1848.

В сім дні, ще видала „Рада Руська Головна“ ось яку відозву до народу:

„Мир Вам Браття!

Рада Руська Головна видячи потребу і зважаючи на учинені предложення денекотрих поменших рад, аби Галичина з причини двох народностей, руської і польської, була поділена на дві провінції, на руську в руській східній, і на польську в західній части Галичини, подала давнїше о те до Його Величества прошенне. Но понеже те прошенне досі не є ускутчене, а Поляки і ложно називаючий ся „Руський Собор“ і ті Русини, котрі тримають з Поляками, написали прошенне напроти сего поділу і підписи збирали, — для того Головна Рада Руська подала за тим самим поділом під днем 17. липня 1848, до Високого ц. к. Міністеріюм друге прошенне.

Головна Руська Рада уділивши ті прошення поменшим радам у відписах желає, щоби для попирання тої просьби всюди ся руські люди підписували на осібних паперах... давши заголовіє таке по руськи і по німецьки: Ми підписані в окрузі руської поменшої ради (імя рек) приступаем к прошенню до Високого ц. к. Міністеріюм під днем 17. липня 1848, ч. 173, від нашої Головної Ради для поділення Галичини на дві провінції поданому.

Головна Рада поручає нарід о сім ділі добре обучити, що від того поділу наша добра доля

залежить, щоби ся для того як найбільше руського народа підписувало. Потому мають ся ті підписи як найскорше сюди до Головної Ради надсилати, а вона зашле їх разом додатково до свого прошення і до своїх підписів до Високого Міністеріюм.

Від Ради Головної Руської во Львові, дня 17. липня 1848. М. Куземський, заступник председателя. Т. Леонтович, секретар.

Що сі побоювання членів Головної Руської Ради, у Львові не були безпідставні, виказуєсь з переписки д-ра Франца Смольки, котрий був польським депутованим та разом з Фльоріяном Земляковським держали тоді у своїх руках керму польської політики.

Франц Смолька написав в своїм листі з 8. серпня 1848, до Львова:¹³⁾... Читаю якраз, що внесено петицію руських підданих в справі поділу Галичини на дві губернії. Вам відомо, що ми наміреному поділови Галичини, підписаному цісарем дня 19. черв. 1848.р. „brevi manu“ скрутили карк, — одначе з приводу поданої петиції се питання могло би бути відновлене і експльоатоване на нашу шкоду. Тому треба, щоби нам прислали петицію Русинів з як найбільше підписами, щоби Галичини не ділити на дві губернії. Мені здаєсь, що в сій справі вже щось робить ся; — Прошу Кабата¹⁴⁾, щоби пішов до Ради народовой, щоб сю петицію прислали як найскорше...

Маючи на увазі ті супротивні заходи Поляків, внесла була „Головна Руська Рада“ поновний меморіал до міністерства внутрішних справ з датою 28. жовтня 1848, в котрім заявила, що поділ Галичини є питанням життя для Русинів „Die Theilung Galiziens ist eine Lebensfrage für die Ruthenen“.

На се відповіли Поляки своїм меморіалом з 27. падолиста 1848. р.

¹³⁾ K. Widmann, Franciszek Smolka, jego życie i zawód publiczny. Cz. I. Lwów, 1884, стор. 242 і. д.

¹⁴⁾ Др. Маврикій Кабат був у Львові адвокатом, відтак професором університету.

7. Вибори до Сейму державного у Відні, 1848. р.

Вибори до першого австрійського Сейму державного (Reichstag), випали в Галичині так, що на 96 послів з Галичини вибрано 35 наших послів: 23 селян, 8 священників і 4 зі світської інтелігенції.

Такий вислід перших виборів безпосередно по знесенню панщини є нам зрозумілий, бож маса сільського народу була ще не просвічена і політично несвідома, та національна організація не була зовсім переведена, а польська сторона була в широких верствах своєї інтелігенції і півінтелігенції підготовлена і уживала всяких способів, щоби наш нарід відстрашити від участі у виборах. Між іншими баламучено наш нарід поширюваннем легенди, що депутати (посли) у Відні мають підписати нову панщину. Тому не мож дивувати ся, що наш нарід в деяких повітах не хотів стати до виборів, наслідом чого вибрано до Відня більше Поляків.

Нашими депутованими (послами) в р. 1848, до першого австрійського сейму державного були (о скільки я міг ствердити):

Григорій Андрушак, господар зі Скільського; Кирило Блонський, священник з Яблонова; Александер Добжанський, свящ. з Сянока; Йосиф Динець, господар з Сокаля; Андрій Дзіваковський, господар з Жидачева; Іван Федорович, посесор з Тернополя; Стефан Гой, господар з Заліщик; Мих. Гнидковський, священник з Войнилова; Василь Гармацій, господар з Микулинець; Мих. Ганкевич, свящ. з Радехова; Йосиф Григорук, господ. з Деятина; Григорій Яхимович, єпископ з Перемишля; Іван Капушак, господар з Солотвини; Панько Козар, господар з Жовкви; Іван Круховський, господар з Городенки; Стефан Лесюк, господар з Коломиї; Григорій Левицький, свящ. з Золочева; Іван Ломницький, свящ. з Турки; Матій Мазуркевич, господар зі Збаража; Григорій Ничипорук, господар зі Снятина; Гринь Петришин, господар з Тисьмениці; Константин Посацький, дяк з Рожнітова; Евстах Прокопчиць, учитель гімна-

зійний зі Станиславова; Іван Ришко, господар з Кут; Граф Франц Стадіон, міністер, вибраний в Раві Руській; Іван Ставарський, господар з Винник; Григорій Шашкевич, священник вибраний в Монастирськах; Кирило Вінковський, фіскальний адюнкт вибраний з Яворова.

„Зоря Галицка“ з р. 1849¹⁶⁾, подаючи виказ наших депутованих, умістила ось які замітки: „Показує ся, що не дуже нарід наш руський перся при виборах за ученими Русинами, коли другі народи найученших вибирали, — і за священниками своїми руськонародними, котрі так много мають терпіти і так много мають гризоти, що ся уймають за справою народа свого руського. Кілько то більше вибрано Поляків. Бо то люди своїм священникам не вірили і не давали ся научити, ба ще ся на них сердили, не приходили до вибору, або ся не підписували на вибір депутованого. „Селяни наші певне мають добру волю, але мало маєм учених Русинів на сеймі. Дай Боже, хто дочекає, другими разами добрих руських депутованих!“

З отсих критичних заміток виказуєть ся, що наш нарід не був іще освідомлений про значінне виборів, та що інтелігентні верстви суспільні: духовні і світські не стояли в близьких зносинах з народом, — задля чого годі було вимагати, щоби сільський нарід розумівся на „учених Русинах“. Отсе прийшло пізніше і значно пізніше...

8. Славянський конгрес (собор) в Празі, 1848. р.

Славянський конгрес скликали Чехи до Праги на день 2. червня 1848. р. Приводом до конгресу Славян було становище Німців в Австрії і Німеччині супроти Чехів. Німці постановили були скликати до Франк-

¹⁶⁾ „Зоря Галицка“, письмо повременне для справ народних, політичьських і церковних, словесности і господарства сельського, галицко - угорско - буковинско - руского народа, видаване А. Павенцьким, Львів, 1849, ч. 3.

фурту над Меном загальнонімецький парламент, щоби зєдинити у всенімецькім союзі всі німецькі території національні. До сих територій причислили вони також Чехію, Моравію і Сілезію.

Такий плян Німців незвичайно затрівожив Чехів. Вони побачили грізну небезпеку, що в разі здійснення змагань німецьких, чеський нарід розпливеться в морю германським. Тому скликали вони славянський конгрес, щоби обєднаннем Славян в Австрії перепинити посягання Німців на славянські території.

Конгрес отворив Павло Йосиф Шафарик та відчитав програму нарад: 1) познакомитися і порозумітися відносно положення і недомагань Славян в Австрії; 2) виготовити представлення від кожної народности з її національними і конституційними домаганнями і внести від конгресу петицію до цїсаря, — 3) уложити акт федерації, яким всі славянські народи Австрії зобов'язують ся жити з собою в згоді, не домагатися верховодства над другим і солідарно оборонюватися від чужинців.

„Головна Руська Рада“ вислала на той конгрес до Праги трьох делегатів: крилошанина о. Григорія Гинилевича, Івана Борисикевича і Алексія Заклинського. Коли зачались наради, явилася друга руська депутація з Галичини, вислана польонофільським „Руским Собором“, та президія конгресу не знала, котру з тих депутацій узнати представницею руського народу галицької землі. Через те розпочались спори і сварки на конгресі, а вислід був такий, що зложено галицько-руську секцію з членів обох делегацій, до котрої вибрано трьох представників „Головної Руської Ради“: Гинилевича, Борисикевича і Заклинського та трьох заступників „Руського Собору“: кн. Сапігу, кн. Юрія Любомірського і адвоката Поглодовського, під проводом кн. Сапіги.

Кн. Лев Сапіга як провідник нарад секції не глосовав і тому в секції вирішили три представники Головної Руської Ради: поділити Галичину на дві провінції, східну: — руську і західну: — польську. На се піднесли Поляки, що прибули до

Праги, страшний крик, прозиваючи кн. Сапігу зрадником і відгрожуючусь, що його убють. Тоді на просьбу кн. Сапіги згодились наші члени секції, щоби при тій постанові додати слова: „Вирішення сього питання полишуєть ся соймови краєвому, зглядно раді державній“...

Та славянський конгрес не докінчив своїх нарад, бо в дні 12. червня 1848. р. прийшло було до кривавого бою між військом австрійським а чеською гвардією, наслідом чого командуючий генерал кн. Альфред Віндішгрец зачав бомбардувати Прагу і розігнав конгрес.

Надії, які покладано на сей славянський конгрес не здійснилися та делегація „Головної Руської Ради“ у Львові спільною нарадою з Поляками не принесла ніякого успіху...

Чомуж рішилась „Головна Руська Рада“ вислати свою делегацію на запросини — на славянський зїзд? Тому, що наш руський (український) нарід другим славянським народам мало був знаний і досі то за часть польського, то за часть російського народу був уважаний. Та щоб отсе опрокинути і себе народом самостійним у світі славянським представити — вислано нашу делегацію на славянський зїзд до Праги. А отсе завданне поширення відродженої думки політичної виконала по змозі наша делегація в тяжких обставинах...

Тоді прийшла черга на перший конституційний Сойм державний у Відні.¹⁷⁾

9. Народи Сойму державного у Відні, 1848 — 1849.

Перший австрійський Сойм державний (Reichstag) зібрався був у Відні дня 10. липня 1848. року і радив там до 1. падолиста 1848. Наслідом революції у Відні, перенесено сей Сойм до Кромержа (на Моравії), де він радив від 22. падолиста 1848.

¹⁷⁾ Пр. пор. Филипа И. Свистуна, Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи, Львовъ, 1895, стор. 280. і д.

до 7. марта 1849, коли постановою цісаря Франц Йосифа з 7. марта 1849, розв'язано Сойм державний в Кромержі і приказано, щоби його члени зараз розійшлися¹⁸⁾

Першим президентом сего Сойму, з віку був Др. Йосиф Кудлер, другим вибраним Др. Франц Шміт, третим Др. Антін Штробах, та четвертим Др. Франц Смолька.

З Галичини і Буковини було 108 депутатів (7. хибувало) з сих уневажнено вибір Йосифа Савки, господаря з Оборощина під Городком. Всіх депутатів було 383, але 25 депутатів не явилось.

При вступних нарадах Сойму державного зажадали наші послы селяне, щоби їм в руській мові пояснювано справи, над котрими ведуть ся наради, бо вони не знають мови німецької. Се їх домаганне представив Евст. Прокопчиць, наш депутат зі Станиславова. Проти сего виступив німецький депутат Ганс Кудліх та сказав, що від кожного посла вимагаєсь, щоби умів читати і писати, та знав по німецьки. Депутат Савка виправдував, чому наші селяни не знають німецької мови. Він сказав, що наші селяни до 15. мая 1848, робили панщину, та їм пани не дали школи ані ніякої науки. Дебата тим покінчилась, що товмачів не допущено, а постановлено, що депутати будуть своїм товаришам пояснювати предмет і стан нарад.

Деп. Ганс Кудліх поставив дня 26. липня 1848, внесок на знесення підданства зі всіми правами і обов'язками, — не пересуджуючи, чи за відшкодуванням чи без відшкодування. Коли при узасаднюванню свого внеску деп. Кудліх сказав, що свободи може боронити тільки чоловік вільний, а ніколи невольник(!), то селяна нарад загреміла від оплесків на знак, що всі годять ся з його предложенням. Наш деп. Капушак вніс застереження, що через знесення

¹⁸⁾ Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme, Wien, Band I—V, Hof- und Staatsdruckerei, 1848 — 1849.

панщини і всіх тягарів наші господарі і громади не можуть утратити права побору дерева з лісів домінікальних, бо се їм правно належить ся. А відносно відшкодовання панів за знесенне панщини, то він вказав на тяжку працю, нелюдське понижуванне і терпіння панщинників, що вже сим всім окупили собі свободу, а панам полишають буки та нагайки на відшкодованне.

Польські послы: Дилевські, Махальські і Смолька підносили, що в Галичині вже з 15. мая 1848, знесено панщину, та що помірковане відшкодованне повиннаби держава виплатити.

У всіх нарадах першого Сойму державного, з поміж наших депутатів найбільше визначив ся вимовою, знаннем справ і інтелігенцією о. Григорій Шашкевич. Він поставив був дня 17. жовтня 1848. по прийяттю внесків Кудліха і товаришів дальший внесок, щоби в Галичині для вирішення справ: ґрунтів, лісів і пасовищ, та взагалі аграрних спорів між громадами і дворами установити розємні комісії під проводом урядника політичного (адміністраційного), до котрих мало входити дванайцять присяглих, предложених по половині позовником і пізваним. Сей внесок приняв Сойм державний і переказав окремії комісії до виготовлення відносного закону. Колиб перший Сойм державний не був розв'язаний та сей закон цісарем був санкціонований, то у нас в краю були би справи так званих сервітутів (ґрунтових служебностей) зовсім инакше вирішені. Вони були би полагоджені на користь громад, зглядно громадян-хліборобів, так що господарські одиниці булиб незалежні від двора і малиб спромогу удержатись при життю...

А тим часом „Головна Руська Рада“ не занедбувала національної справи. Вона внесла була петицію до Сойму державного у Відні, заосмотрену в 15.000 підписів, з домаганнем поділу Галичини на дві провінції, заявляючи, що ми є частиною „15-мільонового руського (українського) народу“, заселюючого полудневу Росію, полуднево-східну Польщу, Галичину і північну Угорщину...

Опісля прийшла в Соймі державнім до вияснення важна справа галицька, з приводу польської інтерпеляції.

На предложенне галицького губернатора Вацлава Залєського видало було міністерство просвіти: розпорядок з 29. вересня 1848. ч. 6117, того змісту, що в дожданню висшого „усовершення“ руського языка та заки прийде до поділу Галичини на руську і польську часть мавсь завести без проволоки язык польський в гімназіях і в академії львівській.

Наслідом представлення і зажалення „Головної Ради руської“ видало міністерство новий розпорядок, що у Східній Галичині: у всіх гімназіях, доки не буде учителів свідомих руського языка, має бути німецький язык викладовий; що у всіх гімназіях заводить ся руський язык як обовязковий, а польський як вільний предмет науки, та що у львівськїм університеті задержуєть ся німецький язык викладовий так довго, доки не буде учителів до руських викладів і доки не будуть студенти спосібні до слухання викладів руських.

З сеї причини в дні 1. лютого 1849, вніс був польський депутат зі Львова Марян Дилєвскі: інтерпеляцію до всего міністерства з приводу языкового розпорядку, оголошеного у віденській газеті урядовій з 21. січня 1849, відносно Східної Галичини.

На сю інтерпеляцію відповів міністер справ внутрішних граф Франц Стадіон дня 3. марта 1849, в Соймі державнім:

„У східній, переважаючою більшістю Русинами замешкалій части Галичини, — казав міністер, — приміноє міністерство ті самі засади, якими в округах польських з особлившого згляду на народність польську руководилось, — також до народности руської, з сею ріжницею, що запровадження руського языка при меншім „проспіху“ їх літератури тільки поволи підніматись може. До часу, коли руська народність достаточо вже розвинеть ся, має остатись так, як було, але має вже тепер руський язык як предмет науки обовязково бути запроваджений у всіх установах научних. З того становища виходячи, відпо-

відає міністерство на запити п. депутованого зі Львова.

Звідки міністерство знає, що руський нарід в Галичині більше польському як німецькому язикови є противний? Звідсі, звідки міністерство про почування і бажання кожної іншої народности довідує ся, т. є з писемних подань, через депутації і петиції. Руська народність сею дорогою свої домагання від тої хвилі обявляти не перестала, від коли розпорядком з 29. вересня 1848. в правах і жаданнях своїх дуже почувалась обидженою, і в сім напрямі до міністерства зі всіх сторін дуже много зажалень і просьб вносила.

Виясненія причини, чому Русини більше проти тимчасовости польського, як німецького язика опирають ся, в сім треба глядіти, що Поляки навіть самостійність руської народности заперечують, а права до самодільного розвивання її відмовляють — а Німці віддають руській народности повну справедливість.

Як дійсно воно правдиве і як дуже сим розпорядком міністерство відповіло східній части Галичини, доказує промова, котру ректор „Magnificus“ др. Тангель на чолі львівського університетського збору виголосив до нового шефа краю Голуховського, в якій каже:

„Університет львівський зовсім став ся инший, т. є руський і тільки в сім розумінню русько-німецький, що аж до цілковитого научного розвою руського язика, німецький язик тимчасом як язик викладовий задержить ся.

„Цілий край по сім боці Сяну підносить ся в радості з вдяки за мудрі розпорядки Високого Міністерства, бо видить здійсненне своїх справедливих бажань“.

Чи правительство задержує в силі давнійше надані права для народів, замешкалих у східній части? — Якраз сим способом міністерство зберігає права народів замешкалих у східній части, що переважну більшість руської народности, котра отсю східну часть замешкує, увільнило від такого розпорядку, який права тої більшости прямо нарушує. Та що при сім

міністерство зовсім не думає нарушувати справедливих бажань в меншості там находячих ся жителів польської і німецької народности, висказало виразно в згаданім розпорядку.

На дальший запит, чи міністерство при сім думає остати, щоби в гімназіях і у всіх шкільних установах львівських та інших у Східній Галичині, де вся шкільна молодь по польськи говорить, наука виклададалась німецьким язиком з цілковитим виключенням польського, — треба у відповідь спростувати:

1) мовби вся молодь, яка учиться у східних частях Галичини говорить по польськи, се неправда та опрокидуєсь сим, що відносно Львова — тим ділом, що в перших місяцях коли домініканську гімназію на польську стопу поставлено, до 50 учеників опустило гімназію і до академічної гімназії перейшло, бо польських викладів не могли зрозуміти, та що навіть поміж останніми 347. учениками: 124. по части до руської, по части до німецької народности належать;

2) що міністерство не хоче у Східній Галичині польський язик в науці зовсім виключати, доказує сам розпорядок згаданий п. інтерпелянтом.

Міністерство розуміє під рівноуправненнем народностей те, щоби одній народности те, що її належить ся, в тій самій мірі уділялось як другій, — так у відношенню до Галичини, щоб руській народности в тих округах, що нею замешкують ся, те саме і в рівній мірі дати, що польській народности в части її належній даєть ся.

А меншість одної з другою спільно мешкаючої народности не має права жадати, щоби більшість її бажанням в лад ішла, і тому мусілось розпорядок міністерський з 29. вересня 1848. назад взяти, бо ним більшості руської народности язик меншості польської в науці і урядах накидало ся. Але меншість одної з другою спільно мешкаючої народности має право жадати, щоби її наука в питомім язиці без укорочення прав більшості, була приступна, і тому силою міністеріяльного розпорядку, покликаного п. інтерпелянтом, польський язик в установах шкільних Схід-

ної Галичини як вільний предмет назначено, а на університеті виклади приватних доцентів, як в польським так в руським язиці призволено.

Та взагалі, наміреннем правительства є старати ся, щоби не тільки в західній, але й у східній части краю, як в мові ділань урядів, так і в школах, не тільки більшість, але й меншість була заступлена, як находить ся в значнім числі, та в сій справі відносно шкіл маєсь запровадити Раду шкільну...“

Цісар Фердинанд був першим конституційним цісарем Австрії, і він санкціонував предложені йому міністерством постанови Сойму державного про знесення підданства і патрімоніяльних відносин, та увільнення землі (грунтів) від тягарів, як перший закон конституційний з 9. вересня 1848. р.

10. Зїзд руських учених у Львові, в жовтні 1848. р.

Николай Устіянович, парох Славська, піддав „Головній Руській Раді“ думку про потребу скликання зїзду „письменників і прихильників народної просвіти“. Думка отся принялась і приступлено до скликання зїзду руських учених.

Відозву з запрошеннем учених руських на зїзд до Львова, на день 19. жовтня 1848, оголосили 1. вересня 1848: Николай Устіянович, Іван Товарницький, Мих. Малиновський, Теодор Леонтович, Іван Заржицький, Іван Слимаковський, Іван Жуковський, Лев Сосновський і Іван Борисикевич.

Завданнем сего зїзду руських учених було:

1) Установити для язика нашого однакі форми, та для письма нашого приймати найвідповіднійший правопис (писовню), висвітлити ріжницю мови нашої від язика старославянського, також від російського і від польського.

2) Дати ученим нашим нагоду, щоби до себе зблизили ся і получили ся до спільних праць літературних.

3) Утворити інститут народний на спосіб „Мати Чеської“ як охорону нашої літератури.

В сій відозві було сказано: „Без всякої різниці нашого політичного пересвідчення о щастю народнім, без різниці ісповідання, получім ся всі Русини в тім сильнім переконанню, що правдиве щастє народови нашому тільки на підставі просвіщення зацвисти може.“

Тут годі не згадати про знаменні перепони зїзду руських учених у Львові в р. 1848, що зобра-

о. Николай Устиянович

жує нам очевидець Стефан Качала ось якими словами (Polityka Polaków, стор. 292): „В дні отворення сього зїзду граф Голуховські, тоді віцепрезидент намісництва, листовно остерігав о. Куземського, провідника Ради руської, щоби зїзду не отвирано, бо його розжене гвардія народова. В обуренню питали Русини: Чи гвардія народова провадить уряд в краю? Та коли з провінції багато зіхалось було до Львова,

треба було щось зробити і тому вислано депутацію до коменданта генерала Гаммерштайна з запитом, чи побоювання порушені віцепрезидентом є того роду, що збори не можуть видбутися?

Головний комендант дав успокоючу відповідь і збір відбув ся.

В часі нарад повідомлено їх провідника, що кінна гвардія народова випроваджує свої коні, але нема страху, бо генеральна команда запорядила відповідні протиспособи.

Отсе було перше свобідне зібранне руських учених в їх питомій батьківщині...

Наради зїзду руських учених, при участі около сто осіб, відбували ся від 19. до 26. жовтня 1848. р. в музейній салі духовної семинарії у Львові. Нардам проводив о. Михайло Куземський.

О. Іван Жуковський відчитав програму зїзду і пояснив її; о. Лев Трещаковський, парох з Рудна під Львовом, виголосив промову про потребу подбати про наші справи господарські (економічні), та о. Николай Устіянович визначився своїм красномовством, висказуючи яка праця жде нас, заки дійдемо до свого відродження. Одначе, — сказав він, — ні ворожий польський табор ні жмінка його руських прихильників не може відстрашити нас від своєї праці. Осередком життя народу стане рідна мова, що у вікових боротьбах трохи не останним лишилася для нас майном. Тільки на власних підвалинах підноситься честь народу...

Як організатор літературної роботи виступив товариш Маркіяна Шашкевича: Яків Головацький. На сім зїзді відчитав він: „Розправу о язиці южно-руским і его нарічіях“, в котрій виказував: „мильність виображень, начеб то мало-руский язык був нарічієм польського або знов велико-руского языка...“

„Зїзд учених“ поділив ся на секції та у важніших справах відбувалися наради злучених секцій. З нарад і ухвал сего зїзду годиться згадати: піднесенне потреби засновання господарського товариства; видання історії Руси; заведення окружних читалень; заложен-

ня історичного товариства і організації шкільництва, — а найбільше часу зійшло на спорах за мову, народну чи церковно-славянську, і за правопис, між фонетиками і етимольогами (йороборцями і йорофілами...)

Зїзд руських учених у Львові дав також почин до завязання наукового товариства „Руська Матиця“ у Львові.

Перший зїзд руських учених був явною маніфестацією галицьких Українців, що вони бажають на національній основі розвивати свою народність, мову і літературу...

В отсім знамені історичнім шукаймо того західного коріння нації української, котре відживало і пускало на провесні свої живі парости.

11. Революція у Відні і у Львові, жовтень — падоллист 1848.

Тимчасом правно-державні відносини в Австрії не могли наладнатись, головно з причини повстання Мадярів проти Австрії. В дні 6. жовтня 1848. р мало відійти з Відня німецьке військо на Угорщину, щоби здавити ребелію Мадярів, а Віденці не хотіли до сього допустити і розлючена товпа народу повісила (замордувала) австрійського міністра війни графа Лятура...

Наслідом революції у Відні проклямував генерал Віндішгрец стан облоги, та Сойм державний перенесено з Відня до Кромерижа (на Моравії) — рескриптом цісаря Фердинанда з 22. жовтня 1848. р.

А у Львові, з приводу суперечки між австрійським військом а польськими гвардійцями, в дні 1. падоллиста 1848, р., станула польська гвардія „за барикади“ і не допускала війська до середмістя. Тоді головний командант австрійського війська Вільгельм Гаммерштайн казав артилерії стати на Високім Замку і бомбардувати Львів.

Від бомбардування згорів у Львові ратуш з архівом та пожар знищив іще академію (універси-

тет) з бібліотекою, головну школу нормальну, заклад технічний з музесм, будинок старого театру з салею редутовою і кілька домів в краківській дільниці Львова.

В дні 2. падолиста 1848. р. подиктував командант барон Гаммерштайн умову капітуляції м. Львова на отсих условинах: гвардія народна буде вибракована; зложить відзнаки орлів польських; будуть знесені барикади; наступить розброєнне легіону академічного і видаленне осіб чужих зі Львова. Отсі условини¹⁹ приймили іменем міста Львова: Михайло Гноїньські, Адам Клодзінські і Ян Міліковські...

Відтак проклямовано в краю военний стан, щоби негайно здавити польську революцію, а губернатор Вацлав Залескі подав са до димісії¹⁹...

Опісля, від „Головної Ради руського народу галицького“ вийшов дня 21. падолиста 1848: через верхи Бескидів: поклик до „Братів Русинів Угерських“, щоби їх поінформувати про події у нас і піддержати на дусі.

12. „Головна Руська Рада“ у цїсаря Фердинанда.

„Головна Руська Рада“ у Львові не вдоволялась тим, що досі зробила ані не здала всеї справи на депутованих, але сама докладала заходів, щоби для нашого народу здобути належне йому правно-державне становище в Австрії.

Вона вислала депутацію до цїсаря Фердинанда, що пробував тоді в Оломунці. До сеї депутації були призначені: о. Мих. Куземський, і Іван Борисикевич, як також о. Григорій Шашкевич, о. Іван Ломницький, о. Григорій Левицький, Василь Гармацій і Андрій Дзівачковський.

Депутація представила ся цїсареві в дні 6. падолиста 1848. р. та предложила йому адресу, в котрій поставлені були отсі домагання:

¹⁹ Іван Франко. В наймах у сусідів, І. Львів, 1914, стор. 177: Задужні дні у Львові.

1. поділу Галичини на руську (українську) і польську провінцію;
2. допущення національної руської гвардії;
3. впровадження руської мови в школах і всіх урядах руської (української) Галичини;
4. скасування двірських мандаторів і установаження на їх місце цісарських (державних) урядників;
5. установаження комісії для розсліду спорів за ґрунти і ліси між панами (дворами) і громадами;
6. перенесення урядників, неприхильних нашому народови: та —
7. зрівнання всіх прав нашого грецько-католицького духовенства з духовенством латинським.

Цісар Фердинанд відповів депутації, що отсі домагання возьме собі до серця та прикаже міністерству розслідувати сі справи і по змозі сповнити бажання²⁰).

Отся адреса до австрійського монарха має своє значінне. Вона засвідчує, що політична думка у тодішних провідників дійшла була до програмового устійнення національних домагань, — що представляють собою визвольні змагання нації: своя національна територія, національна оборона, українізація школи і урядів, правильна адміністрація, вирішенне економічної долі селян-хліборобів (земельна справа) та рівноправність обрядів релігійних...

Польські патріоти демагоги, як Каспер Ценглевіч і Ян Добжаньскі голосили, що „Головна Руська Рада“ представляє тільки одну клерикальну фракцію, а не цілий наш нарід, і отся легенда перейшла до уст деяких наших істориків, — зовсім фальшиво, бо хоча провідниками нашого народу були тоді в переважній части духовники, то їх політика була не кастова клерикальна, — але в дійсности національна і українська...

²⁰) Пр. пор. „Зоря Галицка“ ч. 27. з р. 1848.

13. Абдикація цесаря Фердинанда і дальші події.

В дні 2. глудня 1848. р. відбулась в Оломунци абдикація цесаря Фердинанда, по котрім прийшов на цесаря Австрії 18-літний архикнязь Франц Йосиф.

Подія вступлення на престол нового цесаря спричинила потребу привитання молодого володаря і представлення йому домагань іменем нашого народу.

І так в дні 20. січня 1849, виправив нарід галицькоруський до Цесаря і Царя свого Франца Йосифа І. заступників своїх, щоби йому жичити з щирого серця щасливо царствувати, — як се оголосила „Зоря Галицка“ дня 24. січня 1849.

Сими заступниками були духовні і світські, учені, урядники і горожане (обивателі) міст і сіл:

1) Єп. Григорій Яхимович; 2) о. Мих. Куземський; 3) о. Іван Лотоцький; 4) о. Тома Полянський; 5) о. Еміліян Коссак; 6) Стефан Керичинський, радник магістрату; 7) Іван Товарницький, власник маєтностей; 8) Йоаким Хоминський, губерніяльний секретар; 9) Іван Заржицький, радник магістрату; 10) Юрій Баляк, урядник; 11) Николай Юристовський, директор державної друкарні; 12) Сильвестер Држималик, провідник магістрату коломийського; 13) Петро Головацький, сотрудник редакції „Зорі Галицкої“; 14) Мих. Барутович, докторанд медицини; 15) Андрій Шушкевич, надкомісар скарбовий; 16) Йосафат Садовський, радник кримінальний; 17) о. Яків Шведицький, декан; 18) Василь Антін Чачковський, урядник камеральний; 19) Теодор Рожейовський, магістратський урядник; 20) Лев Крушинський, правник, і 21) Амброз Яновський, доктор філософії і учитель гімназійний.

На чолі сеї депутації станув єпископ Григорій Яхимович та її прийняв цесар Франц Йосиф дня 28. січня 1849. Єп. Яхимович відчитав адресу по руськи, а потім один зі світських членів депутації ту саму адресу по німецьки. В сій адресі піднесено між иншим, що нарід руський „живить в собі переконанне, яко Ваше Величество розпочатое діло переконання монархії совершить, правную свободу

для общего добра забезпечить, а так Австрію свободну, нероздільну і сильну сочинить, до котрої красна Руська Галичина, яко часть невіддільна належить“...²¹⁾

По прочитанню тої адреси приступив цісар ближше до депутації і відповів: „З радістю приймаю вирази привязання, вірности і вдячности, котрими мою волю узнаєте, щоби кождому народови, кождій народности, — рівне, неперешкоджене розвитте призволити і підмагати. Також Русини наслідом сього займуть їм належне місце між народами моїх держав“...

По сім розмовляв цісар з членами депутації. На обід до цісаря були запрошені: еп. Яхимович, о. Мих. Куземський та іще чотири свіцькі члени депутації, — на котрім також були родичі цісаря: Франц Карло отець і Софія мати. По обіді розмовляли: цісар і його родичі з членами нашої депутації та вихвалювали гідний спосіб поступовання Русинів і припоручили отсе подати до відома руського народу...

В дні 18. лютого 1849. уладили львівські Русини в митрополичій палаті у Львові: вечірну забаву в честь повернувших висланників, що іменем руського народу поздоровляли цісаря Франца Йосифа.

14. Справа поділу Галичини в конституційній комісії в Кромержі, 1849.

Справа державного устрою, зокрема рівноправности націй, прийшла під наради конституційної комісії Сойму державного в Кромержі, в дні 22. січня 1849.²²⁾

²¹⁾ В польській адресі до цісаря, котрою займали ся пп. Валеріян Подлевскі і Мелитон Пеньчиковскі, висказано побажання, щоби народність галицька не була поділена, а щоби в цілім краю нашим тільки одна народність (розумієсь польська) узнана була і право мала.

²²⁾ Anton Springer, Protokolle des Verfassungs-Ausschusses im österr. Reichstage (1848 — 1849), Leipzig, 1885.

Іменем Русинів (Українців) заступав там справу поділу Галичини: єпископ о. Григорій Яхимович.

З польської сторони промовив зараз п. Земляковскі і заявив, що він належить до польської народности, але коли винайдено також руську народність, то він мусить сказати, що він також є Русином, а саме найчистішої повної крові! А хто домагається поділу Галичини? „Головна Руська Рада“, що вислала тут петицію з 1.000 підписів. Але запитаймо нарід, і як він заявить ся за поділом Галичини, то бесідник (Земляковскі) не буде мати нічого проти сего.

В дальшій нараді комісії в дні 23. січня 1849. поставив п. Паляцкі внесок на дві області: Польська або Мазурська Галичина, і Руська Галичина і Буковина.

Відтак промовив п. еп. Гр. Яхимович за поділом Галичини, виказуючи неустаючі боротьби обох народів в добі історичній; далі релігійні переслідування і сучасний антагонізм, та вказуючи на географічне положення і національні ріжниці як на об'єктивні причини домагання поділу Галичини.

По нім промовив німецький адвокат з Праги: п. др. Пінкас до п. Земляковського: п. Земляковскі представив ся тут як повної крові Русин, та зараз сказав, що національна ріжниця є винаходом Стадіона, заходить отже питання, чи також він (Земляковскі) є винаходом Стадіона?..

По сім предложив п. Паляцкі, щоби утворити краєву групу польську (Галичина з Буковиною). При сім висказав він здивовання, що Земляковскі підніс, мов би нарід руський винайдено в минулому році. Русини є прецінь окремим народом та понад десять мільйонів сего народу живе в Росії, де їх називають Малоруськими; вони мають добрі основи до розвою.

Іще промовив п. Земляковскі, бо п. Смолька слабше говорив по німецьки і тому мало промовляв. Земляковскі висадився на закінчення таким нікчемним аргументом, що Росіяне прозивають Русинів псами, що Пушкин не розуміє Нестора і т. и.

До сего додав він звичайну легенду, що Поляки і Русини мають спільну мову і історію, та висказав тяжкий жаль, що якби Галичину ділено, то треба би також поділити галицьке Товариство кредитове земське, — отсе одиноке добродійство від Австрії?!

На засіданню конституційної комісії з 24. січня 1849, промовив іше п. Рігер в нашій справі. Він сказав, що узнає Русинів самостійною нацією; що знає Галичан і їх літературу, та говорить несторонничо; що инша мова є у Поляків, а инша у Русинів... Тут зачав його п. Земляковскі перебивати криком: Не говоріть про се чого не розумієте! На се застеріг ся п. Рігер, що він знає обі мови і може говорити, — впрочім є три міліони Русинів в Галичині та тринадцять міліонів в Росії, а такого народу не годен заперечити. Та як Русини тут не заратують ся, то найдуть поміч з иншого місця...

Але остаточно чеські послы Паляцкі і Рігер усунулися від голосування, та з комісії вийшло наслідком сего предложенне: утворення краєвої області з Галичини і Буковини. За поділом Галичини голосували: пп. Пінкас, Ратз і Яхимович.

Ось яку пробу взаємин славянських перейшло славянофільство в Австрії, де воно мало нагоду до налагодження поспільних відносин між славянськими народами австро-угорської монархії. Такі проби і прикрі досвіди відбувались відтак далі та все послідовно без ідейної мети. На зїздах і конгресах виголошують ся гарні промови, — але діла ідуть своїми шляхами. Федерація народів славянських в Австрії не могла здійснитись, та навіть до коаліції парламентарної не могло дійти — між Славянами Австрії, бо кождий з них дивив ся за своїм інтересом у найблизшому часі, але щирости між ними не було ані зрозуміння ідеї і будучности славянства. Про справдішне братерство Славян не думалось серіозно, як сього бажав Шевченко: щоб усі Славяни стали Добрими братами. Отсе викажуть нам дальші події визвольних змагань нашого народу.

15. Памятне засідання „Головної Руської Ради“ у Львові в дні 16. лютого 1849. р.

Засідання розпочалось представленням Ради: висланників з Буковини до цесаря. Їх привитав Іван Борисикевич сердечними словами нагадуючи, як галицькі Русини з давних давен з румунським народом (Волохами) жили в мирі і любові та собі взаємно помагали, чого свідоцтвом є руська церква у Львові, котра називається волоскою; що межі волоських князями були Русини; що руською мовою на Буковині не погорджується і що не один Русин найшов на Буковині свій захист, та закінчив, що Русини хочуть з Румунами як своїми добрими сусідами на далі в мирі і любові жити. На те відповів професор Николай Гакман, що Буковина радує ся тому, як нарід галицько-руський тою дорогою поступає, що не хоче нічєї кривди, а тільки о те упоминає ся, що йому справедливо належить ся, та що Буковина бажає з Русію галицькою в мирі та любові жити...

Опісля Іван Борисикевич звернув увагу Ради на те, що конституційна комісія Сойму державного противить ся поділові Галичини, супроти чого вносив, щоби вибрати осібну комісію, котраб заставилася над способами, як би отсю ціль конечно осягнути. А о. Лев Трещаковський предложив, щоби в разі, як би Сойм державний не постановив поділити Галичину і утворити руську провінцію, — руський нарід відкликав своїх депутованих зі Сойму, а за „змінника“ такого руського депутованого узнав, котрий би ще тоді в Соймі остав, коли руський нарід зажадав поділу Галичини над двіста тисячами голосів..

Сей хід дебати виказує нам наглядно, що домаганне поділу Галичини стало головним політичним кличем, поширеним в народі, та великою журбою „Головної Руської Ради“... І тут виринула перша думка про сецесію послів.

В дальшій нараді вніс о. Мих. Куземський, щоби старати ся, як настануть шульрати (ради

Иван Борискевич

шкільні) та як тут у Львові буде один член стерегти — прав польської мови, то щоб в Кракові був член Русин (Українець), щоб стерегти прав руської мови в західній Галичині.

Мих. Куземський поставив також внесок, щоби „Головна Руська Рада“ заняла ся старанно святом народним руським дня 3 (15) мая, з приводу знесення панщини і надання закону свободи (конституції):

16. Розв'язанне Сойму державного, 7. марта 1849.

Надії на молодого цісаря Франц Йосифа, що він затвердить свободи конституційні приречені його попередником цісарем Фердинандом та їх здійснить в короткому часі, зачались затемнювати.

З початком місяця марта 1849. р. неожидано появив ся *цісарський патент*. Се був патент цісаря Франц Йосифа про розв'язанне Сойму державного, з 7. марта 1849. Підписали сей патент міністри: Шварценберг, Стадіон, Кравс, Бах, Кордон, Брук, Тінфельд і Кульмер. В сім патенті сказано було, що в нарадах Сойму розважувано питання з області теорії, що не тільки противилось фактичним відносинам монархії, але загалом не допускало до уладження правного стану та могло дати привід до переворотів. Тому цісар постановив з власного почування і силою своєї цісарської влади надавати права, свободи і політичні установи. А вкінці звиває цісар народи Австрії, щоби горнулись коло свого цісаря, — та конституція держави не буде мертвою буквою, бо діло є велике, але воно вдасть ся злученими силами!

Наслідом сього патенту — кромержський проєкт конституції не став законом. Рівночасно з розв'язаннем державного Сойму проголошено октройовану державну конституцію для цісарства Австрії з дати: 4. марта 1849, в котрій між краями коронними вчислено також королівства Галичини і Володимирії з воевідствами Освенцімським і Заторським

і великим воєвідством Кракова, та заповіджено, що всі коронні краї одержуть свої статuti.

Граф Франц Стадіон, автор основ сеї конституції з р. 1849, взяв ся до укладання краєвих статутів. Зокрема для Галичини хотів він надати два сойма краєві: в однім Поляки а в другім Русини мали бути в більшості. А міністер Бах пішов іще далі та мав намір в Галичині впровадити три сойми.²⁹⁾

„Головна Руська Рада“ не залишала сеї справи, але безнастанно виступала з домаганнем, щоби перевести поділ Галичини на два краї. Найзавзятійше обстоював сю справу заступник голови „Головної Руської Ради“ Іван Борисикевич, так що у Львові була рознеслась вість про арештування його і видалення зі Львова за неприязне становище супроти правительства. А галицький губернатор граф Агенор Голуховскі, що на зверх удавав приятеля Русинів, у своїх звітах урядових поборював плян центрального австрійського правительства відносно поділу Галичини, вказуючи на те, що руський край в Австрії може стати піємонтом українським та загрозувати одноцілість Австрії і добрі відносини держави австрійської з Росією.

На сю подвійну гру губернатора Голуховського вказує також перший роковий обхід свята свободи у Львові.

17. Національна гвардія, 1848 — 1849.

З кінцем р. 1848. зачалась збирати наша гвардія в Галичині. У звітах до „Головної Руської Ради“ подавали окружні організації, що „руські молодці охочо приступають до руського нашого полку охотників (фрейкору), та що вже їх около 1.600 зголосило ся...

²⁹⁾ Richard Charmaitz, Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907, I. Die Vorherrschaft der Deutschen. Leipzig, 1911, стор. 23. Про згадані три сойми, зглядно три соймові курії буде в дальшій близше сказано.

Опісля прийшло письмо цісаря Франц Йосифа з датою: Оломунець, 10. марта 1849: „Призвально виставити баталіон руських стрільців, в сей спосіб, як баталіони охотників в Австрії долішній і Стирії тогид організували ся, — з застереженнем обовязку до служби кінної, як також призвально на предложений стрій національний. Організованнем має кермувати моє міністерство війни, та воно має „Головній Руській Раді“ у Львові заявити за сей новий доказ її патріотичної діяльності — признанне мойого, повного вдоволення“.

Ленту до прапору руського корпусу національної гвардії вишивала мати цісаря Франц Йосифа — архикнягиня Софія. На сій ленті умістила вона напис: „*Treue führt zum Siege — Sophie Erzherzogin von Oesterreich*“. („Вірність веде до побіди — Софія архикнягиня австрійська“).

Та не так воно склалось, як колись думалось..

18. Перший обхід свята свободи, 1849.

Перший обхід народного свята свободи відбув ся у Львові дня 15. мая 1849, на Святоюрській площі, де відправлено службу Божу. Літургію відправив архимандрит Чина Св. Василія Великого, Орест Хомчинський. Перед відправою виголосив о. Лев Трещаківський привіт до народу, а опісля мав проповідь о. Йосиф Лозинський. Народу було повно на площі. Начальник краю граф Агенор Голуховскі, командант генерал барон Гаммерштайн, російські генерали Чеодаєв і Сас з офіцерами були при службі Божій. Вистріли з ручного оружя через уставлені відділи військові і з гармат підносили святочність сього величавого обходу.

Коло половини другої години з полудня між повіваючими синьо-жовтими хоругвами на возі прибранім цвітами повезено шести парами волів з позолоченими рогами, в ярах синьо-жовтих — величезний коровай і мід як дарунок народу русь-

кого для цесаря — на руки заступника губернатора, при чім музика військова товаришила сьому походу.

Заступник губернатора з військовими нашими і російськими ожидав походу у себе і приймив дуже радо подарунок руського народу. Відтак вийшов заступник губернатора граф Агенор Голуховскі на балькон і виголосив: „Слава нашому цесарю, а многая літа руському народови!“, що громогласно повторив зібраний нарід...

На закінченне свята відбувся по полудні фестин народний, а вечером представлення театральне в городі поезуїтськім.

По отсім святочнім обході, о. Лев Трещаківський, (парох в Рудні під Львовом) поставив внесок на засіданню „Головної Руської Ради“ в дні 3 (15) червня 1849. р., щоби у Львові збудувати: Дім народний. Сей горячий патріот руський вірив у велику силу нашого народу. Засновком до потрібного капіталу на будову народного дому мали бути ті гроші, що остались з народного фестину, відбувшогося в дні 15. мая 1849. р.²³⁾

Патріотичні слова убогого руського (українського) священника стали почином, що загрів наш нарід в Галичині до складок на збудованне „Народного Дому“ у Львові.

19. Часи абсолютизму в Австрії, 1850 — 1860.

В часі абсолютизму в Австрії не могла вдержатись діяльність „Головної Руської Ради“ з її філіяльними організаціями, хоча як виказується — австрійське правительство у Відні, не добачувало нічо небезпечного в її діяльності і пропаганді за поділом краю. Але за те в краю робив своє діло граф Агенор Голуховскі і так оточував „Головну Руську Раду“ своєю бачною контролею, що вона розв'язалась в р. 1851.

²³⁾ Омелян Огоновський, Історія літератури руської часть II, 1. відд'ял, Львів, 1889, стор. 35.

Отсе²⁴⁾ признав сам граф Агенор Голуховскі у своїм оправданню до Відня з р. 1859, кажучи: „що тикаєть ся „Головної Руської Ради“, то від хвилі здавлення рухів польської революційної партії, накоїла вона правительству чимало клопотів і трудностей. Від згаданої хвилі „Руська Рада“ стала виступати отверто з тенденцією — завести у східній части краю виключно руську репрезентацію і розширити до можливих границь діяльність руських товариств і інституцій. Подібно як польська Rada Narodowa, обговорює „Руська Рада“ публично всі біжучі справи політичної адміністрації й то не без пристрасної експекторації..“

Тоді видано і оголошено: краєвий статут для королівств Галичини і Володимирії з князівствами Освенцім і Затор, як також великим князівством краківським з 29. вересня 1850. В. з. д. 386, як також з тої дати краєву виборчу ординацію, — підписані цісарем Франц Йосифом та міністрами: Шварценбергом, Краусом, Бахом, Бруком, Тінфельдом, Шмерлінгом, Туном і Чорніхом. На підставі сього статуту, краєва репрезентація мала складатись з трьох соймових курій: з державного львівського округу (50 послів); з державного краківського округу (58 послів) та з державного станиславівського округу (42 послів). Послів до соймових курій (соймів) мало ся вибирати безпосереднім правом виборчим. Одноцілість краю мала бути сим збережена, що в справах спільних рішали разом всі три сойми, та вони вибирали центральний виділ (краєвий). Отсей статут краєвий не увійшов в життя.

Опісля в ері абсолютизму повернуло було австрійське правительство іще раз до адміністраційного поділу Галичини на дві національні області, та видало відносний розпорядок з 24. квітня 1854. В. з. д. 111.

Та з тих проектів і домагань поділу Галичини полишив ся вкінці тільки поділ на дві області висших

²⁴⁾ Іван Кривецький, З секретів польської політики у Галичині, у Літ.-Науковім Вістнику з р. 1911.

(апеляційних) краєвих судів: львівська область зі Сх. Галичиною і Буковиною, та краківська область зі Зах. Галичиною. Виразно кажучи, львівська область обнімала етнографічні землі галицько-українські, а краківська область етнографічні області малопольські.

За часів міністерства Шмерлінґа в р. 1863. хотіло центральне правительство поділити Галичину на два намісництва, але сьому намірови станув в дорозі галицький сойм...

Та коли політичну роботу перепинено в часах абсолютизму, то була можлива робота культурна, але й вона не йшла.

В дні 13. марта 1850. р. відбув ся „другий собор общества учених; Галицко-Руска Матиця (Матица Галицька)“, з котрого повстало товариство: „Галицько-Руська Матиця“ у Львові. Яків Головацький, именуваний в місяці грудні 1848. р. професором руської мови і літератури у львівськiм університеті, видав тоді: „Очерк основанія „Галицко-русской Матици“.

Але діяльність Якова Головацького не була ні жива ні плідна. „Матиця“ не розвинула визначної діяльності та попала в занепад.

Іван Франко у своїм „Нарисі історії українсько-руської літератури до р. 1890“, подає ось яку причину занепаду сього товариства: „Злим духом „Матиці“, що може по неволі причинив ся до її омертвлення, став Антін Петрушевич, який від р. 1853. протягом трьох літ загатив її своїм „Галицкимъ Историческимъ Сборникомъ“, а пізнійше довгі літа гатив своєю „Сводною Лѣтописю“ і иншими своїми „разсужденіями“. Отсей погляд Івана Франка не є зовсім влучний, бо призиранне Антоном Петрушевичем значної кількості матеріялів історичних, хоч би менше цікавих, не здержувало инших учених, як Якова Головацького у першому ряді, розвести наш літературний рух на новітньому шляху. А сього не сталось, бо ж у людей, що тоді мали у своїх руках провід, в часах абсолютизму і реакції в Австрії — засні-

чувалась провідна думка політична та затемнювалась ідеологія самостійної нації...

Стереотипно відчитував свої виклади у львівським університеті -- професор Яків Головацький, на теми подані в індексі: „Руская словесность (Ruthena litteratura). R. D. Prof. Glowacki, і Рускій языкъ“ (Lingua Ruthena). R. D. Prof. Glowacki“, та поза давню словесність не виходив.

Ті часи ілюструє нам також подія, що галицькі Українці не годні були удержати одинокого часопису.

В році 1854. переходила „Зоря Галицька“ тяжку кризу, бо протягом сього року мала трьох редакторів. З початку Богдана А. Дідицького, опісля С. Г. Шеховича, та вони оба тягнули на російський бік і називали сей орган: „лист півременний, посвящений літературному общеплезному і забавному чтенію“. Колиж „Зоря Галицька“ зачала упадати, установив Ставропигійський Інститут як видавець — редактором Николая Савчинського та він оголосив, що „Зоря“ скине шати і пута чужі а прибере ся, як повинна — по „руську“...

З загальною реакцією 50-тих років здержуєть ся також національно-політичне життє галицьких Українців, а слабодушні і мало утверджені національно одиниці попадають тим часом у російський панславизм, підсунений московським професором Михайлом Петровичем Погодіном, що увійшов в близькі зносини з істориком Денисом Зубрицьким та на його руки прислав пособія для нуждаючихся Галичан в готівці і книжках. З тих „пособій“ виплачував Зубрицький „гонораріи“ Головицькому, Северину Шеховичеві і иншим, і так повстає при Зубрицьким 1856 р. „Погодинская колонія Галичско-Руская“...

В тім часі замертвління зачинають продиратись через кордон безсмертні твори Т. Шевченка та заглушують буряни Погодінської колонії і вибликують нове життє між галицькими Українцями.

Такі супротивности стрічали галицькі Українці у своїх перших змаганнях до національного відроджен-

ня, бо політична думка з одного боку за-
снічувалась — з другого закажувалась...

20. Політика графа Агенора Голуховського а наша безсильність.

На політичнім овиді того часу виступали люде
провідні та більше або менше визначні, про котрих
годить ся згадувати, щоби прояснювати відносні
події.

На сьому місці треба згадати *про особу графа
Агенора Голуховського* як політика, що був незви-
чайно спритний та критими стежками робив все
можливе на користь Поляків, так що нераз не годні
були його зрозуміти ні Поляки ні Українці а по його
смерти польські соціяльні демократи намагали ся
навіть здемолювати памятник графа Агенора Голу-
ховського у Львові, виставлений побіч поезуїтського
городу.

Він був три рази іменований намісником Галичини:
1849, 1866 і 1871. рр., а в р. 1859, був іменований
міністром внутрішних справ і в р. 1860. розв'язав
був краєві уряди в Кракові і Чернівцях, так що цілу
Галичину і Буковину підчинив намісництву у Львові,
та був автором ціс. дипльому з 20. жовтня 1850, р.

Коли цісар заіменував був першим разом графа
Агенора Голуховського губернатором Галичини, то
Головна Руська Рада у Львові по нараді дня 29. січ-
ня 1849. р. постановила була зложити цісареві под-
яку за іменування для краю такого спосібного і без-
сторонного чоловіка²⁶⁾. За те пішли пізнійше всякі
доноси до Відня, щоби викликати підозріння і недо-
віре до Українців у центральнім правительстві.

Як умів граф Агенор Голуховські маскувати свою
льояльність супроти Австрії виказує голосна свого
часу подія при нагоді його люстрації в станисла-
вівськім окрузі.

Один з польських священників в тім окрузі предста-
вився графови Агенору Голуховському і зачав до нього

²⁶⁾ „Зоря Галицка“, ч. 9. з р. 1849.

говорити по польськи. Тоді граф Голуховскі не дав йому говорити і запитав ся його по німецьки: від коли він забув говорити по німецьки. На те відповів йому той священник знова по польськи, що він забув говорити по німецьки від того часу, від коли граф Голуховскі забув говорити по польськи...

А при нагоді святкування перших роковин знесення панщини (1849), граф Агенор Голуховскі прилюдно перед нашим народним походом підніс оклик: „Слава нашому цісарю! Многая літа руському народови!..“

Під той час був у Відні о. Григорій Шашкевич радником в міністерстві віроісповідань і просвіти. Австрійське центральне правительство і цісарський двір відносили ся тоді прихильно до Русинів, та Шашкевич був там мужем довіря і через його руки переходило майже все, що відносилось до наших справ. До Шашкевича навіть був звернув ся цісар Франц Йосиф з запитом, чи він вважав би за вказане, щоби у Сх. Галичині вже запровадити руську мову як мову урядову. На те відповів Шашкевич цісареві, що Русини з радістю і вдякою приймуть отсей доказ монаршої ласки, але він (Шашкевич) осьмілюєсь дорадити, щоб іще якийсь час підождати доки відповідно виобразуєть ся руська мова, а тим часом полишити німецьку мову урядову в Галичині...

Міністерський радник о. Григорій Шашкевич був чоловіком незвичайно чесного характеру та високо-образованим і розважним, але він не був годен видержати двобою з таким політичним грачем як граф Агенор Голуховскі, бо як сам признавав, не мав тої опори в національно освідомленій суспільности руського народу, що мав за собою його противник в польським народі.

Я мав іще нагоду говорити з людьми того старого покоління. Вони зі сльозами радості стрічали наші національні подвиги в рр. 80. і 90-тих минулого століття, та виправдувались, що при сьогочасному стані нашого народу самі собі не довіряли, щоб він

так скоро відродився з безпросвітної маси в свідому самостійну націю²⁶⁾.

Вони робили в добрій вірі і по змозі, — стараючись бути чесними супроти себе і супроти других. А се в політиці не все поплачує...

Григорій Шашкевич був в р. 1848. вибраний депутатом (так тоді називали послів) до австрійського державного Сейму та його звідсі покликано до міністерства віроісповідань і просвіти в характері міністеріяльного радника. Він провадив тут осьмий департамент: гімназії і народне шкільництво в Галичині і Кракові та цензуру польських і руських шкільних народних книжок, від р. 1849. до 1860. р.

Він був також покликаний в р. 1849, до руської секції для уложення правничої термінології, та в р. 1851, видав разом з Яковом Головацьким і Юлієм Вислобоцьким: першу правничу німецько-руську термінологію у Відні.

Коли намісник граф Агенор Голуховскі мав обняти уряд австрійського міністра внутрішніх справ, тоді цісарським розпорядком з 25. мая 1859, приказано зменшити персональний склад і число департаментів в міністерстві, та під сим позором мав бути усунений Гр. Шашкевич. Проти сього виступив міністер просвіти граф Лев Тун з рішучим представленням та станув в обороні Гр. Шашкевича, пригадуючи цісареві, що тогож іменування мало політичне значіння, щоби дати руському народови питомого заступника національних інтересів; що полишення Гр. Шашкевича в міністерстві не стратило свого значіння, бо між Русинами в Галичині є велике недовіре проти графа Агенора Голуховського; що вони супроти систематичного і з наміром виконуваного гнету покладають одинокую надію на центральне правительство; та що усунення Гр. Шашкевича викличе некорисні наслідки політичні між руським на-

²⁶⁾ Пр. пор. Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi o stanie kraju, Kwartalnik historyczny 1900; — Titus von Wojnarowskyj, Das Schicksal des ukrainischen Volkes unter polnischer Herrschaft, I. Bnd., Wien 1921.

селенням, як не дасть ся йому иншого визначного становища для оборони нації проти польських аспірацій.

А коли цісар приказом з 7. жовтня 1859, обстоював при своїм, то міністер просвіти граф Лев Тун предложив цісареві 22. квітня 1860, таке вирішення, щоби Гр. Шашкевича поставити *extra statum*, доки не прийде нагода, щоб йому дати відповідне церковне становище.

Приступ і наступ звісних духів польської політики були незвичайно сильні, щоби через особу цісаря висадити нашого чоловіка довіря.

Так протягом десяти років скінчила ся бистра ласка цісаря, але політика гр. Агенора Голуховського не принесла санації Австрії, бо вже 15. грудня 1860, прийшов централіст Шмерлінг на місце графа Голуховського.

21. Давні владики: Михайло Левицький і Григорій Яхимович, 1813 — 1863.

На галицькій землі витворились були у своїм часі давні типи наших церковних достойників, та на них силою обставин спиралась доля нашого народу.

До них належить митрополит-кардинал о. Михаїл Левицький, що був від р. 1813. єпископом в Перемишлі; обняв митрополичий престол у Львові в році 1818; був заіменований кардиналом римської Церкви в дні 6. червня 1856. р. та умер дня 14. січня 1858. р. в Уневі у 84 році життя.

Він був ідейним батьком піднесення народної просвіти, та взивав духовенство відновляти парохіяльні школи, де моглиб учителювати відповідно підготовлені дяки, як також боронив права научування руською (українською) мовою. За його єпископства в Перемишлі заснувалось „Перемиське Товариство священників“, що мало на меті також справу шкільну та він підписав відносний статут дня 20. січня 1816, р. і виєднав затвердження цісаря,

за що Рим (Папа римський) виказав йому своє **не-**
вдоволення²⁷⁾.

В Перемишлі zaloжено також **Дякоучительський**
Інститут в р. 1817, де виучувано **дяків і учителів**

Михайло Левицький

для сільських шкіл. Сим інститутом заопікував ся
опісля, діяльний о. Іван Снігурський, пізнійший
єпископ в Перемишлі.

²⁷⁾ Пр. пор. Михайло Возняк. Як пробудилося українське
народне життя в Галичині за Австрії, Львів, 1924, стор. 35.

В „Перемиськім Товаристві священників“ був най-діяльніший його голова о. Іван Могильницький, що був дорадником митрополита Михайла Левицького. Ідейним змаганням о. Івана Могильницького було:

Григорій Яхимович

просвічувати при помочи шкіл — селян і міщан, щоб з них витворювати руську інтелігенцію.

В пізніших часах митрополит о. Михайло Левицький не мав симпатії між своїми, а навіть його помовляли, начеб він був в порозумінню з польськи-

ми патріотами і ділав проти народности руської. Тому о. Антін Петрушевич, його „священик придворний“, оголосив в числі 14. „Зорі Галицької“ в р. 1849, „Отвіт клеветникам“, в котрім на оправданне митрополита між иншим виявив, що дня 8. серпня 1848. приїхали були до Унева: князь Сапіга, Г. Васілевскі, граф Красіцкі і Г. Батовскі та домагали ся від митрополита, щоби він підписав протест проти поділу Галичини на часть руську і польську, але він заявив їм, що собі противорічити не може, бо вже підписав з представниками народу руського просьбу до правительства, щоби руська область була розділена від польської²⁸⁾...

Митрополит-кардинал Мих. Левицький у своїм віці був вже чоловіком „старої дати“, що не відчував духа провесни нового часу.

Молодший думкою національною був Григорій Яхимович.

О. Григорій барон Яхимович був від року 1844, суфраганом галицької митрополії у Львові; від р. 1849, єпископом в Перемишлі, та в р. 1860, став митрополитом галицьким у Львові і тут умер несподівано дня 29. квітня 1863. р.

Григорій Яхимович, вже в р. 1842, звертав увагу австрійського правительства у Відні на національну єдність галицьких Русинів з російськими Українцями та на можливість вихіснування сеї обставини в політиці закордонній, — що одначе вимагалоб наперед більшої прихильности австрійського уряду для культурних і національних стремлінь галицьких Русинів²⁹⁾.

Як єпископ о. Григорій Яхимович мав великі симпатії і довіре у галицьких Русинів. Його вибрано провідником „Головної Руської Ради“ у Львові в році

²⁸⁾ Пр. пор. Український Архив, Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XII (листи митр. М. Левицького до єп. Івана Снігурського й офіційальні документи), у Львові, 1924.

²⁹⁾ Пр. пор. Др. Василь Шурат. На досвітку нової доби, статті й замітки до історії відродження Галицької України, у Львові 1919, стор. 135 і д.

1848, та він заступав в першій Соймі державнім політичні домагання руського народу галицької землі.

Митрополит Яхимович лишив по собі притчу, якою привитав був „Головну Руську Раду“ як її голова, про женця Русина, що встав пізно до роботи на полі, а як став опісля жати, то порівнявся з сусідами та заки сонце заходило, він перегнав всіх женців. Таких Русинів нам треба, — казав він, — бо сонце високо та сусіди давно в полі, а чим довше ми заспали тим пильнійше берім ся до роботи, щоб вони не насміхали ся з нас і щоб ми порівнали ся з ними.

В тім часі допускали ся у нас латинські (польські) священники душехватства, значить перетягання вірних нашого обряду на латинський обряд. Щоби покласти кінець сим перетяганням і перевести очищення нашого обряду від латинських примішок, хотів митроп. Яхимович скликати синод. Тоді посипали ся на митрополита напасти і лайки польської преси, а державний прокуратор звернув ся до нього з запитом, чи вважає потрібним конфіскуванне відносних артикулів газетних. На те відповів митрополит Яхимович, щоби прокуратор не конфіскував, бож звісна річ, що вуличники не кидають каміннем на дерево, котре не родить...

По несподіваній смерті митрополита Яхимовича рознесли ся були вісти, що його отруїли. Нагадую собі добре, як тоді тяжко жалував наш нарід за своїм патріотом — митрополитом Яхимовичем.

22. Оснуванне „Народного Дому“ у Львові, 1849.

Одною зі справ, якими в тім часі заінтересував ся був наш нарід в Галичині, — се „Народний Дім“ у Львові.

Думку заснування „Народного Дому“ у Львові піднесла „Головна Руська Рада“, щоби створити захист і огнище для життя національно-культурного галицьких Українців, що тоді називали ся Русинами.

Плеканне рідної мови та розвиток власної письменності, питомої науки і штуки — отсе були змагання перших ініціаторів і основателів.

Наслідом того, поданнями підписаними о. Мих. Куземським, заступником предсідника „Головної Руської Ради“, звернено ся до австрійського правительства у Відні, щоби воно ґрунти згорівшої при бомбардуванню Львова в дні 2. падолиста 1848, року академії і бібліотеки подарувало на побудованне другої греко-кат. міської церкви у Львові, як також на поставленне руського національного інституту.

На сі просьби згодилися: міністерство просвіти і внутрішних справ (25. серпня 1849, ч. 227, і 11. жовтня 1849, ч. 19755), та в дні 8. падолиста 1849, р., передала делегована намісництвом у Львові комісія: подарувані ґрунти і руїни у фізичне посіданне „Головної Руської Ради“ при участі представників Русинів (Українців) міста Львова⁹⁰).

Відтак з початком р. 1850, оголосила „Головна Руська Рада“ відозву до всего руського народу, щоби збирав складки в краю на здвигненне „Народного Дому“, котрий для всего галицько-руського (українського) народу має спільний інтересі його власністю має бути.

Коли „Головна Руська Рада“ розв'язалась, тоді Русини (Українці) міста Львова утворили адміністраційну комісію, що мала управляти ділами „Народного Дому“ і отся комісія під проводом о. крилошанина Йосифа Кульчицького в р. 1851, обняла управу та розпочала будову головного дому у Львові (сьогодні при вул. Рутовського).

Отсей правний акт затвердив цісар Франц Йосиф в дні 18. жовтня 1851, р, закладаючи особисто угольний камінь під будову „Народного Дому“ у Львові та сказавши памятні слова: „Тут я між моїми Русинами“...

⁹⁰) В міській табулі у Львові були відносні реальности заінтабульовані на власність наукового фонду (Studien-Fond).

Опісля комісія адміністраційна збирала далі складки, датки і всякі жертви в цілім краю і в р. 1864, викінчила головний будинок „Народного Дому“ у Львові, що став почином фундації українського народу галицької землі.

Власноруччя (автограф) українського Кобзаря
Тараса Шевченка Старшого Григорія Шевченка
у „Народній Думі“ на побудування
29 січня 1863 року. Українець Василь Білозерський
Петербургу.

Шарфурікови.

(посилаючи йому поему Івана Гуса)

Замалили у сусиди
Нову добру хоту
Сусиди зли. Нагнались
Тя і полегли снайти,
И забули теплий потил
Ново помо розвівти
Легити потил нагрозити
А вг погсли тме
Огни шери великого
Тме не виче,
Підвинули іде. Єх ти мотиль
Тасу дожидає;

Автограф Т. Шевченка.

Українець Василь Білозерський з Петербурга передав „Народному Дому“ у Львові на незабудь власноруччя (автограф) українського Кобзаря Тараса Шевченка, посилаючи йому поему: Іван Гус (29. січня 1863, р.).

23. Азбучна справа, (азбучна війна), 1834 — 1861.

Азбучна справа, зглядно азбучна війна має свою історію.⁵¹⁾ Вона розпочалася в р. 1834, коли о. Йосиф Лозинський, парох Яворова, захвалив був абетцядло польське для нашого письменства. Від того часу війна азбучна, то притихала то піднімалась — аж останній наступ виконало австрійське міністерство, висказуючи бажання, щоби Русини приймали азбуку латинську, бо тільки сим способом мож буде запобігти ширенню російської пропаганди між деякими руськими письменниками.

Тоді президія намісництва у Львові покликала на підставі рескрипту міністерського з 8. мая 1859 р. комісію азбучну на день 15. мая 1859, щоби вона обдумала питання, чи в письменність руську можна ввести латинську азбуку. Членами сеї комісії були: єпископ-суфраган Спірідіон Литвинович, о. Михайло Куземський, о. Мих. Малиновський, професор університету Яків Головацький, інспектор гімназіальний др. Явзєбій Черкавський, директори гімназіальні: др. Амброзій Яновський і Тома Полянський та о. Йосиф Лозинський з Яворова. Провідником сеї комісії був губернатор граф Агенор Голуховскі.

З Відня приїхав був секретар міністерства освіти Йосиф Іречек. Він привіз з собою брошуру п. н. „Über den Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben“ (Wien 1859), та захвалював Русинам азбуку латинську. Та всі члени комісії азбучної станули в обороні славянсько-руської азбуки, крім д-ра Черкавського, і не дали накинути нам чужого письма. Йосиф Лозинський, що давніше (1834 р.) хвалив абетцядло польське, заявив на комісії, що тепер не важив би ся виступити з тою думкою, котру захвалював перед 25. роками. А Мих. Куземський виступив з тої комісії і подав мемо-

⁵¹⁾ До історії азбучної війни є публікація проф. Якова Головацького: »Zur galizischen Schrift- und Sprachfrage«, 1860.

ріял, в котрім висказав обуренне за вмішування правительства в домашню справу Русинів.³²⁾

Наслідом супротивного становища комісії азбучної, правительство не накидувало вже Русинам (Українцям) азбуки латинської, але приписало новий правопис і приказало в дні 25. липня 1859. р., щоби шкільні книжки печатались кирилицею. З таким рішенням міністерства не погодилися Русини, називаючи новий правопис какографією. Тоді митрополит Григорій Яхимович подав просьбу до цесаря, заявляючи бажання нашого народу: щоби усунено накинений правопис; щоби у східних округах Галичини заведено руський викладовий язик, коли руські ученики є в більшости; щоби в гімназіях східної Галичини руський язик був обовязуючим предметом науки, як бувало давніше; щоби Русинам було вільно писати по руськи свої подання до урядів і судів, та щоби при розписуванні конкурсів на посади урядників у східній Галичині вимагано від кандидатів знання язика і письма руського.

В дні 13. марта 1861. р. відповів митрополитови міністр державний, що в справі руського правопису усуває розпорядок міністерства просвіти з 25. липня 1859. р., та що руському народови вільно самому дбати про самостійний розвій своєї мови.

Ось так закінчилася справа азбучна, що мала своє значінне також у розбудженню нашої інтелігенції в Галичині, котра була попала в апатію від р. 1851. Та в роках 1860 і 1861. прийшли перші твори Тараса Шевченка до нас, котрий наче апостол звістив галицьким землякам братерство, свободу і волю...

24. На переломі шістьдесятих років минулого століття.

Омелян Огоновський написав у своїй „Історії літератури руської“: „Дім народний здвигав ся в гору й гору, а житте просвітне і національне упа-

³²⁾ Дебати комісії азбучної є описані в книжці: »Die ruthenische Sprache und Schriftfrage in Galizien«, Lemberg, 1861.

дало що раз низше, так що в роках 1857 — 1860, крім урядової часописи „Вѣстникъ“ не було у нас майже ніякої часописи руської, ні літературної ні політичної“³⁹).

Тоді прокинулись Русини-народовці (українофіли) і зачали видавати свої письма. Николай Устіянович відозвав ся своїми поезіями (1860) та за ним Йосиф Федькович (1862), а за сими пішли періодичні видавництва: „Вечерницѣ“, літературне письмо для забави і науки під редакцією Федора Заревича (1862, 1863) і „Мета“, літературно-політичний вістник під редкцією Ксенофонта Климковича (1863, 1864); „Нива“, науково-літературна часопись під редакцією Костя Горбала (1863), та „Правда“, письмо наукове і літературне (1867 — 1870), опісля літературно-політичне (1872 — 1878).

Отсе були осередки нашого національного руху українського з початку шістьдесятих років минулого століття — в Галичині, звідки розходили ся нові проміння, що розбуджували політичну думку в нашій інтелігентній суспільности. А вона утверджувала не-сміло свою думку національну, що одна єсть Русь, а дві руські народности, два руські язики та доказувала за Костомаровом і Мікльосічем, що язык малоруський є самостійним окремим („відрубним“) язиком і народність малоруська є окрема від російської.

Отсими тезами переконувало тоді наше українське громадянство тих „многих“, що вже самостійність руського (українського) язики заперечували та сей язык раз нарічієм російського, раз польського язики іменовали.

Ось так починали нову роботу національну тодішні українофіли (народовці) в Галичині⁴⁰.

А з другого боку піднялись галицькі Старорусини, між котрими найшовся Михаїл Качков-

³⁹) „Вѣстникъ для Русинѣвъ австрійської державы“ зичав виходити у Відні в р. 1850.

⁴⁰) Омелян Партицький, у переднім слові до сзого німецько-руського словаря з р. 1867.

ський, судовий радник в Самборі, як казав Філіп Свистун (Прикарпатская Русь по ніемъ Австрій, Львовъ, 1895): „Первый тип отверженного австроруського патріота“, та дає на політичну газету „Слово“, що появилася 1 січня 1861. р. і виходила два рази в тижні. Першим редактором „Слова“ став Богдан А. Дідицький, а головними сотрудниками були: Маркил Попель, Федір Заревич і Мих. Клемертович.

„Слово“ мало велике, але відемне значінне в розвою політичної думки нашого громадянства в Галичині, протягом 27. років (1861 — 1887). Перший редактор: Богдан А. Дідицький, знаний мені особисто, був типом, „хитрого малороса“, як сам признавав. Він спершу ніби обстоював самостійність нашої руської (української) нації, але опісля намагався звести наше громадянство на шляхи руссофільства і національного „єдинства“ з народом російським. За ним пішов його наступник: Венедикт Площанський. Та отсе їм не вдалось, бо побідив живий дух нашого українського народу...

ДРУГИЙ ПЕРІОД, 1861 — 1867.

1. Привернення конституційного ладу в Австрії.

Патенгом цісаря Франц Йосифа з 31. грудня 1851. р. знесено конституцію з 4. марта 1849, як невідповідну і невикональну, почім настав був в Австрії час абсолютизму.

Але отся реакція не могла довго удержатися в Австрії і тому цісар Франц Йосиф рішив ся за вернути до конституційного уладження монархії.

Та приступаючи до конституційної відбудови Австрії не вирішено тоді питанчя національного, значить права націй в Австрії, а поставлено в основу: право

заступництва інтересів суспільних станів (кляс) в краях і державі. На сій основі появився цісарський диплом з 20. жовтня 1860. р., та опісля цісарський патент з 26. лютого 1861. р., щоби перевести заповіджений лад конституційний.

Отсим патентом надав цісар всім краям монархії: октройовані краєві статuti і виборчі ординації до краєвих соймів, щоби, як сказано, права і свободи „вірних станів“ у краях — по обставинам і потребам сучасним розвинути, перетворити та погодити з інтересами всеї монархії. Звідсі вийшли також: краєвий статут і краєва ординація виборча для королівств Галичини і Володимирії з князівствами Освенцім і Затор та вел. князівством Краківським.

Тим державним актом австрійської політики злучено галицьких Русинів (Українців) і Поляків в один край, ріжнородний національними областями, а краєва ординація виборча, уложена на куріяльнім системі, поставила нас як меншість національну супроти Поляків.

А як запитаємо ся. чому воно так стало ся, то на те маємо одну відповідь. Політика Австрії не мала здорової думки політичної, що передбачувала би на дальшу мету, а тільки від часу до часу впроваджувала такі установи, щоби закрити головне недомогання та далі перетягнути біду. Замість в сам час приступити до вирішення права націй, що творили австрійську державу, — тогочасна політика австрійська виминав отсе питання, а наvertsаєсь до „вірних станів“ і заманює їх до автономії країв. А таке поставленне справи нікого не вдоволило і з часом привело монархію австрійську до її розпаду...

Основний закон про представництво (репрезентацію) держави покликав до ради державної: палату послів, зложена з 343. членів, з котрих 85. призначено на Угорщину, яка сього не приймила — а між иншими краями на Галичину: 38 членів, котрих мав вибрати галицький Сойм краєвий. Таким чином, обісланне Державної Ради поставлено до волі Соймів краєвих і звідсі вийшов новий спір

між державними централістами і краєвими автономістами. Тим чином кинено нову кість незгоди між народности Австрії, і звідси вийшла політична легенда: „Divide et impera!“ („Розєднай і пануй“).

В таких конституційних обставинах найшов ся наш нарід в Австрії.

2. Перші вибори до галицького сойму в р. 1861.

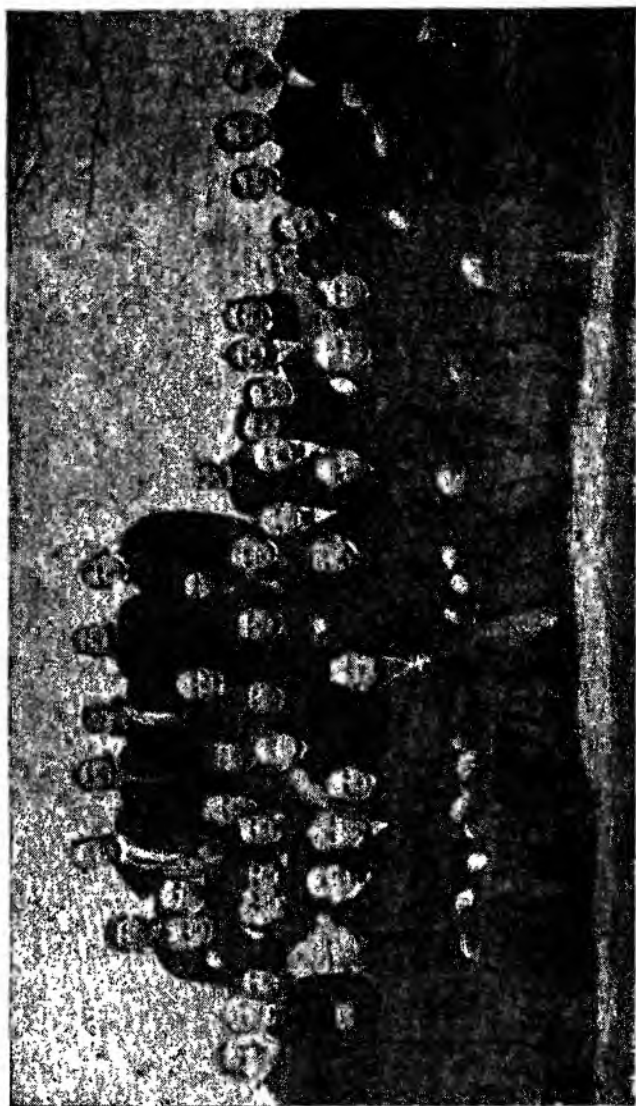
Нова конституція і виборча ординація спричинили неясні почування в нашім громадянстві. Заведені надії відносно поділу так зв. галицької території, та непевність про се, що буде далі -- не могли одушевляти нашого народу. З отсими почуваннями пішли наші до виборів соймових і перебули першу кампанію виборчу з добрим успіхом.

Та по виборах соймових наступило перше порозумінне між Русинами (Українцями) а Поляками, заціну спільного (згідного) ділання в справах краєвих. Та не надіяли ся тодішні провідники політичні з нашого табору: що таке вийде з тих справ краєвих.

Стефан Качала як очевидець і причасний, ось як представляє настрій в Галичині, в часі перших виборів і початку діяльності Галицького Сойму: „Хоча при виборах подразнення обох сторін значно піднеслось, треба признати, що в соймі по стороні польській проявилось було деяке поміркування. Той ліпший настрій заманіфестувався прореченням рівноправности та особливе вибором руських священників до Державної Ради, навіть із тих округів, де можна було вибрати кого иншого, — під услівем, що в краєвих справах ціла делегація буде йти разом, що о. Литвинович, тоді суфраган, мав приречи і тому був вибраний з більших посілостей як делегат до Державної Ради“⁸⁵⁾.

Отсе були перші вражіння і надії.

⁸⁵⁾ „Polityka Polaków względem Rusi“, стор. 305.

При перших соймових виборах в р. 1861, одержали Русини в Галичині 49 послів (46 послів з вибору і 3. вірилістів) на 150 всіх соймових послів, значить вичерпали ціле число послів, яке їм призначила виборча ординація (33%), але се була у всякому раз меншість супроти 101. польських послів. З вірилістів, то значить законом установлених членів Союму краєвого галицького, увійшли Русини: 1) Митрополит Григ. барон Яхимович, Rector magnificus львівського університету; 2) о. Тома Полянський, перемиський єпископ; і 3) о. Спірідіон Литвинович, єпископ Канатейський in partibus (пізнійше львівський митрополит)⁸⁶.

Згадане тут число руських послів в краєвім Галицькім Союмі зменшувалось в дальших періодах, так що наслідом виборчих практик чи надужить краєвих властей зійшло було до 12. зглядно 15. руських послів супроти сто кількадесять польських послів, та всю владу в краю перенимали у свої руки Поляки. Те все ішло поступенно, але безглядно, як се виказалось вже в першій періоді законодатної діяльності краєвого Галицького Союму.

3. Перші наради Галицького Союму.

Перше засідання Союму краєвого Галицького у Львові відбуло ся 15. квітня 1861, р. Наради відкрив іменем австрійського уряду, віцепрезидент намісництва Кароль Мош, якого називається у звіті „naczelnik rządu krajowego“, та подав до відома, що цісар заіменував князя Льва Сапігу краєвим маршалком а єпископа Спірідіона Литвиновича його заступником.

Відтак віцепрезидент Мош зложив цісарський диплом з 20. жовтня 1860. р. в трьох язиках для архіву

⁸⁶) З виднійших діячів були вибрані до першого Галицького Союму: о. Мих. Куземський, о. Мих. Малиновський, о. Николай Устіянович, о. Йосиф Лозинський, о. Лев Трещаківський, Мих. Качковський, Антін Павенцький, Теодор Білоус, о. Іван Гушалевич, Амброзій Яновський і інші про котрих в дальшій згадаю.

краєвого, та прирік виготовити пізніше цісарські патенти з 26. лютого 1861, р. для архіву краєвого.

З наших послів промовив перший о. Гинилевич при виборі квесторів соймових: „Понеже ту суть дві народности, отже упрашаю, **щоби вибрати таких котрії знають руський і польський язик**“. Другий промовив посол о. Витвицький: „...Rusin jest dobrym człowiekiem, kocha ojczyznę swoją prawdziwie, — co się stało pod względem nieporozumień, przysądzić należy tym, którzy niesnaski rozsiewają, albo dla braku oświaty... Wnoszę pojednanie i przepelnia mnie nadzieja, że będziemy się serdecznie witać“...

Епископ Литвинович сказав, **що нема милости без справедливости: nou datur charitas absque justitia!**

В часі вступних нарад Союму виголосив посол граф Адам Потоцькі знаменну промову як сповідь польської шляхти, — в котрій сказав: „Wzywam was panowie właściciele majątnosci większych, ażebyście dali uroczyste oświadczenie i zapewnienie, że od czasu zniesienia prawa żądania pańszczyzny, postanowienia wasze nie zostały zmienione, — że **jakiegokolwiek zmiany nastąpićby mogły w przyszłości, my pozostaniemy wierni naszym uczuciom i przekonaniom, że stosunek równości i zabezpieczonej własności włościanom niezmieniony i w niczem nienaruszony pozostać musi i pozostanie. Powstańcie panowie wszyscy na znak, że potwierdzacie te słowa moje, — a uroczystem ich przyjęciem nadajcie temu oświadczeniu znaczenie uchwały sejmowej**“. (Всі встали).

По сім сказав посол о. Антін Могильницький (звісний наш поет) коротку промову до Поляків, яку закінчив словами: „Покажіть, **щосьте братя, щосьте щирі други; покажіть що в р. 1848. милость, єдність і вольность не були слова, но чини, а тогда всіх обивателей обლობизаєм, чи Лях чи Русин!**“ Сю промову прийняв Союм голосними оплесками.

А підчас дебати про адресу до цісаря сказав був посол о. Антін Петрушевич: „Przeciw adresowi nie mam nic, slysząc jednak, że tu się mówitylko o jednym narodzie, — ja zaś i ci, których reprezentuję,

widzimy naród polski i naród ruski... (Gwar i przerywania — зазначено в протоколі).

Та при нагоді наради про вибір комісії до провірення виборів (верифікаційної) сказав посол Іван Борисикивич: „Я вірую вашим желаніям на засадах 19-го віку, але наш нарід вірить тільки фактам; — для того вношу, аби люд собі а пани собі вибрали

Антін Могильницький

осібно“.

(Голоси з лівиці: Nie! niema równów! Wszyscy równi!).

А від нашого селянства (хліборобів) доповів посол селянин Ілько Загоройко з Буська своє слово: „Ріжність є межі нами, а панове самі сють причиною, як би панове не мали в селянинах завірення. Тепер панове кажуть, що рада за все; але панове ще не дали всього. Тепер потверджають, що панщину дарували і на віки вже не відберуть, за що ми дякуємо, — але то ще не всьо, бо де пасовиска? де ліси?

(Маршалок взиває до порядку). Що гмінам то гмінам, а що панам то панам, а тогди разом будемо.“²⁷⁾

Відтак в дні 24. квітня 1861. р., відбулась в Соймі краєвім доволі горяча дебата в справі полагождення ґрунтових служебностей (серві-

²⁷⁾ Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Sejmu Krajowego Galicyjskiego we Lwowie, Lwów 1861.

тутів). В сій дебаті промовляли з наших послів: о. Антін Могильницький, о. Юліян Лаврівський, о. Теофіль Павликів, Никола Ковбасюк⁸⁸⁾, Іван Борискевич, Ілько Загоройко, Мих. Старух, о. Николай Устіянович, Федір Андрейчук, Іван Лапичак, Олекса Королюк, Юсько Кравців, Гриць Процак і Стефан Волинський, та всі вони стояли на однім становищі, що двори кривдять селян: відбираючи їм землю і не допускаючи їх до лісів і пасовиск. А щоби покласти кінець тим спорам між громадами і панами поставив п. Фльоріян Земляковскі внесок, яким візвано Виділ Краєвий до предложення проекту закону, силою котрого всі ґрунтові спори між селянами а власниками більших посілостей мають вирішувати ся роземними судами з виключенням судових процесів і всяких властей. Сей внесок прийняв Соїм Краєвий більшістю ґолосів, але відносний закон ніколи не появив ся...

Наведені тут зразки промов і дебат зображують нам те, які були наші первісні творчі чинники у змаганнях нації. Такі, на які спромоглася нація в тодішніх обставинах.

Але тут в самій річі виступили два світогляди; дві провідні думки соціально-політичні. З одного боку польська шляхта, що тратить під ногами свій головний привілей: панщину та думає про інші способи, новійші, щоб вдержатися при пануванні над нашим народом, — а з другого боку стають обі верстви нашого руського народу: одна верхня на свободі вишколена, значить інтелігентна, і вона боїть ся нарушення свободи та рівноправности руського народу з боку польської шляхти, і друга спідна, що ледви вийшла з неволі на свободу, та вона трівожить ся, чи не прийдуть знова часи економічного поневолення народу хліборобського. І треба признати,

⁸⁸⁾ Назвищем сього соймового посла-селянина прозивали польські вуличники Русинів згірдливо „Ковбасюками“. Остап Левицький, півнійше професор школи реальної в Станиславові, написав в р. 1863, польську поему „Uciekinierzy“ та підписав ся псевдонімом Остап Ковбасюк.

що сі обі наші верстви суспільні зачали відчувати те, що готувить ся і тому зійшлись вони разом в одну нерозлучну цілість демократичного національного організму, щоб посполу бороти ся за своє визволення.

Правда, — польська шляхта зачала упадати, але вона полишила по собі таких демократичних наступників, що перейшли шляхту...

Перша сесія Сойму краєвого галицького не довго тривала і перейшла майже незамітно. Так само друга сесія, що була зібралась в дні 12. січня 1863. року. Тоді був намісником Галичини граф Менсдорф, та він іще попирав справу розділу Східної Галичини від Західної, — але й сим разом центральне правительство австрійське не перевело сього розділення.

Отсю сесію соймову отворив був намісник граф Менсдорф німецькою промовою, а його заступник відчитав привіт галицькому соймови в польській і руській мові.

В сьому році понесли Поляки національну катастрофу, програннем третого повстання і тому була між Русинами (Українцями) думка, що Поляки полагождать ся з ними. А наші соймові послы внесли в дні 13. жовтня 1864. р., просьбу до державного міністерства про адміністраційний і політичний поділ Галичини.

Так отже, політична думка про поділ Галичини знова виринає як одинокий ратунок.

4. Руська делегація в Раді державній у Відні, 1861. р.

Наша делегація, що вийшла з виборів Сойму галицького, визначилась двома членами, котрі в дебаті про розмеження компетенції (обсягу ділання) між Радою державною а Соймами краєвими, висказали виразно свою думку політичну.

В сій дебаті, за міністерства Шмерлінга, звісного австрійського централіста, промовляв в палаті

послів Ради державної у Відні, в дні 25. червня 1861. р. єпископ о. Др. Спірідіон Литвинович про потребу розмеження компетенції між Радою державною а Соймами краєвими в справі шкільництва і навчання (Unterrichtswesen) взагалі. Він підніс був думку, щоби видати рамовий — державний закон шкільний і докладно означити обем ділання краєвих соймів, бо передвиджував, що краєва автономія може розвинути в гегемонію одного народу над другим. Сю промову закінчив єпископ о. Литвинович словами: „Jedem das Seine, und Keinem ein Unrecht!“ („Кожному своє право, а нікому кривда“).

Натомісць, польські делегати (посли) з Галичини заступали думку, щоби як найбільше прав перенести на краєві сойми, бо тільки отсі установи є спосібні доцільно вирішувати всякі справи, що торкають ся населення відносного краю, — а не парламент державний.

Таку думку заступав також п. Шемельовський, з нашого походження (українського), але прихильник унії з Поляками. Він сказав був в сій дебаті: „Ich bin ein Russine von Geburt und Ritus“... „Wir Russinen und Polen werden als Brüder zu Hause abmachen“... Отсе був тип тогочасних Русинів, що не визнавав самостійности нашої нації, признаючи одну націю польську.

Опісля промовляв Антін Могильницький в палаті послів у Відні, в дні 27. червня 1861. р. (Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten des Reichsrates, für die erste Session 1861 — 1862. Wien, 1862.). Отся знаменита його промова була відповідю проти атаків польських послів, що заперечували самостійність руської (української) нації. Посол Могильницький назвав себе тоді „Русином“ („Russine“) та сказав, що в Галичині живе три міліони Русинів („Russinen“), котрих куріальний стиль називає Рутенцями („Ruthenen“). Він виказував, що руська мова („russinische Sprache“) уже перед 800 роками була вироблена в письменстві, історії і правознавстві, — та опрокидував, начеб нашу мову винайдено в р. 1848.

Відтак в історичній частині виказував він, що польські королі респектували наш нарід як окрему націю, та що Польща від тоді зачала занепадати, коли у неї запанувала політика винародовлювання нашої нації. Вкінці заявив він, що наші послы не є централістами, та що їх девізою є, щоби у свободній Австрії наш нарід як самостійний мав рівне право побіч інших славянських народів. Отсе були тодішні бажання Русинів, та мож сказати перша наша політична програма супроти Австрії і славянських народів.

Виводи і внески єпископа Литвиновича попирав Могильницький, та закінчив свою промову цитатом: „Deprimunt nos Barbari ad mare, - repellit mare ad Barbaros; inter hoc oriuntur duo genera funorum: aut jugulamur, aut mergimur“. („Тиснуть нас Варвари до моря, --- відбиває нас море до Варварів; --- між отсим повстають два роди небіщиків: або нас дусять або потопаємо“).

Ось які були наші тодішні „централісти“, як противники краювої автономії Галичини під польською владою. Та наших послів (політиків) того часу прозивали „централістами“ не тільки Поляки, за те, що руські послы шукали у Німців помочі, — але й молоді українофіли галицькі того часу, що не брали іще участи в політичному життю, а у своїх теоретичних розважуваннях покладали деякі надії на порозуміння з Поляками і на автономно-краєві користи для нашого народу.

5. Руський народний театр, 1864. р.

Українофільські діячі з початку років шістьдесятих зрозуміли, що сильною підоймою життя нашого народу є свій театр як пристановище драматичної штуки, пісні і музики. Та почин до здійснення сеї думки дав у нас Юліян Лаврівський.³⁹⁾

³⁹⁾ Пр. пор. „Молода Русь“ в роках 1860 — 66, в „Ділі“ з р. 1892, ч. 26 і д.

Він підніс був думку (1861. р.), що для організації нашого громадянства з конечне: заложити у Львові руський клуб „Руську Бесіду“ і народний театр. Юліян Лаврівський зібрав перші жертви на заснування театру; виєднав в р. 1864. призвів правительства на виставу 40 представлень театральних, в році і зложив комітет, прибираючи до себе: Климковича, учителя Полянського і купця Товариницького.

Комітет оголосив конкурс на театральні твори в „простонароднім“ язиці та стягнув з російської України театральну трупу *Омеляна Бачинського*.

Перша вистава руського народного театру відбулася 29. марта 1864, в салі „Народного Дому“ у Львові. Тут явився намісник граф Менсдорф, та за ним світські і військові достойники, що заняли почесні місця. Коли занавіса піднеслась станув перед очима видців гурт святочно прибраних хлопців і дівчат, та зпоміж них виступив студент університету *Льонгин Бучацький* і виголосив святочний пролог, написаний о. професором д-ром *Омельяном Огоновським*. Опісля відіграла орхестра симфонію *Вербицького*, та по ній почала ся вистава „*Марусі*“. Сяля греміла від оплесків і радости не було кінця...

Побіч артистів із звання горнулась до нашого театру академічна молодь, щоби жертвувати свої сили для розвою рідної штуки драматичної. В краю було одушевлення велике, бо тодішні Русини зрозуміли, що живе народне слово, голошене прилюдно зі сцени, причинить ся значно до оживлення духа народного, побудження до праці для народу і скоршого розвою наших народних сил.

З початку був наш театр під управою „молодої Руси“ (українофілів) та всякі оповістки видавалися „кулишівкою“ (фонетичним правописом). Опісля вступив до управляючого комітету на місце Климковича учитель *Клим Мерунович* і тоді стара партія взяла була театр в свої руки та уживала етимольогічного правопису (знамя партійне в тім часі). Але в недовгім часі українофіли знова взяли у свої руки „Руську Бесіду“ у Львові і театр.

Юліан Лаврівський

Перша дружина руського народного театру з р 1864.

Тоді артист театральної трупн Бачинського — Моленцький зложив в р. 1868. нову театральну трупу, що обняла театр під управою „Руської Бесіди“ та видержала до р. 1873. В сім році zorganizувала Теофіля Романович театральну трупу і улаштувала театральні вистави в Галичині і на Буковині до р. 1879. Отсе був вандрівний театр, дійсно український. В театральній дружині Теофілі Романович були два підприємчиві артисти: Іван Гриневецький і Іван Біберович, та їм опісля віддала театр „Руська Бесіда“, котрий вони знаменито провадили в рр. 1881 — 1889.

До зображення настроїв в народі, — в р. 1866, може причинитись подія, яка відогралась в Сеймі галицьким в дні 24. квітня 1866, при нагоді нарад над внеском п. Юліяна Лаврівського про ухваленне кр аєвої субвенції для руського народного театру під зарядом „Руської Бесіди“ у Львові. Внесок сей попирав п. о. Лозинський, та між иншим захищував з Мірабо: „Всьо можна простити, неконсеквенції ніколи“, — бо если руський нарід бере участь в тягарах, то й до користей право має... Але п. Зибликевич зі страшним завзяттем виступив проти признання підмоги на руський театр, бо, як казав, се буде жерело, до сіяння незгоди і ненависти, та закінчив свою промову словами: „Dla Rusi wszystko — jak się objawi Ruś prawdziwa, lecz dla partyi, która się dziś Rusią mieni, nic! To jest moje hasło...“ Наслідом сього зголосив ся до слова селянин п. Демків та сказав у відповідь п. Забликевичеві: „Як польський театр єсть жерелом польської народности, так і руський єсть жерелом руської народности... а посла Зибликевича прошу, аби прийшов на нинішний вечір, хочбим сам мав білет заплатити, — а я єсьм певний, що посол Зибликевич, якби ходив на руський театр, Русином заразби ся став. Не дивувавбим ся, по правді сказавши тому, що декотрі панове суть Поляками родом з роду і суть противні Русинам, але дивую ся тим, котрі були Русинами, а тепер перейшли на Поляків, не тримаються нічого і проти Русинів ворогують, — то не єсть красно!“

6. Прилюдний акт руссофільства в Галичині, 1866. р

В третій сесії першого періоду Сейму галицького виступило польське представництво вже явно зі своїми змаганнями політичними.

Польська соймова більшість хотіла забезпечити свою владу в краю і на се продумала була такий спосіб, щоби впровадити цісарське канцлерство для Галичини і Кракова. Наші послы противили ся впровадженню канцлерського уряду, що мав обнимати всі справи державні з виємом справ спільних всім краям держави, — побоюючись, що сим способом Поляки возьмуть у свої руки всю владу в краю.

о. Михайло Куземський

В дні 27. марта 1866. р. промовляв п. о. Михайло Куземський в галицькім соймі проти впровадження канцлерства для Галичини і Кракова. „Ваше нагле внесенне“, казав п. Куземський,

наміряє межі „руським“ народом і монархом поставити канцлера-родака, щоб і у Відні мати опікунство, котрого ми тут в краю хочемо позбути ся. Та дорікаючи польській автономії, сказав він, що як наші громади доходять своїх прав до ґрунтів, лісів і пасовищ, то прозиваєсь їх комуністами, —

як наших прав політичних боронимо, то найде ся раз назва: москалі, а як хочемо боронити независимости нашої церкви, то видите в нас сейчас шизматиків!..

Але польська соймова більшість проте ухвалила 84. голосами, вислати до цїсаря адресу з домаганнем канцлерства для Галичини і Кракова, та в дні 9. квітня 1866. р. польська депутація вручила цїсареві відносно адресу. Се наближенне Поляків до цїсаря з одностороннім домаганнем і злегковаженне протесту представників нашого народу було тяжким ударом, що поважно захитав віру нашої суспільности в можливість життя в таких обставинах...

Опісля в дні 18. квітня 1866. р. прийшло під на раду галицького сойму предложенне центрального правительства про намірений територіяльний поділ Галичини на дві адміністраційні області. Польські послы виступили проти такого поділу, обстоюючи безглядно єдність краю. Між иншими промовляв граф Агенор Голуховскі і п. Грохольскі, та сей останний сказав, що він е *gente Ruthenus, natione Polonus*, а рух „руський“ назвав теокрацією, котрої Русини виреклися через унію з Римом.

Натомісць наші послы домагали ся не тільки поділу адміністраційного, але виказували потребу політичного поділу Галичини. Зокрема, п. о. Лозинський сказав був: „Вмісто напротив себе враждувати, розділім ся по добрій волі, і працюймо кождий на своїй родинній ниві“... А п. о. Качала доказував, що без поділу Галичини нема автономії, нема рівноправности і нема свободи!.. Та п. о. Намович полемізував з п. Грохольським і виказував, що сей не розуміє значіння теокрації, покликуючись на слова пророка Самуїла: „Бог і нарід“, — причім ужив таких докорів, що Чехи самих себе і Галичину найбільше германізували, а Польщу ніхто инший не продав, як тільки Поляки. Вкінці, п. о. Павликів поставив був формальний внесок з домаганнем політичного поділу Галичини. За сим внеском голосували тільки наші послы і з Кракова п. Зайдлер, —

та отсей внесок упав. А правительство устами комісаря Поссінгера заявило було, що воно не обстоює поділу Галичини...

Се був другий тяжкий удар для нашої репрезентації...

В сім критичнім моменті звернули ся були наші соймові послы під проводом митрополита о. д-ра Спірідіона Литвиновича до тодішнього галицького губернатора Франца барона Паумгарттена о поміч, а він заявив їм, що правительство не може нічого зділати, і що вони повинні з Поляками дома залагодити ся.

Та прийшла черга на австрійську державу. Вона увійшла у війну на два фронти: з Італією і Німеччиною, та по поразенню під Краледвором, 3. липня 1866. р., мусіла мирити ся. Рівночасно з пересправами про мир — велися у Відні наради над перестроєм внутрішнім австрійської держави. З сих нарад не сподівали ся в краю нічого доброго для нашого народу...

Чехи побачивши пруське військо в Празі — негайно заявили ся, що хочуть остати під Австрією. Поляки галицькі також добивали торгу в австрійських кругах двірських. Се був зворот у внутрішній політиці Австрії, спричинений воєнними подіями, як також новим державним міністром графом Белькреді, що був прийшов на місце старого Шмерлінга...

Тоді львівське „Слово“, в числі 59. з 8. серпня 1866. р. умістило ніби допись зі Львова п. заг. „Погляд в будучність“, в котрій отсе зясувано: „Не можемо відділити ся хінським муром від братів наших і відступати від язикової, літературної, церковної і народної звязи зі всім „руським міром!“ Ми не „Рутени“ з 1848. року, ми настоящі Русскії, — но як всегда биди, так єсьмо і останем в будуще непоколимемо вірні нашому августійшому австрійському монарху і світлійшій династії Габсбургів! Зложивши таке віроісповіданне, не будемо потребувати боятись польського канцлерства, — не буде нам се могло закинути ся, що язык наш неспосібен

до висших училищ, — необразований до урядовання і пр., — бо язык наш і література наша „русска“ — давно і далеко перестигла польську, чого нам і самі Поляки в соймі і всюди заперечити не здужають“...

Ся допись була підписана безіменним: „один іменем многих“...

Таким чином по раз перший зовсім явно і ясно висунено руссофільське обєднання як спосіб оборони проти посягань Польонії, а ривночасно був се акт не довіря до австрійського правительства, як також прояв зневіри у власні сили...

Тодішній редактор „Слова“ Богдан А. Дідицький пустивши у світ таку майже незамітну допись, вижидав: що буде далі. Та як преса польська і німецька заговорила про сей важний зворот і центральне правительство сим занепокоєне, — зачало розвідуватись: що таке сталося і чому, — то „Слово“ принесло Інформації з найпевнішого і „найчистшого“ жерела, що

Богдан А. Дідицький

„провідники Русинів“ не випирали ся того кроку, а заявили, що до сього примусило їх правительство, котре наміряє перевести реорганізацію Галичини по думці плянів польської соймової більшости і віддати управу Галичини гр. Голуховському („Слово“ ч. 64. з 25. серпня 1866).

Тим часом зловіщі хмари нагромаджували ся на галицькім горизонті і приладжувались нові удари: польські ради повітові над громадами, краєве намісництво з графом Агенором Голуховским на чолі, впровадження польської мови урядової, усунення інс-

пектора „руських“ шкіл народних Східної Галичини Григорія Кульчицького, — а „святоюрські“ провідники потішали ся кличем: „Твердая Русь все перебудет“!.

В австрійській пресі відозвав ся тоді майже незамітний голос Юліана Лаврівського під заголовком „Protest der Ruthenen“, що виступив був проти проголошування єдинства з російським народом...

З кінцем місяця вересня 1866. р. замінував цісар графа Агенора Голуховського намісником галицьким. Се була відповідь на польську соймову петицію о утворенне канцлерства для Галичини: на разі Поляк граф Голуховскі намісником краю — на знак передання влади Полякам. Та за се пішла опісля польська соймова адреса з 7. грудня 1866. р. до цісаря, — закінчена знаменною заявою: При тобі найясніший пане стоїмо і стояти хочемо!..!

Митрополичу капітулу приймав намісник граф Агенор Голуховскі в дні 15. жовтня 1866. р. та на промову митрополита Литвиновича відповів по руськи (українськи) і просив, щоби забути давні непорозуміння, запевнюючи, що буде справедливий, а „руській“ народности не станесь кривда... Але сим приреченням польського намісника ніхто не хотів вже повірити.

Митрополит Литвинович був таким становищем австрійського правительства болючо вражений і мав з жалем висказуватись, що велике нещастє спаде на наш нарід.

Про невідрадне положенне галицьких Русинів заговорила незабаром російська преса, коментуючи становище австрійської політики супроти Поляків та висказуючи співчуття нещасним „Русским Галичанам“. Отсе підхопила була європейська преса і зачала передсказувати, що ся справа може стати новим жерелом міждержавних конфліктів. Те потурянне Росії стало піддержувати групу галицьких Руссофілів. Редактор „Слова“ — Богдан А. Дідицький з тріумфом писав відтак: „Кілька слів співчуття „Велико-Руссов“ — переполошило Ев-

ропу, бо Австрія підняла „вопрос польський“...

В дійсности найшласть була тоді австрійська монархія по програних війнах у скрутному положенню. Перед нею стояли три шляхи наладження внутрішніх відносин: державна централізація по думці Шмерлінга; державний дуалізм з Австрією і Угорщиною, або федерація націй. Іще розважувано тоді думку тріалізму, — що мала бути переведена злукою трьох держав: австрійської, чеської і угорської. В сім разі, Галичина мала припасти Угорщині...

Та цісар Франц Йосиф поєднав ся з Мадярами і згодив ся на державний дуалізм, та звідси вийшла австро-угорська монархія. Чехи не хотіли йти під владу німецьких централістів в Австрії і запротестували проти такого устрою держави, не висилаючи своїх соймових делегатів до державної ради у Відні, а Поляки погодили ся з династією Габсбургів за ціну передання їм влади над Галичиною. Отсе був головний корінь лиха в Австрії, що викликав базнастанні боротьби національні між Чехами і Німцями, як також між нами і Поляками, та Славянами і Німцями...

Фридрих Фёрдинанд Байст, іменованій дня 30. жовтня 1866. міністром закордонних справ і президентом міністрів сказав був до наших послів-політиків:

„Моя рада є: завернути, широко завернути, як добро народности лежить дійсно на серці“...

Та чи воно було щире, покажуть ся далі.

7. Четверта сесія першого періоду Сойму галицького, з кінцем 1866. р.

Отсю сесію Сойму галицького отворив граф Агенор Голуховскі в дні 19. падолиста 1866. р. Він привитав сойм тільки польською промовою.

Та в тій соймовій сесії показало ся, що Поляки стративши надію на відбудову Польщі супроти забору російського — постановили в Галичині витворити гніздо своєї державної організації і в сій цілі підняли заходи до поєднання з Австрією, а покинули думку порозуміння з Русинами (Українцями).

В дебаті над адресою до цісаря, в дні 7. грудня 1866. р. домагав ся п. о. Антін Добрянський: зміни ціс. патенту з 26. лютого 1861. р., щоби в соймі краєвім справи національні окремішними куріями і віділами обох народностей були заступлені. Його попирав п. о. Павликів, а п. о. Стефан Качала заявив, що він не є централістом, але думає, що попиранням Мадярів, Німців і Поляків — не удержить ся Австрія. Тому, хто хоче сильної Австрії, повинен хотіти дійсної рівноправности всіх народностей. Та польська більшість соймова стояла непохотно при автономії краєвій...

Як перший етап до польонізації Галичини піднесли Поляки справу шкільну: краєвий закон про викладову мову в народних і середних школах та креованне Ради шкільної краєвої у Львові з широким обємом ділання, так щоб народне і середне шкільництво в краю перейшло в їх руки. Отсі предложения Поляків в галицькій соймі викликали голосні протести зі сторони руських послів.

Зокрема, наші послы в Соймі краєвім галицькій перебули два вельми критичні дні: 27 і 31. грудня 1866. р.

В дні 27. грудня 1866. прийшов на чергу нарад звіт е д у к а ц і й н о ї к о м і с і ї про устанавленне Ради шкільної краєвої. Наші послы виступили рішучо проти сього предложения. Перший промовив о. Гр. Гиничевич і поставив внесок, щоб перейти до порядку дневного над сим предложеннем; о. Лозинський закинув, що Соймови не прислугує право компетенції рішати про Раду шкільну краєву, та о. Павликів попирав обох бесідників. А о. Іван Наумович підніс, що не добачує гарантії для руської народности; виступив проти закиду з польської сторони про некультурність нашого народу та сказав, що

в Західній Галичині є гірше з просвітою, як у нас, бо там дваццять літ тому лила ся кров братна; заявив, що по битві під Кеніггретцом повинна Австрія загоїти ті рани, які заподіяла, — а саме вдоволенням всіх горожан держави, а не тільки одних, — та обстоював, що нам не мож заперечувати живучого

о. Іван Наумович

язика, котрим наш нарід говорить і язика образованого, книжного, — але при сім підчеркнув „сходство“ нашого руского язика з язиком російським.

Та при кінці дебатів зложив посол о. Теофіль Павликів заяву, що наші послы усувають ся: ухвалюйте без нас, — бо проти нас!

Ще більше критичний був день 31. грудня 1866, коли в Соймі краєвим галицьким прийшло до наради предложенне закону краєвого про викладовий язык в школах народних і середних. Звіт в сій справі представив посол Евзєбій Черкавський

(з роду Українець!), а опозиційну промову виголосив посол о. Яків Шведзицький з ось якою заявою:

„Прибулисьмо до того дому з сумлінням чистим, повні упованія в справедливість взаємну, — що братні народи кривди жадної собі не зді-

лають; що працювати будемо спільними силами для добра краю.

„Нині опускаємо той дім; справедливі наші очікування не справилися.

„Відходимо з закрівавленим серцем.

А хто тому виноват — історія осудить!“

Натомісць за предложенням промовляв на віху Поляків: посол Жигмонт Савчинський (також з роду Українець), та чванився, що він так добре родився з Русина, як ті панове з противної сторони, але він переконався, що язик руський є невироблений і до наукування непригожий, і тому він заявляє проти руського язика...

Так працювали два єнічарі над погубленням рідного народу.

Під кінець наради промовляв іще посол о. Стефан Качала, намагаючись в останнім моменті переконати Поляків, що просвіта тільки матірною мовою народу може прийматись і розвиватись та виказуючи шкідливість предложеного закону краєвого. Він закінчив свою промову словами:

„Єсьм сином Руси; на рід руський живе, жити хоче і жити буде... Боронимо тільки права нашого, а домагати ся того права і боронити, то єсть святим обовязком кожного доброго Русина“.

Вкінці счинився в соймовій салі крик разом з змішанням і збіговищем польських послів, що насилою не пускали наших послів до виходу з салі нарад та кричали до маршалка, — щоб зараз піддав під голосованне цілий закон en bloc в другім читанню і третім читанню без читання. Посол граф Адам Потоцкі крикнув: Na złą wiarę zła wiara! Тоді маршалок дав під голосуванне шкільний закон en bloc і ствердив, що закон ухвалений...

Так покінчилась велика трагедія в Соїмі кравім галицькім на загладу руського народу.

Аж тоді зявився в соймовій салі граф Агенор Голуховскі, що 23. вересня 1866. р. знова був заіменований намісником Галичини, та зголосився до

слова. Він виступив в галевім австрійським мундурі і начеб нічо діймаючого не зайшло в Соймі промовив на закінченне соймового періоду. Свою промову виголосив тільки в польськїм язичі та підчеркнув, що правительство вступило на дорогу автономічного розвою; признав, що перші підвалини до ліпшого устрою краю поклав Сойм свобідно (!) — нараджуючись в часі соймової сесії, та заповів, що зараз замикаються наради соймові, бо наближуєть ся хвиля наладження відносин держави. Натомісць про голосні протести наших послів та покиненне нарад і відсутність наших послів в соймовій салі не згадав він ні одним словом або натяком.

Таку пращальну промову намісника Голуховського приймили присутні польські послы оплесками і окликами радости, чим закінчив ся перший період Сойму кравого галицького.

8. Протест наших послів соймових, 1867. р.

По скінченню такого першого періоду галицького Сойму, тогож самого дня 31. грудня 1866. р. видали наші соймові послы пропамятне письмо, котрим звернули ся до цїсаря Франц Йосифа з просьбою про охорону руського народу, вказуючи способи уладження міжнародних відносин в краю.⁴⁰⁾

В сім знаменнім меморіялі піднесено, що Русини приневолені підносити прилюдно зажалення проти Поляків по причині загроження їх природних і нерозлучних національних прав; що Поляки бажають супрематії супроти Русинів і тому Русини кажуть: се не є наш сойм; що вже перша сесія, а ще більше дальші виявили ворожість Поляків, та отсе спонукало наших депутатів внести дня 13. жовтня 1864. до державного міністерства просьбу о адміністраційний і політичний поділ Галичини, — а тепер вони хо-

⁴⁰⁾ Пр. пор. Denk- und Beschwerdeschrift der galizisch-ruthenischen Landtagsabgeordneten über die Beschlüsse und Vorgänge im galizischen Landtage in der verflossenen sechsjährigen Periode (1861 — 1866), Lemberg 1867, aus der Druckerei des Stauropigiatischen Instituts.

чуть вже раз мати вияснене, що їх нація є під австрійським правлінням, а не під польським гнетом. Та до особи цісаря звернулися вони з ось якими проханнями:

„I. щоби обі нації Галичини постановлювали про свої церковні і національні справи в окремих краєвих заступництвах;

II. щоби петиції, поставленої в краєвім Соїмі дня 27. грудня 1866, про установу Ради шкільної для Галичини, не узгляднено, бо ся установа булаб дуже погубна для руської нації та супротивна краєвому статутуви;

III. щоби рішенню краєвого Соїму відносно викладової мови в народних і середних школах, яке запало серед збіговища (тумульту) і при неспосібности Соїму до піднимання важних ухвал, відмовлено цісарської санкції;

IV. щоби для руської мови і письма признано те саме право в школі, уряді і суді в руській части краю, яке має польська мова не тільки в польській, але також в руській части краю“.

Але і сих мінімальних домагань не узгляднив австрійський уряд, бо не впровадив національних курій; не перепинив установлення Ради Шкільної Краєвої у Львові по думці бажань Поляків; предложив цісареві краєвий закон шкільний (22. червня 1867) до санкції, та впровадив відтак польський язик як урядовий в Галичині (1869).

Те становище неприєднане Поляків з одної сторони та хитке становище австрійського уряду з другої сторони викликали в значній части руської суспільности в Галичині зневіру в будучність руського народу в Австрії і сей настрої був головним товчком до поширення руссофільства. Староруске „Слово“ проголосило вже в р. 1866. явний клич „єдинства“ з російським народом, не тільки в значінню політичнім, але також національнім, та староруска партія зачалась перетворювати що раз виразнійше в партію руссофільську.

„Мы не Рутены отъ 1848. года, — мы настоящіи русскіи“, — голосило далі львівське „Слово“ та його редактор Богдан Андрієвич Дідицький видав поучення: „Въ одинъ часъ научить ся Малорусину по великорусски“, — але проте він сам і до самої смерті не навчив ся російської мови⁴¹⁾.

Яків Головацький

Відтак вийшла злощасна думка негайного покидання Галичини і відступлення від церковної унії та еміграція визначніших людей, як Маркил Попель, Лука Цибики, Яків Головацький і інших з Галичини до Росії.

Замітна і глосна була в сім часі також вандрівка недоволених Чехів до Москви, щоби загірті ся під сонцем славянської єдности. Там чеський

провідник Фр. Рігер проповідував, що Прага підготує ідею славянської будучности.

⁴¹⁾ В р. 1903. знова видали були галицькі Руссофіли: „Учебникъ русского языка“, і „Руководство къ изученію русского литературнаго языка“ та в сім добачували „...свѣтлѣйшее будущее на нашей Руси“.

Але Чехи не кидали рідної землі та не вирікалися своєї народності. Вони були і досі є політичними руссофілами, а ніколи не були і не є національними відступниками рідного народу...

Та не всі галицькі Русини так думали і в єдинстві з російським народом шукали свого спасення. Переважна частина послів політиків числила іще на поміч австрійського центрального уряду; деякі з них роздумували про угоду з Поляками, а молодше покоління дивилось на одно і друге з недовірем та розважувало, як би стати на дорозі власних сил. У сій трильогії відбувався процес кристалізації народної українофільської партії в народну українську партію. Сей процес переходив свої фази приготівлі.

9. „Молода Русь“, перший процес повстання народної (української) партії, 1861 — 1867.

Коли руська шляхта і майже вся руська інтелігенція цивільна в Галичині перейшла була в табор польський, то брак інтелігентної світської верстви в нашій народі спричинив, що національний провід справи руської у нас перейшов був у руки духовної руської ієрархії, та вона була первісним чинником нашого національного відродження. Тому провідну староруську партію називано: святоюрською.

Аж около р. 1861. повстала у Львові перша руська громада „Молода Русь“, що проповідувала одностійність і самостійність руського (українського) народу супроти що раз більше проявляючоїся тенденції руссофільської. Звідсі вийшли „Вечерниці“, як орган „Молодої Русі“ під редакцією Федора Заревича (1862), та „Мета“ під редакцією Ксенофонта Климковича (1863), як також „Нива“ під редакцією Костя Горбала (1865).

Святоюрці заборонили були навіть читати „Мету“ в духовній семінарії у Львові, але проте читали її богослови потайки, а львівський купець Михайло

Димет підпомагав матеріально видавництва „Молодої України“.

Такі „руські (українські) громади“ як тайні товариства, чи там кружки, основувались також по містах в нашім краю, та я застав іще таку громаду в Станиславові в роках сімдесятих і бував на її сходинах, як ученик висшої гімназії.

„Львівська громада“ відновилась оснуванням Товариства „Руська Бесіда“ у Львові, що стало вже явним пристановищем української думки національної (1864), та в р. 1867. заклала вона науковий і літературний орган: „Правда“, що в р. 1872. став літературно-політичним органом і перейшов під редакцію Володимира Барвінського, та аж до часу оснування „Діла“ вказував політичні шляхи молодой народної (української) партії.

Іван Франко ось як представив ставлення перших політичних кроків нашої партії:⁴³⁾ „Вол. Барвінський доказував конечність виступити з чистого теоретичного і літературного становища на політичне поле, хочби задля сего прийшло ся поробити концесії в дотеперішних формах. Найрозумнійший чоловік з народовської партії, Володимир Навроцький, не радив пускати ся на бистру воду політики, бачучи небезпеку в малій освіті галицько-руської інтелігенції. Але гадка Барвінського переважила“.

Отсе був перший приготовний процес нової думки політичної в народній (українській) партії. Володимир Барвінський був духом сміливіший і вибивав ся вперед, щоби піднести політичну думку і її утвердити в нашій інтелігенції, щоб вона опанувала думку нації і її поширила опісля в масах народних. Та Володимир Навроцький не був політиком, і думав про піднесення національної свідомости нашої інтелігенції, щоб опісля виступити на політичне поле діяльности. А хто був розумнійший? Мабуть Володимир Барвінський, бож нам годі було все ждати і ви-

⁴³⁾ „Молода Україна“, часть перша. Провідні ідеї й епізоди, у Львові, 1910, стор. 9 і д.

жидати.. В політичній діяльності було вже місце, щоби галицько-руська інтелігенція вишколювала-лась в культурі і політиці. Та сим шляхом таки пішло наше життє національне...

10. Урядова газета „Русь“, 1867.

В отсих обставинах трібував галицький намісник граф Агенор Голуховскі ще раз, щоби розбити повстаннє народної (української) партії як самостійної політичної організації, та притягнути її до спільної акції з Поляками, думаючи, що рух українофільський супроти руссофільської пропаганди буде в Поляках шукати свого захисту.

Маючи те на увазі, галицький намісник граф Агенор Голуховскі постановив був з галицьких українофілів витворити нову політичну партію, що мала б іти рука в руку з Поляками, та для переведення сього наміру заснував він коштом державним політичну газету „Русь“. До редакції отсєї газети дались приєднати: Федір Заревич, Кость Горбаль, Володимир Шашкевич, Остап Левицький (Драла) і Льонгин Лукашевич.

Перше число „Руси“ появило ся дня 28. марта 1867. р. під редакцією Федора Заревича. Та отся газета не вдержалась навіть один рік, бо небаром зачала писати проти Поляків, а правительство (Голуховскі) відняло підмогу.

В сім часі (1867) перестала також у Відні виходити правительственна газета „Вістникъ“, що понимано тоді як початок кінця „австрійського рутенізму“ (австрійської ласкавости супроти нас).

А Поляки все вірили, що польонофільська партія існує, та що вона розібе український національний фронт. Доказом їх самодурства є хочби отся подія. В комісії конституційній Ради державної у Відні, в дні 2. жовтня 1867. р. сказав був п. Зибликевич при нагоді наради про уладження справи язикової, що Полякам удало ся створити українофільську пар-

тію, та що вона буде за сим стояти, щоби справи національні належали до соймів.

Звідсі вийшла легенда що українофілів винайшли Поляки, та що українство се інтрига польська. А те все, підпольні затії вдіяли, значить: Русинів видумав в Галичині граф Стадіон, як казали Поляки, — а Українців вишукала польська інтрига, як казали Руссофіли. Яке їхало, таке здибало. — Політичні самодурства.

ТРЕТИЙ ПЕРІОД, 1867 — 1873.

1. Австрійські закони основні з 21. грудня 1867. р.

По програній війні в р. 1866. мусіла Австрія виступити з німецького союзу, та щоби ратувати свої питомі території, заключила угоду з Мадярами як також приступила до надання конституційних основ для остаточного укомститування своєї держави.

Отсе доконалось австрійськими законами основними з 21. грудня 1867, що станули на становищі рівности і свободи всіх горожан та загально прорекли принцип рівноправности всіх народів в артикулі 19: про загальні права горожан— для королівств і країв заступлених в Раді державній. Але до сього принципу не видано відразу виконних норм про приміненне і виконанне тої рівноправности в школі, уряді і життю публичнім, та в кождім краю. А сильнійші народи Австрії не були вдоволені з такої ідейної і справедливої основи правної, та намагались бічними дорогами: розпорядків, хочби й цісарських або законів краєвих, виеднувати для себе більше прав, як їм належить ся по закону рівноправности.

Але іще більше недогідний був закон основний про державне представництво з 21. грудня 1867, котрим змінено ціс. патент з 26. лютого 1861, а го ловно ціс. диплом з 20. жовтня 1860, та всі краї

Австрії піддано законодавній владі Ради державної у Відні, признаючи краєвим соймам тільки обмежений круг ділання.

В отсім розходили ся інтереси Русинів з Поляками, бо майоризовані Русини в Галичині не могли попірати поширення краєвої автономії на свою загладу, а Поляки були зрозуміло за сим, та з другого боку числили Русини на те, що Рада державна прецінь не скривдить їх, але возьме в оборону перед посяганнями Поляків.

Тому наші послы в Раді державній мали голосувати за основними законами з р. 1867, а Поляків за їх тиху опозицію мало правительство гонорувати санкцією ухвал Галицького Союму з р. 1866. Акушером того політичного інтересу або як де хто каже: шахерства мав бути австрійський державний канцлер Байст, та від нього вийшла поширена легенда, що о скільки Русини мають істнувати, вирішить Галицький Сойм...

2. Другий Сойм галицький, 1868. р.

По проголошенню основних законів з 21. грудня 1867,⁴³⁾ розпочались наради другого Союму краєвого галицького в р. 1868. Наші послы увійшли до сього Союму в числі зменшенім, але за те мали за собою досвід політичний з першого періоду соймового: установи шкільні (санкція краєвого шкільного закона з 22. червня 1867), та в дорозі: Раду шкільну краєву і урядовий язик польський.

З наших людей, які увійшли до другого Союму треба згадати: митрополита Спірідіона Литвиновича, єпископа Тому Полянського, о. Йосифа Делькевича, о. Івана Гушалевича, Василя Ковальського, Юліана Лаврівського, Василя Маковича, Івана Манастирсько-

⁴³⁾ При ухвалюванні основних законів державних з 21. грудня 1867, промовляв і голосував за ними з наших делегатів (послів) в Раді державній тільки один о. Іван Гушалевич. Посли: о. Баревич, Боднар і Манастирський голосували з Поляками „проти“.

го, о. Івана Озаркевича, о. Теофіля Павликова, о. Антона Петрушевича, Івана Чачковського, Івана Борискевича, і Амброзія Яновського. Перше засідання другої сесії другого періоду Сойму краювого галицького відбулось 22. серпня 1868. р., яке отворив намісник граф Агенор Голуховскі. Він забув вже від р. 1866. німецьку мову та не знав нашої мови, а говорив тільки по польськи.

Наші соймові послы придержувались тоді тактики сецесії. Вони були збентежені невдачами останніх двох років і затрачували провідну думку політичну та ймились тактики оборонного відпору.

Коли в дні 2. вересня 1868. р. прийшла під нараду справа уживання язиків в судах і адміністрації Галичини, посол о. Іван Гушалевич зложив заяву, що наші послы виходять з соймової салі і не беруть участи в нарадах над сею справою. При сій дебаті зголосив ся був до голосу польський посол граф Александер Борковскі і поставив внесок, »żeby miasto wyrazu maloruski położyć wyraz malopolski«, (Powszechna wesołość w Izbie! — зазначено в протоколі соймовім).

Над сим тоді смішним внеском п. Борковського перейшли самі польські послы до дневного порядку нарад, значить відкинули такий внесок як неможливий і нерозумний! Але вже саме поставленне справи виказує нам сьогодні, як вічна є правда: *Nihil novi sub soli!*.

Та посол Борковскі був тоді знаною фігурою в Соймі, що при всякій нагоді голосив: »Rusi nie ma wcale; Ruś to Polska, a co nie jest Polska, to Moskwa«!..

Відтак в дні 11. вересня 1868. р. була в Соймі крав'їм галицьким дебата на тему викладового язика на університетах у Львові і Кракові. При сій справі обстоював посол Юліян Лаврівський, що руському язикови належуть ся рівні права з польським язиком на університеті у Львові, а посол Василь Ковальський ставив внесок, щоб домогатись викладів в польським і руським язичі. Але

і тут найшов ся посол о. Тома Баревич, що покликував ся на »Ruthenische Notabilitäten« з р. 1849, котрі мали заявитись за німецьким язиком, — з чого малоб слідувати, що по двадцяти роках повинен прийти польський язик викладовий...

А тим часом наші студенти вже були внесли в місяці лютім 1867, петицію (з 272. підписами) до галицького Сойму та в місяці червні 1868, р. петицію до Палати послів у Відні: про уладженне, зглядно впровадженне руських викладів на львівським університеті. Заступав там сю петицію посол о. Іван Гушалевиц, та її переказано міністрови просвіти.

Невдоволені законами основними з 21. грудня 1867, та незаспокоєні протиконституційними концесіями на областях шкільництва і урядової мови підняли Поляки домаганне державно-правного відокремлення Галичини. Отсим домаганнем займав ся Сойм краєвий галицький на своїх засіданнях від 21-го до 24. вересня 1868. На сих засіданнях прийшли під наради: так звана галицька резолюція і адреса до цісаря, котрі заступав іменем соймової комісії посол Казимир Грохольскі.

Наші соймові послы побачивши безглядність з польської сторони зложили зараз на вступі нарад устами посла о. Теофіля Павликова заяву того змісту, що порівнявши нашу адресу, котрої навіть не відіслано до вглядної комісії, вони супротивляють ся, бо стоять на зовсім противних засадах, що не дають ся погодити і тому ані в дебатах ані в ухвалюванню не будуть брати ніякої участи.

По сій заяві вийшли наші послы зі Сойму, як стверджує соймовий протокол: вийшло кільканайцять послів, — а лишив ся тільки руський посол Тома Баревич і був чинний як секретар Сойму⁴⁴). О. Тома Баревич був гімназійним професором в Станиславові, та від того часу за зломанне національної солідарности був він бойкотований і скоро скінчив зі своєю політикою.

⁴⁴) Stenograficzne Sprawozdania Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji z W. ks. Krakowskiem, 1868.

В таких обставинах являють ся: адреса до цісаря і згадана резолюція — політичними актами польських послів Галицького Союму.

Зокрема, в адресі до цісаря жалують ся Поляки на основні закони з 21. грудня 1867, що сі не ушанували індивідуальности краю, так що під конституційною формою мав би тривати далі систем централізації, а се здержує свободний розвій краю. Тому край мусить самостійно і незалежно становити про внутрішні потреби свого публичного життя, наслідом чого ставить ся в конституційній дорозі відповідний внесок про запевненне автономного становища кравви.

Отсим відповідним внеском мала бути так звана галицька резолюція. Та польські послы соймові не були між собою згідні, як мають поступити в сім ділі. Посол др. Франц Смолька пропонував, щоби візвати делегатів до зложення мандатів до Ради державної. Проти такого поступовання виступив граф Агенор Голуховскі, не в характері намісника, але як посол та сказав, що боротьбами не доходить ся до цілі. Він заявив ся був також проти предложення соймової комісії, бо — як казав — резолюція обнимає дразливі річи, що будуть цісареві неприемливі. Також кн. Володислав Сангушко не дораджував токої резолюції супроти цісаря. Але референт справи посол Грохольскі далі обстоював, що якраз треба цісареві сказати правду, чого хочемо!

Та остаточно погодили ся польські послы між собою і звідсі вийшла ось яка резолюція: „Сойм краєвий заявляє на підставі §. 19. краєвого статуту, що законами основними з 21. грудня 1867, витворений устрій монархії не дає нашому краєви стільки закондатньої і адміністраційної самостійности, що йому належить ся зі згляду на його історично-політичну минувшість, його окремішну національність(?!), степень цивілізації і територіяльний простір, і тому не відповідає ані вимогам національного розвою і його условинам, ані дійсним потребам краю, а довше три-

ванне такого стану мусить погубно відділати проти розвою нашої провінції і добра цілої монархії.

„Сойм краєвий ставить на підставі §. 19. краєвого статуту отсей внесок: Королівству Галичини і Володимирії з вел. князівством Краківським признаєть ся національну автономію в таких розмірах, які відповідають його потребам і окремішним відносинам краєвим, — а передусім:

1. Сойм краєвий буде виключно постановляти про спосіб (*modus*) виборів до Ради державної.

2. Галицька Соймова делегація буде брати участь тільки в тих нарадах Ради державної, що відносять ся до спільних справ сього королівства з іншими в Раді державній заступленими частинами монархії.

3. Низше означені справи, о скільки відносять ся до Королівства Галичини і Володимирії з вел. князівством Краківським мають бути вилучені з об'єму ділання Ради державної, визначеного основним законом та по думці §. 12. тогож закона перейти до компетенції Сойму краєвого: а) організація торговельних палат і торговельних установ; б) законодавство про кредитові і обезпечуючі установи, банки і каси ощадности; в) законодавство про право своїни (приналежности); г) означуванне основ научування відносно народних шкіл і гімназій, як також законодавство про університети; д) карно-судове і поліційне та цивільне законодавство, як також законодавство про гірниче право; е) законодавство про основи організації судових і адміністраційних властей; і) закони до переведення основних законів про загальні права горожан, про судейську і виконну власть і там покликані закони; ж) законодавство про ті справи, що відносять ся до обовязків і зносин нашого краю супроти інших країв монархії; з) громадське законодавство без обмежень вказаних в артикулі 4. основного закона з 21. грудня 1867, про загальні права горожан держави.

4. На покритте видатків адміністрації і судівництва, віроісповідань і просвіти, публичної безпечности і краєвої культури в Галичині буде виділена з державного

скарбу до розпорядимости Сойму краєвого квота, яка відповідає дійсному запотребованню, та відносно деталей ужиття буде винята згід компетенції Ради державної.

5. Маєтності, так звані камеральні добра, належні до Королівства Галичини і Володимирії з вел. князівством Краківським, мають як власність краю бути приділені до краєвого фонду сього королівства.

6. Сільні жупи в Королівстві не будуть без призову Сойму краєвого сього Королівства ані продажі ані замінені ані обтяжені.

7. Королівство Галичини і Володимирії з Краковом одержить власний найвисший трибунал судовий і касаційний.

8. Королівство одержить перед Соймом краєвим відповідальний краєвий уряд в справах внутрішньої адміністрації, судівництва, шкільництва, публичної безпечности і краєвої культури, як також краєвого міністра в раді Корони⁴⁵⁾.

Такий внесок поставив відтак посол Грохольскі в палаті Послів у Відні і сей внесок приділено комісії, але справа стрінула тут поважні перепони, а наші послы піднимали всякі заходи в центральному правительстві Австрії, щоби не допустити до здійснення так званої галицької резолюції. Звідсі іще надія на Reichsrat у Відні...

В тім напрямі йшла політика руських послів з кінечности, щоби у віденським парламента і в центральному австрійським правительстві найти охорону руського народу супроти Поляків. Отсе була трагедія політична, бо центральне австрійське правительство собі приєднувало Поляків коштом нашого народу, а наші послы шукали у нього охорони супроти Поляків...

3. Товариство „Просвіта“ у Львові, 1868. р.

Почин до завязання Товариства „Просвіта“ дала руська (українська) академічна молодь. В марті 1868. р.

⁴⁵⁾ Пр. ноп. Prof. Dr E. Bernatzik. Das österreichische Nationalitätenrecht, Wien, 1917.

вибрали акедеміки (студенти) наші комітет, щоби заняв ся укладом статуту. Остаточню уложенням статуту „Просвіти“ заняли ся: др. Корнило Сушкевич, Анатоль Вахнянин і Олександр Борковський, але львівське намісництво відкинуло сей статут та наслідом відклику призволило міністерство внутрішних справ, дня 2. вересня 1868. р., заснувати товариство „Просвіту“ у Львові на основі предложеного статуту.

За ціль товариства подано в §. 1. статуту: „пізнання і просвіта народу“. Отсе був новий, а так простий і ясний клич українофілів галицьких, званих народовцями, бо вони станули на бік народу, як казало ся, --- піднимаючи здорову думку національну, що до нашого національного відродження мусимо черпати силу з мас сільського і міського люду! До обновлення живого духа нації треба було культурно і національно освідомити маси народу, щоби з долини класти нові основи.

Отся молода громада Українців народовців, незражена політичними невдачами своїх батьків, приступила в дні 8. грудня 1868. р. до відбуття першого загального збору товариства „Просвіта“ у Львові, в салі на Стрільниці. Рано того дня мала відправити ся служба Божа в одній нашій церкві у Львові, але її не відправили „свої“ та оснувателів „Просвіти“ прізвано „ляхоманами“ і відсилано до костела на „Nie-rokałane Poczęcie...“ Ось які се часи були!..

Збори відбули ся при участі 64. членів оснувателів. З краю приїхав одинокий о. Йосиф Заячківський. Голова комітету оснувателів Анатоль Вахнянин отворив збори промовою, в котрій пояснив програму товариства: „пізнання і просвіта народу“. Опісля, зібрані вибрали провідником нарад львівського міщанина Василя Товарницького, а сей покликав на секретарів: дра Корнила Сушкевича і Володимира Гацькевича.

Крім львівських Русинів промовив на сих перших загальних зборах „Просвіти“ гість з провінції —

старший патріот *о. Йосиф Заячківський*, парох в Лопянці коло Долини. Промова *о. Заячківського* в імені „німого сільського люду“ була так розумна і сердечна, що годить ся ще й сьогодні її нагадати:

о. Йосиф Заячківський

„Щира охота — мовив бесідник — пізнати чесних Русинів львівських і докинути дрібненьку лепту до просвіти народу привела мене до Львова. Завізвали ви, панове і село на нинішні збори, тож і з села прийміть ласкаво голос хоть не уче-

ний, а ширий. Не загадав я відзиватися від стану духовного, до котрого й я належу,— за той могу лише сказати словами євангельськими: „сам возраст имат, сам о себі да глаголет“, — але маю вам донести два слова від того, що так скажу, німого сільського народу, від котрого представителів не бачу на тім зборі. Одно слово є слово подяки для вас, панове, що в так краснім числі зібралися радити о єго просвіті.

„Правда в тім великім а чужім Львові через ті послідні століття було все від рода в род кілька ширих заступників народу, котрі як сторожі на погибельній стражи, визирали хвилі, коли їх „очи увидять спасеніє і славу людей своїх“. Визирали й не увиділи, і так оден по другім угасали. Так було, аж поки не засіяв славний рік 1848-й — і воскрес нарід руський, а на чолі народу поставив себе стан духовний. Нарід узнав його за свого проводира і заступника, узнали його і чужі. Не диво-ж, що на нас піднялася вся вража сила, а ми не до борби поставлені, але радше апостоли мира, злякалися тої бурі, зачали оглядатися позаду себе, щоби собі плечі убезпечити і — зацафалися так далеко, що стратилисьмо з очей нарід — а нарід нас. Тож на наше місце хочете ви панове ставати і повести дальше діло просвіти народу там, де ми перестали. За то нарід вам дякує, а Бог най благословить.

„До вас же молоденькі тут притомні братчики, молодіже шкільна, маю друге слово від народу а то: прошенне, щоби й ви пішли за прикладом старших братів ваших і не змінилися ніколи народови своєму. Не гнівайтесь на мене за те слово! Нарід знає, ба й світ знає, як красне чувство огріває нині грудь вашу. Коби-ж так все було! Коби-сте годні опертися тому сильному наповори, що вас хоче відторгнути від вашої народности. Навіть тоту невинну літературу народну, тоту кість жебрачу,

що й найлютіший владітель лишає підупалим народам — і тую хочать вам обмерзити, указуючи на наших літератів — голодних і босих.

„На що вам кажуть — нуждатися і нове непотрібне творити? Радше беріться за готові багаті сусідні літератури, черпайте і наслаждайтеся обильно, чи з лівої, чи з правої сторони!“ Боже милий! чи лиш Русин сирота має бути так темний, аби не пізнавав, що чужа література, ба й культура чужа — єсть то барва двірська, ліберія, хоть-би й золотом шита? — скоро її раз надягнеш, пращай воля! служи до віку тому, чию барву носиш.

„Дармо вас лякають самим народом, що той невизрозумілий, невдячний, недовірчивий. Ба де-ж би вже й набралося довіря в тім біднім народі? Не кажу вже за тоті віки, о котрих сільський нарід і не знає, коли то верхні освічені верстви нарід опускали, — досить і того, що він нині видить, зачавши від того хлопчика, котрому не обачний учитель при вступі до школи его красні кучерики обстриг, так що й рідна мати не пізнала свою милу дитину, аж до того укінченого академіка, що стоїть на роздорожу, з котрого указують ся ему всякі дороги. На котру будь він вступить, чим дальше піде, роздобуде собі красного хлібця, цвитучої долі. Кожда дорога поведе тебе з дому батьківського в чужу чужину, тільки тої дороги не найдеш, котра привела би тебе назад до свого народу. І звідки-ж взяло би ся ще довіре у того народу, котрого так скоро опускає все, що тільки крихту підійметься?

„Ділайте-ж нині щиро, кождий в своїм заводі! Бідна Русь мати, бідні і ви сини її. Праця се ваш капітал, з котрого маєте сплатити найсвятійший довг народови. Таж ви знаєте, і нарід свідом того, що ваша нинішня наука оплачується по найбільшій часті тим мізерним грошем, на котрий нарід кєрваво працює. А як добробитесь кусня хліба, — коби вас лиш Бог охо-

ронив від тої джуми сьогочасної, від огидного космополітизму, котрий єсть погигелю всякій народности! Видимо всі, що Русини відповідно свому числу, таки найбільший контингент доставляють до того сумного космополітизму.

„Вконець на розході лишаю вам, чесна молодіже, малий образець, котрий остався в моїй памяти з тих часів, коли засідав я ваші шкільні лави. Ото в старій, мітичній Греції найславніший герой Геркулес не міг побороти Антея великана, бо скоро сей ослабав, то щоби лиш ногою землі дйткнувся, прибувало йому нової сили, бо земля була йому матірю. Аж коли Геркулес підніс єго від землі, тогді відобрав єму силу, тогді його задавив. Так і ви, любі братчики, хоть як тяжка булаби ваша борба, хоть як високо піднеслаби вас доля, не дайтеся відорвати від вашої матери — від народу! Тогді лише ви будете сильні в народі, а нарід вами славний! О то просить вас нарід через мої уста“.

Промову сю прийняли всі грімкими оплесками.

Першим головою „Просвіти“ вибрано молодого тоді гімназійного професора Анатоля Вахнянина (1868 — 1870). Другим головою „Просвіти“ був Юліян Лаврівський (1870 — 1873).

Третим з ряду головою товариства „Просвіта“ був Володислав Федорович, власник маєтности Вікно коло Грималова, що значнійшу квоту гроша дарував на залізний фонд „Просвіти“. По нім вибрано в році 1877. головою „Просвіти“ професора університету *д-ра Омеляна Огоновського*, котрий проводив товариству до своєї смерти (1894. р.). Під проводом *д-ра Омеляна Огоновського* розвинулась „Просвіта“, так що своїми філіями і читальнями обняла майже цілий край, та її видавництва поширилися в народних масах.

Одною з дуже знаменних справ з часу проводу Юліяна Лаврівського в „Просвіті“ була справа погодження партій руських, до чого ініціативу

підняв був в 1870. р. митрополит Йосиф Сембратович. Він запросив представників з обох стороництв до себе на нараду, та відтак крилошанин М. Малиновський уложив тези до погодження

Анатоль Вахнянин

обох стороництв. Ті тези переслав митрополит „Прогресу“ як представниці народовців і „Раді Рускій“ як представниці руссофілів. Найзамітніше з сих тез було те, щоби Русини галицькі узнали себе окремим на-

родом 3-мільоновим і признали митрополита своїм заступником не тільки в церковних, але й в народних справах. Відповідь на ті пропозиції рішив виділ „Просвіти“ на засіданню з 17. січня 1871. р. По відчитанню присланих тез поставив був д-р Корніло Сушкевич внесення: виготовити пропам'ятне письмо до митрополита, та в сім письмі зясувати перепегляд розвою руської народности, політичних пересвідчень і сторонництва, від часу народного відродження в 1848. році, і виказати, що народне сторонництво тримає ся народної програми, постановленої „Головною Радою Руською“ з 1848. року, а сторонництво репрезентоване „Радою Рускою“ з 1870. року, повстало з відступників від тої народної програми, отже згода між обома партіями стане тоді, як „Рада Руска“ навернеться до програми з 1848. року. Один із членів виділу був тої думки, щоби виділ узнав себе некомпетентним в тій справі, бо „Просвіта“*) є товариство літературне, а не політичне. Голова Лаврівський станув по стороні д-ра Сушкевича і доказував компетенцію виділу, бо тут — сказав — йде о справу, котра входить в круг ділання товариства наукового і літературного і тісно вяже ся з питанням про самостійність руської мови і літератури. Виділ ухвалив внесення д-ра Сушкевича з додатком голови Лаврівського, що в пропам'ятнім письмі має бути виражене: „Народне сторонництво аж тоді буде могло увійти в ближші порозуміння з представниками противної сторони, коли „Рада Руска“ вискаже на візвання митрополита своє пересвідчення: чи узнає самостійність 20-мільонового народу руського як окремого від народів російського і польського. Коли „Рада Руска“ притакне на се питання, тоді наступлять дальші переговори над поодинокими точками, — колиж вона не признає самостійности на-

*) Пр. пер. Іван Белей, Двацять і п'ять літ Товариства „Просвіти“, Львів, 1894,— з котрим я, як з моїм приятелем політичним, нераз розмовляв на теми нашого національного відродження.

шого народу, то „Просвіта“ згоду з нею мусить узнати за неможливу.

Виготовленне пропам'ятного письма по думці виділу поручено д-ру К. Сушкевичеві і проф. Ан. Вахнянинови, і вони в місяці марті 1871. р. з поручення виділу доручили його митрополитові. (Се пропам'ятне письмо було надруковане в ч. 58. „Основи“ з 2. мая 1871. р.). Тут годить ся зазначити, що автори пропам'ятного письма не забули „тим Русинам, що признають ся до якогось 3-мільонового народу“, сказати, що о „3-мільоновім народі руськім ані історія, ані етнографія нічого не знає, а виділ „Просвіти“ не може підпірати такої програми, бо она найскорше отвирає ворота до узнання тих трьох мільонів за частину російського народу“. „Рада руска“ на сі тези нічо не відповіла, та ціла справа скінчила ся на нічім, але стало ясно, що партія русосфільська групуєть ся в „Раді рускій“...

Та в таких обставинах робота „Просвіти“ не була легка, бо треба було боротись не тільки з темнотою народу, але й зі всяким упередженнем, зневірою і лукавством старої галицької інтелігенції. Та перших народоців кріпила віра в побіду правди і вони по заснуванню „Просвіти“, наче апостоли розійшлись у всі сторони рідного народу до праці над його освідомлюваннем.

Не забуду ніколи памятих слів першої відозви „Просвіти“: „Нехай всякий, хто може, жертвує для рідного народу й свою лепту...“ Отсі слова були для мене благородним живчиком в моім молодечім віці, що мені вказав перший шлях праці національної. Та я давав свою лепту по змозі. Як ученик гімназійний використовував я час свят і ферій, щоби неграмотним селянам читати книжочки „Просвіти“, та пояснювати їм те, що пише ся, а грамотним (письменним) роздавати книжочки „Просвіти“, щоб далі читали і людям пояснювали. Те саме робив я як студент університету і допровадив до заснування читальні, де в неділі і свята збирались найповажніші господарі з громади та вчитували

газети і книжки. Те відбувалось під проводом мого отця Антона Левицького, місцевого пароха в Нижневі, повіту товмацького і моєї матери Костуні Левицької, що приєднувала сестриці до читальні, каси позичкової і крамниці. А по скінченню студій університетських сповнилось моє бажання, щоб я вступив в члени „Просвіти“ (1883. р.) і міг ділати в центральнім виділі товариства „Просвіта“ у Львові. Тут працював я двацять і пять років ідейно, щоб дати мою духову лепту для рідного народу, та уступив аж тоді, коли мене покликано до важкого обовязку: проводу політичного...

4. Угодава політика Юліана Лаврівського, 1869. р.

Тим часом стававло становище наших послів в галицькім Соймі що раз то скрутнійше, бо поміч австрійського прававительства у Відні не була щира⁴⁵). Тодішне австрійське правительство (централістів) прирікало охорону руського народу, але всеж таки предкладало шкідні соймові закони і постанови до цісарської санкції, не зважаючи на протести і зажалення наших послів, так що остаточно полишило галицькому Соймови з польською більшістю: вирішувати про долю Русинів (Українців).

Розваживши те невідрадне положенне поставили були наші послы в галицькім Соймі в р. 1869. угодовий внесок Юліана Лаврівського з домаганнем переведення рівноправности руської (української) народности з польською.

На першім засіданню третьої сесії, другого періоду галицького Сойму з 15. вересня 1869. р., явився як шеф галицького намісництва: Людвік Поссінгер-Хоборскі та заявив, що наслідом смерти митрополита Спірідіона Литвиновича заімену-

⁴⁵) Міністер Байст виправдував ся перед о. Мих. Куземським в лютім 1867. року, що не було представлень Русинів в компетентнім місці тоді, — коли ухвали Сойму галицького предкладано до санкції. Та се був нещирый і незручний викрут...

вав цісар: радника висшого суду краєвого п. Юліяна Лаврівського заступником маршалка краєвого.

Новий митрополит іще тоді не був заіменований і тому на місце митрополиче вступив як член галицького Союму: о. Михайло Малиновський, адміністратор гр. кат. митрополічої львівської дієцезії⁴⁶⁾.

На засіданню Союму з 27. жовтня 1869. р. узагальнював п. Лаврівський свій внесок про уладженне національних відносин в краю. Сей внесок п. Лаврівського підписали послы: Наумович, Ковальський, Павликів, Малиновський, Дзерович, Гушалевиц, Коцко, Петрушевиц, Минкович, Ішук, Филіпів, Сич, Ковбасюк, Королюк, Керничний, Лепкалюк, Гулак, Макович, Манастирський, Дзюбатий, Боднар, Сапрука, Папчук, Зиньчак, Лавринович, Яновський, д-р Крижановський, Кульчицький і Базилевич.

Сам отсей внесок обнимав XXXII артикулы, що означували загальні постанови про рівноправність польської і руської народности; — языка, шкіл і політичних відносин. Зокрема, відносно языка уміщено тут постанову, що справи языка під зглядом граматикальним, лексикальним, як також форми писання і правопису не є предметом законодавства; що кождому горожанинови вільно уживати языка польського або руського у зносинах зі всіми властями, а власти мають відповідати устно і писемно в тім самім язиці, але краєве намісництво і ціла адміністрація краєва (за виємом духовних і військових властей) мають уживати языка польського у внутрішній службі. Відносно шкіл, приймаєть ся, що язык польський і руський є в школах язиками викладовими в розмірах означених; домагаєть ся впровадження руського языка викладового у всіх клясах

⁴⁶⁾ Михайло Малиновський був ініціатором пропаганди тверезости і заснування брацтв тверезости в нашім краю, — передше, в р. 1868. видав діло п. з. „Kirchen-und Staats-satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien“, та в р. 1862. Михайла Гарасевича: „Annales ecclesiae Ruthenae“.

академічної гімназії у Львові, як також в рівнорядних клясах гімназій в Перемишлі, Станиславові, Самборі, Бережанах і Тернополі; в реальних школах малиб бути оба язика краєві викладовими; в львівській академії технічній малиб бути викладані деякі предмети в язичі руськім; на львівськiм університеті малиб відбуватись виклади в язичі польськiм і руськiм; а у політичних відносинах зглядом уживання язиків польського і руського в Соймі остають дотеперішні постанови в своїй силі, але протоколи засідань соймових мають бути відчитувані на перемініу в польськiм і руськiм язичі; з цілого Сойму повинен бути вибраний до Виділу Краєвого один член і один заступник руської народности; при уділюванні стипендій і краєвих підмог мають бути Поляки і Русини зарівно узгляднювані; руський театр у Львові, під зарядом виділу Руської Бесіди, має побирати підмогу з фонду краєвого, за що Виділ Краєвий мавби право контролі над дирекцією сього театру, і и.

Та при узасадиюванні сього внеску сказав п. Лаврівський: „Маю нині заявити, що залишаєм давну політику, котрої трималисьмо ся до сього часу зглядом вас і вступаєм на нову дорогу“, а як причину сього подав, що добро монархії як і нашого спільного краю а також і наше особисте добро жадає того, абисьмо ся примирили. В дальшiм заявив він, що в теперішнім предложенню „не жадаємо поділу Галичини та узнаємо край наш як спільний, а в нім на спільній підставі хочемо далі працювати разом (оплески від польських послів), — прото жадаєм рівноуправнення нашої „возлюбленої“ народности і поставлення її на рівні з народностею польською“.

Вкінці заявляє п. Лаврівський, що внескодавці придержувались по найбільшій часті тих засад, котрі в р. 1848. на Соборі славянськiм в Празі були установлені межі Русинами і Поляками та відчитав ті головні засади в язичі польськiм, аби всі зрозуміли: Zbiór słowiański w Pradze. Sekcyja Polaków i Rusinów. Układy Rusinów z Polakami w Galicyi.

Отсі засади обнимають сім параграфів з ось яким змістом: Всі уряди громадські і міські уживають языка переважуючої більшости населення, але кождий крайн має свободу уживати языка польського або руського в зносинах з властями, що відповідають в тім самім язиці; школи народні в язиці більшости, але меншість може мати школу для своєї народности; гімназії для народности польської і руської окремі; на університетах виклади в кождім язиці; гвардія народна галицька вибирає більшістю: своїх начальників і становить про уживанне команди польської або руської та буде уживати гербів обох народностей побіч себе; цілий край має спільну центральну владу і сойм спільний з языковою рівноправністю; зрівнанне всіх обрядів краю; конституція має оречи як найвиразнійше повну рівність між Поляками і Русинами, що має бути свята і ненарушима; — узнанне потреби і часу поділу Галичини на два окремі округи адміністраційні належить до Союму законодатного⁴⁷⁾.

До того зазначив п. Лаврівський, що від тої угоди в многім уступаєть ся, щоби уможливити порозумлінне, але жадаєть ся двох річей: „Одною є рівноправність, щобиьте нас не польонізували, а другою є, абисьте нас не деморалізували (перетяганнем перекинчиків).

Поляки приймили сей внесок зразу прихильно і переказали Виділови Краєвому до поставлення відповідних предложень. А Виділ Краєвий вибрав анкету з 13. членів та постановив, що до важного рішення треба присутности 11. членів і згідної заяви всіх, се значить, що рішення можуть бути тільки одноголосні, бо одно „veto“ розбиває все. Наслідом такого правильника предложила анкета свої протоколи Виділови Краєвому, але в сих протоколах не було відносних

⁴⁷⁾ Тому отся справа була порушувана в першім австрійськім Союмі державнім (Österr. Konstituirender Reichstag) у Відні, де Головна Руська Рада внесла була петицію про переведенне поділу Галичини і відтак долучила іще 61.437 підписів (22. вересня 1848. року).

рішень. Тому Виділ Краєвий предложив ті протоколи опісля Соймови без внесків, а Сойм приймив мовчки таке предложення і сим чином у бив справу угоди „польсько-руської“, та показалось, як казав Стефан Качала — зпершу великий приклонник угоди з Поляками, — що з Поляками не мож „пактувати“, себто годити ся.

Нагадую собі, як велике невдоволення і недовіре викликала була угодова акція Лаврівського між Русинам (Українцями) в краю, котрі осуджували Лаврівського за те, що він здався на ласку і неласку

Стефан Качала

Поляків та сим зрадив народну справу і від тоді стала угода Лаврівського відстрашаючим прикладом польсько-руського поєднання. Але в дійсности, такий спосіб поступовання повторював ся стереотипно у всіх угодових переговорах Поляків з Русинами, що Поляки дуже радо втягали Русинів в угодові переговори, а опісля проволікали і на нічо не годили ся.

Та відносно угоди предложеної п. Лаврівським, годить ся ствердити, що се не було предложення

особисте п. Лаврівського, але всіх наших послів, котрі тоді засідали в Галицькій Соймі краєвим, бож сей внесок підписало трийцять наших послів, отже майже всі наші послы, а ніхто зпоміж них не заявив ся проти. Стверджую отсе тому, бо по невдачі розпинали п. Лаврівського як раз ті найбільше, що підписали його внесок, — значить, у нас не перевелись люде, що є кріпкі задним умом...

В самій річі, предложена угода, що мала наче реалізувати засади національної рівноправности Собора славянського в Празі з р. 1848, — представляє

декаденцію політичну, бо не обстоює ані не застерігає собі на будуче домагатись національного поділу Галичини, але добровільно спускаєть ся та віддає противникови всі атути зі своїх рук, хоча той противник не мав державної влади над нашим народом. Предложенне п. Лаврівського і товаришів зриває з давнюю політикою та піддаєть ся рішенню польської більшости соймової, — значить, прирікає, що не буде шукати помочі поза краєм, а вдовольить ся сим, що дістане з рук Поляків.

Тому угодова акція п. Лаврівського і товаришів викликати мусіла розчаруванне ізнеохоту між Русинами (Українцями) в краю та дати привід знова до піднесення русофільської струї, а також докорів з боку австрійських Німців, що всеж таки держали себе за „покровителів покривджених Поляками – Русинів“...

о. Василь Ільницький

З відносних нарад комісійних треба згадати, що в р. 1870, радила іще так звана „межинародна комісія“ над угодовим предложеннем п. Юліяна Лаврівського. До неї належали: Юл. Лаврівський, о. Антін Петрушевич, о. Т. Павликів, о. Василь Ільницький, др. Ізидор Шараневич, др. Корнило Сушкевич, і Анатоль Вахнянин. Отся комісія устійнила одногосно: 1) що наш руський нарід є окремиий від польського; 2) що він є також окремиий від народу російського, і 3) потребу рівноуправнення народностей: руської і польської.

Отсе був теоретичний вислід з цілої політики угодової того часу.

5. Федералістичні міністерства в Австрії, 1870 і 1871. р.р.

В Раді державній у Відні також не добре діялось, бо з причини опозиції німецьких делегатів (послів) до Ради державної у Відні, австрійське правительство не було в силі перевести державного устрою монархії, заповідженого грудневою конституцією з р. 1867.

Тоді граф Байст, що звав ся провидіннем Австрії, дорадив цісареві покликати графа Альфреда Потоцького до утворення федералістичного міністерства. І дійсно так сталось, та по довшій погоні за міністрами удалось графови Альфредови Потоцькому в дні 11. квітня 1870. р. зложити міністерство, що у своїй програмі поклало: усунути труднощі внутрішних питань і залагодити супротивности, що не допускають до всестороннього переведення прав конституційних.

В той час німецькі ліберали станули проти сього міністерства, — Чехів не вдалось йому приєднати, бо вони обстоювали своє державне право та не вдоволювались самим приреченням цісарської коронації в Празі.

Та навіть Поляки не хотіли попірати графа Альфреда Потоцького, бо він не погоджувався з домаганням відокремлення Галичини, — уважаючи жадання так званої галицької резолюції кроком до розірвання цілости австрійської держави...

Але проте граф Альфред Потоцькі не числив ся з ніякими перепонами та розв'язав Палату послів у Відні як також Сойми краєві (з виємом чеського) і вижидав висліду виборів.

Тоді відбули ся також соймові вибори в Галичині до третого періоду Сойму краєвого, та тодішній шеф намісництва Поссінгер перепровадив сі вибори без очевидних надужить, так що число наших послів незначно зменшилось. З тих послів нового періоду годить ся згадати отсі особи: новоіменований митрополит о. Йосиф Сембратович (віриліст), о. Григорій Шашкевич, тоді вже член перемиської Капітули,

о. Антін Петрушевич, о. Олексій Заклинський, Амброзій Яновський, директор гімназії, о. Іван Пелех, Теодор Білоус, директор гімназії, Іван Боднар, Мих. Бойчук, Василь Цальківський, Мих. Демків, о. Василь Фортуна, Теодор Гайдамаха, о. Гнат Галька, о. Стефан Качала, о. Мих. Козанович, о. Йосиф Красицький, о. д-р Гавр. Крижановський, о. Йосиф Кульчицький, Петро Коциловський, Василь Ковальський, (радник судовий); о. Корнило Мандичевський і о. Іван Озаркевич.

Перше засідання, першої сесії третього періоду Галицького Союму відбуло ся в дні 20. серпня 1870. Шеф намісництва Поссінгер представив Союмови заіменованих цісарем: кн. Льва Сапігу маршалка і Юл. Лаврівського заступника краевого маршалка, та по сім предложив він до відчитання цісарський месаж, в польськїм язичі і в руцькїм язичі, котрим цісар Франц Йосиф звертаєть ся до Союму з жаданнем, щоб зібраний Союм негайно приступив до вибору делегатів (послів) до Ради державної у Відні. Отсі вибори переведено справді негайно, бо Поляки хотіли тоді ратувати Францію, що лежала вже майже побита Німцями, та намагали ся наклонити Австро-Угорщину до інтервенції за Францією.

З наших союмових послів вийшли тоді делегатами до Ради державної: Амбр. Яновський, Іван Боднар, Василь Цальківський і Мих. Демків, про що постаралась польська більшість союмова...

Та поступованне графа Альфреда Потоцького не приєднало народів Австрії для його політики і він мусів в лютім 1871. р. уступити своє місце графови Гогенвартови, що по свому намагався вести федералістичну політику.

Щоби приєднати Поляків появилось дня 11. квітня 1871. р. цісарське письмо, котрим цісар заіменував Казимира Грохольського своїм міністром без портфелю, а фактично призначеним для справ галицьких. Отсе була поки що ціна для Поляків за приступленне їх на сторону центрального правительства Австрії.

По сій концесії мало наступити відокремленне Галичини. В сій справі виготовив граф Гогенварт відносне предложення правительству, в котрім в дечім злагодив постанови так званої галицької резолюції, та сподівався, що як сим актом приєднає Поляків і Чехам забезпечить їх державно-правне становище, то діло федерації не стріне ніяких перепон... Та щоби про всіляке забезпечити собі Поляків, постановлено заіменувати графа Агенора Голуховського (20. липня 1871.) третім наворотом: намісником Галичини.⁴⁸⁾

На Раді міністерській при участі цісаря вирішено змінити напрям політики в сторону славянських народів, щоб на них мож було оперти ся. На одній з таких нарад мав сказати цісар: „Es gibt kein Zurück mehr!“ Але як в чеськім Соймі відчитано цісарський рескрипт з 12. вересня 1871, про узнання прав Чехії і відновлення коронаційної присяги, та як там предложено: фундаментальні артикули про державно-правне відношення до Австро-Угорщини, то сі наміри правительства викликали незвичайне подразнення і тривогу австрійських Німців, так що вже 27. жовтня 1871. р. впало міністерство Гогенварта.

Цісар Франц Йосиф мусів отже за кілька тижнів взяти назад свою політику федералістичну, котрої докладно не розважив та не представив народам Австрії способів її переведення в діло. Така змінчива була політика сього монарха, що за молоду став цісарем, та не мав ані досвіду, ані знання, ані добрих дорадників.

6. Боротьба за незалежність Ради державної, 1871 — 1873.

Наслідом таких непослідовностей прийшло в дні 26. падолиста 1871, нове ліберальне міністерство в президентом міністрів князем Адольфом Ауерспергом. Отсе правительство поклато собі ясну

⁴⁸⁾ Richard Charvatz, Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907. I. Die Vorherrschaft der Deutschen, Leipzig 1911.

і практичну програму: впровадження безпосередніх виборів до Ради державної, щоби усаможвиненням Ради державної здійснити австрійську державну думку.

Та Полякам хотіло правительство заплатити приняттям важніших домагань галицької резолюції, але Поляки побачивши, що їх потребують, сказали: Або все, або нічо! Тоді правительство порозв'язувало було інші Сойми крім галицького і при соймових виборах так натиснуло на федералістів, що як зібралась Державна Рада в дні 6. марта 1873, то показала по сесії федералістів — більшість 120, — проти 2 голосів. З наших послів голосувави „за“: Боднар і д-р Яновський. Поляки перетягли струну та п. Грохольскі наперед заложив протест і покинув зі своїми товаришами парламент, а присутна більшість за одну годину приймила основний закон про безпосередні вибори до Ради державної. В дні 23. квітня 1873, закрито останній австрійський парламент, що був зложений з делегатів соймових.

Невдоволений п. Казимир Грохольскі вийшов одними дверми, а зараз другими дверми покликав цісар п. Фльоріяна Земялковского на польського міністра.

А наша репрезентація в Соймі галицьким і в Раді державній вийшла розбита та без провідної думки політичної.

7. Видавництво „Основи“, 1870 — 1872.

Для дальшого ведення уговоної політики був оснував Юліян Лаврівський в р. 1870. щоденне письмо „Основу“, в якій програмі поставлено національну самостійність Русинів (Українців), заяву вірности для Австрії та признание „конечности“ прямувати на підставі сучасних державно-правних відносин до забезпечення свого народно-політичного біту і уладження своїх взаємин з Поляками як співобивателями сего краю в виді повної, законом установити ся маючої автономії обох народностей, руської

і польської в згляді народнім, політичним і церковнім, — передовсім же до відповідного засадам справедливости рівноуправнення свого язика народного у всіх паростях життя народного, іменно в школі, суді і уряді...”

Редактором „Основи“ став Теодор Леонтович, та його співробітниками: Ксенофонт Климкович і Володимир Шашкевич (син Маркіяна Шашкевича). „Основа“ виходила з перервами до р. 1872.⁴⁹⁾

До тогочасних типів угодовців належав також Павло Свенціцький (Павло Свій). Він був замітний також правописом, яким видав свій відчит під н.:

„Вік XIX. у діях літератури української. Відчит П. Свенціцького, вчителя Академ. гімназії у Львові. Підмогою товариства „Просвіта“, 1871“.

В тім відчиті сказав він між иншим, що початкова література українська проявила велику силу, доказом чого є факт зникнення української школи в літературі польській, хоч справдешні генії її були поставили, — та другий факт, що після Гоголя ніхто не найшов ся, щоби міг скарби української мови занести до мови московської і тим скривдити Україну.

Отсе були прихильники угодової політики Юліяна Лаврівського...

8. Заснування політичного товариства „Рада руска“ у Львові, 1870. р.

Староруска партія приступила до політичної організації в р. 1870., заснуванням політичного товариства „Рада руска“ у Львові, щоби таким чином взяти

⁴⁹⁾ Іван Франко в „Нарисі історії українсько-руської літератури“, на стор. 223. каже, що „се останний раз відригнувся(!) старий панславистичний романтизм, що життє можна уладити по „установити ся маючим“ законам на підставі повної справедливости“. Та сей простий висказ не є згідний з дійсністю, бо опісля іще повторилися такі спроби...

у свої руки провід політичний руського (українського) народу галицької землі.

Першим виступом „Ради рускої“ була петиція, яку вона внесла в дні 21. марта 1871. р. до Палати послів і Палати панів Ради державної у Відні.⁵⁰⁾

В сій петиції піднесла „Рада руска“, що остаточне успокоєння краю Галичини тільки тоді може бути переведене, як руська нація, — меншиною репрезентована в Соїмі галицькім, — буде охоронена, супроти політично-національного угніту від штучно витвореної польської більшости Соїму галицького. Тому поставила вона отсі конечні домагання:

1. щоби конституцію з лютого 1861. р. зревідувати, та впровадити рівномірне заступництво інтересів, відповідаюче правдивим потребам і дійсним відносинам Галичини;

2. щоби до Ради державної входили послы з безпосередних виборів, та

3. щоби для охорони національної меншини супроти натиску національної більшости, конституційним шляхом видати закон про національності (Nationalitätengesetz).

А безпека національної меншини в Соїмі краєвім мала би так перевести ся, щоби про питання, які виказують національний інтерес, відбувались спільні наради, але голосування малиб відбуватись в окремих національних куріях, так що до законної постанови вимагаєть ся більшости голосів в кожній курії...

„Рада руска“ мала бути відновленнем „Головної Руської Ради“ з р. 1848, що розвязалась в р. 1851. Та в дійсности, те „общество“ що раз більше перехилювало ся на бік руссофільства, так що в році 1908. стало воно: „Русско-національним“ політичним обществом „Русская Рада“. Діяльними провідниками в тім обществе були: о. Яків Шведзицький і о. Теофіль Павликів, опісля др Іван Добрянський і др Володимир Дудикевич...

⁵⁰⁾ Petition des politischen Vereines der Ruthenen „Rada ruska“ in Lemberg.

9. Митрополит Спірідіон Литвинович, 1857 — 1869. р.

На сім місці належить ся згадати про особу бувшого митрополита Спірідіона Литвиновича, який по митрополитах: Мих. Левицькім і Григорію Яхимовичу також заслужив ся для нашої справи національної. Йому закидували, що він покладав всі надії на Відень

о. Спірідіон Литвинович

та говорив: „Wir brauchen nichts zu thun, die Regierung wird selbst für uns sorgen“, але ся легенда не зо всім вірна.

Було се з кінцем пятьдесятих років минулого століття, коли прихильники церковно - славянської мови зачали піддаватись обєднителним намаганням Погодінської кольонії та стали погорджувати народною українською мовою, а замість неї впроваджувати в церкві і школі церковно-славянську мову і сим

чином отвирали двері руссофільському напрямови. Небезпеку поширення такої струї в нашім національнім відродженню зрозумів Спірідіон Литвинович і видав дня 25. жовтня 1859. р. куренду, в якій сказав: „Зроблено сумне спостереженне, що в останних роках повстало в руській літературі змаганне увести в ній

малозрозуміле для народу наріччє. Се змаганнє про-явило ся не тільки в пресі, що тепер хилить ся до швидкого упадку, але і численні проповідники та катехити уживають у своїх проповідях і шкільній науці церковно-славянських форм, погорджуючи народним говором, при чім ідуть за мильним розуміннєм відношення літургічної мови до народної — декількох непрактичних молодих письменників. Таке змаганнє не тільки здержує розвиток підпираної правительством руської літератури, але шкодить також научуванню народу в церкві і школі. Митрополичий Ординаріят мусить виступити проти такого надужиття і поручити підлеглим йому органам придержувати ся строго руських язикових форм. Успіх руської народної літератури лежить в інтересі не лише самої людности, але і держави і церкви. Булоби шкідливою політикою: бажаннє опирати руську літературу на мові, далекій від духового життя нашого народу. Церковно-славянська мова належить безперечно до мертвих; піднесе-на насильно до ролі руської літературної мови і накинена народови на духовий чинник, здержалаб усякий його духовий розвиток і піддаючи ся неминучому розкладови під впливом народних говорів, мусілаб або знов уступити або піддержувана насильно писменниками, довелаб до витворення продукту, що вже повстав на тій самій дорозі: до московського наріччя. Такий вислід у Русинів, прийнятих уже свідомістю окремої національної індивідуальности, рівнав би ся їх самовбійству. З тої причини Митрополичий Ординаріят приказує строго всім душпастирям і катехитам уживати в проповідях, промовах до народу і при науці релігії лишень руської народної мови і уважати на те, щоби в школах, підчинених церковній власти, відбувала ся наука на чистій народній мові⁵¹⁾...

Ось як промовляв єпископ до переконання свого духовенства, щоб воно поступало так, як сього вимагає добро і будучність народу.

⁵¹⁾ Пр. пор. Володимир Гнатюк, Національне відроджен-не Австро-Угорських Українців (1772 — 1880), Відень, 1916. Накладом Союза Визволення України.

Сп рідіон Литвинович був р. 1861. провідником нашої соймової делегації до Ради державної; виєднав в Римі, вже як став митрополитом в р. 1864., так звану „конкордію“, що заборонила перетягання вірних з одного обряду католицького на другий, та в р. 1868. зложив у цисаря осібну деклярацію проти галицької резолюції польських послів. Він був знаменитим адміністратором дієцезії, та знав вартість і спосібности майже кожного священика.

По його смерті не допустили польські політики до заіменування митрополитом такої особи, що булаб спосібна займатися національними справами нашого народу. Між иншими відкинено особу міністерського радника о. Григорія Шашкевича, та на митрополичім престолі поставлено богомільного священика о. Йосифа Сембратовича...

10. Наші студентські організації, від р. 1867.

Наша руська (українська) молодь зачала вчасно гуртувати ся в громади і кружки, але формальна (легальна) організація її в товариствах розпочалась аж в році 1867.

Найстаршим нашим товариством студентським є „Січ“ у Відні, засноване в р. 1867. Наші студенти, що давними роками виїздили до Відня на висші студії, мали у нас молодших в краю велике поважання. Ми уважали товариство „Січ“ у Відні нашим українським заборолом в осередку європейської культури. Та воно перебуло свої світлі і критичні часи, але удержалось при українським національним прапорі, під котрим досі організуєть ся...

Товариство українських студентів „Січ“ у Відні видало визначних людей, як Анатоль Вахнянин, д-р Юліян Целевич, д-р Іван Горбачевський, професор чеського університету в Празі; д-р Мих. Борискевич, професор університету в Грацу, та Іван Пулюй, письменник і професор німецької політехніки в Празі. З „Січі“ вийшли опісля:

Корнило Заклинський

д-р Мелитон Бучинський, адвокат і діяч народний в Станиславові; Григорій Цеглинський, деректор гімназії і письменник в Перемишлі; Софрон Недільський, директор гімназії в Коломиї; Петро Огоновський, професор гімназійний у Львові і визначний діяч народний; д-р Щасний Сельський, звісний лікар і предсідник „Народної Торговлі“ у Львові, та д-р Остап Терлецький. З молодшої генерації Січовиків визначили ся: д-р Ярослав Окуневський, д-р Теофіль Окуневський, д-р Мих. Дорундяк, д-р Іван Куровець, д-р Іван Кос, д-р Кость Ікалович, д-р Евген Озаркевич, д-р Зиновій Левицький, д-р Мих. Зобків, Роман Сембратович, д-р Роман Перфецький, д-р Стефан Вітвицький і інші.

У Львові заснувано товариство „Академічеській Кружокъ“ в р. 1870, та до нього спершу належали руські студенти без ріжниць партій.

В р. 1871. заснувано академічне товариство „Дружний Лихвар“ у Львові, як запомогове товариство. Але в недовгім часі почалась сецесія студентів народовців з „Академічеського Кружка“ до „Дружного Лихваря“. Найдіяльнішими провідниками у сім товаристві були: Рафал Стеблецький, Кароль Подляшецький та Володимир Ганкевич, що по скінченню студій правничих був діяльним членом центрального виділу товариства „Просвіта“ у Львові, та опісля отворив був адвокатську канцелярію в Бучачи, де по кількох роках помер. По нім став душею товариства „Дружний Лихвар“, студент філософії Леонід Заклинський і його молодший брат, історик Корнило Заклинський, що помер передчасно. З кінцем 70 их років тулило ся се товариство при „Руській Бесіді“, де дістало до безплатного приміщення півтемну комнату від подвіря. В р. 1878. був головою „Дружного Лихваря“ студент прав Осип Качкенович Білинський; в р. 1879. заступав голову Бронислав Старецький та в р. 1880. став головою Евген Олесницький. Зміна статуту і зміна назви академічного (студент-

ського) товариства „Дружний Лихвар“ на „Академічне Братство“ у Львові, наступила в році 1881/82, коли головою був Вол. Коцювський, а секретарем Денис Партицький.

ЧЕТВЕРТИЙ ПЕРІОД, 1873 — 1879.

1. Перші безпосередні вибори до Палати послів, 1873. р.

Перші безпосередні вибори до Палати послів у Відні відбулись осінню р. 1873, так що вже 4. падолиста 1873. зібралась нова сесія Палати послів і вона тривала до 16. мая 1879. р.

У нас в Галичині перепроваджував сі вибори звісний шеф намісництва Поссінгер іще легально, так що наші послы добули 16, зглядно 15. мандатів. Зокрема тоді увійшли до парляменту з наших кандидатів посольських: Юліян Геровський, о. Гнат Галька, Теодор Гайдамаха, д-р Амброзій Яновський, о. д-р Антін Юзичинський, о. Стефан Качала (з округу Тарнів — Бохня), Василь Ковальський, о. Йосиф Красицький, Лукіян Криницький, о. д-р Гавр. Крижановський, о. Іван Наумович, о. Іван Озаркевич, о. Теофіль Павликів, о. Антін Петрушевич, о. Яків Шведицький і о. Олексій Заклинський.

Виборчу акцію провадила тоді „Рада руска“ в порозумінню з жидівською організацією „Шомер Ізраель“, але населення не було підготовлене до такого компромісу, та наші виборці радше ішли з Поляками як з Жидами, наслідом чого приходило до розбивання голосів на користь Поляків, як се сталось в міській окрузі: Станиславів — Тисьмениця, де вийшов послом д-р Ігн. Каміньскі.

Та сей, в тих обставинах можливо корисний вислід виборів до парляменту значно тратить на значінню, як розважить ся, що проти наших 15-ти ста-

нуло 49 польських послів, — наслідом куріяльної ординації виборчої та наш нарід не годен був вибороти ся зі становища меншости.

Сі вибори до Ради державної пригадую собі добре. Поляки були затривожені, бо Жида від них відступили, та вони зрозуміли, що як Жида підуть з Русинами, то возьмуть їм значну часть міських мандатів.

Сьогодні іще нагадуєсь мені той час, як мої товариші шкільні засипували мене докорами за се, що мій дід о. Стефан Козоровський, парох Тисьмениці і визначний патріот, ішов при сих виборах з Жидами, проти Християн! Розумієть ся, що Поляки доказували всякими способами нікчемність сього компромісу з Жидами, але в дійсности відтак самі захопили Жидів на свій бік, щоб при їх помочі удержуватись при більшости в краю.

З нашого боку, як раз тоді піднято акцію проти п'янства і лихви, щоби наш нарід ратувати від соціальної і економічної руїни, та вся пропаганда звернулась своїм вістрем проти Жидів, і се облекшило Полякам переводити процес асиміляції Жидів на жидівських Поляків.

о. Стефан Козоровський

Важне було тоді становище політичне о. Стефана Качали, котрого при перших безпосередних виборах до Ради державної в р. 1873. вибрано послом з округа: Тарнів — Бохнія⁵²⁾). Се значить, що його вибрали Поляки в польськiм окрузі виборчiм, бо він тоді обстоював помірковану програму федералістичну з Поляками, але без порушення самостійності руської народності. Та Строрусини (Святоюрці) не годили ся з поглядами Стефана Качали і тому „Рада руска“ не поставила його кандидатури на посла до Ради державної, а Поляки вибрали.

На узасадненне своєї політики написав тоді Стефан Качала політичні брошури: „Безпосередні вибори до Ради Державної і Русини“ та „Політика Русинів“, — під псевдонімом Николай Загірний, (1873).

2. „Одкритий лист з України“ 1873. р.

Тоді, 31 Українців присилає: „Одкритий лист з України“ до редакції „Правди“, в котрім заявляє: „Публіцист федеральної партії п. Н. Загірний навіть назива свою партію українською (Політика Русинів, стор. 17). Се дає нам право, і яко громадам Росії і яко Українцям, подати і собі голос перед галицькою громадою в ділі програм, заявлених обома галицько-руськими партіями“. Відтак осуджуючи централістично-німецьку політику „Ради рускої“ — заявляють далі: „Яко Славяне і Українці, ми признаємо себе друзями федеральної системи, — се є, не стілько федералізму коронних країв,

⁵²⁾ Невірно пише Іван Франко в своїм „Нарисі“, на стор. 227, що Стефан Качала в р. 1871. був вибраний послом до Ради державної, бо в тім році не було іще виборів безпосередних до Ради державної. Про сю подію ось як писала „Правда“ в р. 1873, на стор. 565: „Сором, вічний сором! Жидів втирає Рада руска, але проти такого руського патріота, як о. Качала, каже агітувати всіми силами!“ Та на стор. 599: „На сором Русинам вибрали о. Качалу послом Поляки в чисто польськiм окрузі виборчiм. Інтелігенція Бохні і Тарнова, складаюча ся з самих коренних Поляків, а не з руських перевертнів, задивлюеть ся справедливійше на руську справу“...

скільки федералізму народностей і широкого самоуправу земського і громадського, — однак же ми бачимо підставу щастя Славян у загалі і малоруського народу по часті тільки у основах прогресивних, котрі не мають нічого спільного з конкордатом і ультрамонтанством“... „Яко граждане одрубної од Галичини держави, ми ніколи не позволимо собі вказувати своїм галицьким соплеменникам подрібної програми політичної... — Хто, хоть би і признавав федералізм країв і рівноправність народностей, але при тому не держить ся у питаннях політичних і соціяльних: основ свободи і народоправства, а у питаннях культурних — свободи розуму, той хай не покликуєть ся на народ і народовців на Україні“...

Сей „Одкритий лист з України“ се одинокое політичне і програмове посланіє від наших братів з великої України, що своїм змістом нагадує нам установи „Кирило-Методієвського Братства“ та наближуєть ся до федералістичної політики, яку як раз заступав Стефан Качала, — перший піонір політики галицьких народовців — українофілів.

Пізнійші зносини, які хотіли навязати: Куліш своєю „Крашанкою“, і Кониський реформою „Правди“, не мали ніякого розважного змісту політичного та принесли більше втрати як пожитку. А тим часом на великій Україні замовкало житте політичне, та в Галичині воно піднімалось з відродженнєм національним тай ішло своїми шляхами... („Правда“ з р. 1873, стор. 660 — 661)...

3. Церковно-політична справа в австрійськiм парламенті, 1874. р.

Одною з важнійших справ, якою займав ся парламент австрійський, що вийшов з безпосередного вибору, було питанне церковно-політичне. Центральне австрійське правительство хотіло замість

конкордату з апостольським престолом в Римі, самостійно уладити зовнішні відносини правні католицької церкви в Австрії. Президент міністрів князь Адольф Ауерсперг і міністер просвіти Штремаєр піднесли були клич, що Австрія не може бути підвладним урядом Риму і мусить висвободити ся від сьої залежності та самостійно улажувати правні відносини католицького духовенства. До сьої боротьби потребувало тодішне правительство помочі наших послів, щоби відносне предложение перейшло в Палаті послів Ради державної.

Руські послы старались тоді о поміч центрального правительства проти Поляків, та не зважаючи на те, що переважна їх часть належить до духовного католицького стану, пішли на поміч правительству.

Та замітне становище Стефана Качала супроти інших руських послів, в парламентах віденських, виявилось було при нагоді сих нарад над законом про уладження правних відносин католицької церкви. Стефан Качала був проти сього закону і сказав в дні 14. марта 1874. р. в австрійськiм парламентах, що як би сей закон був предложений в львівськiм соймі, то всі наші послы булиб проти нього, але що він виходить з Відня, то вони голосують за ним. Закон буде з Відня, але сі, що стануть закон виконувати — будуть в Галичині, — а він (Качала) не хоче, щоби клер був відданий на самоволю властей в Галичині, бо предложений закон стоїть на становищі держави поліційної. Стефан Качала обстоював свободу церкви католицької та незалежність нашого духовенства, а не вязав ся безглядно сим, чого хоче центральне правительство. Він розумів конституційну свободу як обмеженне самоволі, і так понимав він відношенне церкви до держави. Він визначував ся тим, що кожду справу розважував предметово та говорив дуже льогічно, спокійно і переконууючо.

З причини голосування руських послів-священників за законом про уладження правних відносин католицької церкви вийшов політичний скандал, бо за се голосування стрінув їх гнів о. митрополита Йосифа

Сембратовича, та отсей конфлікт допровадив відтак до парламентарної інтервенції.

В дні 25. квітня 1874. р. появилась в парламенті інтерпеляція посла д-ра Гоффера і товаришів з приводу, що митрополит Йосиф Сембратович переслідує послів священників за їх голосування в парламенті. В сій інтерпеляції, підписаній кількадесяти німецькими послами, нап'ятувано поступок митрополита супроти послів як ярке порушення головної основи свобідної правової держави та незалежності і ненарушимости народного заступника, що в населенню викликало обурення і занепокоєння.

Міністер просвіти д-р Штремаєр відповів дня 7. мая 1874. в Палаті послів на сю інтерпеляцію, та признаючи саму подію відняття функцій, наданих самим архиепископом, заявив, що правительство не допустило до відібрання відносним священникам поборів з публичних фондів, належних до тих функцій, — отже все зробило, що було законно допустиме і на будуче уживє всіх способів проти подібних виступів...

Палата послів приймила оплесками відповідь міністра, що в дійсности понизила авторитет нашого архиепископа, богомільного вибранця польських політиків, та була початком трагедії сього чоловіка, яка розіграла ся протягом десяти років. А під зглядом політики наших послів парламентарних вказує згадана подія на те, що наші тодішні послі пішли на припоні централістичної німецької більшости в австрійськім парламенті, шукаючи там захисту і охорони супроти Поляків...

4. Концесія руських послів і політика Руссофілів, 1873. р.

Заходами руських послів вв'єднано у Відні концесію на упривілеєну руську установу: *Общое рольничо-кредитное Заведеніє для Галиції і Буковини*, — зване руським або крилошанським банком. Тому банкови повірив був фонд вдовичо-сиротин-

ський архидієцезії львівської половину свого маєтку, то є: 75.000 зол. р. на основний фонд, а також чеський банк „Славія“ вложив був свої капітали на інтерес, але опісля їх виповів, як побачив, що інтерес не несе. Взагалі сей банк впроваджено в недогіднім часі, бо після великого краху віденського з р. 1873, що був наслідом шалу основування акційних банків і виплачування нечуваних в соліднім фінансовім світі до 80. процентових дивіденд, — що повторилось у Відні в останніх роках, в іще гіршім виді.

Безпосередно перед „крахом“ сказав був цісар у престольній промові про розмах національно-економічного життя та про постійне піднесення державного кредиту, а зараз по катастрофі вийшло жадання державної помочі у висоті 80. мільонів зл. р.

Та сей банк, як виказалось, дбав про наживу для своїх „чиновників“, але зовсім не мав зрозуміння для ідеї несення помочі народови...

Львівська „Правда“ помістила в річнику з року 1874, під редакцією д-ра Олександра Огоновського⁵³⁾ в огляді на рік 1873, ось яку характеристику відносин партійних в Галичині: „...іще двома успіхами можуть почванити ся наші Рутенці: узискали концесію на банк рустикальний, котрий або буде або не буде, а як буде, то велике питання, чи принесе хосен нашому народови, як се висказав сам о. Наумович. Другим великим успіхом наших Рутенців є, що — „Руській Бесіді“ відобрали займовані нею комнати в „Народнім Домі“. Але й ся радість не була без гіркої примішки, бо не удало ся ані „Просвіту“

⁵³⁾ Іван Франко, в „Нарисі історії українсько-руської літератури“ на стор. 225. утврджуює, що Олександр Огоновський раз-у-раз відпрошував ся від редакторства, почувавши добре, що „Правда“ не вдоволяє ані Українців ані Галичан. В дійсности так не було, бо Олександр Огоновський був чоловіком незвичайно характерним і ніколи не лукавив, щоб підписувати те, з чим не погоджував ся. Проти Олександра Огоновського опісля пустили добрі люде таку легенду, начеб він умер „на нову еру“, хоча самі знали, що се неправда. Отсе стверджую як безпосередний свідок його діяльності політичної

зафантованнем всіх її книжок знищити, ані „Руській Бесіді“ запомогу на театр відобрати! І „Бесіда“ і „Промісвіта“ і театр ще стоять, а всі заходи і інтриги Рутенців і Русских не довели до нічого. Ба Українофіли заложили іще власну друкарню!“

5. Товариство імени Шевченка у Львові, 1873. р.

Ініціатива до заснування *Товариства імени Шевченка у Львові* вийшла від кількох патріотів з російської України. Коли після урядових репресій проти українського слова в Росії при кінці 1860-тих років надії українських патріотів сильніше звертали ся на Галичину і її молодий національний рух,⁶⁴⁾ то на початку 1870-тих років зявила ся між ними думка: заснувати у Львові постійну інституцію для розвою українського слова. За порозумінням з провідниками галицької національної українсько-руської (народоведької) партії постановлено за зібрані гроші (около дев'ять тисяч золотих ренських) купити друкарню, що служилаб підставою літературного руху та для управи її і для розвою літературної діяльності заложено Товариство імени Шевченка у Львові.

В 1873. р. закуплено друкарню та 11. грудня тогож року галицьке намісництво приймало до відома статут Товариства „імени Шевченка“ у Львові.

Оснувателями і першими дійсними членами *Товариства „імени Шевченка“ у Львові* були: Стефан Качала, посол до Сойму краєвого і Ради державної; Михаїл Димет, купець і горожанин міста Львова; Д-р Корнило Сушкевич, секретар прокураторії скарбу; Д-р Омелян Огоновський, професор університету; Льонгин Лукашевич, директор асекураційної репрезентації; Махайло Коссак, † горожанин міста Львова; Д-р Олександр Огоновський, редактор † „Правди“; Теофіль

⁶⁴⁾ Пр. пор. М. Грушевського, Погляд на розвій Товариства, в ч. 1. Хроніки Наукового Товариства імени Шевченка, Львів, 1900.

Барановський інженер-асистент, і Юліян Романчук, учитель гімназіальний.

Фундаторами Товариства були: Олександр Кониський, Єлисавета Милорадович, Дмитро Пильчиков, Михайло Жученко і Стефан Качала.

Олександр Кониський

Першим головою Товариства вибрано д-ра Корнила Сушкевича.

В статуті Товариства, поставленого під патронат найбільшого українського поета, котрого імя було окликом галицького національного відродження, — положено його метою: „спомогати розвій руської (малоруської) словесности“.

Висше наведену характеристику — заснування Товариства імени Шевченка у Львові переповів я з розмислу майже дословно за професором Михайлом Грушевським, щоби опрокинути поширювану легенду, начеб у нас утер-

ло ся неправдиве переконання, що Галицька земля була піємонтом України в кількох десятиліттях перед світовою війною.

Друкарня Товариства імени Шевченка у Львові, заснована р. 1874, причинила ся чимало до розбудження літературного руху в Галичині, бо Товариство друкарськими кредитами та опустами підмагало популярні видання „Просвіти“, одинокий тоді літературний часопис „Правду“, виданне важної

праці професора д-ра Омеляна Огоновського: „Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache“ і інші, та в р. 1885. переняло від професора Омеляна Партицького: видавництво літературного часопису для руських родин „Зоря“, — що було по-

Д-р Корнило Сушкевич

чатком самостійної видавничої діяльності товариства.

Однак доходи Товариства імені Шевченка були за слабкі, щоби покривати затягані довги і біжучі видатки друкарні, так що з кінцем 80-тих років доходило вже до фінансової кризи і тоді розважувалась навіть думка, чи не було б вказане: передати

друкарню „Просвіті“. Та до цього не допустили львівські члени Товариства імени Шевченка, заратовуючи друкарню грішми, які позичали на свій довг в кредитових інституціях. До передержання тої кризи фінансової причинив ся найбільше своїми заходами професор Сидір Громницький.

Сидір Громницький

А тим часом з російської України почали щораз більше висловлюватися бажання, щоби Товариство імени Шевченка у Львові взяло ся до організації наукової діяльності. Речником сих бажань був професор Олександр Барвінський і він предложив на загальних зборах Товариства 1890. р., щоби Товариство імени Шевченка перетворити на наукове товариство, — що наступило з поча-

тком 1893. р. В сім ділі потрудили ся найбільше: професор Олександр Барвінський, Дамян Гладилевич, д-р Юліян Целевич, і директор Кость Паньківський.

По переведеній реформі, Наукове Товариство імени Шевченка у Львові придбало матеріяльні засоби, як також людей, що заняли ся науковими працями.

6. Організаційні загони галицьких Руссофілів в сімдесятих роках, 1874 — 1879.

Наша народна (українська) партія переводила свою первісну, але основну організацію товариствами: „Руська Бесіда“, „Просвіта“ і Товариство імени Шевченка, щоби класти основи для культури і просвіти та національної свідомости нашого народу, як також розвитку новітнього письменства і науки.

За сею живою струєю українською зачала підбигати староруська партія з руссофільським підложжем, щоби не втратити зі своїх рук — нашого народу.

За прикладом „Просвіти“ задумав о. Іван Наумович, звісний посол соймовий, заснувати в Коломиї товариство, котре би ширило просвіту між темним народом галицьким. Плянова думка його була — піднести кличі: „моли ся, трезви ся, працюй і щади“!, щоби закрити національну думку, а вдарити у струну релігійну і господарську, щоб паралізувати провідну думку нашої „Просвіти“ — в Галичині.

Та отсе товариство названо: обществом імени Мих. Качковського, бо Іван Наумович і товариші оснудателі сподівались добути фундацію, полишену Мих. Качковським на літературні ціли.

В р. 1874. відбули ся торжественно перні збори сього Товариства на замковій горі в Галичі, та по однорічній діяльності в Коломиї перенесло ся товариство до Львова.

Зі Львова розвинули члени центрального віділу: д-р Евг. Миронович, В. М. Площанський і Мих. Кле-

мертович шумну діяльність, так що по їх обчисленню приєднали вони около 6.000 членів з якими 20 філіями. Пропаганду за поширенням общества Мих. Качковського розвинено також в гімназіях, так що катехити вплачували своїми грішми вкладки за учеників гімназійних та їм безпосередно доручували переслані зі Львова гарні грамоти членства з підписом о. Івана Наумовича як предсідателя і „изданія“ общества. Отсе — знаю з автопсії — робило велике вражінне на молодих людей, котрих такими способами заманювано на об'єдинительні шляхи. А Рада Шкільна краєва попадала на сліди сеї пропаганди і казала виточувати дисциплінарні доходження, зак що центральний виділ общества у Львові мусів сатушовувати справу, щоб ратувати гімназійних учеників.

Та коли до сього возьметь ся під розвагу популяризаційний хист у писаннях Івана Наумовича, тщо проявив ся в „Науці“ основаній ним для „просвіщенія народа“, то стане нам ясно, що ті хитрі виступи твердих просвітителів народу мусіли заставити нашу „Просвіту“ до живійшої роботи між народом, щоб не допустити до національної деморалізації народу.

В сімдесятих роках минулого століття держали між народом просвітно-організаційну роботу: тодішній професор Ол. Барвінський в Тернопільщині; проф. Евген Желехівський, д-р Мелитон Бучинський і Леонід Заклинський в Станиславівщині; Григорій Кульчицький, оо. проф. Тома Березовський і Николай Лепкий в Коломийщині, о. Сидір Єзерський в Золочеві; о. Филемон Огоньовський в Бобреччині, та д-р Вол. Ганкевич як делегат головного віділу Товариства „Просвіта“, проф. Кость Горбаль і інші

Та чим більше Общество ім. Мих. Качковського і „Наука“ Ів. Наумовича у своїх виданнях відступали від народної руської мови, а зближались до російської та віддалювались від ідеї національної самостійности і сходили на об'єдинительні манівці, тим

Олександр Барвінський

більше попадали в замертвлінне і тратили свою основу в нашім народі, по чім і такі визначні особистости як Наумович, Дідицький і інші з того табору тра-

Григорій Кульчицький

тили значінне в широких народних масах, бо національне відступництво веде завсїгди і неминучо до політичної смерти.

7. Польський угодний внесок, з 1875. р.

В році 1875. зібрав ся був галицький Сойм на нову сесію під проводом новоіменуваного маршалка краевого графа Альфреда Потоцького. Заступником маршалка краевого заіменував цар о. Івана Сатурн Ступницького, єпископа перемиського. Намісником був іще граф Агенор Голуховскі,

але з причини тяжкої недуги не міг брати участі в соймових нарадах.

Тоді польський посол д-р Ігнатій Каміньскі (бурмістр Станиславова) поставив був в галицькім Сеймі в дні 19. мая 1875, урядовий внесок сього змісту:

„Зваживши, що в краю нашім живуть дві народности, польська і руська; що уладженне наших відносин національних є для спільного добра цілого краю дуже потрібне і пожадане, та що справи уладження тих відносин, піднесеної в Сеймі в р. 1869. до сього часу не полагоджено, Вис. Сейм зволить ухвалити: Поручаєть ся Виділови краєвому як спеціальній комісії, щоби розпізнав відносні обставини в краю і предложив Сеймови краєвому на найближшій сесії проєкт закона, зглядно резолюції до правительства, в ціли постійного і справедливого уладження відносин народностей польської і руської в королівствах Галичини і Володимирі з вел. кн. Краківським“.

Отсей внесок підписали: Д-р Каміньскі, внескодавець, Чарторискі, Смолька, Вайгель, Качала, Завадовскі, Кашевко, Фецак, Гошард, Верещиньскі, Єнджеївскі, Рутовскі, Вайгарт, Тетмаєр, Замойскі, Піліньскі і Гаузнєр.

З сього виказуєть ся, що той урядовий внесок п. Каміньського підписали також з наших послів: о. Качала, о. Завадовський і Кашевко. Але сього внеску не допустили Поляки навіть до першого читання, і так скінчився знов один сезон урядових переговорів з Поляками. При сій нагоді прийшло було в Сеймі до суперечки між п. Каміньським а п. Поляновським, котрий сказав, що проєкт згоди межі Русинами і Поляками не є потрібний. На те пригадав йому п. Каміньскі, що те саме відповідають Німці Полякам в Познані, як сі домагають ся національних прав...

Сесія соймова з р. 1875. є замітна іще одною подією, з приводу краєвої субвенції для товариства

„Просвіта“ на видавництва для народу. При нараді над сею краєвою підмогою у висоті: 2.000 зл. р. піднесли ся були з польської сторони критичні замітки (інкримінації) супроти діяльності і тенденцій „Просвіти“, так як Поляки завсе присвоювали собі якесь право державної цензури над діяльністю українських інституцій. Та хоч згадану краєву підмогу для „Просвіти“ ухвалив остаточно галицький Сойм в дні 26. мая 1875, в квоті: 2.000. зл. ав., то сам неприличний тон польських інкримінацій спонукав товариство „Просвіта“, що воно скликало на 27. мая 1875, загальні

Вол. Федорович

збори і по думці рішення зборів внесло Товариство „Просвіта“ в дні 29. мая 1875, петицію до галицького Сойму з заявою, що зрікаєть ся краєвої підмоги на популярні видавництва в квоті: 2.000. зл. ав., бо „Просвіта“ має обовязки супроти свого народу, а від інших чинників не може приймати ніяких обовязків.

Отсей виступ Товариства „Просвіта“ супроти польських посягань незвичайно підніс значінне товариства перед народом, бо опрокинув всякі злобні легенди Руссофілів, наче би „Просвіта“ була польською інституцією. Відносно письмо підписали іменем „Просвіти“: Вол. Федорович як голова і д-р Волод. Ганкевич як член виділу. Амбіція шляхтича Володислава Федоровича не могла погодитись з пониженнєм „Просвіти“ перед Поляками за 2.000 зл. ав., і тому він по згаданім зреченню подарував „Просвіті“ значнійший фонд на видавництва для народу...

8. Тверді послі в галицькім Соймі, 1876. р.

На день 7. марта 1876, скликано дальшу сесію галицького Сойму з новим проводом. Граф Альфред Потоцкі став вже намісником краю, по смерти

графа Агенора Голуховського, а граф Володимир Дідушицькі маршалком краєвим. Отся сесія тривала до 26. квітня 1876, та в часі сеї сесії поставили пп. д-р Николай Антоневи́ч і товариші: внесок на зміну краєвого закону шкільного з 22. червня 1867, В. з кр. 13, в тім напрямі, щоби справу викладового язика уладжено на підставі рівноправности, а п. Василь Ковальський і товариші: внесок, щоби в головній школі взірцевій у Львові, званій греко-католицькій, поступенно впроваджено руський язик викладовий. Розумієть ся, що оба ті внески застрягли в едукаційній комісії галицького Сойму.

При дебаті над справою підмоги для гр. кат. священників, що прийшли з Холмщини, в дні 28. марта 1876. р. вивязалась була полеміка між єпископом Ступницьким а п. о. Ал. Заклинським, яка покінчилась тим, що наслідом промови єп. Ступницького рішив Сойм односторонно признати жадану підмогу.

Остаточно отся мала сесія соймова закінчилась доволі згідно, бо на пращанне в дні 26. квітня 1876, виголосив п. д-р Николай Антоневи́ч іменем наших послів подяку маршалкови краєвому гр. Вол. Дідушицькому за „безсторонність і гуманність“ у веденню діл соймових, та намісникови гр. Альфредови Потоцькому за „справедливе і благородне управління краю...“ Звідки дійшло до такої сердечности і вдоволення, годі сказати, бож на зміну краєвої адміністрації у відношенню до українського народу — нічо не вказувало. А нічим не оправдане поступованне п. д-ра Николая Антоневи́ча проявилось було вже в часі засідання Сойму в дні 25. квітня 1876, коли п. Білоус поставив був жаданне, щоби прийнятий закон будівельний був прочитаний також в руськім язичі, по думці соймового регуляміну з 27. квітня 1866. р. Тоді вирвав ся був п. Антоневи́ч з заявою, що жадання п. Білоуса не мож уважати як *conditio sine qua non*, та додав: „Ми резигнуємо з права, котре нам і регулямін признає, бо не хочемо стримувати

з нашої сторони так важкої справи“ (як закон будівельний!). Отсе були неполітичні і понижуючі залицяння в сторону Поляків, якими все визначувались тверді в словах галицькі руссофіли...

9. Царський указ з 18. мая 1876. р.

В половині 70-их років минулого століття переживала велика Україна дуже невідрадіні обставини. Дня 18. мая 1876. р. заборонено царським указом в Росії: друкувати всякі наукові, популярні і перекладані твори по українськи та усунено українські театральні вистави і концерти. Се був важкий удар, якого зазнала Україна. Відтак запанував в українській суспільности настрій байдужности для розвою і піддержання української національности. Під впливом непереверених соціялістичних теорій, як признав Іван Франко, одна часть молодого покоління доходила майже до негачії всякої народности та до погляду, що розв'язанне економічних питань важніше від всіх інших. Про нечувану в світі заборону української мови дійшов був до Галичини зразу одинокий голос професора Михайла Драгоманова в „Друзі“ та поширив ся тут в р. 1878⁵⁵)...

Отся подія викликала в Галичині дуже прикре вражінне. Я переносив на собі діймаючі душевні терпіння і як ученик висшої гімназії зачав був писати скорбні вірші та одну частину сих моїх думок післав редакції „Правди“ у Львові до уміщення. У відповідь на те вичитав я під моїм псевдонімом: Ант. Р. Л., в переписці редакції „Правди“ ось що: „Ваша думка“ се мабуть первоцвіт молоденької фантазії. Хоч пробиваєть ся в сій думці горяча любов рідної родини, славної України, однак за надто буйно сказано, що „могила очима неба питала, — вітер задумав ся, — а старенький Дністер, шумить дуже тепер — серце його дуже плаче!“ Питаєте дальше: „Довго-ж будем

⁵⁵) Пр. пор. статтю п. з. „Платні слуги російської жандармерії“, в „Ділі“ ч. 213. з р. 1907, — до історії указу з р. 1876.

ми плакати, довго сльози наші ляти, на́рідній землі сумувати?“ Ні, не pomoже плач, не pomожуть сльози, а ще менше pomoже, коли й молоді люде будуть тільки „сумувати й долі дожидати“; треба „праці, на-

Евген Желехівський

уки і енергії, щоб працею і наукою здобути лучшу долю“.

Від того часу я перестав писати вірші, та пішов за порадою старшого громадянина.

10. Обізувались наші послы в парламенті, 1877. р.

А далі обізувались наші послы з парламентарної трибуни у Відні. Зокрема, підніс п. Василь Ковальський справу заложення одної руської школи народної у Львові, вказуючи на те, що ми вже мали у Львові головну руську вірцеву школу від р. 1860. через вісім літ, але в р. 1868. перемінено її на польську, та що ми три рази в сій справі звертали ся до Союму краєвого, але без успіху й тому тепер звертаємось до Ради державної, бо не можемо ждати аж руська молодь у Львові винародовить ся. Шкільна комісія Палати послів постановила резолюцію з наглим зазивом до правительства, щоби воно постаралось зорганізувати у Львові більшеклясову народну школу з руським язиком викладовим. Проти сеї резолюції виступав завзято звісний п. Евз Черкавський, котрий добачував в тій резолюції нарушение компетенції автономічних властей. На засіданню Палати послів 3. липня 1877, промовляючи ще в сій справі пп. Ковальський, о. Заклинський і о. Наумович, що закінчив свою промову словами: Горе тобі, що ти Русин; о праві, котре з тобою зродилось, нема ніколи й бесіди!.. Резолюцію комісії приймила Палата послів 84. голосами проти 36.

Наші послы почувались вдоволеними поступованнем правительства, бо в межичасі міністерство просвіти видало розпорядки: про запровадження приготвної кляси при академічній гімназії у Львові, як також про зорганізуванне руської школи вправ при учительській семинарії у Львові, а тепер Палата послів ухвалила наглу резолюцію про більшеклясову народну школу з руським язиком викладовим.

Та в дні 6. липня 1877, прийшла під нараду Палати послів справа увільнення пересправ при знесенню і викупні права пропінації в Галичині від стемплевих оплат і від належитостей. Тоді п. Гіс кра предложив іменем бюджетової комісії, щоби Палата послів перейшла над сею справою до дневного порядку, бо галицький закон не зносить права пропі-

нації, але якраз „корчму, місце де вилягаєть ся зараза горівчана, зубожінне і отуманенне сільського народу, на всі часи стабілізує“... За справоздавцем п. Гіскрою промовляв п. о. Заклинський, що здорово переїхав ся по галицьким Соймі, — та не помогли оборонні промови п. Дунаєвського і міністра скарбу Претіса, бо Палата послів більшістю 134. голосів проти 62. голосів перейшла до дневного порядку над галицьким законом пропінаційним.

Нічим централістична німецька більшість так не допекла Полякам, зглядно польській шляхті, як сею справою пропінаційною.

Наші послы попирали в парламенти: о. Іван Наумович ухваленне закона проти лихви — для Галичини, та о. Йосиф Красицький ухваленне закона проти п'яінства (4—8. мая 1877)...

11. Новий Сойм галицький, 1877. р.

Та вже на день 8. серпня 1877, скликано новий галицький Сойм на перше засіданне, першої сесії, IV. періоду. Вибори до Сойму сим разом зовсім не дописали, бо не трийцять і кілька, але ледви 14 наших послів вибрано до Сойму. Тут увійшли вже в житте старостинські практики виборчі, що опісля прославились у політичнім світі, а з другої сторони руссофільська „Русская Рада“ не доросла до свого завдання, бо не розвинула ніякої передвиборчої акції думаючи, що вистане тільки назначувати посольських кандидатів — не питаючи про волю народу, а наш нарід вже хотів знати: кого і чому має вибирати. В таких обставинах увійшли в р. 1877, до нового Сойму отсі наші послы: Д-р Амбр. Яновський, о. Павло Ясеницький, о. Ст. Качала, о. Мих. Коржинський, Вас. Ковальський, о. Йосиф Красицький, Денис Кулачковський, о. Корн. Мандичевський, о. Порфір Мандичевський, Ксенофонт Охримович, Петро Олійник, о. Ал. Радзкевич, Льонгин Рожанковський і Петро Купчинський.

Отвираючи перше засідання Сойму представив намісник граф Альфред Потоцькі нового маршалка краєвого: графа Людвіка Водзіцького та заступника маршалка краєвого: єпископа Ступницького.

Новий маршалок краєвий виголосив привітну промову, як звичайно тільки в польських язиці та не згадуючи, що в краю живуть два народи, а накручуючи, що селяне добровільно вирекли, ся свого голосу в Соймі та як Сойм буде дбати про їх добро, то згинуть ті суспільні незгоди, що досі нас (розумієть ся шляхту польську) робили безвладними. На сей провокаційний висказ маршалка краєвого ніхто не відповів зпоміж наших послів.

В сій соймовій сесії, що тривала до 30. серпня 1877. р., промовляли пп. Василь Ковальський, о. Павло Ясеницький і о. Йосиф Красицький проти новелі до пропінаційного закону з 30. грудня 1875. Сю новелю предложив п. Мадейскі наслідом того, що Рада державна не признала передвиджених пільг скарбових (в дні 6. липня 1877, як висше) галицькому пропінаційному закону. Тому парламентарна кампанія перенесла ся до Сойму краєвого, але тут вже самі наші послі не годні були нічого вдіяти.

Та мабуть булиб вони ліпше зробили, як би були виступили рішучо з зазначенням політичного становища нашого народу супроти політики Поляків. А тим часом ні один з наших послів не уважав своїм обовязком приготувитись і гідно промовити в бюджетовій дебаті, та всі ті послі не почувались до обовязку виступити з якоюсь програмою а бодай сказати: чого вони пішли до того Сойму краєвого. І тому треба паленіти, як читаєть ся нині промову посла о. Йосифа Красицького до краєвого бюджету, в котрій він виправдуєсь перед Поляками за політику наших послів в австрійським парламенті та ледви вистогнав, що наші будуть голосувати проти краєвих податків, бо вони нас гнетуть...

На сю мізерну промову відповів йому п. Зиблицевич, що він знає той біль наших послів, бо від

часу як є Соїм, точить ся боротьба, а се на нічо не придасть ся, бо тут є певна програна, а програна конечно боліти мусити!.. Се діялось в галицькім Соїмі в дні 29. серпня 1877. р., та воно значить очевидний занепад політичної думки у староруського покоління, без ріжницї напрямів: руссофільського чи самостійницького...

12. Російсько-турецька війна, 1877 — 1878. р.

В р. 1877. прийшла російсько-турецька війна, подія великого значіння, що викликала в політиці заінтересованих народів і держав Європи всілякі орієнтації. Австрія, чи там Австро-Угорщина, як держава нейтральна вижидала висліду сеї війни, щоби для себе дещо добути в догіднім моменті. Тодішня закордонна політика гр. Андрашіого була під рукою кн. Бісмарка. Та хоч в тій війні мала вирішитись доля турецьких Славян, котрим кождий культурний чоловік міг тільки бажати висвободження, то тут лежало глибше питанне: чи Туреччина має існувати, чи Росія має опанувати її области. Тому симпатії і антипатії були розбіжні.

І так, Мадяри явно демонстрували проти Росії, бо їм не було по дорозі ані скріпленне Росії ані осво-бодженне балканських Славян. За Мадярами потягали Поляки, що бажали розбиття Росії і відбудовання давної Польщі. В Загребі скликано демонстраційний зїзд, котрий прийняв резолюцію, що мусить упасти пануванне Турків в Європі, коли існуванне християнських народів на сході має бути забезпечене; висказав горячу симпатію для народів, що борють ся за свою волю і для Росії як аліянта Австрії,— та підніс гадку, що Австро-Угорщина не стане в обороні Туреччини, але получить Дальматію з Хорватією і займе Босну та Герцеговину.

Чехи від початку російсько-турецької війни все оказували симпатії для Росії, та коли Папа в промові до сабавдських богомольців виступив був проти Росії, студенти старо- і молодочеські в ночі з 2. на

3. червня 1877. на горі Жижки спалили на стосі портрет Папи, його промову і чеську газету клерикальну „Чех“. Д-р Рігер виладив в імени всіх чеських послів соймових письмо до Славянського Комітету в Москві, в котрім побажав Росії всякого успіху у війні та сказав, що слава Росії буде й славою Чехії, і що нарід тішить ся, коли могучий Славянин боронить слабого Славянина!..

Наша народна (українська) партія в Галичині поклала свої надії на те, що коли царська Росія буде побіджена, тоді примушена згодить ся дати національні свободи Україні. Натомість руссофільська партія заступала иншу думку. Вона не хотіла вірити в те, щоб Росія коли небудь згодилась на усамостійнення України, а утверджувала, що в разі, як Росія буде побіджена, то над нами іще сильніше запанують Поляки в Австрії.

Добре нагадую собі той час російсько-турецької війни, — як в хаті мого батька збирали ся наші старі патріоти та потайки сумуючи розважували те, що станеть ся з нами в Галичині, як би Туреччина побідила Росію. Для наших батьків значила тоді поразка Росії над Туреччиною поразка нашої справи, а поразка Туреччини над Росією — іще гірше закріпощення нашого народу Поляками. Ось так стояли в тім часі дві орієнтації проти себе: батьків — політичних руссофілів та синів — безглядних українофілів. Перші вижидали приходу побідної Росії до Галичини, щоб визволити нас з польського ярма, другі бажали собі розбиття Росії, щоби визволити нашу Україну з російської неволі...

А наші народні маси (селянство) в Галичині орієнтувались своїм питомим світоглядом. Я шукав нагоди в той час, щоб про се питання розговоритись з нашими селянами, тоді майже безграмотними, та не мало здивував ся, як почув від них смілий і рішучий голос за Росією, бо мовляли: там є дужий цар, таки нашої, а твердої віри, та він не дасть нам загибати. А всякі мої пояснювання, що царська Росія переслідує і поневолює наш український нарід, — на

нічо не придались, бо наші селяне мали готову відповідь: те все пусте, та воно наладнаєсь, аби лиш ті Поляки вступились на бік...

Та отсе не був голос виїмковий, чи там одиничний, але, як я мав нагоду переконатись відтак у моїй безпосередній організаційній роботі, се було загальне почування наших народних мас в краю. І тому треба було іще довгі роки працювати в народних масах, щоб довести до дійсного національного і політичного освідомлення та відновити ідеологію визволення України — в українським народі галицької землі...

Російсько-турецька війна скінчилась побідою Росії, в інтересі балканських Славян, та при заключуванні мирового договору в Берліні⁵⁷⁾ виступив граф Андраші з конечним домаганнем окупації Босни і Герцеговини, не зважаючи на перестороги кн. Бісмарка. Отся справа, забору Босни і Герцеговини через Австро-Угорщину стала костію незгоди між Росією і Австро-Угорщиною, та опісля дала привід до звісної трагедії в Сараєві в р. 1914, як також до світової війни і до розвалу австро-угорської монархії.

13. Прояв новітших літературних змагань, 1877. р.

З наших справ внутрішніх годить ся згадати, що в р. 1877. розпочав о. Ігн. Онишкевич, професор української мови і письменства на університеті в Чернівцях, видавати: Руску Бібліотеку, та видав том I., в котрім поміщені писання І. П. Котляревського, В. А. Гоголя і П. П. Артемовського Гулака. (Львів, 1877., З печатні Інститута Ставропігійського, під управлінням Ст. Гучковського). У I. випуску ось що пише видавець: „Просьби моїх дорогих

⁵⁷⁾ Перед відбуттем мирового конгресу в Берліні поставив був п. Грохольскі інтерпеляцію в парламенті до президента міністрів, чи булоб можливе, щоби європейські держави на тім конгресі розважили не тільки положенне Христіян в Туреччині, але також долю Поляків, що живуть під російською владою (22. лютого 1878). Президент міністрів відповів відмовно.

учеників (між ними найдіяльнійший був пізнійший професор університету д-р Стефан Смаль Стоцький), оперті на моїм власнім переконанню, споводовали мене взяти ся за повне видання словесних плодів всіх наших взорових писателів зачавши від Котляревського в хронологічним порядку. Не буду розводити ся широко над потребою такого видання, бо мені здає ся, що всі наші патріоти, котрим сорочка близша сукмани, о тім достаточо переконані. Цілію мою єсть, розширити як можна далеко плоди наших писателів,™ познакомити так більше, як і менше образовану часть народа з нашою літературою, — показати, що ми вже маєм, а чого нам єще не достає, і заохотити більше ударованих межи нами до дальших праць на так красно витиченій дорозі... В виданню самім оставляю цілу граматичну часть незмінною, бо в тім лежить характер бесіди; інакше не мало би моє видання в язикові-словнім згляді найменшої вартости. Прото най ізвинить мене читаюча публика, що тільки там тримати ся буду видань Куліша, де иншого жерела не маю, бо Куліш видаючи письма котрогонибудь писателя поступав собі не тільки не яко фільольог, але часто і не совістно. Так само не могу згодити ся на Кулішів спосіб писання (так звану кулішівку) зі всіми її українськими і галицькими ніянсами, але тримаю ся правописи, і то тої, котру подав Осадца в своїй граматиці руського язика і котра в наших школах уживати ся повинна. Где Осадцова правопись не вистарчає, там очевидно від неї відступаю і пишу н. пр. вона = она“ ...

Том II. Рускої Бібліотеки (Писання Г. Ф. Квітки Основяненка), вийшов в р. 1878.

Тяжка недуга і скоро смерть спричинили, що проф. Онишкевичеви не судилось викінчити розпочате діло, але натомісць один зпоміж його учеників проф. Д-р Стефан Смаль Стоцький прийшов до Чернівців і допровадив до політичного відродження Буковинських Українців.

Третий том Рускої Бібліотеки I. Онишкевича (Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагиле-

веча і Якова Головацького) видало „Академічне Братство“, в р. 1884, по смерті професора Ігнатія Онишкевича, — заходами Володимира Коцовського.

Д-р Володимир Коцовський

Передше, в р. 1881. видало Товариство академічне „Дружний Лихвар“ у Львові: Антольогію руську, збірник найзнаменитших творів руських поетів, — заходами Євгена Олесницького.

14. Відрухи в студентських організаціях, 1874 — 1880. рр.

Общество „Академічеській Кружок“ у Львові видало від р. 1874. до р. 1877. щомісячне письмо „Друг“, редаговане по студентськи, в дусі руссо-

фільським, з котрого пробивалась і була слід-на народна струя. До „Друга“ писали наші студенти, як Іван Франко, Михайло Павлик, Антін Дольницький і Іван Белей, — та руссофільські студенти, як Стефан Лабаш, Орест Авдиківський, Василь Давидяк, Володимир Стебельський і інші.

Іван Белей

Натомісь виключно українофільське студентство гуртувалось в товаристві „Дружний Лихвар“, що просиджувало звичайно в комірнім і представлялось мізерно, так що я прибувши до Львова в р. 1878. — не міг найти хати сього товариства і зайшов до „Академического Кружка“, де став я членом до року 1880. Там пізнав я Михайла Короля, Антона Те-

лесницького, Льва Павенцького, Стефана Федака і інших...

Заки я прибув до Львова, виключили загальні збори „Академического Кружка“ Івана Белея з товариства за те, що він протестував проти уживання російської мови. Опісля й мене мали виключити з „Академического Кружка“ за злочин уживання фонетичного правопису в переписній книзі, але я сам виступив, та заняв ся з Андрієм Чайківським і Володимиром Коцовським перетворенням „Дружного Лихваря“ на „Академічне Братство“.

Товариство „Академічне Братство“ (перед тим „Дружний Лихвар“) у Львові, по перетворенню 1882. р., поклало своєю метою: „дбати о наукову і матеріальну підмогу Русинів — академиків“. Та в отсім товаристві зачала збирати ся вся українська студентська молодь.

15. Нагінка проти українських соціалістів, 1877 і 1878. р.

Під той час (1877) відбувались у Львові арештування і ревізії задля соціалістичної пропаганди, так як тоді всяка соціалістична пропаганда уважалась акцією небезпечною для держави та в ній добачувано зараз нігілізм, революцію і все найгірше. Ті арештування захопили також наших студентів університету. В руській духовній семінарії відбулась два рази дуже докладна, але безуспішна ревізія⁶⁸). Налякана духовна власть не зважаючи на вислід ревізій виклю-

⁶⁸) Наслідом сього появилась розвідка: Соціалісти межі семінаристами?! Студія на нашім церковно-народнім поли, призбирана о. Обачним (о. Данилом Тянякевичем). Накладом Микети Борецького, Львів 1877, з друкарні Товариства імени Шевченка. Автор критикує відносини в духовній семінарії та виказує потребу реорганізації семінарії. Зокрема підносить, що ані митрополит, — впрочім чоловік правдиво побожний, але улягаючий впливам офіціала о. Малиновського і свого маршалка (звісного Сороки), ані ті люде, котрим провід наших церковних діл повірено, не спосібні до такої реформи, і тому автор жадає щоби митрополит дібрав собі суфрагана в особі д-ра Сильвестра Сембратовича, професора догматики на університеті і редактора „Руского Сіона“ і щоб йому віддав заряд дивцеаї.

чила була з семінарії 18 питомців, та опісля їх приймила до семінарії, на підставі посвідок поліції.

Австрійські влади державні (політичні) розвідалися були, що Михайло Петрович Драгоманів, бувший професор київського університету, пробуваючий в Женеві, займає начальне становище в закордоннім товаристві (?) соціялістів; що діяльність його обнімає „малоруське“ населення від Дніпра поза Карпати аж до Угорщини, та що він є головним і одиноким посередником поміж „руськими“ соціялістами на Україні, а такимиж елементами „русського“ населення в Галичині.

Тодішні державні влади в Австрії не знали докладно, чи є яке тайне товариство соціялістичне, але своїм бюрократичним розумом видумали, що воно мусить бути, бо як би се могло бути, — та уважали пропаганду в цілях соціялістичних небезпечною і шкідною, і тому не могли її толерувати, тай розпочали її переслідувати. По переведених поліційних і судових слідствах карних внесла Державна прокураторія у Львові акт обжаловання в дні 10 жовтня 1877, проти Михайла Котурніцького, Поляка родом з Варшави; Михайла Павлика, студента філософії у Львові; Івана Франка, студента філософії у Львові; Остапа Терлецького, урядника університетської бібліотеки у Відні; Івана Мандичевського, студента праву Львові; Щасного Сельського, студента медицини у Відні, і Анни Павлик, сестри Михайла Павлика, — за те, що вони стали членами тайного закордонного товариства соціялістичного (?) і до сього товариства старалися приєднувати членів.

Отсе був той „тяжкий злочин“, який в ті часи наробив був великого розголосу не тільки в цій Австрії, але й поза австрійською державою. Та тодішні австрійські криміналісти, — бо тоді ще не було національних криміналістів, — не могли найти на обжалованих острійшого параграфу, як малу провину участі в тайнім товаристві (§. 285.

австрійського закону карного). Отсе була чиста фікція правна...

З окрема, власти безпечности відкрили були, що Михайло Драгоманів був в р. 1873. через короткий час у Відні; що опісля в р. 1875. пробував він у Відні около пів року; що в тім часі був Драгоманів також у Львові і тут бував в товариствах „Просвіта“ і „Дружний Лихвар“, — та ствердили, що менше більше від часу побуту Драгоманова у Львові, то є від кінця р. 1875. розпочав ся між членами партії українофільської якийсь рух в напрямі соціально-демократичнім, бож вона позискала була перевагу в товаристві „Академічеській Кружок“ та дня 6. лютого 1876. р. обняла була видавництво літературної газети „Друг“, де увійшли між иншими: Михайло Павлик, Іван Франко і Іван Мандичевський... Та отсе були відкриття подій знаних, котрих ніхто не закривав...

За отсю мниму провину судив львівський суд краєвий в справах карних тих всіх обжалованих та вироком з дня 21. січня 1878. ч. 210/860, засудив, — по переведеній розправі головній в днях від 14. до 21. січня 1878: Михайла Котурніцького на кару трьох місяців арешту і видаленне зі всіх країв Австрії; Івана Франка на кару шести тижнів строгого арешту; Івана Мандичевського, Щасного Сельського і Остапа Терлецького на кару по одному місяцеві арешту; Михайла Павлика на кару трьох місяців строгого арешту, і Анну Павлик на кару одного місяця строгого арешту.

В узасадненню сього вироку сказано, що між обжалованими заїстнував звязок з метою поширювання соціялістичних засад, — отже було тут тайне краєве товариство (?). З окрема вирокуючий трибунал набрав переконання, що Іван Франко є членом тайного соціялістичного, краєвого товариства та що він старав ся приєднати членів для сього товариства. Так само переконав ся сей трибунал, що й Михайло Павлик був членом тайного товариства краєвого з соціялістичною метою, хоча Михайло Павлик

опрокидував, що він не є членом ніякого тайного товариства, ані краевого ані закордонного, — та не зважаючи на те, що в дійсности такого товариства не було. Але марево того соціалізму, — отже чогось небезпечного і шкідного, витворило в уяві тодішніх суддів: існування тайного товариства соціалістичного...

Та ще були ті судді ласкаві, як поглянемо на не одно недавно минуле, — бо засудили обжалованих за таку провину, що нікому не допоможе тай не богато пошкодить...

Загал нашої суспільности тоді не розумів про що йде справа у тім процесі *соціалістів*, та не займав ся долею тих молодих людей, що були суджені і не інтересував ся ними так, як се було пізніше коли наших діячів переслідували. Одні „страхопуди“ казали, що се люді небезпечні, — наче російські анархісти, а другі брали се на лекший рахунок студентської фантазії, що зашуміла в головах молодих тай з часом вишумить ся... А головним винуватцем того карного процесу проти наших студентів п'ятнувала тодішня суспільність руська — Михайла Драгоманова, що збаламутив сих молодих людей і спровадив їх на манівці. Під сим осудом опінії нашого громадянства покутував Михайло Драгоманів довгі роки...

Коли я вибирав ся, якраз в той час (1878) на університет до Львова, то мене дома остерігали і благали, щоби я у Львові не вдавав ся з тими соціалістами, бо марне пропаду. А по моїм приїзді до Львова пішли були негайно доноси від руссофільських страхопудів і злобних людей зі Львова до моїх родичів в Нижневі, що я вже заходжу ся з соціалістами та мабуть я вже й пропащий, — бо ходжу до студентського товариства „Дружний Лихвар“ і пишу фонетикою. Із сего треба було виправдувати ся життем чесного чоловіка.

16. Сойм галицький в р. 1878.

Друга сесія IV. періоду Сойму галицького тривала від 12. вересня до 19. жовтня 1878. В її на-

радах виступила справа затягнення краюї позички на уділюванне дрібного кредиту для ратовання селян — хліборобів і ремісників від лихварських довгів. В сій справі промовляв з наших послів о. Качала.

Відтак, 30. вересня 1878, наші послы внесли інтерпеляцію: чому при закладанню угольного каменя під будівлю Сейму списано пропамятний акт тільки в язиках: латинським і польським, а поминено руський язык, та заложили протест проти такого нарушення прав руського народу. На сю інтерпеляцію відповів маршалок краюї граф Водзіцкі, що се сталось „przez zapomnienie“...

П. В. Ковальський поставив був внесок, щоби управи галицьких залізниць уживали в урядованню обох краюїх язикув: руського і польського. Отсега внеску не приймила польська більшість.

П. Павло Ясеницький промовляв проти побільшування числа послів з міст, за чим станули були польські послы.

Взагалі отся сесія вказувала на легковаженне наших послів — з боку польської більшости соїмової.

З окрема інтерпеляцію з приводу закладання угольного каменя під будівлю соїмову, підписали також наші вірилісти: о. митрополит Йосиф Сембратович і о. єпископ Іван Ступницький, та посол Альбін Туржаньскі. Вона є ось як виведена:

„Дня 29. вересня 1878, відчитано і зложено основну грамоту при святочнім закладанню угольного каменя під будівлю соїмову у Львові тільки в живім польським і мертвим латинським язиках. А понеже кромі польського языка в нашім краю Галичині, також руський язык як народний є краюїй, котрому рівне право з польським язиком служить, то підписані видячи через залишенне руського языка на реченім документі народність руську в Галичині покривдженою і оскорбленою, протестують проти такого поступовання і мають честь заінтерпелювати В. Виділ Краевий“...

17. Михайло Драгоманів, 1877 — 1883 рр.

На цотсім місці намічую діяльність проф. Михайла Драгоманова, щоби опісля не повторюватися в сій справі.

Михайло Драгоманів виступив р. 1875, як представник нового українофільства, — радикального з про-

Михайло Драгоманів

грамою: критики роботи інтелігенції около піднесення люду і несення освіти на основі європейської позитивної науки.

Усунений з університетської катедри в Києві покинув Україну та опісля осів в Женеві, де від р. 1877. до 1883. р. видавав збірку „Громада“ та надруку-

вав багато праць в українській, російській і французькій мові.

Перше письмо Михайла Драгоманова, яке я мав нагоду прочитати, се був протест до народів культурного світа проти царського указу з р. 1876, про заборону української мови. Та я не був безглядним прихильником українофільства драгоманівського, як дехто з моїх товаришів, а розважував критично відносну діяльність.

Радикальне українофільство Михайла Драгоманова найшло було у нас в Галичині деяких прихильників, як Іван Франко, Михайло Павлик, Остап Терлецький, Андрій Кос, Олександр Колесса, Юліян Бачинський і інші з тодішнього молодшого покоління, але у національному розвою галицьких Українців не витворило воно ані перелому ані нового типу українського громадянина. Іван Франко дійшов був навіть до висліду, що тип Михайла Драгоманова є своєрідний: „Gente Ukrainus, natione Russus“,—а у нас переважило національне українофільство. Так строгого осуду годі оправдати, а мож сказати, що драгоманівство асимілювалось в національнім таборі і було декуди корективною діяльності національного українства.

18. Справа університетська, 1879. р.

Декретом цісарським з 13. грудня 1848. р. заіменовано Якова Головацького, товариша Маркіяна Шашкевича, професором язика і літератури руської (української) на львівськім університеті, — по чім мало австрійське правительство завести інші катедри з язиком викладовим руським (українським).

В р. 1850. поставлено доцента для богословія пастирського і суплента для догматики, та в р. 1852. суплента для катехитики.

В часі абсолютизму приказано цісарською постановою з 22. вересня 1853. р., що державні екзаміни мають відбуватися на університетах у Львові і Кракові тільки в мові німецькій.

На виділі правничім системізувано декретом цісарським з 23. марта 1862. р. дві катедри для предметів, що належуть до судового іспиту державного та в р. 1863. поставлено двох суплентів: для:

Д-р Омелян Огоновський

цивільної процедури і для австрійського права карного.

В місяці січні 1867. р. усунуло міністерство Якова Головацького з посади професора університетського, по причині руссофільської пропаганди, та декретом цісарським з 29. падолиста 1870. р. за-

іменовано д-ра Омеляна Огоновського професором руської (української) мови і літератури.

Д-р Омелян Огоновський виголосив першу інавгураційну промову по українськи, при отворенні научного року 1871/1872 на львівському університеті. Передше виголошувано там інавгураційні промови по латинськи або по німецьки.

Декретом цісарським з 4. липня 1871. р. постановлено, що на виділі правничім і філософічним львівського університету можуть займати катедри тільки такі кандидати, котрі є спосібні викладати в однім з обох краєвих язиків (польським або українським).

— В р. 1878. був вибраний ректором львівського університету молодий професор економії д-р Лев Білінські та у своїй інавгураційній промові зазначив він національний польський характер львівського університету. Проти сього прилюдного висказу вніс професор д-р Омелян Огоновський, що тоді був деканом філософічного виділу, застереження в академічному сенаті, покликуючись на найвисшу постанову в 4. липня 1871, котрою призначено сей університет для наук в мовах обох народів, значить Русинів і Поляків. Отсе застереження предложено міністерству просвіти, котре автентично потвердило утраквістичний характер львівського університету.

За той виступ професора Д-ра Омеляна Огоновського не вибрано його до кінця життя ректором університету, хоч належав він безперечно до найповажніших професорів львівського університету.

Опісля, цісарським декретом з 27. квітня 1879. р. признано польську мову урядовою в львівському університеті, — полишаючи язик руський при іспитах, як також викладах. Дальших домагань академічного сенату у Львові про поширення прав польського язика — не узгляднено.

Лев Білінські у своїх споминах: „Wspomnienia i Dokumenty“ (Tom I. 1846 — 1914, Warszawa 1924, стор. 32) признає, що міністер просвіти затвердив

ухвалу сенату львівського університету відносно кафедр з мовою викладовою польською, побіч котрих мають бути руські кафедри в мірі зголошуючихся сил наукових, та що в квітні 1879 р. надано язикови польському характер язика урядового для властей університетських.

Д-р Олександр Огоновський

Але проте польські професори львівського університету спинювали системізування нових руських (українських) кафедр, щоби фактично надати тому університетови польський характер. Аж дня 27. марта 1882. р. заіменувано д-ра Олександра Огоновського звичайним професором австрійського права приватного (цивільного)...

П'ЯТИЙ ПЕРІОД, 1879 — 1890.

1. Працання з централістами і посольська трійця, 1879. р.

В р. 1879. докінчувалась сесія першого парляменту, що вийшов з безпосередних виборів в р. 1873. Перед докінченням сесії проявилось невдоволення наших послів супроти центрального правительства.

Зокрема п. В. Ковальський жалується, що руської народної школи у Львові не зорганізовано, та що в шкільництві в Галичині взагалі упосліджується руську мову. Відтак о. Наумович підносить, що в урядах не уживається руського язика, ані в слові ані в письмі. А п. Заклинський заявив на працанні (5. мая 1879), що відчуває вдяку для більшости парляменту (німецьких централістів) за її оборону життєвих інтересів руського народу, але відносно правительства мусить ствердити отсе: знищення руської нації в Галичині постановив на жаль братний славянський нарід, у Львові, але оружжя до сього кується у Відні під ц. к. австрійським конституційним правительством!.

Отсею заявою закінчили наші послы свою вірно-конституційну еру в австрійськім парляменті, та відкрили подвійну гру австрійського центрального правительства супроти нашого народу.

Та вже в дні 7. жовтня 1879, отворено IX. сесію палати послів у Відні, на підставі переведених виборів, з котрих вийшло всего трьох наших послів до парляменту: Василь Ковальський, Денис Кулачковський і о. Іван Озаркевич, — посольська трійця⁵⁹).

⁵⁹) До парляменту був тоді вибраний також Володислав Федорович дідич Вікна, — з сільських громад: Жовква, Сокаль і Рава, — але він вступив був до польського кола та відтак вложив мандат посольський. В. Федорович, бувший голова „Просвіти“, був типом аристократа, що сам не знав, де має причалити, щоб стати великим.

До влади прийшло на місце правительства кн. Ауерсперга - Штремаєра нове автономістичне правительство з графом Таффе як президентом міністрів. Наслідом сего Чехи рішилися вступити до парламенту і при своїм вступі зложили вони декларацію з дати: Прага, 23. вересня 1879, в котрій обстоюють непохитно своє державно-правне

Василь Ковальський

становище, та маючи на увазі добро держави ідуть за покликом свого цисаря і короля і подають руку до порозумління.

В адресовій дебаті промовив п. Василь Ковальський: *Tres autem faciunt collegium!* Він сказав, що наш нарід стояв і стоїть при австрійським прапорі тай хотів вислати належне йому число своїх заступників до Ради державної, але на жаль, бруталь-

ної фалянги видимих і невидимих сил не годен був побороти. Відтак ствердив, що з приреченої рівноправності руський нарід нічого не осягнув, але проте він не піддається кличеви (паролі) майоризації, та мусить з є д и н я т и с ь, щоби приготувитися до іще твердшої боротьби. Далі привитав він Чехів та висловив надію, що вони нам допоможуть і внесуть закон про національності. Вкінці заявився проти адреси більшости, бо боїться розширення краєвої автономії, та стоїть на становищі потреби виконання державної конституції, бо вона досі є мертвою буквою і тому довіре до державних властей є у нас захитане.

Отся промова п. В. Ковальського, виголошена 29. жовтня 1879, при нагоді адресової дебати, була програмовою заявою нашої посольської трійці з переходом до опозиції супроти правительства. Опозиційно промовляв п. В. Ковальський відтак в дні 13. квітня 1880, при ухвалюванні диспозиційного фонду для правительства і тоді палата послів не признала правительству сього фонду більшістю 154 проти 152 голосів. Але президент міністрів граф Таффе не уважав тої відмови заявою недовіря і надалі лишився на своїм становищі.

В сій бюджетовій дебаті, в дні 24. квітня 1880, поставив був п. Денис Кулачковський внесок, щоби в гімназії польській Франц Йосифа у Львові викладано науку гр. кат. релігії в руським язиці. Проти сього виступив був звісний п. Евзобій Черкавський і між иншим сказав був, що досі нема іще руських шкільних книжок для гімназій. На се зголосився п. В. Ковальський до фактичного спростовання, та заявив, що руські шкільні книжки для гімназій є вже виготовлені, а як чого іще не достає, то сьому винна є Рада Шкільна краєва, бо вона витворює замішанне впроваджуючи „какографію“ замість правильного правопису...

Та вже в дні 14. грудня 1880, заявила наша трійця в парламенті, що узнаючи критичне положенне держави як спільної вітчизни, буде виїмково голосувати за бюджетовою, провізорією...

2. Боротьба в „Раді рускій“, 1879. р.

Рік 1879. мав своє значінне в організації внутрішній галицьких Українців. Тоді стояли проти себе в Галичині вже два національні табори: Народовці Українофіли і Старорусини Руссофіли, та поборювалися на кожному місці. А в р. 1879. прийшов був той момент, в котрім наша суспільність забажала згоди, бо їй здавалось, що ріжниці між обома партіями дадуться легко усунути, так як спір йде головню про правопис, та коли станемо згідно ділати, то буде нам ліпше як в партійнім роздорі.

До угодowego настрою причинилась велика невдача при виборах до Державної Ради, яку приписувано безуспішности політики попередних послів, а крім сього розеднанню наших партій.

Змагання до спільної організації в політичнім товаристві „Рада руска“, що тоді було в руках Старорусинів Руссофілів, проявилось було у Львові як також в краю, найсильнійше в Тернопільщині⁶⁰⁾. А перший акт згоди мав доконатись на загальних зборах „Ради рускої“ у Львові, в дні 18. падолиста 1879, на котрих мало бути прийнятих кількадесять народовців (говорено про число 40, о скілько собі пригадую) в члени сього політичного товариства. Але отсе діло поеднання перебили львівські Руссофіли: головню редактор „Слова“ Венедикт Площанський і адвокат Д-р Іван Добрянський. Виділ „Ради рускої“ прийняв тільки двох „благонадеждних“ нових членів, а зголошення інших відкинув, та загальні збори „Ради рускої“ у Львові відкинули відносний відклик, який узаasadнював Юліян Романчук серед крику розярених Руссофілів. З галерії салі „Народного Дому“ я побачив і почув тоді по раз перший нашого „сідоглавого“ Романчука та з того його достойного виступу

⁶⁰⁾ Пр. пор. Олександр Барвінський, в „Ділі“, ч. 182. з р. 1924, у фейлетоні під наг.: Іван Наумович і Яків Мардарович.

набрав я до нього незвичайної симпатії і глибокої пошани.⁶¹⁾

Та ціла боротьба, яка виринула з цього приводу, доставила явний доказ, що так званим Старорусинам ішло про зовсім принципіальну справу: виречися самостійности української нації на користь „об'єднання“ в один народ, та що порозумління з тими людьми є виключене.

3. „Батьківщина“ і „Діло“, 1879/1880 рр.

З тих причин народна українофільська партія відчувала конечну потребу виступити на політичній арені та в сій цілі поставити свою політичну пресу і політичну організацію. В сім напрямі не було ріжниць думок, — а тактично підносились сумніви, чи відразу вдарити на Старорусинів без розбору як Руссофілів і народних зрадників, чи злегка і зручно братись до діла, щоби з противного табору приєднати як найбільше „заблудших“ і тим певнійше побороти національне руссофільство. Остаточно побідила останна, розважнійша думка і тим належить собі пояснювати сі консолідаційні навороти, які повторяються іще довгий час. Натомісць наші принципіалісти уважали усякі так звані консолідації шкідливими для української національної ідеї.

Для розбудження політичного життя в широких верствах народних почав професор Юліян Романчук на власну руку видавати з 1. жовтня 1879, політичний популярний тижневник для народу: „Бать-

⁶¹⁾ Як тодішні Старорусини уміли маскувати свої руссофільські почування, най викаже отся мала подія. Я був прийшов до о. Теофіля Павликова як пароха у Львові з просьбою, щоби підписав мені посвідку на увільнення від оплати чесного на університеті. Коли о. Павликів побачив мою посвідку, написану фонетичним правописом, розгнівався на мене і зачав роздирати сю посвідку, а я побачивши в тій хвилі портрет Шевченка на стіні його хати, показав рукою на сей портрет. Тоді о. Павликів здержався в розгоні і сказав до мене: Я також не є Москаль, але не зношу какографії!.. Він сів і зараз написав мені посвідку своєю какографією.

ківщина", та в ній кинув клич між нашу суспільність: до праці для всего руського народу та до згоди і єдності всіх Русинів.

„Батьківщина“, газета посвячена переважно справам народа, зачала виходити у Львові, два рази на місяць, — вказуючи на сумне положеннє Русинів, та

Дамян Гладилевич

стараючись побудити всіх і заохотити до згідної праці для ратовання хоч тих останків батьківського добра, які нам ще лишили ся. Вона розпочала в р. 1880. видавати: Руский правотар народний, пояснюючи популярно такі справи, як: „О опікунах і кураторах“, „Новий податок ґрунтовий“ і т. и.

„Батьківщина“ відразу сподобалась, бо була редагована дуже старанно та порушувала справи живі, що інтересували наш нарід. Іван Наумович розпочав в р. 1871. видавати в Коломиї популярну газету „Наука“, що в перших роках здобула собі велике зацікавлення серед селян. Але „Батьківщина“ уже своєю появою зачала випереджувати „Науку“ Івана Наумовича, та була „передтечію“ — „Діла“, що появилось з 1. січня 1880. р. як політичний орган партії народної, та стала виходити, так як „Слово“ двічі в тиждень, що середі і суботи. Формально підписував „Діло“ Михайло Коссак як редактор, але дійсним редактором і душею органу був Володимир Барвінський та побіч нього провадив адміністрацію професор Дамян Гладилевич.

Піднесена і обстоювана Вол. Барвінським гадка видавання політичного часопису, що стоявби на сторожі наших прав народних та приєднав нашу суспільність до праці для піднесення народу—найшла узнання у тодішних наших діячів, але не всі з тої невеликої громади передових народовців вірили, що сей орган вдержиться. Та Вол. Барвінський не дав ся захитати недовірем у власні сили, покинув адвокатську канцелярію і зобов'язав ся на початок навіть безплатно редагувати газету. Так заснувалась перша Спілка видавництва „Діла“, до котрої увійшло кількадесять передових народовців, що вплачували уділи по 50 зл. ав. Між нами, молодшими громадянами викликала поява „Діла“ незвичайну радість і одушевленне.

Так! на „Слово“ є „Діло“, щоб твердим ділом показати, що живе український нарід та виборе собі кращу долю, — голосило наше молоде покоління і було горде тим, що галицькі Українці мають свій орган політичний, своє „Діло“. Не так легко пішло з нашим старшим поколінням, з нашими батьками. Тут було упередженне і недовіре: звідки взялося „Діло“, чи не за польські гроші? Треба було доказувати, спорити і пропагувати, заки наші батьки розпрацались зі „Словом“ і перейшли на „Діло“... „Ой „Діло“!

„Діло“! як ти нам надоїло!“, — кричали наші старі, що не знали, куди дітись...

В перших статтях „Діла“ під заг.: Теперішня пора а Русини, піднесено потребу оживлення народної свідомости в масах нашого народу; потребу спільного ділання нашої інтелігенції з народом, та здійснення наших реальних домагань для добра народу. Відтак появилися статті о. Стефана Качали: Про правно-політичне становище Русинів, щоб показати визначного політика, який стоїть за „Ділом“. Та о. Стефан Качала був не тільки приклонником „Діла“, але також матеріально піддержував видавництво в перших роках, значними квотами. Він був тихим, але справдішим меценатом політичного відродження галицьких Українців...

4. Міська школа ім. Маркіяна Шашкевича у Львові, 1880. р.

З початком р. 1880. діждалися львівські Русини вирішення справи незабутної гр. кат. взірцевої народної школи у Львові, за котру правувались наші послы в Соймі і в Раді державній, але без успіху. Львівські Русини (Українці) підняли сю справу в тоді адміністраційних (шкільних) властей і по некориснім рішенню тих властей внесли зажалення до Державного Трибуналу у Відні, котрий по переведеній розправі в дні 19. січня 1880, орік, що заведенням польського язика викладового в колишній гр. кат. взірцевій народній школі у Львові нарушено артикул 19. основного закона з р. 1867. Наслідом сього оречення мусіла громада міста Львова відтак зорганізувати окрему міську школу з руським язиком викладовим. По таких боротьбах повстала у Львові міська школа імени Маркіяна Шашкевича.

5. Похвала „Просвіти“, 1880. р.

У вересні 1880.р. відвідав цісар Франц Йосиф наш край та кілька днів гостив у Львові.

В „Народнім Домі“ представлялись йому відпоручники наших інституцій. Там станули також відпоручники Товариства „Просвіта“ під проводом тодішнього голови, професора університету д-ра Омеляна Огоновського. Цісар розвідавшись про діяльність товариства заявив: »Das ist ein sehr nützlicher Verein« („Се вельми хосенне товариство“). Діялось се в дні 14. вересня 1880. р. ⁶²).

6. Оживлений рух між нашими студентами в 1880 і 1881. рр.

В дні 17. вересня 1880. р. відбувся в Коломиї перший зїзд руських академіків (студентів) з Галичини і Буковини. Тут прибули члени академічних (студентських) товариств: „Січ“ у Відні, „Академічеській Кружок“ і „Дружний Лихвар“ у Львові та „Союз“ в Чернівцях, — в числі звиш 40 учасників, щоби пізнатись і через виміну думок порозумітись до спільної праці. Зборови проводив Ярослав Окуневський, студент медицини і тодішний голова „Січи“ у Відні.

Сеї збір ухвалив одноголосно резолюції:

1) Приступити до видавництва літературно-наукового журнала, до котрого малиб входити тільки праці Русинів академіків (студентів).

2) Припоручити Товариствам: „Академічеській Кружок“ і „Дружний Лихвар“ у Львові, щоби получилися, так що „Академічеській Кружок“ мав би стати літературно-науковим, а „Дружний Лихвар“ заповогово-позичковим товариством для всіх Русинів академіків без ріжниць партій.

3) Внести петицію до Академічного Сенату львівського університету о відновленне катедри руської історії, та візвати руських академіків, щоби громадно вписувалися на руські виклади.

⁶² Пр. Пор. Олександр Барвінський, Спомини з мого житя, Друга часть, Львів, 1913. Накладом Галицької Накладні Я. Орештайна в Коломиї.

Отсей перший збір Русинів академіків викликав був корисне вражіння в краю як початок до взаємної згоди, але одногосно ухвалені ним резолюції переважно не увійшли в життє.

З життя наших студентів в р. 1881. належить піднести, що на їх петицію внесену до Академічного Сенату львівського університету про основанне катедри руської історії, відповів Сенат письмом з 28. липня 1881, що „на тепер“ до реченої петиції не може прихилити ся. Наслідом сього заявив професор львівського університету д-р Ізидор Шараневич, що вдоволяючи бажанню студентів буде викладати руську історію дві години тижнево.

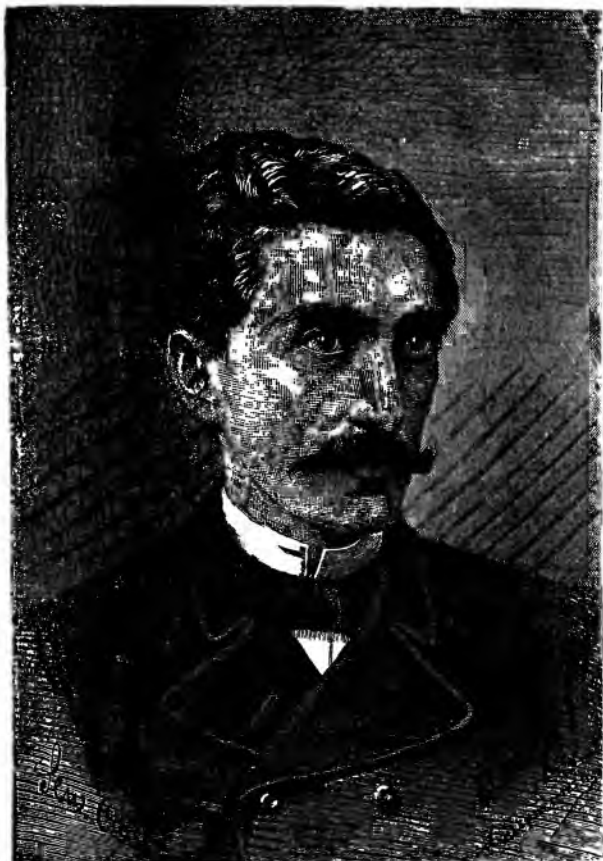
Відтак, 19. падолиста 1881. відбулися перші збори „Кружка правників“ на львівським університеті під протекторатом професора д-ра Олександра Огоновського, котрий привитав збори та у своїй промові підніс потребу знання права, його історії і її розвою. Збори вибрали до виділу „Кружка правників“: Костя Левицького, Андрія Чайківського, Євгена Олесницького, Андроніка Могильницького і Гната Дзеровича. Сі збори закінчились відчитом голови „Кружка правників“ Костя Левицького: про значінне теорії права. „Кружок правників“ розвивав свою діяльність в напрямі поглиблення знання наших правників.

7. Перше народне віче у Львові, 1880. р.

В нашім політичнім відродженню мало своє значінне — скликання з нагоди Йосифинського обходу: першого народного віча Русинів, що відбуло ся у Львові дня 30. падолиста 1880. Скликування народних віч мало відновити традицію давних руських демократичних установ та приєднати народні маси до прилюдних нарад, щоб таким способом доходити до пізнання думок і бажань народу, як також вишколювати як найширші круги суспільности в життю політичнім.

Ініціатором сеї думки був Володимир Барвінський, перший редактор „Діла“, котрий на

отсім вічу виголосив дуже основну бесіду для уза-
саднення резолюцій про економічні справи,
між якими на першій місці поставлено жаданне, щоби

Володимир Барвінський

при допомозі краю і держави як найскорше здержано
дальший зріст примусового вивласнювання наших
селян і маломіщан з їх прадідної землі; щоби в цілім
краю, по всіх громадах були заведені громадські каси

позичкові і громадські шпихлірі, та щоби на тій підставі при помочі краєвих фондів утворено у нас таку організацію кредитову, котраб відповідаючи кредитовим потребам цілого загалу наших селянських і маломищанських господарств, не тільки спинила дальше обдовженнє і вивласненнє тих господарств, але разом о скілько можна, висвободила задовжені господарства з лихварських і банкових довгів та привертаючи наш нарід до здорового стану економічного, вкорінила в наших, громадах здорові основи господарського розвою...⁶⁸⁾

Напрямною думкою економічного клича було: порушити народні маси такою справою, що відносить ся безпосередно до життя-буття народу, щоби відтак ставити дальші кроки до політичного визволення народу.

На сім вічу був також виголошений реферат: про державно-правне становище Русинів в Австрії — з резолюцією:

„Стоїмо за повною рівноправністю всіх народів австрійсько-угорської монархії і бажаємо, щоби австрійсько-угорська монархія, вірна своїй природній завдачі, стала ся сильним на рівноуправненню і взаїмнім забезпеченню опертим союзом всіх своїх народів для їх успішного розвою.

Пересвідчені, що австрійсько-угорська монархія тільки тою дорогою може дивгнутися до свого могутства і статися огнищем культурного життя і розвою своїх народів, стоїмо непоколебимо за помиреннєм всіх австрійських народів на підставі їх рівноуправнення, як і по стороні тих народів, котрі добиваються сего рівноуправнення, і хочемо попирати тільки таке правителство, котре би совістно, строго і безсторонно, зарівно для всіх народів, отже і для руського народа, переводило в життє засаду рівноправности народної. Такого довіря не можемо еще

⁶⁸⁾ Гадку про основуваннє громадських кас позичкових підніс у нас передше о. Стефан Качала в книжочці Товариства „Провсвіта“: „Що нас губить, а що нам помочи може?“ (Львів, 1874).

заявити теперішньому міністерству, понеже оно в своїй дотеперішній діяльності не заявило доси такої приклонности перевести в життє рівноуправненне руського народа.

Жадаємо, щоби до крайности безвідрадный стан теперішній руського народу був як найскорше усторонений; щоби переведено повне рівноправненне руського языка і письма в всіх судах і всіх урядах руської части Галичини, і руському народови в австрійсько-угорській монархії були на ділі признані і строго обезпечені всі права самостійного народу і подані средства потрібні для плекання і розвою руської народности і руського языка; жадаємо щоби руський нарід був обезпечений против переваги (майоризації) чужих елементів і міг зайняти в раді державній, в соймі, в радах повітових і в цілім автономічнім життю на своїй отвічній землі як і не менше в громаді австрійських народів становище відповідне своїй численности, а необхідне для належного заступництва, успішної оборони, плекання і розвою своєї самостійної народности і всіх своїх інтересів народних, і длятого домагаємо ся як найскоршого переведення законодательних і адміністративних реформ потрібних для осуществлення сеї цілі“.

Опісля реферував д-р Корнило Сушкевич про шкільні справи з домаганнями рівноправности руської народности в народних і середних школах, як також переведення рівноуправнення руського языка в науці на всіх факультетах Львівського університету.

Вкінці був також реферат про внутрішнє становище Русинів, що підніс зазив до всіх Русинів, щоби самі берегли конституційних прав та на кождім кроці добивали ся належного нашому народови становища в краю і державі. Сей реферат виголосив п. Юліян Геровський.

Отсе перше народне віче було замітне не тільки значним числом духовної і світської інтелігенції, але також селян учасників, що заінтересувались

піднесеними справами, так що воно було дійсно великим почином в ділі демократизації нашої політичної роботи. Піднятою акцією заінтересував ся цілий наш край, що обізвав ся привітними депешами зі всіх сторін галицької землі. А що є тактично замітне, — тут за ініціативою Народовців виступили разом також Старорусини Руссофіли та мусіли піддати ся команді народної партії і не посміли прилюдно зрадити ся зі своїми об'єднательними намірами, не виключаючи самого о. Івана Наумовича як учасника сього віча...

Таким способом зачала народна українофільська партія захоплювати у свої руки керму політики руського народу галицької землі.

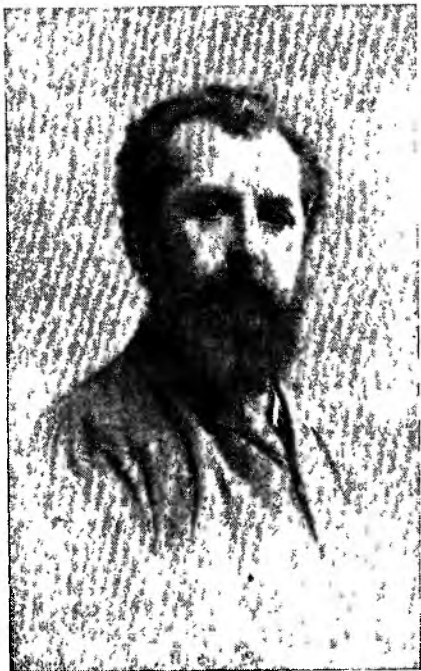
8. Поширення нашої літературно-політичної діяльності, 1881. р.

Щоб руському (українському) громадянству видерти з рук чужу книжку лихого вартости, а замість сього дати лектуру добірних повістей, переложених на рідну мову, зачала редакція „Діла“ з 1881. роком видавати в додатку: „Бібліотеку найзнаменитших повістей“, та цілим рядом сих повістей не мало причинила ся до виобразування читаючої руської публіки, як також до виключного уживання руської мови в наших товариських сходинах та в життю родиннім і громадянським. Отсим виховано у нас перше дійсно читаюче і вишколене громадянство. Найліпші переклади вийшли з пера: Івана Франка, Івана Белея, Михайла Подолинського, Михайла Павлика і Александра Борковського.

Пізнійше, в р. 1884. почав д-р Евген Олесницький видавати: „Русько-українську бібліотеку“, що виходила книжочками на взір німецької бібліотеки Рекляма. Ся бібліотека розходилась найбільше між учениками середних шкіл і студентами університету.

За „Ділом“ зачав виходити гумористично-сатиричний часопис „Зеркало“, опісля „Нове Зер-

кало". Основником і першим знаменитим редактором цього часопису був Корнило Устіянович (син Николая Устіяновича), звісний поет і артист маляр. Він написав також цінні спомини п. з. „М. О. Раєвській і російській панславізм“ (Львів, 1884). Значно пізніше по застановленню „Зеркала“ виходив якийсь час „Комар“ під редакцією Івана Кунцевича.

Корниль Устіянович

Перед „Зеркалом“ виходив у Відні, від 1864. р. гумористично-сатиричний часопис „Страхопуд“ під редакцією Йосифа Ливчака. Сей часопис був дуже добре редагований, так що поміщувані в нім дотепи і сатири, переходили у нас в краю від хати до хати, та дехто виучував ся на память цілі уступи

зі „Страхопуда“. Опісля, в роках вісімдесятих, відновлено видавництво „Страхопуда“ у Львові, під редакцією Стефана Лабаша і Осипа Мончаловського, але без успіху...

Отся діяльність народної партії викликала у руссофільським таборі живійшу пропаганду. Давне „Слово“ під редакцією Венедикта Площанського не вдовольняло вже галицьких Руссофілів острійшого курсу і тому вони висунули Осипа Маркова, помічника при редакції „Слова“, щоби покинув сю газету і заснував новий орган „Пролом“. Опісля сей орган задля безпринципности свого редактора перемінив ся був на „Новий Пролом“, „Червону Русь“ і т. и., та став завзятим конкурентом „Слова“ у виведуванні пособій від „русских благодітелей“ — аж до успіху, значить до повалення „Слова“...

А наше „Діло“ викликало було еволюцію політичної думки в нашім ширшій громадянстві, що ставало до праці з народом.

9. Оснування „Руського Товариства Педагогічного“ у Львові, 1881. р.

Потребу якоїсь опіки і оборони рідної школи та організації нашого шкільництва відчували галицькі Українці вже в роках сімдесятих минулого століття, коли школи народні і середні перейшли під владу Ради Шкільної краєвої, значить опинились в руках Поляків.

Та аж в році 1881. заснувало ся „Руське Товариство Педагогічне“ у Львові. Його основателями були: Володимир Барвінський, редактор „Діла“; Володислав Бачинський, крилошанин; Анатоль Вахнянин, професор гімназії; Іван Величко, крилошанин; Димитрій Вінцковський, учитель в руській школі вправ; Роман Заклинський, учитель в руській школі вправ; д-р Франц Костек, професор університету; д-р Омелян Огоновський, професор університету; Омелян Партицький, професор учительської семінарії; д-р Омелян Савицький, професор гімназії; Александер Сте-

фанович, професор учительської семинарії; д-р Корнило Сушкевич, секретар прокуратурії скарбу і д-р Амброзій Яновський, радник шкільний.

Се Товариство поставило собі завдання: дбати про потреби народу на полі шкільництва

Д-р Амброзій Яновський

та піддержувати всякі справи виховання публичного і домашнього на основі матерного язика. В тій цілі мало Товариство скликати конференції членів, устроювати відчити педа-

гогічні, предкладати властям меморіали в справах шкільних та видавати часопись педагогічну і книжки для руського шкільництва.

Свою діяльність розпочало се Товариство під проводом д-ра Амброзія Яновського, а по його смерті (1884) поставлено головою сього Товариства Василя Ільницького, директора руської гімназії і радника шкільного у Львові. Душею товариства був тоді професор Володимир Шухевич, котрого заходом появили ся перші ілюстровані книжочки для дітей. А професор Григорій Врецьона зачав від 1. вересня 1880. р. видавати п'ятьом педагогічно-наукове п. н. „Школьна часопись“.

Григорій Врецьона

Отсе були перші почини діяльності в обороні рідної школи.

10. Інтернат Воскресенців у Львові, 1881. р.

В дні 14. вересня 1881. р. розпочалась нова сесія Сойму галицького під проводом нового маршалка краевого д-ра Николая Зибликевича (з роду Українця). У привітній промові згадав він, що також руський язик, світла памятка Унії Люблинської і трактату Городельського, — позискав рівночасно з язиком польським належне йому становище...

Та визначна була в тій сесії соймовій промова о. Стефана Качала, виголошена в дні 21. жовтня 1881. р. проти признавання субвенції краю на будову дому для Інтернату оо. Воскресенців (Змартвихвстанців), що тоді був під ректоратом о. Валерія Калинки.

О. Стефан Качала виступив зі всею рішучістю проти сього інтернату, що мав бути новим замахом на руську народність, — та при

сій нагоді основно розправився зі всіма посуджуваннями Поляків супроти Русинів. На закид доносів про нашу нельояльність сказав він: „Чи ми дали причину до бомбардування Львова в р. 1848? Чи ми висилали Бемів і Дембінських на поміч Кошутови і Мадярам, котрі здетронізували свого короля, а вкінці зложили свої прапори у ніг царя Николая?“ А на безнастанні доноси і викликування недовіря, у Відні і Римі, — покликав ся на слова луцького архиєпископа Бродовича: „Nadarmo siltisz się Rusinie na okazanie twojej wierności tronowi, jak przychylności papieżowi rzymskiemu; wierzonym nie będziesz nigdy... Polak cię sądzi, żeś przychylny Moskwie, — Moskwa to samo uczyni, żeś unita“. Та на доказ безпідставности польських утверджвань, мовби Русини уживали московського письма, покликав са на польського історика Лелевеля (Історія Литви і Руси, стор. 170), котрий сказав: „Kancelarya Jagiellońska wyrobiła piękny ruski skoropis i pisała nim więcej jak polskim“. Та відтак виказав, що супроти польських провокацій: Росія не потребує утримувати агентів, бо самі Поляки для неї працюють так щиро і безплатно! Колиж Поляки хочуть усунути міжнародний антагонізм, — сказав бесідник, — то мають просте средство: дати рівноуправненне, та аби Єзуїти нами не колотили! По сім він звернув ся до польських послів і сказав: Не забувайте, що Русь не кінчить ся на Збручі! Свою промову закінчив він отсим запитом: „Питаю, чи хочете здорової згоди чи гнилої, гробової. Першу дає рівноправність, — другу інтернати. Вибирайте!“

Отся промова викликала своє вражінне в Соймі, але прото польська більшість ухвалила краєву підмогу на будову Інтернату для виховування руської молоді — польськими Єзуїтами. Та вони не винародовили нашої молоді, бо житте в народі було сильніше, як сподівались наші опікуни. Тут годить ся признати, що з Інтернату Змартвихвстанців послано учеників до руської гімназії, а рівночасно наші „тверді“ послали учеників з бурс Ставропільського Інституту і Народного Дому — до гімназії німецької у Львові.

Промова п. Качали зробила своїм смілим тоном формальне одушевлення в краю, так що в нашій суспільності відразу слідний був підйом духа. Наша громада у Львові почтила достойного посла політичним бенкетом, уладженим в готелі Жоржа, а наше українське студентство подякувало йому за бодрю оборону прав народу. В делегації студентів під проводом товариша Євгена Олесницького був я також учасником та мав нагоду розмовляти зі стареньким Качалою. Він подякував нам за привіт від університетської молоді та вказав на трудне становище наших послів супроти непримиримої постави польської більшості, так що перед нами стоїть важке завдання роботи між народом, щоб освідомити і порушити народні маси. В розмові розпитував ся про організацію та матеріальні відносини нашого студентства і поспитав ся, чи не потребуємо грошевої помочі. Амбітні молодці відповіли йому, що наші студенти університету заратовують ся у своїм Товаристві...

11. Наші послы та прояви нової організації, 1881. р.

В сім році увійшов до Сейму п. д-р Іван Добрянський адвокат у Львові, при доповняючих виборах з сільських громад станиславівського округу, та він промовляв в справі статута краевого закладу кредитового (пізнішого банку краевого), і домагав ся „особенного“ узгляднення „потреб селянського стану“. Сей додаток відкинула польська більшість сеймова.

В Раді державній підносив п. о. Іван Озаркевич справу податкового тягару та виступав проти підвищення податків, як також в справі кривд руського духовенства. Значить, взагалі ішла політика наших послів в напрямі більшої або меншої відпорности та позитивної безуспішности.

За те відрадним проявом були почини нової політичної організації в краю. В Долині завязало ся в р. 1881, перше повітове Товариство політичне. Коли руссофільська „Рада руска“ у Львові

попадала вже в агонію, а нового політичного осередка не зорганізувано іще в центрі, то край сам зачинаєсь організувати.

Шукаючи доріг нашої політичної організації засновують ся повітові товариства політичні у всіх майже повітових, зглядно окружних містах, де тільки зібрав ся гурток діяльніших осіб. Отсе відбувалось самочинно та звідсі виходили відтак всілякі висліди. Загальний вислід був безперечно корисний, бо освідомлюванне народних мас про сучасне політично-соціяльне положенне народу виховувало боеві кадри між народом; наближувало до себе усі верстви суспільні та витворювало з них один національний організм. Але під зглядом одноцільної орієнтації проявлялись тут нераз: розбіжність думок, та особисті амбіції діяльних одиниць, котрі не хотіли над собою узнавати ніякого авторитету, а вибившись на верх у своїм окрузі намагались диктувати свою політику цілому краю. Звідсі виказувалась що раз то більше потреба осередної політичної організації, що кермувалаб всіми організаціями в краю.

Та треба сказати, що у нас була й така думка, доволі упрямо піддержувана, що нам не треба осередної (центральної) організації народної, а вистане, як будуть повіти вести роботу між народом і від часу до часу збереть ся визначнійших людей на нараду до Львова. Такі думки змагались заки дійшло до наладження правильної організації...

Повітову „Раду Народну“ в Долині заснувано заходами: о. Йосифа Заячківського з Лопянки, д-ра Теофіля Витошинського і Мих. Витвицького з Долини, та до виділу увійшли іще: о. Венедикт Ружицький, о. Ал. Бачинський і о. Хризант Колянковський. Відтак за Долиною обізвалась Турка і інші повіти...

12. Політичний процес проти Ольги Грабар і товаришів, 1882. р.

Рік 1882. зазначив ся в історії наших визвольних змагань відємною подією, викликаною руссофільською

пропагандою в нашій країні. Супроти цього зачалися ревізії і в'язнення та дійшло до політичного кримінального процесу проти Ольги Грабар і товаришів про головну зраду.

Приводом до цього був перехід громади Гнилички (в повіті Збаражській) на православ'я, як також

Адольф Добрянський

приїзд з Угорщини Адольфа Добрянського, звісного патрона руссофільського, його доньки Ольги Грабар і його сина Мирослава Добрянського, та викликання живого руху між руссофільськими діячами в Галичині.

Отсе вихіснували галицькі Поляки в інтересі своєї політики, щоби доставити доказ, що Русини є супроти

Австрії не тільки нельюальні, але навіть небезпечні, і сі заміти намагались вони генералізувати проти всіх Русинів.

До сього мав послужити карний процес, що розпочав ся у Львові в дні 12. червня 1882. р. перед краєвим карним судом як трибуналом присяглих. Проводив трибуналови: судовий радник Лев Будзиновський; обжаловував: заступник прокуратора Гіртлер; боронили: д-р Людвік Лубіньскі адвокат у Львові, д-р Александер Іскрицький адвокат в Сяноці і д-р Бр. Дулемба адвокатський кандидат у Львові.

На лаві обжалуваних засіли:

1) Ольга Грабар, 2) Адольф Добрянський, лицар Сачуров, радник двора і власник маєтності Чертеж на Угорщині; 3) Осип Марков, редактор „Пролома“; 4) Венедикт Площанський, редактор „Слова“; 5) о. Іван Наумович; 6) Володимир Наумович, студент університету; 7) о. Николай Огоновський, редактор „Родимого Листка“ в Чернівцях; 8) Ізидор Трембицький, редактор „Приятеля Дітей“ в Коломиї; 9) Апольон Ничай, редактор „Господаря і Промисленника“ в Станиславові; 10) Іван Шпундер, господар в Гниличках, і 11) Олекса Залуський, господар в Збаражі.

Проти них всіх внесено обжалування за злочин головної зради, загрожений карою смерти, та доконаний через те, що вони в тайнім порозумінню з Мирославом Добрянським, в другій половині р. 1881, і з початком р. 1882, ділали на відірвання Галичини, Буковини і північної Угорщини від цісарства Австрії, та між ними були: Адольф Добрянський і о. Іван Наумович провідниками і „наустителями“.

Адольф Добрянський і його донька Ольга Грабар відповідали по німецьки, всі прочі по руськи, а на жадання суддів присяглих по польськи.

По 33. днях головної розправи увільнив трибунал всіх обжалованих від закиненого їм злочину головної зради, а засудив за злочин заворення публичного спокою: о. Івана Наумовича на 8 місяців вязниці, В. Площанського на 5 місяців вязниці, та обох селян: Шпундера і Залуського по 3 місяці вязниці.

Негайно по скінченню процесу візвано митрополита о. Йосифа Сембратовича до Риму, та звідсі до Відня, де він на домаганне цісаря Франц Йосифа, в дні 4. вересня 1882, зложив на руки цісаря резигнацію з гідности галицького митрополита, не обстоюючи при жаданню переведення канонічного процесу. Митрополит о. Йосиф Сембратович не міг від разу рішити ся і аж по двох днях дав цісареві

о. Йосиф Сембратович

свою відповідь з резигнацією, а цісар висловив йому признанне за сей „пагріотичний“ вчинок і заявив: „Не бійтеся нічого, — Русинам не стане ся ніяка кривда“.

Так скінчив ся тенденційний політичний процес про головну зраду руського народу проти Австрії, який не міг виказати мнимої зради, а кинув пострах між галицьких Руссофілів та допровадив до усунення галицького, митрополита

о. Йосифа Сембратовича за брак енергії у поборюванні православної пропаганди, а противній стороні доставив аргумент, щоб далі піддурювати Відень і Рим про небезпеку, яка загрожує від нашого народу...

Та процес проти Ольги Грабар і товаришів, як справедливо підніс Володимир Барвінський в передовицях „Діла“ під наг. „По процесі о головну зраду“, був обжалуваннем Русинів і Поляків, бо він вказав на того рака, що точить наш народний організм і тому наша суспільність мусить тверезо поглянути на своє положення та покинути всякі мрачні змагання, супротивні нашій ідеї народній, щоб нам присвічувала ясна свідомість власної народности. А звертаючись до Поляків вказував Володимир Барвінський на те, що тут в Галичині є точка Архімеда, з котрої може успішно подвигнути Русин свою, а Поляк свою національну справу, — що кривди руського народу в Галичині є кривдою цілого руського народу, та посередно для будучности польського народу...

Володимир Барвінський був тоді дійсним провідником галицьких Українців і те, що він сказав в „Ділі“, було висказом народної партії українофільської, але він був здержливий супроти руссофільських настроїв і не рішився потоптати їх без пардону, бо розумів, що не мож всіх осуджувати без розбору і був переконаний, що прийде час до опам'ятання і поєднання Русинів на основі реальної праці для добра рідного народу. Провідною думкою політичною Володимира Барвінського і товаришів було те, щоби наша українська народна партія приєднала весь руський нарід галицької землі на питомий шлях українства, а не те, щоби сю партію ізолювати...

13. Панько Куліш у Львові, 1882. р.

Зимом сього року проживав Пантелеймон Куліш у Львові та по своїй „Хуторній поезії“ видав тут посланіє під наг.: „Крашанка Русинам і Поля-

кам на Великдень 1882", та відтак отсю саму річ „типом другим з додатком послісловія“. На отсе посланіє помістив був Володимир Барвінський різку критику історично-політичних поглядів Куліша в „Ділі“. Роля Куліша і його замисли у Львові були непрячені і викликали до нього в громаді народовців недовіре та навіть ненависть, так що з ним ніхто з наших

Панько Куліш

людей не зносився, а він сам не відважився прийти на вечер в пам'ять роковин смерті Т. Шевченка у Львові, боючись демонстрації.

Натомісць мав він бути в зносінах з кн. Юрієм Чарторийським, кн. Адамом Сапігою, Фр. Смолькою і Земляковским, та мав намір з Іваном Еміліяновичем Левицьким видавати газету „Хутір“, за піддержкою Поляків.

Відтак виїхав він зі Львова до Відня і там видав брошуру: „Die Vergewaltigung der Basilianer durch die Jesuiten“. Так покінчилась його трагічна роля в політиці, якою він намагався стати по стороні Поляків, не знаючи відносин між Українцями а Поляками в Галичині...

14. Після смерти Володимира Барвінського, 1883. р.

Наслідом тяжкої недуги передчасно умер Володимир Барвінський, в дні 3. лютого 1883. р. Його смерть була важким ударом для нашого громадянства, з окрема для нашої організації народної у Львові як осередку краю.

По смерті Володимира Барвінського обняв був редакцію „Діла“ на зверх Антін Горбачевський, „як властитель і редактор“ „Діла“, хоча в дійсности власником „Діла“ від самого початку була Спілка видавництва „Діла“. Та Спілка „Діла“ по кількох тижнях установила Івана Белея редактором „Діла“.

Іван Франко у своїм „Нарисі історії українсько-руської літератури“ (стор. 359—362) згадує, що з початком 1881. р. з Іваном Белеєм здобувся на видавання місячника „Сьвіт“, але він не достояв навіть повного другого року, головно з вини редактора Івана Белея, що віддавши свої сили співробітництву в „Ділі“, не міг як слід вести ані редакції ані адміністрації „Сьвіта“. Та за се годі винувати Івана Белея, що він віддався редакції „Діла“ і своєю справді тяжкою працею передержав наш політичний орган „Діло“ через кількадесять років, — бо ж в отсім його велика за слуга для нашого національного відродження...

15. Соймові вибори і друге народне віче, 1883. р.

Прикрий рік 1882, потряс цілою нашою суспільністю та вказав її, що нам годі тільки виждати і терпіти, а треба самим братись до роботи, щоб здобути собі кращу долю.

На рік 1883, припали нові вибори до галицького сойму, та до них піднято приготування захо-

дами Головного руського комітету виборчого у Львові, зложеного з обох партій, а „Рада руска“ усунулась на бік і тільки заявила загально за тими посольськими кандидатами, котрих Комітет поставить. Сей Комітет не рішав самостійно і безглядно, як се робила передше „Рада руска“, але вислукував відпоручників повітів про волю населення. Тою дорогою кандидати народної партії мали спромогу увійти до Союму, навязуючи безпосередні зносїни з виборцями. Отсе був початок демократичної організації виборчої акції. В сім напрямі незвичайно замітна була передвиборча акція в Калуськім повіті, де чотирох діяльних людей: о. Ігнатій Рожанський з Хотиня, Ярослав Коритовський купець в Калуші та Мелитон Теницький і Петро Боднарчук міщане в Калуші, перевели знамениту першу організацію повіту, що заявився проти польської кандидатури і проти руссофільського кандидата Дениса Кулачковського, а зажадав проф. Юліяна Романчука і його перепер при виборі до союму.

Але в цілім краю отся первісна організація не була іще в силі перебороти польської фалянги в злуці з правительством, і тому виборча боротьба сим разом скінчилась для нас нещасливо. Тоді трівогою ударено в дзвін вічевий і спільний комітет скликав на 29. червня 1883, друге народне віче до великої салі „Народного Дому“ у Львові під кличем: Нам треба зійтись і порадитись, як ратувати руську народність від заглади!

І дійсно зібралось тоді величаве віче у Львові при дуже значній участі селян і міщан з цілого краю. На сім вічу виголошено реферати: Василь Нагірний про економічні справи; Корніль Устіянович в шкільних справах; Орест Авдиківський про відобранне переданого в р. 1882, у власть Єзуїтів монастиря оо. Василян в Добромилі, та Наталь Вахнянин в справах правно-політичних, котрий предложив головну резолюцію:

„Високе ц. к. центральне правительство зволить в отвітній дорозі постаратись о виданне устави,

котраби галицьким Русинам, зістаючим в меншості в репрезентації краєвій, запоручила повне рівноуправненне у їх народно-політичнім життю і котра-би на будуче творила составну часть статута краєвого“...

Отсе народне віче було значно численнійше від першого віча з р. 1880, але слабше провідною думкою...

16. Крах двох банків селянських у Львові, 1883. р.

В році 1883. наступив крах так званого Банку рустикального у Львові (ц. к. уприв. галицький заклад кредитовий селянський), що був заснований в р. 1867, з правом видавання листів довжних і облігацій комунальних, як також задатків на збіже і купно господарських нарядів, як також купна і продажі недвижимостей в ціли згрошевлення їх через парцеляцію.

Лихварська діяльність того банку довела тисячі наших хліборобів до господарського занепаду і до ліцитацій ґрунтів, а легкодушна спекуляція управи допровадила сам банк до ліквідації⁶⁴).

За Банком рустикальним пішло Общое рольничо-кредитное Заведеніє для Галиції і Буковини, з неограниченою порукою, у Львові. Всякі змагання руссофільської партії до санації сього банку не допровадили до ціли. В остаточній потребі звернулися наші Руссофіли о поміч до Росії і там виеднали кілька міліонів на переведенне санації, але й се не помогло, бо довіре народу було зовсім підірване⁶⁵).

Та нікто инший, як сам о. Іван Наумович, що випросив „пособія“ від російського синдикату на ра-

⁶⁴) Щоб прийти в поміч задовженим в тім банку селянам завязали ми з початком р. 1884, ратунковий комітет у Львові, що безкобисно виеднував у ліквідаторів банку значні опусту і догідні речинці сплати довгів. Ліквідацію перепроваджував Банк краєвий, виплачуючи власникам листів 40% номінальної вартости.

⁶⁵) В „Заведенію“ були льокації фондів вдів і сиріт, як також судових депозитів. Тому поміч краю, зглядно держави була вка-

туваннє Заведенія, остаточно про сю історію ось що написав в числі 4. часопису „Наука“ з р. 1890:

„Премного повредила нам послідная історія нашого злополучного банку, когда первий раз показалось, що у нас імівших прежде самую лучшую славу честности, явились мошенники, разтративші кровавий грош народа і приведшіі банк к разоренію“...

Тоді під вражіннєм тих подій написав Іоанн Франко сатиричну поему:

„Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що плугом святу землю оре,
Святую землю в банку заставляє,
В довги впадає, як в безодне море,
І поти беся, аж послідна рація
На него спаде — ґрунту ліцітація...“

17. „Народна Торговля“ у Львові, 1883. р.

Не зражуючись отсими подіями піднімають Василь Нагірний архитєкт у Львові і о. Евген Дудкевич парох в Рудні під Львовом — думку заснування першої руської установи торговельної під фірмою: „Народна Торговля“, стоваришеннє зарєєстрованє з обмеженою порукою у Львові, з метою: корисного набування і продажі товарів, закладання крамниць, посередничення при закупні і доставі товарів та достарчування фондів до ведення торгівлі.

Першими директорами „Народної Торговлі“ поставлено: Василя Нагірного, Апольона Ничая і Северина Держка. Першим предсідником Управляючої Ради був о. Евген Дудкевич.

„Народна Торгозля“ основувалась в р. 1883. на членських уділах по 10 зл. ав. = 20. а. к., як також на вкладках до обороту. Початок її був незвичайно

зана, щоби перевести ті виплати. Але ані край ані держава не хотіли займитися ліквідацією сього банку. Сим отворено двері для російської пропаганди, бо натомісць російський цар казав виплатити потрібну суму рублів. Отсе зразок політики австрійської.

трудний, бо недовіра нашої суспільності до всякої економічної роботи, по руїнах обох банків селянських, було сильно вкорінилось. Трудности були також в доборі своїх людей, що мали вишколюватись на солідних купців. Та треба сказати, що деморалізація виплекана „русским банком“, почала продиратись

Апольон Ничай

і до сеї молоді інституції, так що її розвій і дальше існування були поважно захитані. А щоб не допустити до сього, аби „Народна Торговля“ перемінилась в „комерческую зделку“ до виманчування „пособій“ з Росії, постановила народна партія викурити з управляючого совіта і з дирекції „Народної Тор-

говлі“ всіх Руссофілів шкідників, та віддати її в руки людей чесних, що бажають дійсно розвитку нашої торгівлі.

Отсей двобій відбувся на загальних зборах „Народної Торговлі“ в дні 1. падолиста 1890, на котрих листа народовців до Управляючої Ради побідила 110 голосами проти 80 голосів руссофільських. Та на нічо

Микола Заячківський

не здалися всякі наклепи і грізби виниманням вкладок, — „Народна Торговля“ стала добре розвиватись, бо в ній обняли провід люде з чистими руками.

З молодших людей вибивались тут: Ілярій Герасимович, Філярет Гладилевич, Іван Петрушевич, Еміль Темницький і Микола Заячківський. З поміж них видержав на своїм становищі Микола Заячківський і став опісля директором „Народної Торговлі“...

18. Сойм галицький з 1883. р. і шкільні внески п. Романчука.

Новий (п'ятий) період галицького Сойму, що розпочався 15. вересня 1883, приніс зміни, згідно новості в особах. Заступником маршалка став о. д-р Сильвестер Сембратович, адміністратор Львівської Митрополії, а намісником краю п. Филип Залескі. З нових соймових виборів вийшли отсі наші послі: д-р Николай Антоневиц, Теофіль Бережницький, д-р Александер Іскрицький (зложив мандат), о. Стефан Качала, Матій Кашевко, о. Тит Ковальський (вибраний Поляками), Петро Лінинський, о. Корнило Мандичевський, Ксенофонт Охримович, Юліян Романчук, о. Микола Січинський, і Тит Сінгалевич, — так що наше краєве представництво обнижало 11 послів і 2 вірилістів.

Маршалок краєвий д-р Зибликевич привитав новий Сойм патріотичною польською промовою, в котрій між иншим сказав, що нехить сільського люду до висших верств суспільности, штучно досі піддержувана (?!), при сих виборах счезла до решти, бо наш люд сільський радо повірюєсь суспільній ерархії як природному провідникови, — а зібрані польські послі приймили сю легкодушну самохвальбу за правду, на свою потіху.

Перші розмахи наших послів при провірюванню посольських мандатів звернулись атаками проти ярких надужить властей при останних виборах і добування старостинських мандатів. Відтак п. Юліян Романчук 17. жовтня 1883, промовляв в справі народного шкільництва і його практичнійшого уладження, а п. о. Микола Січинський говорив 19. жовтня 1883, в дебаті про покритте недобору фонду краєвого. Його промова мала вже політичну ціху. Він опрокинув маршалкови краєвому, що сей забув про своє походженне з руської крови і в своїй привітній промові іще подразнив руських послів; — закинув Полякам, що вони не узглядняють прав руського народу, а живуть пустою мрією винародовлення

і польонізації; — згадав про недопущення Русина на члена Виділу краевого, та вкінці підніс потребу реформи податкового систему в напрямі прогресивного

Юліан Романчук

доходового податку і збереження minimum існування,

В часі сесії Сейму галицького в р. 1884, поставив л. Юліан Ром'анчук свій перший внесок шкільний

в справі язика викладового в школах народних і середних, — підписаний всіма нашими послами і вірилістами, як також двома польськими послами (з руського роду): Теофілем Меруновичем і Феліксом Білінським, що доповнили недостаючі два підписи до 15-ти. Сей внесок з 2. жовтня 1884, домагаєть ся зміни краєвого закона шкільного в тім напрямі, щоби громада рішала, який має бути язик викладовий в народній школі, а шкільна власть краєва малаб право затверджувати; щоби в мішаних громадах забезпечено народні школи для обох народностей, та щоби в паралельних клясах всіх шкіл середних запроваджувано безпроволочно, себто негайно другий язик краєвий: руський як викладовий, на жаданне родичів найменше 25 учеників⁶⁶).

Сей внесок вандрував зі Сойму до комісії едукційної, з комісії едукційної до Виділу краєвого, з Виділу краєвого до Сойму, з Сойму до комісії едукційної, з комісії едукційної до Сойму в р. 1885, отже більше як рік.

При отвиранню соймової сесії в дні 25. падолиста 1885, згадав намісник п. Залескі, що пораз перший засів тут гр. кат. єпископ станиславівський о. д-р Юліян Пелеш, — чим здійснилось бажанне руського населення краю.

По привітних промовах маршалка і намісника зголосив ся п. Юл. Романчук до голосу та заявив з прикрістю, що ані зі сторони правительства ані президії Сойму не чуємо руського слова, а прецінь живемо на руській землі, де руський нарід є другою

⁶⁶) Відносно середних шкіл (гімназій) не допускала Рада Шкільна краєва до паралельних кляс з язиком викладовим руським, та як сього зажадали родичі 25. учеників, то Рада Шкільна краєва перепроваджувала всякі доходження цілими роками, щоби до сього не допустити. Те сталось, коли я був в 8. гімназійній клясі в Станиславові. Нас Українців було в клясі 25, а Поляків і Жидів 9. Наші батьки зажадали тоді руського язика викладового, а польська кляса не малаб потрібного числа учеників та наша паралелька булаб одинокою 8-мою клясою в Станиславівській гімназії. З сього скрутного положення вийшла Рада Шкільна краєва так, що вирішила справу аж з кінцем шкільного року, як ми вже приступали до екзамену зрілости.

головною народністю та руський нарід має конституційно признану рівноправність і тому пригадується, що в краю є руський нарід а в Соймі заступники того народу.

На се не обізвав ся ані намісник ані маршалок.

о. д-р Юліян Пелеш

В дні 30. падолиста 1885, наступило знова перше читання шкільного внеску п. Романчука, по чім відіслано сей внесок до комісії шкільної, звідки той внесок вернув до Сойму в дні 2. січня 1886, і тоді розвинулась в Соймі велика дебата політична.

На арену виступили тут такі типи як п. Торосевич, якому приснилось, що оба народи в краю

становлять тепер один нарід а два обряди, та що тільки горстка нігілістів робить неспокій і тягне до шизми та до Москви. За ним пішов п. Голейевскі, який закинув, що більша часть нашого клєру тягне до шизми і Москви. За сими виступив п. Малецкі з пропагандою утраквізму як одинокого способу до залагодження справи, та „проти“ виступив п. д-р Мих. Бобжиньскі, що у прикрій полеміці виказав п. Малецкому його фальшиву інтерпретацію артикулу 19. основного закону з 21. грудня 1867, і між иншим сказав отсі знаменні слова: „Pozwólcie Rusinowi chodzić do szkoły ruskiej, zdobyć tam całe wykształcenie, pozwólcie mu się przekonać, że istotnie literatura ruska istnieje, że istnieje język pismienny ruski, wprawdzie nie ostatecznie wykształcony, lecz który do tego pewnym krokiem zmierza, to jestem najmocniej przekonany, że młodzieniec tak wykształcony nie pójdzie na lep rosyjskich frazesów“...

Промовляли також наші послы, та зпоміж них виголосив Станиславівський єпископ о. Пелеш замітну промову, в котрій виступив з двома протестами. Один його протест був звернений проти висказу о. Качали, що на Русі заоктройовано унію церковну — та проти сього заявив, що унія виробила ся на підставі внутрішньої „жизненної“ потреби руського народу, а не октроювали її ані Єзуїти, ані Рим, ані король польський, ані шляхта... Отсю часть його промови приймила польська сторона оплесками. А відтак виступив він з протестом проти польської сторони з приводу промов послів Торосевича і Голейевского, та сказав, що таких інсинуацій Русини не потребують обавляти ся, бо і у Відні і в Римі знають ся на лисах фарбованих.⁶⁷⁾

Вислідом сих політичних дебат було прийнятє внеску кн. Адама Сапіги, щоби звіт комісії з додатковими внесками іще раз відіслати до шкільної комісії, так що друге читанне звіту про шкільний внесок п. Юл. Романчука наступило аж 19. січня 1886.

⁶⁷⁾ Про нікчемність тих доносів пр. пор. Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego, Kraków 1904.

Тоді прийшли під раду і вирішення Союму внески більшості комісії, що обнимали в переважній частині зовсім відмінне поставлення справи, незгідне з шкільним внеском п. Юл. Романчука, так що з його внеску осталась тільки змінена на гірше частин перша про улагодження народних шкіл з другим викладовим язиком краєвим в громадах мішаних. А замість дальших частей предложено: візвати правительство, щоби запровадило виклади в руським язичі в рівнорядних перших чотирох клясах гімназії в Перемишлі, та щоби Виділ краєвий з Радою шкільною краєвою розважили справу утравкізації деяких гімназій у східній частині краю. З тих предложень перепала низша гімназія в Перемишлі, так що з великої ради не вимолочено зерна...

Але проте маршалок краєвий д-р Зиблицевич мав відвагу сказати на закінчення сесії, що вона буде памятна, хоч би нічо більше не було, бо закони і рішення, які запали в квестії руського язика в школах народних і середних — вистарчають для історії наших соймів...

Та отсе було його останне слово, бо в грудні 1886, отворив вже соймову сесію новий маршалок: граф Ян Тарновскі з Дзікова і у своїм привітнім слові докладно зазначив, що справа порозумління обох народів в краю належить до найважніших завдань краєвої політики.

В сій соймівій сесії поставив п. Юл. Романчук знова шкільні внески: про заложення гімназії з руським язиком викладовим в Перемишлі, як також таких гімназій в Станиславові, Стрию, Коломиї, Тернополі, Бережанах і Золочеві, та про заложення учительських семинарій з руським язиком викладовим, як також народних шкіл з руським язиком викладовим по містах. З тих внесків вирішив Союм 24. січня 1887, тільки резолюцію п. Бобжиньского, щоби правительство в міру доказаної потреби запровадило паралельні кляси з викладовим руським язиком в гімназії в Перемишлі. Так тяжко родилась наша гімназія в Перемишлі.

В наступаючій сесії соймовій замітний був внесок п. о. М. Січинського в справі зміни дорогового закону, щоби приготувати знесенне роботи і заступленне її додатками до податків.

Наступаюча соймова сесія тривала від 24. падолиста 1887, до 21. січня 1888.

П. Юл. Романчук знова підносить, що при отворенню Сойму не упало ані одно руське слово зі сторони маршалка краєвого і представника правительства. Маршалок граф Тарновскі відповів, що по припису соймового регуляміну мусить урядувати по польськи. Наслідом сього поставив п. Романчук внесок: на відповідну зміну соймового регуляміну, котрий переказано правничій комісії...

Політику наших послів в тім періоді Сойму галицького називали у нас „професорською“, бо представником її був професор Юліян Романчук та майже всі домагання відносили ся до рідної школи, в імя засади: хто має школу, той має нарід! Отсе була головна політична думка того часу, — а й виступи наших послів в інших справах були смілійші, як в давнійших періодах.

19. Становище Поляків в парламенті від р. 1879.

За часів так зв. автономістичного міністерства, під проводом графа Едварда Таффе, особистого приятеля цісаря Франц Йосифа, Поляки позискали сильне становище у Відні, бо не тільки вступили до правительственной більшости в парламенті, але дістали свого чоловіка в особі д-а Юліяна Дунаєвского на міністра скарбу, котрий своєю фінансовою політикою перепровадив рівновагу в австрійським державнім бюджеті та зєднав собі велике довіре у цісаря.

Коли в р. 1882, та відтак в р. 1883. посол Денис Кулачковський намагав ся виправдувати процес карний проти Ольги Грабар і товаришів надужиттями і переслідуваннем руського народу з боку польських властей в краю, то президент міністрів граф

Таффе коротко відповів йому дня 5. марта 1883, що на загальні нарікання правительство не може нічого зділати і тому належить предложити позитивні факти. Отсе було з одної сторони легковаженнем супроти посла, а з другої сторони легковаженнем самого посла, що не був в зносінах з народом та не мав в руках майже ніяких фактів надужить властей...

Ще мізернійше представлялись наші послы в новій сесії Ради державної, що розпочалась 22. вересня 1885, бо тоді п. В. Ковальський вступив до німецького клубу графа Коронінього, а прочі послы утворили були окремий клуб під проводом о. Івана Озаркевича, та в своїх виступах не раз розходили ся...

Наша краєва преса ззивала парламентарних послів до обєднання і діяльности в обороні народу, а віділ Товариства політичного „Народна Рада“ у Львові звернув ся був письмом з 9. грудня 1889, на адресу послів: о. Івана Озаркевича і В. Ковальського з представленням потреби опозиції супроти правительства. Та як п. о. Іван Озаркевич виготовив інтерпеляцію до правительства проти систематичних надужить властей в Галичині, то не міг зібрати підписів наших послів, бо пп. Охримовича і о. Мандичевського не було у Відні, а п. о. Сінгалевич не хотів підписати сеї інтерпеляції з 11. лютого 1890. Аж при кінці парламентарної сесії обізвались голоснійше наші послы, зокрема п. о. Іван Озаркевич виголосив в дні 24. квітня 1890, добру промову, в котрій докладно виказав цілий ряд ярких надужить і формальну систему переслідування нашого народу, державними властями в краю...

20. Реформа оо. Василіян, 1884. р.

„Нова хмара“ наступав на нас, загомоніло з початком р. 1884, з приводу посягань Єзуїтів на монастирі наших оо. Василіян, зглядно з причини розпочатої реформи оо. Василіян — Єзуїтами. Забір монастирів на власність Єзуїтів та польонізація

і латинізація наших оо. Василян отсе ті чорні хмари, які нависали у почуваннях нашого громадянства.

Тому скликано на 4. мая 1884, віче львівських Русинів, на котрім д-р Мих. Король виголосив докладний реферат з протестом, по чім постановлено однодушно: вислати до цісаря депутацію проти Єзуїтської реформи оо. Василян.

Д-р Ізидор Шараневич

До сеї депутації вибрало віче: Мих. Димета, поважного львівського купця і о. професора університету д-ра Омеляна Огоновського, а Ставропігійський Інститут вибрав: професора університету д-ра Ізидора Шараневича і Володислава Федоровича з Вікна. Єпископ Сильвестер Сембратович дізнавшись, що до депутації вибрано також священика в особі професора Омеляна Огоновського,

старався його наклонити, щоби не брав участі в тій депутації, та національна солідарність до сього не допустила.

Згадана депутація під проводом проф. д-ра Ізидора Шараневича дійшла до авдієнції у цесаря аж в дні 30. квітня 1885. Цесар прийняв депутацію прихильно і обіцяв загально, що зарядить що буде треба, але додав, що монастир оо. Василіян передано Єзуїтам за згодою Папи і Митрополита.

Відтак була депутація у міністрів та відвідала також польського міністра Фльоріяна Земляковського котрий сказав, що се сталось (впровадження Єзуїтів), приватно через намісника графа Альфреда Потоцького, без участі правительства, а при працянню відозвав ся до п. Ковальського: „*Bądź pan pewny, że mię ta sprawa tak samo a może więcej boli, niż pana*“...

Нова хмара прояснилась в недовгим часі. В остаточнім висліді, реформа наших оо. Василіян Єзуїтами не принесла нам національної втрати, бо реформатори найшли здорові сили в нашім народі, спосібні до самостійної віднови чина оо. Василіян.

21. Вибори до Ради державної, в р. 1885.

За ініціативою наших соймових послів зложено Центральний спільний комітет виборчий до Ради державної, дня 5. лютого 1885, хоч руссофільська партія сим разом не похочувала спільного комітету, та підсувала думку абстиненції, бо мабуть мала вже інформації про плянову акцію на розбитте руської організації виборчої.

Дня 20. лютого 1885. р. заіменувано єпископа д-ра Сильвестра Сембратовича митрополитом галицьким (28 місяців був він адміністратором дієцезії по уступленню митрополита Йосифа Сембратовича). А в дні 13. марта 1885. р. став виходити єзуїтсько-руський часопис: „*Мир*“ у Львові.

Композитором тої нової музики був граф Альфред Потоцькі в спілці з митрополитом Сильвестром Сембратовичем. Вони заснували раб-

о. д-р Сильвестер Сембратович

ську газету „Мир“ під редакцією о. Александра Бачинського, ректора духовної семінарії у Львові, що поклала собі за ціль в першій мірі упоратись з „Ділом“, та витворити нову партію, котра малаб „зречи ся шумного знамени народного ідеалу“ і допровадити до проводу людей лагідних і приємливих для високого правительства і для Поляків...

Ледви прогомоніли похвальні привіти новим владикам: митрополитови Сильвестрови Сембратовичеві і єпископови Юліянови Пелешеві (26. лютого 1885. р.) а вже галицька Русь дожилась таких „перевертів“, що при виборах до Ради державної в маю 1885, вимірено наступ проти кандидатів Центрального руського комітету виборчого з трьох боків: Поляків, правительства і так званих „митрополичих кандидатів“, — з кліки „Мира“.

З тих „перевертів“ вийшов такий скандальний вислід виборів до Ради державної, що з кандидатів Центрального руського комітету виборчого вибрано послом одинокого В. а. С. Ковальського; з митрополичих кандидатів вибрано трьох: Ксенофонта Охримовича, о. Корнила Мандичевського і о. М. Сінгалевича, та самостійного кандидата: о. Івана Озаркевича.

Але „Мир“ не здійснив ожидань своїх протекторів і в недовгій часі перестав виходити, а сі тайні затії викликали голосне недовіре в нашій суспільности до особи митрополита Сильвестра Сембратовича, який показав свій слабкий характер...

22. Оснування „Народної Ради“ у Львові, 1885. р.

Тоді провідні діячі народної партії побачили, що так далі не може бути, та щоб вийти на чисту воду приступили до заснування політичного Товариства „Народна Рада“ у Львові, і видали в дні 24. жовтня 1885, першу відозву до Русинів галицької землі і оголосили статут товариства.

Головним ініціатором був Юліян Романчук та до нього приступили зі Львова: д-р Омелян Ого-

новський, д-р Олександр Огоновський, Василь Нагірний, о. Олександр Стефанович, Іван Белей і д-р Кость Левицький, та з краю: о. Стефан Качала, Іван Борисикевич, о. Йосиф Заячківський, о. Микола Січинський, Петро Лінинський, Олександр Барвінський, і д-р Мелитон Бучинський.

о. Олександр Стефанович

В статуті „Народної Ради“ подано як ціль Товариства: розвій руської народности як самостійної народности славянської, окремішної від польської і російської, — через переведення в діло признаної її конституцією рівноправности, оборону прав руського народу і попирання його інтересів та змагань у всіх політичних, культурних, суспільних і економічних відносинах.

Та у програмній відозві піднесено, що отсе Товариство є відною давньої Головної Руської Ради з р. 1848, з її програмою, що галицькі Русини є частиною самостійного 15. мільйонного малоруського народу; що „Русская Рада“ у Львові не поставила ніколи ясної програми, ворожо виступала супроти народних інституцій, відріклась навіть руської мови та причинилась до роздору між народом, — і тому давні і молодші однодумці відновляють програму „Головної Руської Ради“ та кличуть до всіх Русинів доброї волі: Ставайте до нас, горнім ся разом! А супроти інших народів сказано, що ми не хочемо нікому відбирати його справедливих прав, але хочемо посідати наші права, та як стрітимо ворогів, то за справу народу не убоїмося ні боротьби ні жертви..

Основники „Народної Ради“, пробуваючі у Львові, уконституувались як провізоричний виділ та під проводом д-ра Олександра Огоновського і Юл. Романчука розпочали живу діяльність у всіх справах, що відносять ся до змагань нашого народу, та аж в третім році своєї успішної діяльності скликали на 2. лютого 1888, перші загальні збори Товариства. На сі збори прибуло зі всіх сторін краю парусот членів Товариства, та їм предложено обширний звіт з діяльності, як також першу програму політично-народного становища Русинів.

У сій програмі проголошеній д-ром Олександром Огоновським, сказано:

„Ми, Русини галицькі, первобитні жителі сеї землі, єсьмо частиною великого 20. мільйонного народу (мало-) руського, самостійного посеред громади народів славянських, окремого як від народу польського так і від російського“.

В дальшій часті говорить ся, що ми бажаємо добути рівність з другими народами, та хочемо: „автономії країв і автономії народів, а доки не позискаємо тої другої, не можемо одушевлятись для першої, бо без тамтої стає вона гегемонією“.

Та в кінцевій частині сказано: „Русини галицькі не можуть зрікати ся ідеалу патріотів Головної Руської Ради з р. 1848, та що ми мусимо наставати на поділ Галичини на дві частини: руську і польську, щоби досягнути наші права“...

Сим актом покладено тривкі основи політичної організації народно-української в Галичині, хоча іще довший час уживано у нас назви: Русини замість Українці та руський замість український.

Від року 1888. зачало „Діло“ виходити щодня. Отсе був незвичайно важний поступ, — що галицькі Українці поставили власними силами свій деньник!..

23. Рух між студентами високих шкіл, 1889. р.

З початком року 1889. став проявляти ся у Львові: живіший рух між студентами високих шкіл, обох народностей. Приводом до сього незвичайного руху руських і польських студентів був розпорядок львівської дирекції поліції, щоби всякі збори студентів, їх наради і відчити відбували ся тільки в присутності поліційного урядника. Проти сього розпорядку внесли студентські організації представлення до намісника графа Казимира Баденього, але він не відкликав того розпорядку. Наслідом сього, як також за прикладом студентів в Будапешті, що відбули демонстраційне віче проти проекту нового військового закону, постановили львівські студенти скликати своє віче. А щоби не мати до діла з поліцією, — скликав комітет польських і руських студентів: віче за поіменними запрошеннями до ратушевої сади у Львові на 9. марта 1889. р. До комітету належали: Русини Козловський і Будзинівський, та Поляк Каспарек.

Зібрані вибрали техника Козловського провідником зборів і розпочали наради. Між зібраними явив ся ректор університету д-р Пентак в приватнім характері та сказав, що віче є неправне, але коли вже

зібрались студенти, то най спокійно радять. Так розпочались сі наради на тему: зближення молоді до себе, відтак про потребу часопису для академіків, про матеріальні відносини академіків та визискування їх праці по канцеляріях адвокатських і нотаріальних, а далі промовив правник К. Трильовський, щоби академіки брали більшу участь в життю публичнім, аби пізніше мали свою вироблену гадку. При сім предметі була вже горячіша дебата, по котрій ухвалено: обурення на ті кривди і насильства, які діють ся в останнім часі.

Опісля порушено справу розділювання стипендій і висказано свої бажання, та на закінченне наради першого дня поставлено домаганне про зрівнанне політехніки з університетом.

Другого дня, 10. марта 1889; відбуло ся продовженне вічевих нарад і докінченне. Ректор університету д-р Пентак взивав студентів, щоби сеї наради вже не відбували, але вони не послушали його і зібрали ся тогож дня іще численніше (около тисяч студентів). В дальшій нараді поставлено домаганне, щоби власти усунули всі розпорядження, що обмежують свободу академіків. Тоді наляканий ректор політехніки Зброжек просив зібраних о спокійнішу раду. Та при наступаючим предметі про оснуванне медичного факультету і жидівської семінарії (рабінатської школи) у Львові була спокійніша рада, але зате при останних двох предметах були знова бурливі наради.

Зокрема, зложено протест проти міністра просвіти д-ра Гавча за оподаткованне науки (підвисщеннем шкільної оплати), та піднесено також протест проти проєктованого закону військового, що було найбільше прикре для австрійського уряду... Вкінці замітне є, що привіти для отсего віча прислали тільки наші студентські товариства: „Академічна Громада“ з Кракова і „Січ“ з Відня.

Оба згадані віча студентів: в Будапешті і Львові наробили розголосу в цілій державі та дійшли до відома цісаря. Цісар Франц Йосиф вислав 13.

марта 1889, шифровану депешу до президента міністрів графа Таффого в Відні:

„Ожидаючи звіту намісника хочу вже тепер на се звернути увагу, що тільки рішуче виступлення являєть ся дуже конечне супроти зборів студентів у Львові, відбуutih проти заборони ректора, та їх імпертинентських постанов, — коли не хочемо дїждатись повторення таких проступлень у всіх високих школах. Бодай в одній половині держави мусить правительство показати рішучість, коли воно в другій (половині держави) на жаль показалось немічне до вдержання ладу“.

Отсю депешу з тайного архіву цісаря, оголошену 14. вересня 1924, в „Neue Freie Presse“, подаю для зображення діяльності конституційного монарха.

Як би таке віче були зорганізували самі наші студенти, то булаб їх тяжко досягнула залізна рука намісника, але тут були разом також польські студенти і тому треба було закрити цілу справу.

Виступи молодих людей в обох половинах держави австро-угорської мали свою причину і значінне. Вони були справдішим протестом проти реакції і автократизму уряду...

24. Організація руських ремісників у Львові, 1884 р.

Заходами д-ра Корнила Сушкевича і Маркила Желехівського заснувалось було в р. 1874, — товариство рукодільників „Побратим“ у Львові. Текст статуту був видрукований в двох язиках: руським і польським. Се товариство мало на цілі: „образованне і матеріяльну підмогу своїх членів“, а іменно через:

- „1. заохочуване до ощадности;
2. уділене упроцентованих зворотних залічок;
3. уділене запомог в разях надзвичайної потреби;
4. покритє коштів недуги або погребу членів дійсних і погребу їх жен;
5. вспиране інвалідів, тож само вдів і сиріт, позісталих по дійсних членах Товариства;

6. відчити зі всяких відомостей, і забави уряджені для членів Товариства і гостей;

7. згромажене в салях Товариства для спільної забави і ігр товариських, з котрих виключають ся карти;

Михайло Спожарський

8. закладане книгозборів.“

Але отсе товариство не вдержалось. Та аж в р. 1883. відозвались наші міщане львівські, як Михайло

Сембратович, Михайло Спожарський, Павло Мартинів, Григорій Івахів, Дмитро Ковальський, Лев Качоровський і інші, і запросили мене, щоб я уложив їм статут товариства та заняв ся заснуванням, згідно їм допоміг до сього діла. Сею справою заінте-

Андрій Скородинський

ресували ся також: Василь Нагірний і Андрій Скородинський, урядник „Просвіти“, та ми доправили до щасливого заснування першої нашої міщанської організації у Львові, що поклала своєю метою: стати розсадником, з котрого відродять ся давні руські ремісники і міщане.

Товариство руських ремісників „Зоря“ у Львові постановило у своїм статуті: піддержувати житте товариське, образувати ся і матеріяльно підмагати членів.

В дні 27. мая 1884, уконституовав ся перший виділ товариства руських ремісників „Зоря“ у Львові, вибираючи головою: Василя Нагірного, заст. голови: Михайла Сембратовича, касіером: Павла Мартинова, та секретарем: д-ра Костя Левицького.

25. Друге віче академіків в Коломиї, 1884 р.

Перша громаднa вандрівка нашої молоді відбулась в часі ферій р. 1884. Провідником сеї вандрівки був студент прав Микола Шухевич, та Іван Франко написав: „Вандрівничу літопись“.

Тоді уладжено друге віче академіків Русинів в Коломиї, 7. серпня 1884, скликане товариствами: „Академічне Брацтво“ у Львові, „Січ“ у Відні і „Союз“ в Чернівцях. На сім вічу явило ся 160 академіків (студентів).

Віче отворив Ярослав Кулачковський зі Львова, та у своїм привіті згадав слова Володимира Барвінського, що нарід руський сам собі радити повинен і шукати своєї оборони на народних вічах. Зібрані вибрали провідником віча д-ра Костя Левицького, заступником д-ра Льонгина Озаркевича, та секретарів: Л. Жалківського з Черновець, Л. Воевідку з Відня і М. Світенького зі Львова.

Відтак Ярослав Кулачковський узасаднив резолюції: про заведенне руських викладів і катедри руської історії на університеті у Львові, як також гімназій і реальних шкіл з руським язиком викладовим в цілій Сх. Галичині; Богдар Кирчів: про потребу катедр з руським язиком викладовим на богословським виділі у Львові; Вол. Кобринський: про заведенне медичного виділу у Львові; Петро Кумановський: про обсаду катедри літератури і язика руського на університеті в Чернів-

цях; Євген Озаркевич: про матеріальне положення руських академіків; Микола Шухевич: про заснування літературно-наукового журналу і перепони заспокоєння сеї потреби, та Василь Полянський: про освіту нашого жіноцтва, — та потребу спроможности ширшої освіти.

По проведенню наради і ухваленню відносних резолюцій закінчив віче провідник наради д-р Кость Левицький, висказуючи, що наша будучність лежить в руках тої молоді громади, з грудей котрої виливались перед хвилею так поважні і чисті чувства любови і посвячення до всього, що своє та рідне.

Отсе віче, що відбулось без участі руссофільських студентів, поклало перед собою і перед народом програму ширшої діяльності на будуче...

26. Організаційні змагання, в дальших роках.

В р. 1886. зачали ми налаштовувати в краю: віча окружні для загального освідомлювання і організації широких мас нашого народу.

Та в р. 1887. розпочало наше товариство політичне „Народна Рада“ свою діяльність поширювати в краю. Заходами „Народної Ради“ внесено сотки петицій з краю до Ради державної у Відні, з домаганням основивання руських гімназій і учительських семинарій в нашій країні.

В отсім часі підняла була „Народна Рада“ успішні заходи у правительстві проти переслідування наших читалень і економічних товариств з боку краєвих властей.

В дні 5. жовтня 1887. р. приїхав був до Львова молодий та многонадійний міністер просвіти д-р Павло Франкентурн Гауч. Йому представилась депутація „Народної Ради“ під проводом д-ра Олександра Огоновського та висказала надужиття краєвих властей супроти руського народу, зокрема на області шкільництва. Чемний міністер прирік розглянути порушені справи і по змозі узгляднити наші домагання.

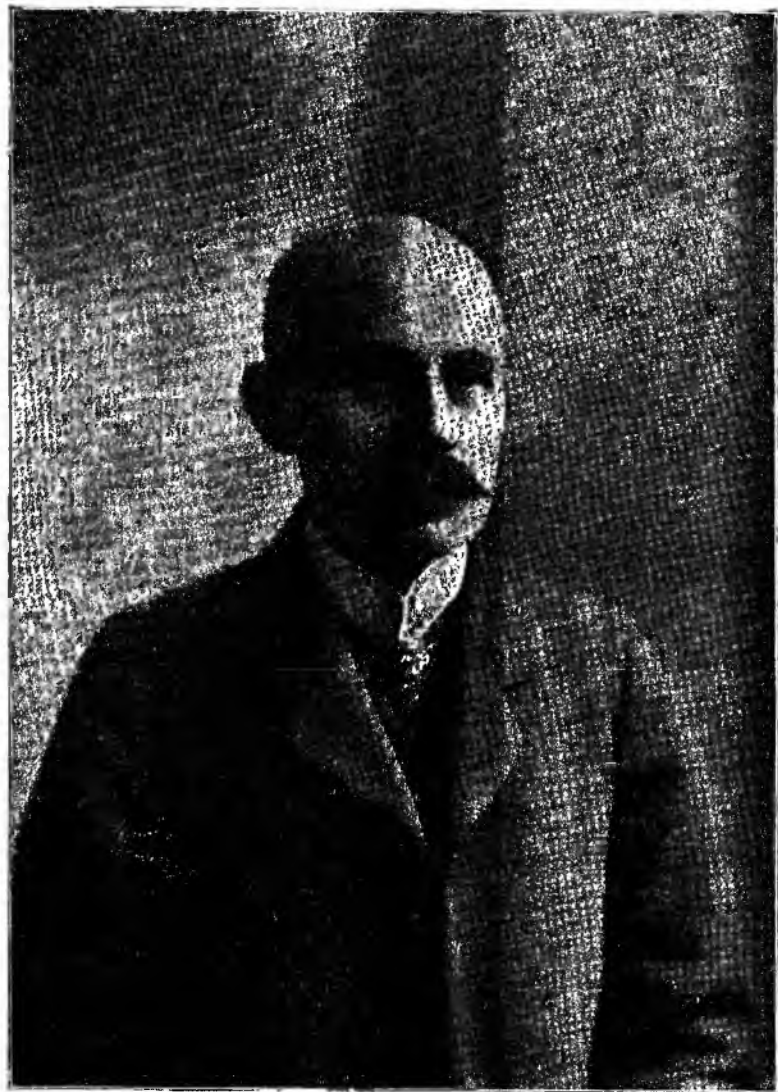
В р. 1887. появил ся „Перший вінок“, жіночий альманах, виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки, у Львові⁶⁸).

В тім році (1887), видав Василь Лукич (Володимир Лукич Левицький, тепер нотар у Винниках під Львовом) працю під наг.: „Угорська Русь, її розвій і теперішний стан“ у Львові, з друкарні Товариства імени Шевченка, — щоби галицьким Українцям нагадати їх братів, що погибають з тамтого боку Карпатів. Був час, коли Угорська Русь служила захистом для Українців, що втікали від польських панів за карпатські гори, опісля отся країна нашого народу стала занепадати, бо інтелігенція мадяршилась, а люд сільський загибав і мусів шукати нового пристанища в Америці.

З 1. лютого 1889. р. зачала виходити у Львові: „Часопись Правнича“, місячник для теорії і практики. Видавці: д-р Кость Левицький, д-р Антін Горбачевський і д-р Евген Олесницький. Річник перший вийшов у Львові, 1889. р. Річник другий 1890. р. Річник третій 1891. р. під моєю редакцією. Річник четвертий, як видавництво Наукового Товариства імени Шевченка, під моєю редакцією, 1894. р. Річник п'ятий під моєю редакцією, 1895. р. Річник шестий, як розвідки правничі секції історично-філософичної Наукового Товариства імени Шевченка, під моєю редакцією, 1896. р. Річник сьмий 1897. Річник осьмий 1898. р. Річник дев'ятий 1899. р. Річник десятый, також під моєю редакцією, 1900. р. Опісля переняв проф. д-р Станислав Дністряньський редакцію Часописи правничої і економічної, накладом Наукового Товариства імени Шевченка у Львові.

В дні 26. марта 1889. р. святкувано у Львові 25. літний ювілей русько-народного театру, та знова піднесено думку будови нашого театру у Львові.

⁶⁸) Дня 8. грудня 1884. р. відбуло ся в Станиславові перше віче жіноче і перші збори жіночого товариства.

Володимир Лукич Левицький

Та в отсім році могли ми ствердити, що в Галичині загально між народом підніс ся культ Шевченка. Роковини Кобзаря святкувано у всіх головних містах і селах галицької землі. Отсе стало нам очевидним доказом поширення національної свідомости і розуміння великої ідеї Тараса Шевченка. З другого боку ті, що не признавали самостійности руського народу попадали в лють і розпуку... „Червоная Русь“ не завагалась сказати: не хочемо руських шкіл...

27. Мала подія з великим розголосом.

Для ілюстрації тогочасних відносин подаю одну подію, про котру через довший час вандрували всілякі легенди.

В дні 28. падолиста 1884. р. умер на Клепарові за домом інвалідів: Адольф Нарольський, вислужений концепіст скарбової дирекції. Я знав його. Він був бідний, бо мав незначні побори та почував знеохоту до людей і життя (мізантроп). Був він безконфесійний та його поховано без хреста і священника, а над його гробом, на стрийським кладовищі у Львові, заспівали наші (українські) студенти: *Ще не вмерла України!*

Звідсі піднялась була у нас в краю страшна хрія проти „радикальної“ молоді, з проклинами на тему безбожности і деморалізації.

З того приводу написало „Нове Зеркало“ (сатирично-гумористичний орган):

„Землетрясці — радикали,
Як Нарольського ховали, —
Попа, правда, не взивали, —
З папіросок дим пускали!“

Отсе були хрестини назви „радикалів“, та на тім закінчилась мала подія з великим розголосом тай з часом зовсім забулась...

28. Сойм галицький з р. 1889.

В р. 1889. відбулись вибори до Сойму, та виборча діяльність в краю була зорганізована під кличем

солідарности міжпартійної. Дня 17. квітня 1889.р. уконституовався Головний руський комітет виборчий, зложений руськими послами

Йосиф Гурик

соймовими під проводом п. Теофіля Бережницького. У передвиборчій відозві до народу з 24. червня 1889, — між иншим сказано, що від висліду виборів залежить наша будучність: гаразд в краю, згідне спів-

життє суспільних верств та любов „межи обома народами“...

Перше засідання VI. періоду Сейму галицького відбулось 10. жовтня 1889, по переведенню сеймових виборів. Тут виступив новий намісник граф Казимир Бадені, що прийшов на місце Филипа Залеского та мав сильною рукою повести запущену адміністрацію краю. А наше сеймове представництво увійшло до Сейму в числі дещо збільшеним та у відновленім складі осіб.

Наших послів увійшло сим разом до Сейму 17,— так що з трьома вірилістами було їх разом 20. Між ними увійшли до Сейму два послы селяне: Олекса Барабаш і Йосиф Гурик, з котрих останний показав ся добрим бесідником і розумним заступником нашого селянства. Йосиф Гурик був вихованцем нашої народної організації в Станиславівщині, та цінним добутком парламентарним, так що й Поляки відносились до нього з повним респектом. З молодшої інтелігенції нашої увійшли до Сейму: д-р Михайло Король, д-р Теофіль Окуневський, д-р Дамян Савчак і Конст. Телишевський.

Маршалок краевий граф Ян Тарновскі у своїй привітній промові осібно привітав послів народности руської — в руськім язиці.

Посол Гурик поставив внесок з приводу елементарних нещасть, які в останних двох роках навістили наш край, та його внесок відіслано до комісії. А п. Юл. Романчук узаsadнював свої дальші внески: про закладанне гімназій з руським язиком викладовим, про заложенне учительської семінарії з руським язиком викладовим, і переведенне утравізму в існуючих учительських семінаріях, та відтак внесок, щоби комісійні справоздавці могли по руськи промовляти (24. падолиста 1889). Посол о. Кирило Гаморак підніс справу знесення інституції рад повітових; п. д-р Теофіль Окуневський поставив внесок про управильненне справи доставлювання підвод; п. д-р Дамян Савчак промовляв в справі оподаткування товариств

обезпечень від огню; п. о. Микола Січинський ставив внески: про уладженне справи належитостей

Д-р Теофіль Окуневський

з титулу будови доріг конкуренційних і в справі консумційного податку від худоби, та п. Конст. Телишевський — внески про реформу скарбових на-

лежитостей; неспорového поступовання в спадкових справах, про полекші при табулярних вписах і и.

Оживлена діяльність наших нових соймових послів звернула на себе увагу краю, на томісць руські послы в Раді державній що раз то більше тратили на своїм значінню.

ШЕСТИЙ ПЕРІОД, 1890 — 1895.

1. Нарада нотаблів, 1890. р.

Рік 1890. розпочав ся сим, що клуб руських послів соймових постановив скликати визначнійших діячів обох руських партій (нотаблів) на 25. марта 1890, до Львова на нараду, щоби: 1) усунути розлад між Русинами; 2) уложити ясну і всіх Русинів обовязуючу програму політичну, та 3) обдумати способи організації на полі політичної, економічної і просвітної діяльності.

На сю нараду для „помирєння партій“ зібралось 41 учасників, але до порозумління між ними не дійшло. Знаменне є, що на сій довірочній нараді піднесено справу поділу Галичини, та що над сим раджено, чи се можливе, чи неможливе. Отсе вказує на захитанне політичної послідовности в тодішнім провіді соймового клубу. Вельми пожиточна і конче потрібна є організація просвітної, економічної і політичної діяльності, але до того всеж таки треба мати провідну ідею. У відноснім комунікаті сказано тільки те, що тіснійший круг руських діячів зі Львова і з провінції зібрав ся на довірочну нараду, щоб приготовити реферати на зїзд, котрий має відбутись пізнійше. Та годі заперечувати, що тодішний політичний провід наслідом невідрадних обставин, що раз більше шукав за новими програмами...

2. Заснування партії радикальної, 1890. р.

Опісля в дні 6. жовтня 1890, проголосили в імені присутніх на зїзді: д-р Данилович Северин, Левицький Євгеній, Павлик Михайло, Франко Іван та д-р Яросевич Роман у своїм органі „Народ“: програму русько-української радикальної партії. До тої програми дали вони такий вступець: зваживши, що теперішні економічні, політичні і культурні потреби нашого простого народа і інтелігенції такі, що обі наші старші партії, — народовська і москвофільська, — при своїх основах і цілях, не в стані заспокоїти тих потреб, — ми, русько-українські радикали, порозумівши ся приватно в днях 4. і 5. жовтня 1890, виступаємо отсе яко нова партія під назвою: Русько-українська радикальна партія з ось якою програмою: А. Програма максімальная. „1). В справах суспільно-економічних змагаємо до переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму, то є, хочемо колективнього устрою праці і колективньої власности средств продукційних. 2) В справах політичних хочемо повньої волі особи, слова, сходин і товариств, печаті і сумління, забезпечення кождей одиниці, без ріжниць пола, як найповнійшого впливу на рішання всіх питань політичного життя; автономії громад; повітів, країв, у справах, котрі тільки їх дотикають, уділення кождому народови можности як найповнійшого розвою культурнього. 3). В справах культурних стоїмо на ґрунті позитивної науки, за раціоналізмом в справах віри і реалізмом в штуці, і домагаємо ся, щоби всі здобутки культури і науки стали ся власністю всего народа“.

В програмі мінімальній, в справах політичних, уміщено ось який уступ про ґрунт національний: зваживши, що розвій мас народних можливий тільки на ґрунті національнім, русько-українська радикальна партія в справах національних змагати буде до піднесення почуття національної самосвідомости і солідарности в масах усього

українсько-руського народу, через літературу, збори, зїзди, товариства, демонстрації, відчити, печать і т. и.⁶⁹⁾.

Така програма теоретичного соціалізму з примішкою Драгоманівського реалізму, а непримінена до життєвих обставин народу, — не могла одушевити загалу нашої суспільности і приєднати її до нової партії, — як думали засновники радикальної партії. Тому на пізніших зборах і зїздах сеї партії майже кожного року змінювано і доповнювано програму русько-української радикальної партії, так що вона відтак наблизилась до обновленої народної (національно-демократичної) партії.

Органом радикальної партії став опісля тижневник „Громадський Голос“, що з перервами виходить до сього часу...

3. Нова ера, 1890. р.

В дні 14. жовтня 1890, отворив намісник граф Казимир Бадені сесію Сойму галицького і представив нового маршалка краєвого: кн. Евстахія Сангушка, котрий у своїй привітній промові заявив між иншим, що він не відріжнює ані сторонництв ані народностей, — а запевнюючи руських послів про свої симпатії сказав по руськи: „не забуду ніколи, що мої батьки говорили по руськи“...

В часі отсеї соймової сесії наступила важна подія під знаком „нової ери“, якої змістом було наближенне австрійського правительства, та за ним галицьких Поляків, — до народної руської партії, щоби заспокоєнням національних домагань приєднати наш нарід до Австрії, — бо хоч галицькі Русини без ріжниць партій та при всякій нагоді проголошували свою лояльність супроти

⁶⁹⁾ В передмові до третього видання „Україна-irredenta“, Юліяна Бачинського (Берлін, 1924), порівнав Володимир Дорошенко тезу Юліяна Бачинського про політичну самостійність України з радикальною програмою. Чи се порівнання є стійне, викаже зміст радикальних програм.

Австрії, то австрійські політики розуміли, що ті Тирольці Сходу мусять плекати у своїй душі інші почування, коли їх не допускаєть ся до належних їм прав.

Отсе наближенне вийшло з кругів австрійської закордонної політики, щоби на східній границі держави забезпечити собі прихильність нашого народу супроти Росії. Про се говорено вже і писано в польській пресі від р. 1885, та приписувано сю думку кн. Бісмаркови, під котрого рукою ішов австрійський міністер закордонних справ гр. Кальнокі. Також підношено, що переведенне сеї політичної думки здержував цісар Франц Йосиф, покликуючись на свій договір з Поляками. Та остаточно, відношенне Австро-Угорщини до Росії, що загрожувало военним конфліктом, як не зараз то пізнійше, спонукало австрійський уряд взяти ся за сю справу, але польською рукою. Тою рукою мала бути „зелізна рука“ галицького намісника графа Казимира Баденього.

Коли отся справа стала звісною зі всяких натяків і розмов довірочних⁷⁰⁾, тоді прийшов до мене професор Олександр Барвінський і заявив, що президія „Народної Ради“ є запрошена на конференцію до намісника графа Баденього, на вечер 24. падолиста 1890, де має бути довершене порозумінне і намісник має нам предложити важні концесії політичні, а до прийняття тої угоди є одиноким компетентним нашим політичним товариством. Я вірив і не вірив тим оптимістичним висказам проф. Олександра Барвінського тай не мав охоти іти до намісника, не одержавши від нього осібного запрошення, але на твердий висказ проф. Барвінського, що се справа дуже серйозна і мене там конечно треба як секретаря „Народної Ради“, я рішив ся піти вечером до намісника. Та коли я прийшов до вступної кімнати в намісництві, застав я там проф. д-ра Олександра

⁷⁰⁾ Посол Йосиф Гурик сказав перед виборцями дня 27. лютого 1890: „Русини мають у виділі краєвим лиш одного заступника д-ра Дамяна Савчака і то не з доброї волі більшости соймової, але з волі власти державної“.

Огоновського, проф. Олександра Барвінського та послів соймових: о. Корнила Мандичевського і Константина Телишевського, а трохи пізніше прийшов митрополит Сильвестер Сембратович і тоді запросив нас намісник граф Бадені до конференції.

Конференцію розпочав намісник заявою, що австрійський уряд хоче і може попірати тільки таких Русинів, котрі бажають розвивати свою народність в межах Австрії та в напрямі згіднім з ідеєю Австрії, — при чім вказав на польську партію станьчиків, що не зважаючи на ніякі докори від своїх, станула льояльно на становищі династичнім Австрії і сим чином добула Полякам ті всі права, які вони мають нині в австрійській державі. З сього слідує, — закінчив намісник вказуючи на особу митрополита, що й ми повинні піти тою дорогою та під проводом князя церкви зібрати таку партію, з котрою моглоб правительство удержувати зносини і порозуміватись про домагання і потреби народу руського.

По сім слові намісника промовив митрополит Сембратович, та по етикетних фразах заявив, що він не може приймати на себе проведу в політиці, а буде попірати роботу таких людей, яких тут бачить, бо до них має довіре. Посол о. К. Мандичевський сказав без застережень, що він все поступав згідно з інтенціями високого правительства і далі буде так поступати. Посол К. Телишевський був очевидно заклопотаний заявою намісника, та хотів, щоби намісник предложив нам, які домагання нашого народу правительство думає заспокоїти, бо до порозуміння булиб вказані конкретні пропозиції, — але намісник давав виминаючі відповіді. Проф. Олександр Барвінський підніс справу заспокоєння культурних домагань руського народу, зокрема на області шкільництва. Проф д-р Олександр Огоновський був тоді вже тяжко недужий, та подражнений промовою намісника сказав, що він не розуміє: чого нас тут завізвано, бо коли правительство не має до нас довіря, як се виказуєсь зі слів п. намі-

сника, то не треба з нами переговорювати, а нам знова не іде про якісь концесії або акти ласки, бо ми жадаємо, щоби австрійське правительство на підставі обов'язуючих законів виконувало супроти нашого народу те, до чого є обов'язане, а до сього не треба ніяких переговорів ані вишукування якихось нових Русинів.

В сім критичнім моменті старався намісник залагодити непорозуміння і заявив, що він нікого з присутних не посуджував про нельояльність, а зі свого обов'язку піддав тільки думку до полагодження справи, що нам всім лежить на серці.

Вкінці промовив як наймолодший віком в сім синедріоні і сказав, що у нас є своє товариство політичне і своя народна програма, та про се не може бути мови, щоби ми основували якусь нову партію, і на сім становищі стоїмо, що ми маємо право заступати наш руський нарід, а ніхто інший, та ми є готові порозумітись з австрійським правительством на основі рівноправности нашого народу, — най правительство рішучо на се відповідь.

Нарада закінчилась без якогонебудь приречення зі сторони намісника та якоїнебудь угоди, а тільки зазивом намісника, щоби ми розважили справу, бо вона не дасться відразу полагодити.

Я відпроваджував пізнім вечером проф. Олександра Огоновського додому, та він був невдоволений тим, що нас впроваджено в блуд про якісь важні пропозиції правительства і втягнуто в зовсім іншу розмову з намісником...

Наступаючого дня, 25. падолиста 1890, несподівано виступив перший з руських послів п. Телишевський в соймовій дебаті бюджетовій з угодовим пропозицієм супроти Поляків, кажучи між иншим: Дайте щиро і отверто можливість розвою народности руської в інтересі краю і держави, а я головою наложу за те, що таке порозумінне, котре ґрунтуєся в нашім спільнім інтересі, уґрунтує і добробит краю; глядайте за тою дорогою, котра би нас, Русинів і Поляків поєднала так, щоби нарід мій, нарід українсько-

руський міг знайти запоруку, що він в будучности стане на полі просвіти національної; що він почуєть ся народом рівноправним з народом польським, а я вам ручу, що він, як єсть льояльним супроти династії і держави, станеть ся також льояльним супроти народу польського...

За п. Телишевським виступив голова руського соймового клубу п. Ю. Романчук і проголосив програму Русинів — народовців. Програмою тих Русинів єсть (сказав він): признаванне самостійности своєї народности і свого язика та особливша дбалість о свій язик і свою народність; — вірність для австрійської держави і пануючої династії; — вірність для греко-католицької церкви; умірений лібералізм і старанне о розвій селянства і міщанства. Далі сказав, що має ще тільки довіре до правительства і відкликуєть ся до нього, щоб воно вглянуло глибше в руську справу, та відносило ся з рівною прихильністю до одного і другого народу. А супроти Поляків сказав: „Хочете згоди, то ми до згоди все готові, — коли хочете конче борби, ми підіймемо борбу!“...

У відповіді на сі енуціяції обох наших послів заявив намісник граф Казимир Бадені, що правительство бажає, щоби кожда народність розвивала ся свобідно в границях і рамках конституції, але не дасть ся заперечити, що ті наміри правительства стрічають деколи трудности, викликані браком виробності або неясним поступованнем. Маєте панове, казав далі намісник, можливість розвивати народність руську як таку в Австрії, в напрямі згідним з ідеєю державною, на основі привязання і вірности до престола і держави та на засадах сполуки з світом католицьким і цивілізацією західною. Ті засади мусять бути не лиш завсіди ясно висказані, але й ясно, щиро та з доброю вірою практиковані і для того потрібно рішучо отрясти ся і увільнити ся від всего, що, як самі констатуєте, існує та розвоєви руської народности на основі чисто австрійській перешкаджає. Треба боротись зі всі-

ми, котрі допускають ся в тім згляді якихсь суперечностей або неясностей. Другою трудностю є прояви, виказуючі брак доброї охоти до спільного пожиття обох народностей, котрим доля присудила жити на одній землі. Ті два кличі нехай вас панове зєдинять під проводом князів церкви руської в Галичині, а рух такий знаменито улекшить правительству завдання і обовязки, до котрих воно почуваєть ся...

З промови посла о. Січинського годить ся зазначити сей висказ: Нічого не бажаємо, тільки свобідного розвою елементу малоруського, щоб тут в австрійській Русі утворив ся центр, до котрого би гравітувало руське тіло і руська душа, чи вона на Буковині, чи на Угорщині, чи в Галичині чи за кордоном...

Другого дня, 26. падолиста 1890, промовив „защитник“ руссофільської партії посол Антонович та закинув п. Романчукови і його товаришам „предательство“. Ся промова викликала заяву митрополита Сильвестра Сембратовича, котрий сказав, що проголошена п. Романчуком програма не є нічим новим, а тільки ствердженням тих підвалин нашого національного життя, які поклали наші патріоти в р. 1848; що всі, котрі сеї програми тримають ся, не є ренегатами або відступниками, а хто її не прийме, той не має місця на нашій Галицькій Русі...

На отсю акцію п. Романчука і товаришів накинулась найзавзятійше „Червона Русь“, орган руссофільської партії, та за ним радикальний „Народ“, прозиваючи Русинів-народовців руськими станьчиками, а проголошену п. Романчуком програму клерикальною і сервілістичною та закидуючи йому, начеб він занастив руську справу, — так що в краю закипіла відтак нечувана боротьба міжпартійна.

При закінчанню соймової сесії, 29. палоліста 1890, п. Романчук дякував намісникови за те, що він зробив надію на більше узглядненне інтересів руського народу. Намісник граф Казимир Бадені

відповів, що ми собі посполу ніяких інших зобов'язань і приречень не робили, як тільки ті, що ми тут отверто собі взаїмно висказали⁷¹⁾.

4. Перші наслідки нової ери.

Руський соймовий клуб розбив ся, бо послы: Антоневич, Кулачковський, Герасимович, Барабаш, о. Сірко, Рожанковський, і Король зажадали, щоби п. Романчук зложив достойнство голови клубу, а послы: Романчук, Савчак, о. Січинський, Телишевський, о. Мандичевський, Охримович, Гурик, о. Гаморак і Окуневський постановили далі творити соймовий клуб.

По закінченню соймових нарад вислав виділ політичного Товариства „Народна Рада“ у Львові письмо до п. Юліяна Романчука з заявою повної солідарности, при чім сказано, що солідарне поступованне Русинів народовців з елементами, непризнаючими нашої самостійности національної і права до культурного розвою нашої нації як такої, — є неможливе, бо при солідаризуванню Русинів народовців з тими елементами в політичнім діланню — національна та політична програма Руси галицької почала що раз більше затемнюватись з очевидною шкодою для всестороннього розвою руського народу...

Відтак, 9. грудня 1890. р. оголошено відозву до Русинів галицької землі, підписану єпископатом, нашими соймовими послами і виділом „Народної Ради“, та на день 26. грудня 1890, скликано загальні збори членів Товариства „Народна Рада“ у Львові, на котрих однодушно одобрено становище, яке заняли пп. Романчук і товариші і вибрано п. Романчука головою „Народної Ради“...

Але на сім не скінчило ся. В краю скликувано масові віча, на котрих одобрювано ясне поставленне руської справи в Галичині і виголошувано

⁷¹⁾ В дійсности не заключено ніякої угоди, опертої на позитивних умовах, — ані з Поляками ані з австрійським правительством, а все скінчилось на побажаннях.

признання п. Романчукови та засипувано його письмами похвальними, а з другого боку партії: руссофільська і радикальна намагались викликувати недовіре супроти особи п. Романчука та розбивати народну партію. За сим рухом проти „нової ери“ пішла була також частина нашого студентства. Зокрема, у Відні члени товариства „Січ“ під проводом Йосифа Партицького постановили відновити зносини з руссофільським товариством „Буковиною“, щоб разом валити політику п. Романчука і народовців. А відтак ці подвиги віденських „кнайп“ описувано в „Червоній Русі“ — на потіху Руссофілів... Таке то бувало у нас страшне завзяття проти своїх, хоча його не конче було треба...

Та народна партія не зважала на ті супротивности і неоправдані докори, ба навіть посуджування про зраду народу, а старалась на всіх областях життя використати усі полекші уряду, щоби добути для народу спромогу свобіднійшого розвою власними силами. Маючи те на увазі піднесено прапор національно-політичний: організація у внутрі і акція на вні.

Сим часом доходила X. сесія Ради державної до кінця, а правительство графа Таффого стратило більшість в парламентах, бо старочеська партія зачалась розпадатися, а молодочеська партія не допускала до переведення „чесько-німецької угоди“. Тоді відрочено в дні 20. грудня 1890, Раду державну, та в місяці січні 1891. р. її розв'язано. Міністер скарбу д-р Юліян Дунаєвскі уступив та на його місце прийшов д-р Еміль Штайнбах, визначний соціяльний політик, що мав виповнити занедбання свого попередника в напрямі реформи австро-угорської валюти. В році 1892. перепровадив він устійненне коронованої золотої валюти в Австрії.

Заки се сталось прийшли нові вибори до Ради державної під авспіціями нової ери. Зокрема, правительство графа Таффого хотіло ратуватись сими виборами, щоби допровадити до порозумління народів.

Зараз по урядовім розписанню виборів до Ради державної оголосив Руський центральний комітет відозву передвиборчу до Русинів, з 29. січня 1891. Сей комітет зложено з відпоручників: наших послів, Товариства політичного „Народна Рада“ і князів церкви, значить з трьох груп народної партії. Головою комітету вибрано п. Юліяна Романчука. Руссофільська партія провадила акцію виборчу під фірмою „Ради русскої“ та радикальна партія також пішла окремо і поставила своїм кандидатом д-ра Северина Даниловича на Коломийський округ виборчий. Таким способом пішла акція виборча шляхом боротьби міжпартійної, при чім не обійшлося без демагогічних ключів, мов би руські народовці запродали правительству руського хлопа...

А вислідом виборів з 2. марта 1891. р. було те, що до Ради державної вийшло всего сімох послів з народної партії: Юл. Романчук, К. Телишевський, Ол. Барвінський, Адольф Подляшецький, Ксенофонт Охримович, о. Корн. Мандичевський і о. Йосиф Брилинський. Що такий вислід виборів не міг нікого зпоміж Русинів вдоволити, се є самозрозуміле, бо Русини не одержали навіть половини мандатів, які мали з виборів в р. 1873, та які їм належали ся на підставі ординації виборчої. Отсе було перше розчарованнє з нової ери...

5. Становище вижидаюче, 1891. р.

Перед отвореннєм Ради державної, що наступило 9. квітня 1891, відбули наші нововибрані послы на раду у Львові, та вирішили утворити один клуб, а супроти правительства заняти становище вижидаюче.

Престольна промова цісаря заповіла здійсненнє рівноправности всіх народів держави. Але отсе була звичайна фраза, бо ані правительство графа Таффого ані сам цісар не думав по правді перевести рівноправність своїх народів. Прецінь в попередних сесіях Ради державної були внески: графа

Вурмбранда, Шаршміда і товаришів про уладженне відносин язикових і національних по думці артикулу 19. основного закона з р. 1867, та сею справою ані правительство ані цісар серйозно не занимались, — бо вони вже передше продали національні концесії упривілеєним народам і той гріх мусів при всякій нагоді карати Австрію.

Тому в Палаті послів Ради державної виринули думки про потребу реформи виборчої, щоби допустити до виборчого права маси населення і сим проломити панування всемогучої бюрократії. Під сим кличем повставала австрійська соціяльна демократія та пп. Пернерсторфер і Тільшер піднесли вже в р. 1891, домаганне запровадження загального, рівного і безпосереднього права виборчого. За сим домаганнем пішов також д-р Карло Люеґер, творець християнсько-соціяльної партії. Наше нове представництво парламентарне заявлялось поки що за поступенним поширюваннем виборчого права...

Та правительство графа Таффого не вийшло побідно з виборчої кампанії і не маючи безпечної більшости, мусіло шукати помочі у німецьких лібералів.

В таким положенню увійшло наше нове представництво до австрійського парламенту, в числі 7-мох супроти 56-ти Поляків.

А наша організація в краю мала безпроривно вести роботу між народом, у внутрі, значить у себе дома.

До нашої преси прийшов новий товариш: урядовий орган „Народна Часопись“, як видимий знак нової ери, та зачав був по думці своїх патронів піднимати голову до роблення політики, так що треба було собі випросити всякі лекції політичні згід „кавок“. Згодом стала „Народна Часопись“ добрим органом інформаційним, під редакцією п. Кирила Кахникевича.

Наші послы до Ради Державної зібравшись у Відні проголосили в дні 1. червня 1891. р. програму репрезентації руського народу в Раді державній „Руський Ключ“, в котрій заявили, що будуть заступати

права і інтереси руського народу для його національного, політичного, культурного і економічного розвою як окремішньої індивідуальности.

В адресовій комісії Палати послів поставив п. Романчук запит, чи правительство є готове в дорозі адміністраційній перевести рівноуправленне Русинів. На сей запит відповів президент міністрів граф Таффе, що бажання Русинів будуть узглядені. Відтак в бюджетовій комісії поставив п. Романчук резолюцію про заложення нової руської гімназії, але по запевненнях Поляків, що вони в Соймі ухвалять заложення руської гімназії, - відступив він від свого внеску.

В дні 19. червня 1891, виголосив п. Романчук в Палаті послів довшу промову політичну, в котрій виказав, що австрійські мужи державні і правительства не мають зрозуміння для руської справи, а ми ждемо на відповідні міри правительства. По нім промовив п. Барвінський та домагався активування руських катедр правничих і заложення катедри руської історії на львівським університеті, одної руської гімназії і учительської семінарії як також покликання руського висшого урядника до міністерства просвіти. А п. Подляшецький підніс у своїй промові домагання Русинів на области судівництва, як також устанавлення руського референта в міністерстві справедливости. Також п. К. Телишевський представив домагання нашого народу при дебаті над міністерством оборони краювої і над міністерством скарбу. Та загалом тодішна діяльність наших послів парламентарних була згідлива і старанна.

У вересні р. 1891. відбуло ся в Стрию перше віче „руських женщин“ з Галичини і Буковини, заходами пп. Наталії Кобринської і Євгенії Ярошинської. Головною темою нарад сього віча була справа допущення жінок до студій університетських та креовання жіночих гімназій, за чим пішли відносні петиції на руки наших послів у Відні...

Колиж в парламенті зачала радити комісія для реформи виборчої з кінцем р. 1891, то й у нас

в краю розпочалась агітація за заведенням безпосередних виборів до Сейму і до Ради державної. Сю акцію підняли насамперед: Підгірська Рада в Стрию під проводом д-ра Евгена Олесницького і Народна Рада в Турці під проводом п. К. Телишевського...

Та думка залагодження міжпартійної боротьби зачала знова виринати, а підніс її п. К. Телишевський

Наталія Кобринська

Ольга Кобилянська

на окружнім вічу в Турці, що зажадало скликання зїзду мужів довіря зі всіх партій і поєднання. Таким чином почав витворюватись політичний хаос з кінцем р. 1891, бо одні напірали на п. Романчука, щоби перейшов до опозиції проти правительства і заключив міжпартійний компроміс до спільної боротьби, а другі наставляли на те, щоби видержати на становищі виживаючим і тим часом у внутрі скріплювати ся.

6. Реформа в Товаристві „Просвіта“, 1891. р.

З розвитком Товариства „Просвіта“, котре уважалося матір'ю нашої народної організації, ставлено що раз більші вимоги до „Просвіти“. Зокрема з кінцем вісімдесятих років зачали підноситись голоси, що за мало є ширити саму просвіту між народом, а треба йому дати способи до поліпшення його матеріального

биту, значить треба звернути більше діяльності на справу економічну в „Просвіті“. При тім питанню відзивались голоси за потребою такої організації між народом, як мають її Поляки в товаристві „Кружків рільничих“, де приєднують і наших селян-хліборобів. Відносний внесок поставив був п. Олександр Колесса на загальних зборах „Просвіти“ в Коломиї дня 29. серпня 1890. р.

Розваживши отсі голоси і домагання предложив головний віділ Товариства „Просвіта“ у Львові надзвичайним загальним зборам членів, що відбули ся 25. марта 1891. р. „новий статут „Просвіти“, який перемінив „Просвіту“ з товариства просвітнього на товариство просвітньо-економічне. З „Просвітою“ злучено читальні „Просвіти“, які на підставі нового статуту, між иншим мали: запроваджувати у себе шпіхлірі зі збіжем — спільними силами членів, спілки рільничо-господарські і промислові між своїми членами, закладати крамниці на спільний рахунок; старати ся про заложенне власної каси позичкової та каси ощадности, як також помагати своїм членам при закупні насіння, машин і нарядів господарських та вишукувати для них жерела зарібків⁷²⁾.

Такий статут ухвалили загальні збори членів „Просвіти“ та намісництво у Львові приймало се до урядової відомости рескриптом з 18. серпня 1891, ч. 59.616. До переведення в життє постанов нового статуту видало Товариство „Просвіта“ поученне: Що має робити „Просвіта“ на основі нового статуту, написав д-р Кость Левицький (Львів, 1892).

Одним з ідейних піонерів нашого економічного відродження був Данило Тянячкевич, духовний Закомаря, засновник і голова „Закомарської Правди“ (1883. р.), що мала на меті: бідних людей у їх великій біді ратувати сим, що їм позичаєть ся на їх власні потреби, чи то домашні чи при господарстві чи

(⁷²⁾ Пр. пор. Перший український просвітньо-економічний Конгрес, уладжений Товариством „Просвіта“ в сороклітє засновання, у Львові в днях 1. і 2. лютого 1909. року, Львів, 1910.

при ремеслі, і се або без проценту або за невеличким, котрий знова збираєся в користь цілої громади.

В сих касах „на лад Закомарської Правди“, мав священник місцевий з патріотизму трудитись, — та показалось, що як раз те жаданне безкорисного труду було головною причиною упадку сеї думки...

7. Синод провінціальний, 1891. р.

В дні 24. вересня 1891. р. почав ся у Львові: Русько-католицький Синод. Всіх священників було около 140. До нарад допущено також сеніора Ставропігійського Інституту: професора львівського університету д-ра Ізидора Шараневича. Тут приїхав був також делегат папський архієпископ Чіяска.

Наради Синоду (в комісіях) були дуже бурливі ізза того, що єпископи хотіли ввести в наш обряд 40 латинських святих і начатки целібату. Отсе подаю на підставі записок професора університету д-ра Омеляна Огоновського.

Всі наради Синоду були тайні і тому поширювались всякі трівожні вісти про небезпеку для нашого обряду, та енергійна оборона нашого духовенства, зібраного на Синоді, не допустила до нарушення окремішности і самостійности нашого обряду, — при чім погребано також справу целібату...

8. Заснування Товариства „Дністер“, 1891.

Цілими роками велись у нас наради про потребу свого товариства асекураційного: вогневого і життєвого. Я був іще дитиною, як до дому моїх родичів заїздили всякі агенти асекураційних товариств: Ацієнди, — італійсько-жидівської; Славії, — чеської, та Краківського товариства взаїмних обезпечень. Кождий з тих агентів захвалював своє товариство та доказував, що всяке инше товариство банкрутує і тому тільки його товариство є безпечне і корисне для обезпечення.

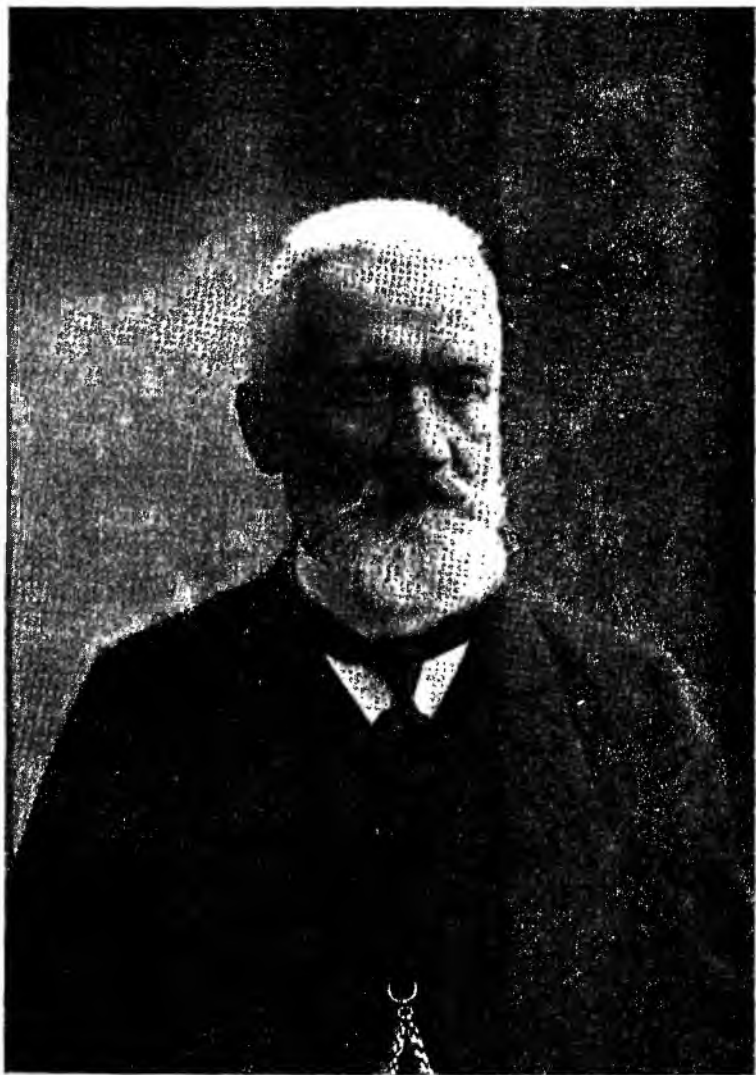
По кожній такій непрошеній гостині всяких „дури-світів“ — наступало дома розважування: чому всякий має нас визискувати і чому ми не маєм своєї асекурації? На се ішла відповідь, бо у нас нема своїх людей, що уміють вести таке діло та нема у нас потрібних грошей на таке підприємство, а воно є трудне, коштовне й ризиковне... І такі виправдування та роз-

Д-р Стефан Федак

важування ішли у нас десятками років, аж доки не найшлись люде сильнішої волі і кріпкої віри у власні сили.

Заходами: д-ра Стефана Федака, Василя Нагірного, д-ра Дамяна Савчака, Теофіля Бережницького і товаришів повстала в р. 1891. наша асекураційна інституція: „Дністер“,

Василь Нагірний

товариство взаїмних обезпечень у Львові, засноване на підставі рескрипту міністерства внутрішніх справ у Відні з 7. грудня 1891, ч. 22.751.

Оснoване на взаїмности розвинулось се товариство у вогневім відділі в солідну і поважну інституцію, завдяки витривалій праці дирекції, зокрема умілости знаменитого технічного директора д-ра Ярослава Кулачковського.

При асекураційнім товаристві „Дністер“ заснувано в р. 1895: Товариство взаїмного кредиту „Дністер“ з обмеженою порукою у Львові, щоби подавати своїм членам матеріяльної помочі.

Життєвого відділу не провадив „Дністер“ самостійно, бо ще не мав на се концесії, — але провадив агенцію Краківського товариства взаїмних обезпечень...

9. Руссофільське віче у Львові, 1892. р.

На день 2. лютого 1892, скликала руссофільська партія своє віче до Львова, щоби задемонструвати проти Народовців. Дехто з наших громадян побоював ся тоді, що розярені „новою ерою“ Руссофіли — підбурять весь нарід проти нас. Але так не сталось...

До тої демонстрації намагалась також фракція радикалів приступити, але перший виступ п. Будзиновського на тім вічу не вдався.

З нарад сього віча замітна була промова о. Теофіля Пауликова, котрий сказав, що їх партію творять: Русини старої історичної партії австрійських Русинів, та вони не гравітують в політичних відносинах ні до Росії ні до якогось видуманого королівства українського, — вони вірні і лояльні для австрійської династії...

А політичний референт д-р Іван Добрянський проголосив між иншими крутіїствами, що польські агенти в р. 1863, втягнули доволі много руської молоді в „возстаніє“ та поширили поміж нею думку сепаратизму... Та в поставлених резолюціях

Д-р Ярослав Кулачковський

висказав він жаль, що п. Романчук проголосив програму не порозумівшись з соймовим клубом і тим викликав роздор між партіями в краю, — тому визнаєсь клуб послів соймових, щоби поступав в солідарно...

Впрочім руссофільська партія мала в тім році велику журбу, бо в школах запроваджувано правопис фонетичний, проти чого Руссофіли протестували всякими способами, але розумієсь — безуспішно.

На сьому скінчилась велика буря, та одинокою розрадою для Руссофілів було оповіщення наших Ординаріятів і Консистерій, що вони будуть держатись, як дотепер, етимольогічно-фонетичного правопису (!?).

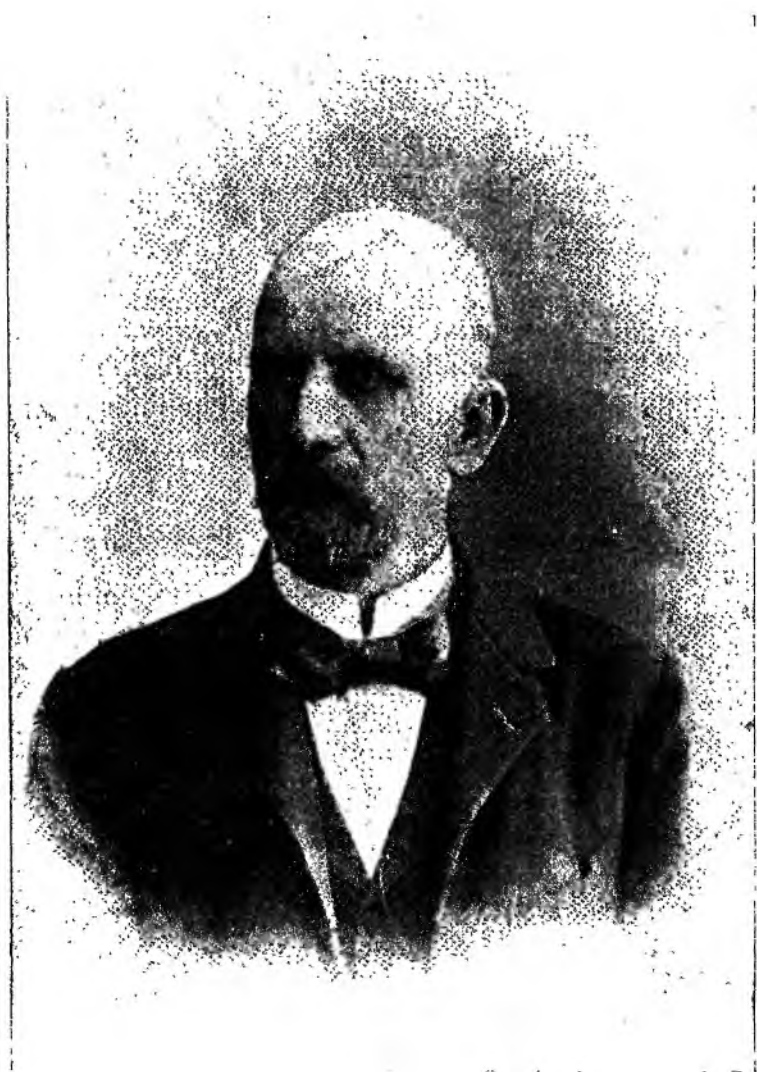
А митрополит Сильвестер Сембратович заборонив духовенству читати часописи: „Народ“, „Хлібороб“ і „Галицьку Русь“...

10. Прояснюванне новоерської політики.

Сойм галицький, що протягом 1891 р. не був скликаний, зібрався на сесію аж в дні 3. марта 1892, котру отворив маршалок краєвий князь Евст. Сангушко та привитав також послів руської народности, як що року в їх мові і згадав про заяви руських послів при кінці попереднього Сойму, котрі замінені в діло можуть благотворно вплинути на краєві відносини, як будуть служити підставою до щоденного життя.

Коли п. Антонович і товариші поставили 11. марта 1892, внесок в справі реформи ординації виборчої до Ради державної, Сойму краєвого і Рад повітових на засаді загального права голосування, евентуально безпосередного тайного голосування в курії сільських громад, то сей внесок відразу при першій читанні відкинула польська більшість соймова, не відсилаючи навіть внеску до комісії.

Відтак п. Гурик узасаднював свій внесок про знесення мит дорогових і мостових, п. Окуневський про знесення патронату церковного, п. д-р

Д-р Дамян Савчак

Савчак про заложенне одної гімназії з руським язиком викладовим, та п. К. Телишевський про запровадження безпосередних виборів з курії менших посілостей.

Тоді зайшла замітна подія, що не тільки внесок п. Антоневича, але також внески пп. Окуневського і Телишевського відкинула польська соймова більшість відразу без приділення до комісії!

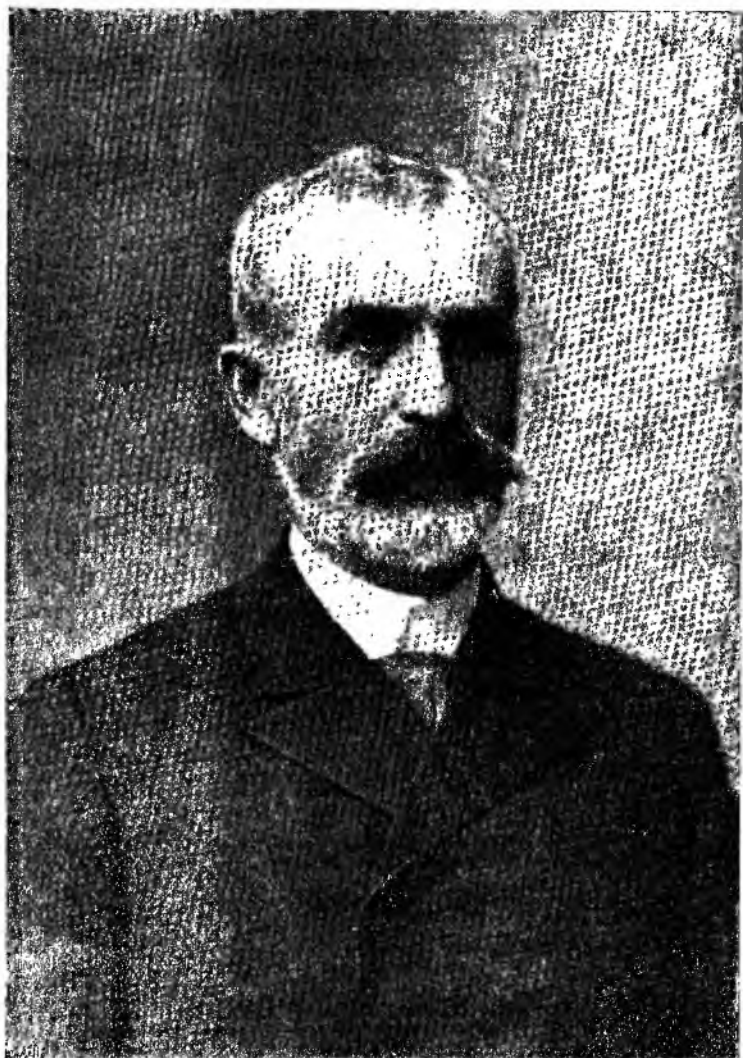
За те в дні 19. марта 1892, ухвалив Сойм майже одногослосно резолюцію в справі заложення руської гімназії в Коломиї.

П. Романчук був тоді недужий і тому відносний внесок ставив п. д-р Савчак. П. о. М. Січинський звернувся був у своїй промові до правительства і домагався від нього: консеквентного і рішучого ділання, а п. д-р Савчак при кінці тої сесії соймової прихильно розпрацавався з краєвим маршалком, польськими послами і намісником (9. квітня 1892), — значить становище наших послів було тоді прихильно-вижидаюче.

В місяці маю 1892, була депутація парламентарного руського клубу у президента міністрів графа Таффога, щоб йому представити наші домагання, та граф Таффе відповідаючи сказав депутації наших послів, що він сподіється, — що остаточно й руська справа домашна (die ruthenische Hausfrage) буде корисно розв'язана...

Отся відповідь свідчить як австрійський прем'єр розумів нашу справу. Той висказ графа Таффога викликав некорисне вражіння в нашій суспільности.

В сім місяці відбулась нарада наших професорів в Раді шкільній краєвій у Львові, під проводом заступника президента д-ра Бобжинського, в справі устійнення руського правопису в школах галицьких. Покликана анкета заявила 63 голосами проти 21 голосів, за впровадженням фонетичного правопису (25. мая 1892). Так покінчено у нас спір правописний, що тривав майже пятьдесят років, — хоча ще полишилися були тоді деякі етимологічні недобитки, як Руссофіли, Ординаріяти і Консистерії...

Теофіл Березницький

При сій нагоді треба іще згадати ореченне Трибуналу державного у Відні з 25. квітня 1882, ч. 54, котрим висказано, що власти обовязані є на руські письма відповідати не тільки руським язиком, але також руським письмом, — чим знова покінчено спір про уживанне латинського, зглядно польського письма в наших язичі.

В сім часі, група руських священників в органі „Душпастир“ підняла була думку, щоби наше духовенство зорганізувати в окрему політичну партію клерикальну та над сею справою розпочались прилюдні дебати.

В парламенті вели ся в місяці липні 1892, завзяті дебати в справі предложень міністра скарбу д-ра Штайнбаха про устійненне коронової валюти золотої, за чим також голосували наші послы, зі зглядів предметових. При сій нагоді прийшло до полеміки між молодочеським послом Вашатим а п. Барвінським. Коли п. Вашатий величав Росію та обставав за Русинами в Австрії, то п. Барвінський відповів йому: Ми Русини не є малолітні та дякуємо вам за опікунство і протекцію...

В осені р. 1892. відбулась друга сесія Сойму галицького та при отворенню сеї сесії, маршалок краєвий князь Сангушко згадав про змагання до згідного пожиття з другою народністю. Намісник краєвий граф Казимир Бадені заявив іменем правительства, що рух еміграційний в повітах: збаражським і скалатським не був викликаний політичною агітацією, але зле зрозумілою квестією хліба... У своїй промові сказав він також, що на підставі найвисшої постанови отвираєть ся в сім році першу руську клясу при гімназії в Коломиї.

В бюджетовій дебаті виступив п. Антоневич з доріканнем за впровадженне фонетичного правопису, присуджуючи в тім вину Полякам. П. Романчук виказував, що як наша діяльність буде параліжувана політикою правительства і Поляків, то на них спаде за те повна одвічальність. Посол Окуневський виказував соціяльні недомагання нашого селянства,

що кличуть помочі для поліпшення долі хліборобського населення. А п. д-р Мих. Король у своїй промові піддав строгій критиці діяльність краєвих властей та закінчив її ось якою заявою: „Если правительство хоче, щобисьмо ся розвинули під егідою австрійської держави як самостійний нарід славянський, най змінить своє поступованне, а я запевняю в імени моім і моїх товаришів, що жалоби і борби наші скінчать ся, а їх місце займе спільна праця над добром того краю, котрий спільно замешкуем“. Д-р Король належав до староруської партії, але руссофілом ніколи не був, а отся його заява з 24. вересня 1892, мала на меті приєднати всіх щирих Русинів до народної програми...

11. Збори „Народної Ради“ з р. 1892.

В дні 27. грудня 1892. р. відбули ся загальні збори політичного товариства „Народна Рада“ у Львові, на котрих устійнено „народну програму“ по думці програмових заяв Головної Руської Ради з р. 1848., перших загальних зборів „Народної Ради“ з р. 1888, та заяв наших соймових послів з р. 1890 і послів до Ради Державної з р. 1891. Справу представив загальним зборам заступник голови д-р Кость Левицький.

В основній народній програмі зясовано правно-державне становище народу руського в Галичині: „як части народу русько-українського, що утративши самостійність державну, борю ся віками за свої права державно-політичні, — а ніколи не зрікав ся і не зрікаєть ся прав самостійного народу, — без огляду на час і спосіб осущення своїх прав національних“. Та шляхом до здійснення сього ідеалу нації є: довести наш руський нарід до самосвідомости політичної, щоби цілий нарід руський був в силі берегти і добувати повні свободи.

З уваги на історичне значінне подаю дословно першу устійнену народну програму, прийняту збором

мужів довіря товариства політичного „Народна Рада“ у Львові, дня 24. н. ст. марта 1892, — та опісля загальними зборами „Народної Ради“:

„Ми Русини галицькі, часть народу русько-українського висше 20-ти міліонового, маючого за собою тисячлітну минувшість історичну, — народу, що утративши самодільність державну боров ся віками за свої права державно-політичні, а ніколи не зрік ся і не зрікає ся прав самостійного народу, — як первісні жителі Руси галицької котру по розборі Польщі прилучено до Австрії, на основі давних претенсій корони угорської, — найшовши в державі австрійській, перше з волі монархів австрійських а відтак силою конституції, услівя до свобідного розвою національного, — придержуючи ся серед теперішних обставин державно-політичних заявлень програмових: „Ради народної руської“ з року 1848-го, перших загальних зборів „Народної Ради“ з року 1888-го, руських народних послів соймових з року 1890-го і руських послів Ради державної з року 1891-го, — постановляєм:

„I. Хочемо всесторонного і свобідного розвою нашої руської народности, яко самостійної народности словянської, а свідомі своєї індивідуальности національної і культурної. бажаємо успішного розвою руської суспільности, в напрямх: просвітнім, економічним, культурнім і політичним.

„II. Хочемо просвітою будити наш руський нарід до самосвідомости горобжанської, помагати йому до дальшого розвою духового і піддержувати почутте національне, — уважаючи нарід підставою нашої сили.

„III. Хочемо всіми законними средствами двигати наш руський нарід з упадку економічного, а передовсім — стоячи на становиску власности індивідуальної — зміною законодавства в напрямх: рівномірного і справедливого розкладу податків і всіх тягарів публичних, піднесення рільництва і промислу з особливим узглядненнем

інтересів нашого селянства і міщанства та взагалі робітничих верств народу, і охорони визискуваних против сильніших, як також асоціацією опертою на самопомочи, — і довести всі верстви народу до добробиту яко підстави розвою народного.

„IV. Хочемо освідомляти наш руський нарід з всіми здобутками здорового поступу і науки, — стоячи на основі поступово-демократичній.

„V. Хочемо образовати політично маси народу руського і довести їх до самосвідомости політичної, щоби цілий нарід був в силі добувати і бергти повні свободи політичні, зміряючи до поправи свого биту політичного дорогою самоуправи.

„VI. Бажаннем нашим єсть: в державі австрійській, — поважній на вні а сильній у внутрі, згодою і задоволеннем всіх єї народів, — на основі конституційній, законними средствами здобути народови руському таке становиско політичне, яке єму належить ся mezi народами сеї держави.

„VII. Стоїмо при нашій вірі і обряді, — і жадаємо для русько-католицької церкви належних прав.

„VIII. Стоячи на становиску самостійности народу руського, що-до інших сторонництв руських в краю заявляємо, що згода і спільне діланне можуть наступити лиш з тими, котрі своєю діяльністю не будуть виступати против інтересів справи руської.

„IX. З народом польським хочемо жити в згоді, на основі повної рівноправности народу руського, — а тої рівноправности будемо добиватись всіми силами.

„X. Від правительства жадаємо конституційної оборони прав і інтересів народу руського, і правительство, котре доложить заходів в ціли заспокоєння справедливих жадань народу руського,

— будемо підпірати.“ (Від Виділу товариства політичного „Народна Рада“ у Львові, дня 1. н. ст. мая 1892 р. д-р Кость Левицький, заступник голови, Антін Дольницький, секретар).

По прийняттю всіх частей програми промовив п. Юліян Романчук як голова парламентарного клубу, та у своїй промові язсував: ситуацію політичну в теперішній добі. Він сказав: „Народовці поставили домагання, щоб систему змінено та Русинів не уважано за елемент підрядний, але на рівні з іншими народами. Більшість Русинів була тій акції прихильна і правительство згодилось, та як би се було дійсно переведене, то успособленне Русинів булоб змінилось на користь правительства, але ожданія не здійснились.

„При виборах до Ради державної, казав він далі, правительственні власти не поступали обективно, а при виборах до рад повітових і при конскрипції зовсім нелегально, так що ми відразу пізнали, — що для нас добра не буде. В парламенті станули ми на становищі вижидаючим, значить, не робимо опозиції, але й не єсьмо правительству віддані, бо акції зі сторони правительства у Відні не було слідно. Правда, в краю дещо зроблено в нашу користь, як руські написи на деяких будинках, три школи вправ при учительських семинаріях, поворот деяких заточенців з Мазурів, і корисна ухвала Сойму в справі руської гімназії в Коломиї. „Народна Рада“ вислала депутацію до намісника, щоби приспішено виконанне приречених справ, з кінцем серпня 1892, та наслідом сього отворено паралельні руські кляси при гімназії в Коломиї та оголошено устанавленне катедри руської історії на університеті у Львові, а міністер судівництва вирішив справу інтабуляцій в руськім язиді.

„З приводу еміграції наших селян з пограничних повітів до Росії появил ся рескрипт президії намісництва з неоправданими закидами проти нашого духовенства, наслідом чого вніс наш клуб в парламенті інтерпеляцію до правительства графа Таффога,

бо причиною того еміграційного прояву є економічна недоля і невдоволення з поступовання уряду. Один тільки радикальний „Хлібороб“ похвалив той рескрипт.

„З того всього слідує, сказав п. Романчук, що правительство сповнило деякі постуляти Русинів, але невдоволяючо. Супроти сього мусимо скріпляти ся з долини і при кожній нагоді рішучо виказувати наші жадання. На парламент не можемо покладати великих надій, бо там рішають сторонництва сильніші числом як ми, а з Поляками годі порозумітись. А взагалі мож ствердити, що перед двома роками був настрої надто оптимістичний, а тепер є надто песимістичний“.

Звіт п. Романчука з політичної ситуації прийняли збори до відома та ухвалили резолюції: Івана Рудницького, з заявою невдоволення супроти правительства та п. Анатоля Вахнянина, з зазивом, щоби „Народна Рада“ уложила меморіал з зажаленнями Русинів і предложила правительству.

Як з отсего виказуєть ся, в самій народній партії виступило було невдоволення, бо показало ся, що правительство і Поляки легковажуть руську справу. Наше політичне представництво домагалось зміни системи і рівнорядного трактування Русинів і Поляків, а Поляки хотіли задержати свою гегемонію в краю та руський нарід зацитькувати дрібними уступствами культурними і економічними. В тім лежала ціла суть непорозуміння.

12. Збирання фонду на будову театру, 1886 — 1892. рр.

Почин до збирання фонду на будову народного руського театру у Львові зроблено в році 1886, а приводом до сього була подія, що інститут „Народного Дому“ у Львові відмовив ся відступати салю „Народного Дому“ на вистави руського народного театру під управою товариства „Руська Бесіда“ у Львові. Отся подія заставила наші патріо-

тичні одиниці: призадуматись про потребу будови дому на приміщення народного театру.

Зпершу „Просвіта“ збирала жертви на будову театру. Опісля, дня 8. грудня 1892. р. вибрано комітет до ведення справ будови руського народного театру, під проводом: о. Василя Ільницького, радника шкільного, Теофіля Мандичевського,

Володимир Шухевич

радника намісництва і Теофіля Бережницького, старшого радника судового. Та в місяці червні 1903. р. засновано вже краєвий комітет будови руського народного театру у Львові, під проводом: д-ра Костя Левицького, д-ра Євгена Олесницького і професора Володимира Шухевича.

Отсей комітет перебрав зібрані фонди і приступив дня 1. серпня 1903. р. до купна реальности

у Львові, на стоці вулиць Сикстуської і Льва Сапіги, вважаючи се місце за найбільше пригідне під будову театру. Право власности отсеї реальности (площі) заінтабульовано тимчасово на товариство „Просвіта“, котре зобовязало ся зізнати кожного часу потрібний акт правний до перенесення права власности тої реальности на хосен фундації національного українського театру у Львові. А тим часом сей комітет далі збирав фонди на будову театру, та увійшов в переговори з фірмою Фельнера і Гельмера у Відні про виконання плянів будови театру. Відтак комітет предложив магістратови міста Львова плян парцеляції тогож ґрунту з визначеним місцем під будову театру, який одобрила Рада міста Львова рішенням з 10. марта 1904. р.

13. Поваленне графа Таффоґо, 1893. р.

Рік 1893. довів до кінця правительство графа Таффоґо, що замість залагодити справу чеську, допустило за порадою намісника графа Франца Туна до завіщення виємкового стану в Празі і околиці та до виточення великого процесу проти „Омлядіни“, за мнимі революційні змагання чеської молоді.

А з другого боку пішов граф Таффе за порадою міністра скарбу Штайнбаха і 10. жовтня 1893, вніс в Палаті послів Ради державної проект закону на поширення права виборчого в куріях: міст і сільських громад. Отсе подразнило знова консервативні групи Німців і Поляків, так що пп. Гогенварт, Плєнер і Яворскі допровадили до повалення графа Таффоґо. В дні 11. падолиста 1893, уступив граф Таффе, що через чотирнайцять років видержав на становищи австрійського президента міністрів. Як особистий приятель цісаря від молодих літ, мав він до сього часу велике довіре, та несподівано цісар відвернув ся і не питаючись його про спосіб розв'язання кризи запросив до себе клерикального посла графа Гогенварта, щоби сей обняв правительство. Граф Гогенварт відказався від сього, вка-

зуючи на свій вік. Та цісар мав відтак сказати, що до розвалення не був старий, а до поставлення постарів ся...

На місце графа Таффого заіменував цісар князя Альфреда Віндішгреца президентом міністрів, що утворив міністерство коаліційне, та намагався розв'язати справу реформи виборчої...

14. Зелізна рука графа Казимира Баденього.

В Соймі галицьким перейшла сесія від 24. квітня до 20. мая 1893, іще спокійно.

Зокрема, п. Гурик поставив внесок, щоби провірити причини економічного занепаду селянства; п. Окуневський про креованне жіночих гімназій та п. Телишевський знова внесок в справі зміни ординації виборчої соймової впровадженнем безпосередних виборів в курії сільських громад, але сей внесок і сим разом відкинула польська більшість, не відсилаючи до комісії. Маршалок краєвий князь Евст. Сангушко при закінченню соймових нарад підніс з узнаннем, що чув додатний вплив співділання послів руської народности в роботах того Сойму, — та п. Романчук подякував князеві маршалкови за безсторонне і вирозуміле поступованне.

Але Сойм галицький, скликаний на наради від 10. січня до 17. лютого 1894, не був вже так лагідний.

Маршалок краєвий князь Евст. Сангушко отвираючи наради підніс похвалу цісаря для краєвого правительства, а намісник граф Казимир Бадені відповів, що бажає відповідати перед Соймом за все, що ділає на своїм становищи...

П. Романчук поставив був внесок на безпосередність соймових виборів в сільських громадах та побільшенне числа послів з міст і сільських громад, та сей внесок удостоївся відіслання до комісії адміністраційної..

А далі, наступила в Соймі суперечка між нашими послами а митрополитом Сильвестром Сембратовичем, з приводу жаданої ним підмоги краєвої на като-

лицькі місії в краю. В сій дебаті полемічній сконстатував п. Окуневський, що митрополит руський а світська інтелігенція руська ріжними ступають дорогами, та історія скаже колись, хто був на правдивій дорозі...

В бюджетовій дебаті виступив п. Король дуже різко проти правительства, називаючи акцію з р. 1890, утертою австрійською девізою: *Divide et impera*; дорікав, що через таке поступованне розбилась солідарність руської репрезентації, і тому треба, щоб світ дізнав ся, що та сумна угода з р. 1890, розвіялась та що нема її вже! П. Романчук критикував „сильну руку“ адміністрації, що не всюди сягає та заявив, що доки система супроти нас не змінить ся, доти мусимо займати відпорне становище. Але відносно краєвого бюджету сказав він, що той не вяжуть ся тісно з політикою і тому він буде голосувати за бюджетом краєвим. Промовив тут також митрополит Сильвестер Сембратович і сказав, що нам всім треба непохитно стояти на своїм становищі і добивати ся своїх прав, — а нова ера є „спасительна“ для Русинів і її треба удержати, бо тільки на сій підставі мож узискати все, що хочемо...

Та на закінченне сесії соймової, в дні 17. лютого 1894, п. о. Гаморак дякував знова кн. маршалкови за безсторонність і виrozumіість, а по нім заявив намісник граф Казимир Бадені:...

„Я ніякої ери нової не інагурував; ніякої угоди з тими панамі не заключував, а зробив тільки одно, що сказав їм приватно і повторив з сього місця прилюдно: що є потрібне, щоби мое сумлінне як намісника цісарського найшло підставу до узнання оправданих, поміркованих та актуальних змагань народу руського, в границях обовязуючих законів. При отсих засадах—з зелізною послідовністю полишу ся — або з заступниками народу руського або без них!..

Се був тяжкий визов супроти нашого народного представництва і супроти нашого народу, що

дозволив собі свавільний польський пан в характері австрійського намісника.

На сю заяву намісника, зложену наслідом промови п. Короля, не відповів ніхто з наших послів і на сім закінчено сесію соймову та мабуть нову еру... Вміємо погрозити, але як хто сильніше крикне, тоді замовкаємо...

А в краю йшли події своїм ходом. Думка політична, що нарід мусить в самім собі шукати сил до розвою і оборони своїх прав — поширювалась що раз більше та виявлялась за сим, що наші послы повинні придержуватись політики вільної руки. Та побіч сього виринули далі голоси про потребу примирення руських сторонниць, при нагоді зїзду вдовичо-сирітського фонду в Перемишлі, в січні 1893, та окружного віча в Стрию, у вересні 1893. Поза сим розвинув ся в краю рух петиційний за безпосередними виборами до Ради державної, головно заходами товариства політичного „Народна Рада“ у Львові.

15 Пригоди митрополита Сильвестра Сембратовича, 1893. р.

Тай митрополит Сильвестер Сембратович робив своє діло. У Львові відсвятковано ювілей папи Льва XIII. з малою перепоною, зглядно демонстрацією з причини перетягнення громади Тучапи на римсько-католицький обряд. Митрополита наділив цісар орденом залізної корони першої кляси, та він зорганізував відтак депутацію „путників“ до Римського Апостольського престолу. Вертаючи з Риму був митрополит Сильвестер Сембратович предметом прикрої демнстрації, бо члени руссофільського товариства студентського „Буковина“ з кількома радикалами зневажили його на залізничнім двірці у Відні — обкидавши його яйцями, причім правник Роман Алексевиц прозивав митрополита зрадником, що церкву руську запродав в Римі, бо хоче завести целібат ітд. (8. червня 1893). За сю демонстрацію розв'язала була ві-

денська дирекція поліції товариства: „Січ“ і „Буковина“ у Відні.

П. граф Станислав Бадені підніс справу тої демонстрації в австрійській делегації, на доказ московської агітації, а чеський посол Пацак доповів йому: Дайте панове Поляки повне рівноуправнення руському народови в Галичині, а москвофільства не буде...

Та вже 13. липня 1893, появилась благодать у виді цісарської постанови, котрою гр. кат. семинарію духовну у св. Варвари у Відні розв'язано, та львівську гр. кат. генеральну семинарію духовну також розв'язано, а за те дозволено на утворенне епархіальних семинарій духовних у Львові, Перемишлі і Станиславові...

16. Перенесення Маркіяна Шашкевича до Львова, 1893. р.

В дні 1. падолиста 1893, святкував наш нарід пам'ятний день перенесення тлінних останків Маркіяна Шашкевича з Новосілок ліських на личаківське кладовище у Львові. Такої поважної і глибоко одушевляючої маніфестації народної — я не бачив у моїм життю. Нагадую собі той ранок під високим замком біля Підзамча — двірця у Львові, як др. Омелян Огоновський сердечно витав від „Просвіти“ і народу прибутте дорогих останків Маркіяна до Львова; як почесна сторожа академічного товариства „Ватра“ винесла на своїх раменах домовину чорну з дорогими мощами на площу перед двірцем і тут уставлено її на селянський віз, прибраний народними килимами і вінцями, до котрого запряжено три пари круторогих волів... Отсе був тріумфальний візд Маркіяна до столиці Галицької землі, як побідника темряви і витязя пробудження рідного народу, якого супровожали вже тисячі проповідників ідеї живого народу..

17. Вісти з України, 1893. р.

В тім часі прийшли до нас перші вісти від молодих Українців з великої України. Сі перші вісти були недокладні, та звичайно з промовчаннєм назвиск відносних організаторів нового руху національного. Але й се піддержувало нас на душі у наших тяжких змаганнях.

До таких вістей належить звідомлення молодих Українців, що вони там зорганізувались на народній програмі: є один українсько-руський народ; Україна австрійська і Україна російська — однако нам рідні, та бажаючи поставити нашу справу незалежно від російських обставин, — осередок нашої культурно-політичної справи переносимо в Галичину..

По довгім вижиданню повстає ширший політичний рух, а у відносних гуртках, одні кладуть більший натиск на національний, інші на соціяльний бік. Звідсі завязують ся опісля такі партії, як революційно-українська, українська соціал-демократична робітнича і народно-українська партія. А опісля найбільшим здобутком революції (першої російської) з 1905. р. був загин царського указу з р. 1876...⁷³⁾.

18. Розбитте руського клубу в парламенті, 1894. р.

З кінцем р. 1893, відбулись на місце помершого посла о. Брилинського доповняючі вибори посла до Ради державної в окрузі Жовква — Рава руська — Сокаль, де вибрано послом Наталія Вахнянина, кандидата головного руського комітету виборчого проти кандидата жовківської Рускої Ради о. Николая Роздільського з Сокаля.

Так доповнив ся Руський Клуб в парламенті до первісної сімки, але за те єдність в клубі зачала прориватись. Приводом до сього став згаданий висказ намісника графа Казимира Баденього в Соймі галицькім: З Русинами або без них. Сей висказ підхопив

⁷³⁾ Пр пор. Володимир Гнатюк, Про Вол. Дорошенка у фейлетоні „Діла“, ч. 257, з 15. падолиста 1925.

молодочеський посол Айм в парламенті в дні 14. марта 1894, і сказав, що руським послам не пора лучитись з Поляками, бо тоді вони стають топорищем до польської сокири, та покликав ся на приповідку: Хто сам робить ся черваком, нехай не жалуєть ся, коли його топчуть...

Проти п. Айма виступив п. Вахнянин і відповів, що руські послы не прилучать ся з Чехами до славянської коаліції, бо Чехи в часі ери автономічної не попирали Русинів, а тепер Русини найшли собі дорогу без славянської коаліції, — та вкінці намагався оправдувати критичний висказ галицького намісника..

Наслідом такої заяви п. Вахнянина зголосився до слова п. Романчук та сказав, що заява п. Вахнянина не опирається на ухвалі Клубу ані не є поглядом всіх членів Клубу, а тим менше Русинів. А відносно висказу намісника, сказав п. Романчук, що проти такої заяви мусять рішучо застеречи ся всі, що мають пошану для волі народу і для конституційного устрою...

Зараз по сім парламентарнім скандалі прийшла до п. Романчука депутація від товариства студентів „Січ“ у Відні, з заявою почести за рішучу промову та оборону конституційних прав Русинів супроти звісних слів намісника.

Тою подією парламентарною Руський клуб в парламенті був уже розбитий, бо пп. Барвінський і Вахнянич тягнули далі за правительством, а пп. Романчук і Телишевський стояли все на становищі відпорнім проти правительства, — доки не зміниться система супроти Русинів...

19. Іще спроба об'єднання партій, 1894. р.

Пятка послів: Романчук, Телишевський, Рожанковський, Король, і Окуневський, скликала на день 19. марта 1894, зїзд мужів до віря до Львова, щоби на основі народної програми довести до сконсолідування між всіма трьома руськими партіями, для органічної роботи народної.

На сі збори прибуло 120 учасників з цілого краю та розпочали наради під проводом п. Рожанковського. По рефераті п. Романчука розвинулась широка дебата при точці першій, що обнімала національну програму, та в сій точці годі було дійти до порозуміння між трьома партіями, так що збори відложено на пізнійше, а покищо ухвалено вотум недовіря пп. Барвінському і Вахнянинови.

Відносно точку національної програми предложив був п. Романчук в ось якій стилізації: Стоїмо на основі національної програми „Головної Руської Ради“ з р. 1848, і хочемо, щоби наш нарід розвивав ся як самостійний нарід славянський, остаючись при вірі і обряді своїх батьків, — вірний австрійській державі і цісареві. А хитрий руссофіл п. Кулачковський предложив на се таку стилізацію: Стоїмо на основі національній і хочемо дальше на ній розвивати ся як політично самостійний нарід в Австрії... Та звіді вийшло розбиттє консолідації.

В дні 23. квітня 1894, оголосив др. Іван Франко, що репрезентанти радикальної партії не вірять в можливість згоди руських партій і не годять ся на програму акції. Тому він виступає з комісії угодової і рівночасно складає головство товариства політичного „Народна Воля“ в Коломиї.

А приклонники так зв. нового курсу руської політики робили своє діло та в генеральній дебаті бюджетовій в парламонті заявив ся п. Вахнянин іменем своїх політичних приятелів за правительством коаліційним і за порозуміннем з польськими представниками, при чім уважав за вказане сказати на втіху Поляків: Нехай фанатики національні називають се порозумлінне зрадою на власнім народі, то однак ліпші мужі обох народів не дадуть ся сим наклонити до покинення вибраної дороги...

П. Залескі, іменем кола польського, щиро урадований приняв до відома сю заяву п. Вахнянина.. Отсе було вже просто понижуюче залицюванне до правительства і Поляків...

20. Надзвичайні збори „Народної Ради“ у Львові, 1894. р.

Тоді скликано загальні збори політичного товариства „Народна Рада“ у Львові, на день 3. мая 1894, щоби прояснити сучасне положення, що заострювалось взаїмним тактичним поборюванням. Тут п. Романчук зясував відносини між нашими послами в Раді державній та їх політику супроти правительства і Поляків, — а п. Вахнянин обстоював при своїм, та не хотів піддати ся своїй організації політичній, з котрої вийшов в послы, і заявив: Ухвалюйте опозицію, а я з обраної дороги не зійду,... бо в політиці не треба бути нервовим, — треба виждати...

По горячій дебаті прийняли збори більшістю чотирох п'ятих голосів внески д-ра Євгена Олесницького: 1) збори заявляють ся тільки за політикою принципіально оснуженою на боротьбі за свободи конституційні; 2) похваляють виступлення п. Романчука з Руського Клубу в Раді державній, коли побачив, що Клуб веде політику шкідну; 3) висказують невдоволення з поступовання тих послів, котрі впровадили найновіший курс політики, — та заявляють, що лиш ті послы уважаються репрезентантами народного руського сторонництва, котрі підуть дорогою вказаною п. Романчуком і стануть на відпорнім становищі суправительства... Сею постановою зачалось трактувати народну справу — наче політику осіб: Романчук, чи Барвінський — Вахнянин..

21. Вистава краєва у Львові. 1894. р.

В літнім сезоні 1894. р. уладжено у Львові виставу краєву, в котрій тільки частинно взяли участь Русини, бо Поляки підносили, що се має бути польська політична маніфестація і сим позражували Русинів від громадної участі у виставі. Найбільше займав ся професор Володимир Шухевич, устроєнням етнографічного відділу та русько-народні товариства виставили окремих павільон при підмозі Володислава Федоровича з Вікна.

На сю виставу прибув також цісар та на привіт члена виділу краєвого д-ра Д а м я н а С а в ч а к а, іменем руського народу, відповів: „Так, я знаю, се гарний нарід, на котрім можу спирати ся“. Цісареві були представлені відпоручники наших інституцій, та він відвідав також нашу духовну семинарію, де його привітав митрополит Сильвестер Сембратович, а хор під дірігентурою о. Остапа Нижанковського відспівав кантату, що цісареві незвичайно сподобалась.

Аранжером прийняття цісаря був намісник граф К а з и м и р Б а д е н і і він при сій нагоді зєднав собі таке довіре у цісаря, що сей в недовгім часі покликав його на премієра кабінету...

Але проте система правительства в краю на гірше змінилась. Правительство заборонило відбуття скликаних нарад вічевих, під позором небезпеки поширення холери! Прокураторія державна в Коломій виточила проти п. д-ра Теофіля Окуневського карний процес за те, що він на зборах в Коломій назвав звисний висказ намісника при закінченню сесії соймової: булою польського шляхтича, та візвав Русинів до пімщення тої бути.

Др. Теофіль Окуневський мав щасге до польських шляхтичів, бо з початком свого послування мусів відбутти двобій з польським шляхтичем п. Розвадовским, в обороні чести руського народу, а тепер знова відбув кримінальний двобій з графом Казимиром Баденієм перед трибуналом суддів присяглих в Коломій, що його зовсім увільнив...

22. Змагання організаційні, 1894. р.

При доповняючих виборах до сойму з повітів: староміського і збаражського — перепали наші кандидати.

Отсе були відемні прояви найновішого курсу політики руської.

А п. Барвінського допустили Поляки до австрійської делегації і тут він промовляв за тридержавним союзом, проти Росії, та підніс значінне нашого

народу для австрійської держави, та п. Вахнянин промовляв сим разом (14. грудня 1894) менше бундючно в парламента і апелював до правительства, щоб воно взяло „скорійше темпо“ у заспокоєнню домагань руського народу.

З наших організаційних змагань в краю належить згадати, що в дні 11. лютого 1894, відбули ся перші загальні збори руського товариства гімнастичного „Сокіл“ у Львові, котрі вибрали своїм першим головою Василя Нагірного. У Львові зорганізував ся „Клуб Русинок“, заходами п. Герміни Шухевичевої. В Перемишлі заснувано перше наше стоварищення взаємного кредиту „Віра“, на підставі статуту уложеного д-ром Теофілем Кормошем.

В дні 30. вересня 1894, відбув ся вступний виклад з давньої історії Руси, виголошений професором Михайлом Грушевським в львівськїм університеті. Натомісць понесла Галицька Русь велику втрату наслідом передчасної смерти д-ра Омеляна Огоньського, автора першої історії української літератури.

Партія радикальна відбула перші загальні збори просвітного товариства „Поступ“ у Львові, в дні 16. грудня 1894, та вибрала головою Михайла Павлика, але сей „Поступ“ не пішов вперед між нарид, та „Просвіта“ лишилась одиноким нашим товариством просвітним. За те „Житє і Слово“, вістник літератури, історії і фольклору, видавала Ольга Франко, у Львові від р. 1894. до 1896. В останньому році виходило „Житє і Слово“ як вістник літератури, політики і науки.

23. Закінченне Союму галицького, 1894. р.

На закінченне року скликано Союм галицький на 28. грудня 1894, значить на останну сесію перед виборами. Отсю сесію привитав маршалок краєвий кн. Евст. Сангушко та звернув ся до наших послів з бажаннем, щоби вистава краєва скріпила також добрі відносини між народностями, заселяючими край,

що свобідно будуть розвиватись побіч себе на спільній землі.

Наради сеї сесії соймової відбулись доволі спокійно. Посол Барвінський, що увійшов до сойму при доповняючій виборі на місце помершого о. Сірка, поставив зараз внесок, щоби з рівнорядних кляс утворено окрему державну гімназію з руським язиком викладовим в Перемишлі. П. Романчук поновив свій внесок на зміну статуту і краєвої ординації виборчої, та п. Окуневський про заложенне утраквістичної семинарії учительської в Коломиї або в Городенці. При нараді бюджетовій полемізував п. Барвінський з п. Антоневичем та заявив, що незгоду міжнародну в краю завинили ті, що підносили голос: *Niema Rusi*, як і ті, що голосили: адін народ от Карпат до Камчатки, — тож не треба негувати Русь, а треба щирого поєднання по обох сторонах. Вкінці сказав, що говорить іменем тих Русинів, котрі дорогою реальної праці бажають дійти до ліпшої долі народу.

На пращанне Сойму зложив п. Барвінський подяку маршалкови краєвому і намісникови, а п. Романчук висказав жаль, що пожадана згода обох народів не наступила, та що очікування руського народу не здійснили ся, хоч при енергії і зручності п. намісника не було се надто трудне, — бож не відтручуваннем репрезентантів народу, не дипломатичними штучками і розбиваннем організації народу робить ся діло корисне для держави... А намісник граф Казимир Бадені відповів, що незручність мусіла бути по иншій стороні, а не по його... Сим закінчив ся Сойм галицький в дні 9. лютого 1895 р.

Ось так зійшла зі світа новоерщинна.

СЕМИЙ ПЕРІОД, 1895 — 1900.

1. Новий курс політики графа Казимира Баденського, 1895. р.

Всі надії покладані на міністерство коаліційне не здійснились, бо воно вже в місяці червні 1895, страшило більшість в парламенті, та на його місце прийшло тимчасове міністерство урядниче під проводом низшоавстрійського намісника графа Кільманзегга. Воно мало передержати місце для чоловіка грядучого, котрого собі цісар вибрав при нагоді львівської вистави, та котрий забажав іще перевести вибори до Сейму галицького. Сею особою, коло котрої оберталась тоді політика в краю і державі, був галицький намісник граф Казимир Бадені.

Він закроїв акцію на широку мету, бо хотів не тільки заволодіти в центральнім австрійським правительстві, але також далі держати Галичину у своїй залізній руді і тому забажав іще перевести своїм способом вибори до Сейму галицького, щоби усунути від вибору усі живійші, більше поступові і самостійні елементи. А щоб безпроривно держати свою руку над нашим краєм, то предложив він на свого наступника: кн. Евст. Сангушка, чоловіка благородного, але податливого і необізнаного з державною адміністрацією, а на маршалка краевого: свого брата графа Станислава Баденського.

Як сей зручно заложений плян урядничої автократії виправдав ся, покажуть близькі події.

Хід політики в минулім році не міг вдоволити загалу Русинів, бо заступники народу руського були поділені в Сеймі і Раді державній, не було єдності ні солідарности, ані роботи, як би годило ся. Провідник нашої політики п. Романчук був випереджуваний подіями та ставав нераз безрадний і не міг здобутись на рішучість, щоб роз'єднуванне в початку убити. Суд „Народної Ради“ — в справі двох напрямів по-

літики, се був голос значно переважаючої більшости народу руського, що не годить ся на політику Барвінського-Вахнянина, бо вона не відповідає дійсному положенню народу ані завданням народної політики...

2. Вибори до Сойму галицького, 1895. р.

А зараз наближив ся час виборів до Сойму галицького, при котрих мала виступити проба нашої організації політичної.

Посол Барвінський і товариші постарались в дні 23. січня 1895, про зложенне свого Головного руського комітету виборчого, що ніби намагав ся перевести вибори в мирі, без насилування і деморалізації. Туди пішов між іншими також д-р Дамян Савчак і о. д-р Стефан Юрик. Та в дні 30. січня 1895, уконституовав ся: Русько-народний независимий комітет виборчий під проводом Василя Нагірного, бо п. Романчук не хотів приймати проводу в комітеті виборчим. До сього комітету увійшли між іншими: д-р Евген Олесницький, д-р Теофіль Окуневський, К. Телишевський, Іван Белей, о. Ал. Стефанович і д-р Андрій Кос. Тай Руссофіли заснували свій окремиий Русській всенародний комітет виборчий, і всі три комітети розпочали на свій лад акцію передвиборчу, не згадуючи про радикальну партію, що не розвинула значнійшої діяльності. Натомісць став слідний в краю рух між селянством нашим, що проявив ся основуванням селянських комітетів передвиборчих, як в Тернопільським і Збаражським. Таким способом розгорів ся наш рух передвиборчий, — не зважаючи на заборону віч з боку краевого правительства, котре висунуло польський комітет виборчий для Сх. Галичини під проводом графа Войтіха Дідушицького, так що Галичина находилась тоді в хронічнім стані виємковім. А пп. Вахнянин і Охримович намагали ся приєднати Коло польське для своїх кандидатів посольських та виступили з промовама відповідними на бенкеті Кола польського, уладженім в честь б. міністра просвіти д-ра Мадейс-

Д-р Евген Олесницький

кого. Наша преса підхопила сей бенкет та назвала їх виступ „політикою тоастовою“...

В сих обставинах прийшов день 25. вересня 1895, в котрім відбулись ославлені баденівські вибори до Сойму галицького, що викликали крик обурення на галицькій Русі, — наслідом надужить і ярких безправств державних чинників. Наших передових людей, як Романчук, Олесницький, Король, Гурик і інші, насильствами виборчими повалено, та вишло всього 14 руських послів з народної партії, в значній части накинених правительством, щоб піддержати новий, чи там найновіший курс політики руської.

Вислід сих виборів приніс повне поразення руссо-фільської партії, бо ані один з їх кандидатів не перейшов в ніякім окрузі виборчим, але вислід виборів також розчарував групу п. Барвінського і товаришів, бо центральний виборчий комітет польський ставив своїх кандидатів навіть проти так званих Барвінщуків, та взагалі поширював пекольну агітацію проти руських кандидатів.

3. Грімкий протест, 1895. р.

Товариство політичне „Народна Рада“ у Львові видало 4. жовтня 1895, відозву до народу з зазивом, щоби цілий нарід заложив грімкий протест проти незаконних виборів, та Русько-народний незалежний виборчий комітет піддав думку вибирати депутації до цісаря. По краю пішов клич, що по так переведених виборах руський нарід не може узнати нового сойму галицького за сойм вибраний легально, а домагаєть ся, щоби сей сойм розвязано та переведено нові вибори без насилування волі народу.

Відтак завязав ся Комітет руського всенародного віча і скликав те віче на 15. падолиста 1895, до Львова. На відозві вічевій були підписані: Романчук, Окуневський, Король, Олесницький, Рожанковський, о. Давидяк, Телишевський, Стефан Новаковський і Роман Бачинський. Але сі прилюдні збори

протестуючі заборонив уряд і тому відбули ся тогож дня у Львові довірочні збори при участі 600 людей, котрі запротестували проти безправно переведених виборів і узнали цілий акт виборчий неважним, та вирішили вислати в сій справі депутацію до цісаря.

Тоді був вже намісником краю: князь Евстахій Сангушко, бувший маршалок краєвий. Він приймив уряд намісника не по своїй волі або пересвідченню, а рішив ся аж по сильнім напорі цісаря станути на чолі адміністрації краєвої. З сим він не таїв ся, а вернувши від цісаря сам розповідав, що просив цісаря, щоб його увільнив від тої почеси, бо він не розумієсь на державній адміністрації і не має потрібних студій правничих. Та цісар переконував його тим аргументом, що й він сам (цісар) не має правничих студій, а прецінь добре управляє цілою державою.

Новий намісник князь Сангушко запросив був до себе Василя Нагірного і представляв йому, що би велика масова депутація не їхала до Відня, а він запевнює, що депутація з десяти членів буде принята цісарем. Василь Нагірний відповів намісникови, що він сього не може перевести.

В дні 12. грудня 1895, виїхала зі Львова велика депутація руська, окремим поїздом залізничим, під проводом о. Івана Озаркевича до Відня, де прибула 13. грудня 1895. „Подивися цісарику, який нарід бідний!“ — отсе та сердечна і наївна пісня, з котрою виїздила наша депутація до Відня.

В сій депутації було 221 членів: 150 селян, 25 міщан, 24 священників і 22 цивільної інтелігенції.

Головний виноватець отсеї голосної події: граф Казимир Бадені був в сім часі вже премієром у Відні та ставив перші кроки, щоби залізною рукою уцалити ще інші народи Австрії.

4. Польська міністерія і масова депутація, 1895. р.

Граф Казимир Бадені став намісником Галичини 11. жовтня 1888, а 29. вересня 1895, був

заіменований президентом міністрів і міністром внутрішніх справ. Д-р Лев Біліньскі став міністром скарбу; д-р Едвард Рітнер польським міністром, а молодий граф Агенор Голуховскі був міністром закордонних справ, так що правительство Баденього називано польською міністерією.

В дні 22. жовтня 1895, представилось нове правительство Палаті послів. Граф Бадені згадав у своїй програмовій промові про давню культуру німецького народу та висказав надію, що Чехи і їх представники подадуть йому помічну руку, а як головну лінію своєї політики підчеркнув, що правительство „хоче провадити, а не датись провадити“, та вкінці злегка погрозив, що буде мусів поборювати ті струї, які хотілиб перевероту ладу суспільного.

В дебаті над програмою нового правительства промовив між іншими молодочеський посол д-р Герольд та сказав, що Молодочехи не дадуть ся провадити. Нового прем'єра привитав також наш посол Романчук, та отверто ствердив, що політика графа Баденього в Галичині принесла загальне огірченне, заострення ненависти між народностями та ослабленне правної безпечности, та побажав, щоби доля ласкаво охоронила Австрію від ділань такого правительства...

Німці згадували відтак сю промову п. Романчука і казали, що він був пророком.

Та сим часом дуже не в пору прибула до Відня наша масова депутація — для графа Казимира Баденього і він робив все можливе, щоби затирати її сліди. Великої депутації нашої до цісаря не допустив граф Бадені, тільки делегацію, до котрої увійшли: о. Іван Озаркевич, о. Саноцький, Рожанковський, Окуневський, Новаковський і Грендзола.

Делегація великої депутації прийшла до цісаря на авдієнцію в дні 16. грудня 1895, та отсі домагання предложив її провідник о. Іван Озаркевич: провірення і устійнення безправств і насильств властей державних — через безсторонного комісаря; розв'язання Сойму галицького, та приказу властям державним на

будуче — легально і безсторонно поступати при всіх виборах.

о. Іван Озаркевич

На промову провідника делегації відповів цісар, під очевидним диктатом президента міністрів графа Баденього, що пропамятне письмо буде роз-

глянене; що приймаєть ся заяву вірности; що цісар числить на ті почування Русинів, та що руська нація є так близька серцю цісаря, як інші народи монархії; що він бажає її розвою, але зауважує, що велике число священників виїхало зі Львова, коли якраз там відбуваєть ся візд новоіменуваного кардинала архієпископа Сильвестра Сембратовича, — що значить велике заінтересуванне папи і цісаря розцвітом руської церкви; та що за велике число депутації означає коштовну і невдатну демонстрацію, — що не є відповідним до ціли способом... also adieu!

Такими словами попрощав цісар делегацію нашої депутації, а цілої маси депутації не впустила поліція до цісарського бургу. По цісарській авдієнції зібрались разом всі члени депутації, — а п. Окуневський представив їм звіт з цісарської авдієнції. По вислуханню сього звіту настала прикра тишина, та деяким селянам станули сльози в очах...⁷⁶⁾

Загальне вражінне з висліду цісарської депутації було дуже некорисне, хоча було зрозуміле, що монархови не вірно представлено справу депутації. З другого боку, повага депутації і її тактовне поведенне за весь час побуту у Відні зєднали для нас симпатії Віденців, та прояснили народам Австрії положенне народу руського в Галичині. Справу галицьких виборів соймових піднесли відтак в Палаті послів тодішні демократи: пп. Кронаветтер і Пернерсторфер.

Група п. Барвінського не уважала за вказане підносити в парляменті справу надужить виборчих, так коли п. Романчук в дебаті бюджетовій згадав про масову депутацію і висказав недовіре правительству графа Баденього, то п. Барвінський назвав сю промову неполітичною...

5. Збори радикальної партії, 1895. р.

Тоді партія радикальна скликала свої збори до Львова на 29. грудня 1895, щоби змінити про-

⁷⁶⁾ Die Reichsratswahlen in Ostgalizien im Jahre 1897, vom Ausschusse des ruthenischen Landeswahlcomités, Wien, 1898.

граму в напрямі національнім. З сих нарад вийшла така постанова:

„Стоячи на ґрунті наукового соціалізму і годячи ся на всі впливаючі з сьото консеквенції — так на поли політичнім, економічнім і культурнім, — заявляє русько-українська партія радикальна, що здійснення усіх її ідеалів соціалістичних можливе при повній самостійности політичній русько-українського народу і повнім, необмеженим праві його: рішати самому у всіх справах його дотикаючих. Зокрема, в Австрії стремить вона до утворення окремої руської політичної території з руських частей Галичини і Буковини з як найширшою автономією.“

Далі домагаєть ся: викупу землі, передовсім більшої посілости на власність народу і удержавлення гіпотечного кредиту, та вкінці, повної свободи релігійних переконань і популяризації науки...

А провідник радикалів д-р Северин Данилович зачав тоді прилюдно пропагувати, що мають бути на Русі тільки дві партії: консервативно-клерикальна — Барвінського, і людова поступова радикальна партія, — тай на отсім побажанню скінчилось ..

Натомісць група п. Барвінського постановила: підготовляти акцію до зеднання всіх Русинів, що виразно стоять на становищі національної самостійности і окремішности руського народу, — але до тої акції не дійшло, бо діяльність групи п. Барвінського, наслідом її служби правительству, стратила була в краю марку патріотичної діяльності на добро Русин-України.

6. Новий Сойм галицький, 1895. р.

В сих обставинах скликано новий Сойм галицький на першу сесію, VII. періоду, — на день 28. грудня 1895. р.

Тут станув новий маршалок краєвий: граф Станислав Бадені, заступник маршалка краєвого: кардинал архиеп. Сильвестер Сембратович

і намісник: князь Евст. Сангушко. Нову нашу посольську репрезентацію творили: Ол. Барвінський, о. Кирило Гаморак, Модест Каратницький, Мих. Кульчицький, о. Корнило Мандичевський, о. Василь Небиловець, Стефан Новаковський, Ксенофонт Охримович, д-р Теофіль Окуневський, Дмитро Остапчук, д-р Дамян Савчак, Наталь Вахнянин, Лазар Винничук і Тит Заячківський.

Маршалок краєвий граф Станислав Бадені у привітній промові заповів Соймови енергійну і ощадну адміністрацію, та до руських послів сказав, що можуть числити не тільки на його об'єктивність, але й на попертя, бо програма, яка була принята в давнім Соймі і в краю, об'легчить порозумінне межі руськими послами а польською більшістю, — та вже давний Сойм зробив дещо для культурного розвою народности руської.

Намісник князь Сангушко привитав окремо послів руської народности та запевнив їх, що від нього можуть ожидати справедливости і попирання розвою руської народности, — але де буде стороннича наметність, як на вічах, там він буде здержувати і дораджувати, як се було в квестії депутації до цісаря...

По наміснику виголосив п. Барвінський заяву, в котрій передусім підніс, що іменування митрополита Сильвестра Сембратовича кардиналом уважають руські послы виразом найвисшої волі столиці Апостольської і Корони відносно рівноправности руської церкви і народности, та приймають отсе з почуттем щирої подяки. Далі заявив, що руські послы уважають полагодженне руської справи на основі повної рівноправности, питанням наглядчим і далекосяглим. Тому руські послы висказують глибоко відчуваний жал з причини неприхильного становишка супроти руської народности, при останних виборах, зі сторони центрального комітету виборчого польського як виразу більшости соймової, як і нелегального поступовання органів правительства при кандидатах народно-русських, — чим обмежено нашу

репрезентацію в Соймі краєвим. Вкінці підчеркнув, що як конституційні заступники народу руського в Галичині — уважають себе руські посли вповні управненими дбати про справедливе полагодження потреб руського народу, та застерігають ся проти майоризації в справах національних руського народу, бо в таким разі мусілиб вони витягнути консеквенції що-до участі в працях соймових ..

Опісля промовив п. Окуневський, в імени товаришів політичних, застерігаючись проти вмішування властей в наші внутрішні культурні справи та проти розділювання Русинів на програмових і непрограмових. Ми хочем жити своїм життям, сказав він, та застерігаєм ся і протестуєм проти виборів і поступовання центрального комітету польського, як і проти надужить властей, які унеможливили нам відповідні сили наші тут увести, щоб спільно з панами (Поляками) працювати для добра народности і краю.

Супроти заяви п. Барвінського було застереження п. Окуневського недостаточне і непослідовне, бо воно по своему змістови узнає легальність нового Сойму галицького, хоча перед двома тижнями ставав п. Окуневський в делегації перед цісарем, утверджуючи, що акт соймових виборів є неважний. Тому наше громадянство назвало було сей виступ п. Окуневського рішучою нерішучістю.

По таких заявах льояльних перейшла отся недовга сесія соймова зовсім спокійно. Посол Барвінський поставив внески: про впровадження в школах середних обовязкової науки обох язиків краєвих, що відступив Сойм в своїй ласкавости Раді Шкільній краєвій до роздумання, — та про запровадження практичних курсів науки язика руського для урядників державних і автономічних. Та п. Вахнянин представив свої внески в справі провірення причин еміграційного руху і продумання способів запобіження сьому рухови, — та на утворення кляс з язиком викладовим руським в гімназії в Станиславові, — що відступив Сойм також Раді Шкільній краєвій... А на

закінченне сесії (8. лютого 1896) п. Тит Заячківський подякував обом достойникам краєвим, в надії, що будуча сесія соймова перемінить зичливі слова в діло!..

7. Збори „Народної Рада“, 1896. р.

На день 30. січня 1896, скликало товариство політичне „Народна Рада“ у Львові загальні збори, котрим проводив п. Окуневський, та виголосив тут патріотичну промову, щоб до борби ставати в знамя віри в силу народу. Голова товариства п. Романчук представив, що наше положення політично не поліпшилось, а економічно проявилось невідрадним фактом еміграції. Тому треба нам задержати солідарність і карність в народних справах та вести безвпинну роботу організаційну між народом. В дебаті на сю тему промовляв також д-р Іван Франко, котрий приступив був до народної партії.

На сих зборах виголосив проф. д-р Йосиф Олеськів: реферат про еміграцію. Він виказував, що невідрадний стан економічний галицького рільника-хлібороба є причиною еміграції, та що сей нарід самочинно і нездержимо виладовуєть ся до Зєдинених Держав Америки на зарібки або до Бразилії і Канади на ґрунт...

По поводу еміграції написав Юліян Бачинський в р. 1895, працю: Україна Irredenta, суспільно-політичний скіц, інтересну в тодішних відносинах.

А тимчасом Сойм краєвий нічого не зділав для ратування безрадного галицького хлібороба, що покидав рідну землю, та Рада державна у Відні приймила закон проти несовісного і шкідного ділання агентів еміграційних...

8. Рада державна, 1896. р.

Краєве правительство в Галичині зачало систематично заборонювати всякі народні збори та з сеї причини поставив п. Романчук в Палаті послів наглий

внесок про заборони зборів в Галичині (25. квітня 1896). В дебаті над сим наглим внеском промовив п. Пернерсторфер, та заатакував польську шляхту словами: Дрожіть панове шляхтичі перед тою хвилею, коли нарід польський пробудить ся, бо ви не заступники, а гнобителі сього народу! Промовив також п. д-р Люегер, який розпочав свій двобій проти правительства графа Баденього. Визваний сим наглим внеском лагідно промовив през. міністрів граф Бадені та зобов'язав ся розпорядити доходження на підставі фактів предложених п. Романчуком.

Як трактував граф Бадені доходження надужить підвласних урядовців, доказує відповідь на пропам'ятне письмо, вручене цісареві делегацією масової депутації в дні 16. грудня 1895. На підставі найвисшої постанови відповів намісник кн. Сангушко письмом з 22. вересня 1896, ч. 47, на адресу о. Івана Озаркевича, що в переважній частині піднесені зажалення є незажальні, а з приводу деяких промахів видано вказані зарядження...

Щоби приєднати для себе Раду державну підняв ся граф Бадені вирішити справу реформи виборчої і негайно предложив Палаті послів проект закону, яким впроваджуєть ся п'яту курію виборчу з 72. мандатами посольськими і загальним голосуванням в сій курії: всіх повнолітніх горожан. Відносно загального права виборчого не було більшости в тодішній Палаті послів і тому перейшов сей проект реформи виборчої як наближенне до народного парламенту, та 14. червня 1896, одержав цісарську санкцію. Автором того проекту був міністер д-р Едвард Рітнер, бувший професор права церковного на львівським університеті.

Та у нас в краю, скликувані збори (віча) стрічали далі перепони зі сторони уряду, так що замість віч скликали наші послы свої посольські звіти, на котрих населенне руське висказувало загальне одобренне для політики незалежних народовців. Але автократична система галицької адміністрації, вишколена графом Бадені, пішла так далеко у своїй са-

моволі, що комісар перемиського староства арештував соймового посла: Стефана Новаковського, коли сей прибув на збори до села Вишатич. Такі безправства діялись також в західній Галичині, де розпочався рух польських людовців, чим не мало налякалась польська шляхта.

Отсе дало привід польському послови Леваковському до поставлення в дні 6. жовтня 1896, наглого внеску в Палаті послів: про засуспендування основних державних законів в Галичині. Се був знова удар проти президента міністрів гр. Баденього, тим більше болючий, що вийшов з боку польського. Граф Бадені намагався злегковажити сей внесок і до заступства правительства в сій дебаті вислав молодого секретаря міністерського Сімонелього.

Та отсе викликало в парламента некорисне вражіцне, що підніс завзятий п. д-р Люегер у своїй промові, називаючи се зневагою парламента, при чім замітив насмішливо, що справа Галичини дуже займає всіх послів, бо звідтам спроваджуємо собі наших міністрів... Але в сій дебаті вельми нещасливо виступив п. Вахнянин, в обороні правительства, нападаючи на посла Новаковського, начеб він вносив між нарід ідеї атеїстичні і комуністичні. Сим тяжким блудом політичним завдав він удар своїй групі партійній та наче перечеркнув свою довголітну діяльність народну. Наслідом сього виділ товариства політичного „Народна Рада“ у Львові виключив п. Вахнянина з товариства та в прилюднім узасадненню проголосив, що він відступив від свого народу і перейшов на службу в табор противників (12 жовтня 1896)...

9. Нові партії, 1896. р.

Не зважаючи на те все скликав п. Барвінський на 14. жовтня 1896, до салі ратушевої у Львові: довірочні збори в цілі заснування політичного товариства „Католицький русько-народний Союз“, щоб на основах католицьких дбати про релігійно-моральні, народні, політичні і економічні справи руського народу в Галичині. До комітету для

впровадження в життє сього товариства вибрано: проф. д-ра Вол. Коцовського, Володимира Лукича Левицького, о. Богдана Пюрка, о. Івана Чапельського і інших, та постановлено видавати орган „Руслан“ для ведення політичного напруму сеї нової організації, зглядно партії.

Таким способом мала повстати вже четверта руська партія в Галичині. Та іще в дні 17. вересня 1896, відбули ся у Львові довірочні збори наших робітників, заходами тов. Миколи Ганкевича, в цілі заснування русько-української соціально-демократичної партії, так що в тім році мали ми вже пять партій політичних.

Та благословеннем нашого кардинала о. Сильвестра Сембратовича плянувалось оснуванне шестої партії політичної, бож для наради в справах церковно-і народно-політичних рішив митрополичий Ординаріят запросити відпоручників деканальних на довірочні конференції до Львова, на день 10. грудня 1896, щоб вирішити про потребу організації духовенства руського для оборони католицької церкви і руського народу. Але зібрані відпоручники відповіли одногласно, що делегати духовенства всіх трьох епархій в Галичині не видять потреби окремої організації клерикально-політичної. Отсе рішення було чемним протестом проти клерикально-політичної та офіційної організації, що викликалаб була роздвоєнне між духовенством а народом. Воно було вимірене проти поклонників політичного сервілізму...

А вечером тогож дня дало зібране духовенство ініціативу до заложення загального комітету виборчого, щоби злучити всі сили до рішучого відпору та завзятої і однодушної оборони народної.

На сей рішучий зазив нашого патріотичного духовенства завязав ся Краєвий руський комітет виборчий у Львові та відбув в дні 28. грудня 1896, першу нараду. Головою комітету вибрано о. Івана Озаркевича; заступниками: Юліяна Романчука і Богдана А. Дідицького, та секретарями: д-ра Євгена Петрушевича і Романа Бачинського.

10. Сесія Сойму галицького, 1897. р.

При отворенню сеї сесії згадав намісник князь Сангушко про небувалий досі рух в краю у скликуванню зборів в краю, оживлений сим, що наближають ся вибори до Ради державної. Але правительство, сказав він, — уважало своїм обовязком виступати і перепинювати сей рух, о скільки він розбуджував незгоду суспільну, бо справа люду і робітників на-ходить много непокликаних оборонців, які побуджують самосвідомість ладу і поучують про мнимі кривди, — що може підкопати засади кардинальні, на котрих суспільність мусить опиратися... Значить, — тут не говорив благородний князь Сангушко, але дух графа Казимира Баденього.

Сю урядову заповідь доповнив маршалок краєвий граф Станислав Бадені при нагоді замикання сесії соймової в дні 15. лютого 1897, де він натякнув що побіч польських послів до віденського парламента вийдуть з урни виборчої послі руської народности, котрі стоять на ґрунті народнім, та з польськими послами оставати будуть в приятних відносинах. Се була прогноза соціально-політичної боротьби при наближаючих ся виборах до Ради державної.

11. Розв'язанне парламента і криваві вибори, 1897.

Промова намісника кн. Сангушка дала привід до сього, що пп. Романчук і Леваковскі, в дні 11. січня 1897, поставили в Палаті послів у Відні: два наглі внески про становище правительства при виборах. Тоді з кола польського підкинено на пульта п. Леваковського картку зі словами: „Зрадник вітчизни“. Президент міністрів граф Бадені найшов ся знова в прикрому положенню та опресидуючи піднесені закиди заявив, що на легальне і справедливе поведенне властей при виборах кладе найбільшу вагу. О скільки те його приречення було щире і правдиве — показалось при зближаючих ся виборах до Ради державної.

В дні 22. січня 1897, оголошено два цісарські патенти: одним розв'язано парламентарію, та другим скликано вже нову Раду державну на день 27. марта 1897.

Прийшов час боротьби виборчої між двома таборами: з одної сторони опозиційні руські партії, а по другій стороні: Поляки з Жидами і партією руських угодовців, як Барвінський — Вахнянин, та правительством... В передвиборчій акції продовжувалась «ера Баденівська» з головною форсою на повалення п. Романчука як викладника опозиції проти правительства.

Львівське намісництво видало до всіх старост розпорядок: найенергичніше виступати всюди, де зайшлиб які розрухи або бунт. Під диктатом сього приказу залізної руки, зараз в Черневі під Станиславовом погіб на місці від багнетів жандармських господар Петро Стасюк, та пять інших господарів тяжко ранено, без ніякої причини. Отсе на початок передвиборчої акції, щоби гайдамаки радикали не бунтувались (27. лютого 1897...)

Краєвий руський комітет виборчий у Львові вислав до цісаря велику депешу з просьбою о свободу при виборах, та оголосив відозву до руського народу, звиваючи всіх до солідарности і карности при виборах та закінчив свою відозву словами:... другі народи мусять нераз зі зброєю в руці і з проливом крови здобувати собі ліпшу долю, — ви можете її здобути картою голосовання...

В першій половині місяця марта 1897, прийшли вибори з військом, жандармерією, з проливом крови і сотками ув'язнених, — іще гірші як в р. 1895. Наш нарід боров ся неустрашимо, та на побоєвищи виборчим поклав свої жертви, а до парламентарію увійшло з сих виборів 63 Поляків, 6 Жидів, і 9 Русинів: д-р Роман Яросевич і о. д-р Іван Гробельський з п'ятої курії, та Модест Каратницький, Ксенофонт Охримович, Наталь Вахнянин, Ол. Барвінський, о. Данило Танячкевич, о. Корнило Мандичевський і д-р Теофіль Окуневський, з четвертої курії, — значить трьох не-

зависимих Русинів і шістьох так зв. камеральних Русинів. А Юл. Романчук перепавав в пяти округах виборчих...

Зараз по сих кривавих виборах вийшли з польської сторони дві незвичайно відрадні заяви. Одна від польських виборців в Кракові, — в отсих словах: „Polski lud ruskiemu ludowi wyraża boleść i współczucie, — wspólnym wrogiom wzgardę“, та друга від польської молоді поступової в Кракові, при посилці грошевої жертви на родини убитих і ранених, в сих словах: „Panowanie mniejszości polskiej nad większością ruską jest rzeczą niemoralną i zasadniczo niesprawiedliwą, tem bardziej, że przy rozbudzonej świadomości narodowej ludu ruskiego — bez pomocy wojska i żandarmeryi utrzymać się nie da“...

І дійсно, наш нарід не упадав на дусі, але як раз в масах народних запанувала однодушність та розбуджена свідомість національна. Я мав нагоду наочно переконались про настрій в нашім народі, при нагоді повиборчих процесів карно-судових, які виточували галицькі власти, щоби доказувати, начеб нарід бунтував ся проти власти.

Краевий руський комітет виборчий у Львові вислав дня 29. марта 1897, до президії Палати послів: генеральний протест проти виборів, та окремі протести з доказами надужить властей висилали повітові і громадські комітети виборчі з цілого краю...

12. Нова Рада державна, 1897. р.

При отворенню нової Ради державної, в дні 30. марта 1897, відчитано заяву чеських послів та їх правно-державні застереження, а відтак відчитано протест чеських послів соціялістів, в котрім вони заявляють, що стоять на основі рівноправности всіх народностей і протестують проти відгребування перестарілих, виполовілих привілеїв... Також послы хорватські внесли свою заяву і державно-правне застереження відносно Дальматії.

Польський соціаліст д-р Дашиньскі зголосив наглий внесок, щоби увязненого в Решеві п. Тому Шаєра випущено на волю. Отсей внесок був дуже непожаданий для правительства графа Баденього і тому коло польське хотіло, щоби сей внесок відложити, за що п. Дашиньскі різко виступив проти польської шляхти, та Палата послів рішила зараз перевести дебат у над сею справою і п. Тома Шаєр вийшов на волю. Презес кола польського п. Яворські виправдував ся формальними зглядами, та п. Люеґер використав сю нагоду і заявив, що його зворушили слова покірні презеса кола польського, бож польський селянин прийшов до слова і сього слова ніколи не утратить, а пануванне кола польського вже скінчилось. Отсе був перший наступ п. Дашиньского проти польської шляхти.

Тогож дня (30. марта 1897.) зложили пп. д-р Окуневський, о. Танячкевич і д-р Ярославич в президії Палати послів заяву сього змісту, що переведені у Сх. Галичині вибори з 8. убитими, 29. пораненими і понад 800. увязненими, переконали руський нарід, що теперішнє правительство не жахаєсь ніяких насильств, щоби не допустити послів по свобідній волі руської нації; що руський нарід в Галичині є поставлений перед альтернативу: або узнавати польську ідею державну, або мовчати, або умирати, що боротьбу за права запоручені конституцією уважаєсь з боку правительства наче злочинне повстанне і так представляєсь на найвисшій місци, — і тому підписані ідучи за голосом всего руського населення будуть побороювати отсе правительство всіми способами, та подадуть руку тим заступникам інших народів, котрі змагаючи до розширення автономії країв подбають про охорону національних меншостей..

Президент міністрів граф Бадені побачив, що в нововибраній Палаті послів не має більшости і тому в дні 2. квітня 1897, вручив цісареві димісію цілого кабінету, але по трьох днях вирішив цісар, що не приймає димісії. Сею димісією виеднав граф Бадені згоду цісаря на виданне чеських розпо-

рядків язових, щоби сим чином приєднати собі голоси Чехів.

На четвертім засіданню Палати послів поставили пп. Окуневський і Дашиньські: наглі внески на вибір парламентарної комісії до розслідування надужити виборчих. По знаменитих промовах обох внескодавців ухвалила Палата одногласно наглість обох внесків. Президент міністрів граф Бадені виголосив велику промову в обороні галицьких урядовців, але вона не викликала корисного вражіння в Палаті, так що були всякі вигляди на негайне прийатте обох наглих внесків. Та в справу вмшав ся чеський посол д-р Странскі і предложив, щоби оба сі внески переказати комісії легітимаційній. Внесок п. д-ра Странского прийшов скорше під голосуванне і перейшов. Таку прислугу зробили нам браття Чехи.

Але отсе не виратувало правительства від пораження, бо вже в дні 9. квітня 1897, внесли німецькі послы: три наглі внески з приводу чеських розпорядків язових, виданих правительством, та домагали ся поставлення міністрів в стан обжалування.

Провідника антисемітів п. д-ра Карла Люегера вибрано дня 8. квітня 1897, по раз пятый бурмістром Відня, та граф Бадені змяк сим разом і предложив цісареві вибір д-ра Люегера до затвердження, щоби за се позискати для себе групу клерикалів. Та Баденівські розпорядки язові для Чех і Моравії викликали гнів у всіх Німців в Австрії, так що дійшло до формальної обструкції в парламенті. Всенімецький посол Вольф проголошував явно клич: »Germania irredenta“ та назвав розпорядки язові свавільним атентатом на німецьку націю.

Президент міністрів граф Бадені намагав ся оправдати видані правительством розпорядки язові та покликав ся на те, що так само було в р. 1869, коли правительство видало розпорядок язовий для Галичини. Та п. д-р Гохенбургер, пізнійший міністер судівництва, запитав ся Поляків, чи булоб їм приємно, як би в західній Галичині запроваджено язык руський як другий язык краєвий. Німці обсто-

ювали засаду, що тільки парламент має право уладити законом державним постанови язикові по думці артикулу 19. закону основного з р. 1867. і тому видані розпорядками міністерськими постанови язикові для Чех і Моравії уважали нарушенням конституції. Наслідом відкинення їх наглих внесків перейшли вони до страшної обструкції, так що від 10-го до 28. мая 1897, був парламент видовищем диких сцен...

Посол д-р Роман Ярославич поставив був в дні 6. мая 1897, наглий внесок про делегування позагалицьких судів до переведення виборчих процесів, але сей внесок не прийшов на чергу нарад. Та п. о. Данило Тянячкевич поставив в дні 24. мая 1897, внесок на предложенне адреси чину (That-adresse): закону про народности як переведенне артикулу 19. закону основного з р. 1867, — і закону про екзистенцію для забезпечення „minimum“ екзистенції.

Але затяжна обструкція Німців загнала правительство графа Баденього до конечности замкнення сесії парламентарної в дні 2. червня 1897. Граф Бадені хотів тим часом погодити Німців з Чехами і допровадити до угоди чесько-німецької, але до сього не дійшло, бо Німці не хотіли відступити від жадання, щоби відкликати розпорядки язикові...

Тоді граф Бадені звернув ся до клубів послів з правиці, щоби вони ратували правні відносини в парламенті, зглядно правительство, та відносні клуби поставили свої постуляти до правительства графа Баденього. Руські послы з партії п. Барвінського вступили були до Славянсько-християнського союзу народного (Хорватів і Словінців) під проводом п. д-ра Шустершица і разом увійшли до правиці для поприання правительства.

13. Двобій графа Баденього, 1897. р.

На підставі сих постулятових переговорів з партіями правиці скликано Раду державну на нову сесію, на 23. вересня 1897. Та зараз на першій засіданню Палати послів поставив п. антисемітський

Грегоріг запит до президента Палати, чи се правда, що в Палаті мають бути перебрані агенти поліційні. Сей запит викликав пекольний крик з боку німецьких послів та зневаги на адресу правительства і графа Баденього, як: Hinaus Baden! in die Polakei, і т. и. Найголосніший був п. Вольф, і він мав крикнути: Badenische Schufferei. Отсе так тяжко розгнівило графа Баденього, що він постановив визивати послів у двобій, — думаючи, що сим способом відстрашить їх від обструкції парламента, та на перший клич, визвав він п. Вольфа за його зневажливі вискази на першім засіданню Палати послів.

Посол Вольф не злякав ся, приймив визов, та в дні 25. вересня 1897, явив ся зі соїми свідками пп. д-ром Лемішем і д-ром Сільвестром у військовім інституті, де прибув також граф Бадені зі своїми свідками: генералом кавалерії графом Іксіль і полковником Решем. У двобою на пістоleti, при першій виміні стрілів поділив п. Вольф графа Баденього в праву руку так сильно, що зараз пустилась кров і наступила неспосібність до дальшої боротьби у графа Баденього. Противники вдали ся в коротку розмову і подали собі руки...

Так покінчився політичний двобій графа Баденього, що мав на меті оборону чести особи, як також скріплення панування залізної руки, — а рука не дописала. Поляки величали лицарство графа Баденього за оборону чести народу польського, а Німці величали свого лицаря Вольфа, та закидали графу Баденьому, що замість добре правити, лихо держить ся у двобою, та дехто казав, що при виборах струями потекла кров хлопська, а за те пішла дрібка крови графської.

Наші послы незалежні були в дні 26. вересня 1897, у міністра судівництва Гляйспаха і домагались амнестії для селян позасуджуваних з приводу виборів, але з сього нічо не вийшло, бо амнестія не відповідала політиці графа Баденього.

Та по короткій перерві розпочалась в дні 13. жовтня 1897, в Палаті послів нова розправа, бо німецькі

посли поставили п'ять наглих внесків з обжалуванням правительства графа Баденього, наслідом чого зірвалась нова буря в парламенті.

Президент Палати послів д-р Катрайн (німецький клерикал) зложив свою гідність, бо не хотів ломити німецької обструкції...

14. Всенародне віче, 1897. р.

Тимчасом у нас в краю завязав ся комітет під президією: о. Івана Озаркевича, Юл. Романчука і Богдана Дідицького та скликав до Львова всенародне віче, на день 1. падолиста 1897, щоби перевести нараду в справах: останних виборів, політичного положення і економічних питань, але львівська дирекція поліції заборонила відбуттє сього віча, бо не хотіла допустити до політичної демонстрації. Тоді дібрали ми людей, що політикою не займали ся: д-ра Івана Літинського, Мих. Спожарського, д-ра Юліяна Ілевича і Мих. Голейка, та вони зголосили віче на день 4. падолиста 1897, і сього віча не заборонено.

В дні 4. падолиста 1897. зібралось у великій салі Народного Дому у Львові кілька тисяч народу і те всенародне віче відкрив львівський міщанин Михайло Спожарський християнським привітом: Слава Ісусу Христу! Провідником віча вибрано д-ра Евгена Олесницького, котрий у своїм впровіднім слові сказав: Перед нами стоять факти, що наш нарід руський жертвами крові і життя дав доказ своєї зрілости.

Перший реферат вічевий виголосив д-р Кость Левицький: про хліборобську справу у Сх. Галичині. Над сим рефератом переведено дебату і ухвалено відносні резолюції, та опісля прийшов до голосу п. Юліян Романчук з рефератом політичним. Поява його на естраді викликала грімке: Слава! честь Романчукови! Та коли Романчук розпочав свій реферат і виступив проти всякого обмежування конституційних прав, комісар поліції Янкевич перервав його бесіду і розв'язав віче.

Зібрані вічевики закричали: Не виходити! Підем до намісника!... так, що годі було їх успокоїти. Розярненне учасників з цілого краю було незвичайно сильне і маніфестація зробила своє. Делегація віча не застала намісника і вислала депеші до парляменту.

15. Поліція в парляменті і поваленне графа Баденього, 1897. р.

В дні 10. падолиста 1897, поставив п. Окуневський в Раді державній: внесок на обжалуванне президента міністрів графа Баденього за останні криваві вибори і надужиття властей. При сім внеску зайшла така пригода, що п. д-р Яросевич задля особистого непорозумління з п. Окуневським вичеркнув свій підпис з його внеску. А знова пп. Окуневський і о. Танячкевич усунули ся від голосування над німецьким внеском про обжалуванне міністрів за розпорядки язикові, — щоби не наражуватися Чехам. Такі непослідовні поступовання муслі викликати некорисні вражіння в парляменті і краю.

При виборі нового президента Палати послів не хотіли ані клерикали ані Чехи ставити своїх кандидатів і тому вийшов президентом п. Давид Абрагамович, що зобовязав ся перевести санацію парляментаризму. Та коли укорочування регуляміну парляментарного зі сторони президента Абрагамовича нічого не помагали, бо обструкція німецька перейшла у формальну бійку в парляменті, то більшість поставила через німецького клерикала графа Фалькенгайна в дні 25. падолиста 1897, внесок на зміну регуляміну, того змісту, щоби послів мож було виключувати з засідань, та щоби президент мав право при ужиттю органів екекуційних усувати послів з салі засідань. І заки іще обструкціоністи зорієнтувались що проголошує президент Абрагамович, він піддав зараз внесок п. Фалькенгайна під голосуванне і оголосив, що сей внесок є прийнятий. Отсе хитре заскоченне президії визвало вже й соціяльних демократів

до оборони свобод парламенту, та вони станули до боротьби разом з німецькими націоналами.

Наступаючого дня, 26. падолиста 1897, обступили обструкціоністи трибуну президента і розпочалась формальна боротьба. Президент Абрагамович зачав виключувати послів, але вони не уступались та засипали його останніми зневагами. Посол Дашиньскі кричав до през. Абрагамовича словами: Ти старий лотре! Надаєш ся до криміналу!... На се увійшло до салі засідань кількадесять віденських поліцістів в пікельгавбах і почали упрямих послів насильно виносити з парламенту: Вольфа, Дашиньского, Шенерера, Штайнера, Гибеша, і інших. Відтак виконував процедуру виключування послів заступник президента п. Крамарж, та його прозивав п. Ко закевич словами: Ти московський поліцмайстер!

На другий день та сама музика ішла далі, та до неї прилучились вже й християнські суспільники і тому скоро замкнено засіданне Палати послів.

Та події в парламенті викликали бурливі демонстрації у Відні: перед парламентом, ратушем і міністерством справ внутрішніх, так що поліція і військо мусіли робити лад, щоби удержати спокій.

Тогож дня, 27. падолиста 1897, вернув цісар з Вальзе до Відня та був незвичайно здивований, що місто обсажене військом і він знаходить ся під охороною війська, чого ніколи не бувало...

Другого дня, в неділю 28 падолиста 1897, робив Відень вражінне, начеб готовився до розруху, та д-р Люегер як бурмістр доніс до канцелярії цісарської, що не ручить за спокій в столиці. Але граф Бадені не зважав на те все і був незвичайно вдоволений з того, що так навчить розуму Німців. Коли він ось так весело провадив розмову в колюарах парламенту, саме перед полуднем покликав його цісар до себе. Граф Бадені пішов гнеть до цісаря та був сеї думки, що мабуть старому панови треба щось пояснити, — не передчуваючи нічого злого. Станувши перед цісарем почув граф Бадені тільки один лагідний запит: чи не уважавби він за вказане в обставинах, які ви-

творились, щоб міністра д-ра Гавча покликати на президента міністрів. Граф Бадені, як сам розповідав, не був іще в життю нічим так поражений, як сим неожиданим тяжким запитом—осудом, та ледви спроміг ся відповісти, що отсе є дуже доцільне, та що він зараз скличе раду міністрів, — а вже опинив ся за дверми цісаря.

В полудневій годині кричали товпи народу у Відні: Nieder mit Baden!., а Бадені вже лежав. Бурмістр д-р Люегер обїздив осередну часть міста та викликавав на успокоєнне населення, що Баденього вже нема, а поліцісти віденські розносили сю вість в дальші дільниці міста і викрикували: Der Mikado von Judenplatz ist nicht mehr da!...

Зараз тої неділі, 28. падолиста 1897; відрочив цісар Раду державну та приймив димісію цілого кабінету і поручив міністрови Гавчеви утворити новий кабінет.

Граф Бадені упав так соромно, як ніодин з австрійських міністрів, бо політично закопав ся та фізично був від разу зломаний. Він мав перевести поєднання двох народів, та відтак народів Австрії, — а замість сього допровадив він до найвисшого степеня ворогування, автократизму і профанації парламентаризму. Та на тім не скінчилось, бо граф Казимир Бадені був розжалив ся на цісаря за те, що сей не позволив йому далі правити Австрією, — і пустив у світ ревеляції про родинні відносини цісаря, — що незвичайно понизило його в опінії цісаря і всего шляхотського світа. Відтак довго заходив ся граф Бадені, заки цісар допустив його до авдієнції, на оправданне, тай отся авдієнція тривала ледви кілька минут і „adieu“. Завзятий був граф Бадені, але й завзятий був цісар Франц Йосиф.

Те памятне „adieu“ до руської депутації в р. 1895. сказане — віддав цісар його авторови...

Тут годить ся признати, що граф Казимир Бадені пізнійше роздумавши свої діла, узнавав свої великі блуди політичні. Я мав нагоду зійти ся з ним. в Соймі галицькім при нагоді нарад комісії бюджето-

вої в р. 1908, і він заявив тоді, що зробило ся много блудів відносно руського народу, бо треба було дати народови те, чого домагались руські послы. І нині, сказав він, польські політики не розуміють справи руської, бож самою негачією не мож народу приєднати... Не так думало ся, як склалося...

Новий кабінет президента міністрів д - ра Гавча з урядовцями був переходовим правительством до наладнання відносин парламентарних.

16. Олександр Барвінський в делегації, 1897. р.

В сім часі радили делегації: австрійська і угорська, та п. Барвінський промовляв в австрійській делегації і висказав признание міністрови справ закордонних графови Агенорови Голуховському за знаменитий провід закордонної політики і за навязанне приятних зносин з Росією, бо хоч там 20 мільонів Русинів терпить під гнетом політичним, то може тепер покінчить ся з політичною агітацією між руським народом в Австрії...⁷⁶⁾.

17. Знаменні збори „Народної Ради“, 1897. р.

Загальні збори політичного Товариства „Народна Рада“ у Львові відбули ся 28. грудня 1897, та осудили систему правління Баденього, що опиралась на неправді, безправности і автократії. По рефераті політичним голови Юліяна Романчука поставлено домагання: розв'язання парламенту, потягнення до відповідальности всіх органів правительства, та загальної амнеції — для засуджених в процесах виборчих. Сі збори заявили ся проти розширення автономії країв, а за автономією народностей і поділом Галичини на часть руську і польську.

⁷⁶⁾ В р. 1898, зачав виходити у Львові „Руслан“ як орган руської угової партії, за підмогою міністерства справ закордонних. Сама партія християнсько-суспільна зорганізувалась під проводом п. Олександра Барвінського аж в р. 1911.

Зокрема підчеркнено: потребу політичної і економічної незалежності русько-українського народу, та щоби до цього дійти, — мусимо не тільки засадничо, але й в практичній програмі стреміти до здійснення ідеалу нашої нації: Руси України.

18. Соїм галицький під одним прапором?

В дні 28. грудня 1897, зібрався Соїм галицький на нову сесію, що тривала до 22. лютого 1898. На сій сесії соїмовій явився: єпископ перемиський о. Константин Чехович як заступник маршала краєвого.

Головною нарадою в отсій сесії соїмовій була: соїмова адреса до Престола, з приводу 50. літнього ювілею цісаря Франц Йосифа, та польська більшість соїмова мала на меті використати положення у віденським парламента і піднести значінне соїмів краєвих. Тому на предложення презеса кола польського п. Яворського уміщено в сій адресі, що вибух національних пристрастей допровадив до насильств і зневажливих подій в парламента, але за те в соїмах краєвих дасться досягнути порозуміння, та Поляки і Русини признаючи засаду рівноправности є готові вдоволити всім потребам обох народностей і усунути все, що в краю може різнити.

Посли Барвінський і товариші погодилися з такою політичною адресою, але п. Окуневський виступив дуже рішучо проти сеї адреси і заявив, що нарід руський ладить свою адресу. Колиж до порозуміння не дійшло, приймив Соїм польську адресу всіми голосами проти голосів пп. Окуневського і Новаковського.

Щоби показати свою згідливість супроти таких людей як п. Барвінський ухвалив Соїм в сій сесії внесок п. Барвінського, щоби вже в р 1898, утворити руську гімназію в Тернополі.

Але про те не обійшлося без атаків проти Русинів з боку Поляків. Польський шляхтич п. Целецькі виступив проти уділення краєвої підмоги на видав-

ництва Товариства „Просвіта“, покликуючись на підбурюючий (!) зміст книжочки про Богдана Хмельницького. Повторилась пам'ятна історія з р. 1875. А п. Вахнянин, бувший перший голова „Просвіти“, сказав, що обіймає ся „за тою може трохи нечемною

о. Константин Чехович

дитиною“, бо тут є вина теперішного виділу „Просвіти“, а нам треба забути про минуле, щоби будучність була ліпша. Так боронили „Просвіту“ і п. Барвінський і єпископ Чехович... Та благородні Поляки полишили на сі понижуючі просьби краєву підмогу

„Просвіті“, але під услівем контролі змісту її видавництва для народу. Головний виділ Товариства „Просвіта“ у Львові вніс застереження проти тих закидів і посягань на свободу діяльності товариства, котре має безумовне право побирати підмогу з фонду краєвого, на котрий платить і наш руський нарід...

Наступило закінчення сесії соймової в дні 22. лютого 1898, та маршалок краєвий граф Станіслав Бадені у своїй пращальній промові вже скапіталізував становище наших угодових послів і сказав, що руські послы при ухваленню адреси, з виїмком двох, станули з більшістю Соїму на спільнім ґрунті і під одним прапором, та що будучність руського народу не в боротьбі і ненависти, а в неустаючім старанню о порозумління, — чого доказом є отся сесія соймова. Тай пан намісник князь Евст. Сангушко дещо доповів, але з иншого боку. Він жалував ся, що трудне є завдання правительства: удержати повагу влади, бо його заряджень не всі респектують і звідсі приходить до конфліктів з органами виконуючими власть... А п. Барвінський подякував за те, що Соїм поставив ся на становищі рівноправности, що має довести до заспокоєння культурних потреб руського народу.

Промова намісника князя Евст. Сангушка була дійсно пращальна, бо з кінцем марта 1898, уступив сей „мальований намісник“, що не полишив по собі доброї памяти, а його місце заняв граф Лев Пініньскі, муж довіря кола польського...

19. Граф Франц Тун стає премієром, 1898. р.

Президент міністрів д-р Гавч передержав своє правління до 7. марта 1898, коли обняв правительство чеський февдал граф Франц Тун і на 21. марта 1898, скликав Раду державну. У вступній заяві правительства сказав граф Тун, що правительство бажає привернути нормальні відносини в парляменті; буде відносити ся справедливо до всіх народів держави, та конституційною дорогою буде вирішувати всі справи.

Наші незалежні послы піднимали своїми інтерпеляціями, внесками і промовама всякі заходи для усунення самоволі і надужити краєвих властей, та п. Танячкевич виступив з наглим внеском в справі уділення нового кредиту для злагодження голоду у всіх краях навіщених елементарними нещастями, а німецькі послы підносили раз по раз свої внески на обжалуванне графа Баденього за виданне розпорядків язикових.

П. Окуневський заступав думку, що справу язикову мож полагодити тільки в Раді державній, та що в Галичині може зарадити лиху: поділ краю на округи чисто руські, чисто польські і мішані. П. Яросевич заявив ся за розмеженнем руської часті Галичини від польської.

20. Національні маніфестації, 1898. р.

З початком р. 1898, зачало Наукове Товариство імени Шевченка видавати: Літературно-Науковий Вістник під редакцією: Ол. Борковського, Мих. Грушевського, Осипа Маковея і д-ра Івана Франка.

В сім часі зачав також виходити новий орган політичний для народу: „Свобода“, під редакцією д-ра Костя Левицького.

В цілій Сх. Галичині уладжено святкування 50 літнього ювілею знесення панщини і нашого відродження народного (1848 — 1898), заходами комітету, зложеного з членів львівських руських товариств — разом з Руссофілами. В цілім краю відбувались повітові віча в дні 17. мая 1898, та в дні 19. мая 1898, відбуло ся у Львові на високім замку: велике все народне віче, на котрім відновлено національну програму Головної Руської Ради з р. 1848, та проголошено самостійність руського народу, іменем всіх партій і всего народу Галицької землі.

Се святкування ювілею знесення панщини і нашого народного відродження було одною з більших маніфестацій Галицької Руси за останних 50. літ.

А при сім обході не обійшлося без прикрого протесту одної групи нашої молоді, з приводу участі руссо-фільської партії у сім святі.

На пам'ятку того ювілею заснувано товариство: Руська Ремісничо-промислова Бурса у Львові.

Йосафат Пендюк

Другою політичною маніфестацією в сім році було те, що галицькі Русини вислали цісареві, з нагоди його 50. літнього ювілею: свою адресу від руського народу, з бажанням: автономії національної і поділу Галичини. Отсю адресу підписали: о. Іван Озаркевич, Юл. Романчук, Богдан Дідицький, Василь Нагірний, д-р Іван Добрянський, о. Данило Тянякєвич, д-р Теофіль Окуневський і д-р Роман Яросєвич.

Третою національною маніфестацією в тім році був обхід: столітних роковин відродження українсько-руської літератури, уладжений Науковим Товариством імени Шевченка у Львові, при участі всіх

Іван Когляревський

українсько-руських товариств у Львові. Се був ювілей Івана Котляревського, — епохи відродження чисто-народної літератури для всеї України — Руси, бож завдяки сій події підняв ся українсько-

руський нарід з занепаду і став пробуджувати ся до життя і розвою...

Се велике культурне і національне свято відродження нашого слова розпочалось в дні 31. жовтня 1898, святочним вечером в салі театру графа

Іван Франко

Скарбка у Львові, на котрім Лев Лопатинський виголосив великий прольог д-ра Івана Франка; представлено вічно молоду „Наталку Полтавку“ та виконано кантату о. Кишакевича. Другого дня, 1.

падолиста 1898, відбулась у великій салі „Народного Дому“ у Львові: наукова академія.

Обхід сього всенародного свята скріпив і поширив в кругах галицької інтелігенції, як також селянства нашого: почуттє нерозлучної єдності з тим головним пнем нашого народу, з котрого вийшов Іван Котляревський і своїми творами вдержав Україну — Русь, заки прийшов звідсі найбільший геній народу: Тарас Шевченко.

З сим святом наступило також устійненне в означуванню назви нашої нації: замість „руський“, „руський“, „Русин“, „Русь“ самочинно, волею нашого народу прийшло до уживання: „українсько-руський“ „Українець“ і „Україна — Русь“, як перехід до „український“ і „Україна“. Тому і я буду в дальшій уживати останніх висловів.

З приводу сього свята завязались у Львові: Українсько-руська видавничча спілка, та при ній заповоговий фонд для українсько-руських літератів імени Івана Котляревського.

21. Почин кооперативної організації, 1894. р.

Творити для себе економічні установи може тільки нарід самосвідомий, а дійти до свободи національної — може тільки нарід економічно незалежний, значить заможний.

Отсим шляхом ішли ми галицькі Українці. По підготовних заходах організаційних нашої „Просвіти“ та поширенню думки про конечну потребу: ратувати ся власними силами — зачали ся у нас в р. 1894. засновувати реєстровані стоваришення (кооперативи) — для взаємного кредиту. Перші такі кредитові стоваришення завязувались на підставі статуту, уложеного д-ром Теофілем Кормошем в Перемишлі.

Опісля дійшли ми до заснування краєвої інституції кредитово-організаційної під фірмою: Краєвий Союз Кредитовий, стоваришення зареєстроване з обмеженою порукою у Львові, — в 1898. р., щоби

організувати господарські спілки, старати ся для них про кредити і наглядати їх діяльність.

Думку оснування Краєвого Союзу Кредитового у Львові підніс д-р Кость Левицький в 1896. р. та здійснив її комітет, до котрого увійшли були: д-р Ярослав Кулачковський, д-р Кость Левицький і д-р Стефан Фешак. Краєвий Союз Кредитовий поклав

Кость Паньківський

почин до організації наших стоваришень (кооператив) кредитових як також торговельних і промислових.

Першими дійсними директорами Краєвого Союзу кредитового були: д-р Кость Левицький, Кость Паньківський і Григорій Врецьона, опісля о. Александер Темницький. Першим предсідником Надзірної Ради

Григорій Кузьма

був старший радник: Григорій Кузьма, чоловік незвичайно чистого характеру.

Згодом Краєвий Союз Кредитовий покликав до життя: Товариство „Краєвий Союз ревізійний“ у Львові (1904. р.), щоби побіч себе створити спеціальну установу для ревізії і організування наших кооператив всіх видів.

З отсега виказуєть ся, що натиск зелізних рук не придавив нашого живчика народного, а навпаки побуджував нас до самооборони і живійшої праці.

22. Дальші боротьби в парламенті, 1898. р.

На овиді політики австрійської не прояснювався хаос, який запанував від часу графа Баденього та боротьба між Німцями і Чехами далі заострювалась. Німецькі послы Кайзер і Шенерер виступили з внеском на поставленне міністерства графа Туна в стан обжалування за розпорядки видані на підставі §. 14, — значить з поминеннем парламента. В комісії легітимаційній приділювала більшість: реферати запротестованих галицьких виборів членами кола польського, не зважаючи на протести наших послів,— в чім визначились два послы: д-р Бик (галицький Жид) і д-р Дик (Чех)⁷⁶).

З приводу сварок в парламенті прийшло до нового двобою політичного між польським послом Володимиром Гневошем а звісним німецьким послом Вольфом. Мабуть п. Гневош як вишколений фехтмістр сподівав ся пімститись за графа Баденього, але й сим разом не повело ся, бо п. Вольф тяжко порубав п. Гневоша. Навіть п. граф Войтіх Дідушицкі визвав був п. д-ра Дашиньського, але сей не приймив визову, бо, як сказав, — хотів графа католика охоронити від гріху, а себе від дурниці...

Та в дні 22. падолиста 1898, поставив п. Дашиньські наглий внесок на обжалуванне міністрів за заведенне виємкового стану в Західній

⁷⁶) Richard Charmatz, Oesterreichs innere Geschichte von 1848 — 1907, II. Der Kampf der Nationen, Leipzig 1909.

Галичині, з причини антисемітських розрухів,—при чім строго і безпощадно критикував шляхотську господарку в Галичині, що спричинила селянські розрухи та вже була спровадила ката з Відня. В сій справі промовляв також п. Окуневський.

В дні відрочення парламенту, 20. грудня 1898, вніс п. Танячкевич: інтерпеляцію до міністра просвіти за університет у Львові.

По смерті кардинала о. митрополита Сильвестра Сембратовича заіменував цісар, 28. грудня 1898, галицьким митрополитом Станиславівського єпископа Юліяна Куіловського, що в р. 1848. був членом польської гвардії народової у Львові.

23. Нова струя еміграційна і парцеляція, 1898. р.

Тяжкі недороди останних літ, недостаток землі і неприхильне відношення галицьких урядів знова порушили струю еміграції нашого сільського народу до Канади, як се зобразив наш поет Богдан Лепкий:

„Ми не кидаєм родинної стріхи,
Задля маєтків ані задля втіхи,
Але що жити не хочуть нам дати,
— Прости нам Мати!..“

Отсі невідраді прояви безнастанних еміграційних рухів наших хліборобів казали нам докладно застановитись над сим, щоби малоземельному населенню дати не тільки потрібний кредит, але також землю з парцеляції більших посіlostей в краю...

Поляки заложили в р. 1899, за ініціативою д-ра Яна Дескура (демократа): Парцеляційний Банк у Львові, до котрого мали також Українці приступити, але до порозуміння не дійшло. З наших економістів, справами парцеляцій тоді займав ся о. Тит Войнаровський, та з більших посіlostей придбав много землі для наших хліборобів. А відтак взяли сю справу у свої руки наші українські адвокати та при допомозі кооператив кредитових вели парцеляцію для збільшення нашого хліборобського варстату.

Більші кредити на закуп землі для наших селян давав Банк краєвий у Львові, де був директором д-р Альфред Згурскі (Поляк), чоловік нам прихильний, а заступником правним в справах пар-

о. Тит Войнаровський

целяційних д-р Тадей Соловій (Українець), чоловік незвичайно відданий нашій справі, та при його помочі розв'язано цілий ряд парцеляцій для нашого народу...

24. Знова Сойм галицький, 1899. р.

Своїм звичаєм зібрався Сойм краєвий дня 28. грудня 1898, та мав радити дуже коротко, а що през. міністрів граф Тун не міг наладнати торговельно-політичної угоди з Угорщиною і скликати парламенту, то галицький Сойм тривав аж до 28.

марта 1899, але у своїй діяльності був сей Сойм неплідний і бездільний.

Маршалок краєвий граф Стан. Бадені згадав у своїй вступній промові криваві розрухи мазурських селян проти Жидів і не міг найти слів осудження на тих злочинних агітаторів, що нарід підбурили, — хоча мав на думці ксьондза Стояловського. Далі підніс він потребу організації кредиту для селян і заповів проєкт організування кас Райфайзена під патронатом виділу краєвого.

Намісник граф Лев Пініньскі відчитав подяку цісаря за адресу з приводу його ювілею, — в двох грамотах: польській і руській. В сих однаких грамотах згадано про потребу відповідного поля для діяльності репрезентацій краєвих. При кінці своєї промови згадав новий намісник, що воля Сойму буде для нього обявом бажань цілого краю.

П. Барвінський поставив зараз внесок на глий, щоби справити портрет покійного кардинала Сильвестра Сембратовича коштом фонду краєвого і умістити в соймовій палаті.

Польська соймова більшість була в сій сесії приголомшена тяжким ударом своєї фінансової панами в краю, що проявилась крахом великих інституцій, як Галицька каса ощадности і Галицький банк кредитовий у Львові та інших по повітах, як також самоубійствами директорів: Зіми і Крижановського, посла Віктора і інших. В дебаті над справою гарантії краю за зобовязання Галицької каси ощадности виступив п. Окуневський з різкою критикою польського господарства, та висказав ся, що родак Бадені перемінив колишню любов руського народу до Австрії в простий обовязок. Проти сього висказу п. Окуневського виголосив п. Вахнянин своє застереження, в котрім заперечив, мов би нарід руський був льяальний для монарха з обовязку, бо ми любимо династію і маємо для неї вдячність з переконання (17. лютого 1899.).

В сій сесії поставив п. Урбаньскі іменем шляхотської більшости Сойму внесок на заострення ре-

гуляміну соймового, на взір регуляміну парламентарного з р. 1897, бо шляхта польська не чулась безпечною в своїм Соймі. Сей внесок викликав опозицію польської лівиці і наших независимих послів, але проте більшість ухвалила в дні 27. марта 1899, зміну регуляміну. В сій дебаті промовляв також п. Вахнянин. як генеральний бесідник „проти“ і домагав ся, щоби справу зміни соймового регуляміну по думці внесків лівиці відслати до Виділу кравого, а вкінці сказав, що треба би завести острійший регулямін у вихованню людей.

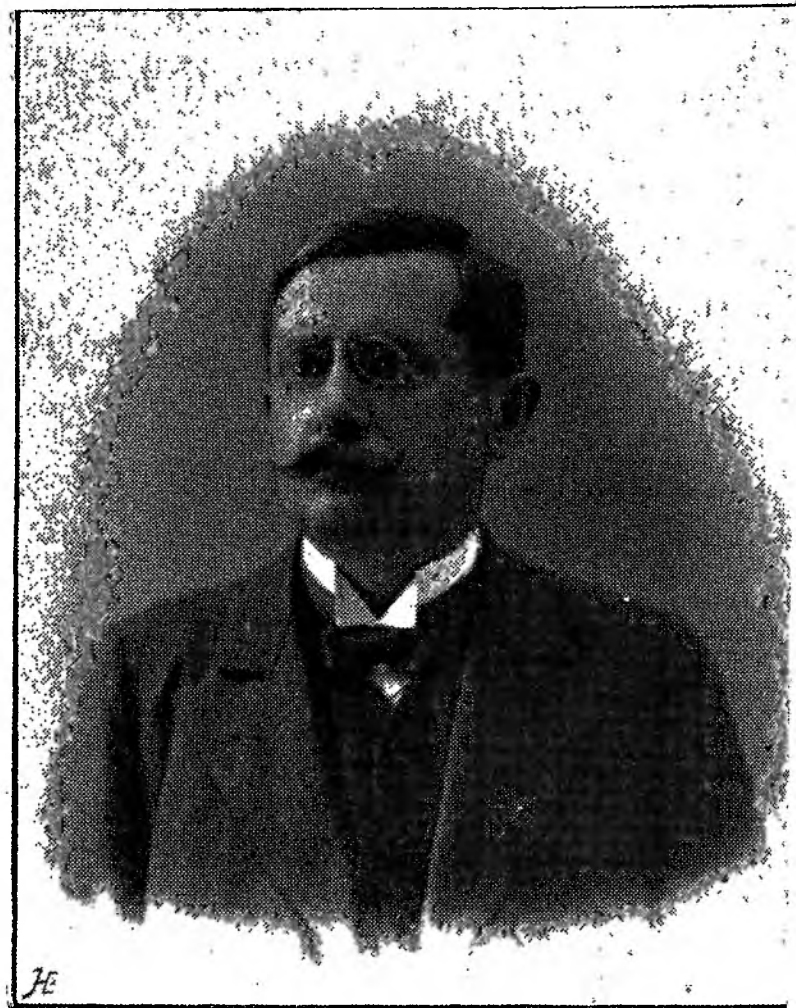
З внесків наших послів, годить ся згадати, що п. Барвінський домагав ся заложення руської женської школи виділової у Львові та п. Окуневський знесення оплати мита на краєвих дорогах.

Вкінці ухвалив Сойм статут для щадничих і позичкових спілок з необмеженою порукою, як також закон про школи реальні на підставі предложения правительства та згідно зі шкільним законом краєвим. І знова працанне Сойму, при чім п. Заячківський звернув ся до намісника з просьбою, щоби підвладні органи берегли приписів зглядом уживання руського языка. Мабуть невелике домаганне, бож соймовою резолюцією з 20. лютого 1898, стверджено, що обовязуючі приписи заспокоюють потреби населення руського і його права...

25. Безпроривні змагання організаційні, 1898. і 1899. рр.

В дні 31. марта 1898. р. відбулися перші конституційні збори товариства слухачів політехніки „Основа“, в будинку шксли політехнічної у Львові, на котрих вибрано: головою товариства Володимира Дидинського, заступником голови Івана Чачковського, та писарем Ярослава Стефановича. Отсе була перша організація наших студентів політехніки у Львові.

В р. 1898. завязалось було за стараннем Василя Нагірного, Юліяна Панькевича і А. Пилиховського: Товариство для розвою руської штуки,

Д-р Евген Левицький

стваришенне зареєстроване з обмеженою порукою у Львові, що мало бути підприємством для розвою малярства, різбарства і золотарства, — церковного і світського. Але воно не розвинуло ся, бо не мало спромоги zorganizувати наших малярів, різбарів і золотарів.

В р. 1899, зачали були: д-р Евген Левицький, д-р Володимир Охримович і Іван Труш видавати у Львові: „Будучність“, суспільно-політичну часопись для українсько-руського народу.

В дні, 23. марта 1899. р. завязуєть ся заходами о. Томи Дуткевича з Цішок, о. Теофіля Гутковського з Ясенова, о. Юліяна Дуткевича з Дубя, о. Григорія Купчинського з Кадлубиск та господарів: Йосифа Кацалая, Йосифа Стрілецького, Мих. Миколаєва, Івана Шингера і Володимира Івановича — товариство „Сільський Господар“ в Олеську. З сього завязку повстало опісля краєве товариство господарське „Сільський Господар“ у Львові.

В тім часі організує Володимир Лаврівський у Львові: Українсько-руське драматичне товариство ім. Івана Котляревського, для здійснення думки будови руського народного театру у Львові.

По нарадах в дні 21. мая 1899, вирішує заряд русько-української радикальної партії: не переходити в соціально-демократичний табор і остати самостійною партією, наслідом чого д-р Роман Ярошевич, д-р Мих. Новаковський і Семен Вітик переходять до соціал-демократів.

Група галицьких Руссофілів під проводом Осипа Мончаловського і Юліяна Яворського обходила вокально-музикальним „утром“ сотні роковини уродин Пушкіна, в дні 25. червня 1899, в комнатах „Русского Касина“ у Львові.

Товариство „Просвіта“ ввело правопис фонетичний у своїх виданнях для народу, що дало нагоду Руссофілам до підняття агітації в краю, щоби підкопувати значінне сього заслуженого товариства.

В дні 13. липня 1899, зібралась наша молодь академічна на віче у Львові, в справі отворення українсько-руського університету у Львові.

Сим зборам проводив Євген Косевич, та реферував Мих. Галушинський.⁷⁷⁾

В Станиславові зажадали батьки учеників І. класи гімназії польської: впровадження української мови викладової, — чим виказали потребу української гімназії в Станиславові.

На ХІ. зїзд архиольогів в Київі зголосили галицькі Українці під проводом професора Михайла Грушевського свої реферати в українським язичі, — але української мови не допущено на сїм зїзді. Московська брутальність допустила чеські і польські реферати з виємом українських!...

26. Два владики, 1899. р.

Та скоро потому, два владики засїли у нас на престолах: старий і молодий. Старий митрополит львівський о. Юліян Куїловський і молодий єпископ станиславівський о. Андрей Шептицький. Вони оба зложили в дні 12. вересня 1899, присягу в руки цісаря.

Митрополит о. Куїловський, пересяклий духом польським, віддавав ся на старости своїх літ богомїллю за відпущенне гріхів та вирїкаючись всякої політики говорив явно: Волю змовити один „Отче наш“, ніж мішати ся до політики... А молодий владика о. Андрей Шептицький покинув спольщену родину, панство і світський стан та вступив до монастиря Чина св. Василя, із звання і власної охоти: трудити ся для народу. Сей його крок всїяко у нас розважувалось та були й підозрівання про його місію, себто післанництво польонізації українського народу. Але єпископ о. Шептицький як новий владика умів приєднати собі симпатії нашого народу. Зараз при нагоді привітів заявив він, — що по своїм силам буде трудитися для добра народу, та що уважає за конечне:

⁷⁷⁾ Пр. пор. Михайло Крушельницький, Українсько-Руський університет, памятка книжка, першого віча студентів Українців-Русинів всіх висших шкіл Австрії, в справі основання українсько-руського університету, у Львові, 1899.

о. Андрей Шентицький

гармонію між владикою а духовенством і народом. Опісля сказав він про політику: справу руську уважаю за свою, та між нами не може бути дисгармонії!.. Та коли старий владика став голосити, що читальні більше шкоди духовної, як користи приносять, то молодий владика в своїх посланіях заохочував до закадання читалень, захоронок для дітей і інших позиточних для народу установ... Отсе був початок діяльності молодого владика...

27. Памятна заява п. Дашиньського, 1899. р.

Вкінці вересня 1899, відбував ся зїзд австрійської соціал-демократії в Берні, де постановлено резолюцію, що Австрія може бути тільки демократичною державою народностей, зложеною з автономних областей національних. Там заявив польський соціал-демократ Ігнатій Дашиньскі, що утвореннем галицької провінції здавлено Українців до безнадійної меншости, та сих три і пів мільонів Українців оплачує цілу польську культуру на сході Галичини... Часи змінились і люди стали інші...

28. Перехід до ери премієра Кербера, 1900. р.

Скоро та безуспішно зужилось правительство графа Франца Туна, бо вже в дні 2. жовтня 1899, цісар приймив уступленне його. Язикowego питання граф Тун не розв'язав, хоч мав добру нагоду, та замісь наладати відносини в парламенти, він зачав послугувати ся звісним §. 14. і розпорядками вирішувати найважніші справи і тому вже поза парламентом провалив ся. На його місце прийшов намісник Стирії граф Клярі-Альдрінген, що утворив міністерство ділове — покликаючи урядовців, як д-ра Кербера на міністра справ внутрішних та д-ра Северина Князьолуцького на провідника міністерства скарбу.

Першим чином сього міністерства було те, що воно знесло розпорядки язикові, видані міністерством графа Баденього та відтак дещо зла-

годжені міністерством Гавча, — щоби промести чисту дорогу до нових переговорів. У програмовій промові в Палаті послів дня 18. жовтня 1899, сказав граф Клярі, що правительство мусіло знести розпорядки язикові, щоби усунути перепону правильних відносин. В сім місци запитав ся його п. Окуневський: А в Галичині не бачите сеї державної конечности? Граф Клярі сказав далі, що правительство буде безсторонне і нейтральне, та хоче управильнити язикові відносини, як також економічно-політичні відносини супроти Угорщини.

Відносно до програми того правительства внесли наші послы: Окуневський і Танячкевич зараз предложенне, щоби по думці артикулу 19. закону основного управильнити в законодатній дорозі язикову справу. Їх позитивний внесок домагав ся, щоби руська мова була законом узнана урядовою мовою у всіх ц. к. урядах і судах в тих частях Галичини і Буковини, де руський нарід живе в перважаючій більшости. До сього внеску прилучився також буковинський посол Сидір Винницький. Та правительству Кляріого не судилось довго жити, бо Німці виступили з обжалуваннем міністерства Туна за надужитте § 14. а Чехи розпочали обструкцію за знесенне язикових розпорядків.

По графі Клярім обняв бувший міністер залізниць Віттек, провід нового міністерства, яке кілька тижнів держалось та сим зазначилось, що знесло газетний і календарський стемпель...

По сих спробах наладження відносин в парламенті прийшла „ера Кербера“. В дні 18. січня 1900. р. зложилось нейтральне міністерство урядниче з д-ром Пентаком, представником Поляків. Чехів заступав проф. д-р Антін Резек, що уступив в р. 1903, — та на його місце вступив професор д-р Антін Ранда... Душею і тілом сього міністерства був незвичайно роботящий урядовець д-р Ернст Кербер — новий преміер.

На привіт новому преміерови, та щоби звернути його увагу на значінне нашої справи оголосив наш

п. о. Данило Танячкевич отверте письмо п. з. Mahnschrift an Herrn Ministerpräsidenten d-r Ernst von Koerber...

29. Поширення народної партії в національно-демократичне стороництво, 1899. р.

Вкінці р. 1899, рознеслась у нас в краю вість, що повстає якась нова партія. Та річ не ішла про якусь нову партію, але о те, щоби розеднані наші народні сили, котрі прямують до однакої мети, — зібрати разом. Та сим разом не ішло вже про тактичну або часову консолідацію з Руссофілами, а про поширення народної програми, так щоб в її рами могли увійти невдоволені радикали, розчаровані угодовці і заблудші з руссофільської партії.

Отся справа підготовлявалася на сходинах двох груп: членів віділу політичного товариства „Народна Рада“ у Львові і групи Українців, що стояли поза „Народною Радою“. До сеї групи належали, як ініціатори: д-р Евген Левицький, д-р Володимир Охримович, проф. Михайло Грушевський і д-р Іван Франко. По близшім порозумінню і підготовленню відбулась в дні 26. грудня 1899. р. у великій салі „Народного Дому“: довірочна нарада над новою програмою, організацією і тактикою. На сю нараду запросили: віділ політичного товариства „Народна Рада“ у Львові і „Комітет львівських Русинів“, зложеній з 7. осіб з поза віділу, визначніших людей зі всіх повітів Галичини, щоби розважити справу поширення і поглиблення діяльності народної партії, що стояла на становищі народної (національної) програми з 24. марта 1892. р., та приєднання до живійшої і успішної роботи сеї партії тих людей, переважно з молодшого покоління, які стояли поза нею, — значить бувших радикалів і нерадикалів.

Отся спільна праця національна мала зединитись під кличами нової програми, організації і тактики партійної.

Довірочну нараду отворив голова „Народної Ради“ п. Юліян Романчук та у своїй промові вказав на важність хвилі і значінне справи, для якої має відбутись отся нарада. Опісля вибрано провідником наради судового радника Дениса Герасимовича,

Александр Борковський

а заступниками о. Івана Волянського і господаря Андрія Берника. На сю нараду прибуло 151 осіб з краю.

Політичну часть програми реферував д-р Евген Левицький; економічну часть Василь Нагірний; культурні справи дир. Александр Бор-

Д-р Володимир Охримович

ковський; організацію партійну реферував д-р Володимир Охримович, — тактичну справу знова д-р Євген Левицький.

По довшій і основній дискусії прийнято з деякими змінами всі три пропозиції: народну програму, народну організацію і тактику. Таким чином отсей зїзд мужів довіря з цілого краю був першим Народним Зїздом національно-демократичного або народного сторонництва, котре на самім вступі до народної програми проголосило ось таку декларативну постанову:

„Ми галицькі Русини, часть українсько-руського народу, що мав колись самостійність державну, відтак боров ся віками за свої державно-політичні права, а ніколи не зрік ся і не зрікає ся прав народу самостійного, заявляємо, що остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоби цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та зєднав ся з часом в одноцільний національний організм, в яким би загал народу на свою загальну користь орудував всіми своїми справами: культурними, економічними і політичними“,

„Змагаючи до тої наконечної мети, а зважаючи на нашу приналежність до австрійської держави, ставимо собі для нашої народної роботи отсю програму: в межах Австрії, в справах політичних змагаємо до того, щоби в австрійській державі територія заселена Русинами становила одну окрему провінцію з як найширшою автономією в законодавстві і адміністрації; тим самим змагаємо до знесення дотеперішних краєвих статутів для Галичини і Буковини, до поділу Галичини на дві часті: руську і польську і так само до поділу Буковини на часть руську і волоську, та до утворення з руських частей Галичини і Буковини одної національної провінції з окремою адміністрацією і окремим національним соймом“.

А у відношенню до тодішньої російської України поставлено у сій програмі:

„Будемо піддержувати, скріпляти та розвивати почуття національної єдності з російськими Українцями та змагати до витворення разом з ними культурної одноцільності; будемо серед російських Українців піддержувати такі змагання, котрі ведуть до перетворення російської держави з абсолютної і централістичної в державу конституційно-федералістичну, оперту на автономії народностей.“

„Та що до угорської Руси: будемо змагати, щоби серед угорських Русинів викликати подібний рух національний, який є між галицькими і буковинськими Русинами, щоби загрити їх до уживання і плекання рідної мови, до борби проти винародовлювання, та до культурної, економічної і політичної діяльності в користь угорсько-руського народу, та в тій ціли будемо навязувати з угорськими Русинами тісніші взаємини і будемо старати ся зблизити їх до себе“.

Сей Народний Зїзд вибрав: Тісніший Народний Комітет, до котрого увійшли: голова політичного товариства „Народна Рада“ у Львові Юліян Романчук — як голова; член виділу „Народної Ради“ Александер Борковський як заступник голови, Василь Нагірний, д-р Евген Озаркевич, Іван Белей, о. Александер Стефанович і о. Александер Темницький з виділу „Народної Ради“, та вибрані на зїзді: Михайло Грушевський, д-р Евген Левицький, д-р Кость Левицький, д-р Володимир Охримович, д-р Дамян Савчак і д-р Іван Франко.

До Ширшого Народного комітету увійшли:

1) Всі члени Тіснішого Комітету; 2) послы сторонництва і редактори; 3) вибрані на зїзді: д-р Ярослав Кулачковський, д-р Щасний Сельський, Вячеслав Будзиновський, о. Тит Войнаровський, о. Николай Галушинський, Йосиф Гурик, д-р Михайло Дорундяк, о. Сидір Зельський, д-р Андрій Кос, о. Сильвестер Лепкий, Данило Мекелита, д-р Андроник Могильни-

Михайло Грушевський

цький, о. Іван Негребецький, д-р Євген Олесницький, о. Стефан Онишкевич, о. Йосиф Фолис і о. Іван Яворський.

Зачата акція новітньої організації нашої партії звернула була на себе відразу живішу увагу нашої суспільности, бо хоча радикальна партія на своїм роковім зїзді рішила задержати свою дотерішню організацію, то всеж таки найвизначніші діячі виступили були з неї і вона втратила була рацію своєї окремішности. З огляду на чільніших радикалів, що пристали до „нової“ партії, написав був „Громадський Голос“: „Помоліть ся товариші за їх грішні радикальні душі“. А вже як грім з ясного неба вдарила радикалів вість про приступленне д-ра Івана Франка до нової партії. Та проте радикальна партія видержала на своїм партійнім становищі, закликаючи своїх прихильників, щоби держали ся непохитно того радикалізму, який виробив і полишив великий учитель Драгоманів...

З другого боку „Галичанинъ“ став сумнівати ся, чи „нова партія“ буде придержувати ся так званої консолідації зі староруською чи руссофільською партією. Та нова народна організація виключила постійну злуку з руссофільською партією, а допускала тільки можливість порозуміння між партіями тоді, коли треба поборювати спільного противника. Отсе був початок всякої розлуки з Руссофілами. З иншого знова боку підношено, що духовенство не буде належати до такої партії, в котрій на першій скрипці буде грати д-р Іван Франко і инші радикальні товариші...

В таких обставинах, на основі народної програми і для її здійснення злучили ся всі її сторонники в одно національно-демократичне або народне сторонництво і взяли ся до діла, щоби перевести в цілім краю народну організацію.

Коли Старорусини попавши у національну зневіру потопали що раз то більше у національнім руссофільстві, то Українофіли поклали новітні основи національної самостійности власними силами

Та отсе був безперечно великий акт еволюції здорової частини громадянства українського, що свіже, сильне і жадне нового вольного життя — згуртувалось під стягом нової програми до поважної праці в масах народних, на засадах справдішного демократизму.

А найважливіше було те, що стаючи під національним спільним прапором, члени сього сторонництва, вірили у свою національно-політичну ідеологію і з тою вірою радо ставали до праці, а між собою були щирі і духом зєднані! Бо хоча в партії були найбільше праві і найбільше ліві, середущі і помірковані, то проте між членами партії не зарисувались фракції ані групи щоб себе поборювати або розєднувати, а всі вони як однакі творили національний організм, що виміною думок доходив до одної провідної думки і її придержував ся без виїмку і застережень.

Та сей момент повинен би стати у нас наукою для грядучого покоління...

В кінці, годить ся іще одно нагадати, щоби в переломових хвилях не допускати до ігнорування наших визвольних змагань з того часу.

В дні 5. січня 1900. р. оголосив був Народний Комітет першу свою відозву до народу, в котрій докладно пояснив нашу національну ідею. В сій відозві сказано між иншим:

„...Ідеалом нашим повинна бути незалежна Русь-Україна, в якій би всі частини нашої нації зєднали ся в одну новдчасну культурну державу... Та поки осягнемо сей наш ідеал... мусимо на ґрунті теперішних відносин і в рамках австрійської держави: змагати до витворення окремої національної провінції зі своєю окремою адміністрацією і своїм національним Сеймом...“

Тай отсе треба би також знати, як хочеть ся осуджувати минуле або проповідувати нові ідеї, бо з тих ідейних давнійших змагань вийшло не одно, — що відтак здійснилось і в народі воплотилось.

А „Рада Русская“ у Львові, що досі балянсувала на всі боки — проголосила в „Галичанині“ свій

„отзив“ з 3. січня 1900, в котрім прелюдно визнала: національну, племінну і культурну єдність Русинів з Великороссами — своїм принципом, признаючи необхідність уживання галицько-руського наречія на галицькій Русі, — та приймила назву русско-народної партії.

Ось так прояснились наші відносини партійні в краю, що причинилось дуже значно до прояснення політичної думки галицьких Українців. У нас побідила політична думка не тих, що забули свій рідний нарід ані тих, що не хотіли знати України і її народу, але тих, що стали здобувати знамя української нації.

30. Боротьба проти зміни статуту „Просвіти“, 1900. р.

В році 1898. предложив був Головний виділ Товариства „Просвіта“ зміну статуту товариства, що передусім відносилась до признання рішачючого голосу на загальних зборах Товариства: відпоручникам членів і читалень „Просвіти“ з кожного повіту, щоби таким способом (репрезентаційним) всі члени, хоч би з найдалших сторін, були справедливо заступлені на загальних зборах; щоби загальні збори були дійсно найповажнішою властю в Товаристві, та щоби доля і будучність Товариства лежала в руках загалу членів, значить народу...

Опісля відбули ся загальні збори „Просвіти“ у Львові в дні 2. лютого 1900. р., що мали приймати таку зміну статуту. Та на отсих зборах піднеслись несподівано і незаслужено тяжкі закиди проти головного виділу Товариства „Просвіта“, а найбільше проти мене, начеб впровадженнем репрезентаційного систему пропагувалось якийсь консерватизм sui generis. В самій річі було се незрозумінне справи у декого, а у иншого зла воля, — бо як кільканайцять тисяч членів „Просвіти“ з цілого краю не може прибути на загальні збори, разом вести наради і голосувати, тож одиноким способом розв'язання сеї справи,

— прийнятим у всіх культурних народів — являється впровадження відпоручників, вибраних повітовими зборами членів в цілім краю. Так зорганізовані загальні збори представляють збірну думку членів „Просвіти“ з цілого краю. Натомість давні загальні збори „Просвіти“, на котрих бувало з краю кілька-десять членів, а зі Львова около сто членів, — давали перевагу львівським членам над членами з цілого краю, — то отсе викликувало невдоволення зовсім оправдане між членами з краю та давало нагоду до всяких особистих порохунків. Тому моім змаганнем було: віддати „Просвіту“ в руки народу, а вирвати її з рук деяких людей зі Львова, що для „Просвіти“ ніякої праці не вкладали, а спричинювали заколот і незгоду. Отсе був мій консерватизм sui generis...

Але на отсих загальних зборах не помогли ніякі представлювання старших, бо молодші львівські „поступові“ уладили бучу і не допустили до ухвалення нового статуту „Просвіти“. Аж по кількох роках прийшов загальний членів „Просвіти“ до зрозуміння сеї справи та опісля відносні зміни утатуту прийнято мабуть одноголосно. Та як сьогодні нагадую отсю подію моім опонентам, то вони прямо встидають ся свого нерозуму.

ОСЬМИЙ ПЕРІОД, 1900 — 1907.

1. Сойм краєвий, 1900. р. і здержування зарібкової еміграції.

Сей період розпочав ся новою сесією Сойму краєвого, що зачав радити 29. грудня 1899, та кинув тіль на наміри польської соймової більшости в найблизшому часі.

Маршалок краєвий граф Станислав Бадені отворив наради Сойму невідрадним привітом про потребу санації краєвих фінансів. Жерелом до поратування фонду краєвого малиб бути додатки

до податків від пива і горівки, значить пропінація. Натомісць не хоче п. маршалок, щоби держава переняла на себе частину видатків на школи народні, бо се було небезпечне.

Намісник граф Пініньскі прирікає, що буде впливати на підвладних урядників, щоби поступали по засадам безсторонности і справедливости, зокрема в справах національних, бо він хотів би мати добрі відносини між Поляками і Русинами.

Зараз по отворенню Союму заповіли п. Ян Гупка і товариші внесок про установленне окремих приписів для спадщин рільничих посіlostей середних розмірів, щоби впровадити хлопські майорати.

В дебаті над провізорією бюджетовою, 30. грудня 1899, заявив ся п. Окуневський проти підвищення додатків краєвих, вказуючи на невідрадні відносини економічні нашого народу, між котрим іде рух еміграційний і тут нічого не робить ся, бо самим здержуваннем сього руху не помагаєсь сільському населенню рільничому.

Він підніс закиди проти намісника з приводу як раз несправедливого поступовання урядів, що не допускають навіть наших священиків до урядування в язиці руським і в сій ціли видумали новий тип урядів парохіяльних як метрикальних, щоби силувати наші уряди парохіяльні до урядування в язиці польським.

По перерві нарад соймових, що тривала до 26. марта 1900, підніс п. д-р Тадей Пілят справу наглядку над зарібковою еміграцією до Німеччини. Се значить, що нарід у своїй недолі пробиває собі дорогу до жерела зарібків, де може їх найти, а гегемони краю і в тім здержують рільничих робітників, щоби за нікчемну заплату робили на польських ланах в краю. Тут вже п. Вахнянин заявив ся проти обмежування часової (сезонової) еміграції, бо нарід там зарабляє і вертає до краю з грошем.

Представники більшости шляхотської пп. Дунаєвскі і Сангушко предложили внесок на установленне секретарів громадських, іменуваних ц. к.

староствами, для полагоджування справ припорученого круга ділання. Проти регулямінового трактування сих внесків заложив п. Окуневський разом з мазурськими селянськими послами, в дні 28. квітня 1900, протест — з причини переступлення круга ділання Союму та замаху на самоуправу громад, — і наміру впровадження старостинських мандаторів.

При закінченню нарад Союму переказано петицію про заложенне руської гімназії в Станиславові — Виділови краєвому до поставлення внеску на сесії найблизший...

З нарад сеї сесії соймової є слідний занепад думки автономічної з боку більшости польської та страх перед утратою влади в краю, — а з боку нашого представництва виказуєсь, що Союм галицький не є для нашого народу ніяким тілом репрезентаційним або законодатним, а тільки трибуною, з котрої наші послы независимі протестують або застерігають ся в обороні перед дальшим нарушуваннем прав народу, а угодові послы просять о виплату і дякують.

2. Програма д-ра Кербера, 1900. р. і перша промова п. Василька.

В межичасі, новий премієр д-р Кербер станув зі своїм міністерством в парламенті і 22. лютого 1900, виголосив програмову промову, та заявив, що після залагоди чесько-німецького спору приступить до упорядкування національних відносин в інших краях, та підчеркнув, що побіч національних справ є важні справи економічні, як інвестиції, будова нових шляхів залізничих, піднесенне промислу і и.

До програми нового правительства промовив по раз перший в дні 1. марта 1900, руський посол з Буковини: Николай Василько проти протегування Румунів а помітування Русинами; він сказав, що на Буковині кориснійше бути Румуном, тому много Русинів вирікло ся своєї народности, — та прийняв до відома заяву правительства, що воно буде стояти над сторонництвами...

Сей перший смілий голос посла руського з Буковини звернув на себе увагу в парламенті і в краю. Наша преса зараз піднесла, що зволощена родина Васильків вертає руському народови хоч одного свого члена. Николай Василько називав ся зпершу Старорусином і тому Руссофіли причислювали його до своїх, — але їх сподівання не здійснились, бо Василько став Українцем...

Палата послів не вернула до спокійної праці, бо хоча полагодила справу побору рекрутів, то відтак

Николай Василько

знова пішла в обструкцію, з котрої послали чеські не годні були вийти. Правительство д-ра Кербера предложило на засіданню Палати послів дня 8. мая 1900, проекти язикового закону з циркулярними урядами в Чехії, а обструкція не переставала. Тоді президент міністрів д-р Кербер відкликав ся до Палати послів, щоб вона приступила до полагодження державних конечностей (9. мая 1900.) та неожидано замкнув сесію Ради державної. Відтак оголошено цісарський розпорядок, яким уповажнюєсь правительством побирати податки...

В місяці маю 1900, відбули ся спільні делегації, і там цісар звернув ся до українського делегата Вахнянина з запитом, на котрий він відповів, що належить до одинокого мирно успособленого сойму в Австрії, де полагоджують ся ріжницї в до-розі компромісовій... Отже гаразд!

3. Народні віча в краю за поділом Галичини і загальним правом виборчим.

В сім часі відбувають ся в краю народні віча і ставляють ся кличі: поділ Галичини на руську і польську часть та на злученне руської части з Буковиною в одну цілість, як також домагання загального, тайного і безпосередного права голосування зі знесеннем курій. В нашім краю було-тоді дваццять політичних товариств, повітових і окружних, та не всі вони однако провадили діла народні і тому треба було нераз накликати їх до живійшої діяльності. А деякі з них, як в Стрию, Турці і Жовкві, иноді виступали на власну руку, не оглядаючись на краєвий провід політичний. Та від р. 1900, нова організація народного сторонництва переводить по повітах конституюванне повітових комітетів, і звідсі виходить в краю: одноціла і живійша робота між народом, котрою кермує Народний Комітет у Львові.

4. Справи організаційні і вибір д-ра Евгена Олесницького послом соймовим, 1900. р.

„Воля“, орган української соціально-демократичної партії у Львові, подав в липні 1900, перші вісти про українську партію соціялістів в Росії, що в тайній друкарні видала програму з домаганням: демократичної української республіки.

В дні 14. липня 1900, відбулось у Львові: віче „української молодезі“, на котрім студент Л. Цегельський виголосив реферат про конечну потребу істнування самостійної „Руси-України“. По сім рефераті поновлено з торічного віча справу зало-

ження руського університету у Львові, та постановлено вислати петицію до міністерства просвіти.

В місяці серпні 1900, відбувся в Парижі міжнародний лікарський конгрес, на котрім заступали нашу Україну: д-р Іван Горбачевський, д-р Євген Кобринський, д-р Теофіль Гвоздецький, д-р Шмігельський і д-р Володимир Сіменович з Америки.

В сім місяці виступив у нас перший масовий страйк рільничих робітників в повітах: Борщівським і Мільницьким, з причини низької плати на двірських обшарах. Сей перший страйк перейшов іще досить лагідно...

При доповнюючій виборі посла соймового з округу Жидачівського вибрано в дні 4. вересня 1900, д-ра Євгена Олесницького, який вже тоді добув собі за свою визначну діяльність: симпатію і довіре між нашим народом.

5. Розв'язання парламенту, 1900. р. і нові вибори.

По довгих та безуспішних переговорах президента міністрів д-ра Кербера в цілі утворення більшости парламентарної появив ся дня 7. вересня 1900, цісарський патент, що розв'язав парламент і заповів негайне переведенне виборів до Палати послів. Отсе мала бути останна конституційна проба, щоби удержати парламент, — як сказав цісар.

Наслідом розв'язання парламенту наступила виборча мобілізація. Вже 24. вересня 1900, оголосив Народний Комітет відозву передвиборчу, взиваючу всіх до діла! В справі збереження свободи виборів виготовлено пропам'ятне письмо, котре депутація під проводом Юліяна Романчука вручила намісникови графови Льву Пініньському у Львові і президентови міністрів д-ру Керберови у Відні.

В дні 28. вересня 1900, зібралась перша нарада ширшого Народного Комітету, на котрій депутація представила звіт з відбутих конференцій та висказала пересвідченне про добру волю президента міністрів. Зібрані члени Ширшого Народного

Д-р Иван Горбачевський

Комітету постановили, що Народний Комітет як головний руський комітет виборчий має самостійно вести акцію виборчу. За поворотом до консолідації з Руссофілами ніхто не промовляв.

Опісля група Руссофілів в Коломиї під проводом д-ра Володимира Дудикевича зажадала від „Русскої Ради“ і від „Народної Ради“, щоби утворити спільний краєвий руський виборчий комітет. Ширший Народний Комітет на своїй другій нараді, дня 1. падолиста 1900, відповів, що готов є порозумівати ся в справах виборчих через установлених делегатів з обох сторін. А відносно ставлення кандидатів посольських ухвалив Ширший Народний Комітет, що Народний Комітет як головний руський комітет виборчий буде на підставі предложень повітових комітетів і мужів довіря: затвержувати і поручувати кандидатури посольські.

Та хоч президент міністрів д-р Кербер видав обіжник до всіх намісників і президентів країв та звернув увагу всього урядництва Австрії на обовязки новочасного урядовця супроти суспільности, то його рука не досягла здеморалізованої адміністрації в Галичині, яку піддержував намісник граф Пініньскі в інтересі польських консерватистів. Галицькі практики і надужиття виступили знова при сих виборах, так що з пятої курії виборчої вийшов послом наш одинокий д-р Андрій Кос (13. грудня 1900), та з четвертої курії виборчої вийшли послами: Юл. Романчук, д-р Мих. Король, Василь Яворський, Ол. Барвінський, о. Корн. Мандичевський, д-р Еміль Гладишовський і д-р Іван Длужанський (17. грудня 1900), — значить чотири незалежні та чотири угодові послы. Незалежні послы вийшли з волі народу, а угодові з волі краєвого правительства і Поляків.

Ми іще програли сю боротьбу виборчу з двох причин. Передусім через надужиття і насильства властей, але й через те, що наші виборці в значній частині не виказали зрозуміння справи виборів і дали ся перетягнути на противну сторону,

— як тоді у нас говорено: руський „хрунь“ іще великий...

6. Коротка соймова сесія і події з початком нового століття, 1901. р.

Зараз в дні 18. грудня 1900, розпочалась нова сесія Сойму галицького, щоби перед кінцем року вирішити провізорію бюджетову і предложенне правительства про побиранне додатку до державного податку від горівки. Тут виступив польський людсьвець Вуйцік з наглим внеском, щоби провинившихся галицьких урядовців потягнути до відповідальности за надужиття виборчі, але шляхотська більшість сойму негайно відкинула сей внесок.

Наші послі: Окуневський і Олесницький внесли 21. грудня 1900, основну інтерпеляцію в справі надужиття виборчих, і тогож дня відрочено дальші наради Сойму...

Так скінчився нам 1900. рік, останний з ХІХ. століття.

В дні 1. січня 1901. р. відбулось велике свято Стрийського Підгіря: посвяченням величавого Народного Дому в Стрию. У здвигненню того Народного Дому найбільше заслужився провідник стрийського Підгіря п. д-р Євген Олесницький разом зі своїми товаришами народної організації: проф. Іваном Вахнянином і о. Олексою Бобикевичем.

Єпископ о. Андрей Шептицький вступив 17. січня 1901, на престол галицьких митрополитів у Львові. Його привитав наш нарід надією, що він піде за прикладом своїх заслужених предків на львівським владичим престолі: Атаназія і Льва Шептицьких, котрі боролись за права Руси і ненарушимість нашого обряду. На становищі єпископа в Станиславові був о. Андрей Шептицький загально поважаний та його місії на Гуцульщині приєднали йому прихильність народу. При інтронізації у Львові сказав він між иншим: „Жадаю послуху і любови, яку з собою приношу“...

В дні 28. січня 1901, впроваджено у нас в житте першу: Жіночу спілку промислову „Труд“ у Львові,

заходами директора Василя Нагірного і п. Герміні Шухевичевої.

Ширший Народний Комітет зійшовся на нараду і постановив, що всі чотири послы, вибрані як кандидати Народного Комітету, будуть творити одноцілу групу, та що будуть стояти в опозиції до правительства, але стоятимуть за удержанням парламентарних відносин. Отсе були перші політичні прикази правильно зорганізованої партії.

Наші опозиційні послы зорганізувались разом з п. Николаєм Васильком з Буковини в „Руський Клуб“, — вибираючи головою клубу п. Романчука а заступником голови п. Василька. Львівський посол Ернест Брайтер приступив до сього клубу як госпітант. А п. Барвінський і товариші вступили до Словінців-клерикалів під проводом д-ра Шустершица.

7. Нова Рада державна, 1901. р.

Нову Раду державну привитав цісар Франц Йосиф престольною промовою в дні 4. лютого 1901. р. В сій промові згадав цісар, що останна сесія Ради державної була без результатів; признав, що розв'язанне питання язикового є обов'язком державного резону, та що результати будуть, як репрезентація народів не буде безчинна, а вкінці сказав, що населенне, котре оплачує податки, має право жадати, щоби побіч виконання своїх обов'язків супроти держави — могло також старатися про свою будучність і добро своїх родин...

Таким твердим словом привитав цісар Франц Йосиф нову Раду державну в часі найбільшого занепаду парламентаризму в Австрії. Та в отсих невідрадных відносинах, які запанували між народами Австрії, не мало провинився сам цісар ідучи за голосом своїх лихих дорадників, бо в р. 1849. розігнав він перший Сойм державний і сим не допустив тоді, щоби заступники народів поклали основи конституційного ладу; в роках 1860 і 1861. надав своїми патентами широкі права краєвим автономіям без вирішення національних

відносин; в рр. 1867, 1868 і 1869. шляхом позаконституційним вирішив національне питання в Галичині виключно і односторонно на користь Поляків, — та відтак віддав керму держави графови Баденьому, щоби запровадив абсолютний режим протиконституційний. А те все мстилось на Австрії аж до її розпаду, бо пеани про ідею Австрії: дати охорону зневоленим народам для забезпечення їх існування і свободи, — були про свято, а не про дійсність... Але тут годі здержатись від висказу, що те політичне безладде в давній Австрії було чимсь ідеально добрим в порівнянню з сим, що дієсь в деяких нових державах...

Та завертаючись до отворення нової Ради державної у Відні, — наші опозиційні послы зложили на засіданню Палати послів в дні 5. лютого 1901, за я в усьм якого змісту: Останні вибори до Ради державної переведено, що правда, з менше разячою брутальністю як в р. 1897, однак в спосіб так само безправний, — щоби руському народови не дати правдивих заступників. Тому застерігають ся наші послы проти сього, щоби послів вибраних безправно — уважати легальними заступниками руського народу. Наші послы возьмуть участь в позитивній роботі парламента, — добачуючи у відповідній реформі виборчій і в справедливім національнім законі головне средство до усунення політичної кризи.

Рівночасно оголосив наш „Руський Клюб“ парламентарний свою програму з отсими домаганнями:

- 1) Законної адміністрації в Галичині;
- 2) Переведення конституційних свобод;
- 3) Реформи виборчої з загальним, рівним і безпосереднім голосуванням;
- 4) Автономії народностей;
- 5) Економічного піднесення, передусім селянського і робітничого стану в Галичині і Буковині.

А відношенне до правительства буде залежне від сього, як воно поверне ся до нашої програми...

Під вражіннем престольної промови розпочались наради парламента. Президент міністрів д-р Кербер

заявив, що правительство се люди праці, котрі горячо бажають, щоби як найскорше почалась правильна діяльність парламента, та як першу справу предкладає воно нормальний бюджет державний і в звязи з сим проєкти інвестиційні в інтересі населення.

Зараз в дебаті адресовій промовили наші послы: Романчук, Василько і Кос.

П. Романчук заявив ся за потребою відповіди на престольну промову, та п. Василько виголосив довшу промову, в котрій підчеркнув, що на границі Галичини кінчить ся австрійська адміністрація і аж на границі Буковини знова зачинає ся; критикував конституцію австрійську вказуючи на те, що три міліони Русинів має право вибрати 17 послів, а около три міліони Поляків має 61 послів в колі польським, і тому домагаєсь наряд руський реформи виборчої з рівним, загальним і свобідним правом голосування, та автономії народностей.

П. Кос виступив безпощадно проти панування польської шляхти, що сьогодні проклямує вже політику вільної руки, бо шляхта польська спосібна до всего, навіть до убійств і морду; вона утворила собі спеціальних Русинів інкамерованих, вибраних таким обманством, як члени кола польського, бо за Барвінським і його компанією не стоїть ні один Русин! Далі заявив він, що національне питання є справою чести народної і тому мусить бути насамперед полагоджене, — та закінчив свою промову сим, що ми нічого більше не жадаєм, як тільки того, щоби в Галичині респектувано закон.

Отсі обі промови нарobili злої крови між членами кола польського, так що вони відгрозувались, що сього не дарують. Полемізував також п. Барвінський з п. Косом, кажучи, що йому противні є тільки радикальні Русини, та що він стоїть при компромісовій політиці, яку заінавгурував п. Романчук в р. 1890.

В дні 20. лютого 1901, розпочала ся в Палаті послів буча проти президента Палати графа М. Феттера за те, що він зачав був цензурувати ін-

терпеляції посольські, але вже з початком марта 1901, стала Палата серйозно радити над контингентом рекрутів і ухвалила сей закон. В сій дебаті виголосив чеський посол Ф ор ш т замітну промову, в котрій сказав, що для Австрії є можливі тільки дві засади панування: а б с о л ю т и з м або ф е д е р а л і з м, і тому треба при співучасті народів збудувати нову конституцію...

А тут знова приходить наглий внесок п. Б р а й - т е р а і товаришів і оживлена дискусія про галицькі вибори, та президент міністрів д-р Кербер заявляє, що мусить взяти в оборону галицькі власти перед загально висказаними закидами...

Відтак прийшли на чергу нарад предложення інвестиційні: нові шляхи залізничі і водні, котрими правительство д-ра Кербера намагалось держати при собі більшість парламентау...

При виборах до австрійської делегації вибрали члени кола польського як більшість галицьких послів п. Б а р в і н с ь к о г о руським делегатом, проти чого заложив п. Р о м а н ч у к протест іменем опозиційних послів руських і польських. З приводу сеї справи хотів п. Б р а й т е р поставити наглий внесок на зміну закону про вибори делегації, але наслідом представлення президента міністрів д-ра Кербера відступив від свого наміру. Ось як заходив ся д-р Кербер, щоби всякими приреченнями і успокоюваннем удержувати парламент при життю...

8. Народний зїзд, 1901 р. і Народний Комітет.

В краю відбув ся Народний зїзд партії національно-демократичної, скликаний до Львова на день 25. марта 1901. Д-р К о с реферував справу наближаючих ся виборів до Сойму, та на його предложення постановив зїзд, щоби вибори соймові по змозі переводити спільно зі всіма опозиційними руськими партіями. По рефераті д-ра Е в г е н а Л е в и ц ь к о г о переказав зїзд Народному Комітетови зайняти ся справами людової преси і народного фонду. Відтак

голова п. Романчук предложив звіт з діяльності політичної, та зїзд завізвав своїх послів до рішучих виступів в обороні народу...

Коли ось так іде боротьба про національні права нації, в місяці квітні 1901. р. — знова тягнуть наші виселенці ключем — до Боснії. Нова горячка еміграційна забрала нам около десять тисяч нашого народу...

А власти в краю не мають ліпшої роботи, як продумувати над способами фальшування конскрипції (спису населення), та при помочі так зв. языка товариського переписують кого мож на Поляків, так що побіч практик виборчих треба також галицькі методи статистично-конскрипційні зареєструвати до історії галицької землі.

Народний Комітет як начальна езекутива народного сторонництва не був вдоволений з перших виступів наших опозиційних послів в Раді державній і тому на руки голови „Руського Клубу“ п. Романчука представив свої домагання:

1) щоби Руський Клуб підносив в парламенті основні постуляти нашого народу, як поділ Галичини і ведучі до сього етапи: поділ Ради шкільної краювої і намісництва, законне уладженне справи языкової в напрямі рівноправности нашої мови в урядах і школах, заснуванне руського університету, заведенне загального рівного голосування, реформи податкової та викупу більшої посілости, — так як сі постуляти є висловлені в народній програмі;

2) щоби Руський Клуб виступав рішучо і демонстраційно в парламенті, аби звернути увагу на положенне руського народу та на анархічні змагання верховодячої в Галичині шляхотсько-польської кліки;

3) щоби Руський Клуб вів рішучу і послідовну опозицію проти правительства, та щоби голосував проти так званих конечностей державних...

Супроти отсих домагань Народного Комітету з 24. квітня 1901, нарікав Руський Клуб, що наша суспільність не причинюєся своїми інформаціями до роботи послів. Тому візвано наше громадянство в краю, щоби всякі інформації про сучасні відносини в краю пере-

силало Народному Комітетови та він буде приладжувати відносні матеріяли для ужитку Руського Клубу.

9. Рада державна і спільні делегації, 1901 р.

В днях 29-го і 30-го квітня 1901, наступили розрухи безробітних у Львові, та депутації робітників відповів намісник граф Пініньскі, що президент міністрів не хоче допустити до державних робіт, а през. міністрів д-р Кербер заявив п. Дашинському, що вже в місяці марті с. р. наказав галицькому намісництву зачати будову доріг.

Отсю суперечність вихіснував п. Дашиньскі в парламенти, в дні 13. мая 1901, в дебаті над рефератом запомогової комісії і сказав, що в Галичині „ксендзи, князі і графи крадуть як звичайні злодії“... Наступило пранне кола польського та през. міністрів д-р Кербер признав, що повідомив львівське намісництво, щоби приступило до зужиткування кредитів на державні роботи...

В дискусії про підвищення податку від горівки промовляли з наших послів: Кос і Король, — перший своїм іменем, а другий від Руського Клубу, та п. Косови відобрав президент Палати голос, бо він не говорив до річи (14. мая 1901).

П. Романчук і товариші поставили внесок про поділ галицької Ради Шкільної краєвої на польську і руську секцію.

Та Руський Клуб вніс 23. мая 1901. інтерпеляцію в справі постріляння селян в Манастирці коло Лиська, задля спору о пасовище між польським графом Красіцким а руською громадою Манастирець.

З початком місяця червня 1901, дійшов парламент по вирішенню справ регуляції рік і каналів, до бюджетової провізорії, значить урухомив ся... В сій дебаті промовляв п. Барвінський за бюджетом а п. Романчук проти бюджету. При сій нагоді підніс п. Романчук, що досі не вирішено найважніших справ, як національного питання і ординації виборчої; звернув увагу правительства на те, що в останнім деся-

тиліттю виемігрувало з Галичини понад триста тисяч людей, а проте нічо не робить ся для піднесення стану рільничого, — та домагав ся, щоби правитель-ство удержалось в слові і не ділало проти ніякої народности.

Поміж внесеними інтерпеляціями Руського Клубу була замітна інтерпеляція п. Василя Яворського в справі незаконного поступовання віцепрезидента Краєвої Дирекції Скарбу у Львові д-ра Витовда Коритовського — з фінансовими урядниками руської народности, котрих переслідуює за їх народність і переносить ся на Мазури.

Рівночасно з парламентом радили спільні делегації, та в австрійській делегації промовляв п. Барвінський і заявив, що Русинам залежить на великодержавнім становищі Австрії і тому він є за тридержавним союзом, як також за удержаннем приятних відносин до Росії. Буковинський делегат п. Василько протестував проти німецької гегемонії в Австрії і поза Австрією, та сказав, що тридержавний союз не є конечний...

10. Сецесія наших послів соймових, 1901. р.

В дні 11. червня 1901, відрочено Раду державну, та в дні 17. червня 1901, зібрав ся галицький Соїм на дальші наради.

Тут поставив п. Барвінський іще раз внесок про заснуванне гімназії з руським язиком викладовим в Станиславові. Олесницький предложив внесок з зазивом до правительства, щоби приступило до отворення у Львові університету з руським язиком викладовим, зглядно до креування при існуючим у Львові університеті: на всіх виділах катедр з язиком викладовим руським, для всіх предметів науки. Окуневський поставив внесок, щоби правитель-ство креувало руську секцію при галицькій Раді шкільній краєвій з аналогічними управненнями, які має німецька або чеська секція в Чеській Раді шкільній краєвій, — чи то найвисшим розпорядком чи

краєвим законом... Та досі йшло спокійно і аж пропозиція закону про рентові господарства занепокоїло наших послів. Олесницький у своїй промові з 4. липня 1901, рішучо виступив проти цього пропозиції, називаючи намірене польською більшістю соймовою творення середних посіlostей: тенденцією пруського закону колонізаційного, та іменем всіх руських послів заложив протест проти ухвалення цього закону. В дні 5. липня 1901, заявив п. Барвінський, що руські послы не будуть брати участі в голосуванні при третім читанні закону про рентові господарства, що має бути ухвалений проти руського народу! А коли і се не помогло, то всі наші послы сойму рішилися на сецесію і уповажнили як раз п. Барвінського, щоби він зложив відносну заяву в Соймі, в дні 8. липня 1901. В сій заяві сказано, що мінімальних домагань, ставлених руськими послами, як заснування руської гімназії в Станиславові, не узгляднюєсь; що правительство на поставлені інтерпеляції навіть не дає відповіді; а закон про рентові господарства приймаєсь проти застереження руських послів і загальної опінії руського народу, — тому руські послы не можуть брати дальшої участі в нарадах соймових. По сій заяві, зложеній п. Барвінським, вийшли всі наші послы з Сойму...

Отсе була третя сецесія наших послів з галицького Сойму. Два рази сецесіювали наші послы в р. 1866, щоби запротестувати і zdeкомпетуванню засідання Сойму при ухваленню закону шкільного, та сим разом сецесія наших послів звернулася проти польської більшості і намісника. Вона прийшла зовсім несподівано та викликала вражіння солідарністю наших послів.

Наступаючого дня, 9. липня 1901, при працянню Сойму висказав маршалок краєвий граф Станислав Бадені свій жаль, що не може безпосередно попрацятись з руськими послами і подякувати їм за попертя і прихильні відносини, та висловив побажання, щоби в найближшій будучности вони найшли ся при

спільній роботі. А намісник граф Пініньскі з цинічним спокоєм заявив, що далі буде стреміти, щоби руські послы не мали реальних причин до жалів, та щоби власти краєві були об'єктивні і справедливі...

Наслідом солідарної сецесії всіх наших послів соймових зарівнав ся бодай тактично той широкий провал між послами опозиційними та угодовими, а в народі відчувалось деяку полекшу та підйом духа. Але сецесія політична чи соціяльна се проява наболілої душі та її годі надуживати...

Справу сецесії і абстиненції наших послів соймових розважував Народний Комітет вже передше та дораджував, щоби іще передержати нові вибори до Союму, але наші послы соймові подразнені поступованнем шляхотсько-польської більшости соймової виконали той акт на передостаннім засіданню Союму. Нашим послам соймовим не стало вже терпцю, бо вони переконали ся, що нам від галицького Союму нема чого надіяти ся, та думали, що наша справа мусить рішити ся у Відні — насамперед. Соймова сецесія разом з угодовими послами мала здемаскувати польських політиків перед центральним правительством у Відні, як прилюдний доказ, що руська справа не є домашнім питанням, яке полагодять Поляки порозумліннем з деякими руськими послами. В тім лежало головне значінне сьої важної події політичної...

Але з другого боку, задалеко вже зайшли були Поляки у своїх правах в Австрії, і тому ся справа була незвичайно трудна... Наш нарід радів і зачав був висилати заяви одобрення і признання для послів, а тут ішла нова тяжка робота...

11. Соймові вибори, 1901. р.

Зараз в дні 13. липня 1901, оголосив Народний Комітет відозву до всіх Русинів галицької землі, в котрій подав до прилюдного відома, що за почином независимих руських послів соймових і парламентарних, Народний Комітет і Товариство „Русская Рада“

у Львові постановили в спільнім порозумінню зайняти ся переведенням сьогорічних виборів до Союму. Важність порозуміння всіх народних сил слідувала з положення народу руського в краю, що проявилось виходом руських послів з Союму...

Та незабаром, в дні 19. липня 1901, появил ся патент цісарський, що розв'язав Союм галицький. Нові вибори до Союму розписано на початок місяця вересня 1901. Наші послі: Романчук і Барвінський були у през. міністрів дра Кербера, та пояснили йому причини сецесії зі Союму; домагали ся, щоби краєвий закон про рентові господарства не одержав цісарської санкції, як також видання приказу, щоби вибори до Союму переведено легально. Д-р Кербер обіцяв, що буде старати ся про легальне переведення соймових виборів, але намісник граф Пініньскі не оглядав ся на Відень і позволив польському центральному виборчому комітетови уживати краєвих властей до всяких махінацій виборчих, щоб тільки на зверх був спокій.

По сій лінії ославлених галицьких надужить і хитрих насильств пішли й сим разом вибори соймові, з котрих вийшло тринацять послів руських: Йосиф Гурик, д-р Евген Олесницький, Ол. Барвінський, о. Корнило Мандичевський, Ксенофонт Охримович, Антін Старух, д-р Андроник Могильницький, о. Теодор Богачевський, д-р Мих. Король, Мих. Глиджук, Дмитро Остапчук, Олекса Барабаш і о. Віктор Мазикевич. Руссофіли придбали собі при сих виборах двох останних послів.

При отсих виборах проявилась сецесія деяких наших виборців, як в Золочеві, Борщеві і Гусятині, щоби запротестувати проти безправств. Та значна часть наших кандидатів посольських іще не навчилась при виборах здобувати собі мандати.

По новій програній боротьбі знова оголосив Народний Комітет відозву, 18. вересня 1901, з покликом до народу, щоби далі вести роботу і при всякій нагоді ставати до боротьби за наше право, за наше добро, за нашу батьківщину...

12. Академічне віче у Львові, 1901 р.

Заки прогомніли виборчі протести, скликали наші студенти: академічне віче до Львова на день 8 жовтня 1901, щоби висловити свої домагання зглядом львівського університету. Віче відбулось в університеті під проводом ст. Євгена Бурачинського при участі около 300 студентів.

Перший референт ст. Євген Косевич представив, що змаганням нашої молоді є самостійний українсько-руський університет, та поки що піднімає вона справу унормовання наших відносин на львівському університеті і домагаєсь: системізування рівнорядних кафедр з українсько-руською мовою викладовою на правничім, медичнім і філософічнім факультеті, як також екзамінаторів до державних іспитів і ригорозів. Другий референт ст. Іван Комаринський підніс домагання про заведенне університетських друків в українсько-руській мові для ужитку наших студентів.

По прийняттю сих домагань наступив зворот у трактуванні справи ось якою однодушною заявою: Ми ждемо сповнення наших бажань та сподіємо ся, що компетентні круги не приведуть нас до ужиття найрадикальніших способів борби!

При сій нагоді чути було голоси про бойкот і сесію... Але проте, академічне віче відбулось поважно і скінчилось спокійно. На сім вічі були наші професори: Грушевський, Дністрянський і Студинський.

13. Зміна польського курсу, 1901. р.

Сим часом наступила зміна в краєвій єрархії, бо маршалок краєвий граф Станислав Бадені уступив зі свого становища та на його місце прийшов граф Андрій Потоцькі, член краківської фракції станьчиків, чоловік необізнаний з нашими відносинами, а передусім незвичайно бутний і упрямий. Він дав ся втягнути до спілки наших противників політичних, як намісник граф Лев Пініньскі і граф Вой-

тіх Дідушицькі з Єзуполя, та сій спілці удалось знеохотити і усунути графа Станислава Баденього з крісла маршалківського. Рівночасно уступив також віцепрезидент Ради шкільної краювої д-р Мих. Бобжиньскі, — значить до польського курсу прийшли нові люде, гірші від перших...

14. Наглий внесок п. Романчука з приводу галицьких виборів.

А там у Відні зібралась Рада державна в дні 17. жовтня 1901, та послідовно п. Романчук поставив наглий внесок в справі галицьких соймових виборів і домагав ся, щоби вибрати спеціальну комісію до розслідування на місці надужить виборчих і покарання винувників; щоби правительство внесло закон проти надужить виборчих, та щоби у відповідній дорозі утворило трибунал для провірювання запротестуваних виборів. През. міністрів д-р Кербер знова апелював до Палати послів, щоб вона приступила до полагоди державного бюджету, бож се є перше право парламенту. Він був прирік полагодити національні спори, а тепер сказав, що треба на разі залишити національні суперечки, а віддати ся полагодженню економічних справ, коли побачив, що перші його заходи до вирішення спорів національних між Чехами і Німцями не досягнули своєї цілі...

А п. Барвінський поставив інтерпеляцію в справі рівноправности руської мови на львівськім університеті з приводу заборони руських вписів нашим богословам. Та п. Василь Яворський вніс предложенне, щоби впровадити доходження проти маршалка краювого графа Андрія Потоцького в справі укорочень податкових, як також дисциплінарного слідства проти містопрезидента Краєвої дирекції скарбу у Львові д-ра Коритовського. Італійські рівнорядні правничі катедри при німецькім університеті в Інсбруці не могли удержатись з причини демонстрацій німецьких студентів, наслідом чого італійські студенти розпочали демонстрації на університеті

у Відні, та італійський посол Мальфатті зажадав заложення італійського університету в Трієсті...

В осьяких обставинах прийшов під нараду Палати послів наглий внесок п. Романчука в справі галицьких виборів соймових, — в дні 12. падолиста 1901. Над сим внеском вивязалась довша дебата.

Президент міністрів д-р Кербер признав, що сим разом не було таких разячих насильств, як в рр. 1895 і 1897, та ексцесів було менше як передше. Він оправдував ся, що міністерство справ внутрішних звертало увагу львівського намісництва на легальне переведенне виборів, та дораджував, щоби про злочинні надужиття власти доносити державним прокураторіям. Йому відповідав п. Василько, що польські урядові махери виборчі пішли сим разом хитрістю, бо польський комітет а правительство — се в Галичині одно й те саме. Відтак він запитав ся Чехів, чи вони допустять до угнітання славянського народу. Польський соціяліст Дашиньські назвав польський центральний комітет виборчий комітетом виборчих розбоїв, що мож порівнати з сицилійською мафією. Тому він з погордою глядить на польську шляхту, що продає ся кождому правительству, та раз вже треба здемаскувати підлу гру станьчиків, котрі з одної сторони грають ролю польських патріотів, а з другої сторони гнуть спини перед двором. Молодочеський посол Пацак заявив, що Чехи як автономісти будуть голосувати проти наглости внеску п. Романчука. Польські послы Абрагамович і Цвіклінські намагались відбивати атаки проти галицьких властей, перекручуючи події з останних виборів. Остаточо наглий внесок п. Романчука удержав ся тільки в одній части, відносно потреби закону проти виборчих надужить, за чим й Поляки мусіли голосувати...

15. Демонстрація наших студентів у львівськїм університеті в дні 19. падолиста 1901. р.

Руський Клуб у Відні ухвалив поставити наглий внесок про оснуванне руського університету у Львові,

— в дні 19. падолиста 1901. Зі Львова висилали наші товариства петиції про заснування самостійного руського університету у Львові, щоби сим чином дати підпору жаданню наших послів. Від Русинів міста Львова вислано телеграму до п. Романчука і так само з краю вислано петиції та депеші.

В днях 12 і 13. падолиста 1901, відбули ся збори руських богословів, що постановили згідно з світськими товаришами і солідарно домагати ся як найскоршого оснування окремого руського університету, та вислали привітну телеграму словінським студентам, що борють ся за словінський університет.

Та в ожиданім дні 19. падолиста 1901, зайшла подія: небувала демонстрація наших студентів у львівським університеті. Около 600 студентів відбуло віче в університеті, в полудне, хоча призволене віче мало відбутись о 7. годині вечером. Зібрані ухвалили резолюції: в справі заснування окремого руського університету у Львові, а поки що переведення утраквізації існуючого львівського університету; висказали обуренне університетському сенатови за його поведенне супроти руських студентів, та погорду польським професорам: Твардовському і Фіялкові, як також постановили не допустити до їх викладів, а професорови Цвікліньському висказали найбільшу погорду, за незгідний зі становищем ученого мужа виступ проти руського народу — в парламенті. Підчас віча пробували ректор і професори два рази добути ся до салі, в котрій відбувалось віче, але їх привитано окликами „ганьба“ і виперто з салі. По відбуттю віча рушили зібрані походом через місто, в супроводі поліції, і на сім скінчили демонстрацію.

Наші студенти вибухли, бо їх провокувало поступованне польських професорів: декана Твардовського, що не позволив професорови Грушевському промовляти по руськи на засіданню виділу філософічного; ректора Ридигера, що виголосив інавгураційну промову в польським дусі патріотичнім; декана Фіялка, що заборонив руським богословам виповнювати ін-

декси по руськи, та професора п. Цвікліньського, що виголосив в Палаті послів шовіністичну промову в обороні виборчих розбоїв...

Тогож самого дня о 7. годині вечером прийшли наші студенти на легальне віче, до призначенї салі в університеті. Тут прийшли також професори університету: Кручкевич, Фінкель і Обжут. Але се віче тривало тільки кілька минут, бо один з присутних студентів закричав: Ми вже відбули своє віче, а окроеного нам не треба! По сім забрались студенти з салі нарад...

Відтак зібрав ся сенат університетський і застановив виклади на всіх факультетах, на час неозначений.

Українсько-руські студенти зараз розпізнали, що той їх крок може мати поважні наслідї і тому вони негайно відозвою з 20. падолиста 1901, звернули ся о поміч до польських студентів. Ми чужого не бажаєм, сказали вони в сій відозві, але свого права ми готові добивати ся до краю. Ми домагаємо ся самостійного українсько-руського університету у Львові, та ми переконані, що у вас стрінемо союзників в нашій боротьбі і ви даєте доказ на те, що польський нарід се нарід свободи, а ворог насильства і угніту!

Та їх сподівання не здійснились, бо переважна часть польського студентства заявила ся проти утраквізації львівського університету, та вирішила не підпирати національних домагань Русинів і напаятувала сповнені ексцеси, як також загрозила, що не стерпить заповіджених ексцесів...

Звідсі вийшов почин польської боївки проти українського університету у Львові. До сього вогню додала іще оливи польська націоналістична преса, що призвала демонстрацію наших студентів: здичіннем, варварством і вандалізмом.

А руссофільські студенти згодили ся, щоб жадати утраквізації львівського університету і основання самостійного „руського“ університету.

Ось як розгорілась у нас боротьба за український університет, що почалась кличем Івана Франка: До-

вершилась України кривда стара, — нам пора для України жити!

16. Справа університету в Палаті послів і осуд львівського сенату.

Тимчасом в Палаті послів поставив п. Романчук в дні 19. падолиста 1901, наглий внесок, щоби правительство предложило Палаті проект закону відносно оснування руського університету у Львові, Та до часу впровадження його в життя творило паралельні катедри з руським язиком викладовим, як також управило язык урядовий в львівськiм університеті.

З цілого краю посипались привітні телеграми і письма з признаннями для подвигу наших студентів, та у Відні відбулось віче українських студентів і заявилося за оснуванням українського університету у Львові.

В обороні наших студентів внесли пп. Романчук і Барвінський: інтерпеляцію до міністра просвіти, дня 25. падолиста 1901. На сю інтерпеляцію відповів в Палаті послів міністер просвіти д-р Гартель, в дні 29. падолиста 1901. У своїй відповіді заявив він, що на підставі одержаних інформацій видав рескрипт про найскорше і строге переведенне слідства, та про гр. кат. богословів, які головну участь мали в тих ексцесах, візвано церковну власть, щоби предложила реляцію, — але він готов є вислухати інформації з другої сторони...

Сенат університетський у Львові скоро покінчив перше слідство і релегував на завсігди: Евгена Косевича і Володимира Темницького, та іще трьох студентів на кілька курсів.

На другий день. 30. падолиста 1901, оголосив львівський сенат університетський відозву до молоді академічної. В сій відозві осудив він демонстрацію наших студентів як зухвальство і прояву дикости слухачів народности руської, та візвав молодь академічну, щоби разом з властями академічному берегла поваги і чести університету, що подає науки

в обох матірних мовах та є одинокою на світі висою школою, де є руські катедри. Рівночасно розпорядив сенат, що дня 3. грудня 1901, розпочинають ся виклади з виємом богословських.

17. Сецесія наших студентів, 1901. р.

Отсей зазив сенату до оборони Almae matris — супроти мнимої дикости визвав остаточну відповідь наших студентів. В дні 3. грудня 1901, зявила ся депутація з чотирьох: Комарянського, Барвінського, Гузара і Вовчука, в університеті та зложила в ректораті заяву, на разі іменем 440. студентів, ось якого змісту: вони виписують ся з книги горожан львівського університету, та не будуть вписувати ся так довго, доки загал русько-української молоді не сконстатує, що мож отсе зробити без пониження академічної і народної чести. Се значить, що наші студенти роблять сецесію з львівського університету.

А друга депутація наших студентів з чотирьох: Евгена Бурачинського, Володимира Темницького, Ол. Меленя і Тита Галушинського поїхала була до Відня, де в дні 2. грудня 1901, пп. Романчук і Барвінський представили її міністрови просвіти д-ру Гартлеви. По представленню справи відповів міністер, що наші студенти за далеко пішли у пориві свого темпераменту. Про оснування українського університету у Львові не дав він приречення, але заявив, що при помочі стипендій треба виобразовувати спосібних кандидатів професорських, та апелював до членів депутації, щоб успокоювали своїх товаришів і уживали легальних доріг... На домаганне членів депутації, щоби застановлено виклади в львівськім університеті до часу залагодження справи — відніс ся міністер до Львова, та дійсно в дні 3. грудня 1901, оголошено застановленне викладів на далі. Але в сім дні вже проголосили наші студенти свою сецесію...

На день 7. грудня 1901, скликали наші студенти загальні збори товариства „Академічна Громада“

у Львові, розв'язали се товариство і передали майно товариства до завідування Науковому Товариству імені Шевченка. Рівночасно, в сім дні була депутація нашої львівської інтелігенції під проводом п. Романчука у міністра просвіти, щоби по змозі допровадити іще до залагодження справи. Міністер відповів, що робив можливі заходи в сій справі, але поступованне студентів перебило його наміри, — най вернуть ся..

Наслідом сеї конференції вніс п. Романчук поновну інтерпеляцію до міністра просвіти в справі громадної сецесії руських студентів з львівського університету, та поставив запити, чи міністер хоче запорядити, щоби сенат академічний видав нову примирюючу проклямацію до всіх студентів, — щоби права руської мови в тім університеті були шанувані, — щоби руські катедри закладали ся, та щоби руські студенти в разі їх повороту на львівський університет не були переслідовані. На сю інтерпеляцію з 10 грудня 1901, відповів міністер просвіти д-р Гартель, що він є прихильний для справи, але передусім домагаєсь, щоби руські студенти вернули на дорогу легальну...

Отся відповідь міністра була невдоволяюча. Наші студенти не могли вже завернути і перевели сецесію всіх товаришів, в числі 600, з львівського університету. В сім ділі знаменне було становище митрополита о. Шептицького. Міністер просвіти вижидав реляції, а польський сенат думав, що митрополит не допустить до сецесії богословів. Та в дні 14. грудня 1901, вислав о. митрополит Шептицький до ректорату духовної семинарії у Львові письмом сеї приказ: „З днем завтрішним семинар замикає ся. О зарядженню належить донести властям“. Питомці духовної семинарії виписались в комплеті...

До Палати послів Ради державної у Відні прийшло з краю около вісімсот петицій з домаганнем заложення руського університету у Львові. Але руські послы відложили наглий внесок п. Романчука, бо пора була найнедогіднійша в тодішніх відносинах парламентарних до сього, щоби мати вигляди на уха-

ленне наглости нашої справи університетської. Під загрозою засистування конституції радила Палата послів над бюджетовою провізорією і при сій нагоді промовляв п. Василько. Він заявив, що Руський клуб не має найменшої причини голосувати за бюджетом, — можуть се робити ситі сторонництва, котрих бажання узглядняє правительство, а руську молодь спровокували польські власти університетські та міністер видав свій розпорядок на підставі неправдивих інформацій...

Та наше громадянство в краю не було вдоволене з сього, що послы відложили наглий внесок в справі університету, та підносились голоси, що через поне-вільне уступленне наших студентів з львівського університету — справа не тільки не сталась безпредметовою, але іще більше актуальною, бо як раз зі своєї рідної землі вибиравсь кілька сот молодих людей в чужину — з причини невиносимих відносин, які запанували на львівському університеті...

Наша університетська молодь повандрувала на чужі університети: у Відні, Празі і Кракові, де її без перепон прийняли, а тільки університет в Чернівцях відмовив прийяття. Цілий наш нарід в краю постояв за своїми студентами та хоч незаможний, — громадними збірками дав спромогу їм на довший побут і студії в чужині.

У Львові заложено: комітет для запомоги академіків під проводом дир. д ра Ярослава Кулачковського, де нарід складав жертви на своїх синів, що пішли в чужий світ...⁷⁸⁾

Таким чином довершилась у нас подія, якої не бувало від часу еміграції німецьких студентів з Праги в р. 1409.

18. Два ювилеї наших організацій, 1901. р.

Коли ось так політичні течії займали наше громадянство, то воно не забувало також про роботу

⁷⁸⁾ Пр. пор: Julian Romanczuk, Die Ruthenen und ihre Gegner in Galizien, Wien, 1902, — що було відповідею на: Die Ruthenen und ihre Gönner in Berlin von Prof. Dr. St. Smolka.

культурно-просвітну. При кінці р. 1901, відбули ся два ювілеї: 25. літних роковин оснування філії „Просвіти“ в Коломиї і в Тернополі.

Покутська Русь-Україна уладила просвітно-господарське віче та отворила бібліотеку для народу в память сього ювілею. „Народний Дім“ і філія „Просвіти“ в Коломиї — отсе було перше забороло нашої народної організації на Гуцульщині, поставленої трудами давних патріотів, як дир. Теодор Біложж, інсп. Григорій Кульчицький, о. Йосафат Кобринський з Мишина, о. проф. Николай Лепкий, д-р Теофіль Дембицький, Теофіль Грушкевич і інші, що в тім часі вже перейшла була в руки молодшого покоління, як д-р Лесь Кульчицький, проф. Леонтій Кузьма, о. Николай Гриньовський, д-р Зиновій Левицький і інші.

Подільська Русь-Україна, що свого часу зорганізувала давну фундацію князя Острожського в Тернополі та розвинула широку народну організацію на подільських просторах, заходами: Олександра Барвінського, проф. Льва Рудницького, д-ра Волод. Лучаківського, о. Йосифа Витошинського з Денисова, проф. Петра Левицького, Юрія Гецева і інших, обходила в сім році ювілеї 25. літних роковин оснування філії „Просвіти“ в Тернополі величавим вічем господарським і людovým концертом. І тут станули до роботи вже нові діячі, як о. Іван Волянський, д-р Сидір Голубович, о. Евстахій Цурковський, Яцко Остапчук, о. Волод. Громницький, та інші.

Ось така робота була нашим постійним дорібком народним і найтривкішою основою діяльності політичної...

19. Новий Сойм галицький, 1901. р.

Та наближив ся знова день 28. грудня 1901, в котрім зібрав ся новий Сойм галицький на три дні, щоби ухвалити бюджетову провізорію.

Тут представив ся новий маршалок краєвий граф Андрій Потоцькі, та заявив, що хоче працювати і придержуватись становища предметового та безсто-

ронного і не буде виріжнювати ні партій ні народностей. Зокрема привитав він руських послів та висказав надію, що піднесенне культури і просвіти та добробуту причинить ся до дальшого зближення обох народностей. А намісник граф Лев Піниньські згадав про сецесію наших студентів і замкненне духовної семинарії. Він признав, що є пожадане, аби постанови про відношенне обох народностей на університеті були докладно означені і не давали причини до сумнівих інтерпретацій, але підніс закид, що наші студенти наслідом злих порад не порозуміли свого відношення до університетських властей, — але він не тратить надії, що ся рана заблизнить ся і студенти повернуть.

Відтак п. Олесьницький як голова клубу соймового, іменем руських послів зложив заяву, в котрій передусім ствердив, що минувша сесія соймова записалась сумними споминами на картах історії галицького Сойму, бо представники цілого народу були приневолені оставити Сойм, не найшовши в нім зі сторони більшости соймової як і репрезентанта правительства такого трактування, котре з огляду на честь народу руського не дозволило їм далі остати в сій салі. Опісля заявив він, що наступивші вибори соймові, перереведені так само нелегально як попередні, були дальшим актом для усунення народу руського з публичного життя, та безпримірним потоптаннем закону і права, — що квестіонує у високім степені легальність значної части вибраного Сойму. Далі сказав, — що становище заняте представниками більшости і правительства супроти домагань наших товаришів в Раді державній — дало дальший вимовний доказ, що кладуть ся в жертву не тільки згляди справедливости, але й добре зрозумілий інтерес краю та держави, — а під тим самим авторитетом скоїлись в краю найновіші події, що переняли цілу суспільність руську дрожею справжнього обурення, бож ми узнаємо вагу авторитету, але першим услівем сього є пошануванне прав і святих почувань національних, котрі

тут у молоді руської потоптано. Та представник правительства у своїй промові станув на становищі, що говорить до чисто польського Сейму, а не до галицького Сейму, в котрім засідають представники руського народу, покликані до участі в сім Сеймі конституцією на рівні з народом польським, — і становище, яке намісник заманіфестував, уживаючи в своїй промові тільки польської мови, є незгідне з основами конституції, як також з практикою інших сеймів, а ми представляємо половину загального населення краю і мусимо домагатися від репрезентанта правительства: рівного трактування нашої народності — відповідно її історичним і фактичним правам в сім краю, котрих наш нарід ніколи і під ніяким услів'єм зречи ся не думає.

В імя сих прав, — сказав він вкінці — вступаємо сьогодні до цього Сейму, хоча значна частина нашої суспільности, на основі сумних дотеперішних досвідів, покликуює нас до абстиненції, — бо участю нашою в працях сей Палати, хочемо показати щирю нашу волю спільного труду в користь краю, але жадаємо від більшости і правительства: вступлення на дорогу іншої політики супроти нас і наших постулятів; — як репрезентанти цілого нашого народу мусимо уважати ся виразом бажань і поглядів не якоїсь партії політичної, але цілого народу руського, та домагатися, щоби наші постуляти політичні, економічні і культурні трактувані були достойно і серйозно як постуляти народу, та щоб в кожній справі загально-краєвій голос наш справедливо був розважений і узгляднений, і щоб не рішалось без нас а проти нас, — щоб тут положено кінець системови: уважати нас народом другорядним, — та з цього становища не уступимо ні на крок. А коли на сім становищі стрінемо ся з неохотою і протиділаннем сей Палати, то не нашою буде виною, що тоді супроти безхосенности нашої участі в Сеймі, приневолені будем піти за голосом суспільности і покинути сей Сейм, щоби тим сильнійше поза ним

станути в обороні наших прав, а консеквенції з цього витягне вже сам нарід руський!..

Отся заява п. Олесницького є одним з найбільше достойних виступів наших посольських представництв, що заповів послідовну боротьбу за здійснення наших прав.

В сій соймовій триднівці поставив п. Олесницький внесок про заложення руського університету у Львові, та інтерпеляцію в справі надужить виборчих. П. Барвінський поставив внесок про заложення руської гімназії в Станиславові, та пп. Могилянський і Король промовляли при бюджетовій провізорії. Вони оба виказували причини, що викликали заяву руських послів. Перший з них п. Могилянський доказав, що легенда польська „вільні з вільними, рівні з рівними“, — пусті слова! Сим сповнилися слова його батька о. Антона Могилянського... Другий з них п. Король нагадав про побої польських дітей німецькими учителями в Познаньщині та сказав, що нас іще більше болить серце, коли дізнаєм кривди від брата, від народу польського...

По ухваленню бюджетової провізорії відрочено наради Союму, бо президент міністрів д-р Кербер знова навязав переговори чесько-німецькі та Рада державна мала зібратись на 4. лютого 1902, а тимчасом радила комісія бюджетова Палати послів. Тут промовляв п. Романчук в справах: галицьких виборів, поділу Галичини, утворення руської секції Ради Шкільної краєвої у Львові, як також заложення руського університету у Львові, та голосував проти цілого бюджету державного.⁷⁹⁾

20. Вжесня тут і там.

В сім часі відповідав німецький канцлер граф Більов в Берліні на інтерпеляцію в справі Вжесні і признав, що дітей били при науці релігії, але се

⁷⁹⁾ Про дальші заходи в справі університетській: „О руський університет у Львові“, Львів 1904, Накладом редакції „Діла“.

спричинене було систематичним підбурюванням дітей проти учителів. Та в часі польських демонстрацій в Галичині проти гакати пруської, директор учительської семінарії в Станіславові: Войцеховскі заборонив був нашим дітям в школі вправ молитись по руськи...

Та коли в пруськім Союмі знова внесено пропозицію колонізаційну, то у відповідь наступила сесія польських послів, з причини ворожих польському народови тенденцій..

21. Дальші наради Палати послів, 1902. р.

В дні отворення нарад Палати послів, 4. лютого 1902, відбулись надзвичайні загальні збори товариства „Січ“ у Відні, де наші студенти висказали послам невдоволення за їхню акцію в справі університетській і візвали послів до найбільше рішучих кроків.

В Палаті послів розпочалась знова дебата бюджетова, в котрій промовляв як перший бесідник „проти“: молодочеський посол д-р Евд. Грегр, та заявив, що представники чеського народу не продадуть прав свого народу за матеріяльні користи, бо вони не боять ся абсолютизму, яким грозив президент міністрів. Він назвав політику д-ра Кербера „танцем між яйцями“. По нім промовляв п. Романчук і виказував, що під теперішнім правительством що раз більше упосліджуєсь Русинів, так що їм ані розв'язання парламента ані завішення конституції не може погіршити їх теперішнього положення. Тому він підносить свій проєкт, щоби утворити постійну комісію для виборчої реформи і справ національних. Президент міністрів д-р Кербер виправдував ся супроти піднесених закидів та признав, що є три важні справи: питання парламентарне, відношення до Угорщини і національне питання.

Далі п. Василько жалував ся, що Русини одержують на свої інтерпеляції, відповіді редаговані стонерничо Поляками, що засіли центральні уряди і не

допускають Русинів, тай в Галичині всі власти є в руках кліки, звязаної своїми інтересами. Поляки вже давно розірвали свою державу, а тепер дали їм найбільшу провінцію в адміністрацію без контролю.

Пп. Барвінський, Кос і Король промовляли в спеціальній дебаті бюджетовій і виказували домагання нашого народу...

22. Становище наших організацій супроти грядучих подій, 1902. р.

З кінцем місяця лютого 1902, прийшли до нас вісти, що на Полтавщині розкинено українські прокламації революційні, та що відтак повстали хлопські революції проти дворів на Україні.

А у нас в краю став університет майже альфою і омегою наших національних змагань. Під проводом Наукового Товариства імени Шевченка у Львові піднесено справу заснування вільного (приватного) українського університету у Львові — через підписку! Отсе є один з доказів, як дуже лежить на серці нашому народови — справа українського університету. Натомісць виданий 29. марта 1902, рескрипт міністра просвіти про уживанне руського язика в урядових зносинах зі студентами у львівськiм університеті — не вдоволів наших студентів, бо ним тільки постановлено, що відповіді на руські письма мають даватись в язичі руськiм („в язичі краєвiм подання“), та що зміст викладів маєсь подавати в язичі, в яким виклад відбуваєсь. Тому українсько-руськi студенти проголосили у Відні дня 10. квітня 1902, що загал українсько-руськi університетськi молоді не добачув по виданню згаданого рескрипту — спромоги вернути вже тепер на львівськiй університет, без пониження своєї національної чести.

А о. митрополит Шептицькiй отворив львівськiй духовнiй семінар і про се повідомив богословську молодь..

Та Народнiй Комітет візвав прилюдно, 16. квітня 1902, Клуб руських послів в Раді державнiй

до висказання в парламенті невдоволення руського народу з причини поведення правительства в справі львівського університету, та до ведення опозиції найострійшими средствами парламентарної боротьби.

Народний Комітет утворив тоді осібну комісію для безплатної помочі правної в справах політичних, під проводом д-ра Костя Левицького. „Діло“ було тоді органом Народного Комітету та під редакцією д-ра Волод. Охримовича впровадило у себе правопис фонетичний (19. марта 1902.).

Наші брати з великої України, що не знали наших обставин в краю, не раз робили нам докори за те, що ми відразу не впроваджуем правопису фонетичного в політичній пресі, та ми ішли етапами, щоб безпечно перейти...

Отсе підхопила руссофільська партія і розвела в краю пекольну акцію проти Українців, думаючи, що своїм наступом облудним побідить між народом. До сеї акції Руссофілів зачав присватувати ся намісник граф Лев Пініньскі та хотів довести до угоди між польською шляхтою і Руссофілами, котрих уважала шляхта елементом консервативним і національно безідейним, — отже у спілці з ними задумувала вона ставити опір демократичним елементам українським. Та сеї угоди не добив граф Пініньскі, а відтак покусив ся на неї граф Андрій Потоцкі в р. 1908, і переplatив життям...

23. Сойм галицький, 1902. р.

Граф Андрій Потоцкі як маршалок краєвий допустив до того, що Виділ краєвий дня 28. мая 1902, відмовив „Просвіті“ виплату субвенції в квоті: 6.000 к. на видавництва для народу, з приводу політичної тенденції в книжочці під заг.: Русь-Україна і Московщина. Справа тої субвенції була предметом дебати в Соймі, в днях 10-го і 11-го липня 1902, де заступав її п. Могильницький. Він уживав всяких аргументів, щоби виказати безпідставність польської цензури та вкінці ужив аргументу найтяжшого калібру,

кажучи: ...ми домагаємо ся звороту тільки незначної часті сього, що наш нарід кривицею своєю придбав і зложив; відмовилибисьте ласки, то годі вам за те докоряти, але сли задержуєте нашу власну працю, — допускаєте ся злочину присвоєння собі чужої річі! По нім говорив селянський посол Гурик, та пояснив, що селяне так розуміють „Просвіту“: народів щастє і гаразд полягає на просвіті, бо просвічені з найнижшого стану доходять до найвисшого значіння і суть найліпшими речниками свого краю і народу, і я, член „Просвіти“ від першого року її заснування, завдячую мою екзистенцію просвіті, хоч лишив ся сиротою на трьох моргах поля... Справоздавець: п. Пашковскі покликав ся на те, що п. Вахнянин в р. 1898. признав в Соймі, що „Просвіта“ зійшла на нездорову дорогу. До фактичного спростування сказав п. Барвінський:... що в тім представленню минувшости може бути річ неприємна для одних або других, — тому ми не винні, бо така була минувшість...

Але те все нічого не помогло, бо польська більшість соймова перейшла до порядку дневного над справою краєвої підмоги для товариства „Просвіта“.

В комісії шкільній промовляв о. митрополит Шептицький за оснуванням руської гімназії в Станиславові, а польська більшість проте не хотіла згодити ся та з сеї притоки заносило ся вже на нову сесію наших послів соймових...

Маршалок краєвий граф Андрій Потоцкі відрочуючи сесію соймову в дні 12. липня 1902, заповів, що як Сойм знова збере ся, то прийдуть дві справи підготовлені: бюро посередництва праці і справа заложення гімназії в Станиславові, — а вкінці дорікав, що міністерство війни відкладає опорожнення замку на Вавелі в Кракові, що є призначений на дар ювілейний для цисаря.

Так перейшла мала буря в Соймі галицькім. За те в парламенті відбули ся горячіші дебати на тему подій в Галичині.

24. Кривавий день 2. червня 1902. р. у Львові.

З приводу штраюку будівельних робітників прийшло у Львові до розрухів, та намісник граф Лев Піниньскі зажадав війська, щоб зробило лад на улицах міста. Завізвані малярські гузари не жартували, а на площі стрілецькій уладили стрілянину до людей, так що отся трагедія скінчила ся кількома трупами і кількадесяти раненими. Кривавий день 2. червня 1902. р. — у Львові, став предметом наглого внеску п. Дашиньского, що питав ся правительство, чи галицький намісник дістав власть мордувати спокійних горожан. Тут правительство не могло вже найти ніяких викрутів та внесенне ухвалено. По сім поставили пп. Романчук, Дашиньскі, Кремпа і товариші наглий внесок про виплачуванне громадам в Галичині додатків від доходowego податку за виконуванне права пропінації — фондом пропінаційним. І знова посипалися тяжкі закиди на адресу польської господарки „святою корчмою“, та сам внесок перейшов.

25. Штрайки рільничі, 1902. р.

Досі зривали ся у нас громади чорноробів — селян і від часу до часу тягнули за море, в світ за очі. В сім році пішла боротьба сих чорноробів, безземельних хліборобів иншим шляхом. Хлопські штрайки рільничі піднялись у нас в ріжних сторонах краю, та отсей ширший масовий рух штраюковий впровадив у нас нову фазу суспільної і національно-політичної боротьби. Нечувані лихі умови праці наших сільських робітників та неприхильні відносини політичні стали приводом до сього, щоб сказати народови, що штрафк є законом дозволений. Польська шляхта і жидівські арендарі, заскочені сею подією в самі жнива, зажадали помочі державних властей, щоби насильно убивати штрайки, — пішли старостинські доходження і військові експедиції, але нарид держав ся спокійно і поважно. Штраюк розпочав ся

в селі Чижикові, львівського повіту та відтак перейшов на повіти: Тернопіль, Перемишляни, Бібрка, Скалат і інші. Пригадалися наші робітники також п. Целецькому за його виступи проти „Просвіти“. Та в значно переважаючій частині покінчилися ті рільничі штрайки корисно для наших селян, бо плата сільського робітника піднеслась у двоє або й вище.

Рільничі штрайки дали привід нашим студентам до скликання українсько-руської молоді університетської на нараду до Львова, щоб вирішити: що далі?.. Народи відбулись в дні 25, 26 і 27. липня 1902, під проводом Теофіля Меленя, та прийняли пропозицію референта Євгена Косевича. Тут стверджено, що сецесія наших студентів не повернула справи університету так, як мож було сподівати ся. Тому постановлено справу університетську перенести на ширше поле політичної і соціальної боротьби мас народних проти польських шляхотських верховодів, та перервати сецесію. Маючи на меті боротьбу проти сили і влади постановила наша молодь вести її разом зі зорганізованими масами народу, та проголосила, що ніякі публичні причини не стоять на ререпоні до вписів на львівським університеті.

Систематична праця між народом, зосібна при рільничих штрайках, покликкала у нас і молоде покоління на шлях соціально-національної самоборони.

Та коли Народний Комітет, як виконуючий орган національно- демократичної (народної) партії візав цілу нашу суспільність до солідарности і піддержування рільничого штрайку в інтересі народу, то польська шляхта звернула ся до намісника графа Пініньського і до правительства у Відні о поміч та рішучу інтервенцію. За польськими дворами заявила руссофільська „Русская Рада“, та видала безуспішний маніфест до народу проти штрайків, а намісник граф Пініньські візав дня 1. серпня 1902, населенню, щоб заховувалось спокійно та поступало законно, бо в противнім разі наступлять виємкові зарядження. Але вже в сім часі сотки селян запроторено у в'язниці та польська преса накликала суди до строного

покарання бунтівників. При отсім не обійшлося без жертв — в людях.

Наш нарід, не зважаючи на всякі супротивности, видержав сю першу фазу штрайкової боротьби та остаточний білянс штрайковий був економічно корисний для селянства.

Ширший Народний Комітет зібрався в дні 29. вересня 1902. р. та на підставі предложених звітів узнав, що штрайки є корисні для нашого народу, рішив утворити окремих фонд штрайковий і організувати далі хліборобські штрайки. Рівночасно візав він послів сторонництва, щоби вели найострійшу опозицію проти польської більшости соймової; ствердив, що центральне правительство є відповідальне за се, що дієсь в краю і візав послів парламентарних, щоби ужили найострійших средств парламентарної боротьби.

В сім часі видав був о. митрополит Шептицький: замітний лист пастирський, змісту політичного. Він сказав у сім посланію, що в товариських життю духовенства партійні роздори політичні — не повинні находити приступу, — значить, що наше духовенство не має політикувати, а займатися своїм покликанням. Далі закинув о. митрополит, що наша молодь своїми різкими виступами впливає на напрям політики, та що в нашій політичній проводі рішають „молоді вожди“. Отсі вискази мали свою причину в сецесії наших студентів та в акції штрайковій, з котрою о. митрополит не погоджувався, а уважав за корисніше, щоби дорогою порозуміння залагоджувати аграрні справи. Також не був він за сим, щоби поборювати руссофільську партію, бо — як казав — там є також люде чесні і спосібні, та не треба їх відтручувати від спільної праці. Се було непорозумінне о. митрополита з нашим політичним проводом, — та воно не викликало шкідних наслідків, бо о. митрополит не брав своїх помічень за горячо і безглядно, а наш провід політичний приписував сі погляди недокладному обізнанню з нашими фактичними відносинами.

А як галицькі Руссофіли відплачували ся о. митрополитови за його охорону, показує з висказу крил о. Антона Петрушевича перед російським кореспондентом М. Сукенниковим, що тоді був в Галичині, щоб поінформувати ся про відносини національні в нашім краю. Старенький о. Петрушевич сказав йому: „Нами рядить митрополит, митрополитом Єзуїти, Єзуїтами Папа, — та все йде у нас спокійно і тихо“..

Справа рільничих штрайків нашого народу стала голосна в Австрії і поза кордоном.

26. Дебата в Палаті послів.

Як зібрав ся парламент, приступлено в дні 21. жовтня 1902, до дискусії над наглим внеском п. Романчука в справі заснування руського університету у Львові. З польської сторони промовив п. д-р Старжиньскі і заявив, що Польки в засаді не противлять ся оснуванню руського університету, але поки що Русинам не треба університету, бо їх наука іще не розвинула ся. Міністер просвіти д-р Гартель хвалив руських студентів за їх пильність і працю, але не признав наглої потреби руського університету, бо руські академіки можуть без перепони студіювати на інших австрійських університетах тай на львівськім університеті. По промові п. Барвінського і внескодавця п. Романчука, Палата послів не ухвалила наглости внеску на оснування руського університету у Львові.

По сім наступила дебата в справі наглого внеску п. Романчука про рільничі штрайки у Сх. Галичині і поступованне краєвих властей. В сій справі промовив президент міністрів д-р Кербер і на підставі одержаних інформацій від галицького намісника графа Пініньского признав, що рільничі штрайки у Сх. Галичині мали також підклад політичний і були наслідом свідомої організації „Народного Комітету“, — а правительство мусить обстоювати спокій і безпечність населення. З його промови виказало ся, що

він стає в обороні польських власників більшої маєтності, щоби при помочи голосів кола польського ратувати державні конечности. Найзавзятійше виступив проти нас в сій справі польський народний демократ п. д-р Гломбінські. Він сказав, що руське радикальне (!) сторонництво намагає ся перенести до Галичини ірландську боротьбу штрайками і бойкотами, та загрозив, що Поляки не допустять до розірвання свого національного організму. Йому відповідав п. Василько та нап'ятував його клеветником і фальшівником подій, і заявив, що доки не забезпечить ся законам належного значіння і пошани, то ніяка сила не здержить вулканічного вибуху заворушення руського народу. П. Брайтєр (незалежний соціаліст) попірав внесок п. Романчука та виказував надужиття галицьких властей в обороні самоволі і визиску польських дворів. А п. Дашинські доказував, що рільничі штрайки у Сх. Галичині мали підклад виключно соціальный і тому він є обовязаний стати в обороні робучого люду проти власників великих обшарів землі, та всякі економічні викрути п. Гломбінського на користь польської шляхти уважає науковим блягерством. По переведеній дебаті ухвалила Палата послів резолюцію, якою візвала правительство: перевести доходження про рільничі штрайки у Сх. Галичині і їх причини та предложити звіт Палаті послів.

При нагоді сеї дебати виявило ся, що наш нарід у своїх політичних змаганнях не може числити на поміч польських демократів. Та польські обшарники не могли успокоїти ся від появи хлопського штрайку у Сх. Галичині. Їм привиджувалась гайдамацька партія, що іде на їх знищення, та щоби сей наступ паралізувати вони наблизились до людовців з Західної Галичини і предложили корисне набування двірських ґрунтів для кольтонізації мазурами під кличем: Похід на Русь!⁸⁰⁾

⁸⁰⁾ Тоді видавав Михайло Петрицький: тижневник „Гайдамаки“, а польсько-шляхоцька організація зачала видавати газетку „Руский Селянин“ для паралізування акції штрайкової.

Тоді наш публіцист Роман Сембратович написав розвідку п. з. *Polonia irredenta*, щоби розкрити перед світом всю галицьку дійсність і суть аспірацій польської шляхти, що перетворила ся у польську гакату супроти руського народу в Галичині.

Наші економісти, зокрема о. Тит Войнаровський, — піднесли думку: оснування нашого банку парцеляційного, бо засоби „Краєвого Союзу Кредитового“, „Дністра“ і руссофільської „Защити Землі“ не вистарчали на прискішений викуп більших посіlostей до парцеляції між наших селян-хліборобів. Але сього діла не вдалось негайно здійснити...

27. Народний Зїзд, 1902. р.

З кінцем року скликано на день 26. грудня 1902, Народний Зїзд народного сторонництва, на котрий прибуло 373. делегатів з краю, щоби вирішити тактику сторонництва. По оживленій нараді над рефератами: д-ра Євгена Левицького, Вячеслава Будзиновського і д-ра Костя Левицького, постановив Народний Зїзд:

I. Народний Зїзд узнає політику масової самооборони і рішучої опозиції проти галицько-польської адміністрації і проти піддержуючого її центрального правительства, — ведену Народним Комітетом, зглядно цілим народним сторонництвом під проводом тогочасного Комітету — за узасаднену і як таку апробує.

II. Народний Зїзд узнає за конечне перевести організацію праці і уложити відповідний плян.

III. Організацію штрайків узнає ся за пожадану там, де є визиск праці рільничого робітника.

IV. Зпоміж членів Ширшого Народного Комітету покликуюсь організаторів-делегатів до переведення організації цілого краю.

V. Засновує ся бюро поради правної при Народнім Комітеті у Львові (Народна Канцелярія).

VI. Академічний фонд сецесійний передає ся до розпорядимости Народного Комітету.

Народна (національно-демократична) партія взяла у свої руки керму нашої політики — від сього часу...

28. Закінчення Сейму галицького, 1902. р.

На закінчення року зібрався Сейм галицький дня 29 грудня 1902, щоби ухвалити бюджетову провизорію. В комісії бюджетовій промовляв п. Олександрницький проти підвищування оплат від пива, а заявився за податком від предметів збитку.

В бюджетовій дебаті промовляв п. Король. Він зачав від сього, що нині нема нікого на цілій Галицькій Русі, щоб бодай на хвилю вірив іще в добрі інтенції пануючої в краю всемогучої партії шляхецько-польської, — тому не дивуйтеся, що ми проти вашої заборчої політики боронитися мусимо! Відтак перейшов він до останніх подій і заявив, що головною причиною сьогорічних штрайків рільничих були недостатки і нужда сільського населення та мала плата робітника, — а з другої сторони були і мотиви чисто політичної натури, і те все з елементарною силою попхнуло населення до самооборони, бо ви визиваєте нас до боротьби на життє і смерть! А тепер майже всі польські партії подали собі руки, щоби винищувати руський нарід. За п. Королем промовив п. Гурик і виступив проти п. Абрагамовича, котрий сказав, що центральне правительство було за лагідне для штрайкуючих. Але п. Абрагамович не видів того знуцання жандармів і війська над бідним народом ані безправности старостів, — що він видів на власні очі, — бо обїздив повіти, в котрих були рільничі штрайки, та власти краєві навіть не допустили, щоби сі помічення оголосити в пресі. Свою промову закінчив п. Гурик словами: Підвисшіть плату робітникам, а не буде штрайків! П. о. Богачевський виголосив довшу промову, в котрій виказував сторонниче поведення властей супроти штрайкуючих і ворожі тенденції по стороні польській. Колиби ті штрайки робили Мазури, казав він, — то се вас не дивувало

би, бо там бачилисьте різню в р. 1846. і недавні погроми жидівські, — але се вас дивує, що той руський нарід, котрий досі давав собі кілки тесати на голові, нагло сказав: досі, а не далі! Се вас страшить...

Тут уважав за вказане промовити також намісник граф Пініньскі і заявити, що штрайки викликало ліве крило української партії народної та сим заподіяло народности руській велику кривду, бо власники більшої власности мусіли боронити ся спровадженням машин і робітників з інших сторін. Вкінці заявив він, що проти скрайних і шовіністичних проявів патріотизму народного, руського і польського — треба сміло виступити... Вкінці промовив п. Могильницький. Він представив образ недолі: Тепер батьки по криміналах гниють, їх діти пухнуть з голоду, а ми сенатори зіхались шумно на те, аби наплести великих слів велику силу, і більше нічого... Тут нужда економічна і політичний утиск, а ви те все хочете звести до самої агітації. Ми вас не атакуємо, сказав п. Могильницький, але будемо боронити ся, як зуміємо...

Справознавець бюджету краєвого п. граф Станислав Бадені зручно підхопив непослідовности наших послів та сконстатував, що не хоче впирати в послів народности руської, мов би причини штрайкового відруху були політичні і народні, але противно ствердив з вдоволенням, що ті панове сього випирають ся, та підчеркнув, що сим способом мож зломити колос пшениці, а не тих, котрі стоять на іншим становищі... Та на се не було відповіді з нашого боку.

29. Мобілізація сил, 1902. р.

В краю була слідна в тім часі мобілізація в польським таборі зі зловіщим покликком до нищення нашого народу. „Мобілізує ся ворожа сила, — організуймо ся і ми“! Се був твердий зазив „Народного Комітету“. А наші Руссофіли кричали:

„Спасаймо Русь святую перед Українцями пайдократами!“ „Хлопська Правда“ в Коломиї, видавана д-ром Кирилом Трильовським заповідає реорганізацію радикальної партії; Яцко Остапчук в Збаражчині намагаєсь перевести соціально-демократичну організацію між селянством, та з Перемишля Семен Вітик проголошує поклик: іти на руське село! Отсе був горячковий рух, прозиваний тоді фракціоманією.

„Діло“ під редакцією д-ра Евгена Левицького напірало на „Руський Клюб“ у Відні, щоби руські послы у всіх справах, а передусім при державних конечностях, піддержували безглядно обструкцію.

30. Наші послы проти правительства д-ра Кербера, 1903. р.

При першій читанню державного бюджету виголосив п. Романчук, 11. марта 1903, промову політичну, що звернула на себе увагу парламенту і правительства. Він вказав на невдоволяючі відносини в політиці внутрішній і заграничній Австрії. Дуалізм австро-угорський виходить на шкоду Австрії, бо Угорщина зі спільности тягне користи, а проте бажає відірвати ся від тої спільности. А у внутрішній політиці неполагоджені спори національні підривають Австрію. Відтак підніс він, що Австрія потребує німецької мови для посередництва, не нарушаючи через те прав других ненімецьких народів. Отсе не має бути привілеєм Німців, та вони мають бути першими між рівними народами Австрії. Далі заявив він відносно Русинів, що система німецького централізму при кінци шістьдесятих років минулого століття віддала управу Галичини в руки верховодячої польської партії, та отсе довело нас до положення безправних гельотів, бо під австрійською фірмою веде Польща свою вікову політику екстермінаційну супроти Русинів.

Президент міністрів д-р Кербер у своїй відповіді уважав за вказане дораджувати нашим послам, щоби вони щиро і отверто предложили свої дома-

гання перед галицьким Соймом, а тоді він буде нам помічний. При тім згадав він про штрайки, яких мож сподівати ся, — але підчеркнув, що звязана з ними політична агітація накликає до осторожності і оборони.

Польські послы оплескували сі вискази президента міністрів д-ра Кербера, а руські послы прямо відкинули ті новоерські пропозиції.

В справі торговельно-політичної угоди з Угорщиною промовляв п. Василько, в дні 21. марта 1903. р. З причин річевих заявив ся він проти торговельно-цлогої єдності з Угорщиною, бож ані в Галичині ані на Буковині нема упромисловлення та не переведено навіть торговельної комунікації, і тому з угоди з Угорщиною будемо мати угорську конкуренцію. Відтак виступив він дуже рішучо проти деклямації през. міністрів д-ра Кербера на тему угоди з Поляками в галицькім Соймі, та дав незвичайно остру відправу п. Гломбінському за його напасти і посуджування, — називаючи його агентом провокаційним.

Чим ближше було до пільних робіт, тим більше горячкові заходи робились з боку шляхоцько-польського, щоби не показав ся опир рільничого штрайку. Та промова през. міністрів д-ра Кербера була якраз під диктатом польських верховодів, що за ціну залишення соціальної політики хотіли відіграти іще одну штуку комедії в галицькім Соймі. Але на сі запросини не пішов сим разом нікто з наших політиків...

31. Наладнання сезонних робіт в Німеччині, 1903. р.

„Народний Комітет“ виконуючи постанову останного Народного Зїзду про організацію праці, постарав ся, що Німці (Прусаки) зобовязали ся брати наших селян на сезонні (літні) роботи, на корисних умовах, так що з весною р. 1903. розпочалась еміграція наших людей до Німеччини. Народна Канцелярія у Львові стала фактично централею

посередництва праці, а доповнювали її експозитури в Катовицях і Мисловицях. Галицькі староства намагались безправно обмежувати свободу зарібкової еміграції, щоб віднимати нашому селянству спромогу зарібків поза границями Галичини, але сі перепони усунули наші послы у Відні і так легальним способом прорубалось вікно нашому селянинови, щоби добре зарабляв та з грішми, добре відживлений вертав домів... І тут вже не загасило сього руху соціального ні руссофільське шумовинне ні відгребування ново-ерщини.

32. Граф Андрій Потоцкі намісником Галичини, 1903. р.

Під сей час розпочалась криза в галицькім намісництві. Намісник граф Лев Пініньскі показав ся неспосібним до ведення адміністрації та своїм поступованнем нікого собі не міг був приєднати, а стратив плечі шляхоцькі. Польська шляхта звернула свої очи на особу графа Андрія Потоцкого, по котрім надіялась, що він здавить соціальный хлопський рух у Східній Галичині. Та справа не була легка до вирішення. З одного боку не хотів граф Пініньскі уступати зі становища галицького намісника, бо як казав, тяжко і жаль йому було розставати ся з великою владою цісарського намісника. А з другого боку граф Андрій Потоцкі зажадав необмеженої влади в краю, так щоби центральні власти австрійські не сміли змінювати його рішень і розпорядків в краю.

Через те криза в галицькім намісництві протягнулась аж до 8. червня 1903, коли цісар рішив ся заіменувати графа Андрія Потоцкого ц. к. намісником Галичини. Відтак, 26. червня 1903, іменував цісар графа Станислава Баденього знова маршалком краєвим...

33. Український рух в краю і за кордоном, 1903. р.

Майже рівночасно з рухом штрайковим в Галичині вдарив живійшим темпом живчик українського

руху за кордоном. Там проявляєсь замітно мужицька революта, викликана українськими діячами. А відтак весною 1903. р. маніфест цяря Николая II. заповідає віротерпимість (толеранцію) для неправославних віроісповідань та деякі реформи аграрні, як улекшення рільничих кредитів і впровадження прибічних економічно-адміністраційних рад..

Щоби піддержувати заінтересуванне чужинців нашою справою та добути трибуну перед форум Європи — порозумілись: Руський Клуб у Відні з Народним Комітетом у Львові та заложили руський часопис в німецькій мові під назвою: Ruthenische Revue у Відні. Сим видавництвом заняли ся послы: Василь Яворський, д-р Андрій Кос, Юліян Романчук, о. Теодор Богачевський і д-р Андроник Могильницький, та Роман Сембратович як редактор, так що в місяці маю 1903, зачав сей орґан виходити.

Та в нашім краю знова слідний живійший рух. „Сільський Господар“ в Олеську, „Просвіта“ у Львові і „Спілка для господарства“ в Перемишли скликали економічний Зїзд до Львова, що постановив товариство „Сільський Господар“ перенести до Львова, щоб створити питомий центр рільничої організації, та вишукати для неї відповідні форми.

Наші гімнастичні товариства: „Соколи“ і „Січи“ основують ся одні за другими, та д-р Кирило Трильовський, організатор „Січей“, уладив „Січове свято“ в Коломиї.

Літом 1903 р. ширять ся далі рільничі штрайки і виборюють корисніші умови праці. Новий намісник граф Андрій Потоцкі звернув ся був до перемиського єпископа о. Константина Чеховича з зазивом, щоби здержав штрайкову агітацію наших священників, але священники не покинули своєї роботи.

В дні 15. серпня 1903. р. відбув ся у Львові: Зїзд руських послів парламентарних і соймових з Галичини і Буковини, під проводом п. Юл. Романчука. Отсей Зїзд видав деклярацію про становище всіх Русинів в краю і державі. В сій заяві під-

несено, що причиною невідрадного політичного положення австрійської держави є політика австрійських правительств в користь народів пануючих, яка противиться справедливості і рівноправності всіх народів

Дружина руського народного театру з р. 1901.

держави. Супроти цього є конечно: перетворити державу на основах автономій народів з виключенням майоризації. Далі заложено в сій заяві протест проти всепольського проєкту відокремлення Галичини на основі розширеної автономії краюї, — та постав-

лено домаганне реформи всіх ординацій виборчих на підставі загального, рівного, безпосереднього і тайного голосування. В сій декларації зійшли ся разом всі наші послы.

Російська Русь-Україна святкувала в Полтаві велике свято пам'яті Івана Петровича Котляревського, відслоненням пам'ятника, в дні 12. вересня 1903. р. До Полтави виїхали були на те свято визначні діячі народні з Галичини і Буковини та вернули домів одушевлені, бо побачили там, що українство пробиває ся...

А в дні відкриття пам'ятника Івана Котляревського в Полтаві, — оголосив Екзекутивний Комітет будови руського народного театру у Львові відозву до руського народу галицької землі, щоби складав датки на будову театру. З членів сього Комітету іще живуть: д-р Кость Левицький, Ілярій Огоновський, о. Александер Стефанович, д-р Стефан Федак, д-р Микола Шухевич, д-р Михайло Коцюба, і Осип Шухевич.

В переїзді на маневри військові вступив був цісар Франц Йосиф до Львова та приймаючи депутацію від краю сказав до п. Барвінського, що намісник і маршалок краєвий тай Відень є за оснуванням руської гімназії в Станиславові і тому він надієсь, що в Соймі стрінемо ся з прихильним настроєм... Се було в дні 14. вересня 1903. р., коли Сойм галицький зібрав ся на дальші наради.

34. Дальші наради Сойму галицького, 1903. р. і несподівана сецесія.

Отвираючи Сойм — привитав маршалок краєвий граф Станислав Бадені послів руської народности і просив їх, щоби йому не відказували свого довіря та заявив, що у нього найдуть тепле зрозумінне культурних і народних потреб руського народу. Намісник граф Андрій Потоцькі промовив кілька речень по руськи, при чім зазначив, що є готовий попірати народний, культурний і економічний розвій

народу руського, так само як польського, але не заважає виступити проти об'явів ненависти суспільної чи народної.

Отсими заявами представились оба достойники краєві. Маршалок граф Станислав Бадені заявляв прилюдно, що ніхто з розумних польських політиків не вірить в те, щоб можна дійти до спольонізування Русинів, та був приклонником політики угодової супроти Русинів народовців, а рішучим ворогом руссофільства. Намісник граф Андрій Потоцькі був політиком менше виробленим та завзятим консерватистом і чоловіком вдачі абсолютної, а перехиливав ся до галицьких Руссофілів, бо Українці своїм радикалізмом не підходили під його консервативні почування.

Під авспіціями сих двох мужів розпочалась осінна сесія Сойму.

Заступником маршалка краєвого заіменував був цісар: о. митрополита Андрея Шептицького.

Посол Олесницький поставив внесок на зміну статуту краєвого і соймової ординації виборчої, на засадах: заведення в громадській курії виборів без посередних та утворення нової курії для тих, що на полі прав публичних до сеї пори були видідичені. Сей внесок перейшов до комісії для реформи виборчої, — значить, що шляхотсько-польська більшість зачала вже погоджуватися з кінечністю реформи виборчої.

Опісля, супроти внеску п. Стапінського, з польської людової партії, о запровадження языка польського у внутрішній службі і переписці всіх урядів в Галичині, відповів п. Олесницький в дні 19. вересня 1903. р., що ми наших прав языкових на точці языка урядового в сім краю ніколи не зречемо ся, — але нині, коли є поставлене внесення, щоби права існуючі на користь польського языка розширити, то ми не ставляємо позитивного внесення в сім напрямі, а тільки наше становище зазначити мусимо. Думаю, закінчив він свою промову, — що гармонія в краю в добрий спосіб здійснить ся, як управління наші будуть в дійсности пошановані.

Отсей мінорний тон промови голови Клубу соймового вказував на те, що є тенденція: лагідним способом виеднати згоду польської більшости соймової на узглядненне домагань ставлених нашими послами в інтересі політичним руського народу. Над галицьким Соймом зависла атмосфера якогось дивного вижидання та в осередку сього положення була справа оснування руської гімназії в Станиславові. Сею політикою не був вдоволений „Народний Комітет“ та в „Ділі“ виказував потребу обструкції, щоби нищити Сойм краєвий, бо там не добудемо заспокоєння наших домагань...

Тим часом зайшла нова демонстрація наших студентів на львівським університеті, з приводу вибору звісного професора кс. Фіялка ректором університету.

Наші студенти запротестували проти сього вибору і зажадали, щоб кс. Фіялек уступив, бо він дразнить їх почування, — та в дні 17. жовтня 1903. р. обкидали його на університеті гнилими яйцями. З сього вийшла хрія університетська. Сенат університетський зараз виключив руських студентів — демонстрантів з університету і віддав справу самого нападу прокураторії державній до урядування, а всепольські студенти заняли вхід до університету і постановили не впускати руських студентів до університетського будинку.

Через сей менше розважний крок наших студентів знова заострилась польсько-руська боротьба. Всепольська молодь уладила нічний напад на руську духовну семинарію, а наша молодь хотіла приступом брати університет. В сій справі звернули ся: о. митрополит Шептицький і ректор духовної семинарії о. Хомишин до центрального правительства у Відні, та остаточно польська молодь мусіла залишити блокаду львівського університету. Між польськими студентами найбільше відзначились у сій боротьбі: студенти Дубанович, Мончевські, і Строньські...

Та заки притихла боротьба на львівським університеті — галицький Сойм вдруге став видо-

ви щ е м с е ц е с і ї заступників руського народу. Справа оснування руської гімназії в Станиславові була одним з тих актів, котрим польські верховоди переповнили чашу терпеливості наших послів. „Коло польське“ ухвалило, що поки — що не годить ся на заснування руської гімназії в Станиславові та рішучо застерігає ся проти сього, щоби без ухвали Сойму вставляти до державного бюджету квоту на удержання гімназії. І в сім не помогли представлення маршалка краєвого і намісника, ані цісарські слова!

В дні 29. жовтня 1903. р.⁸¹⁾ поставлено справу руської гімназії в Станиславові на чергу нарад Сойму. За негайним оснуванням руської гімназії в Станиславові промовляли послы: Барвінський, Король, Могильницький і Олесницький, але польська більшість соймова не далась переконати і відкинула відносний внесок. Отсе було знаком побіди всепольських думок в польській суспільности і сим чином виявилось, що польські національні демократи є гірші для нас як польська консервативна шляхта.

По таким вирішенню справи зложив голова руського соймового Клубу п. Олесницький заяву такого змісту, що по виборах в 1901. р., Народний Зїзд припоручив руським послам на останну пробу ще раз вступити до Сойму, та в разі, колиб політика соймової більшости вчинила їх положення неможливим в Соймі, виступити з Сойму і відкликати ся до руської суспільности; що помимо політики крайно льяояльної з боку руських послів найшли ся вони в неможливості дальшого співдіання в Соймі, котрий відкинув мінімальне домагання нашого народу — в імя одного тільки мотиву: ненависти і змагання до знищення культурного розвитку руського народу, а дволітний досвід пересвідчив їх, що в тім Соймі не буде для нас справедливости, — тому покличучись на

⁸¹⁾ Руський Клуб соймовий оголосив дня 28. жовтня 1903. р. в пресі, що пп. Михайло Глиджук, член Виділу краєвого і Ксенофонт Охримович перестали бути членам Клубу. Опісля виявилось, що вони зломали солідарність.

свою декларацію з 30. грудня 1901. р. лишають руські послы Сойм і оставляють представникам польського народу в Галичині відповідальність за приневоленне їх до сього кроку, та підносячи всенародний грімкий протест проти тяжкого насильства ідуть вони в той народ, котрий їх тут вислав, а дальше вже належить до нього...

По сій заяві складали наші послы свої мандати посольські. Тоді маршалок краєвий граф Станіслав Бадені зворушений промовив, що він і більшість соймова мають жаль з приводу зложення мандатів зі сторони руських послів, бо він мав надію спільних і позиточних праць, — та висказав бажанне, щоби звязь з руськими послами навязалась на ново для добра краю і обох народностей.

А щоби перед світом оправдати сю незвичайну подію політичну, — другого дня виступив в Соймі п. Давид Абрагамович з польською декларацією, в котрій намагався ложними подіями виказувати, що руському народови в Галичині не дієсь ніяка кривда, та що сецесія руських послів була тільки кличем до боротьби проти Поляків...

35. Становище нашого громадянства супроти сецесії послів соймових.

Дня 30. жовтня 1903. р. зібрали ся Русини міста Львова на нараду під проводом п. Романчука та висказали своє признание Руському Клубови соймовому, як також подяку руським вірільним членам Сойму, спеціяльно о. митрополитови Шептицькому, за те, що щиро і вірно стояли при руським народі, та заявили, що польський Сойм не може тепер уважати ся репрезентацією галицького краю.⁸²⁾

Друга отся сецесія руських послів соймових стала знова зворотною подією в полі-

⁸²⁾ Пр. пор „Zur polnisch ruthenischen Frage in Galizien. Ein Beitrag anlässlich der Verhandlung im galizischen Landtage über den Antrag auf Errichtung eines ruthenischen Gymnasiums in Stanislau“. Lemberg, 1904. Verlag von Mychajto Petryckyj

тичним життю нашого народу. Вона мала розпочати нову фазу боротьби за національну екзистенцію під кличем: відкинути компроміси і мирні полагоди, бо будучність наша не в чужій ласці, а у власнім труді, діланню і праці. Отже до діла, бо ж нам треба добути нашу самостійність політичну, та до неї шляхом змагання до поділу Галичини — мож дійти. Та наш нарід знова проклямує на вічах безглядну боротьбу!

Се проява питома всім невиробленим громадянствам, що живуть потрясаючими подіями і елементарними відрухами, а не годні іще поступати постійно і витривало за одноцільним ідейним змаганням до своєї будучности...

А тут не pomoже кинути закляттям Панька Куліша: Народе без пуття, без чести і поваги..., але треба совісно, по правді і розумі політично вишколювати ті маси народні, щоби вщипити в їх кров і кість: необхідність постійних змагань і діл.

Руссофільський „Народний Совет“ у Львові дораджував хопити ся тактики цілковитої абстиненції думаючи, що на руську суспільність прийшов час зневіри національної. Та сього голосу ніхто вже не послухав.

Руські радикали, що були заснітились, скликали свій зїзд на 21. падолиста 1903. р.; заявили признание руським послам соймовим за їх сецесію, та відновили управу партійну.

А Народний Зїзд національно-демократичного сторонництва одобрив сецесію руських послів соймових зі зложенням мандатів; візвав організації, щоби доложили заходів до поновного вибору тих самих послів, та поручив руським послам Ради державної, аби ужили найострійших средств парламентарних супроти польських верховодів і австрійського правительства для висказання крайного невдоволення руського народу з його правно-політичного положення, як також ставили жадання національної автономії на руських землях Галичини...

36. Палата послів знова радить, 1903. р.

Та в дні 18. падолиста 1903. р., по соймах краєвих, зібрав ся австрійський парламент, що хоч від ряду років не виконував як слід законодатного улаштування життя народів Австрії, то всеж таки був політичним форум для народів Австрії.

Президент міністрів д-р Кербер, котрому не повелось залагодити спір німецько-чеський, вказав на велике значінне угоди австро-угорської, якої він добив ся. А далі сказав він, що по всіляких екстремах всі партії бажають собі удержання держави, щоби тут свобідно розвивати ся, та свобідний розвиток народностей є допустимий, оскільки він не переходить в боротьбу проти других.

В дебаті над заявою президента міністрів промовив п. Романчук і звернув увагу на сумний стан, який виказали останні сесії соймові, де народи слабші здані на ласку дужших і протегованих правительством, — наслідом чого в соймах краєвих запанували: обструкція, абстиненція і сецесія. Зокрема, в Галичині є неможливе порозумінне з другою нацією, з Поляками, бо Австрія переняла політику колишньої Польщі, і правительство повинно з сього витягнути науку та чим скорше змінити свою політику в Галичині. Як способи заради невідрадным відносинам предложив п. Романчук: усунути спори між народами виданнем закону національного та рівночасно перевести реформу виборчу, якою усунулосьби систему привілеїв...

Президент міністрів д-р Кербер відповів п. Романчукови і заявив, що руський нарід повинен поступати з поміркуванням і спокоєм, бо тільки в таким разі правительство буде могло заспокоювати його домагання. Д-ру Керберови відповідав п. Барвінський та здемаскував галицький Сойм з його мнимою прихильністю для Русинів; відкинув пораду д-ра Кербера з відсиленням до галицького Сойму, та підніс домагання національної автономії. Отсе була справді регабілітаційна промова п. Барвінського.

Відтак молодочеський посол д-р Ф ор ш т поставив внесок на перестрій Австрії у федерацію самостійних країв, а п. Романчук і товариші, в справі вибору комісії для виготовлення законів: про народности, реформу ординації виборчої і установаження трибуналу виборчого. Ні один ні другий внесок не вдержались в Палаті послів...

Також в австрійській делегації, дня 19. грудня 1903, підніс молодочеський посол д-р Крамарж справу перестрою Австрії у федерацію автономічних країв, та проти нього виступив тут посол Василько дуже рішучо. Він сказав, що в Австрії є не тільки чеська справа, але іще більше неполагоджених справ національних. Зокрема, положення Русинів є невиносиме, бо Галичина є вже нині державою в державі. Тому цілий руський нарід безглядно противить ся перестроєви Австрії у федерацію автономічних країв, а домагаєсь автономії народів. Тоді буде вдоволений руський нарід стояти на сторожі сходу Австрії, — за котрим живе 25 мільонів його братів в сусідній державі. А тепер австрофільські симпатії серед російських Українців давить ся польською рукою... Ся промова п. Василька викликала корисне вражінне в нашім народі, — так що п. Василько добув собі значінне розумного політика і смілого оборонця інтересів руського народу...

37. Свято в честь Миколи Лисенка у Львові, 1903. р.

Серед таких змагань політичних відбуло ся у Львові, в днях 7-го і 8-го грудня 1903. р., величаве музичне свято галицької і буковинської України в честь першого поета народної пісні: Миколи Лисенка. В салі львівської Фільгармонії витав наш нарід, що тисячами прибув зі всіх сторін краю, — сердечною пошаною Ювилята, в 35. роковини його діяльности для розвою нашої народної музики. Ювилят прибув на се свято до Львова, в товаристві проф. Вовка та пп. Єфремова і Чикаленка. На перший концерт прийшов був маршалок краєвий

граф Станислав Бадені, та сказав до членів комітету ювілейного: „Що ви є, те я знав, але що вас така сила є, сього я не знав...“

М. Месенко

38. Наші змагання організаційні, 1903. р.

В сім році зачали видавати нові часописи в краю: Д-р Лесь Кульчицький „Поступ“ в Коломиї

і д-р Сидір Голубович „Подільський Голос“ в Тернополі, як орган народної організації. В Станиславові виходила „Нова Січ“.

Те безнастанне підтримування наших визвольних змагань було ліком проти всякої зневіри і національного занепаду. Тим росла наша праця і енергія, та прибували животворні сили до нашого організму.

Омелян Саевич

Сей час визначуєсь змаганням до витворення дальших інституцій для доповнення кооперативної організації економічної. Тут вступає до праці: „Кравчий Союз ревізійний“ у Львові, оснований на статуті з 24. грудня 1903, що поклав своєю цілею: організувати стоваришення заробкові і господарські,

переводити ревізії сих стоваришень (союзних), виведувати кредити та берегти інтересів союзних спілок Органом сеї організації став місячник „Економіст“ під редакцією директора Костя Паньківського. В діяльності сеї організації визначив ся директор Омелян Саєвич.

Відчуваючи потребу краєвої інституції господарської, перенесено до Львова: Товариство „Сільський Господар“, з цілею: піднесення рільництва, огородництва, садівництва і пасічництва. Розвищенням діяльності сеї інституції заняв ся д-р Евген Олесницький.

39. Япансько-російська війна, 1904. р.

З початком лютого 1904. р. зайшла важна подія: Японія виповіла війну Росії, з приводу манджурсько-кореанського спору, та у перших боях вийшла побідником. Звідсі вийшли сподівання і комбінації, що нагадували війну російсько-турецьку. Наші сподівали ся свобід для великої України, коли Росія ослабить ся програнням війни. Чехи молили ся, щоб Росія побідила.

Справа япансько-російської війни розважувалась в австрійській делегації, і тут промовив до військового бюджету п. Василько, в дні 19. лютого 1904. р. Він заявив, що ми не можемо хилити ся на сторону Япанців, хоч знаємо, що наші земляки в Росії надіють ся полекші в разі нещасливого кінця війни для Росії. А у внутрішній боротьбі, сказав він, російський уряд мусить з часом упасти супроти народу, та до сього не треба нам Азіятів...

З початком марта 1904. р. зібрав ся знова австрійський парламент. Тоді вже виказалось наглядно, що правительство д-ра Кербера не поладить спору чесько-німецького ані не допроводить до вирішення національної справи в Австрії. Чехи вели далі свою обструкцію, перепинюючи відчитуванням внесків і інтерпеляцій та голосуваннями — всякі наради в Палаті послів. Та наш Руський Клюб

приступив до обструкції парламентарної, щоби почислити ся з правительством і показати, що не вільно переходити до порядку дня над життєвими інтересами руського народу. Причиною сеї обструкції наших послів було поступованне правительства та невиносиме положенне руського народу в Галичині.

40. Указ намісника Потоцького проти зарібкової еміграції.

З краю тимчасом їдуть люде на зарібки до Прус, масово, — хоча польська преса в інтересі загрожених дворів поширює видумані вісти, що Німці

Осип Кузьмич

не приймають на роботу. З початком квітня 1904. р. видав був намісник Потоцькі „указ“, щоби здержувати еміграцію зарібкову зі Східної Галичини, але сим нічого не вдіяв, бо „Народний Комітет“ постарав ся, що наші люде мали забезпечені місця роботи, на корисних умовах, та нарід при посередництві наших відпоручників виходив на зарібки сезоніві до

Німеччини. В сій зарібковій еміграції були помічні: директор Микола Заячківський, о. Володимир Ганицький і діяльний директор „Народної Канцелярії“ Осип Кузьмич.

Відтак митрополичий Ординаріат у Львові поручив духовенству: опіку і поміч зарібковій еміграції, та намісник Потоцькі відкликав свій „указ“, виправдуючись непорозумінням.

41. Польська нервоза чи самоволя.

Та Поляків захопила була тоді нервоза політична і страх перед організацією українською. З Коссова розпущено неправдиві вісти про бунт Гуцулів, так що туди спроваджено жандармів і військо, а косівський староста Заградник розв'язав кільканайцять „Січей“ та казав приарештувати о. Івана Попеля з Довгополя і кількадесятъ Гуцулів, без дійсної причини. Головним винувником сих видуманих бунтів мав бути д-р Кирило Трильовський. В Копичинцях здержував комісар староства: церковну процесію при посвячуванню угольного каменя „Народного Дому“. Подібні гонення відбувалися в Микуличині, Букачівцях і інших. У всіх тих справах виступали наші послы парламентарні в обороні населення і домагалися від правительства, щоби поклато кінець польській самоволі.

42. Вислід сецесії послів соймових, 1904. р.

В дні 14. червня 1904 р. відбули ся доповняючі вибори до Сейму. на місце тих послів, що наслідом сецесії зложили свої мандати. При сих виборах впровадив наш нарід девять послів сецесійних на ново до Сейму, — десятий п. Барвінський не вдержав ся супроти руссофільського кандидата о. Теодозія Еффиновича. Поляки не могли простити п. Барвінському сього, що він покинув угодову політику з ними. Се признав виразно намісник Потоцькі, заявляючи п. Олесницькому, що ні Поляки ні

уряд не мають інтересу попірати п. Барвінського.. В ім'я народної солідарности годилось поновно вибрати й п. Барвінського, але не стало сили, а може й доброї волі... Отсі нелегкі вибори доставили нам прилюдний доказ, що сецесії зі зложенням мандатів годі надуживати...

Та проте дух народний кріпшав. В дні 18. липня 1904. р. відбуло ся у Львові: перше віче руських учителів і учительок з Галичини і Буковини, під проводом о. професора Александра Стефановича. Наше учительство вступило на новий шлях солідарної праці в обороні руської школи і народних інтересів. Воно дало почин до заводових установ нашого учительства.

В 1904. р. розпочав Юліян Романчук видавати бібліотеку руських клясиків, себто твори найзнаменитших наших писателів, під назвою „Руска Письменність“, маючи на оці ціль наукову, щоби дати текст критично провірений, в плановім розкладі. „Руска Письменність“ вийшла накладом товариства „Просвіта“, в 25 томах. Останні томи появили ся під назвою „Українське Письменство“ (1923. р.).

43. Привіт д-ру Керберови у Львові, 1904. р.

Літом р. 1904. прийшла з Відня сензаційна вість, що президент міністрів д-р Кербер вибирає ся в інспекційну подорож до Галичини, щоби провірити відносини адміністраційні в сім краю. Опісля виказалось, що цілею сеї небувалої вандрівки австрійського прем'єра було щось инше. Становище правительства д-ра Кербера було в парламенті дуже захитане, — і тому він стрібував відвідати польську шляхту, щоби сим чином приеднати для себе голоси кола польського.

На привіт д-ра Кербера скликала „Народна Рада“: всенародне руське віче до Львова, — щоб сам нарід прилюдно і отверто промовив про своє положення в краю і свою долю. Се віче скликано на

день 31. серпня 1904., в котрім мав приїхати до Львова д-р Кербер. Кілька тисяч народу зібрало ся у великій салі Фільгармонії для маніфестації руського народу супроти представника австрійського правительства, а рівночасно руська депутація під проводом п. Романчука була принята президентом міністрів д-ром Кербером в намісництві. П. Романчук вказав у своїй промові на хиби галицької адміністрації та на видаванне руського народу на поталу його противникам, що є шкідне інтересам держави і несправедливе, — тому остерігав він правительство перед продовжуваннем такої політики. През. міністрів д-р Кербер відповів, що тепер правительство поставило таку програму, щоби всі народи Австрії були вдоволені, — та що він має довіре до намісника, який поступає по думці програми правительства.

Віче вислухавши відповіді д-ра Кербера на заяву руської депутації, проголосило одноголосно, що програма правительства не заслугує на віру, та висказало своє обурення з сього приводу, що шеф правительства уважав за вказане скрити ся за плечі польського намісника.

А по відбуттю віча наступила демонстрація вічевиків коло намісництва, щоб політичною сценаною розпрацтатись з президентом міністрів д-ром Кербером. Демонстраційний похід з окликами: „Проч з Кербером!“ — здержувала кінна і піша поліція, при чім не обійшлося без бійки, проливу крови і арештувань таки на очах д-ра Кербера.. Ось так відбулась всенародна політична маніфестація проти австрійського прем'єра і польської адміністрації краю, та се був один з іспитів нашої політичної зрілості.

Вечером тогож дня, 31. серпня 1904. р., пішов п. Романчук зі мною на равт до маршалка краєвого, щоби там переконатись, чи д-р Кербер докладно зрозумів привіт руського народу. Як ми тільки увійшли до головного сальону, в сій хвилі доглянув нас д-р Кербер та покинув розмову з польськими достойниками і прийшов до нас. Перед нами

він став жалувати ся, що його посуджує ся про заговор проти Русинів. На се відповів п. Романчук, що тут підносить ся пануючий систем проти руського народу. Тоді д-р Кербер почав вмовлювати в нас, що ми спокійно дійдемо до ціли. Сі успокоювання зробили на мене вражінне політичного крутійства...

44. Нова сесія Сойму галицького, 1904, р.

По такій музиці зачалась нова сесія галицького Сойму, в дні 30. вересня 1904. р. Маршалок краєвий граф Станислав Бадені сердечно вітає послів руської народности та висказує надію, що розстрій зникне при спільній праці.

Намісник граф Андрій Потоцкі згадує про шість нових польських шкіл середних та про проєкт одної руської гімназії, а голова Руського Клубу соймового п. Олесницький виголошує заяву того змісту, що руські послі ідучи за покликком народу вступають в Сойм скріплені новим вибором, — апробатою нашого народу; що вони займуть різке і виразне становище опозиції, поки більшість соймова не змінить своєї політики і не буде трактувати наших послів як рівнорядних представників рівноправного народу, — та що на соймову більшість спаде відвічальність, коли нарід руський утвердить ся, що тут нема для нього ні права ні справедливости.

В сій сесії вступив до галицького Сойму новоіменований єпископ станиславівський о. д-р Григорій Хомишин. Його привитав нарід бажанням, щоб побіч інтересів нашої церкви, не менше горячо заступав справи нашого поневоленого народу.

Відтак, 1. жовтня 1904. р. п. граф Войтіх Дідушицкі зложив іменем більшости соймової деклярацію, в котрій висказав приємність, що руські послі рішили ся приступити в Соймі до спільної праці, але заявив, що соймова більшість однако старала ся о добро Поляків і Русинів а з відразою відсувала від себе думку несення кривди братному руському народови.

Ось так покінчилися компліменти політичні та прийшла черга на діла. Наші послы приступили до спільної праці в Соймі, ставили розумні внески і виголошували краснорічиві, повні змісту, промови, а польська більшість соймова використовувала слабу сторону тактики наших представників.

Польська більшість знала, що наші послы не зроблять ще раз сесесії, як також знала, що вони конче бажають добути руську гімназію в Станиславові, — та при помочі сих двох атутів добула для себе зовсім спокійно те, чого хотіла. І так, не зважаючи на застереження і протести руських послів ухвалила польська більшість закон про рентові господарства, як проєкт шляхоцько-польської колонізації, а руські послы вдоволили ся сим, що 31. жовтня 1904. р. відбулось третє читання сього закону в не-присутности представників руського народу. Та п. Гупка подякував руським послам за те, що вони річево поводили ся і причинили ся до швидкого по-лагодження сього важного закону.

А за кілька днів прийшов під ухвалу Сойму: закон про організацію Ради шкільної краєвої, бо цісарський розпорядок з року 1867., на котрім опиралась ціла польська влада над шкільництвом в краю, міг би бути скасований иншим розпорядком, а правильний закон такої долі не боїть ся. Тому польська більшість поспішила ся доконати те, чого ніколи не сподівалась перефорсувати. В дні 5. падолиста 1904. р. заявив п. Король іменем Руського Клубу соймового, що нарід руський устами своїх заступників домагає ся розділу Ради шкільної краєвої на дві осібні секції: польську і руську під проводом намісника, — а коли панове Поляки на ті наші постуляти не хочуть згодити ся, то полишаємо їм судьбу того закону і відповідальність, якби з того закону яка шкода для нас вийшла.. Отсе діялось дня 5 падолиста 1904. р.

Таким способом основний закон шкільний краєвий про організацію Краєвої Ради шкільної перейшов чим скорійш без дебати і великого спротиву пред-

ставників руського народу! Се значить спільна праця в опозиції мериторичній.

Зараз по сім прийшла справа руської гімназії в Станиславові, та референт п. Целецькі заявив, що соймова більшість робить Русинам дарунок в ім'я братної згоди...

Далі пішла дебата бюджетова, в котрій промовив п. Король на тему нашого політичного білянсу, а п. Олесницький виголосив світлу промову проти п. Гломбінського, що був назвав нас „щепом“ та галицьку землю — польською землею. П. Олесницький закінчив свою промову кличем: То наша земля, а не ваша! Знайте, що тої землі не дамо собі нікому вирвати!.. Та сим потішив ся руський нарід.⁸³⁾

В дні 8. падолиста 1904. р. відбув ся у Львові другий зїзд парламентарних і соймових послів з Галичини і Буковини. На сій нараді стверджено, що Сойм сягає у сферу компетенції держави — на обезсиленне руського народу, та повторено домагання автономії народів і реформи виборчої.

45. Рішуча опозиція наших послів в парламенті.

На першім засіданню знова скликаної Ради державної, 17. падолиста 1904. р. през. міністрів д-р Кербер намагає ся приєднати Палату послів до ухвалення бюджету державного узасаднюваннем своєї політики, щоби борбу о власть в державі спровадити на правну дорогу Та сим разом політика правительства д-ра Кербера стрінулась з невдоволенням значної більшости Палати послів. В дебаті над заявою президента міністрів промовляв також голова Руського Клубу п. Романчук і виказував, що Сойм галицький і державна адміністрація стремлять до здержування

⁸³⁾ До добродійств більшости соймової супроти руського народу мала належати кравва субвенція на будову народного руського театру у Львові, але на предложенне п. графа Льва Пініньского поставив Сойм такі умовини сеї субвенції, що Комітет будови народного руського театру відкинув її (11. мая 1905).

культурного та економічного розвитку руського народу; що така політика, щоби національні потреби одного народу заспокоювати тільки за згодою другого народу, віддає одну національність на поталу другої, та що галицький Соїм, до котрого правительство відсилає Русинів, показав ся цілком неспосібним до розв'язання руської справи. Проти такого правительства, сказав п. Романчук, мусять руські послы стати в рішучій опозиції та побажати, щоби нове правительство з новим парламентом перевело відновлення Австрії для добра народів.

Політика „безпристрасної витривалости“ д-ра Кербера ставала без виходу, та посередництво кола польського не помагало.

Дня 9. грудня 1904. р. прибула до Відня депутація наших студентів, та під проводом пп. Романчука і Василя Яворського предложила міністрови д-ру Гартлеви домагання: утворення при львівським університеті правничого віділу з руським язиком викладовим.

Міністер Гартель, признаючи в засаді те домагання оправданим — відповів, що брак фондів не призволяє на разі заспокоїти сю культурну потребу руського народу.

Якраз тогож дня радила комісія бюджетова над предложеннем про уповажнення правительства до емісії позички, та значною більшістю голосів відкинула відносно жадання правительства. До сього причинились також наші члени комісії бюджетової: Романчук і Барвінський. Доля правительства д-ра Кербера була вирішена і воно мусіло уступити з кінцем р. 1904.

46. Народний Зїзд 1904. р.

Як звичайно при кінці року відбулись 26. грудня 1904. р. загальні збори політичного товариства „Народна Рада“ і Народний Зїзд у Львові, що виробив ся був у нас в справдішний народний Соїм, бо в нім були заступлені відпоручники всіх повітів нашого краю. Головним предметом нарад була справа

тактики нашого соймового Клябу, котрому закидувано непослідовність і дуже умірковану опозицію супроти польських верховодів. На підставі політичного реферату д-ра Костя Левицького прийняв Народний Зїзд отсі резолюції:

1. Сконстатував, що наше теперішнє положення є невідраднє та запротестував проти поведення центрального правительства, що здає нас на волю краевого Сойму і краевого правительства.

2. Висказав признанне і довіре руському соймовому Клябови, зокрема голові п. Олесницькому, але супроти безуспішности мериторичної опозиції та грози хвилі — вказав на потребу ужиття найострійших средств парламентарних.

3. Приказав, що в сім лютім времени не вільно нам попадати в зневіру будучности або вижидати добутків з гори, та що всі організації народні мають вести інтензивну акцію до культурного, економічного і політичного піднесення народних мас.

47. „Народний Дім“ в Перемишлі, 1904. р.

Та сей рік 1904. закінчив ся величавим святом Перемиської Руси: посвяченнєм „Народного Дому“. Колишна мертвота, що панувала в княжім городі під руссофільським покровом, щезла завдяки діяльности гуртка ідейних і енергійних людей, як директор Григорій Цеглинський, д-р Теофіль Кормош, проф. Олекса Ярема і товариші, котрі знаменито уладили: Руський Інститут для дівчат в Перемишлі, та власними силами перемиської організації поставили гарний „Народний Дім“ в Перемишлі. В сім місци належить признати, що у відродженню Перемиської України був діяльний перемиський єпископ о. Константин Чехович.

48. Міністерство барона Гавча, 1905. р.

Саме з 1. січня 1905. р. прийшло нове міністерство та на його чолі станув знова барон Гавч, муж

довіря цісаря. В дні 24. січня 1905. р. зібралась Палата послів та барон Гавч виголосив свою програму. Він заявив, що тільки діяльний парлаємент буде мати змогу користати зі своїх прав і свого впливу на формуванне справ публичних, та інтереси Австрії не будуть загрожені другою державою. Тоді Палата послів буде мати умовини, щоб приступити до розвязання правдиво австрійської політики, а правительство як кабінет урядничий буде стояти супроти всіх народностей на становищі повної безсторонности.

Д-р Теофіль Кормош

Президент міністрів барон Гавч натрафив на ко-риснійші відносини в парлаєменті, бо Палата послів була вже перемучена обструкцією і хотіла приступити до праці. Тому наш Руський Клуб мусів також розважити в сих обставинах: що далі?

Депутація руських послів під проводом п. Романчука предложила през. міністрів бар. Гавчеви меморіал з домаганнями та він приобіцяв розслідити. В дебаті над бюджетом державним, 14. лютого 1905, заявив п. Романчук, що в теперішних обставинах

є урядниче правительство найвідповіднійше, але воно не може попірати одного сторонництва, як се робив д-р Кербер, що їздив до галицької Каносси; також чеської справи не повинно правительство полагоджувати окремо, а разом з іншими національними справами, та до сього треба покликати національну комісію, — зосібна, гнет в Галичині може мати такі прикрі наслідки, як угнітанне меншостей на Угорщині, бо ж Галичина є краєм бюрократичної самоволі, супроти Русинів, і тому у відношенню до нового правительства буде мати значінне для Русинів: основна зміна системи. А при справі контингенту рекрутів домагався п. Король скорочення служби військової до двох літ, та вкінці заявив, що руські послы будуть голосувати „проти“, бо не мають іще довіря по теперішнього правительства. З сього виказується, що Руський Клуб придержувався тактики вижидання супроти правительства барона Гавча.

49. На всі боки обганялись.

В краю взивав Ширший Народний Комітет до організації всіх народних сил: організуймося далі! А орган радикальної партії „Громадський Голос“ накликавав хлопів: получить ся в одну хлопську всекраєву організацію і взяти руську політику у свої виключні руки. Соціально-демократична „Воля“ і „Гайдамаки“ Михайла Петрицького виступили проти „Діла“, мов би воно не піддержувало національно-політичного ідеалу: державної самостійности Руси-України, — та звідсі вийшла загальна полеміка в нашій пресі на тему: ідея а політика.

Далі вийшов спір о митрополита Андрея Шептицького, зглядно митрополичої Капітули з Галицько-руською Матицею, з сього приводу, що загальні збори тогож общества викинули зі статуту постанову, силою котрої: гр. кат. львівський митрополит, зглядно адміністратор для справ духовних був „покровителем“ общества, і мав відносні права.

У відповіді совіта общества і відкритім письмі звісного Богдана А. Дідицького виправдувались Руссофіли виступом б. митрополита о. Сильвестра Сембратовича, що грозило „вторженієм“ фонетики в область церкви, та вони „опасались наступленія еще худших времен“. Руссофіли закопались були в трьох замертвілих інституціях: „Галицко - русская Матица“, „Народний Дом“ і „Ставропигійський Інститут“, та не хотіли там допустити навіть митрополита, щоб не втратити свого останного заборона, — але проте просили: благослови нас владико!..

Та з боку польської преси і краюї адміністрації знова піднімаєть ся війну проти руської еміграції зарібкової до Прус, що своїми розмірами значно поширила ся та спричинила піднесенне ціни робітника в краю. Говорить ся і пише ся про „chłopskie ofiary hajdamackiej polityki“, про страшну недолю руських робітників в Найберуні, а шовінізм польський доходить до такого степеня, що деякі стації залізничі не продають руським селянам карт їзди.

Прусський міністер Райнбабен заговорив в німецькім парламєнті про сумне положенне Русинів під польською владою в Галичині, а австрійський міністер закордонних справ граф Голуховскі вніс урядове застереженне проти вмішування німецького уряду у внутрішні справи Австрії. Та наші послы парламентарні протестують проти оборони надужитъ польських властей в краю.

Для виправдування насильств, які діють ся в краю супроти нашого народу, виточують державні прокураторії політичні процеси проти основників українських „Січей“: д-ра Кирила Трильовського, Юри Соломійчука і товаришів, під позором захвалювання заборонених вчинків та ширення ненависти до Поляків і Жидів...

Ось як треба було на всі боки обганятись. Та наш нарід сим не зражував ся, але у боротьбі що раз більше гартував ся і вишколював ся у визвольних змаганнях та добув із себе нові сили до дальшої боротьби.

За антикерберівську демонстрацію відповідали перед карним трибуналом у Львові: студент Мстислав Січинський, Олена з Січинських Левицька, о. Лев Сілінський, о. Олекса Пристай, д-р Володимир Загайкевич і Михайло Петрицький. А наші адвокати ставали радо і безкорисно до оборони у всіх політичних процессах.

На спомин про Михайла Петрицького, бувшого редактора „Гайдамаків“ та пізнішого посла парламентарного, згадую його слова, висказані опісля перед Большевиками в обороні нашої інтелігенції.

Наш бувший посол Михайло Петрицький (М. Петрицький а большевики, ч. 9. „Українського Скитальця“ з 1921. р., Йозефів), — в останній своїй промові сказав знаменні слова:... „Що до інтелігенції, то й тут звертаю увагу бесідникам, що інтелігенція інтелігенції нерівна. Російська інтелігенція або польська повстала головно зі збіднілої шляхти і міщанства, — прото на загал має вигляд і психольогію шляхти. Вона є консервативна і шкідлива для поступу. Українська галицька інтелігенція є витвором найновіших часів. Це сини хлопів і робітників, котрі в більшій части, густо-часто фізичною працею здобували собі средства до дальших студій. Они жили з народом так, як живе син з батьком, брат з братом. Українська галицька інтелігенція тишилась здобутками свого народа, бо се були її здобутки, — сумувала горем народа, бо се було її горе. Она ніколи не лишала свого народа, а поносила з ним всі труди, які поносив нарід. Далеко перед війною так інтелігент, як селянин або робітник заповняв польсько-австрійські тюрми. В часі війни, побіч робітника або селянина вишано й інтелігента, а навіть священника, що було у инших народів виключене. В боротьбі о волю стояв інтелігент, селянин і робітник в одній лаві. Они й лежали побіч себе повалені тифом, однаково покривала їх сира земля“...

При сій нагоді не від річи буде подати, що пруське міністерство внутрішних справ у відповідь на перепони ставлені руській еміграції зарібковій галицькими

урядами, — заборонило у себе приймати польських робітників з Галичини. Та мабуть отсе подіلالо, що галицький намісник Потоцкі прилюдно заперечив, мов би він видавав якісь зарядженя для здержування зарібкової еміграції.

Наша молодь безпроривно підносила справу університетську. На 14. мая 1905. р. скликано: віче Русинів — академіків, слухачів львівського університету, в справі руських катедр на правничім виділі. По рефераті Стефана Барана постановлено, що русько-українська академічна молодь, не зрікаючи ся боротьби за оснуванне повного університету русько-українського у Львові, домагає ся скорого системізування правничого виділу та іменування Русинів членами комісії для правно-історичного іспиту. В дні 22. червня 1905. р. проголосили наші студенти застереженне проти енуціяції сенату, начеби львівський університет був виключно польським університетом.

А тим часом починає розвіватись тьма неволі народної на великій Україні. Воєнні події викликають конституційний фермент і криваві подвиги революційні в Росії. Там відбуваєсь: всеукраїнський зїзд і появляєсь правно-державний меморіал України на зївді земців в Москві, в дні 18. липня 1905. р., що домагаєсь: самостійної автономної репрезентації, щоби Україна була в російській державі як автономна область на основах федерації. Та в дні 19. серпня 1905. р. появил ся маніфест царя Миколи II. до народу Росії, котрим заведено „государственну думу“...

50. Загальне право виборче в Австрії, 1905. р.

Отся історична подія ободрила австрійських політиків до приспішеної акції за загальним правом виборчим. Президент міністрів барон Гавч заступав думку, що треба наладнати вперед справу національну, а відтак приступити до поширення права виборчого. Натомісць Палата послів заявила за сим, щоби

негаймо приступити до впровадження загального виборчого права в Австрії.

З початком місяця жовтня 1905. р. поставили наглі внески в справі загального, рівного, безпосереднього і тайного права виборчого: Пацак, Шустершиц, Хоц, Брайтер. Романчук, Дашиньські і Ебенгох, та Палата послів заявила значною більшістю голосів за сим виборчим правом. Тоді президент міністрів барон Гавч пішов за духом часу і приєднав цісаря Франц Йосифа для загального виборчого права.

Заведенне загального і рівного права виборчого стало ліком на державну німеч в Австрії і Угорщині.

Та инакше до сеї справи поставив ся галицький Сойм, що зібрав ся дня 10. жовтня 1905. р. Отвораючи перше засідання Сойму згадав маршалок краєвий граф Станислав Бадені, що цісар відновив свій дозвіл, щоби Вавель переіменовано коштом краю на його резиденцію, та коли польські послы повстаннем з місць заявляли за те подяку цісареві, — руські послы не встали зі своїх місць. А по отворенню Сойму зложив п. Олесницький іменем руських послів: деклярацію з протестом проти письма цісарського в 30. мая 1905. р., в котрім сказано, що урядженне цісарської резиденції на Вавелі є сповненнем бажання краю, — бож се бажанне вийшло тільки від послів польської народности! Тому руські послы протестують проти санкціонування претенсій польського народу до Східної Галичини.

Отся заява руських послів соймових викликала велику констернацію між польськими послами а у декого навіть фурію.

Опісля п. Олесницький понаглявав справу свого внеску про зміну ординації виборчої для Сойму краєвого, як також поставив внески: на заснуванне руської гімназії в Бережанах і на усуненне несправедливих постанов краєвого закону з 22. червня 1867, про язык викладовий в середних школах, та

п. о. Богачевський поставив внесок на заснування руської реальної школи в Долині.

Узаasadнюючи свій внесок про язик викладовий в середних школах сказав п. Олесницький, що є два наші головні домагання, від котрих не відступимо за ніяку ціну: загальне право виборче до Сойму і знесення виємкового та неважного закону кравого з 22. червня 1867, про мову викладову в школах середних.

Але польська більшість соймова не хотіла чути про загальне право виборче до галицького Сойму ані про узгляднення культурних домагань руського народу. Вона виступила з предложенням, щоби Сойм взяв у свої руки унормованне парцеляції; переведенне закону про рентові господарства та бюро посередництва праці. Проти сеї політики Поляків виступив п. Король, дня 18. падолиста 1905. р. і заявив, що вони старають ся горячково переводити свої пляни кольонізаційні, бо тайна їх пановання лежить в зависимости руського хлопа від польського двора, — але най уважають, що нарід приходить до свідомости і перейде до самооборони... Та п. Олесницький, промовляючи за реформою виборчою, заповідав, що руські і польські маси обезправнені зметуть сей Сойм упривілеєних!.. А шляхоцько-польська більшість проте постановила задержати засаду куріяльної репрезентації і прямувати до відповідного розширення виборчого права. Се значить, що галицький Сойм не рушив вперед...

По закінченню соймових сесій зібралась Рада державна, та президент міністрів барон Гавч проголосив в обох Палатах, що правительство піднімаєсь перевести реформу виборчу з загальним голосуванням до Палати послів Ради державної. Заява президента міністрів викликала одушевлення між населенням. У всіх краях держави австрійської відбулись демонстраційні віча, в дні 28. падолиста 1905. р., за загальним голосуванням.

Цісар Франц Йосиф, як явний приклонник реформи виборчої до парламенту, став дійсним паном

ситуації в державі. Навіть розважний провідник соціалістів австрійських п. д-р Віктор Адлер висловив признання правительству за те, що воно узгалядило волю народу. Невдоволені були тільки групи консервативні і коло польське. В дні 1. грудня 1905. р. промовляв п. Романчук і заявив, що Русини є вдоволені проектом реформи виборчої, бо досі були вони одним з найбільше покривджених народів Австрії, — але вони домагають ся, щоби основою при розділі мандатів було тільки число населення і його національний характер. В тій цілі треба у всіх краях завести національний катастер, так як се стало ся в Моравії, а Жиди мають бути узнані за окрему національність. Відтак п. Василько виступив проти Поляків з кола польського за те, що вони роблять заходи, щоби не допустити до реформи виборчої, та зосібна проти графа Льва Пінинського, котрий в Палаті панів атакував правительство за реформу виборчу...

51. Вічева агітація про загальне право виборче в рр. 1905 і 1906.

Тоді „Народний Комітет“ видав зараз: зазив до повітових організацій в краю, щоб улажували віча і демонстраційні збори за загальним голосуванням, аби масовим виступом поперти справу виборчої реформи. А відтак Ширший Народний Комітет проголосив в краю: маніфест до всіх Русинів Галицької землі, щоби у сім історичнім переломовім моменті гуртували ся до завзятої і рішучої боротьби, бо за волею монарха має бути скасоване старе право, а на його місце має прийти нове право неволеного люду!

В дні 25. грудня 1905. р. зібрав ся у Львові: Народний Зїзд і Народна Рада. В сих нарадах наше селянство брало участь в більшім числі, як звичайно, бо народні маси заінтересували ся живо політикою. По нараді над справою виборчої реформи і відносної політики, на підставі рефератів: д-ра Ко-

стя Левицького і д-ра Евгена Левицького, рішено між иншим вислати депутацію до президента міністрів барона Гавча, щоби йому представити домагання руського народу в справі реформи виборчої, а в критичнім моменті скликати всенародне віче до Львова.

Цілий наш край горів вічами і народними зборами, до котрих приставало все, що жило в нашім народі та заінтересовувалось питанням кращої будучности і вишколювалось у політичнім життю, пориваючи всі партії до одноцільної акції.

В „Народнім Комітеті“ у Львові утворилась лябораторія матеріялів статистичних з виказами числа мандатів посольських, які належать ся руському народови в Галичині на підставі загального і рівного права виборчого, щоби доставити сі матеріяли нашій парламентарній репрезентації у Відні...

52. Просвітні і економічні організації в краю, 1905. р.

В році 1905. зачав виходити: Перший „Артистичний Вістник“, місячник посвячений музиці і штуці. Видавцем був „Союз співацьких і музичних товариств у Львові“. За редакцію відповідав: Олександр Бережницький. Редакторами були: для музики наш композитор проф. Станислав Людкевич, для штук плястичних наш артист маляр Іван Труш. Та отсе цінне своїм змістом видавництво не могло довго удержатись, бо заінтересуванне нашого громадянства було мінімальне, хоча були свої сили до ведення тогож видавництва.

Щоби наш народний гріш служив потребам свого народу та поширити в масах народних значінне національної ощадности, піднесли представники наших економічних інституцій гадку про заснуванне своєї каси ощадности. Наслідком їх заходів, попертих руськими єпископами, заснувано: „Руську Щадницю“ в Перемишлі, на підставі призову міністерства справ внутрішних з 14. грудня 1905, ч. 36093, — та десять союзних стоваришень зложило вимаганий фонд га-

рантійний. „Руську Щадницю“ оснувано в Перемишлі, а не в осередку краю, у Львові, хоча ми сього хотіли і домагали ся, але намісник граф Андрій Потоцкі

Іван Труш

не допустив до оснування нашої щадниці у Львові, — бо Поляки побоювали ся, що ми ослабимо Галицьку касу ощадности у Львові.

В дальшій організації фахових союзів виступає: Краєвий Союз господарсько-молочарський, що розпочав свою діяльність в 1905. р. як окремий відділ при філії товариства „Просвіта“ в Стрию, заходами д-ра Євгена Олесницького, котрий в сій справі найбільше заслужив ся.

Д-р Юліян Целевич

В тім часі організує Микола В. Левитський: хліборобські спілки, так звані артелі на Україні.

У нас в Сокалі відчинено святочно: „Народний Дім“ філії „Просвіти“, заходами д-ра Євгена Петрушевича, та в Жидачеві відкриваєсь 33-та філія Товариства „Просвіта“, заходами тамошних міщан.

53. Рівнобіжна діяльність по обох боках кордону, 1905. р.

Мрачним заревом зійшов був рік 1905. та зі своїм заходом приніс він відрадні моменти для відродження українського народу сьогобіч і тогобіч Збруча. Тут таке політичне движенне мас народних, якого Галичина іще не бачила, — там зїзди, віча і українська преса піднімаєть ся...

Родить ся нова віра в життєві сили і в будучність українського народу. Ювілейне віче львівських Русинів, зібране 12. падолиста 1905. р. в честь великого гетьмана України Богдана Хмельницького, переказує братам на Україні: слова радості з причини заповіді свобод конституційних. Та у Львові видавсь „Самостійна Україна“, орган Української Народної Партії саме в той час, коли царська Росія перебудовуєть ся, щоби здійснити право нашого народу на його свободне національне існуваннє.

54. Депутації до Відня в справі реформи виборчої, 1906. р.

З початком р. 1906. почали Поляки розпускати напасливі вісти, мов би Русини викликали агітаціями грізний рух проти польського населення в краю, — очевидно в тій цілі, щоби перепинювати справу реформи виборчої. Щоби опрокинути ті затії та представити на найвисшій місци волю нашого народу — виїхала до Відня наша руська депутація.

В дні 22. січня 1906. р. прийняв цісар вузшу депутацію, до котрої увійшли: о. митрополит Андрей Шептицький, п. Романчук, оо. єпископи: Чехович і Хомишин і п. Король. Митрополит Андрей Шептицький промовив до цісаря, висказуючи бажанне, щоби Східна Галичина і руський нарід були трактовані однако з іншими краями, та щоби наш нарід одержав в реформі виборчій таке число мандатів, яке відповідає величині краю і числу населення. На се відповів цісар: Можете панове бути певні, що ре-

форма виборча узгляднить також ваш нарід, як належить ся, — але старайте ся, щоби не приходило до роздражнюючих маніфестацій і обявів безпідставного недовіря, бо згідливий настрій двох народів рівно близьких мому престолови, улєкшить переведенне виборчої реформи... В розмові з учасниками депутації згадав цісар, що з деяких віч прислано йому безпосередно депеші з невідповідним текстом. П. Романчук запевнив цісаря, що в краю є спокій, та що з нашого боку нема проявів ворожої акції...

Тогож дня приїхали до Відня делегати „Народного Комітету“ зі Львова: д-р Кость Левицький, д-р Євген Левицький, д-р Стефан Федак, проф. д-р Ст. Дністрянський, проф. д-р Олександр Колєсса і Микола Заячківський, — щоби разом з членами депутації предложити правительству наші домагання відносно реформи виборчої. Президент міністрів барон Гавч прийняв нашу делегацію прихильно та вислухавши відносні домагання відповів нам, що правительство руководить ся обективними засадами при укладанню проєкту реформи виборчої та старає ся вдоволити Русинів. Міністер внутрішних справ граф Біляндт вказував на трудности при укладанню виборчої ординації, які треба буде усувати дорогою компромісів.

Вислід нашої депутації і конференцій у Відні був для нас корисний, бо розвіяв всякі ложні вісти про посередні вибори в Галичині і виємкове трактування нашого краю, та ми мали нагоду виказати неправдивість краєвих реляцій про бунти у Східній Галичині, а безпосередно поінформувати центральне правительство австрійське, що наш руський нарід стоїть рішучо за впровадженнем загального і рівного права голосування. Та важне для справи було й те, що наші духовні владики станули разом з народом і за права народу, — за що польська прєса призвала їх провідниками гайдамаків... Але треба було наш нарід держати, щоби не дав ся вивести з рівноваги і не пішов на свідомо підставлену провокацію.

55. Всекраєве народне віче у Львові, 1906. р.

Щоби однодушно підперти заяви нашої депутації і домагання наших послів, скликало товариство політичне „Народна Рада“: всекраєве народне віче на день 2. лютого 1906. р. під отвертим небом, на площі високого замку у Львові.

На се віче зїхав ся нарід зі всіх сторін нашого краю, наймаючи окремі залізничні поїзди, так що на означену годину 2. лютого 1906. р. явилось у Львові около пятьдесять тисяч учасників, — переважно наших селян, підбадьорених і свідомо одушевлених. На заклик „Народної Ради“ станули в сім дні у Львові члени всіх руських партій, не виключаючи навіть Руссофілів, що мусіли доскакувати за нами, бо за нашими кличами пішов весь руський нарід.

Сі величаві збори отворив голова „Народного Комітету“ д-р Кость Левицький промовою привітною, в котрій сказав між иншим: „Як по тямтій стороні Збруча встали мільони поневоленого українсько-руського народу до борби за волю, так тут мільони галицько-руського народу підняли один могутний клич: Дайте нам загальне, рівне, безпосередне і тайне право виборче!.. Найжеж нинішній дзвін вічевий, той воскресший дух народний пробиває гори і скали супротивностей, — най котить у перед сили долі народної, щоби луч нового життя чим скорше зійшов нам, — днем сонця волі народної!..“

На сім вічи проводив д-р Кость Левицький та як його заступники були помічні: о. Стефан Городецький, парох з Вербиловець коло Рогатина і Іван Прибила, господар з Романова коло Бібрки. Референти і бесідники промовляли рівночасно з чотирох трибун: п. д-р Евген Олесницький, Семен Вітик, д-р Кирило Трильовський, і о. Стефан Онишкевич, і інші. По однодушнім вирішенню резолюцій в справі загального, рівного, безпосередного і тайного права виборчого, — хор під батугою о. Остапа Нижанківського загремів: Ще не вмерла! Весь зібраний нарід співав разом...

Коло намісництва і палати польського архієпископа стояли цілий день сконсигновані: поліція і військо до атаки, щоби наші вічевики не ішли походом через місто. Але наш нарід розійшов ся у взірцевім порядку та сей історичний обхід скінчив ся поважно і без пригоди... Такий був намісник граф Андрій Потоцькі.

Він розпочав був саме в той час інспекцію староств у Східній Галичині та при сій нагоді поширював свої погрози. Коли наша депутація селянська в Бучачи жалувалась перед ним на самоволю старости, то він відповів, що порядок мусить бути, а на жаданне старости пришло військо і багнетами приверне спокій, — хоча неспокою не було...

Згадуючи всекраєве народне віче з 2. лютого 1906. р. нагадуєсь мені один момент, який я скопив принагідно. Сього дня відбували також Руссофіли в „Народнім Домі“ у Львові своє віче в справі виборчої реформи. Коли я в ранці переходив побіч Народного Дому стрінув я гурток наших селян, що ішли на віче та до них приступив старий жид з довгою сивою бородою і запитав: що се таке? Але селяне гуторили між собою і не зважали на допити сього жида. Тоді відлучилась від сих людей селянка молодиця, приступила до сього жида і до нього заговорила: я вам скажу, — тут зіхались люде, бо має вийти таке право, щоби в сім людем добре було. На сі слова похитав жид головою тай склазав: Ну! ну!, — але такого іще не було на світі і не буде.. Як я се почув, то мені станули перед очима два світи. Один світ, се відроджуючий ся український нарід, що жити хоче вірою в справедливість і кращу будучність. Сей світ зображала мені отся селянка-молодиця, що простим а привітливим словом висказала чужому чоловікови, як понимає загальне і рівне право виборче. А другий світ се той старозаконний жид, що вже пережив ся, але гаразду не зазнав і не вірить в справедливість того світа...

В краю наступила політична мобілізація до переведення народними зборами всесторонньої ор-

ганізації — в ожиданню дальших подій. Ми зробили все, що було можливе та нашою остаточною зброєю стали маси освідмленого народу.

56. Перший проєкт реформи виборчої.

В дні 22. лютого 1906. р. предложило правитель-ство барона Гавча перший проєкт реформи виборчої до Ради державної з 445. послами. Для Галичини призначено в сім проєкті: 88 мандатів, з сього 27 для Русинів, та для Буковини 11 мандатів, з сього для Русинів 4. В сім проєкті була нерівність округів виборчих на шкоду Східної Галичини, як також утворено двомандатові округи виборчі для меншостей національних. Тому треба було домагати ся, щоби кривдні постанови змінено на нашу користь.

Президент міністрів барон Гавч був свідомий сього, що підняв ся трудного діла і тому заявив в парламєнті, що особи уступають, але ідеї лишають ся, та реформа виборча не упаде, хоч би він мав уступити.

Наради в справі виборчої реформи перегородив кривавий бенкет в селі Ляцьке, повіту бучацького. Там прийшло дня 27. лютого 1906. р. військо з жандармами, щоби арештувати людей, котрі були на вічі в Нижневі, повіту товмацького. Військо стріляло у товпу людей, що були обступили арештованих, та на місци убило трьох і тяжко поранило кільканайцять людей. В інтерпеляції руських послів до центрального правительства було сказано: „Кров пролита в Ляцькім спадає на того, хто або не вміє або не хоче прикоротити повітових розбишак. А ним є намісник граф Потоцкі...“

57. Криваві події на львівськім університеті, 1906. р.

За кілька днів, — дня 2. марта 1906. р. прийшло до кривавої події на львівськім університеті. Наші студенти просили ректора університету д-ра Глюзінського про відступленне салі на відбуттє віча,

та він заявив, що не розуміє по руськи і казав собі окремому товмачеві перекладати їх слова, — а вкінці сказав, що на університеті є польська мова урядова. На се відозвалась частина польських студентів з признанням для ректора за його виступ проти Русинів, та наслідком сього дійшло до кривавої бійки на коритарях університету, між руськими і польськими студентами, що були уставились у двох ворожих барикадах...

Супроти сеї події видав Ширший Народний Комітет: прилюдну заяву того змісту, що прикрі події на львівським університеті викликані зістали поведенням ректора і одної части польської молоді супроти руської молоді, та що отсі тяжкі відносини на львівським університеті не переведуть ся, доки не буде даний руському народови самостійний університет і тому сього мусимо домагати ся від центрального правительства.

58. Дальші наради парламенту, 1906. р.

В дні 5. марта 1906. р. прийшли під наради парламенту: три наглі внески: Романчука, Брайтера і Дашиньського в справі кривавої події в Ляцькім. Польська адміністрація мусіла стати перед судом парламенту. Романчук виказував, що се є система ворожого поступовання краєвих властей супроти Русинів. Брайтер казав, що сьому винні володарі краю, котрі при помочи ц. к. старостів розпочали контрреволюцію проти виборчої реформи, а Дашиньскі пророчив, що аж реформа виборча покладе кінець могучости шляхти і польського кола! Палата послів ухвалила внесок п. Романчука з зазивом переведення слідства і покарання винників та відшкодування родин — жертв кривавої події в Ляцькім...

Дня 7. марта 1906. р. приступила Палата послів до першого читання предложень виборчої реформи. П. Романчук домагав ся переведення змін несправедливих постанов предложення та жадав, що-би розділ мандатів був доконаний не на підставі

територіяльних, але національних округів виборчих. А консервативно-всепольська більшість Кола польського виступила у похід проти реформи виборчої, ставляючи домаганне ревізії конституції для розширення автономії краю. Та на диво, до Поляків приступили Всенімці: Шенерер і Вольф і поставили наглий внесок на відокремлення Галичини, щоби сим способом позбути ся послів з Галичини та дійти до німецької більшости в австрійським парламентах. Сей внесок перепавав. Також не вдержав ся наглий внесок чеських послів: д-ра Герольда і товаришів про реформу конституції в ціли управильнення відносин національних.

При кінці місяця марта 1906. р. вибрано комісію для реформи виборчої, зложеноу з 49. членів. Руський Клуб назначив до сеї комісії п. Василька, бо як сказано, „там не так буде ходити о аргументування, як о дипломатизування...“ З сею думкою не погоджував ся „Народний Комітет“ та був невдоволений, що п. Романчук не хотів приймати вибору до сеї комісії у так важнім моменті...

Ширший Народний Комітет у Львові видав дня 30. марта 1906. р. знова маніфест до руського народу, — щоби скликав віча і на них домагав ся поправлення хиб реформи виборчої та своєю непохитною поставою перебив хитрі замисли наших противників, — бо права здобувають лише ті, котрі мають силу і за свої права вміють бороти ся до загину.

Народний Комітет заступав становище, що правительство барона Гавча сповнило своє зобовязання о стільки, — що предложений проєкт ординації виборчої оперло на загальнім, безпосереднім і тайнім праві виборчим, але рівночасно допустило до нерівности репрезентаційних прав руського народу супроти польського народу і тому нам треба домагати ся відносної зміни ординації виборчої для Галичини.

Та Поляків не вдоволяла реформа виборча барона Гавча і вони шукали за союзником, щоби повалити правительство барона Гавча. Польське коло було та-

кож зневажене бароном Гавчем, бо коли презес кола польського граф Войтіх Дідушицкі покликуював ся на те, що Поляки удержували Австрію голосуванням за конечностями державними, то барон Гавч відповів, що Поляки за свою згоду на конечности державні — казали собі платити... Мабуть сього не могли Поляки забути та злучили ся з Чехами, щоби позбутися барона Гавча. Чехи нагадали собі тепер справу внутрішньої мови урядової і другого чеського університету, — тож поваленне смілого прем'єра було їм по дорозі. Та барон Гавч не завагав ся додержати слова, щоб своєю особою не перепинювати великого діла і подав ся до димісії. Цісар розпрацав ся з бароном Гавчем відручним письмом, в котрім заявив, що його імя назавсїгди злучене з великою реформою животних основ держави.

59. Князь Конрад Гогенльоге, небувалий прем'єр.

Дня 2. мая 1906. р. був вже заіменований князь Конрад Гогенльоге, намісник Трієсту, — президентом міністрів. Отсей аристократ був знаний під іменем „червоного князя“, задля своїх демократичних почувань, та в дійсности був одною з найбільше симпатичних осіб в Австрії. Він був передше президентом Буковини та про нього висказували ся наші товариші з Буковини, з найбільшим признаннем.

Він хотів зараз взятись до справи реформи виборчої, але цісар поручив йому, щоби вперед перевів переговори з угорським президентом міністрів Векерлем про заключенне торговельно-економічної угоди, при чім сам цісар означив точки найдалше ідучих концесій для Угорщини, поза котрі правительство не може поступити.

Сим пояснюють ся, що новий президент міністрів князь Гогенльоге аж в дні 15. мая 1906. р. представив парламентови свою програму. Його програма була коротка і ясна: головним і першим завданням правительства є переведенне реформи виборчої, на засадах загального і рівного виборчого права; — ре-

форма виборча у всякому разі буде переведена, бо се відповідає заповідям соціальної і політичної справедливості, — та сильна свідомість національна дасть ся погодити і получити з свідомістю і вірністю державною.

Відтак предложив він комісії для реформи виборчої два проєкти: проєкт Гавча, скорегований після домагань кола польського з побільшенням числа мандатів з Галичини на 102, і свій проєкт, в котрім загальне число мандатів підніс на 495, та Полякам 77, а Русинам 35 мандатів призначив.

Але несподівано, в дні 28. мая 1906. р. повідомив князь Гогенльоге президію парламенту про свою димісію з приводу спору про уладження справи торговельно-економічних відносин з Угорщиною. Сей знаменний епізод характеризує політику цісаря Франц Йосифа супроти Угорщини. Князь Гогенльоге придержував ся витичних ліній, устійнених самим цісарем, та обстоював спільну тарифу цда для обох частин монархії, а правительство угорське покликалось на те, що цісар згодив ся на самостійну угорську тарифу цлову. Переконавшись про таку роботу цісаря поза плечима правительства і парламенту, князь Гогенльоге пішов до цісаря і зложив в його руки димісію. Цісар не хотів приймати до відома уступлення князя Гогенльоге та успокоював його, що так не раз треба робити в політиці. На се сказав князь Гогенльоге цісареві тверде слово: „За мого цісаря можу дати своє життя, але моєї чести не можу кинути під ноги Мадьярам..“

60. У перерві нарад про реформу виборчу.

Неожидане уступлення князя Гогенльоге спричинило перерву нарад в справі реформи виборчої. В сій перерві хочу згадати про інші події.

День 10. мая 1906. р. памятний першим засіданням парламенту в Росії: Палати Думи державної і Палати Ради державної. Та „Громадська Думка“ донесла, що в Думі державній уконституовав ся

Український Клуб з 36. послів, — за приводом Максима Ковалевського, Шемета, Шрага, Чижевського і 32. селян...

А у нас, на галицькій землі, привитали ми роковини десятилітньої наукової діяльності професора Михайла Грушевського, що видав монументальну „Історію України-Руси“, — основу української історичної науки і жерело національного самопізнання.

Зїзд мужів довіря народного (національно-демократичного) сторонництва збираєсь у Львові на нараду та заявляєсь проти проєктів реформи виборчої, що укорочують репрезентаційні права руського народу і проти жаданого Поляками розширення автономії краювої, та взиває послів парламентарних до найострійшої форми протесту, — хоч би навіть зложенням мандатів...

В краю далі піднімають ся народні віча і маніфестації, хоча краєві власти усякими способами намагають ся здержувати рух політичний між нашим народом: заборонами зборів, киданнем пострахів, арештуванням і виточуванням карних процесів. Під сим страхом рішив Совіт „Народного Дому“ у Львові: не давати салі на політичні збори.

До сього прийшли іще рільничі штрайки⁸⁴⁾, що сим разом мали переважно мету політичну, щоби економічно слабити польських верховодів та присилувати їх до податливости в справі виборчої реформи. А намісник граф Потоцкі брутальною силою станув в обороні польських дворів. Він насилав в ті сторони, де були рільничі штрайки, жандармів, комісарів і військо, щоби давили рух штрайковий безглядно і сим відстрашували других. Нагадую собі ті часи, як наших селян з підгаєцького повіту: закованих в кайдани і повязаних разом провадили пішки до тюрми в Березанах, — оточених військовою кінницею...

⁸⁴⁾ Пр. пор. Івана Кревецького: „Аграрні штрайки і бойкоти у Східній Галичині в 1848-49. рр.“ в „Ділі“ з 1906 р, ч. 135. і д.

Та народу не зломали. Він закусив зуби та терпів і вижидав слушного часу... Але граф Потоцкі розгуляв ся, та перед Віднем оправдував ся, що він мусить робити порядок і спокій...

61. Макс Володимир Бек став премієром Австрії, 1906. р.

В парламєнті у Відні запанувало немале здивуваннє, що новим президентом міністрів став д-р Макс Володимир Бек, шеф секційний в міністерстві рільництва, — котрий досі політикою не займав ся. Але він був знатоком справ австро-угорських, зокрема відносин торговельно-економічних і тому цісар заіменував його президентом міністрів, щоб угоду з Угорщиною чим скорше покінчити. Та барон Бек показав ся опісля чоловіком енергійним і політично зручним. Він дібрав собі свого товариша з давних літ: д-ра Витовда Коритовського (віцепрезидента краєвої дирекції скарбу у Львові) на міністра скарбу; Молодочеха д-ра Форшта на міністра торгівлі, та трьох міністрів — краянів: графа Войтіха Дідушицького, д-ра Пацака (Чеха) і Прадого (Німця), — щоб йому помагали в справах: реформи виборчої і угоди з Угорщиною. Таким способом зложив він міністерство на пів парламентарне і дня 7. червня 1906. р. представив нове міністерство Палаті послів.

У своїй вступній промові сказав барон Бек, що нове правительство є концентрацією робітних сил, в части з великих сторонництв а в части з урядничого стану; — що правительство піде тою дорогою, котрою поведе його парламент; — вказав на потребу парламентарного трактування австро-угорської угоди, та заявив, що правительство зробить все для прискорення парламентарного поалагодження виборчої реформи, бо отсе причинить ся до облекшення національного мира. Вкінці підніс він апель до обєднання правительства, парламенту і народів держави...

В комісії для виборчої реформи виринули супротивности між сторонництвами і національними представниками країв, так що барон Бек мусів ладнати сі супротивности дорогою компромісів, щоби допровадити до можливого порозуміння. Зокрема, Поляки з кола польського іще намагались розбити виборчу реформу внеском п. Старжинського на розширення автономії Галичини, та домаганнем плюрального права виборчого, покликуючись на висшість культури і висоту оплачуваних податків.

Наші послы боронили ся проти сього всякими можливими аргументами та видали до парляменту поклик з узаasadненнем свого становища за загальним і рівним правом виборчим⁸⁵). Тоді п. Гломбінський предложив комісії реформи виборчої, щоби для Галичини побільшити число мандатів на 110, а Поляки погодять ся відносно підвишки з Русинами. На се відповів п. Василько, що він згодив би ся на побільшення числа мандатів для Галичини, але жадає 35 мандатів для Русинів, — та компромісово згодив ся відтак п. Василько на 102 мандати з Галичини, з котрих для Русинів мало припасти 27 мандатів.

Сей компроміс викликав невдоволення в краю та „Народний Комітет“ вислав мене до Відня, щоби я заявив нашому парляментарному Клюбви, що організації в краю є невдоволені з такого компромісу і жадають, щоби Клюб відкинув той компроміс. П. Василько виправдував ся, що його внески відкинула комісія виборчої реформи і тому він про свою особу мусів згодити ся на таке число мандатів, щоби не розбивати реформи виборчої, — а впрочім Клюб буде робити іще заходи, хоч він не має надії на значне поліпшення справи⁸⁶).

⁸⁵) „Die galizischen Ruthenen an das Wiener Parlament und die öffentliche Meinung Oesterreichs“, — се був той поклик. Від 1906 р. виходила у Відні »Ukrainische Rundschau« під редакцією д-ра Володимира Кушніра, замість »Ruthenische Revue«.

⁸⁶) Нашу національну статистику опрацював був Богдан Рожанський.

Наслідом сього стану справи „Народний Комітет“ проголосив дня 8. липня 1906. р. заяву, якою запротестував проти насильного накинення руському народови тільки 27. мандатів супроти 75. польських мандатів, — та коли в комісії реформи виборчої відкинено всі предложения п. Василька на зміну проєкту реформи виборчої, то дальше полишення п. Василька в тій комісії уважав „Народний Комітет“ за неможливе і візвав руських послів парламентарних, щоби сей замах політичний відперли найострійшими средствами парламентарними...

В дальшій ході нарад комісії виборчої реформи піднесено число мандатів з Галичини на 106, з чого на Русинів малоб припасти 28 мандатів. На сім перервано дальші наради комісії до сесії осінньої.

В межичасі радили делегації, та в австрійській делегації промовляв п. Романчук при бюджеті закордонних справ, і при сій нагоді висказав ся, що булоб пожадане, як би Австро-Угорщина порадила Росії, щоб вона дала свободи українському народови. Сей висказ п. Романчука не припав до вподоби нашим молодшим політикам, що стояли на іншій становищі. Вони заступали як раз противну думку, — що зріст української політичної сили над Дніпром додасть галицьким Українцям сили в боротьбі, яку їм накинено по сей бік Збруча...⁸⁷⁾

62. Парламентарні ферії, 1906. р.

На сім місци треба згадати, що дня 29. червня 1906. р. відбулось у Львові свято „Просвіти“, посвяченням памятника Маркіяна Шашкевича на передовім місци личаківського кладовища, щоб дух Маркіяна пригадував народови:

„Відкинь той камінь, що ти серце тисне!

Най свободоньки сонічко заблисне:

Ти не є неволі син!“

⁸⁷⁾ Пр. пор. Dr. Wladimir Kuschner, Die Ukraine und ihre Bedeutung im gegenwärtigen Krieg mit Russland, Wien 1915, стор. 31.

В дні 15. липня 1906. р. відбув ся Зїзд руської молоді висших шкіл австрійських у Львові, в справі дальшої боротьби за руський університет у Львові.

Завдяки ініціятиві професора Михайла Грушевського і щедрій матеріальній помочи з російської України станув у Львові: величавий: „Академічний Дім“, та рівночасно завязало ся нове товариство „Руська академічна Поміч“, що переняла „Академічний Дім“ у свій заряд...

63. Докінченне нарад в справі реформи виборчої.

По парламентарних феріях відбулись дальші наради в справі виборчої реформи. Правительство барона Бека не згодилося на розширення компетенції соймів, але приймало внесок п. Старжинського на докладнійше розмеженне компетенції Ради державної і соймів краєвих. Домаганне консервативів на впровадженне плюрального права голосування не вдержалось, але на жаданне Поляків заявила більшість виборчої комісії за петрифікацією поділу округів виборчих, так що до зміни відносних постанов приписано кваліфіковану більшість.

Проти такого предложення виборчої реформи виступив Руський Клуб парламентарний та розважував питанне: повалення сеї реформи через обструкцію в Палаті послів. В краю збирають ся окружні віча та протестують проти покривдження Русинів постановами реформи виборчої. А Ширший Народний Комітет оголосив в дні 1. падолиста 1906. р. протест Русинів Галицької Землі проти несправедливих постанов виборчої реформи, головно проти поділу виборчих округів, петрифікації сього поділу округів, та посередного поширення автономії краєвої.

Та справа виборчої реформи перейшла в Палаті послів як нагле предложенне більшістю 227. голосів проти 46. голосів. Наші послы переконали ся, що

супроти такої великої більшості не вдіють нічого своєю обструкцією і тому в дні 22. падолиста 1906. р. зложив п. Романчук в Палаті послів: заяву іменем руських послів з протестом проти рабунку прав руського народу. Він заявив, що руські послы не будуть брати участі в дальших нарадах над виборчою реформою та відносних ухвал не узнають законом. По сій заяві вийшли всі руські послы демонстраційно з салі нарад...

64. На закінчення сецесія наших послів.

І знова одна сецесія. Руська репрезентація опустила австрійський парламент в почуванню насильства, завданого руському народови, — на що вона не могла дати своєї згоди. Але поза сею сецесією скривалась думка що представництво руського народу в іншій числі і складі небавом знова верне до парламенту, щоб внести у новий парламент невірешену справу руського народу в Австрії...

Відтак відбулось: народне віче у Львові в дні 2. грудня 1906. р., на котрім п Романчук представив всі заходи руських послів в справі виборчої реформи. По рефераті п. Романчука поставив д-р Володимир Охримович резолюцію, що віче солідаризуєсь з заявою руських послів з 22. падолиста 1906. р.; висказує бажання, щоб також руські члени Палати панів зложили подібну заяву, та взиває руську суспільність до згідної і енергійної акції виборчої.

Та підчас промови Льонгина Цегельського упали так досадні оклики на адресу держави і корони, котрі не сповняють своїх обовязків супроти руського народу, — що комісар поліції розв'язав віче. На сім вічи посипались також закиди проти наших послів парламентарних і „Народного Комітету“, як начальної управи народної (національно-демократичної) партії, — як раз зі сторони тих партій, зглядно людей, що найменше причинювали ся до акції за виборчою реформою.

Тоді „Діло“ умістило було статтю під заг. „Політика очайдухів“, — в котрій виступило проти пустої демагогії та висказало думку, що від нашої суспільности маємо право жадати, аби в критиці був політичний розум⁸⁸⁾.

65. Барон Еренталь міністром справ закордонних.

Заки іще довершилась виборча реформа, уступив любимець цісаря: граф Агенор Голуховскі, що був через одинадцять років міністром закордонних справ. Йому закидували інтригантство проти угорського правительства, як також проти виборчої реформи. Та сього було вже за багато самому цісареві, і він розпращав ся з польським графом. Наступником графа Голуховского заіменував цісар, дня 24. жовтня 1906. р. барона Еренталья.

66. Закон про виборчу реформу санкціонований 26. січня 1907. р.

В дні 1. грудня 1906. р. залагодила Палата послів цілу виборчу реформу. Щоби приєднати Палату панів для реформи виборчої, ухваленої Палатою послів, згодило ся правительство і цісар на те, аби забезпечити ненарушимість Палати панів сим способом, що число її членів може бути підвишене до 180. Тим чином усунено опозицію Палати панів, та 26. січня 1907. р. одержали закони про виборчу реформу — цісарську санкцію... До сього часу радив іще давний парламент куріяльний, та остаточно уступив місце новому парламентови загального голосування.

В політичнім життю Австрії проявилось нове оживлення а в нашім краю змагає ся вічевий рух і на ради повітових організацій як приготовна стадія до передвиборчої акції.

⁸⁸⁾ „Діло“ підписували тоді: д-р Володимир Охримович як видавець і д-р Льонгін Цегельський як одвічальний редактор.

67. Наради партійні.

На закінченне сього періоду конечно згадати про наші наради партійні.

Народний З'їзд делегатів народного (національно-демократичного) стороництва радив два дни:

Михайло Павлик

25. і 26. грудня 1906. р., в новім домі „Дністра“ у Львові, — щоби застановити ся над виборчою кампанією і установити провідні вказівки для організації в краю. Реферували: д-р Кость Леви-

цький, голова Народного Комітету, про нашу політичну діяльність; д-р Володимир Охримович про виборчу тактику; о. Ал. Стефанович про справу посольських кандидатур, та д-р Льонгин Цегельський про справу виборчого фонду і справу аграрну.

Сей Народний Зїзд висказав домагання, щоби при виборах до Ради державної всі верстви і стани руської суспільности в Галичині: селянство, духовенство і цивільна інтелігенція поступали згідно і солідарно, та щоби при веденню виборчої акції наступило порозумінне з іншими руськими сторонництвами, як також з опозиційними жидівськими і польськими сторонництвами, на основі компромісів. Народне сторонництво буде ставити і попірати тільки тих кандидатів, що належать до сторонництва і зобов'язують ся вступити до одноцільного незалежного руського Клубу парламентарного. Центральним Комітетом виборчим сторонництва буде Ширший Народний Комітет.

Зїзд українсько-руської радикальної партії, що відбув ся в днях 22 і 23. грудня 1906. р. постановив вести акцію виборчу самостійно, але не виключаючи можливости злуки з демократичними партіями. Сей Зїзд заявив, що нова виборча постанова доказала до решти, що нашому народови нема що довго попасати у Відні, і тому партія буде попірати тільки таких кандидатів на послів, які дають запоруку, що допоможуть народови до виборення економічної і політичної незалежности австрійської України від Відня і від галицької Польщі, — а найпершим обов'язком буде, аби протягом шестилітньої сесії допровадити до сього, за всяку ціну, щоби всі ґрунти: панські, державні і церковні попалися в руки селян. Вкінці зїзд бачить будучину нашого народу виключно в єдности його з українським народом в Росії, та в наконечній ціли тої єдности, — українській республіці...

68. Оживлення нації.

Від коли наш нарід український в Росії одержав змогу розпочати національну роботу, вступив новий дух також в частину українського народу на галицькій землі, — що дальший розвиток нації і освободження з чужої неволі залежить від

Петро Огоновський

нас самих, — свідомих Українців по обох боках кордону.

В Києві основуєсь нове „Українське Наукове Товариство“, котрого статут підписали: В. Антонович, І. Лучицький, П. Житецький і В. Науменко.

У Львові організуєсь при товаристві „Просвіта“ : госпо дарсько - промислова комісія під проводом нового голови Петра Огоновського, як також видавничча комісія під проводом заступника голови д-ра Олександра Колесси.

Заходами Михайла Грушевського наступає нова фаза в розвою Літературно-Наукового Вістника, що з 1907. р. розширюєсь на цілу Україну, без огляду на державні кордоци. А там Київська „Рада“, одинока щоденна газета російської України, заходами її видавця Євгена Чикаленка і товаришів, обновлюєсь на рік 1907. як газета безпартійна і міжпартійна та освітлює громадське і духове життє у всіх частях української території.

Та зі зміною виборчого права до австрійського парламенту, що у всякому разі розширило управненне до голосування на всіх повнолітних горожан, отже допустило широкі народні маси до участі в управі держави, — вступили ми галицькі Українці з роком 1907. в нову державну еру наших визвольних змагань.

Тоді стали ми вже важним чинником в державі австрійській, та наші національні кадри приступили до реалізування прав нації. Національно свідомі маси народу були нашою основою на долах і підставою нашої сили на верхах, а нашими верхами не були ані вельможі ані цїпкі буржуї, але демократичні провідники народу. Загальне право виборче, добуте поки що до парламенту, стає нашим живим заборолом до здійснення ідейних змагань нації української.

ДЕВ'ЯТИЙ ПЕРІОД, 1907 — 1911.

Реформа виборча до парламенту та перші вибори до парламенту загального голосування, а відтак діяльність нових послів загального голосування, — отсе завдання політичні, якими зачав ся рік 1907.

Та коли наш нарід на цілім просторі краю радив над отсими питаннями і шукав відповіді, як би тут стати, щоби на добре вийшло, — то на львівськiм університеті прийшло до незвичайно бурливих подій, в дні 23. січня 1907. р.

1. Заворушення на університеті і арештування наших студентів.

Спровоковані українсько-руські академіки побили секретаря університетського д-ра Віняржа, та за приводом студента з України Павла Крата кинули ся на університетську авлю і зруйнували її, а відтак поклали барикади на коритарях та вивісили синьожовтий прапор на університетськiм будинку. Наслідом сього, ректор університету д-р Гризєцкі впустив поліцію в мури університету, — та вона відставила около 100 академіків до арештів...

„Нічим Русини не могли собі більше пошкодити, як сим нападом“, — казали Поляки, а наші відповідали льогікою фактів. Маловаженне законів зі сторони державних органів та незаспокоюванне потреб народу, а безнастанне подразнюванне його — викликають „гайдамацтво“ і „вандалізм“...

Та у сім скрутнім положенню помогли нам Поляки своїм розгоном. Шовіністична часть Поляків та за ними мабуть намісник граф Потоцкі стали напирати, щоби строго покарати руських студентів і під сим напором увязнив львівський суд карний близько сто наших студентів, без розбору вини, та нічим неоправ-

даним придержуванням їх у слідчій вязниці завернув симпатії не тільки цілого руського народу в краю, але також народів Австрії і поза Австрією на бік нашого студентства. На припоручення послів і Народного Комітету інтервеніював п. Василько в центральнім правительстві та інспірував віденських публіцистів в користь увязнених студентів...

В дні 10. лютого 1907. р. відбуло ся у Відні віче студентів славянських і німецьких в справі масових арештувань українських студентів у Львові, та запротестувало проти такого поступовання і зажадало їх увільнення. В дні 12. лютого 1907. р. відбули ся віча: львівських Русинів у Львові і буковинських Русинів у Чернівцях, котрі висказали симпатії нашим студентам в їх боротьбі за права української мови на львівськім університеті і нап'ятували провокаційне поступовання Поляків та краєвих властей. На всіх народних зборах і вічах в справі виборчої акції підносить ся одностайний голос в обороні нашого студентства, — та оснування українського університету у Львові приходить в найтіснійшу зв'язь з політичним визволенням нашого народу...

2. Справа в Соймі галицькім.

На першім засіданню передостанньої сесії галицького Сойму, в дні 14. лютого 1907. р. ставляють руські соймові послы внесення в університетській справі, щоби візвати правительство до признання конечности оснування окремого руського університету у Львові, — та заки се наступить, — щоби отворило потрібне число катедр з руським викладом і забезпечило національні права професорам та студентам Русинам, — як також, щоби карне поступовання проти руських студентів як найскорше було покінчене, згідно з постановами законів. Сей внесок підписали на першім місци: п. д-р Євген Олесницький і о. митрополит Андрей Шептицький. В узасадненню сього внеску виступив ш. Олесницький дуже острими словами проти

політики Поляків, що здержують культурний розвій руського народу. Цілий останній рік, сказав він, се епоха великого погрому руської нації в Галичині, а наша дорога, безперечно легальна і законна, не довела нас до ніякої цілі!..

3. На три фронти.

В сім моменті мусіли ми обганятись на три фронти. З одного боку треба було ладитись до першого бою виборчого на підставі нового закону про загальне голосування. З другого боку треба було відбивати польські атаки з приводу подій на львівським університеті, та з третього боку підступав галицький Сейм, щоб перед своєю смертю добувати як найбільше прав на закріплення польського панування...

Вибори до парламенту на підставі загального права голосування розписано на місяць май 1907. р. Ширший Народний Комітет збираєсь на нараду 21. лютого 1907. р., щоб на підставі предложень повітових організацій затвердити перші кандидатури польські та устійнити відношення до інших партій.

Тогож самого дня розпочинають увязнені студенти генеральну голодівку. Львівський суд карний зачинає випускати наших студентів на волю, та вони держуть ся солідарно і аж 24. лютого 1907. р. виходять всі разом, походом до „Народної Гостиниці“, при величезнім здвизі народу Там з балькону ідуть промови побідні. На закінчення говорить студент Ярослав Весоловський: „Ми зробили те, що було нашим обовязком, — нехай всі роблять так, а скоро буде лад. Нехай всі сповнять свій обовязок, так як ми. Тож не величайте нас як героїв, але будьте всі героями!..“⁸⁹⁾

⁸⁹⁾ Процес карний, який опісля, (з початком вересня 1907. р.) відбув ся перед делегованим віденським трибуналом, хоча скінчив ся засудом кількох наших студентів, то всеж таки відкрив перед світом темні сторони польського правління в Галичині. А в межичасі Павло Крат утік, наслідком чого наша організація фінансова стратила зложену за нього кавцію: 15.000 а. к.

А в галицькім Сеймі п. Олєсницький предкладає проєкт реформи ординації виборчої до Сейму, на засаді загального голосування. Він ставить також внески: про зміну краевого закону о язиці викладовім в школах середних, та про заснуваннє руських

Ярослав Весоловський

гімназій в Бережанах і Стрию. Та п. Бобжиньскі поставив два внески: про зміну закону о Раді шкільній краввій і реформу учительських семинарій. За те маршалок краввій граф Станіслав Бадені проголошує, що Виділ краєвий приготував проєкт соймової реформи виборчої, який допускає загальне голосуваннє в додатковій курії загальній та намісник

граф Потоцкі завідомлює про отворенне русько-польських паралельок гімназійних в Бережанах... Отсе благодать польських верховодів, а за се належить ся відплата.

Негаймо приходить друге читання пропозиції про зміну закону о Раді шкільній краєвій, бо панам Полякам спішно стало, щоб іще поширити обем ділання сеї установи шкільної, яку держуть у своїх руках. П. Могильницький виступає проти сього пропозиції, бо воно дає Раді шкільній краєвій безглядну власть над цілим шкільництвом в Галичині. Посол Король виказує, що проект п. Бобжинського се перший крок до розширення краєвої автономії, та до усунення Галичини з під власти центрального правительства. Далі промавають послы: о. Богачевський і Олесницький проти сього пропозиції, та застерігають ся і протестують, але се не помагає, — польська більшість соймова ухвалює відносний закон краєвій, в другім читанню.

Наслідом сього зложив п. Олесницький, в дні 1. марта 1907 р. іменем руських послів соймових: заяву з протестом, по чім всі наші послы вийшли з салі соймової. В сій заяві піднесено, що ухвалитись маючий закон про розширення компетенції Ради шкільної краєвої є виломом в законодатній компетенції Ради державної, та новим способом обезсилення і обезправлення руського народу, — тому руські послы, стоячи засадничо за розділом Ради шкільної краєвої на руську і польську секцію, закладають рішучий і грімкий протест, та не возьмуть участи в третім читанню...

Іще одна сецесія, — та вона перейшла без вражіння і значіння, — бо свого часу легко перепустили наші послы закон краєвій про організацію Ради шкільної краєвої.

За сим приходить на чергу нарад галицького Сойму друге пропозиція п. Бобжинського про реформу учительських семинарій, та польська більшість соймова відкидає мінімальне домаганне руських послів про допустимість засновування руських семи-

нарій учительських. В сій справі промовляли з наших послів: Олесницький Могильницький, о. Іван Яворський і Гурик.

Для доповнення автономічної трильогії предложив п. Давид Абрагамович проєкт закону краевого о урядовім язичі автономічних властей. В тім проєкті вставлено таку постанову, що урядовою мовою автономічних властей є та з краєвих мов, котра буде в хвилі оголошення краевого закону, та зміна урядової мови може наступити тільки на підставі ухвали кваліфікованої більшости відносної установи.

В дебаті над тим предложеннем сказав посол о. Іван Яворський, дня 13. марта 1907. р. отсі знаменні слова: „Ми не повинні були так легко дати вам ухвалити закони екстермінаційні... Ми виїшли; ми зле зробили; нас повинні були винести з тої палати...“ І сей закон переперла польська більшість в галицькім Соймі.

По безгляднім переголосуванню всіх руських внесків і поправок, - в дні 19. марта 1907. р. відрочено галицький Сойм до осінньої сесії...

4. Польський наступ на львівський університет.

Та на львівськім університеті не успокоїлось, але як раз з польської сторони наступив вже явний наступ на наших студентів. В дні 4. марта 1907. р. напали слухачі університету польської народности на зібраних в салі викладовій руських богословів, насильно викинули їх із салі та заступили руським студентам вхід до університету. Під університетом счинилась бійка між нашими а польськими студентами, та сенат мусів замкнути університет.

Всепольські оборонці польського володіння завзяли ся доказати, що спільне пожитте Поляків і Українців у львівськім університеті є неможливе, та своїм чищенням університету памятного дня 4. марта 1907. р. вони се дійсно доказали. Отся подія вказала Українцям: добивати ся як найскоршого розділу

теперішного університету, се значить вилучення українських кафедр і безпроводочного формування українського університету у Львові.

У відповідь на заяву польських професорів, що львівський університет є чисто польський, а не утравквістичний, заявили дня 13. марта 1907. р. руські професори університету у Львові: Іван Бартошевський, Мих. Грушевський, Ст. Дністрянський, Іван Добрянський, Йосиф Комарницький, Ол. Колесса, Тит Мишковський, Петро Стебельський і Кирило Студинський, що домагають ся виділення єствующих руських кафедр в окреме автономне тіло і безпроводочного доповнення їх системізуваними новими кафедрами, — в ціли зорганізування руського університету у Львові.

Задля сеї справи виїхала до Відня: руська депутація, котру творили професори університетські: Горбачевський, Комарницький, Смаль-Стоцький, Дністрянський, Колесса і Студинський, як також послі: Романчук і Василько. Ся депутація була дня 4. квітня 1907. р. у президента міністрів барона Бека і міністра просвіти Мархета, та у міністра скарбу Коритовського, щоби пояснити події на львівським університеті і домагати ся окремого руського університету у Львові. Відповідь двох перших міністрів була такого змісту, що справа руського університету може бути трактована в звязку з іншими домаганнями про заснуваннє висших шкіл, але сим часом може наступити заснуваннє нових кафедр, доцентур і суплентур з руською мовою викладовою. Кориснійшу відповідь дав міністер Коритовскі, бо він просто сказав, що державний скарб має гроші на руський університет...

Українська академічна молодь не була вдоволена з відповіді центрального правительства, та на своїм вічі дня 15. квітня 1907. р. у Львові заявила, що ся відповідь не дає запоруки сповнення невідкличної культурної потреби українського народу. Присутний на сім вічі п. Василько просив, щоб українська академічна молодь по змозі здержала ся

від виступів, що моглиб кинути на неї некорисне світло, як також, щоб дала правительству час сповнити приречення...

5. Виборча агітація в краю.

Виборча агітація в краю безпроривно поширювалась. Небувалий у нас рух вічевий доходив в найдальші сторони і опановував маси нашого народу, та зділав се, що сі маси прозріли політично. У вир сеї агітації кинулась також наша молодь університетська, бо вона відчувала і розуміла, що від вибору як найбільшого числа вишколених діячів до парламентарної репрезентації залежить здійснення домагань народу.

В нашій пресі і в організаціях розважувалось питання: якої нам треба репрезентації у Відні? Дехто дораджував, щоби вибрати послами кількох інтелігентів до роботи в парламенті, а прочих, щоб тільки були солідарними послами при голосуваннях. Та перемогла думка, що ми повинні вибрати на послів сам цвіт нашої інтелігенції, — людей спосібних, котрі не уступали би перед репрезентантами інших культурних народів, — бо кваліфікація на агітатора не є іще кваліфікацією на посла.

Предметом наших передвиборчих нарад було також питання про потребу компромісу з руссофільською партією, бо хоч вона не мало втратила на значінню, то всеж таки мала іще звязки з діячами старої дати, та заходила небезпека розбиття голосів на користь Поляків. Але більшість „Народного Комітету“ вирішила, щоб вже раз зірвати всякі неприродні компроміси з руссофільською партією та іти при виборах самостійно, а по змозі порозумівати ся з українськими партіями.

Натомісць навязано зносини з партією Жидівсіоністів, щоби відорвати переважну часть Жидів від спільної акції з Поляками. Ми поставили тоді Жидам отверту альтернативу: Союзник мого ворога, мій ворог, — ворог мого ворога, мій союз-

ник! Жиди-сіоністи рішилися піти з нами... Расові і конфесійні моменти уступили.

В дні 19. квітня 1907. р. видав „Народний Комітет“ головну виборчу відозву до Русинів галицької землі, щоби виконали як належить загальне і безпосереднє право виборче, аби здобути конечні овочі нового права виборчого та вислати до парламенту сильну фаляngu оборонців прав і інтересів українсько-руського народу. Метою політичної діяльності наших народних заступників мусить бути, — сказано у сій відозві, — боротьба в імя: народної самоуправи, горожанської свободи, господарської независимости і питомого культурного розвою українсько-руського народу в Австрії. Головно мали нові послы дбати про оборону наших селян хліборобів, та добивати ся земельних (аграрних) реформ, як викуп державою великої посілости щоби відтак відступити землю безземельним і малоземельним хліборобам.

Інші українські партії: радикальна і соціально-демократична розвинули також агітацію виборчу. А партія християнсько-суспільна не підняла виборчої акції, та в своїм органі „Руслан“ заняла становище критичне. Руссофільська партія зі своїми „юношами“ рушила на повіти, бо ні компроміс з нами ні з Поляками, сим разом її не вдав ся.

Всі українські партії мусіли боротись проти правительства краєвого, що фальшуваннєм виборчих лист і терором форсувало польських кандидатів. Наслідом зобовязання центрального правительства, котрим намісник граф Андрій Потоцкі став ся абсолютним паном краю, — урядництво польське не оглядалось на Відень і добирало всяких способів, щоби показати, що воно й загальне право виборче є в силі зломити. Побіч такого правительства підносив голову польський комітет виборчих розбоїв та корупцією і підставлюваними палочниками поправляв виборчу агітацію. За сими двома атлетами політичними ішли недобитки руссо-

фільської партії, що по „крайній мірі“ оперували несподіваними нападами „юношів“ та клеветами.

Отсе довело в селі Горуцьку коло Мединич до кривавих виборів, де упало чотири трупи і около двайцять ранених...

6. Вислід перших виборів загального голосування, 1907. р.

Але про те все наш український нарід пішов сміло і свідомо до урни виборчої та добув побіду! По півмісячних тортурах-голосуваннях, видуманих авторами геометрії виборчої, — добув наш нарід в Галичині: 27 мандатів, та на Буковині: 5 мандатів, разом 32 мандати посольські.

На 28 мандатів, призначених австрійсько-польською ординацією виборчою — Русинам в Галичині, виборів наш нарід 27, — значить один мандат видерли нам Поляки. За те ми видерли Полякам два мандати, перекидуючи наші голоси на Сіоністів-жидів: д-ра Генрика Габля і д-ра Артура Малера. Перед вибором сих обох сіоністів, намісник граф Андрій Потоцкі запросив мене до себе і став мені, як гблови „Народного Комітету“, представляти, що се не буде добре, як наші виборці кинуть свої голоси на Жидів і тому він просить мене, щоби я на „Народнім Комітеті“ перепровадив рішення, що наші виборці усувають ся від сього голосування. Та як я йому відповів, що се є виключене з причини ворожого становища Поляків супроти нашого народу, — то він, той бутний граф Андрій Потоцкі, — став мене іще раз просити своїм іменем, кажучи, що його відношення до польської репрезентації буде прикре, коли Поляки не одержуть навіть стільки мандатів, що їм належить ся на підставі ординації виборчої. На се я йому заявив, що і ми не одержимо стільки мандатів, що нам належить ся... Апель намісника остав без успіху, та я по відході від нього нагадав собі той момент, як я з о. митропо.

литом Шептицьким перед двома роками просив його, щоб він згодився на заснування нашої Каси ощадності у Львові, — а він без ніякої рації відповів нам суворо: Ні! Не згоджуся!..

Тут стало мені ясно, — що значить сила народу, яку ми по довголітній тяжкій праці показали по раз перший!..

Загальне голосування і безпосереднє тайне голосування зробили своє діло, та руки польських верховодів були за короткі, щоб те перебити. Поляки перемогли у трьох напрямках. Ми перемогли, бо наш нарід в дуже значнім числі станув до виборів та в значно переважаючій числі станув при кандидатах посольських українсько-національної програми, — чим дав він доказ своєї свідомості політичної і національної карності. Ми не втратили ні одного мандату через розбиття голосів наших, — на користь Поляків, та руссофільська партія вийшла побита тільки з п'ятьма мандатами, при чім її проводир д-р Володимир Дудикевич перепав, хоч на його карту поставила була руссофільська партія кілька округів виборчих. Сього всего не сподівались Поляки.

Вони перемогли, бо їх геометрія виборча основувалась на фальшивій статистиці, ними спрепарованій, що виказувала їм таке велике число польського населення у Східній Галичині, якого там ніколи не було, — та отсе завело їх в надії, що нам зрабують значну частку мандатів — наших!..

Вкінці, польські кодифікатори зле перевели конструкцію виборів пропорціональних, бо допустили окремі вибори послів з меншости, при котрих мусіла рішити більшість, а не меншість!..

Тому відрадне і ясне почуття свідомості сили і надії огорнуло кожного Українця, коли кинув оком на перебуту кампанію виборчу, — з котрої вийшли отсі послі до Ради державної: з Буковини: Николай Василько, Єротей Пігуляк, Ілля Семака, Антін Лукасевич і Николай Спинул, — всі з національно-демократичної, української партії. З Галичини: Юліян Романчук, д-р Евген Олесни-

цький, д-р Кость Левицький, д-р Теофіль Окуневський, Григорій Цеглинський, д-р Евген Петрушевич, д-р Олександр Колесса, д-р Станислав Дністрянський, д-р Володимир Охримович, д-р Евген Левицький, о. Тит Войнаровський, д-р Данило Стахура, о. Стефан Онишкевич, Вячеслав Будзинівський, о. Йосиф Фолис, Михайло Петрицький і Тимотей Старух, — з національно-демократичної партії; д-р Кирило Трильовський, д-р Лев Бачинський і д-р Микола Лагодинський, — з радикальної партії; Семен Вітик і Яцко Остапчук, — з соціально-демократичної партії, та д-р Михайло Король, о. Василій Давидяк, Володимир Курилович, д-р Дмитрій Марков і д-р Николай Глібовицький, — з руссофільської партії.

Негайно, в дні 6. червня 1907. р. відбулась нарада Ширшого Народного Комітету національно-демократичного (народного) сторонництва у Львові, в справі утворення одноцілого національного руського (українського) клубу в парламенті. Тут знова виринула справа, чи завязувати спільний клуб з руссофільськими послами.

Таке поставленне справи викликало невдоволення між нашими українськими студентами і вони з сього приводу проголосили різкий протест проти сполуки з людьми, що заперечують існування української нації.

Тогож дня 6. червня 1907. р. оголосив „Народний Комітет“ відозву з подякою і признанням всім виборцям за світлий результат виборчої кампанії...

7. Скликання нової Ради державної, 1907. р.

Тоді появився царський патент, що скликав нововибрану Раду державну на 17. червня 1907. р. Та саме в сім моменті, коли у нас мільйони поневолених надіями добра народів стрічали перший народний парламент, зза кордону прийшла вість, що царським маніфестом з 16. червня 1907. р. розв'язано другу Думу, бо, як сказано у сім маніфе-

сті, — значна часть Думи не взяла ся до праці з чистим серцем для скріплення держави, а ужила признаних їй прав на те, щоб помножити неспокій і причинити ся до розладу...

Руський (український) Клуб у віденському парламенті — по дводневних нарадах зав'язав ся як одноцільний клуб з 30. послів, бо оба соціал-демократи: Вітик і Остапчук вступили до спільного соціал-демократичного клубу. Се значить, що до нашого клубу приступили: українські національні демократи з Буковини і Галичини, українські радикали і так зв. руссофіли. Вони признали існування малоруської нації та прийняли своїм завданням: заступство і оборону інтересів малоруської нації для її самостійного розвою. При еунуціяціях клубу мало уживатись терміну малоруський або український⁹⁰⁾.

Такий клуб під проводом п. Романчука організувано більшістю голосів, головно заходами п. Василька, котрий виказував, що клуб з 30 послів буде мати сильніше становище в парламенті і супроти правительства, та руссофільські послы будуть нам в клубі менше шкідливі як поза клубом.

Сим штучно зліпленим ділом зробили послы своїй суспільности велику, хоча неприємну несподіванку. „Діло“ зараз написало: лишає ся нам надіятись, що наші послы для п'ятох Руссофілів не схотять торгувати чистотою нашої національної ідеї. А руссофільський орган „Галичанинъ“ закричав, що становище руссофільських послів вважає: зрадою „русской народной идеи“. Професор Михайло Грушевський написав відтак в „Ділі“, що сформування українського клубу у віденському парламенті булоби маніфестацією новочасного руху українського, єдности і солідарности українства австрійського і російського.

Я був противний сій новій консолідації з руссофільськими послами, бо знав я добре, що з сього

⁹⁰⁾ У Відні виходила в р. 1907, „Ruthenische Korrespondenz“. Опісля рішили українські послы до Ради державної заснувати редакційний комітет до дальшого ведення місячника „Ukrainische Rundschau“.

не вийде нічо доброго та жалував, що ми втратили цілі два перші дні в парламентах на пусту драчу з Руссофілами, замість приготувитись до роботи в парламентах...

Тому негайно по сих двох пекольних днях поспільного обдурювання уложив я за порадою з найближшими товаришами, дня 19. червня 1907. р. держа в н о прав ну з а я в у, щоб її внести в останнім речинци, дня 20. червня 1907. р. На сю заяву зібрав я підписи всіх членів клубу, та подав її в свій час. Сей важний політичний акт подаю в цілім тексті:

„Заява руських послів Ради державної в справі державно-правного стиновиска руського народа в Галичині і Буковині (відчитана на засіданню Палати послів Ради державної у Відні дня 20. червня 1907. і втягнена до протоколу 2. засідання XVIII. сесії Палати послів Ради державної).

Підписані руські послы з Галичини і Буковини при нагоді отворення нової Палати послів Ради державної, вибраної перший раз на основі загального права виборчого, стверджують, що руське королівство Галичини з Володимирією, ревіндиковане в році 1772. на підставі приналежности до угорської корони, наслідом найвисшого декрету з 2. серпня 1848. мало разом з сумежною Буковиною бути сполучене в окрему руську провінцію та на підставі конституції з 4. марта 1849. мало одержати окремий сойм краєвий.

Сей природний напрям провідний до автономії руського народа нарушено тим, що сполучено руські провінції Галичини і Володимирії з князівствами Аушвітц і Затор, належними до чеської корони та з великим князівством Краківським і витворено невластивий стан сполукою історично і національно зовсім ріжнородних областей краєвих з просто суперечними змаганнями правно-політичними в одну провінцію монструального обему та в насліді руський нарід в супереч постановам всіх основних законів видано під

безглядне верховодство галицького сойму краювого.

Отсим способом зломано ціле руське населення на його питомій землі, до чого австрійське правительство іще значно причинило ся наданням виємкового становиска галицького намісника, санкціонованнем виємкових законів для Галичини, креованнем польського міністра і безкарністю галицьких урядників адміністраційних.

Також при запровадженню нового права виборчого до Ради державної осібними постановами для Галичини вкорочено Русинів у їх праві, так як майже до половини зменшено число належних їм мандатів.

Помимо рішучого протесту руських послів з 22. падолиста 1906. року постановлено іще розширити компетенцію галицького сойму краювого у Львові, зменшуючи круг ділання австрійської Ради державної.

Вкінці нові вибори до Ради державної переведено в Галичині тенденційно і протизаконно та тим іще зменшено мінімальне число мандатів, припадаюче Русинам.

Отсі події наказують нам, заступникам галицьких і буковинських Русинів, як частини руської нації, що ніколи не зрікла ся своєї самостійности, — прилюдно заявити, що ми, змагаючи до національно-територіяльної автономії в австрійській державі, застерігаємо ся проти неприродного, на ніяких історичних правах неосновуючого ся лучення, зглядно розлучування нашого народу дорогою краювої автономії, та протестуємо проти розширення краювої автономії, проти виємкових законів для Галичини і проти зменшування нашого заступництва протизаконним переводженнем виборів.

З отсим застереженнем вступаємо до Палати послів і заявляємо, що усіх сил доложимо, аби усунути кривду, що тяжко давить Русинів та привернути наші національні і політичні права.

Відень, 20. червня 1907. Д-р Кость Левицький, Цеглинський, Пігуляк, Николай Василько, Лукасевич, Н. Спинул, В. Курилович, д-р Лагодинський, Будзиновський. д-р К. Трильовський, д-р Бачинський, д-р А. Колесса, Фолис, д-р В. Охримович, Ілія Семака, д-р Петрушевич, Тит Войнаровський, Тимотей Старух, д-р Глібовицький, Романчук, д-р Окуневський, д-р Дністрянський, д-р Стахура, Онишкевич, Петрицький, Олесницький, д-р Євген Левицький, В. Давидяк, д-р Король, д-р Д. Марков“.

В часі отворення віденського парламенту загального голосування приїхав був до Відня галицький намісник граф Андрій Потоцькі та відбув нараду з „Колом Польським“, в справі приєднання польських людовців, та при сій нагоді говорив в колюарах парламенту з нашими послами, переважно з п. Олесницьким як головою соймового клубу. Він хотів поєднати ся з нами на підставі реформи виборчої до галицького сойму, але не погоджувався на загальне і рівне право голосування, а предлагав поширення виборчого права на додаткову курію тих, що досі не мали права безпосередного голосування, та прирікав нам 30 до 40. мандатів. Сі свої пропозиції повторював він кількома наворотами, але ми обстоювали домаганне загального права виборчого до сойму, бо думали і були переконані, що по впровадженню загального і безпосередного права виборчого до парламенту, мусить прийти черга на запровадження такогож права виборчого до галицького сойму...

8. Галицькі дні в Палаті послів.

В новім парламенті приступлено до нарад і зараз зачались відбувати: галицькі дні, — значить піднесено тяжкі закиди проти самоволі галицьких урядів, — безпощадно критикуючи намісника графа Потоцького.

Перша нагода до демонстраційного виступу наших послів прийшла при виборі п. Старжинського

другим віцепрезидентом Палати послів. Проти його вибору заложив п. Романчук протест, покликуючись на те, що він все виступав проти оправданих домагань наших, і тому наші послы не мають довіря до його безсторонности. А коли протє, п. Старжинського вибрала Палата послів більшістю голосів другим віцепрезидентом, то наші послы не допустили його, щоб він подякував за вибір, вибухаючи безпроривним криком: ганьба! проч!.. Сей перший конфлікт залагоджено в той спосіб, що п. Старжинські зобов'язав ся не президувати в часі промов наших послів...

Відтак предложило правительство, як звичайно, бюджетову провізорію та при сій нагоді президент міністрів барон Бек виголосив програмову промову, в дні 27. червня 1907. р. В сій промові заповів він нову соціяльну політику в користь широких мас народу, та заявив, що політика заможних клас мусить набрати змісту, який бувби тісніше зв'язаний з добром народних мас. Та як підчеркнув він, що соціяльна демократія вийшла на денне світло парламентарної рівности, — то соціяльно-демократичні послы зачали переривати його промову кличами, що він не хотів би тут бачити соціал-демократів... На се відмітив з місця президент міністрів барон Бек, що він як раз видить їх радше в Палаті, чим поза Палатою, коли мечуть каміннем у вікна парламенту. Тоді в одну мить успокоїлись соціяльно-демократичні послы та на моїх очах успокоював їх розважний провідник д-р Віктор Адлер, щоби не робили дурниць... Я розпізнав в тім моменті незвичайну притомність ума і політичну зручність барона Бека та розвагу голови союзу австрійських соціал-демократів д-ра Віктора Адлера. Свою промову закінчив барон Бек словами апелю: гуртуйте ся, панове, коло правительства і його програми! Його політика є: чесних цілей, чесних способів і простої дороги...

А далі прийшли наглі внесення. Гесман (християнський-соціал) і товариші поставили спільне нагле внесення в справі трівкої санації краєвих фі-

нансів. Сю нагоду вихіснував д-р Реннер (соціал-демократ) і поставив додаткове нагле внесення, щоби правительство приготувало для соймів: реформу виборчого права на засадах: загального, рівного, безпосереднього і тайного голосування, бо як держава має дати гроші краям, то вона мусить знати: в чії руки підуть ті гроші. На се заявив міністер внутрішніх справ Бінерт, що правительство не годить ся на таке ставлення справи, а годить ся тільки на те, щоби досі виключеним від виборчого права признати відповідний вплив на склад сойму, — бо що иншого є загальний державний парламента, а що инше — сойми! Отся неожидана заява правительства сподобалась краєвим автономістам, але за те прикро вразила поступові партії, зокрема наших послів і соціал демократів. На салі зчинив ся крик протестів, так що міністер Бінерт зачав ся трясти і ледви відчитав до кінця коротку заяву.

Тут виявилось, що правительство зробило експеримент з загальним виборчим правом до парламента, але не хотіло пускати соймів краєвих на бистру воду і хотіло мати давні куріяльні (станові) сойми. Та коли правительство і автономісти станули проти, то відносний наглий знесок не міг вдержатись.

Зараз за сим пішов наглий внесок про покарання трьох скарбових урядовців у Відні за виборчу агітацію. При сім внесенню промовив п. Будзинівський і без пардону представив, як у нас трактуєсь урядовців руської народности, котрих без найменшої причини викидаєсь на Мазури: за Сян з Русинами!

Відтак прийшло наше нагле внесення в справі галицьких надужити виборчих і кривавих виборів в Горуцьку, яке заступали і промовляли пп. д-р Окуневський і о. Вас. Давидяк..

Дізнавшись про розв'язання другої Думи в Росії, вислали наші послы з парламента віденського: привіт для б. послів першої і другої Думи, що між точки свої програми вставили автономію України, — та висказали їм бажання, щоби наспів чим скорше

час, коли український нарід зможе конституційною дорогою добивати ся своїх прав...⁹¹⁾

У відповідь на сей привіт з 4. липня 1907. р. обізвав ся до нас Ілля Шраг з Чернигівщини, що був душею першої української парламентарної громади, та переказав нам щирий привіт з України...

Та наші наглі внесення проти виборчих надужить в Галичині не одержали вимаганої більшости в Палаті послів, наслідом чого наші українські послы самочинно, під проводом п. Василька, заложили протест відспіваннем національних гимнів: „Ще не вмерла Україна“ і „Не пора!“ — в парламенті. Занепокоєні міністри вийшли з салі нарад парламенту, а здивовані послы інших націй не знали, що мають робити. Се був протест-спів поневоленої душі українського народу, котрого не зрозумів перший парламент загального голосування. Що „Коло Польське“ не поперло наших наглих внесень, се було нам зрозуміле; що п. Люегер з великим клубом християнсько-суспільним забув про нас, се мож було вияснити, — але що брати Славяне: Чехи, Словінці і Хорвати нас опустили, се було для нас новим причинком до науки про славянофільство...

Колиж п. Крамарж побивав ся за допущенням чеської мови та відтак за допущенням славянських мов до бесід, внесків і інтерпеляцій в парламенті, то я ось як відповів славянським послам в дні 19. липня 1907. р. в Палаті послів: „В останних часах наші товариші Чехи підняли голос в обороні язикових прав народів славянських в Раді державній, та за отсі їх змагання ми заступники руського народу заявляємо їм подяку. Але як маєсь на меті дійсну оборону інтересів народів славянських, то виявляєсь іще важніше питання про охорону і попирання розвою сих народів — ділами! Нам не допоможуть гарні слова про ідею славянства, коли в дійсности одні групи славянські гуртують ся у ворожий похід на

⁹¹⁾ Найдокладніші вісти з України приносила нам: „Рад а“, газета політична, економічна і літературна, видавана Е в г е н о м Ч и к а л е н к о м під редакцією М. Павловського, в Києві.

знищення других слабших народів славянських. Змагаймо чинами нашими в життю публичнім до переведення в діло рівноправного розвою усіх народів славянських, а тоді сповнить ся правдива ідея славянства, та тоді вольний русько-український народ подасть руку живому славянству!..“

9. Програма нашої праці в парламенті, 1907. р.

На засіданню руського (українського) парламентарного Клубу з 5. липня 1907. р. прийнято програму праці наших послів, та означено тактику: Клуб буде стояти на опозиційнім становищі супроти кожного правительства, доки воно не рішить ся сповнити наші домагання для самостійного розвитку руського (українського) народу.

Тогож дня промовляв п. Романчук в парламенті про необхідність усунення куріальної системи при соймових виборах та домагав ся, щоб сойм став приступний для широких мас народних. Він закинув правительству непослідовність і заявив, що наш нарід з цілою енергією домагаєсь загального голосування до сойму.

Президент міністрів барон Бек запросив нашу комісію парламентарну до себе на конференцію. В сій першій конференції брали участь пп. Романчук, Василько, д-р Кость Левицький, д-р Кирило Трильовський і о. Давидяк. Президент міністрів заявив нам, що він бажає познакомити ся з нашою репрезентацією і її бажаннями. На сю тему відбулась отся вступна конференція.

10. Кінець руссофільської комедії.

А руссофільські послы не годні були з нами працювати у спільнім парламентарнім клубі та зачали з нього вибиватись. Початок зробили два Аякси: д-р Марків і д-р Глібовицький. Д-р Марків відбув раз в дні 9. липня 1907. р. свій „общерусській“ дебют, бо зачав говорити в парламенті по росій-

ськи, та на протести наших послів відібрав йому голос перший віцепрезидент Палати послів д-р Жачек (Чех). Другий Аякс: д-р Глібовицький пожалував ся президентови Палати послів д-ру Вайскірхнерови та утверджував, що вони є вибрані послами через російську організацію в Галичині і тому мають право говорити на російській мові. На се відповів йому президент Палати, що віцепрезидент мав право відібрати голос п. д-ру Маркову, бо російська мова не належить до краєвих язиків в Австрії.

Так покінчав ся перший акт руссофільської комедії, по чім відбув ся зїзд мужів довіря руссофільської партії у Львові, в дні 15. липня 1907. р., що приказав своїм послам: „выбыть изъ клуба русскихъ сепаратистовъ“, як також запротестував проти непризнання російського народу в Австрії і російської мови краюї в Галичині...

Галицьке руссофільство вступило на новий шлях. Воно покінчило з „рутенщиною“, під котрою скривалась „російщина“, а натомісць зачало проголошувати, що в Галичині є два руські народи: український і російський („рускій“). Таке ставлення справи з боку Руссофілів облекшило нам видвинути сміло українську ідею між народом, а не оглядати ся на ніякі консолідації з явними відступниками народу...

11. Перша бюджетова дебата, 1907. р.

Тим часом приступила Палата послів до бюджетової дебати. Перший з наших послів промовляв п. Олесницький в дні 9. липня 1907. р. У довшій гарній промові виказав він, що ми мусимо домагати ся строгого переведення рівноправности та жадати, щоби всі закони рівну мали силу і для нас. В комісії бюджетовій говорив п. Романчук та заявив, що будемо голосувати проти бюджетової провізорії, бо правительство далі піддержує ворожу нам систему адміністрації в Галичині. При другім читанню бюджетової провізорії я промовляв іменем Клубу та

виказував потребу знесення самоволі адміністраційних і судових властей, так щоби всяка урядова власть служила для добра суспільности без різниці народностей або клас суспільних. Та як основне наше домаганне підніс я: національну автономію на наших областях Галичини і Буковини (19. липня 1907.). В бюджетовій дебаті промовляв також п. Трильовський і представив безправні переслідування „Січей“ польськими властями в Галичині та закінчив свою промову кличем: Проч з шляхтою! Проч з її наймитами!

В дні 22. липня 1907. р. відбула ся друга конференція нашої парламентарної комісії з президентом міністрів бароном Бек ом, на котрій він дуже докладно інформував ся про наші найпильніші домагання, які правительство має змогу здійснити. Між сими домаганнями поставили члени парламентарної комісії на першій місци: жаданне привернення правного стану в Галичині, замість дотеперішньої самоволі галицьких властей, — домагаючи ся покарання політичних урядників за виборчі надужиття. Наслідом сього барон Бек звернув ся зараз до намісника графа Потоцького, щоб перевести слідства в справі виборчих надужить. До сих найпильніших домагань належали іще: справа повороту урядовців скарбових (фінансових) руської народности, заточених на Мазури, як також залишення переслідувань „Січей“. Відносно інших домагань предложено президентови міністрів меморіал, а він прирік нам дати відповідь по парламентарних феріях⁹²).

Нова Палата послів радила через пять тижнів та перебула першу пробу своєї праці. Більшість поступово-демократична іще не порозумілась між собою і не зложилась до згідної праці законодатної. Але вже на вступі виявилась головна перепона діяльності сього народного парламенту: не уладжен-

⁹²) По довгих перепонах з боку намісника Потоцького — входить в житте: Товариство українських наукових викладів імени Петра Могили у Львові, — засноване за почином і заходами професора д-ра Олександра Колесси.

не національних відносин між народами Австрії...⁹³⁾

12. По повероті з Відня.

Перші народні віча, скликані по повероті наших послів з Відня, заговорили в краю виразною мовою народних мас. Вони зажадали, щоби правительство серйозно трактувало постулати нашої репрезентації як домагання руського народу, та візвали наш парламентарний Клуб до рішучої політики. Наш нарід зажадав виборчої реформи для союму, на підставі загального і рівного виборчого права. Не менше рішуче становище заняли народні віча у відношенню до руссофільства. Національна зрада глибоко вразила наш нарід. Він осудив і нап'ятував виступ руссофільських послів, що виступили рідної мови і свого народу. Та сей клич пішов у маси народні. Справа руссофільська перейшла з теоретичних дебат політичних в практичні руки народу. Він почув себе народом українським і підняв ся боротьби проти ренегатства руссофільського...

Наші послы не відпочивали в часі ферій парламентарних, але ставали перед народом зі своїми звітами в найдальших закутинах, де безкритичну віру находили крутіства руссофільські, — щоб почути голос народу...

13. Сесія Союму галицького, 1907. р.

На осінню сесію галицького Союму полишила собі шляхоцько-польська більшість справу реформи соймового права виборчого. Та осіння сесія соймова зібралась дня 16. вересня 1907. р., а в соймовій комісії для реформи виборчої запанувало повне безголове. Демократичні польські групи видумують

⁹³⁾ Соціальный демократ д-р Карло Реннер, під псевдонімом Rudolf Springer, підносив тоді думку уконституування народів Австрії в національні парламенти.

всякі проекти соймової реформи виборчої та ніхто не знає, яких основ держати ся. Се використовує консервативна більшість галицького Сейму, щоби відрочити на пізніше справу виборчої реформи, а тим часом приладжує собі інші реформи, як нову реформу соймового регуляміну - супроти тих нових послів з опозиції, що мають колись увійти до Сейму; намагаєсь виеднати адміністрацію державних домен і лісів, тай про охоту стрілецьку треба було подбати і реформу ловецького закону перевести. Посол Олесницький і товариші обстоюють засадниче становище наших селянських мас, щоби полишити кождому свободу розпоряджування звіриною на своїм ґрунті, але обшарники оборонюють завзято свого інтересу, — щоби селянин кормив дику звірину, а пан стріляв і споживав...

Та в отсій проволоці відбуваєсь поспільне кокетування між руссофільською а польсько-шляхотською партією і вже доходить до якогось порозуміння.

При соймовій розправі бюджетовій виголосив посол Король промову до польської більшости, та відозвав ся до неї тими словами: „Ми повинні подати собі руки, бож перед нами спільний ворог, котрий не знає народности, — котрий зарівно грозить так Русинам як і Полякам, а той спільний ворог, то радикалізм, — котрий ширить ся в застрашаючий спосіб..“ Тому апелює він до більшости соймової, бо покласти кінець радикалізмови може тільки та більшість соймова, котра є при власти, - а тут всяка проволока грозить неминучою катастрофою...

Отсе була явна оферта руссофільська на нову еру, — та на нуту польських консерватистів, що радикалізм українських партій уважали перепною порозуміння польсько-руського, та загалом причиною всего лиха в краю. До сеї гри дав ся ужити п. Король, котрого ми поважали за його чесний характер. А тиха спілка „Дудикевич і Лісковацький“ зарекомендували сю оферту польській „Раді Народовій“, щоби повезла далі...

Се діялось в дні 8. жовтня 1907. р. На 16. жовтня 1907. р. скликано парламент і тому закінчено наради галицького Сейму з надією, що Сейм буде скликаний іще сього року до поалагодження виборчої ординації...

Д-р Михайло Король

14. Наші переговори з бароном Бек, 1907. р.

Президент міністрів барон Бек вніс на першій засіданню Палати послів: австро-угорські угодові предложення, на час десяти років, та зачав перего-

ворювати зі сторонництвами парламентарними, інформуючись про настрої супроти сих пропозицій. Він не поминув нашої комісії парламентарної і відбув з нею конференцію дня 15. жовтня 1907. р. в справі австро-угорських угодних пропозицій, а відтак більше конференцій в справі поставлених до нього домагань.

До нашої комісії парламентарної належали тоді пп. Романчук, Василько, д-р Кость Левицький і д-р Лев Бачинський. В сих конференціях брав участь також міністер скарбу д-р Коритовскі, а один раз також галицький намісник граф Потоцкі і міністер просвіти Мархет. Рівночасно відбували пп. д-р Колесса і д-р Дністрианський конференції з міністром просвіти Мархетом в справі університетській.

Зокрема, в справі австро-угорської угоди відповіли ми, що за відносними пропозиціями не можемо голосувати, бо се є державні конечности, а як держава не виконує своїх обов'язків супроти нашого народу, то й ми не маємо обов'язку супроти держави, — але можемо приречи, що не будемо ставити обструкційних перепон. В справі соймової реформи виборчої предкладав президент міністрів барон Бек, щоби всі соймові сторонництва порозуміли ся між собою, а центральне правительство буде старати ся улекшити те порозуміння. В сій справі переговорював барон Бек з „Колом Польським“ безпосередно, як також через намісника графа Потоцкого і міністра Коритовского, та прирік довести до порозуміння Поляків з Русинами (Українцями)⁹⁴).

Відносно дальших домагань, поставлених нашою комісією парламентарною, відповів президент міністрів барон Бек. в дні 26. жовтня 1907. р. На вступі сеї конференції заявив він: „Центральне правительство признає, що досі не знало руського питання, але тепер узнає те питання і хоче ним зани-

⁹⁴) Поміж намісником графом Потоцьким а членами нашої комісії парламентарної дійшло було до дуже прикрого виговору з причини самоволи галицьких властей, що приписувано самому намісникови.

мати ся, як належить ся та робить перші кроки, даючи завдаток у приреченнях, які складає на руки парламентарної комісії Руського (українського) Клубу“.

Відтак слідували зобов'язання правитель-ства. В справі зміни адміністраційної системи зобов'язало правительство галицького намісника графа Потоцького і він видав обіжник до властей, з 20. жовтня 1907. р. ч. 20077/пр., в котрім виразно візвав їх до обов'язку об'єктивного і однакового трактування обох націй і всіх клас суспільних. Центральне правительство прирікає розслідити зажалення з приводу виборчих надужить в Галичині та провинивших ся урядовців перенести на інші місця, в дорозі дисциплінарній. Правительство унормує язикове питання у львівськїм університеті, так що формула спонзії академічної буде латинська, та наші студенти будуть вписуватись по українськи як також будуть переслухані в українській мові. Для підготовлення нашого університету будуть креовані нові катедри на виділах: філософічнім і правничім. В справі гімназій, будуть в разі перепон зі сторони Сойму впроваджувати ся паралельні кляси. Правительство залагодить справу урядової мови в громадах і переведенне правильних виборів громадських. Концесія на заснуванне Земельного банку гіпотечного у Львові буде прихильно полагоджена. Товариство „Просвіта“ буде державою субвенціоноване. Уконституованне фундації „Народного Дому“ у Львові — розважить правительство. Також буде розважена справа покликування наших урядовців до центральних урядів у Відні.

На підставі тимчасового порозумління в тих справах списано відтак відносний протокол і приречено посполу приязні відносини до осені 1908. р.

Наш Клуб парламентарний вислухавши звіту комісії ухвалив дня 28. жовтня 1907. р., що не вдоволяє ся уступками правительства і лишає ся при опозиційній політиці так довго, аж будуть домагання виконані, — але узнає добру волю правитель-

ства і добачує перший крок у поведенню його супроти нашого народу, та буде звертати пильну увагу на дальше поведення правительства і до сього примінювати свою тактику...

Тут годить ся зазначити, що барон Бек був першим державним політиком Австрії, що розпізнав значіння нашого народу для австрійської держави і підняв ся поважних заходів, щоби по змозі допровадити до рівноправности обох народів в краю і державі. Він стрінув ся з важкими занедбаннями попередних правительств; з широкими повновластями твердого намісника графа Потоцького та з розвельможним „Колом Польським“ і те все мав він усувати по дорозі... А за те дали ми йому одинокє приречення: не розбивати парламенту загального голосування, обструкціями — бодай через один рік. Се умова — майже самозрозуміла...

Та проте не всі в краю були вдоволені з сеї тактичної політики нашої репрезентації, — бо нарід не мало натерпів ся і завзято боров ся та політично зголомів і бажав від разу все осягнути, а не радо розважував, що політика се діло трудне, неплідне і невдячне...

В Палаті послів розпочалась дискусія над австро-угорською угодою. Від нашого Клубу промовляв п. д-р Євген Левицький. Він сказав, що через дуалізм австро-угорський віддано мадярські народи в жертву мадярській гегемонії, а по угоді з Мадярами — зроблено угоду з Поляками і видано Русинів польській шляхті, — але Австрія повинна бути огнищем вільних народів, або мусить згинуть. Відтак заявив він, що наш Клуб з мотивів політичних і економічних не може голосувати за угодою, — а руський нарід мусить обстоювати, щоб як найшвидше розв'язати національну квестію в Австрії. По нім говорив п. д-р Теофіль Окуневський та відповів п. Абрагамовичеви, що Поляки мають не лиш все, чого потребують, але й крім сього мають право давити Русинів, і тільки тому вони голосують за державними конечностями. Ми хочемо Австрії, казав він далі, але

опертої на нових основах: справедливості і національної автономії, — а дорога до відокремлення Галичини веде тільки через наші трупи!..

15. Обнова міністерства барона Бека, 1907. р.

Узглядняючи домагання християнських суспільників (антисемітів) під проводом п. Люєгера, як також чеських аграріїв, що увійшли до парламенту в переважачим числі, — приступив барон Бек, в місяці падолисті 1907. р. до обнови свого кабінету. Тоді дістали християнські суспільники міністра рільництва: д-ра Ебенгоха, міністра Гесмана для зорганізування нового міністерства праці і міністра краяна Пешку, а Чехи міністра торгівлі: д-ра Фідлера і міністра краяна Карла Прашека (аграрія). Тай Поляки при сій нагоді подякували графови Войтіхови Дідушицькому, який був для них за мало енергійний, і висунули п. Давида Абрагамовича на свого міністра краяна.

При бурливім акомпоніяменті відбулось представлення нових міністрів в Палаті послів. Від нашого клубу вийшов окремий привіт міністрови Абрагамовичеви. Голова клубу п. Романчук виголосив в Палаті послів застереження проти іменування міністром п. Абрагамовича і запротестував проти сього, щоби в Раді міністрів і корони міністер Абрагамович мав бути заступником краю Галичини, отже і нашого народу, котрому належить ся там мати свого заступника...

Тут виступили Українці по раз перший з домаганням свого міністра та з прилюдною заявою, що міністра Поляка для Галичини уважають тільки міністром для Поляків.

По заіменуванню п. Абрагамовича міністром вибрало Коло Польське по раз перший своїм презесом не шляхтича, а національного демократа (всеполька): д-ра Гломбінського.

Новий презес Кола Польського п. Гломбінські запрезентував ся дня 28. падолиста 1907. р. в Палаті

послів: протестом проти пруських замахів на природні права польського народу, а український соціал демократ п. Семен Вітик прилучився до цього протесту, але рівночасно запротестував проти угнітання українського народу пануючою клясою в Галичині.

Наші послы: Олесницький і товариші поставили нагале внесенне про державну підмогу для рільників, що понесли великі втрати наслідом браку паші і зарази худоби. Відтак відбула делегація нашого Клубу: конференцію з міністром рільництва д-ром Ебенгохом про наглячі потреби госпадарські рільничого населення в Галичині.

16. Австро-угорські угодові предложення, 1907. р.

В дні 11. грудня 1907. р. розпочалось друге читанне австро-угорських угодових предложень. Іменем нашого клубу говорив п. Василько та заявив, що Русини непохитно стоять на становищі національної автономії і так довго не будуть могли голосувати за державними конечностями, доки в Галичині держава не приверне правного стану для руського народу. Як другий бесідник промавляв п. Дністрянський та виказував, що національно-політичні відносини по обох боках австро-угорської границі є причиною становища нашої репрезентації, бо з одної сторони є національний гнет Русинів на Угорщині а з другої сторони безправний стан руського народу в Галичині під польсько-шляхоцьким правлінням.

Польський людвий посол Ян Стапінський, що до недавного часу боровся проти панування польської шляхти, став тепер єднати ся з Польським Колом та нам дорікати за „руську агресивність“. Значить, що й польські демократи не соромніші від своїх панів...

17. Кривава імматрикуляція у Львові, 1907. р.

А ректор львівського університету д-р Дембінський спричинив в дні 14. грудня 1907. р. криваву

ім матрикуляцію, бо замість розпорядженої міністерством латинської роти приречення відчитав її у своїй промові по польськи, та як наші студенти зачали проти сього протестувати, то всепольські студенти кинулись на них і тяжко покалічили.

Сей напад всепольських студентів викликав демонстрацію наших послів у віденському парламенті. Українські послы внесли в дні 16. грудня 1907. р. інтерпеляцію до правительства з приводу тої події і домагалися від президента Палати послів д-ра Вайскірхнера, щоби зарядив відчитання сеї інтерпеляції зараз з початком засідання. А коли президент Палати відмовив сьому домаганню і зарядив відчитання інтерпеляції з кінцем засідання, та наші послы на знак невдоволення, стали стукати пультами і кричати до президента та п. д-р Лев Бачинський з пересердя кинув відломком пульта і влучив ним поневольно словінського посла д-ра Бенковича...

18. Українська демонстрація в Палаті послів, 1907. р.

Ся українська демонстрація викликала в парламенті величезне вражіння, але на жаль — некорисне для нас. Християнсько-суспільні послы кинулись були на нас з п'ястуками та соціяльні демократи помогли нам їх відперти. Голова клубу п. Романчук мусів зложити заяву, що хоча обурення руських послів ізза подій на львівському університеті є природне і зрозуміле, то одначе того роду події є найменше бажані, і тому просив, щоби їх не класти на рахунок клубу, — та просив Палату о вибачення, що один із членів нашого клубу, хоч без наміру, викликав сю подію.

А президент Палати послів, при остаточнім залагодженню сеї події проголосив, що сього роду вчинки не є під охороною ненарушимости посольської...

Та сей елементарний вибух проминув, а некорисне вражіння значно злагодилось, як міністер просвіти

у відповіді на нашу інтерпеляцію признав, що ректорат львівського університету не поступив по інтенціям міністерства.

Австро - угорські пропозиції угоді прийняла Палата послів в дні 17. грудня 1907. р., в другім і третім читанню, та правительство барона Бека віднесло по реформі виборчій — другу велику побіду.

19. Бюджетова провізорія, 1907. р.

Відтак приступила Палата послів до другого читання бюджетової провізорії, при котрій промовляв п. Цеглинський. Він представив систему

Григорій Цеглинський

галицької адміністрації, що довела наш нарід над беріг пропасти і сей занепад економічний та культурний викликає велике невдоволення в народних масах. Держава займає ся, казав він, тільки державними конечностями, а ми примушені приступити до політики народних конечностей. Бесідник взиває Поляків, щоб увільнили нас від своєї опіки, так щоби наш нарід міг самостійно розвивати ся. Тому нашим жаданнем є поділ Галичини на часть західно-польську і східно-руську з руською частиною Буковини.

По нім промовляв п. Колесса, котрий звернув увагу на справу анальфабетів, що є природним наслідком недостачі руських народних шкіл. Він підніс домаганне поділу Ради шкільної краювої на дві секції: польську і руську; розказав про події на львівським університеті і з притиском промовляв за заснуванням українського університету, що є бажанням всіх кругів нашого населення. Також промовляв український соціал-демократ п. Яцко Остапчук, та представив прикре положення селянства в Галичині, що не має помочі ні від краю ні від держави, і як головні домагання українського населення Галичини поставив: реформу всеї адміністрації краю, заложення самостійного українського університету і відповідного числа народних і середних шкіл...⁹⁵⁾

В другій половині місяця грудня 1907. р. закінчилась друга сесія австрійського народного парламенту, як раз в сороколітте австрійської конституції з 21. грудня 1867. р. Український нарід в Галичині, котрому „весна народів“ в р. 1848. заповідала національно-територіяльне визволення зпід панування Поляків — не дійшов до здійснення сього кінечного домагання і мусів безнастанно бороти ся за своє визволення, бо австрійський основний закон з р. 1867. заповів, але не перевів рівноправности всіх народів Австрії..

20. Народний Зїзд, 1907. р.

З кінцем р 1907. відбули ся річні загальні збори „Народної Ради“ і великий Народний Зїзд національно-демократичної партії у Львові, в днях 25 і 26. грудня 1907. р., на котрих предложено звіти з цілорічної діяльности. Зокрема, д-р Кость Левицький предложив звіт з діяльности Народного

⁹⁵⁾ Як раз тоді підняло було товариство „Просвіта“ у Львові заходи в справі отвирання курсів для анальфабетів, а Староруські фарисеї подвизали ся: „О признаніє правъ гражданства за русскимъ литературнымъ языкомъ“, та вислали петиції до міністерства. Значить: піп у дзвін, чорт у кленало..

Комітету; п. Романчук з парламентарної діяльності, та п. Олесницький з діяльності соймової. Над сими звітами розвинулась широка дебата, в котрій замітний був голос критичний проф. Михайла Грушевського. Він закидував нашим послам, що вони за мало виступають перед світом як Українці, та наче скривають ся під назвищем Русинів. Не погоджував ся з тим, щоби вперід старати ся про наукові сили на університет, — а сказав, щоби посла вибороли університет, а ми постараємо ся о сили наукові, — та дорікав послам, що вони є дуже дразливі супроти гадок суспільности і преси.

При сій нагоді треба піднести, що в році 1892. зреформувано Товариство імени Шевченка у Львові в Наукове Товариство імени Шевченка, головно заходами професора Олександра Барвінського, та воно приступило до видавання наукових записок. Але великого діла довершив опісля наш учений проф. Михайло Грушевський, що незвичайним вкладом енергії і знання зорганізував людей до наукової роботи і поставив Наукове Товариство імени Шевченка у Львові на ступени української академії наук⁹⁶⁾.

Народний Зїзд одногосно ухвалив тоді по дводневих нарадах: похвалу діяльності Народного Комітету; одобренне діяльності наших послів соймових та повне довіре і признанне парламентарним послам національно-демократичного сторонництва...

У всякому разі закінчили галицькі Українці рік 1907. корисним білянсом національно-політичним. Менше корисний білянс вийшов на Великій Україні, де вибори до третьої Думи, з причини октройованого виборчого права, не дали Україні національного заступництва, та нова реакція стала загрожувати пробудженій Україні...

⁹⁶⁾ Пр. пор. „Denkschrift an die Reichsratsabgeordneten in Sachen der Sicherung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg“, в справі матеріяльного забезпечення товариства.

21. На переломі, 1907. р.

В останніх роках навязала наша молодь, особливо з львівської духовної семінарії, зносини з угорськими Русинами, та наукові подорожі п. Володимира Гнатюка по угорській Русі, і прогульки співацького хору — не остали без наслідків для розбудження національних почувань наших братів на Угорщині.

Не забули про свій матірний пеня і ті наші земляки, що їх доля загнала в заморську Америку, щоби у новім світі шукати свого пристановища. В злучених державах організують ся наші брати, щоби удержати і розвивати свою народність. Вони діждались вже свого єпископа о Сотера Ортинського. А наші фермери в Канаді закладають свої школи...

Літературно-науковий Вістник, місячник літератури, науки й суспільного життя, в р. 1907. виходить у двох виданнях: львівським і київським. За редакцію львівську відповідає Володимир Гнатюк. та за видання київське відповідають: як видавець Михайло Грушевський, як редактор Фотій Красицький.

На переломі р. 1907. станула перед нами боротьба за реформу виборчу до галицького Сейму. До порозуміння з польською більшістю галицького Сейму в справі сеймової реформи виборчої не дійшло. Кожда сеймова сесія була доказом безсильности Руського Клубу, що останніми роками в числі 13. послів ставав до боротьби проти 135. зєдинених польських послів. Поляки намагались, щоби центральне правительство скликало іще додаткову сеймову сесію на ухваленне сеймової реформи виборчої. Наша парламентарна репрезентація спротивила ся сьому плянови та зажадала розписання нових виборів до галицького Сейму і легального переведення сих виборів під кличем сеймової реформи виборчої. Ми не могли вдоволятись першою побідою, яку ми віднесли, при виборах до Ради державної, а мусіли старати ся, щоб скріпити наше положення в галицьким Сеймі.

22. Вибори соймові, 1908. р.

Центральне правительство згодило ся з нашим жаданнем, бо період галицького Сойму кінчив ся з кінцем р. 1907., та на 25. лютого 1908. р. розписало нові вибори до галицького Сойму, з сільських громад. Наш рахунок політичний основував ся на сім, що вибори до Сойму в теперішних обставинах і відносинах наших до правительства, відбудуть ся легально і ми добудемо більше число наших послів та наслідом сього зможемо також добути кориснішу виборчу реформу до галицького Сойму. Та поза нами були іще два важні чинники: польські організації та польський намісник з цілим апаратом урядовим, що при давній куріяльній ординації виборчій до Сойму і посередних виборах має велике значінне...

Народний Комітет як начальна управа національно-демократичного сторонництва зараз оголосив відозву, що вибори послів на Сойм краєвий розписані; що сі вибори відбудуть ся під кличем виборчої реформи до нового Сойму, та що боротьба про будучий Сойм є боротьбою за нашу силу в краю...

Та ледви почали ся урядові приготування до соймових виборів, а вже з усіх сторін краю прийшли вісти про надужиття сих органів влади, що мали переводити сі вибори. Руссофіли за всяку ціну заключують з польською „Радою Народною“ пакт на здавленне небезпечного українського руху, та проклямують „кь Галицкой Руси возваніе ея верховнаго народнаго правленія, „Русской Рады“ вь Львовѣ“, — дня 29. січня 1908. р. А польсько-шляхоцька „Рада Народова“ через свого презеса п. Ценьського заходить ся коло намісника графа Потоцького, щоби він сей пакт одобрив і при виборах соймових препровадив...

В дні 6. лютого 1908. р. полила ся кров! Член Ширшого Народного Комітету: Марко Каганець, господар в Коропци, повіту бучацького, заколений жандармами з приводу передвиборчої акції.

По Чернієві і Ляцькім прийшов Коропець... нова стація мученичого походу українського народу, та нова жертва на визвольнім престолі... Убито одного з найсвідомійших провідників села, щоб велику громаду стероризувати на користь графського кандидата...

Президія нашого парламентарного Клубу у Відні представила президентови міністрів баронові Беккови, що положення в краю є грізне, а намісник граф Потоцкі успокоює свого зверхника, що в краю є спокій і все в порядку. Сам маршалок краєвий граф Станислав Бадені остерігав намісника графа Потоцкого перед союзом з руссофільською партією та вказував на небезпечні наслідки такого кроку, — наче передчував якесь нещастя. Але граф Потоцкі не дав ся відвести від свого наміру і відповів своєму приятелеви маршалкови Баденьому, що вже за пізно, бо він дав слово „Раді Народовій“...

Намісник граф Потоцкі хотів зробити політичний експеримент, щоб Українців присмирити та відтак їх присилувати, щоб вони з ним поєднали ся, а не шукали помочи у віденського правительства проти польського намісника. Се була подвійна і останна гра польського намісника проти австрійського правительства.

По уложеному пляну пішла кампанія виборчих надужить насильств і розбоїв. Вибори з сільської курії до галицького Сойму, переведені в дні 25. лютого 1908. р., виріжнювали ся від цілого ряду попередних виборів тим, що всякі надужиття і розбої виборчі були звернені виключно проти Українців, а під опікою краєвого правительства станули Руссофіли. Старости одержували від намісника усні прикази, щоб українським кандидатам стинати голови..

У сій страшній боротьбі вибороли ми всеж таки 12 послів Українців, а Руссофілів обдарили польські шляхтичі 8. мандатами під проводом ославленого д-ра Володимира Дудикевича...

23. Польсько-русофільський лик, 1908. р.

Той сам намісник, що своїм розпорядком особисто заporučив був зміну ворожої системи супроти нашого народу, — при першій нагоді зломив дане приречення та забув на свої обов'язки ц. к. намісника австрійського, — щоби утвердити свою владу і панування Поляків...

Посол Василько зараз виступив в бюджетовій комісії Палати послів у Відні та назвав „підлима“ те поступовання намісника, — та п. Романчук, в австрійській делегації вніс застереження супроти фальшивого інформовання цісаря про відносини в Галичині.

По переведених виборах соймових запанував в краю „польсько-русофільський лик“, — а у декого виступили повиборчі рефлексії.. Наш український табор стояв і вижидав, перетравестовуючи слова Шілера:

Die fremden Herrscher kommen und gehn, —
Wir aber beharren und bleiben stehn!..

В масах нашого народу слідне було незвичайне розярення проти намісника як шефа краєвого правительства, що мав тепер відповісти за те перед центральним правительством...

В дні 6. марта 1908. р. відбули ся у Львові конференції наших послів, парламентарних і соймових, щоби розважити ситуацію політичну, витворену галицькими виборами соймовими, — та розрахунок з центральним правительством за безправства графа Потоцького.

Русько-український Клуб парламентарний сконстатував однодушно, що правительство, не зважаючи на своє приречення (розпорядок галицького намісника з 20. жотня 1907, ч. 20077/Pr.), не змінило ворожої системи супроти нашого народу, — допускаючи до дуже ярих надужить. Тому Клуб висказує з причини такого поведіння правительства: своє обурення, — та постановив відповідно до сього — примінити свою дальшу тактику...

Того самого дня зібрали ся нововибрані українські послы соймові та під проводом п. Олесниць-

Наші послы соймові з р. 1908.

кого уконституувалися під назвою: Українсько-руський соймовий Клюб. До нього приступили: д-р Євген Олесницький, д-р Кость Левицький, д-р Іван Куровець, Захар Скварко, Тимотей Старух, Антін Старух, Іван Кивелюк, Михайло Содомора, Лазар Винничук, та д-р Іван Макух, Павло Думка, і Іван Сандуляк.

Наші послы соймові ствердили, що сі вибори соймові остаточно мусіли кожного переконати про наглу кінченість реформи соймової ординації виборчої, на засадах: загального, рівного, безпосереднього і тайного виборчого права...

24. Галицька адміністрація.

Галицька адміністрація станула перед віденське форум, — бо п. Романчук підніс її в комісії бюджетовій Палати послів, — та домагався, щоб потягнути до відповідальности почавши від намісника всіх галицьких урядовців за їх провини при соймових виборах. Міністер внутрішніх справ Бінерт оборонював намісника графа Потоцького, називаючи його чоловіком чести. На се відповів польський соціяльний демократ п. д-р Діяманд, що граф Потоцькі є чоловіком чести, бо додержує рабівничі виборчі договори. Навіть новий презес Кола Польського п. Гломбінські признав неправильности галицької адміністрації, а п. Василько дуже сильно вдарив на невиносиму систему галицької адміністрації, та підчеркнув, що намісник граф Потоцькі через одну ніч створив російську націю в Галичині...

Тоді наступив наглий виїзд галицького намісника графа Потоцького до Відня, бо його становище стало захитане наслідом дебати в бюджетовій комісії. Президент міністрів барон Бек піднімаєсь акції ратункової пана Потоцького, щоб його повднати з Українцями. Як намісник граф Потоцькі вернув з Відня, зараз поїхав автом до п. Олесницького в Стрию, зайшов до його хати і став з ним перего-

ворювати на тему наладнання своїх відносин до Українців. Він предкладав п Олесницькому як голові нашого Клубу, що пропонує його до заіменування заступником краєвого маршалка, та відтак постарає ся про заіменування Українця другим віцепрезидентом Ради шкільної краєвої, як також про уневажнення кількох руссофільських мандатів соймових і піде нам на зустріч у заспокоєнню наших культурних і економічних домагань. Посол Олесницький не дав йому на се рішучої відповіді та заявив, що з позитивними пропозиціями мусів би звернутись до своєї організації⁹⁷⁾.

Тим часом Народний Комітет оголосив відозву до краю, щоби скликувати віча і ставати до боротьби о загальне, рівне, тайне і безпосереднє виборче право до Союму.

25. Нова сесія парламентарна, 1908. р.

А в парламенті у Відні збирають ся на спільні наради: Українці, Словінці, Хорвати, Італійці і Румуни, як кооператива менших націй, щоби поставити резолюцію в справі університетській. З тих нарад вийшла загальна резолюція словінського посла Корощеца, та міністер просвіти Мархет заявив дня 27. марта 1908. р. в бюджетовій комісії, що прави-

⁹⁷⁾ В дні 18. марта 1908. р. застав я дома ось який лист від п Олесницького: „Львів, 18/3 908. Високоповажаний Товаришу! Пишу се в Вашій канцелярії. Нині в полудне був у мене в Стрию Потоцький, зробив мені візиту і при тій нагоді запропонував, щоби я приймив уряд заступника маршалка в Союмі. Уряд сей можу приймати без членства Виділу краєвого, если хочу заховати мандат парламентарний і зовсім независиме становище в Клубі. Дав мені час до намислу — до суботи рано, — він їде завтра до Відня і я ему маю зателіграфувати до Відня в суботу, чи рішусь. Колиб я не рішив ся, має запропонувати Король, бо вже по мені трудно іти до єпископів. Я зараз поїхав до Львова, щоби з Вами порадитись, але не заставши Вас, — прошу, щоби Ви зразу порозумілись з пп. Романчуком і Васильком і зараз мені телеграфували що маю робити. До Відня в тій хвилі прибути не можу, бо маю заступство при регуляції Стрия — наших громад. До Василька пишу окремо. Вижидаю від Вас вісти. Ваш Е. Олесницький“.

тельство розслідує умовини креовання руського університету, а поки що буде оснóвувати нові катедри з руською мовою викладовою.

При сій нагоді виринув п. д-р Лев Білінські, що був справоздавцем відносної частини державного бюджету, та сказав, що має до Русинів „слабкість“ та з найбільшою охотою буде з ними переговорювати..

Коли відтак Чехи стали домагати ся уладження язикової справи в Чехах, то посла Василько і Король поставили домагання до міністра судівництва д-ра Кляйна: видання язикового закону для всіх народів Австрії...

Ось так доходили до кінця наради бюджетової комісії, та в дні 2. квітня 1908. р. зібрав ся парламент на нову сесію⁹⁸⁾.

Наша політика станула перед дилеммою: дати народови реальні, хоч би не великі добутки — політикою утилітарною, або стреміти до висших добутків та давати народови поки що вдоволення з боротьби політичної. Наш Клюб парламентарний приладив у всякому разі наглі внесення: п. Цеглинського про галицьку адміністрацію і д-ра Євгена Петрушевича про соймові вибори.

В новій сесії парламенту прийшло передусім нагле предложення в справі побору контингенту рекрутів. До сього предложення промовляв п. Окуневський, та підносив закиди, що у нас армія не служить до охорони свободи, але для охорони гнету, бо в Галичині нема виборів без війська. Адміністрація обовязана боронити права усіх, а не тільки охоронювати могучих... Та Палата послів ухвалила жадане правительством підвищення контингенту рекрутів, але за те виторгувала відшкодування для родин резервістів, покликаних на військові вправи..

А в нашім парламентарнім Клубі ішла рада в раду, як би до опозиції і обструкції станути, щоб скорійш добути значіння і сили в парламенті

⁹⁸⁾ В дні 6. квітня 1908. р. зложив п. д-р Володимир Охримович свій мандат посольський, а на його місце прийшов його заступник Василь Стефаник, наш письменник

та покласти кінець самоволі польських верховодів. Осуджуєсь правительство, обвинувачуєсь президію Клубу тай вже не вірить ся комісії парламентарній. Така тяжка нарада нашого Клубу відбувалась цілий памятний мені день 9. квітня 1908. р. Тоді п. Василько продумав таку штуку, щоби президент міністрів барон Бек запросив до себе всіх членів Клубу на конференцію та їм всім безпосередно представив становище правительства супроти наших домагань. Баронові Бекови сподобав ся той спосіб і наступаючого дня 10. квітня 1908. р. наші посла заповнили кабінет президента міністрів. Сей заявив зібраним, що від договору з нами не відступає і далі працює, щоб вдоволити нашим домаганням, — а хто має йому щось закинути, зволить зараз до очей сказати. При пояснюванню відносних справ представив він діяльність нашої комісії парламентарної, та сказав, що всі справедливі домагання нашого народу буде попірати, хоч би ми навіть перейшли до обструкції парламенту. По такім докладнім представленню справи не промовив ніхто з наших товаришів послів, що не були членами комісії парламентарної, і найбільші опозиціоністи, що звичайно найменше робили, — зовсім успокоїлись...

26. День 12. квітня 1908. р.

Але сей спокій довго не тривав, бо уже в дні 12. квітня 1908. р. зайшла страшна подія: У Львові в намісництві, підчас звичайних авдієнцій, студент львівського університету Мирослав Січинський — убив вистрілами з револьверу: намісника Галичини графа Андрія Потоцького. Січинський дав ся арештувати без опору, та на поліції заявив, що dokonав убійства з політичних мотивів, — сам на власну руку...

Наші українські партії в Галичині не признавали політичного терору між засобами політичної боротьби. Колиж несподівано заговорив бровнінг, то стало ся те, чого відгуки доходили до нас з царства Росії.

Намісник граф Потоцкі згинув не як приватний чоловік, а як державний муж, — з політичних мотивів, та у воздуху гомоніли слова: за кривди руського народу; за вибори; за смерть Каганця...

Та сей незвичайний вибух викликав велике вражіння в краю, в державі і в цілім світі. Ми почули се відразу, як польська преса пустила клич і як зачались погроми на Українців у Львові...

Президія Русько-українського Клубу парламентарного оголосила заяву, що причиною замаху на намісника графа Потоцкого є пануюча в Галичині політична система: довголітний гнет і нестерпна самоволя адміністрації, що викликали небезпечне роздрознення народу. Але той страшний акт насильства осудила вона як найострійше.⁹⁹⁾

Опісля вийшла від Русько-українського Клубу парламентарного заява з 30. квітня 1908. р., в котрій сказано, що вчинок розпуки Мирослава Січинського можна уважати єдино за наслідок невиносимого положення руського народу в Галичині. Се мало бути злагодженням попередньої заяви президії Клубу.

А наші владики з о. митрополитом Шептицьким видали соборне посланіє до вірних гр. кат. обряду, в котрім виступили проти політики „без Бога“ та проти думки, що справі народній мож служити закривавленими руками... З иншого боку підношено посланія до наших владик з приводу перетягання вірних гр. кат. обряду на римо-католицький обряд, та прогульки „галицко-русских“ крестянь“ до Почаєва...

27. Новий намісник д-р Бобжиньскі.

Незабаром, бо вже в дні 29. квітня 1908. р. іменував цісар новим намісником Галичини: д-ра Ми-

⁹⁹⁾ Отся заява самої президії, з дня 14. квітня 1908. р., викликала була невдоволення між нашими студентами у Львові, як також в краю. Головний мотив ненависти Українців до графа Потоцкого лежав в тім, що він форсував: впровадити до Сойму репрезентацію так званих Росіян...

хайла Бобжинського. Його привитала наша суспільність неприхильно, нагадуючи його становище як віцепрезидента Ради шкільної краюї і посла соймового супроти домагань нашого народу. Але новий намісник д-р Бобжинські не одержав з Відня тих широких повновастей, які мав його попередник, та приймив ся обов'язку: перевести санацію галицької адміністрації. На привіт своїм урядовцям в львівськїм намісництві, в дні 6. мая 1908. р., сказав він, що адміністрація повинна бути супроти населення: безсторонна, справедлива і прихильна, без огляду на народність, віру і суспільне становище, — та додав, що головне значінне має не репрезентація влади, але добра адміністрація... Се мав бути новий курс краюї адміністрації.

До сеї програми нового намісника не прив'язувала наша суспільність великої ваги, бо вже не раз чули ми гарні слова польських намісників, але не бачили їх діл.

Відношенне між Поляками і Українцями, наслідом атентату на графа Потоцького, стало вельми заострене та відбилось на політиці нашої репрезентації у Відні.

28. Боротьба в Палаті послів, 1908. р.

Палата послів приступила до другого читання предложення про підвищення контингенту рекрутів краюї оборони. З наших послів промовляв п. Петрицький та представив трагічний случай з 12. квітня с. р. як вислід психольогічної консеквенції поневолення народу, бо ми стратили віру в Австрію, а се є наслідом польської адміністрації в Галичині, — та як рівноправности не дасть ся Тирольцям сходу, то дасть ся її революціонерам сходу. По нім промовив п. Лукасевич і заявив, що Русини є проти предложення, бо не можуть згодити ся на більше обтяженне селян, коли правительство не узглядняє наших домагань. Далі закинув він, що Австрія є державою, де одні народи живуть коштом других, і тому одинокою дорогою до уладження відносин між народами держави є автономія народів.

Наслідом опозиції наших послів перейшло про-
ложення про контингент рекрутів ледви двома
голосами кваліфікованої більшості. Відтак прий-
шло пропозиція про за помози для родин
резервістів, — при котрім промовляв п. Семака.

Опісля, по довгім вижиданню прийшло в дні 20.
мая 1908. р. на чергу нарад парламенту: нагле вне-
сення нашого Клубу в справі галицької адмі-
ністрації, котре узасаднював п. Цеглинський.
Він висвітлював всі недомагання галицької адміні-
страції та фактами п'ягнував самоволю галицької олі-
гархії, під котрою стогне наш нарід. Презес Кола
Польського п. Гломбінські намагався виправду-
вати поступованне Поляків супроти Русинів. Зараз
прийшов до голсу п. Остапчук та виказував шкід-
ну діяльність польської політики в Галичині і зая-
вив, що акту Січинського не тяжко зрозуміти, бо
з розпуки народу, котрому замкнено всі шляхи ра-
тунку, мусять родити ся такі вчинки...

Відтак промовив п. Глібовицький („Ніколай
Павлович“), щоби відповісти на закиди з боку Укра-
їнофілів (I), та його провокуючу промову, замовлену
Поляками, грімко перебивали наші послы, так що
ледви деякі речення мож було почути, — як те, що
він признає культурне єдинство всіх російських пле-
мен; що вони мають деякі дрібні порахунки з Поля-
ками та бажають вирівнати їх мирно, без револьверу;
що Українофіли се штучно викормлена гадина... В Па-
латі повстає крик обурення: фельонія! Ефіяльт!
Польський наймит!.. А Коло Польське бе опле-
ски і гратулює свому наймитови...

Міністер внутрішніх справ Бінерт стараєсь за-
лагодити справу та прирікає переведення доходжень
новим намісником д-ром Бобжинським і заявляє, що
в Галичині конечне є побільшення адміністраційних
урядів. По нім говорив п. Дністряньський та
заявив, що безличні вискази п. Глібовицького не за-
слуговують на відповідь з нашого боку, та виключно
занимався виказуванням безпідставности виводів пре-
зеса Кола Польського. Іде промовляв п. Дашинські

остерігав Поляків перед царофільською політикою у Східній Галичині. Він осуджував вчинок Січинського, але заявив, що се не лежить в інтересі обох народів, щоб його голову віддавати катови...

В кінцевій промові підніс п. Цеглинський, що міністер внутрішніх справ являє ся співвинником того всього, що дієсь в Галичині, бо він за кожним разом боронить галицьку адміністрацію. А відносно польсько-руського питання заявляє, що воно може бути розв'язане між руськими і польськими послами, — але всякі наймити російсько-польські є від сього виключені...

Наглість нашого внеску не удержалась в Палаті послів, бо за ним крім українських послів голосували тільки соціяльні демократи і деякі німецькі послы, а з послів славянських майже одинокий п. Масарик!..

Зараз зачала ся дискусія над другим нашим наглим внесенням в справі надужить при останніх соймових виборах Перший бесідник п. Петрушевич відкликав ся до народного парламенту, щоби дав доказ своєї спосібности до праці не тільки для сильних, але передусім для тих, що кличуть о поміч держави, бо наш нарід загартував ся у мартирольогії і тепер жадає свободи. А кривавий чин з 12. квітня с. р., — се грізне *memento*, що наша чаша терпінь вже переливає ся... По нім п. Вітик виказував пануюче в Галичині розворушення з причини переведення останніх соймових виборів, бо померший намісник створив у виборчій кампанії нову націю і надав її офіціяльний характер руського народу. Ми шануємо російський нарід, сказав п. Вітик, але не можемо дозволити, щоби нас російщити. Бесідник надієсь, що соціяльна демократія виборе для обох народів ліпшу будучність.

А тепер дали собі духа два наші послы найострійшого тону: Будзиновський і Трильовський. Посол Будзиновський сказав, що провідники так званих галицьких Росіян се звичайні шпіони; що Поляки систематично працюють над сим, щоби руський нарід пхнути до революції, та що вся вина в сім ділі

лежить у Відні, а саме у габсбурзькій орлі! Посол Трильовський виказував, що центральне правительство було безсилне, бо граф Потоцкі уважав

В. Будзиновський

себе володарем, а Січинський хотів тільки пімстити кривду руського народу, бо кождий нарід має право до революційної тактики. В дальшій промові виступив він проти становища митрополита Шептицького в сій

справі, та вкінці сказав, що смертельна куля була вже тоді відливана, коли сказане було страшне слово: Adie!..

29. Дві знаменні промови.

Відтак виголосив міністер Бінерт знаменну промову. На вступі сеї промови заявив він, що правительство з одної сторони приймає запевненне лояльності бесідників Русско-народного Клубу, але з другої сторони: національної програми сього сторонництва вже з тої причини не може попірати, бо досі не стверджено, щоби в Галичині і Буковині жило російське населення. А далі звертаючи ся до пп. Будзиновського і Трильовського сказав, що обі ті промови скріпили у нього переконання, — що тенденції радикального крила руського національно-демократичного сторонництва є справді такі, як кажуть Поляки...¹⁰⁰⁾

З промов інших послів незвичайно замітна була промова чеського реаліста п. Масарика. Він заявив, що Чехи повинні у боротьбі між Русинами і Поляками ділати успокоюючо. Тому буде він і сим разом голосувати за наглістю внесення. Він не годить ся з проявою анархістичного терору і не може похвалити вчинку Січинського. Відносно нас висказуєсь, що сторонництво руських послів виказує добрі прикмети, але має воно також деякі хиби. Членам сторонництва, що в короткім часі через добру організацію і агітацію дійшло до такої сили, не легко

¹⁰⁰⁾ Підчас промови міністра Бінерта відозвав ся був п. Марків, — як почув, що правительство не визнає русско-народної партії, — словами: ми се знаємо! Се значило тоді, що правительство барона Бека не приймало офери сеї партії. Опісля по розпаді Австрії, в р. 1921. заявив п. Марків перед президентом Української Національної Ради д-ром Евгеном Петрушевичем, що його партія була в блуді утверджуючи, наче би в Галичині жили „два рускі народи“, — бо там є тільки один нарід руский, котрий називають одні малоруским, а другі українським. Сим мабуть покінчилась російська пропаганда в Галичині...

приходить стати добрими парламентарними політиками. В політиці треба мати терпеливість і зачинати від малої роботи політичної. А Полякам пригадав він слова Кавура, — що найгірша є політика мести. Вкінці підніс він голос в обороні Січинського і висказав бажання, щоб сей молодий чоловік не заплатив життєм за свій вчинок...

30. Нова кривава трагедія і дальші дебати в Палаті послів.

Та як раз тоді, коли міністер Бінерт оправдував в парламенті галицьку адміністрацію, в дні 25. мая 1908. р., знова упало пять хлопських трупів і десять тяжко ранених в нашій Галичині. В селі Чернихові, тернопільського повіту, з приводу спору з двором о право риболовлі прийшло до суперечки громадян з лісничим графа Коритовського та жандарми стрілили в товпу народу і поклали пять трупів...

Отся кривава трагедія викликала в парламенті дня 26. мая 1908. р. бурю запитів та інтерпеляцію нашого клубу. Завізвано міністра Бінерта, щоби зараз явив ся і дав виясненне сеї кривавої події. Він негайно прийшов до Палати послів та висказав іменем правительства жаль з приводу сеї тяжкої пригоди. Презес Кола Польського п. Гломбіньскі вже не горойжив ся, а згодив ся, щоб над сею справою перевести дебат... Наші послы перекликались з польськими послами і прозивали їх убийниками. Граф Войтіх Дідушицькі зімлів з передражнення і його випроводили з салі нарад...

Правительство і парламент мали нагоду переконатись, що нашому народови тяжко жити під польською адміністрацією в Галичині, та що такі відносини годі на довго удержати...

Посол Евген Левицький узасаднював іще третє нагле внесенне в справі замордування Марка Каганця, в дні 6. лютого 1908. р. в Коропці коло Бучача, та домагав ся доходження проти

жандармів і їх покарання, як також відшкодування полишеної родини. Він виступив проти нетактовних висказів міністра Бінерта, що посмів навіть грозити насильствами проти руського радикального напрямку та відповів, що успокоєння в Галичині може наступити тільки тим чином, як віддасться права зрабовані руському народові. В Галичині впроваджують анархію ті, що ведуть там безправну адміністрацію.

Ми не є ворогами держави, як кажуть Поляки, але ми не можемо підпирати держави національного угніту, а хочемо як рівноправні свobodно розвивати ся. Та ми переконались вже, що в сім народнім парламенті найсправедливіші домагання не дадуться перевести без позакулісових умов. Тому не хочу, щоби і сей внесок як наглий перепавав та в інтересі самої справи годжу ся, щоби сей внесок переказати до комісії як звичайний внесок, — аби його там трактувано предметово, а не політично.

31. Велика дебата бюджетова, 1908. р.

Зараз прийшло друге читання бюджету, та п. Василько перший промовив „проти“ бюджету. Він сказав, що наш нарід поніс найбільші жертви у боротьбі за загальне право виборче, на котрім поставлено сей народний парламент, а тепер злоба долі спричинила, що при першім нормальнім бюджеті мусимо стати „проти“, бо парламент не здійснив надій відносно народних конечностей. Наші оправдані домагання поборюють не тільки Поляки, але й партія, на чолі котрої стоїть бурмістр д-р Люегер, що за часів Баденього так щиро стояв за нами...

Від правительства зажадали ми, сказав він далі, -- законної адміністрації в Галичині, уладження справи університетської і свobodних виборів до Союму. Та правительство за приводом Поляків не додержало слова, а ми наслідом того впровадили в блуд наш нарід: успокоюваннем і обіцянками. Звідсі огірчення між населенням і нашими послами. Намісник граф

Потоцкі був в дні 31. марта с. р. у Відні та зрозумів наше положення і прирік перевести наші домагання, але тим часом безнадійність і розпука принесли день 12. квітня с. р., та нікому не вільно посуджувати нас про співвину в сімчині!..

Не знаю, чи тут в парламенти допоможуть нам австрійські народи, — а бажаю дуже, щоб *modus vivendi* безпосередно витворився між Русинами і Поляками. В сучасних обставинах маємо узасаднену причину, щоби правительству висказати наше недовіре...

В дальшій дебаті бюджетовій промовляв я іменем нашого Клубу, в дні 29. мая 1908. р., та нагадав президентови міністрів баронові Бекови, що минулого року прирік він парламентови: приступити до полагоди пекучих національних питань в державі. А тим часом займаєсь правительство тільки Німцями і Чехами, — та ми маємо право жадати, щоби нас не трактувано як нарід другої ранги. Ми не домагаємося концесій ані панування над другими, але жадаємо рівного права! Та коли ми боремося о національні права в школі, уряді і життю публичнім, то се є також боротьба про соціяльне становище нашого народу, бо без рівноправности на всіх областях життя є ми народом без права. А сеї програми правительство не виконало.

Так само не видимо ніякої програми фінансової, та через те сталось, що доривочно ухвалено тут обниження податку від цукру, хоча є важнійші податки, що потребують реформи, як податок домово-клясовий, що тяжить на найбіднійших селянських верствах населення, скарбові оплати від дрібних спадщин та ціла несправедлива система безпосередних податків...¹⁰¹⁾

Наш нарід без ріжниці партій домагаєсь національної автономії, котрою дійдемо в Австрії до дер-

¹⁰¹⁾ Я був вибраний головою податкової комісії в Палаті послів та натискав на правительство, щоби воно вилало проект реформи податків з відтяженням неможливого населення.

жави націй з правдивим рівноуправненем всіх народів держави. Та за здійснення сеї народної конечности мусимо далі піднимати відважну боротьбу. Досі говорили ми про державні конечности, — від тепер зачнім залагоджувати народні потреби, щоб виконати наше завдання: народний парламент для народу!

В спеціальній дебаті бюджетовій замітна була промова п. Олесницького, котрий порушив проблем державної адміністрації і реформу поступовання (процесу) адміністраційного, приміненого до потреб горожан держави, та поставив відносно резолюцію. Посол Колесса прояснював справу самостійности української нації та вказав на пекучу потребу нашого університету у Львові. Посол Дністрянський панаглявав справу переходової стадії до оснування руського повного університету. Посол о. Стефан Онишкевич підносив справи господарські та поставив резолюцію про оснування Ради краєвої культури в Галичині з двома секціями: руською і польською...¹⁰²⁾

По ухваленню державного бюджету прийшов на чергу нарад закон про виплату причинків для родин покликаних до військових вправ, як злагодженне тягару служби військової.

Відтак, в дні 17. липня 1908. р. відпочив ся парламент до осени. В тім часі підніс ся був парламент у своїй діяльності, але за те правительство барона Бека не змагало. Президент міністрів барон Бек, душа правительства, перепровадив в кількох роках дві великі справи: реформу виборчу до парламенту і австро-угорську угоду, та вичерпав свої сили і не був вже годен перевести справу національну в Австрії, так що очевидно наближав ся його

¹⁰²⁾ Дебата бюджетова відбувалась на підставі контингенту часу, розложеного на клуби в парламенті. Та посол Масарик не мав за собою клубу, а чеські клерикали і п. Крамарж були йому противні і не хотіли, щоб він промовляв. Тоді п. Це-глинський відступив п. Масарикови свій контингент, щоб він міг промовляти.

упадок. Він мав добру волю поладнати і наші справи, але труднощі з Поляками були понад його сили.

Коли ми працювали ся з президентом міністрів бароном Беком, в дні 18. липня 1908. р. перед виїздом на ферії парламентарні, він заявив нам, що хоче стати роземником між нами а Поляками, та що в часі осінньої сесії парламенту приступить до сього діла — в інтересі державної політики...

32. Польські настрої до наближення.

Та Поляки зі свого боку не були безпечні, чи довго удержуть ся при своїм верховодстві супроти нас. Вони зачали оглядатись за порозуміннем з нами... На се вказує ось яка подія. Весною 1908. р. зайшов я був до д-ра Льва Білінського, що тоді був губернатором Австро-угорського банку у Відні, — в справі устійнення кредитів для нашого Краєвого Союзу Кредитового і союзних стоваришень (спілок кооперативних). При сій нагоді зачав д-р Білінські говорити зі мною про справи політичні і виявив велику охоту стати помічним в уладженню відносин між Українцями і Поляками, — заявляючи, що він є в добрих зносинах з новим презесом Кола Польського п. Гломбінським. Я знав д-ра Білінського іще з часів університетських у Львові, та не мало здивував ся його заявами прихильности для нашої справи, але подумав собі: побачу, які він має наміри і що кипить в Колі Польськім. Тому на його вічливі слова відповів я чемно, що радий почути відносні предложення, та можу зайти до нього в годинах неурядових.

В кілька днів опісля сказав мені п. Василько, що д-р Білінські запрошує нас обох до свого бюро банкового на означену годину по полудни. Коли ми оба там зайшли, застали ми уже п. Гломбінського, хоча розмова з презесом Кола Польського не була умовлена. Таким способом було нас уже чотири, та д-р Білінські розпочав розмову на тему нещасної боротьби між Поляками а Українцями, та конечної по-

треби заключення угоди, чи порозуміння між обома братними народами. Ось так ішла товариська розмова нічим невязана, — на всілякі питання актуальні, як рівноуправненне Українців в галицькій адміністрації, справа львівського університету, зміна ординації виборчої до Ради державної, реформа виборча для галицького Сейму і и.

В сій розмові зазначив я, що беру тут участь тільки своїм іменем, а не іменем нашого парламентарного Клубу, бо до сього не маю уповажнення, та отсе потвердив також п. Василько. А на мій запит звернений до д-ра Білінського, чи має він проєкт уладження відносин між обома народами, відповів він, що його шемат іще не є викінчений та він проложить відносний шемат як свій проєкт на другий тиждень, як знова зійдемо ся. Презес Гломбінські сказав, що він також не має повновласти від Кола Польського і тут говорить з нами зовсім приватно, та бажавби побачити проєкт д-ра Білінського і тоді застановить ся, чи з ним піде на Коло.

Наступаючого тижня зібрали ми ся іще раз в банковім бюрі д-ра Білінського і він тоді відчитав нам свій шемат-проєкт для нарад в Колі Польським і в нашім Клубі парламентарнім.

Отсей шемат мав допровадити до тривкої угоди межі обома Галичину замешкуючими народами:

I. Коло Польське разом з Українським Клубом будуть старати ся виведати у правительства, щоби Українці одержали посади: віцепрезидентів намісництва, суду апеляційного у Львові і Ради шкільної краю; інспектора шкіл краєвих; президента, зглядно віцепрезидента в судах окружних; заступника маршалка Сейму; референта в міністерстві просвіти і висшого урядника в міністерстві для Галичини, як також, щоби до служби політичної в краю приймаю Українців.

II. Коло Польське разом з Українським Клубом переведуть закон про львівський університет, такого змісту, що університет львівський ім. цисаря Франца полишить ся як польський, а правительство

приступити до заложення окремого університету українського в Галичині (!), в означенім речинці.

III. Державні підмоги мають приділюватись в більшій мірі для українського населення.

IV. Коло Польське приступити до переговорів з Українським Клубом в справі зміни виборчої ординації до Ради державної на підставі національного катастру у Східній Галичині.

V. Коло Польське буде ділати, щоби в краю заложено три нові гімназії руські; побільшено число учительських семинарій утраквістичних; приватну українську семинарію жіночу у Львові — удержавнено і зутраквізовано; щоби субвенції краєві на цілі українські були обильніші; щоби членом виділу краєвого був Українець з партії Клубу соймового, та щоби в засаді узнано, що Українцям припадає 35 послів соймових на підставі обов'язуючої виборчої ординації соймової, та що се число означувати буде відношенне числа українських соймових мандатів до польських в реформі виборчій соймовій, при евентуальнім приміненню катастру національного.

VI. За те має Український Клуб узнати: політичну і адміністраційну єдність краю; права автономічні Союму краєвого і їх поширення; правний status quo відносно язика урядового в краю, — в дорозі законодатній, — та існуванне польського населення у східній части краю на рівних правах з українським населеннем.

VII. Відтак Український Клуб має зобовязатись: відречися послів агітаторів (!) і радикальних газет (!), а співділати у згоді суспільній, національній і релігійній та у поборюванні радикальної агітації, що послугуєсь штрайками і подібними середниками, як також при виборах поступати лояльно в дусі угоди.

VIII. Та Коло Польське і Український Клуб будуть провадити в Раді державній спільну політику в тім напрямі, щоби в парламентарнім правительстві засідали: польський міністер для Галичини, один ре-

сортівний міністер Українець і що найменше один ресортівний міністер Поляк.

IX. Коло Польське і Український Клуб парламентарний мають постарати ся про ратифікацію сеї угоди у своїх сторонництвах національних.

X. Мала бути постанова про нероздільну цілість всіх умов угоди.

Коли д-р Білінські відчитав сей шемат угоди — я був незвичайно здивований, що по гарних його словах вийшла така річ, начеб він нас не знав або хотів з нас зашуткувати, прирікаючи нам в засадничих справах грушки на вербі. Мені не лишалась інша можливість, як тільки заявити, що я такого проекту не можу подати до відома нашого Клубу, бо сей шемат не надаєсь за субстрат до нарад, а міг би викликати непотрібні докори і посуджування. Пан Гломбінські став заклопотаний і признав, що в сім проєкті мож би іще дещо змінити та він про се подумає, і відтак взяв собі відпис того шемату, щоб застановитись, — а я навіть не брав собі відпису і вдоволив ся моєю нотаткою. Посол Василько вийшов разом зі мною і сказав до мене подорозі, що я добре сказав їм, бо д-р Білінські се старий крутій і думав, що нас зловить...¹⁰³⁾

Так розлізлась ціла справа і я про неї нічо не згадував на Клубі ані перед ніким. Що я добре зробив, не піднімаючи сеї справи, виказує факт, що навіть по оголошенню споминів д-ра Білінського в р. 1924 найшов ся добродій, котрий зачав мене колоти своїми закидами за те, начеб я на власну руку заключував шкідні умови з Поляками. Я знав добре недовірчивість наших товаришів і склонність до легкодушних помовлювань.

Може хтось сказати, що я ділав у почуванню політичного егоїзму, але як раз я мав на увазі що інше. Я не хотів трівожити моїх товаришів послів ані нашої української суспільности, щоб їх не від-

¹⁰³⁾ Пр. пор. Leon Biliński, Wspomnienia i dokumenty tom I. 1846 — 1914, Warszawa, стр. 159 і д.

ривати від безнастанної праці в народі і для народу. Отсе була моя провідна думка. Але для мене вийшло одно добре з тих розмов з пп. Гломбінським і Біліньським, бо я переконався, що Поляки не є вже всемогучі у Відні та що наше представництво зачинає доходити до значіння, коли Поляки до нас підходять...

При сій нагоді я пізнав ближше п. Василька як чоловіка, що не піде проти води, як не має сили... Він думав спершу, що порозумінне наше з Поляками дасться легко перевести товариськими формами, а відтак розкусив сей твердий оріх і побачив, що мож зуби поломити...

33. Памяти Володимира Антоновича, 1908. р.

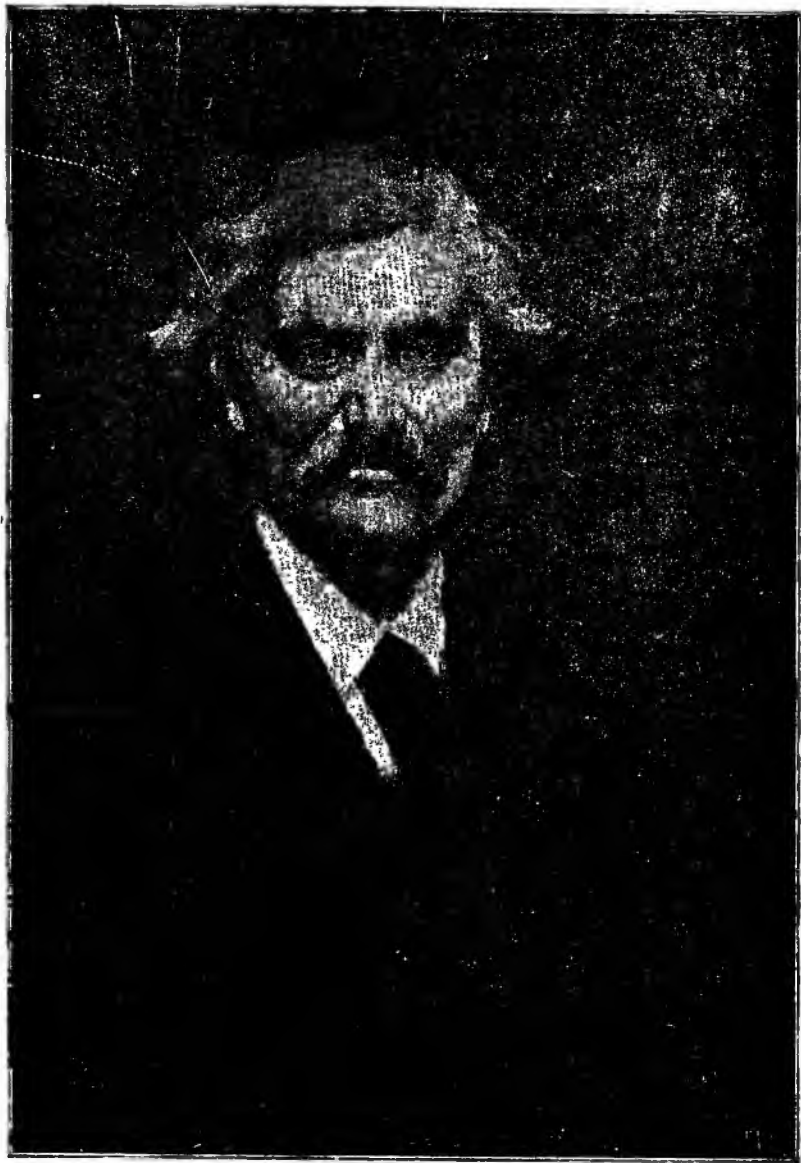
В р. 1908. обходили Українці по сей і той бік Збруча: память смерти Володимира Антоновича, славного історика України і піонера українського національного руху в Росії, — що полюбив український нарід, серед котрого жив, переняв ся його інтересами і вернув ся до народности покиненої колись його предками, щоб невсипучою працею і любовю нагородити все лихо заподіяне народови...¹⁰⁴⁾

А у Львові помер П л я т о н К о с т е ц ь к и й, останний з типів: *Gente Ruthenus, natione Polonus*. Він містив іще в р. 1855, в „Зорі Галицькій“ свої вірші і оповідання, та з початком 60-тих років минулого століття — проголосив, що „яко тройця так єдина Польша, Русь і Литва“. Сей тип оправдував своє відступництво від рідного народу фразою: *Gente Ruthenus, natione Polonus*...

В сім році віддавали ми пошану великому синові Норвегії: Бернштерне-Бернзонови, з нагоди його 75. літнього ювілею, — за оборону прав українського народу.

Ось так стрінулись три типи людей...

¹⁰⁴⁾ Вол. Антонович, „Моя исповѣдь“, в Петербурській „Основі“ з р. 1862.

Володимир Ангонович

34. Генрик Сенкевич проти наших студентів, 1908. р.

В місяці маю 1908. р. відбулась перед віденським судом присяглих: карна розправа проти польського письменника Генрика Сенькевича за зневагу наших українських студентів з нагоди їх голодівки. Віденський трибунал засудив Сенькевича на тридцять днів арешту, зглядно 300 корон кари. Наших студентів: Ярослава Весоловського і товаришів заступав п. д-р Теофіль Окуневський перед віденським трибуналом.

Генрик Сенькевич прийняв сей засуд, бо переконав ся, що його впровадили в блуд львівські патріоти.

35. Заснування парцеляційного товариства „Земля“ у Львові.

За ініціативою: о. Тита Войнаровського, проф. Романа Залозецького і д-ра Альфреда Говиковича заснувано в р. 1908.: Парцеляційне товариство „Земля“, стоваришенне зареєстроване з обмеженою порукою у Львові, щоби вказувати тим, що наміряють набути землю, відповідні ґрунти і майна до купна; посередничити в інтересах парцеляційних між купуючими і продаючими; уділювати правної і технічної помочі; уділювати кредиту і помагати до узискання кредиту в інших фінансових інституціях на купно землі або на сплату довгів гіпотечних, та взагалі переводити ділання, котрі входять в обем парцеляції.

36. Перша карна розправа проти Мирослава Січинського, 1908. р.

В дні 30. червня 1908. р. розпочалась перед львівським судом присяглих: карна розправа проти Мирослава Січинського за убийство графа Андрія Потоцького. Польська лава суддів присяглих потвердила одноголосно, що Січинський ділав зрадничо-підступним способом в намірі позбавлення

життя графа Андрія Потоцького, та на сій підставі засудив львівський трибунал судовий: Січинського на кару смерти через повішення. Та наслідком зажалення неважності зніс сей вирок найвищий трибунал касаційний у Відні, по переведеній розправі в дні 2. вересня 1908. р., і зарядив переведення нової розправи перед львівським судом. В сенаті найвишого трибуналу засідали в сій розправі карній радники двору: Бучацький, Чарнецькі, Герасимович, Фангор і Шведицький. Як оборонці виступали у Львові: д-р Кость Левицький, д-р Теофіль Окуневський, д-р Сидір Голубович, д-р Вол. Загайкевич і д-р Вол. Старосольський, — а у Відні: д-р Теофіль Окуневський і д-р Ришард Пресбургер.

37. Роковини першого славянського зїзду в Празі, 1908. р.

У 60-ті роковини першого славянського зїзду в Празі¹⁰⁵⁾ скликано заходами молодочеського посла д-ра Карла Крамаржа: славянську конференцію до Праги на день 12. липня 1908. р.

¹⁰⁵⁾ Пр. пор. Д-р Іван Брик, Славянський Зїзд у Празі 1848. р. і країнська справа, — в Записках Наукового Товариства імени Шевченка у Львові 1920, т. С. XXIX, стор. 141 -217. Д-р Брик дійшов до ось якого висліду про славянський зїзд в Празі: „Найважнійший акт „угоди“ не мав ніяких конкретних наслідків і показав ся свистком паперу. Польська акція йшла як раз проти точок „угоди“. Безпосередно по зїзді польська публична опінія домагала ся реорганізації й цілковитого відлучення Галичини, як першого ступіня до будучої відбудови історичної Польщі, підчеркуючи, що голосувати за федерацією значило би зрадити польський нарід. Від намісника Залеского домагано ся рішучо, щоби остаточно завів польську мову в урядах, школах і в громадських радах...“

Той перший акт угоди польсько-української не був здійснений. Другий акт піднятий п. Лаврівським покінчив ся переговорами без висліду. Третій акт зголошений польським послом Каміньським не викликав ніякого відгону. А четвертий акт був піднятий в р. 1890. з боку австрійського правительства, — та переданий польському намісникови до переведення, — і розійшов ся. Про інтродукцію пятого акту згадано висше...

Посол Крамарж у спілці зі словінським послом Грібарем і звісним Руссофілом Глібовицьким підняли думку обнови давного славянофільства новим кличем неослявізму, себ то наближення до себе усіх Славян в імя братерства і оборони спільних інтересів. Та вже характер політичний сеї руссофільської об'єднательної спілки аранжерів вказував нам, що тут не іде про дійсне братерство, оперте на свободі і рівності всіх славянських народів, але про політичний шум без змісту. І дійсно, одну з найбільших ран у відносинах славянських народів: українську справу в Росії і Австрії — виєлімінувано з програми сеї конференції.

З сеї причини „Народний Комітет“ у Львові разом з проф. Михайлом Грушевським як уповаженим поступових Українців в Росії, проголосили, що українська нація не бере участі в славянських нарадах в Празі і ніхто не має права там промовляти її іменем.

По шампанських тоаствах в золотій Празі скоро розвіялись ілюзії неослявізму, бо як влучно сказав відтак п. Олесницький в галицькім Соймі, в дні 24. жовтня 1908. р., — Слявяне любять ся тільки з далека, а з близька їдять ся... Тому нам не допоможе славянська політика, бо наш міжнародний спір може бути полагоджений тільки дорогою дійсної рівності...

Таким чином українська справа спричинила, що славянська конференція в Празі не була всеславянським зїздом та се звернуло увагу учасників конференції. Для прояснення нашого становиска в тій справі видав редактор органу „Ukrainische Rundschau“ д-р Вол. Кушнір розвідку під заголовком „Der Neoranslavismus“.

38. „Діло“ проти митрополита Шептицького, 1908. р.

Під датою 27. липня 1908. р. появил ся розпорядок львівського митрополичого Ординарі-

яту з заборорою духовенству: втручати ся в справи другого пароха. Сей розпорядок викликав нарікання і доноси руссофільських отців духовних супроти наших рухливіших і діяльніших священників, що хоча молодші віком і непричасні до відносної парохії — занимали ся національною організацією громадянства поза плечима „настоящих“ парохів. Та замість піддати сей розпорядок спокійній критиці умістив був тодішний редактор Льонгин Цегельський в „Ділі“ статтю під заголовком: *Ad majorem Poloniae gloriam*, в котрій закинув о. митрополитови Шептицькому, що він хоче відірвати духовенство від народної діяльності і зломити наше патріотичне духовенство, та що він станув перед нами як чужинець, надиханий традицією Валенродизму... За свій нерозважний крок мусів редактор А. Цегельський внести резигнацію, та редакцію „Діла“ обняв зараз директор Александер Борковський... Описав, за кілька років, поєднав ся п. Цегельський з о. митрополитом і перепросив його за свій нерозважний поступок...

Головою спілки „Діла“ був тоді д-р Володимир Охримович.

39. Просвітно-економічний конгрес, 1909. р.

Дня 8. грудня 1908. р. припадало сороколітте заснування Товариства „Просвіта“ у Львові, та головний виділ товариства рішив відсвяткувати сю хвилю ювілейними обходами по філіях і читальнях товариства в цілім краю, а у Львові уладити перший просвітно-економічний конгрес.

Політична боротьба зужила багато енергії в нашій суспільности, тож треба було перевірити нашу роботу на поли просвітно-економічнім, — щоб найти доцільні шляхи продуктивнійшої праці народу.

Бажаючи надати цьому конгресови ширше значінне, запросила наша „Просвіта“ до участі не тільки Українців з Галичини, Буковини і інших австрійських провінцій, але звернулась з окремим покликом до

Українців російських, бо сеж була одна з тих небагатьох нагод, — коли сини одного народу можуть разом зійти ся, ближше себе пізнати, обговорити разом спільні питання та порозуміти ся, як робити далі...

Сей конгрес відбув ся програмово, в днях 1. і 2. лютого 1909. р. у Львові, при участі 768. учасників, та¹⁰⁶⁾ був поважною маніфестацією всіх частей нашої землі.

Та в дні 8. грудня 1908. р. обходила „Народна Торговля“ у Львові: двадцятьпятилітний ювілей існування, — перетворена вже в союз торговельний, щоби в краю розвести сіть спілок, зорганізованих на тривких основах народної асоціації (кооперації)¹⁰⁷⁾.

40. Справа оснування Земельного Банку гіпотечного, 1908. р.

Тут належить ся згадати про заходи нашого Клубу парламентарного в справі оснування банку гіпотечного. Наш Клуб вистарав ся у центрального правительства концесію на банк під фірмою: „Земельний Банк гіпотечний, спілка акційна у Львові“, що оснував ся на разі з капіталом акційним в сумі одного мільона корон та з правом видання 15. мільонів корон позичок гіпотечних, покритих листами заставними. Сей банк одержав також управління: есконтувати векслі і папери пупілярні, провадити рахунки біжучі, інкасо і депозити.

Основний капітал акційний зложила наша суспільність протягом кількох тижнів, — чим дала прилюдний доказ добре відчутій національній

¹⁰⁶⁾ Пр. пор. Перший Український Просвітно-економічний Конгрес, уладжений Товариством „Просвіта“ в сороклітте заснування у Львові, в днях 1. і 2. лютого 1909. року. Протоколи і реферати зредагували д-р Іван Брик і д-р Михайло Коцюба. Львів, 1910.

¹⁰⁷⁾ Пр. пор. Юліян Павликовський, Слідами розвою ідеї кооперації і союзного устрою в „Народній Торговлі“, Львів, 1923.

самосвідомості та солідарності в справах економічних і довіря у свої сили. Отсе був наш великий поступ супроти невідрадних часів, які мусіли переживати в своїх починах такі інституції, як „Народна Торговля“ та „Дністер“. Та се добули ми власними силами, нашою ідейною роботою народною, бо коли висша політика не все дописувала¹⁰⁸⁾, то отся низша політика праці в народі і для народу майже завсігди дописувала та була для нас, передових діячів, вірадою і захоотою до дальшої праці. Але до сього треба собі здобути в народі: пошану і довіре, та сього не купиш і не накличеш пустими словами, а доробиш ся правдивим пожертвуванням і чесною працею для народу, що нарід зрозуміє, бо він у душу заглядає...

41. Сойм галицький, 1908. р.

По феріях парламентарних прийшов час сесії галицького Сойму, що збирав ся в незвичайно складних обставинах: два ворожі клуби соймові, союз польсько-російський, трагічна смерть намісника графа Потоцкого і з сього приводу велике розярення між Поляками. Тому треба було дуже розважно поступати, щоб не нажити собі іще гіршого лиха...

Перша сесія IX. періоду галицького Сойму розпочала свої наради в дні 15. вересня 1908. р. Новий намісник д-р Бобжиньскі отворив сю сесію та подав до відома, що цісар заіменував: графа Станислава Баденього маршалком краєвим та о. митрополита Андрея Шептицького заступником маршалка краєвого¹⁰⁹⁾.

Маршалок краєвий граф Станислав Бадені згадав у привітній промові про страшний злочин до-

¹⁰⁸⁾ Пр. пор. мій звіт під заг.: Перший рік парламенту загального голосування (1907 — 1908) в „Ділі“ з р. 1908. ч. 168 і д.

¹⁰⁹⁾ Предложення графа Андрія Потоцкого, щоби д-р Евген Олесницький був заіменований заступником краєвого маршалка — стягнуто наслідом протесту Кола Польського, заложеного по смерті графа Потоцкого.

конаний на особі графа Андрія Потоцького та заявив почування глибокого жалю і обурення всієї суспільності з причини сього вчинку.

Посол Олесницький зложив іменем українсько-руського Клубу заяву про становище наших послів в сім Соїмі. Він заявив, що репрезентанти руського народу вступають в сей Соїм куріяльний уважаючи його репрезентацією переходовою, покликаною тільки до як найскоршого ухвалення соймової реформи виборчої, опертої на основах загального голосування, бо сей Соїм у своїм складі не є спосібний ані до заспокоєння конечних потреб нашого народу ані до поладження справ міжнародних в краю. Тому з всякою силою будемо стреміти до переведення соймової реформи виборчої, щоб в новім Соїмі найшли всі верстви населення і оба народи відповідну і справедливу репрезентацію.

А п. Дудикевич промовив від „Русского Клуба“, що „образовался на культурном єдинстві рускаго міра“ та ожидає від польської більшости соймової ухвалення нового закону виборчого, котрий допустить широкі народні маси до участі в закондатних працях Соїму і впровадить рівноуправненне „русского“ народу з польським. Числячи на справедливе відношенне польської більшости надієсь „Русский Клуб“ найти в Соїмі умовини дружної роботи для добра обох народів і всього Славянства!

Та новий намісник д-р Бобжиньскі проголосив свою програму політичної адміністрації, в котрій сказав, що репресія є вказана тільки в остаточній потребі, а до удержання публичного спокою є инший, успішнійший спосіб: добра і справедлива адміністрація, що випереджує бажання населення та заспокоює його потреби і гоїть рани. Отсе його політика...

Наші послы ставили всілякі внесення: Олесницький в справі соймової реформи виборчої; я в справі викладової мови в середних школах та оснування руських гімназій в Яворові і Рогатині; Куровець в справі помочі населенню у випасі

і годівлі рогатої худоби та заложення гірничої школи в Калуші; Макух в справі зміни системи двотигрових народних шкіл; Скварко в справі впровадження інституції забезпечення худоби; Кивелюк про заложення руської гімназії в Самборі; Тимотей Старух про заложення руської гімназії в Бережанах і и.

Те все і всяке інше перемолочувалося в Соймі, щоби зазначити наші домагання. Та аж в днях 24. і 26. жовтня 1908. р. при бюджетовій дебаті наступили промови політичні. Ми пустили наперед бесідників з „Русского Клуба“, щоби виговорились, і тут зараз виявилась суперечність.

Посол Король оправдував своє становище в „Русским Клубі“ та заявив, що почував себе Мілорусом, значить Русином, а ніколи не був і не буде Росіянином чи Москалем, бо любить свою бесіду, і нею дорожить та узнає, що тільки матерним язиком можна наш нарід образувати. Він брідить ся людьми, що за рублі російські чи за марки пруські стоять на службі чужої держави. Вкінці заявляє відносно Поляків: ми хочемо згоди, але як рівні з рівними...

Посол Дудикевич простував думку п. Короля, мов би існував язик великорусский. Такого язика нема, казав він, не було і не буде, — є тільки один русский язик, „созданий генієм всего русскаго народа“. Далі сказав він до Поляків, що вони резигнують з Велико-Польщі, а шукають еквіваленту в Червоній Русі, і тому не може бути згоди між нами, — але добрий геній Славянства виведе нас на широкий „путь“, щоби ми в згоді жили. Вкінці приступаючи до краевого бюджету згадав він про „краткосрочні займи“ з пропінатійного фонду та про нові „істочники“ доходів краєвих, та на сім скінчив свою промову. Вона зробила на всіх — комічне вражіння політичного кльовна. Навіть його протектор п. Ценьскі, презес Ради народової, ходив по салі соймовій з нотаткою в руці і зажурений розпитував ся: якою мовою говорив п. Дудикевич, бо він його не розумів.

Та один з наших товаришів закрив собі з п. презеса і відповів йому, що п. Дудикевич говорив такі неприличні речі, — що він встидаєсь повторити...

Іменем нашого Клубу соймового був я уповажнений промовляти в бюджетовій дебаті, щоби зясувати наше становище супроти Поляків і Руссофілів.

Нав'язуючи до справи краевого бюджету заявив я, що ми згодимо ся на санацію фінансів краєвих, але під одним і конечним услівем: соймової реформи виборчої, бо ми мусимо також домагати ся санації нашого білянсу національного, — а польська більшість була досі глуха на всі наші домагання рівноправности. Польська політика є на фальшивій дорозі — думаючи, що справа руська є питанням якоїсь групи, чи фракції, чи агітаторів, котрі вам все привиджують ся. Тут стоїть невдоволений нарід, що побіч вас живе і жити мусить, — нарід, що має в собі силу життя!..

Далі вказав я на обі розбіжні промови пп. Короля і Дудикевича та звернув ся проти останного кажучи: Нема приміру в історії світа, щоб нарід так великий як наш, і з так гарною та розвиненою мовою — покинув свою рідну мову і прийняв иншу, котрої не знає і мусить ся вчити, аби нею говорити. Таку операцію убиваючу наш нарід хоче перевести партія, котру репрезентує п. Дудикевич. Проти такого замаху на наше життя народне ми мусимо всякою форсою, всіми способами і без пардону боронити ся. Ми не можемо допустити до узнання народности, якої тут зовсім не було, до імпортування народности російської і ужиємо всіх сил, щоби квестія російська тут щезла. Ми маємо досить квестії польської і руської та не допустимо до сього, щоби третю квестію, російську тут імпортувано, аби затроювала гнилою отруєю наш народний організм. Проти всякого винародовлення будемо боронити ся на життя і смерть тай проти сього винародовлення, яке пропагує лідер тамтої партії п. Дудикевич, підіймемо боротьбу без пардону!

А тепер стане вам ясне і зрозуміле, чим є наше українство як забороло проти панросійства. Аби не допустити до політичного баламучення народу і загальної опії; аби не допустити до баламучення такими славянськими русскостями — себе і других, значимо наш характер малоруський, наш характер чисто руський назвою тої землі, де найбільше живе нашого народу, бо майже десять разів більше як тут, се є в Україні, і тому називаємо наш нарід українсько-русським. Не відрікаємось і ніколи не відречемось нашої України, яку любимо так щиро як ви Варшаву і Познань.

А тут, сей край під австрійською конституцією уважаємо за наш Піємонт в нашім розвою культурнім, національнім і економічним, та в сім лежить ясність і чистота ідеї наших змагань національних...

Реформа виборча в краю, реформа адміністрації і самоуправа обох народів замешкуючих сей край, — на засаді рівноправности, — отсе трильогія нашої політичної будучности...

Се було прояснення нашого становиска супроти Поляків і правительства.

Опісля промовив при краєвім бюджеті іще п. Макух іменем українсько-русської партії радикальної. Ми і Клюб, сказав він, до котрого належимо, репрезентуємо в сім Соймі партії, що одинокі борють ся за справедливу реформу виборчу для робучих мас народних. Ми хотіли спокійно перевести справу виборчої реформи, однак переконаємо ся, що ви не хочете з тою справою наперед поступити. А панування ваше, ваша автономія краєва завела широкі верстви селянства над пропасть крайньої нужди і голоду.. Ми боремо ся у Східній Галичині тільки зі шляхтою і її слугами урядниками, коли тим часом з польським людом живемо мирно як добрі сусіди. Ми нікого не викидаємо за Сян, але не можемо допустити до сього, щоби нас випирано з нашої землі. З другої сторони ми є противні угоді, бо досвід дотеперішних угод навчив

нас, що угоди виходили тільки на ослаблення нашого народу...

Вкінці за протестував він проти виемкового трактування радикальної партії зі сторони правительства... В дні 5. падолиста 1908. р. відрочено сесію галицького Сейму, та в справі сеймової реформи виборчої не прийшло до ніякого порозуміння...

Галицька соціяльна демократія зорганізувала депутацію з цілого краю до Львова, щоби в Сеймі і у намісника понаглити справу сеймової реформи виборчої. При сій нагоді наступила кривава демонстрація перед Сеймом, а польські верховоди відповіли, що їм не спішить ся...

По сій сесії сеймовій стало нам трохи лекше, бо „Русский Клуб“ розлупив ся і від разу засипав ся в Сеймі, а ми зі свого боку не зложили ніякої понижуючої заяви та видержали на своїм становищі непохитно і не допустили до ухвалення чого небудь шкідного для нашого народу. Се була переходова тактика оборонна, доки на підставі сеймової ординації виборчої не здобудемо сильнішого становища. Тут треба по правді признати, що намісник Бобжиньскі і маршалок краєвий граф Станіслав Бадені були з переконання противні Руссофілам та як люде за чесні, щоб робити такі комедії політичні, як імпортуванне російської нації до Галичини, щоби нас заразити. А з другого боку, наш народний організм був у сім часі вже національно свідомий і неприступний для таких експериментів політичних.

42. Заходи намісника Бобжиньского, 1908. р.

Намісник д-р Бобжиньскі зачав робити заходи, щоби галицьку адміністрацію спровадити на новий шлях: легальности, та в сім змаганню перепинювала його польська шляхта, бо хоча він був консерватистом, то всеж таки не мав за собою високого роду шляхоцького, щоб присмирити східно-галицьких верховодів. Проти його добрих намірів зачали виступати

також польські національні демократи, що готовилися стати спадкоємцями польської шляхти...

Отсе виявилось в дні 12. грудня 1908. р., в котрім всепольські студенти напали на намісника Бобжинського, як він виходив з університету у Львові та обкидали його гнилими яйцями, та відтак відбули самовільне віче і заявили ся проти оснoвування українських кафедр на львівськiм університеті. Та зараз по сім відбули ся всепольські демонстрації перед намісництвом і віділом краєвим у Львові. Ся політична подія виказала настрої польської суспільности супроти незначних уступок для наших культурних змагань. Приводом сих брутальних демонстрацій було вставленне до державного бюджету дотації на дві нові українські професури на львівськiм університеті. Се був наочний плід польського верховодства в Галичині... Звідсі, виступив знова конечний наслід: виділити наші кафедри в окремих університет.

43. Руська гімназія у Вижниці, 1908. р.

Тим часом зайшли інші події. Зокрема, правительство барона Бека виеднало призволенне цїсаря на заснуванне руської гімназії у Вижниці, на території Буковини та на межі Галичини, так щоб у переважній частині могли галицькі Українці користувати ся сею гімназією. Сей акт був політичним поличником для галицьких Поляків, що соймовим законом супротивним конституції не допускали до заснування українських гімназій, щоб здержувати культуру нашого народу.

Святочне отворенне нашої гімназії у Вижниці відбуло ся в неділю, 22. падолиста 1908. р. У сім святі взяли участь: духовенство, начальники громад (вірники, війти) з цілого повіту, учителі шкіл з повіту, Читальні і „Січи“ з прапорами та все населенне місточка Вижниці... А те все під кермою нашого старости д-ра Льва Єха, що веде святочний похід і під його батутію гремить похід: Ще не вмерла!

Я переніс ся думками на другий бік межі до нашої Галичини та порівнав: яка велика різниця! Там жандарми і поліцаї б'ють і стріляють нарід, а тут вони службу роблять і народови честь віддають; там староста за владою напасти шукає і зубами скрегоче, а тут він добродієм і провідником народу... Та на самім обході святочнім, малий школярик непорочними устами складає подяку послам парламентарним за те, що тут повстає святиня науки в рідній мові...

Я розпізнав там наші галицькі діти, що зайшли в сі нові хороми шукати науки, та я бачив, як на очах росте свобідна грудь легіня верховини під зорею науки в ріднім слові!..

44. Барон Бек уступає, приходять барон Бінерт.

Гімназія у Вишніці се останне слово барона Бека в нашій справі. Він як раз тоді предложив цісареві димісію свого кабінету. Політик „середньої лінії“ мусів уступити, бо німецько-словінські погроми в Країні та розбитте чеського Союму в Празі виказали заострення міжнародної ситуації в Австрії. Він уступив та на його місце покликав цісар барона Бінерта, що був міністром внутрішних справ, -- значить, система політична не змінилась.

Президент міністрів барон Бінерт представив в дні 26. падолиста 1908. р. нове урядниче міністерство Палаті послів. У своїй програмовій промові заявив він, що буде далі провадити діло поєднання народів, зачинаючи від окружних урядів в Чехах.

Та на привіт новому правительству счинилась кривава буча на віденським університеті з приводу демонстрацій італійських студентів за оснуванням італійського університету в Трієсті, так що віденський університет замкнено.

Се були виразні „монітори“ до правительства, що національну справу треба поладнати в цілій державі, і се підніс у своїй промові п. Романчук заявляючи, що ми не маємо довіря до правительства, бо національну квестію належить розв'язати в державі

для всіх народів, а не тільки в однім краю. В моїй промові при бюджетовій провізорії сказав я, що резерва правительства в справі наших домагань спонукує нас до резерви в справі жадань правительства і тому будемо придержувати ся політики вільної руки.

Визваний сими промовама президент міністрів барон Бінерт відповів нам, що радо буде попірати культурні і економічні інтереси руського народу...

Відтак прийшла перед парламентом важна подія відносно анексії Боснії і Герцеговини. Міністер закордонних справ барон Еренталь зажадав, щоби парламент дав уповаженне до анексії. Сю справу розважувано в парламенті з двох становищ: велико-державного і славянського. Велико-державне становище наказувало: помагати правительству, щоб остаточно прибільшити територію держави, а славянське становище диктував згляд на долю Сербів, що мали одержати конституційний лад. За сим останнім пішов наш Клуб парламентарний і постановив голосувати за анексією... Сим покінчив роботящий парламент рік 1908.

Та Народний Зїзд національно-демократичного сторонництва ухвалив заяву довіря нашим послам парламентарним і соймовим, як також Народному Комітетови, — полишаючи послам сторонництва вільну руку — в тактиці політичній.

На отсім Народнім Зїзді (25. грудня 1908. р.) виступав проф. Михайло Грушевський проти тогочасної політики наших послів, закидуючи їм, що вони не пішли дорогою принципіальною в парламенті, але зараз зачали торгувати ся з правительством, а сей торг приніс мало хісна. Акт 12. квітня 1908. р. — казав він — навів страхом Поляків, бо рука руська доторкнулась польського панування, а наша репрезентація не вихіснувала тогож акту. Далі заявив він, що наші послы не хочуть чути голосу критики і тому роблять помилки. Вкінці, сказав він, що належалоб гартувати духа, а не присипляти та громадянству дати більше свободи рухів і критики...

Рівночасно відбув ся зїзд радикальної партії (25-го і 26. грудня 1908. р.) в Тернополі, та осудив тактику українського соймового Клубу і візвав своїх послів до найострійшої опозиції.

Опісля відбув ся зїзд української соціально-демократичної партії у Львові. Сей зїзд за-явив довіре послам своєї партії.

Микола Ганкевич

В р. 1908. не було у нас масових народних рухів, з виємом відруку з 12. квітня 1908. р., а за те наша парламентарна репрезентація винесла наш нарід на ширшу арену політичну, з приводу соймових виборів, — та вкінці, від часу намісника Бобживьского змен-

шилась адміністраційна самоволя в Галичині. Ми зачали добиватись рівнорядного становища для українського народу в Австрії...

А найбільша частина нашої землі, російська Україна переживала в тім році період реакції, — та була позбавлена політичної репрезентації, щоб оперти ся обрусительному правительству „конституційному“. Але за те почуття національної єдності переходило кордоном, — бо ми вже стали народом — нацією.

45. Народна політика, 1909. р.

З початком р. 1909. поставили ми відкриту карту нашої народної політики. Ми сказали прилюдно, що в нашій народній праці не можемо обмежуватись до сього, що роблять наші послы та з заложеними руками вижидати здобутків. Польська праця може тільки охоронювати і облекшувати суспільне життя народу, а дійсні добутки може дати народови тільки його власна, органічна праця на всіх областях життя... Таке поставлення справи було спричинене тогочасними обставинами, що вимагали сильнішої праці органічної, щоби дати основу нашим політичним змаганням...

46. Закриття сесії Ради державної.

В дні 20. січня 1909. р. зібралась Рада державна під знаком полагоди чесько-німецького спору. Під напором закордонної політики внесло правительтво: предложення заснування правничого віділу з італійською мовою викладовою у Відні. З нашого боку поставили пп Дністрянський і Колесса внесок на оснування самостійного українського університету у Львові.

Та ціла внутрішня політика Австрії застрягла в чесько-німецькім спорі і чеська музика в Палаті послів допривела до сього, що найвищою постановою з 5. лютого 1909. р замкнено сесію Ради державної. Се була погроза для послів,

— що парламент може бути розв'язаний та передишка для президента міністрів барона Бінерта.

Наслідом анексійного акту могло прийти до війни між Австро-Угорщиною а Сербією, Чорногорію і Росією, — так що в сім часі важилось: війна чи мир? З сього приводу поширювались думки про потребу розв'язання парламенту. Але барон Бінерт рішив ся утворити дефінітивний кабінет, ніби парламентарний, — до котрого увійшли: д-р Лев Білінські як міністер скарбу; граф Карло Штірк як міністер просвіти; д-р Гохенбургер як міністер судівництва; д-р Вайскірхнер як міністер

Д-р Станислав Дністряньскій Д-р Олександр Колесса

торговлі, та Чехи: Врба як міністер залізниць і д-р Браф як міністер рільництва.

В сім часі прийшло було до боротьби між міністром польським Давидом Абрагамовичем а більшістю Кола Польського. Давид Абрагамович казав, що він не є міністром партії, а міністром краю з ласки і довіря цісаря. Після завзятого опору таки піддав ся Абрагамович більшості Кола Польського і уступив, а на його місце прийшов демократ: д-р Володислав Дулемба...

Се мав бути кабінет: національного наближення і суспільних реформ.

47. Славянський Союз, 1909. р.

Супроти сього уконституував ся в парламенті, в дні 17. лютого 1909. р.: Славянський Союз, до котрого приступили всі славянські Клуби крім Українців і Поляків. Сей союз був продовженням чи вислідом пропаганди неослявізму з боку Чехів і Словінців, та гороїжив ся супроти правительства барона Бінерта.

Опісля, Славянський Союз перетворив ся в Славянську Унію під проводом послів: д-ра Крамаржа, д-ра Шустершіца і Удржала.

48. Опозиція нашого Клубу парламентарного.

Анаш парламентарний Клуб постановив змінити свою тактику в напрямі рішучої і послідовної опозиції проти правительства, — уважаючи, що сього вимагає політичне положення нашого народу в краю. Та як зібралась Палата послів на нову сесію в дні 10. марта 1909. р., Український Клуб рішив: голосувати проти контингенту рекрутів та нічого не призволювати з якогось державного австрійського патріотизму.

Та през. міністрів барон Бінерт у своїй програмовій промові нового правительства сказав на закінченне, що булоб страшною глупотою підкопувати підвалини значіння і сили парламенту. Се був його політичний маневр, щоб приєднати Палату послів до ухвалення контингенту рекрутів — супроти грози війни, отже в інтересі закордонної політики Австро-Угорщини.

Під вражінням сеї промови розпочалась дебата в Палаті послів про контингент рекрутів. У сій дебаті промовив дня 15. марта 1909. р. наш радикальний посол д-р Трильовський та дуже завзято заатакував не тільки військову управу, але також поведенне австрійських жовнірів в часі окупації Боснії і Герцеговини, — і заявив, що доки Українців будуть як досі трактувати, доти українські послы не ухвалять ні одного сотика ні одного рекрута...

Се була проява нашої опозиційної тактики супроти правительства, але подана в такій формі, що проти нас викликала настрій в цілім майже парламенті. Міністер краювої оборони генерал Георгі зараз зірвав ся, щоби запротестувати проти таких висказів про австрійську армію, та звернув ся до нас і таке сказав: „Як би нині прийшло до війни, то руські полки покажуть вам, що вони не годять ся з вашими выводами, а сповнять свій обовязок так добре, як кождий инший нарід. Я думаю про Русинів ліпше, чим їх власні послы думають про них...“

Відтак наш Клуб парламентарний видав комунікат, в котрім заявив, що з висказами п. Трильовського відносно поведення австрійських жовнірів в часі окупації Боснії — не солідаризує ся. А п. Василько намагав ся у своїй промові затерти те непатріотичне вражінне промови п. Трильовського та між иншим сказав: „Щож одержали Русини за свою вірність і жертви? Їх повернено на ціну поєднання польської шляхти з австрійською державою“. Далі висказав він жаль, що між міністром краювої оборони а одним членом нашого Клубу дійшло до такого конфлікту, — але щож мають казати Русини, коли в краю уживають австрійських багнетів і куль проти їх батьків, братів і синів... А є велика часть руського народу, яка надієсь, що побачить свою будучність у сій державі...

Та наш Український Клуб в парламенті голосував проти рекрута, щоби демонстраційно і при всяких нагодах виказувати невдоволення з нашого політичного становища в державі. Отсе була тоді наша тактика...

Тимчасом міністер закордонних справ барон Еренталь щасливо полагодив справу анексії Боснії і Герцеговини та відвернув небезпеку війни і знова настав мир у закордонній політиці, але у внутрішній політиці виринула нова кріза, що проявилась атаками проти міністра скарбу д-ра Льва Біліньського. Міністер Біліньскі обиимаючи другим наворотом теку міністра скарбу ствердив, що в держав-

них касах нема запасів грошових на цілі воєнні і голосно говорив, що його попередник міністер Коритовскі прогайнував ті гроші на інші видатки. Колиж з початком р. 1909. заносило ся на війну з Сербією, а готівки в касах не було, — то міністер Білінські за порадою губернатора банку: *Volkreditanstalt*, — Таусіґа зотягнув без призволення парламента позичку біжучу: державними бонами. Отсе підхопив „Славянський Союз“, та щоби повалити правительство Бінерта поставив п. Крамарж: наглий внесок в справі суперечної з конституцією видачі (емісії) державних бонів.

Наслідом сього внеску було правительство барона Бінерта поважно захитане та по довгих дебатах найшла правительственна більшість такий вихід, що не узнала правно-політичного становища міністра Білінського відносно права емісії, але *ex post* признала так звану „*Indemnität*“, щоби ратувати правительство. Таким чином міждержавне положення за кордоном викликало в народнім парламента державний патріотизм. З другого боку треба признати, що тодішний парламент передчував небезпеку війни для австро-угорської монархії, бо усі партії висказали бажання удержання мира...

49. Наші справи організаційні, 1909. р.

А у нас в краю ішла своя робота.

На підставі міністерського рескрипту з 6. квітня 1909, ч. 5591, впроваджено в життя: Земельний Банк гіпотечний, спілку акційну у Львові, заходами оснудателів: д-ра Ярослава Кулачковського, д-ра Костя Левицького, д-ра Тадея Соловія і д-ра Стефана Федака.

На перших директорів сього банку покликано: д-ра Леся Кульчицького, Любомира Рожанського і о. Тита Войнаровського.

Заходами о. Йосифа Фолиса і товаришів заснудано товариство „Провидінне“ у Львові для поради і помочі людем, що мусять еміґрувати.

Щоби скріпити народні маси в долині розширено орган Краєвого Союзу ревізійного — „Економіст“ популярним додатком „Самопоміч“. Сей новий часопис мав популяризувати ідею економічного піднесення нашого народу через кооперацію. В сім ділі працювали пп. Сидір Кузик і Андрій Жук.

Д-р Лесь Кульчицький

Дня 20. мая 1909. р. відбув ся празник нашої „Зорі“ у Львові. Того дня скінчило ся перше чвертьстоліття існування нашої ремісничої і промислової громади, нашого товариства руських ремісників і промисловців „Зоря“ у Львові. В отсім часі „Зоря“ приєднала була вже значне число членів зі всіх партій та не була самостійна, бо за прикладом

її організувались наші ремісники і промисловці в краю. В дні ювілею пішов похід з прапором до „Народ-

Лобомир Рожанський

ного Дому“ у Львові, де у великій залі відбули ся святочні збори. Головою „Зорі“ був тоді Василь

Нагірний, що як голова передержав цілих перших двадцять і п'ять літ діяльності товариства, — секретарем був Юрій Сидорак.

Загальні Збори „Сільського Господаря“ з 10. червня 1909. р. ухвалили реорганізацію сього товариства на „Краєве Товариство „Сільський Господар“ у Львові в тім напрямі, щоб воно стало загально краєвим і обняло свою діяльність весь край. Отсю обнову і поширення діяльності перевів: д-р Євген Олесницький, та незвичайно заслужив ся в отсій справі.

В серці України — в Києві збирає ся українська громада поставити пам'ятник великому Шевченкові, та у нас українські народні товариства у Львові видають зазив до української людности в Галичині, щоб принесла свою жертву на сю ціль...

50. Друга розправа карна проти Мирослава Січинського, 1909. р.

В дні 15. квітня 1909. р. стає Мирослав Січинський знова перед трибуналом суддів присяглих у Львові. По переведених доказах потверджують судді присяглі одноголосно головне питання та поручають Мирослава Січинського ласці цісаря. Січинського знова засуджено на смерть. Наша суспільність домагаєсь від послів, щоби постарались про уласкавлення...

51. Про знесення міністерства для Галичини.

По великодних феріях прийшло на чергу нарад Палати послів нагле внесення п. д-ра Євгена Левицького і товаришів в справі знесення міністерства для Галичини, зглядно креовання двох національних міністерств для Галичини. Сей внесок був зложений з двох частей: знесення установи міністрів земляків, — що обстоював п. Олесницький виказуючи, що се противне конституції, — та поширення сеї установи, щоби побіч польського

представника покликувано також представника українського народу, — що обстоював п. д-р Євгеч Левицький, виказуючи, що на рішальчій місці треба виступити проти шкідливої діяльності Поляків.

През. міністрів барон Бінерт заявив ся проти нагlosti внесення і утверджував, що міністер для Галичини має дбати про інтереси обох народів у рівній мірі, та що згідним порозумінням обох народів найскорше будуть збережені інтереси руського народу. Відтак наші бесідники: Олесницький, Окуневський і Євген Левицький докладно схарактеризували роль міністрів для Галичини, що на кождім кроці старали ся спинювати розвиток нашого народу. Зокрема п. Окуневський покликав ся на мемоари міністра Земляковського, котрий відносно славянського конгресу з р. 1848. сказав: „Хто вірить чеській політиці, — мусить бути так само як Чехи, клеветником або дурнем“. Але се не зрушило чеських послів, бо за нашим внесенням голосували тільки соціяльні демократи. Отсе була також наочна ілюстрація неослявізму...

52. Буковинські послы виступають з нашого Клубу.

Ось такі відносини в парламентах спричинили, що в нашій Клубі парламентарній розпочалась боротьба між двома тактиками: послідовна і безглядна опозиція аж до успіху, за чим була українська суспільність в Галичині, та опортунізм принагідний, щоб добувати, хочби незначні користи для народу. За сею останною тактикою був п. Василько і його товариші буковинські та до них наближував ся наш голова п. Романчук, — але більшість нашого Клубу парламентарного була за послідовною опозицією. Колиж правительство барона Бінерта за потребувало голосів, щоби відперти наглий внесок „Славянської Унії“, поставлений п. Шустершицом і товаришами проти босанського банку земельного, що мав викупити кметів, — то п. Василько зажадав від нашого Клубу, щоби буковинським послам

дати вільну руку в сій справі. Більшість нашого Клубу обстоювала конечну потребу удержання солідарности української репрезентації в парламенті і не згодилась на домаганне п. Василька. Тоді п. Василько зі своїми буковинськими послами виступили з нашого Клубу, щоби ратувати правительство, бо така політика видалась їм корисніша для їх буковинських справ...

День 8 червня 1909. р. був позорищем тяжкого бою між правительственным бльоком польсько-німецьким а славянською унією. Словінський посол о. Крек сказав, що послы з Кола Польського є негідні називати ся імнем народу, що видав із себе Словацкого і Міцкевича¹⁰⁹). А наш п. Окуневський сказав, що се не є по християнськи ані демократично, коли віддаєсь босанське населенне малярсько-лихварському банкови на поталу, та Поляки кидають інших Славян і допускають ся зради славянства. Сим разом виступив також п. Крамарж проти Поляків і висказав, що політика, яку Поляки ведуть в Галичині не є славянська і тому вони мусять вислугувати ся кождому правительству... Внесенне п. Шустершица і товаришів в справі босанського банку земельного, -- по мериторичній дебаті перепало більшістю пяти голосів, котрими п. Василько вратував правительство барона Бінерта...

Наш Клуб парламентарний голосував за внесеннем, хоч не належав до славянської унії із звисних причин. Та Ширший Народний Комітет національно-демократичного сторонництва зібрав ся у Львові в дні 10. червня 1909. р. і висказав свій жаль з причини розпаду Клубу парламентарного через виступленне буковинських послів, та візвав партійних послів, щоби довели до сполуки всіх українських послів.

¹⁰⁹) О. д-р Крек був одним з найбільше інтелігентних Словінців; знав українську літературу, та відносив ся щиро і прихильно до наших змагань.

53. Наш внесок в справі язиковій.

Наступаючого дня, 11. червня 1909. р. узасаднював я в Палаті послів наш наглий внесок з зазивом до правительства, щоби видало відповідні зарядження для спинення нарушувань язикової рівноправности в галицьких судах. В сім узасадненню сказав я, що наш нарід мусить протестувати проти сього, щоби язикову справу управильнювати тільки в деяких краях і для кількох народів, бо полагодження національної справи в Галичині є важне і нагле. А поставленим внеском, сказав я, — даєсь нагоду правительству і Полякам, щоби створити в Галичині для українського народу, на одній області: можливий стан до витримання.

На кілька днів перед 11. червня 1909. р. говорив я з міністром судівництва д-ром Гохенбургером про наші домагання на області судівництва та він признав був мені, що сі домагання є законно і правно узасаднені, і що він заявить ся за моїм внеском. Колиж я поставив сей внесок в Палаті послів, міністер Гохенбургер зголосив ся до слова і сказав, що в галицьких судах є під зглядом язиковим все в порядку, та що моєю тенденцією є перепачкувати тут се, що не є законно оправдане... Отсей брак почуття справедливости і особистої характерности з боку міністра Гохенбургера не мало нас здивував і викликав обурення в Палаті, а п. Василько спазматично до міністра підчас його промови кричав: „Я вам заплачу! Так говорить член правительства, котре ми виратували! Туман!..“

До мого внеску промовляли іще наші послі: Дністрянський, Трильовський і Вітик, виказуючи невдяку правительства, — бо як раз тому кілька днів пять буковинських українських послів уратовало те правительство при внеску п. Шустершица. Остаточно приняла Палата послів той внесок звичайною більшістю голосів, бо сим разом голосувала за нами також Славянська Унія, і внесок приділено до комісії...

Отся дебата виказала, що Поляки є в союзі з Німцями, та що п. Василько ратував правительству, а воно його обмануло... В наслідок непорозумінь, які повстали ізза тої бесіди міністра судівництва між ним а нашими послами вдав ся през. міністрів барон Бінерт, щоби, як він казав, залагодити „нетакт“ Гохенбургера, та наслідом тих переговорів видав міністер Гохенбургер розпорядок до Президії вищого суду краюго у Львові з пригадкою обов'язуючих постанов відносно уживання руської мови в судівництві

Наші домагання відносно перепинення дальшого нарушування язикових приписів галицькими судами були ось які:

1. щоби для Східної Галичини іменовано тільки таких урядовців, що знають українську мову в слові і письмі;

2. щоби на підставі розпорядку міністерства судівництва з 9. липня 1860, ч. 10340, українські сторони могли свобідно уживати свої мови при всіх судових розправах, та щоби протоколи списувано і вироки видавано в їх мові;

3 щоби поучело державні прокураторії у Східній Галичині, що вони мають виготовлювати акти обжалування в матерній мові обжалуваних та в сій мові ставити внесення на головних розправах; —

4. щоби на території східно-галицькій устійнено обов'язуючу постанову, що всі розправи судові з українськими сторонами мають вестися в мові українській, —

5. та щоби те примінювано також в поступованню неспорів.

54. Державний бюджет, 1909. р.

По залагодженню наглих внесків приступила Палата послів до другого читання державного бюджету, в дні 16 червня 1909. р. Тут промовляв наш голова п. Романчук. Він сказав, що австро-угорська політика спирає ся на Мадярах, Німцях і По-

ляках, а прочі народи упосліджено і тим способом монархія не сповнює своєї місії: бути опікункою слабших народів в середній Європі, та австрійська невдячність супроти народів перейшла вже в приповідку... А президент міністрів барон Бінерт відповів на се, що правительство відносить ся з повною симпатією до культурних і економічних стремлень руського народу та готове завсігди і старанно по-пирати сі стремління. Та наші послы: д-р Лагодинський, д-р Кость Левицький, д-р Колесса і д-р Евген Левицький виказували, що научені гірким досвідом не мають причини вірити обітницям австрійських міністрів, та що президент міністрів у своїй заяві забув мабуть про наші політичні домагання.

Натомісць п. Василько при кінці бюджетової дебати заявив: „Ми, буковинські Русини, ждемо іше з уваги на наше становище, — але коли нашим галицьким братам не буде ліпше як досі, то знова станемо по їх боці і будемо бороти ся разом з ними аж до хвилі, яка принесе нам спасення або смерть!“

Се була заповідь, що буковинські послы повернуть до тактики опозиційної разом з нами, та що вони поки що йдуть иншою дорогою до тої самої ціли.

55. Друга касаційна розправа проти Мирослава Січинського.

В дні 21. червня 1909. р. відбулась друга касаційна розправа проти Мирослава Січинського, та найвисший трибунал відкинув зажалення неважності і доля молодого Січинського зависла від волі монарха. Наша суспільність домагалась від нас послів, щоби підняти всякі заходи для уласкавлення Січинського, а поцри те не покидати опозиції супроти правительства. В сім положенню ми звернулись з просьбою до президента міністрів барона Бінерта про його посередництво до цісаря за помилуванням Січинського. Барон Бінерт не відмовив нашій просьбі і зараз пішов до цісаря та приніс нам від-

повідь. Цісар мав йому відповісти, що як тільки дізнав ся про сей страшний морд — постановив дарувати житте сьому молодому чоловікови, — але вказуючи на акти судові, сказав цісар, чому інстанції судові не зробили представлення на часову кару вязниці?.. В дні 13. липня 1909. р. помилував цісар Мирослава Січинського, замінюючи йому кару смерти на двацять літ вязниці...

56. Замкнення сесії Ради державної, 1909. р.

В літній сесії парламента хотіло правительство барона Бінерта перепровадити в Палаті послів справу торговельно-політичних договорів з сусідніми державами, але її перегородили обструкційні наглі внески: Чехів, Словінців і Українців, так що польсько-німецька більшість не могла рушити ся. При сій нагоді піднесли Чехи домагання чеського університету на Моравії; Словінці правничого факультету в Любляні; Італійці правничого факультету в Трієсті, та з нашого боку обстоювано оснування українського університету у Львові. Але польсько-німецька коаліція, що мала ратувати правительство барона Бінерта, подиктувала баронові Бінертові конечну умову, що правительство не буде давати односторонних уступок в національних справах. Та без заплати не хотіла попустити опозиція і тому дня 11. липня 1909. р. замкнено сесію Ради державної.

57. Наближення до Славянської Унії і інші справи.

Тоді наступило формальне наближення нашого Клубу парламентарного до Славянської Унії. Тодішній провідник Славянської Унії п. Удржаль висловив прилюдно велику радість, що українські послы хочуть приступити до унії, щоби кооперувати з сим союзом. Наші услівя кооперації зі Славянською Унією були:

- 1) унія не вступить до парламентарної більшості, як би наш клуб мав лишити ся поза комбінацією;
- 2) ми даємо унії нашу тактичну солідарність;
- 3) жадаємо підпирання наших домагань: національних, культурних і економічних.

В дні 10. липня 1909. р. наступило кооперативне наближення нашого парламентарного представництва до Славянської Унії (Slovanska Jednota) на сих умовах:

„1. Славянська Унія зобов'язуєть ся при творенню парламентарної більшості не вступати до неї, як би Руський Клуб не був в комбінації.

2. Руський Клуб зобов'язуєть ся: попірати Славянську Унію у боротьбі проти ворожого систему правительства, та не входить в ніякі звязки, що булиб вимірені проти Славянської Унії.

3. Славянська Унія і Руський Клуб зобов'язують ся посполу обстоювати всі національні, культурні і господарські домагання.

4. При всіх переговорах з правительством і иншими партіями має брати участь також заступник Руського Клубу.

5. Обі сторони переговорюють через делегованих парламентарів“.

Та до повного порозуміння зі Славянською Унією не дійшло, бо Чехи закинули нам, що ми жадаємо упривілеєного становища, а вони можуть згодити ся тільки на рівне членство в Славянській Унії. Се значить, що Чехи дуже радо хотіли нас мати в союзі, але чеська більшість мала вирішувати про нас і наші справи...¹¹⁰⁾

¹¹⁰⁾ Замітна була сирава розговорної мови в Славянській Унії. Чехи предклали, щоби приймати російську мову до порозуміння між Славянами, значить як мову порозуміння між ними. Але до сього не дійшло та фактично остала німецька мова загально зрозумілою мовою Славян. В першій статуті Унії було постановлено: „Die im Český Svaz und Slavischen Centrum vertretenen Parteien haben sich zu gemeinsamem taktischen Vorgehen verbunden und sich über die durch diese Gemeinsamkeit zu erreichenden Ziele geeinigt“.

Підчас літних ферій зібрався у Львові: зїзд української академічної молоді (11 — 14. липня 1909.), на котрім перший раз явилися також представники українського студентства з Росії. До президії зїзду вибрано: Миколу Залізняка, Романа Домбчевського, д-ра Степана Барана, Олену Охримовичівну, Евгена Маєра і Миколу Чайківського. Сей зїзд займався головню справами: організації студентства і українського університету у Львові...

„Галицко-русское благотворительное общество“ в Петербурзі кинуло значнішу квоту пособій на пропаганду між „русофільський народ“ та чорносотенні шершені зачали в судорогах подвизати ся. Наслідом їх божевілля був такий зайшов факт, що в селі Боянці, жовківського повіту, де був парохом Руссофіл о. Крушинський, вїйт в присутности пароха і двох жандармів арештував дівчину Параню Жидик за се, що вона ширить Україну і робить бунт...

В тім часі вирішив найвищий трибунал судовий у Відні справу власности Народного Дому у Львові і призволив на ітабуляцію права власности відносних реальностей на річ фундації русько-народного інституту „Народний Дім“ у Львові.

В дні 6. вересня 1909. р. зібралась була у Львові: загальна репрезентація галицьких Русинів, зложена з членів обох наших клубів: парламентарного і соймового, наших членів Палати панів і соймових вірилістів, щоби спільно обдумати політичне положення нашого народу.

58. Сойм галицький і наша обструкція, 1909. р.

Під знаком соймової реформи виборчої скликано галицький сойм на 16. вересня 1909. р. Та замість сього відбулась отся сесія соймова під знаком обструкції українських послів з приводу легковаження і нехтування прав нашого народу — зі сторони польської більшости соймової.

Ся обструкція почалась вже на першім засіданню Сойму заявою голови нашого соймового клубу п.

Олесницького і домаганням, щоби з порядку на рад усунути всі пропозиції, що не є виладжені і роздані в українській, а тільки в польській мові. Отсе внесення відкинула польська більшість Сейму, але ми відтак один за другим і точка за точкою ставили і мотивували внесення на усунення відносних сарав з денного порядку — аж маршалок замкнув засідання¹¹¹⁾.

По такім привітанню Сейму як викладника ворожого становища польської політики супроти нашого народу пішла українська обструкція далі. В дні 13. вересня 1909. р. поставив п. Олесницький наглий внесок, щоби візвати Раду шкільну краю до негайного пропозиції звіту в справі заснування нових шкіл середніх з руською мовою викладовою. Сей внесок приймив Сейм одностайно, в сподіванню, що нас сим заспокоїть.

Зараз по п. Олесницьким поставив я наглий внесок, щоби комісія реформи виборчої в означенім речинці пропозиції звіту з проєктом сеймової реформи виборчої. Та сього внеску не хотіла вже ухвалити польська більшість сеймова, викручуючись сим, що таку важну справу треба докладно розважити. І так через чотири перші засідання галицький Сейм мав вигляд українського тіла законодавчого, бо нечисленна репрезентація українська безнастанно промовляла в обороні прав рідного народу¹¹²⁾.

Та в дні 22. вересня 1909. р. запросив президент сеймового Кола Польського п. Гломбінські президію нашого клубу сеймового на спільну нараду клубових голів, — та на сій нараді упрощено нас, щоби ми пропозиції свої домагання відносно найближчих справ, які стоять на черзі сеймових роз-

¹¹¹⁾ В часі тої обструкції був мункачівський єпископ Юлії Фирцак в товаристві митрополита Шентицького на сеймовій галерії. Від довгих літ була се перша гостина угро-руського єпископа в Галичині.

¹¹²⁾ Руссофілський Клуб сеймовий не брав участі в нашій обструкції, а полагав свої порахунки з п. Дудикевичем, котрого скинено з головства клубу вибираючи головою п. Короля. Відтак виключено п. Дудикевича з клубу за його „звёлки“.

прав, — аби сі справи мирно залагодити. Наш клуб соймовий нараджував ся над сею справою, але свою обструкцію в Соймі провадив далі і безпроривно, так що всі українські соймові послы і на кождім засіданню Сойму зголошували ся до слова і промовляли. Між иншими, п. Макух поставив був внесок про усуненне утравізму з учительських семінарій; я підніс справу членів надзірної ради Банку краєвого; п. Макух поставив знова внесок в справі переслідування сезонних робітників, та я поставив внесок, щоби отворити дебату над відповідями комісаря правительства, і так йшло далі¹¹³⁾.

Аж в дні 29. вересня 1909. р подали українські соймові послы до відома президії соймового Кола Польського свої домагання:

1. розділ Ради шкільної краєвої на дві автономні секції: руську і польську;

2. управиленне справи викладової мови в народних школах, щоб нею була мова більшости в громаді, а школа для меншости, як в громаді є 80 дітей, що причисляють ся до меншости, та наука другого язика краєвого має бути надобовязкова;

3. зладженне катастру шкіл народних — на підставі викладової мови і числа кляс;

4. обсада інспекторів краєвих і окружних кандидатами польської і руської народности у відношенню числа шкіл;

5. допущенне семінарій учительських з руською мовою викладовою;

6. ухваленне руських гімназій: в Бережанах, Стрию, Самборі, Яворові і Рогатині, — та зміна закону краєвого з 22. червня 1867, по думці нашого внеску;

7. відносно соймової реформи виборчої: 40% мандатів, — причім мають бути заступлені наші меншости на заході і по містах;

8. ухиленне проекту утравістичних шкіл середних;

¹¹³⁾ З одної відповіді комісаря правительства виявило ся, що староство в Сокалі наложило на о. Мартиновича 100 корон кари за надпрограмове відпівання пісні „Ще не вмерла Україна“ — на концерті в честь Шевченка.

9. дотації з краєвого фонду на цілі: просвіти, культури і господарства мають бути розділювані між Русинів і Поляків на підставі ключа 38:62 (= пересіч: нашого населення 43% і оплачуваних нами безпосередних податків 33%).

На сі домагання не одержали ми від президії Польського Кола соймового ніякої обов'язуючої відповіді, з чого виказалось, що польська сторона хотіла тільки зацитькати нашу обструкцію, а ми передвиджуючи се — вели далі і безпроривно нашу технічну обструкцію...

Зокрема, при дебаті над справою санації краєвих фінансів заявив я іменем соймового клубу, що поки ми в Соймі не можемо найти нашого права, доти не маємо найменшого інтересу дбати про санування галицьких фінансів. Та при справі перманентної комісії для соймової реформи виборчої сказав п. Олесницький, що ми не маємо довіря й до перманентної комісії, бо мали час навчити ся про щирість соймової більшості, але проте не допустимо, щоби новим законом виборчим скривджено наш нарід. Від вирішення сеї справи залежуть відносини обох народів в краю, говорив п. Олесницький, — та на праці комісії глядить не тільки Львів і Краків, але також Київ і Варшава...

Несподівано в дні 16. жовтня 1909. р. оголосив намісник д-р Бобжиньскі, що відрочує соймову сесію, а маршалок граф Станіслав Бадені висловив жаль, що Сойм перериває свою діяльність — не ухваливши краєвого бюджету...

Українські соймові послі підняли боротьбу і вдержали її по своїм силам до кінця, щоби всякими способами перепинювати шкідні постанови польської більшості та на зверх задокументувати, що їх народи вже за багато польського панування...

59. Рада державна на мертвій точці, 1909. р.

На 20. жовтня 1909. р. скликано парламент та правительство барона Бінерта безнастанно перегово-

ривало з Німцями, Поляками і Чехами, щоби нова сесія приступила до успішної діяльності, значить до залагодження державних конечностей. Але тим часом виступила криза в самім правительстві, бо чеські міністри: Браф і Жачек подали ся до димісії. Причиною сеї димісії було те, що Рада міністрів рішила більшістю голосів: предложити до цсарської сакції язикові закони чотирьох німецьких соймів, де німецька більшість не узгляднила домагань чеських меншостей.

Наш Український Клуб парламентарний постановив не змінювати свого опозиційного становища супроти правительства, та домагати ся реорганізації держави на засаді автономії національних територій...

Та парламент перевів наради над наглим внеском в справі дорожнечі засобів поживи, — і станув на мертвій точці.

Тоді зібрав ся був у Львові: Ширший Народний Комітет національно-демократичного стороництва (1. падолиста 1909. р.) та ухвалив сі резолюції:

1. узнаєть технічно-обструкційну тактику українського соймового Клубу як вказану і доцільну;

2. взиваєть послів парламентарних і соймових, щоби видержали в сій тактиці доки не буде змінена ворожа нашим домаганням система правительства;

3. але проте не одобрюєть виступу п. Вячеслава Будзиновського в Палаті послів, в дні 29. жовтня 1909. р. з погрозою палення лісів камеральних, бо се не відповідає ані програмі стороництва ані культурним і етичним почуванням нашого народу...

Палата послів зібралась аж в дні 24. падолиста 1909. р. коли Славянська Унія постановила не розбивати парламенту, та на чергу нарад прийшли три наглі внесення: п. Крамаржа про охорону національних меншостей, моє внесення в справі законного управильнення національної квестії в цілій державі, і Евгена Левицького про обезпечення прав національної меншости. Отся дебата закінчилась компромісовою резолюцією і вибором

комісії з 52. членів, -- щоби розглянула справу і предложила вказані внески. Се мав бути завязок національного компромісу в Австрії, але до правдивого порозуміння народів Австрії не дійшло...

60. Іще одна конференція в Славянській Унії, 1909. р.

В дні 25. падолиста 1909. р. відбула президія нашого парламентарного Клубу у Відні конференцію з провідниками Славянської Унії, та дійшла з ними до висліду, щоби на разі увійти в приязні зносини, а опісля по проясненню політичних відносин перевести дальші переговори з провідниками Славянської Унії до устійнення сполуки на підставі позитивної програми і спільної діяльності.

Польське Коло було занепокоїлось коференціями Славянської Унії, бо вже здавало ся, що всі славянські послы з виємом польських приступлять до унії, а тоді Поляки булиб мусіли або доскочити до Славянської Унії на менше корисних умовах або лучити ся з Німцями проти Славянської Унії, що для них не було по дорозі. Тому презес Польського Кола п. Гломбінські написав був лист до п. Юліяна Романчука, в котрім заявив свою готовість порозуміти ся з нами, щоби пояснити ситуацію. Але ми не потребували сього пояснення і з Поляками тоді не зійшли ся...

61. Бюджетова провізорія.

По наглих внесеннях прийшло на чергу перше читання бюджетової провізорії. В сій дебаті заявив п. Шустершиц, що Славянська Унія залишила обструкцію, але побороє правительство, котрого систему уважає за шкідну. Та всі знали в парламенті, що Славянська Унія погодилась з бароном Бінертом за ціну реконструкції міністерства, при котрій Поляки, Чехи і Словінці мали одержати відповідні ресорти. При сій угоді нас зігноровано та ми

причаївшись ждали моменту, щоби відвдячитись трійці спасителів Австрії: Гломбінському, Крамаржеви і Шустершціови...

При кінці бюджетової дебати промовляв п. Василько виразно за бюджетом, на доказ, — як казав, що коли Русинам дасть ся те, що їм належить ся, то вони зуміють державі віддати те, що її належить ся. Впрочім його промова виказувала погубну роботу руссофільської партії, — при чім п. Марків намагав ся оправдувати поступованнє своєї партії, але пп. Діаманд і Старух влучно парували, так що Василько вийшов побідником. Відтак слідували іще наші фактичні простування, так що бюджетова дебата закінчила ся аж вечером дня 11. грудня 1909. р. і тоді хотіла правительственна більшість зараз розпочати перше читаннє трактатів торговельних, щоб ніхто не перепинив опісля сеї справи — наглими внесками.

62. Наш наглий внесок в справі розділу галицької Ради шкільної, 1909. р.

В тім моменті, заки віцепрезидент Штайнвендер проголосив перше читаннє торговельних трактатів, подали ми наглий внесок п. Колесси і товаришів в справі розділу Галицької Ради шкільної краювої, та сим заскочив наш Клюб пляни більшости правительственної і льяоальної Славянської Унії. Посол Колесса прийшов до голосу, та в Палаті настала метушня, бо інші послы не знали і не сподівались, що таке стане ся. Загонистий віцепрезидент Штайнвендер став грозити п. Колесси, що відбере йому голос, як не буде говорити тільки про наглість внеску. Тоді п. Колесса зачав говорити по українськи, а віцепрезидент Штайнвендер хотів на своїм поставити і зажадав від п. Колесси, щоби дав слово чести, що говорить тільки про наглість внеску, бо він (віцепрезидент) не розуміє української мови. Сей поступок нерозважного віцепрезидента викликав протести чеських радикалів і Словінців, котрі загрозили своєю

обструкцією, як президія Палати не перестане тероризувати українських послів.

Наслідом цього став віцепрезидент Штайнвендер лагідніший і п. Колесса говорив далі, а послы з привительственной більшости удали ся тим часом в переговори з президією нашого Клубу. Президію Клубу заступав я з товаришем Окуневським, бо наш голова п. Романчук виїхав був на кілька днів до недужої жінки до Львова. За посередництвом німецького посла д-ра Сільвестра зобов'язав ся през. міністрів барон Бінерт негайно увійти в переговори з нами і до часу полагодження наших домагань мала бути відложена дебата над справою торговельних договорів...

Відтак скінчив п. Колесса свою промову, та по нім заявив ся соціяльний демократ п. Зайц проти наглости нашого внеску, уважаючи справу отворення границь для ввозу худоби більше наглою. При кінці сеї дебати промовив іще п. Окуневський та виказав, що наші внески є конечною обороною народу супроти польського верховодства, а до соціяльних демократів сказав: „Ви хочете для себе мати дешеве мясо, але що руський хлон через те буде бідувати до загину, цього не хочете знати..“

63. Знаменитий день 11. грудня 1909. р.

День 11. грудня 1909. р. був для нас знаменитий, бо торговельні договори з Румунією і Балканськими державами мали принести користи промисловцям і робітникам в Австрії, а некористи хліборобам через отворенне границь для ввозу худоби, та як відшкодованне за се мала держава виплачувати по шість мільонів корон річно на ціли попирання годівлі і позбування худоби. Сі підмоги булиби пропали в руках краєвих властей без користи для нашого хліборобського населення. Тому ми поставили як наше домаганне, щоби квота звідсі припадаюча на підставі скількості товару наших українських хліборобів в Галичині була виплачувана нам безпосередно до рук

нашої господарської організації („Сільський Господар“), та зовсім окремо від польської квоти і без всякого співділення краєвих властей.

Президент міністрів барон Бінерт узяв наше жаданне як зовсім оправдане, — хоча презес Кола Польського п. Гломбінські противив ся, але тут не годен був подати аргументу стійного, бо того самого зажадали послы німецькі, чеські і словінські для своїх господарських організацій... Сим нашим національно-економічним домаганням в обороні українського хлібороба доконали ми перелому — першого, щоб висвободити ся зпід польської влади.

64. За обструкцією — нова обструкція, 1909. р.

Та українська обструкція мала свою приману, бо ледви наші переговори скінчили ся, в дні 15. грудня 1909. р. виступила на арену парламента обструкція Славянської Унії, щоби повалити правительство Бінерта. Розпочали її чеські аграристи наглим внесенням п. Котляржа в справі чеської школи ветеринарії в Празі. Посол Котлярж говорив без перестанку тринадцять годин. Тоді правительственні партії разом з соціальними демократами постановили зломити сю обструкцію: перманентним засіданням, що тривало без перерви цілими днями і ночами аж до 18. грудня 1909. р. Славянська Унія загналась за далеко та замість вдарити Бінерта поцілила в парламент і не могла найти виходу. Наш Клуб парламентарний стояв на боці і не брав участі ані в обструкції Славянської Унії ані в ломанню сеї обструкції.

65. Заострення регуляміну Палати послів.

В дні 18. грудня 1909. р. взяли чеські аграристи свої наглі внески назад — в користь наглого внеску п. Крека і товаришів про заострення регуляміну Палати послів. Неімовірність сталась докопаним фактом. Словінський посол, щоб ратувати

обструкцію Славянської Унії приніс парламентарно забороло проти обструкції, — по чім парламент вернув до нормальної праці. Се мав бути вихід зі скрутної ситуації, без побідників і без побіджених. Та наш Український Клуб мусів за протестувати проти такого поставлення справи, що віднімає нам свободу ділання в парламенті, бо ми не надуживали постанов давного регуляміну а тільки в остаточних разах нашими наглими внесеннями вказували на недомагання народу.

66. Торговельні договори і закінченне 1909. р.

Відтак прийшов на чергу нарад Палати послів закон про торговельні договори та в господарській комісії правительство здійснило свою умову, заключену з нашою репрезентацією...

Скорим темпом пішло також друге читанне бюджетової провізорії, при котрім ми застерігли ся проти польського „veto“ в наших справах¹¹⁴). А на закінченне року 1909. ухвалила Палата послів побільшити число своїх віцепрезидентів з пяти на сімох, щоби й наш нарід мав свого представника в президії парламенту.

Наша суспільність в краю розвела була акцію за впровадженням залізничних карт їзди з українським текстом та директор державних залізниць п. Рибіцкі продумав „триязычні“ карти залізничні (німецько-польсько-українські).

В р. 1909. відбула ся: українська вистава хліборобська в Стрию. Се був перший прилюдний виступ нашої народної продукції, заініційований

¹¹⁴) Демократизація Кола Польського понижила значінне сеї установи, бо там запанувала внутрішня боротьба між національними демократами (всепольяками) а консерватистами, наслідом чого консерватисти мусіли собі купувати людовців, що тоді були під проводом п. Стапінського. Міністер Білінські признає у своїх Споминах на стор. 181 — 182, що на жаданне п. Стапінського виплатив в р. 1909. з австрійських запасів касових суму 3. міліони корон на санацію Банку парцеляційного і Банку людового у Львові,

п. д-ром Євгеном Олесницьким, та виконаний директорами: о. Остапом Нижанковським і Денисом Сембратовичем. За нагоди сеї вистави уладжено в Стрию, в дні 21. вересня 1909. р. нараду в справі скликання національного кооперативного конгресу, — за ініціативою п. Андрія Ільченка Жука.

З кінцем р. 1909. відбули ся основательські загальні збори товариства „Український Студентський Союз“ у Львові, — центральної організації української молоді висших шкіл в Австрії. В проводі своєї організації були діяльні: Володимир Левицький, студент прав, Лев Марків, студент філософії і Осип Навроцький, студент прав. Та з початком р 1910. зачав виходити раз в місяць орган „Українського Студентського Союзу“: „Молода Україна“ під редакцією Мирона Вітошинського у Львові.

67. Соїм галицький з початком 1910. р.

Українські послы соймові по раз перший приступили були в р. 1909. до опозиції обструкційної, наслідом чого галицький Соїм не дійшов до ухвалення краевого бюджету. До сього кроку присилувала наших послів політика польська в краю і державі, що намагала ся убити розвій нашого народу в Галичині. Треба було отже прилюдно відкрити карту фальшивої політики польської супроти нашого народу, та ствердити, що українське питання в Галичині не є полагоджене і не може бути полагоджене в галицькім Соїмі.

Тої самої тактики придержував ся наш соймовий Клуб, коли скликано галицький Соїм на 11. січня 1910. р., головно для ухвалення краевого бюджету. В р. 1910. не брав участі в працях нашого Клубу соймового один з найдіяльніших наших провідників п. д-р Євген Олесницький, котрий задля своєї недуги зложив мандат соймовий, а на його місце відтак увійшов до Соїму п. д-р Євген Петрушевич, та я мусів обняти провід соймового Клубу.

Перші перестріли нашої обструкції наступили зараз на першій засіданню Сойму та опісля обструкція що раз то більше заострювалась. Маршалок граф Станіслав Бадені побачив, що тут не жарти, і негайно дня 12. січня 1910. р. поставив бюджетову дебату на черзі нарад соймових.

В бюджетовій дебаті, промовляв я проти крайового бюджету, виказуючи при кожній позиції бюджетове покривдження нашого народу; нельояльне поступованне Поляків при нагоді розділу рільничих підмог, та шкідну тенденцію крайової адміністрації, що завсе намагаєсь панувати і поневолювати наш нарід. При сім предметі упали в Соймі вискази, що ми не маємо цісарського намісника, а тільки польського намісника!..

Намісник д-р Бобжиньскі запровадив був інспекційні округи для контролі ділання крайових урядів, але польські старости робили все по давньому. Посол Макух представив у своїй промові самоволю галицької адміністрації і соціально-політичне положенне нашого народу під терором такої адміністрації. Відтак пп. Захар Скварко і Тимотей Старух безпощадно ілюстрували безправства адміністрації крайової... У сій дебаті виступили також провідники двох руссофільських клубів: пп. Король і Дудкевич та виволікли перед Сойм особисті скандали розколеної партії... В тій горячій дебаті промовляв кілька разів намісник д-р Бобжиньскі та прикро оборонював ся проти підношених закидів, при чім виразно виступив проти російської пропаганди в краю.

Наша обструкція параліжувала діяльність польської більшости соймової: виголошуваннем довгих і частих промов при всякій нагоді, так що поза крайовим бюджетом не могли Поляки перефорсувати проекту Ради культури крайової, що мав припечатати господарський супремат Поляків над нашим народом. Ми поставили тут конечне услівє утворення двох секцій: української і польської та признання нашої рільничої організації, якою є наше крайове товариство го-

сподарське „Сільський Господар“. Замість приступити до ухвалення соймової реформи виборчої хотіла польська соймова більшість іще впровадити установу: другого віце-маршала соймового, щоби легше було побороти нашу обструкцію. Наші послы запротестували проти сього і вийшли з салі нарад перед голосуванням, наслідом чого не було кваліфікованого комплету до тої ухвали...

Ось як дотягнули ми до ночі 19. лютого 1910. р., — коли намісник замкнув галицький Сойм. Та Народний Комітет, головна управа національно-демократичного сторонництва, прийняв одностайну резолюцію, в котрій одобрив рішучу і послідовну обструкційну тактику солідарного українського соймового Клубу, що не допустив до вирішення ворожих нашому народови предложень польської більшости соймової.

68. Перша нарада всіх наших парламентаристів, 1910. р.

В нашім політичнім проводі відчувалось потребу ідейної сполуки всіх наших українських чинників парламентарних. Приводом до сього було наше положення політичне в краю і державі, яке визначувалось замахами польської політики супроти нашого народу; підсичуванням руссофільства в краю і зза кордону та невиразним становищем австрійського правительства супроти нас. Звідсі являлась konieczність сполучувати наші сили до успішнішого відпору супротивностей.

Висловом тої думки була перша нарада австрійських парламентаристів Русинів, що відбула ся у Львові дня 2. лютого 1910. р., на запрошення голови українського парламентарного Клубу п. Юліяна Романчука. Тут явило ся ціле наше національне законодагне заступництво, зложене з українських послів галицьких і буковинських: соймових і парламентарних, наших членів Палати панів і соймових вірилістів.

Зокрема, на сі наради наших парламентаристів прибули:

а) члени Палати панів і вірилісти: д-р Іван Горбачевський, єпископ Чехович, митрополит Шептицький і єпископ Хомишин;

б) члени парламентарного Клубу: Вячеслав Будзиновський, д-р Лев Бачинський, о. Тит Войнаровський, д-р Ст. Дністрянський, д-р Микла

Д-р Стефан Смаль-Стоцький

Лагодинський, д-р Євген Левицький, д-р Кость Левицький, д-р Теофіль Окуневський, о. Стефан Онишкевич, Мих. Петрицький, д-р Євген Петрушевич, Юліян Романчук, Тимотей Старух, д-р Данило Стахура, о. Йосиф Фолис і Григорій Цеглинський;

в) члени галицького Клубу соймого: Лазар Винничук, Павло Думка, Іван Кивелюк, д-р Іван Макух, Іван Сандуляк, Михайло Седомора і Антін Старух;

г) буковинські парламентарні і соймові послі: Николай Василько, Филимон Калитовський, Артур Маляк, Теодор Левицький, Єротей Пігуляк і д-р Стефан Смаль-Стоцький. Провідником наради був митрополит о. Андрей Шептицький.

Вислідом сеї наради парламентарної репрезентації був програмовий маніфест (заява), що підніс наше змагання до автономії територіяльно-національної для Східної Галичини і Північної Буковини, та вже тепер повної самоуправи руського народу Галичини і Буковини, як також поділу всіх властей адміністраційних в обох краях; потребу побороювання панросійської пропаганди; справу участі в правительстві та забезпечення мира у відношенню до заграничних держав. На сій нараді виявилось бажання, щоби до акції в загальних справах народних приєднувати також українських послів соціально-демократичних для оборони загрожених інтересів українського народу.

Звідсі вийшло, що в австрійській Палаті панів промовив по раз перший іменем Українців: митрополит о. Андрей Шептицький; що організація соціально-демократичного сторонництва попірала наші домагання в справі реформи виборчої до галицького Сойму, як також в справі університетській...

69. Наш віцепрезидент Палати послів, 1910. р.

По закінченню соймових сесій зібрався парламент дня 22. лютого 1910. р. Наш Клуб парламентарний висловив своє признание українським соймовим товаришам за їх становище в галицькім Соймі, зокрема за те, що вони оборонили узискані у Відні добутки в справі розділу годівельних фондів, — та постановив не змінити своєї опозиційної тактики супроти павигельства.

В дні 23 лютого 1910. р. вибрала Палата послів п. Юліяна Романчука своїм віцепрезидентом, на предложення нашого Клубу. Таким чином перший Українець став членом Президії австрійського пар-

ляменту. Се відзначенне нашого сеніора і провідника викликало велике і щире вдовolenнє між нашими пс-слами і у цілій суспільности в краю. Особа п. Романчука здобула собі в парламєнті загальне поважаннє, поважними виступами і характерністю у всякій справі...

Президент міністрів барон Бінерт не поминув нашої репрезентації і запросив президію Клубу на конференцію та представивши предложення правительства просив о предметове трактуваннє сих справ. На се відповіли ми, що досі не зайшли ніякі важнійші події, котрі вказувалиб на зміну системи правительства супроти нашого народу...

В дебаті над контингентом рекрута промовляв п. Романчук, та домагав ся дволітної служби військової, реформи військової карної процедури і узгляднювання української мови у війську, та п. Цеглинський виступив проти довільного уживання війська до політичної акції наших противників. В бюджетовій дебаті заявив я, що Українців у Східній Галичині гнобить гегемонія польської меншости і тому ми мусимо домагати ся відділення руської Галичини і признання нам національної автономії на нашій території, — а в сих обставинах жадаємо поділу всіх адміністративних установ на національні самоуправні тіла...

70. Університетська справа в парламєнті, 1910. р.

Та університетська справа знова стала актуальна. Сим разом порушено її з двох сторін. Наші послы майже у всіх своїх промовах пригадували потребу українського університету у Львові та вказували на поставлений внесок, а в останньому часі виступив академічний сенат львівського університету з внеском, щоби законом забезпечено польський характер львівського університету і сим поневольно підпер питаннє про наш університет.

З сього приводу відбулась в дні 4. марта 1910. р. конференція у міністра просвіти графа Штірка, на котрій заявили пп. Романчук і Колесса, що ми булиб готові згодити ся на польський характер

існуючого львівського університету, але тоді, як буде заложений окремий український університет у Львові. Але Поляки були переконані, що правитель-ство не узгодить нашого застереження, та як до-сі бувало, виконає жадання Кола Польського і вирі-шить справу львівського університету на їх користь. Такі перехвалки поширював в парламенті міністер скарбу д-р Білінські. Наслідом занепокоєння, яке ви-кликали ці чутки, пішла президія нашого Клубу в дні 10. марта 1910. р. до міністра просвіти графа Штірка і запиталась його, чи правдиві є ці вісти. Міністер граф Штірк заявив нам тоді, що рішення в справі львівського університету може бути видане тільки на підставі порозуміння між обома інтересованими сто-ронами і правительством, та що одностороннє ви-рішення є виключене. Тут правитель-ство примінило пораз перший свій принцип про недопу-стимість односторонніх концесій — і до Поляків!

Тим часом правитель-ство напірало на полагоджен-не пропозиція в справі заложения італійського правничого факультету в Трієсті. Австро-Угорщина була в міждержавнім союзі з Італією і тому міністер закордонних справ граф Еренталь дома-гався заспокоєння австрійських Італійців, щоби не допускати до ірреденти італійського населення в Ав-стрії. В дебаті над сим пропозицієм заявив п. Дні-стрианський, що Русинам належить ся першенство, бо вони є в Австрії найбільшим народом між тими, що не мають іще університету...

Та в дні 14. марта 1910. р. відбулась демонстра-ційна нарада українських студентів у львів-ським університеті, за оснуванням самостійного уні-верситету у Львові...

На чергу нарад Палати послів прийшла відтак справа державної позички на покритте ка-сових недоборів. Проти міністра скарбу д-ра Білін-ського повстало в парламенті і в Колі Польським велике невдоволення за те, що він посчеркав деякі позиції з державного бюджету, щоби закрити дійсний стан державного недобору. Президент міністрів барон

Бінерт запросив президію нашого Клубу до себе і просив нас, щоби ми узгляднили справу сеї позички як державну необхідність, та прирік нам вдоволяючо полагодити університетську справу. Але проте наш Клуб придержував ся опозиційної тактики.

В бюджетовій комісії підніс п. Окуневський, що український нарід уважає відновлення вавельського замку у Кракові за провокацію, та що нарід послали при позиції „найвисший двір“ накладають собі велику здержливість...

В дні 24. квітня 1910. р. відбуло ся велике віче Русинів міста Львова, на котрім п. Колесса представив справу українського університету. При сій нагоді ухвалило віче однодушно: переслати співчутте закордонним братам, виставленим на самоволю тодішнього режиму „конституційного“ міністерства Столипіна.

Опісля обходила львівська Україна жалібну академію для пошанування памяти покійного Бориса Грінченка. Він розумів добре потребу взаємин між галицькою і російською Україною і коли там мав звязані руки, переніс був до нас свою працю..

У міністра просвіти графа Штірка відбулась дня 11. мая 1910. р. конференція в справі львівського університету, в котрій брали участь: намісник д-р Бобжинські, пп. Гломбінські і Старжинські, секційний шеф д-р Цвіклінські, я і п. Колесса. Ся конференція дійшла до висліду, що справа львівського університету може бути вирішена цісарським розпорядком, — при чім з нашого боку поставлено „junctim“ між признаннем польського характеру а заснуванням українського університету у Львові.

71. Польська боївка на львівськiм університеті, 1910. р. і дальші переговори.

Тим часом на львівськiм університеті поставили Поляки свою узброєну боївку, що провокувала наших студентів, та щоби запобігти новим бурчам переговорював я з намісником д-ром Бобжинсь-

ским і з нашими студентами. Намісник прирік, що всепольська боївка буде усунена з університету, та будуть привернені нормальні відносини. Але всепольська боївка не уступалась та наші студенти приладжувались до відпору. Наслідом сього, в дні 18. мая 1910. р. запросив президент міністрів барон Бінерт мене і п. Гломбінського на конференцію, та звернув ся до нас, щоби ми старались успокоїти

Борис Грінченко

студентів, аби не дійшло до проливу крові. На се я відповів, що знаю настрій між нашими студентами бо я вже минулого місяця успокоював їх та дійшов до висліду, що тут є конечною умовою, — усунути провокуючу польську боївку з університету, а буде спокій. Президент міністрів здивував ся, як почув, що на університеті є узброєна польська боївка та запитав ся п. Гломбінського, чи се може бути? Засоромлений сим запитом заявив п. Гломбінські, що він зараз розпорядить уступленне польської боївки, аби

тільки був спокій. Президент міністрів приймив се до відома і відтак настав спокій на львівським університеті.

Президент міністрів барон Бінерт і міністер просвіти граф Штірк відбули в дні 27. мая 1910. р знова конференцію зі мною і п. Колессою, в справі університетській. Іменем нашого Клубу парламентарного предложили ми компромісову формулу сього змісту, що вперід наступить виділення наших катедр в провізоричне автономне, українське університетське тіло, управлене до іспитування і габілітування, та після виділення української науки з університету цісаря Франца у Львові, мав би він одержати чисто польський характер. Сю формулу мало правительство розважити і дати нам відповідь...

Львівська університетська справа стала „злобою дня“ галицької політики. Наші студенти, професори університету і вся суспільність українська незвичайно інтересували ся справою університетською і бажали, чим скорійшого отворення українського університету, не числячись з всілякими труднощами в сій справі. Отсе поряче бажанне свого університету викликувало брак виробності, трівожні вісти та подекуди недовіре до діяльності нашої парламентарної репрезентації, — хоча вона піднімала всякі можливі заходи, щоби здійснити се домагання народу...

Коли президент міністрів барон Бінерт, в місяці червні 1910. р. зажадав від нас, щоби ми не робили перепони справі заложення італійського факультету правничого, прирікаючи нам за те приспішити конференцію в справі львівського університету, — наш парламентарний Клуб зажадав, щоби справа нашого університету була полагоджена рівночасно зі справою італійського правничого факультету. Таке поставленне справи уважали ми як доцільне, щоби правительство не проволікало нашої справи...

72. Нова президія нашого парламентарного Клубу.

З початком місяця червня 1910. р. вибрано нову президію нашого парламентарного Клубу, бо

Д-р Кость Левицький

п. Романчук просив, щоби його звільнити від головства з причини обов'язків в президії Палати послів. Тоді вибрано мене головою Клубу, а пп. Окуневського і Петрушевича заступниками голови Клубу. Через те наложено на мене новий відповідальний і тяжкий обов'язок політичний. Я був вже головою Народного Комітету і провадив соймовий Клуб, а тепер накинено мені іще головство парламентарного Клубу. Моїх представлявань, щоби сі три провідні місця віддати в окремі руки та створити провідний тріюмвірат не узгляднено, мотивуючи потребою одноцілого проводу політичного. Мої товариші дали мені багато праці та іще завдавали... Я був охочий до народної праці та уважав те моє визначне становище не так почесною, як важким обов'язком для народу...

В дні 14. червня 1910. р. обходили ми в парламентарнім Клубі свято відкриття погруддя віцепрезидента Палати послів і нашого довголітнього голови п. Юліяна Романчука, — зпід долота українського різбаря Терещука...

73. Промови у справі університетській.

В Палаті послів йшло друге читання бюджету. Наші українські послы з Галичини промовляли „проти“ бюджету, а буковинські послы: Єротеї Пігуляк і Николай Василько за бюджетом.

Посол Колесса сказав в сій дебаті, що правительство повинно подбати, щоби через заложенне українського університету у Львові і перемену Наукового Товариства імени Шевченка у Львові на Академію наук переніс ся культурний осередок всего українського народу на нашу галицьку територію до Львова. Президент міністрів барон Бінерт заявив, що хоче сконсолідувати політичну акцію на підстві більшости „праці“, щоб вона не допускала до національних супротивностей... Посол Дністрянський атакував міністрів: Гохенбургера за його судові розпорядки і графа Штірка за непризнанне права при-

людности українській учительській семінарії жіночій у Львові. В часі його промови проводив в Палаті послів віцепрезидент Романчук, та візвав до порядку одного з наших послів за невідповідний висказ¹¹⁶⁾. Посол Василько сказав тоді, що справа українського університету не є галицькою справою, але загальною справою нашого народу та її проволіканне утруднює становище буковинських послів. В дальшій промові опрокидував п. Василько закиди піднесені п. Марковом проти особи о. митрополита Шептицького з приводу мнимого переслідування „руссаго народа“ в Галичині... Посол Окуневський говорив про невідрадний стан економічний нашого сільського народу, та зарібкову еміграцію до Німеччини і виказував безпідставність підозрівань з польської сторони про наші політичні зв'язки з Німеччиною...

В Палаті панів промовляв в дні 28. червня 1910. р. наш митрополит Шептицький та підніс свій авторитетний голос в справі українського університету. Він виказував, що утворення українського університету у Львові уважає справою емінентно важною і конечною. Се була перша промова України в Палаті панів...

При нагоді дебати в бюджетовій комісії над справою італійського факультету виринула обструкція Словінців і Українців. Там промовляв п. Окуневський і я. В моїй промові представив я всі фази нашої справи університетської та зясував наше становище в сих точках: 1) що правительство не дало досі нам відповіді на нашу формулу компромісову в справі львівського університету; 2) що наш внесок про заснування українського університету у Львові залягає досі в шкільній комісії через неясне становище правительства, та 3) що звідсі оправдане є затривоження української суспільности і тому ми мусимо жадати *junctim* між справою італійського факультету і нашим університетом, та до сього примінімо нашу тактику.

¹¹⁶⁾ Відносно відмову права прилюдности виправдував міністер просвіти постановою краевого закону з 12. червня 1907. р.

74. Кривава стичка у львівському університеті, в дні 1. липня 1910. р.

Та саме в тім дні 1. липня 1910. р., як ми узасаднювали наше жаданне в справі університетській, в бюджетовій комісії, — львівський університет став ся видовищем страшної кривавої стички між українськими і польськими студентами. Українська академічна молодь зібрала ся в одній з сал університетських на віче нелегальне (без призову ректора) і ухвалила одноголосно: приступити до боротьби за університет український, — як найострійшими способами. В часі віча наших студентів зачали польські студенти класти барикади з лавок, а наші студенти побачивши, що їх забарикадуюють вибігли з салі нарад і зачалась стрілянина з обох сторін. На побоевищі стверджено: український студент Адам Коцко убитий, ранені чотири Українці, чотири возні і два Поляки... На голос стрілів увійшла поліція на університет, опісля прибули там слідчий суддя і державний прокуратор та розпочались доходження карні на місци. З наших студентів приарештувано 127-мох, а відтак 22-ох задержано в арешті слідчим. А польських студентів лишено на волі, хоча вони також стріляли, — та опісля слухано їх як свідків.

Того самого дня була президія українського парламентарного Клубу у президента міністрів барона Бінерта і на підставі одержаних депеш представила йому сю подію. Він мав уже звіт від намісника і зачав нам обіщувати, що справа буде докладно розсліджена. На се відповіли ми йому, що розслідженне справи не залагодить лиха, бо тут треба не проволікати, але чим скорше полагодити нашу справу університетську...

З нашого боку підношено закид, що університетські власти і поліція знали про приготовлення польської боївки до нападу, — але нічого не зробили, щоби до сього не допустити. А з польського боку піднесено крик, що гайдамаки напали на львівський

університет, та що через те є зірвані переговори в справі університетській. При сім стали Поляки посуджувати наших послів, мов би вони брали участь в тайних нарадах студентів і підмовили їх до гайдамацького нападу на львівський університет...

Наслідом такого баламучення суспільности, оголосив наш Клуб парламентарний комунікат з проясненнем сумної події з 1. липня 1910. р. і заявою, що не зважаючи на всі противні заходи буде старати ся прискорити здійсненне нашого найважнішого культурного домагання.

На доказ висшої культури польського населення повибивала польська боївка вікна в наших домах: духовної семинарії, інституту Сестер Василіянок, Народної Гостинниці і и.

У відповідь на представлення сенату львівського університету про признанне польського характеру львівського університету внесли українські професори і доценти львівського університету: декларацію до міністерства просвіти, в котрій заявили, що доти не зречуть ся прав, які прислугують руській нації і мові в львівським університеті, доки не наступить заснуванне окремого руського університетету у Львові. Сю декларацію підписали: о. Бартошевський, Вергановський, Грушевський, Дністрянський, Добрянський, Колесса, о. Комарницький, о. Мишковський, Рудницький, Стебельський і Студинський...

Після ухвалення бюджету виступило парламентарне напруженне. През. міністрів барон Бінерт не полагодив національних спорів і тому в дні 5. липня 1910. р. відрочено парламент.

75. Конференції в справі водних доріг (каналів), і дальші крутійства.

В другій половині місяця серпня 1910. р. зачав президент міністрів знова конферувати з провідниками клубів в справі водних доріг. Іще в р. 1901. за міністерства барона Кербера ухвалено закон про будову водних доріг (каналів), та рік за

роком минав, а правительство не брало ся серіозно до переведення сеї справи. Аж тепер нагадали сю справу Чехи і Поляки та стали напирати на правительство, щоб воно негайно приступило до виконання закону з р. 1901. Президент міністрів барон Бінерт був противний будові каналів та заявив на Раді міністрів: „diesen Wahnsinn werde ich nicht mitmachen“, Він мав на увазі недостачу державних фондів на сю ціль та покликував ся на відемну критику знавців водних доріг. В сій скрутній справі піддав міністер скарбу д-р Біліньскі свою думку, щоби інтересованим краям, зокрема Галичині виплатити відшкодування замість будови каналів¹¹⁶).

З приводу сеї справи запросив през. міністрів також нашу парламентарну президію на конференцію в дні 21. серпня 1910. р. Іменем нашого Клубу прибув я з п. Олесницьким, бо він був знавцем справи водних доріг. Замітне було, що ми розпочали нашу конференцію піднесенням справи українського університету, бо вона була найактуальнішим питанням нашої політики. Одержавши прихильні приречення в сій справі приступили ми до справи каналів. Посол Олесницький представив, що ми трактуємо питання про дороги водні зі становища економічного. Зокрема, обнимаючи регуляцію рік і меліорацію прибережних ґрунтів може будова каналів причинитись до піднесення нашого рільництва і тому ми є за будовою водних доріг, — але ми готові відступити від домагання будови каналу: Одра — Висла — Дністер під умовою, що з сього титулу припадаюча на Галичину квота буде ужита на регуляцію рік і меліорацію прибережних ґрунтів. Се була опінія нашої парламентарної репрезентації, — котру през. міністрів барон Бінерт з вдоволенням приймив до відома. Инакше було в Колі Польським, де боролись дві групи: одна за відшкодуванням під проводом міністра Біліньського, а друга під проводом презеса

¹¹⁶) Пр. пор. Leon Biliński Wspomnienia i dokumenty, T. I., Warszawa 1924, стор. 200 і д.

п. Гломбінського за безглядною будовою каналів. Ось так ся справа переварювалась далі...

76. Участь Українців в міжнароднім кооперативнім конгресі в Гамбурзі.

З початком місяця вересня 1910. р. взяли Українці участь в міжнароднім кооперативнім конгресі в Гамбурзі. З Галичини прибули там: Омелян Саєвич, Микола Заячківський, Сидір Кузик і Ярослав Литвинович, та з російської України: Микола Левитський, М. А. Маркевич, о. М. Ковальчук, Д. В. Колух і Єронім Волошиновський. Вони представили конгресови тогочасний стан розвою українських кооператив...

77. Критична конференція в міністерстві рільництва у Відні.

В міністерстві рільництва у Відні відбулась в дні 13. вересня 1910 р. конференція в справі переведення розділу державних підмог на піднесенне годівлі і збуту худоби, при участі делегатів галицьких господарських товариств, кружків рільничих, „Сільського Господаря“ і „Союза рільничого“. Краєве Товариство „Сільський Господар“ заступали пп. Олесницький і я, а в імені руссофільського „Рільничого Союзу“, — прихапцем заснуваного за намовою Поляків, щоби нас паралізувати, — явили ся: о. проф. Костецький і п. Глібовицький.

Тут відбулась боротьба з віроломниками і їх прислужниками. Ми обставали безглядно при зобов'язанню правительства з 21. грудня 1909. р. відносно розділу господарських підмог та виказували, що наш „Сільський Господар“ є одиноким зорганізованим руським краєвим товариством господарським в Галичині. А Руссофіли разом з Поляками виступали проти нас, щоби від польських хлібодавців щось дістати та відгрожували ся навіть Славянською Унією... Відтак

ми обстали при раз умовленім ключі і не хотіли вдавати ся в ніякі нові договори.

По скінченню сеї інформаційної конференції пішли ми оба, п. Олесницький і я, до президента міністрів барона Бінерта, представили йому ті митарства віроломників і домагали ся додержання договору. Його прикро вразили ті крутіства та він дав нам пізнати, що скрутить карк тим махінаціям наших противників...

78. Австрійський конгрес хліборобських кооператив у Відні.

Наступаючого дня, 14. вересня 1910. р. відбув ся у Відні: австрійський конгрес хліборобських кооператив під проводом барона Штерка. На сім конгресі по раз перший явили ся відпоручники наших галицьких союзів: я і директор Омелин Саєвич. Від „Селянської Каси“ в Чернівцях прибув п. Остап Луцький. Ми тоді спирали ся на загальний австрійський Союз хліборобський у Відні, щоб позискати авторизацію наших союзних кооператив супроти державних властей...

79. Осінна сесія Союму галицького, 1910. р.

Осенію р. 1910. прийшов сезон краєвих соймів та галицький Сойм зібрав ся на свою осінню сесію в дні 22. вересня 1910. р. У своїй привітній промові сказав маршалок краєвий граф Станислав Бадені, що взаємини між обома народами на жаль заострили ся; що серед польської більшости є ріжниці поглядів що-до способу заспокоєння культурних потреб руського народу, — але проти насильства і терору є Поляки згідні у відпорнім становищи... Сей висказ маршалка викликав першу перепалку з нашими послами, що підняли крик і засипали маршалка окликами: Ви є терористи!..

Відтак я виголосив заяву іменем Українського Клубу соймового, та в ній підніс, що справа соймової реформи виборчої не поступила на перед; що

адміністрація краю іще погіршуєсь, та що в сім Соймі не можем діждати ся заспокоєння наших справедливих і конечних домагань народних, — і тому на далі полишаємо ся в рішучій опозиції проти польської більшости. Та реагуючи на останний висказ маршалка остерігав я польську більшість перед тяжкими наслідками, які викличе постійне нехтування прав і домагань нашого народу..

Д-р Евген Петрушевич

Українські послы з самого початку розпочали обструкцію, ставляючи при кожній точці формальні внески...

На другім засіданню Сойму прийшло на чергу нарад мое нагле внесенне про понагленне реформи виборчої до галицького Сойму. За сим внесеннем голосувала звичайна більшість, але не

було кваліфікованої більшості для піддержання наглості. Сей вислід голосування привитали українські послі голосними окликами: Ганьба! Проч з таким Соймом!.. На се заявив маршалок, що буде мусів ужити парламентарних способів проти наших послів. Та наші послі відповіли йому: Далеко вам до парламентаризму!.. Маршалок замовк...

В дебаті над згаданим внесенням промовляв по раз перший в Соймі п. Петрушевич, та у своїй палкій промові сказав до польської більшості: Віддайте нам наше право! Вступайтесь звідсі, бо се наше місце! Ми викличемо вас тут в Соймі і в цілім народі таку бурю, від котрої вам і поза плечима армії стане лячно!..

Геройською позою відповіла польська преса: Гніву нічийого не боїмось; маємо сили доволі, щоби непорядки здавити в краю і в Соймі!..

Засідання повної комісії реформи виборчої відбуло ся в дні 3. жовтня 1910. р., в присутності намісника Бобжиньського і маршалка краєвого графа Станислава Баденього, та до порозуміння не дійшло. Іменем нашого Клубу я зложив деклярацію сього змісту, що обстаємо при жаданню демократичної виборчої реформи до галицького Сойму, — опертої на засадах: загального, рівного, безпосередного і тайного права виборчого; домагаємо ся такої скількості мандатів, яка відповідає числу нашого населення у відношенню до числа польського населення, та жадаємо безпроволочного полагодження сеї справи.

Прийшла дебата над рахунками краєвих фондів за рік 1909. Тут сказав я знова, що тепер є мабуть останна хвиля, щоби при полагоді виборчої реформи залагодити польсько-руські відносини, — а ми жадаємо такого права виборчого, щоби на своїй землі могли самі орудувати своїми справами, та щоби проти нашої волі в краю нічо не могло стати ся...

Але польській більшості галицького Сойму не спішно було приступати до виборчої реформи і на-

ладжування взаємин з нами. Вона промишляла і ладдила ся до розширювання краювої автономії, щоби у своїм завіщанню політичним полишити спадкоємцям: петрифіковану автономію Галичини...

Та наша українська репрезентація постановила супроти сих затій: ні кроку дальше не допустити!..

Сим часом скликано також австро-угорські делегації. В делегаційній комісії австрійській для закордонних справ промовляв в дні 15. жовтня 1910. р. наш делегат п. Цеглинський. Він виступив там проти пропагованого п. Крамаржем неославізму, — що має на меті тільки політичні користи для Росії, а загладу для нашого народу, та звернув увагу на пасивне становище австрійського правительства супроти деструктивної пропаганди російської у Східній Галичині, як також домагав ся, щоби правительство підпирало політичні змагання українського на роду в сій боротьбі..

80. Голосна обструкція в Сеймі галицькім, 1910. р.

А в галицькім Сеймі піднялась польська демократія і її іменем п. Лео поставив нагляче внесенне, щоби комісія для виборчої реформи предложила до 3. днів: звіт зі своїх праць. По короткій дебаті прийняв Сейм наглячість і сам внесок. Ся афера, виведена польською демократією, не робила серйозного вражіння та мала характер демонстрації. В дійсности хотіла польська демократія поладнати свої порахунки з шляхоцькими консерватистами, щоби нас заскочити і виступити зі своїм компромісовим проектом реформи виборчої. Тому наша репрезентація заявила тоді в Сеймі, що ми лишимо ся у бою і боротьбі проти сього Сейму, хоч би ми мали самі лишити ся на поли бою...

Отсю притоку постановила наша репрезентація вихіснувати до заострення тактики в галицькім Сеймі. Дня 19. жовтня 1910. р. перед приступленнем до дневного порядку зажадав я голосу і поставив фор-

мальний внесок в справі реформи виборчої, — щоби відложити далші наради Союму до часу предложення звіту комісії для реформи виборчої. На узасадненне сього внеску сказав я, що краєві верховоди проти волі широких мас народу старають ся як найдовше удержатись при власті і тому через три роки вже проволікають справу соймової реформи виборчої, та щоби сьому покласти кінець ставляю внесок на відложенне далших нарад Союму.

Мій внесок вийшов зовсім несподівано, бо в нашім соймовім Клубі була солідарність і карність та ніхто з нас не розповів другим, що такий внесок буде поставлений. Тому поставленне сього внеску викликало в Союмі незвичайну констернацію. Польські послы заявили ся проти сього, щоби замикати засіданне Союму. По цілогодинній перерві приступлено до голосування. За сим внеском голосували тільки українські і руссофільські послы, — наслідом чого він перепав...

Коли маршалок проголосив вислід голосування -- рознесли ся з українських лав оклики: Ганьба шляхоцькому соймови!.. Нема виборчої реформи — не буде засідання!.. А рівночасно з сим підняли ся стуки пультів і проймаючий виск трубок, свиставок і інших приладів, так що в салі настав пекольний гамір, — значить розпочалась голосна обструкція наших послів в галицькім Союмі на знак протесту...

Маршалок краєвий граф Станислав Бадені станув непорушно і не відозвався ні слова та виждав, що далі буде, — а як почув, що пекольний і заглушуючий гамір йде безнастанно далі і далі, — сів на своїй трибуні та до нього прибїгли польські послы і обступивши трибуну щось порадились та при помочи миміки зачали ніби полагоджувати біжучі справи. Польські демократи і людовці найшлися в однім таборі з консерватистами, щоби ломати нашу голосну обструкцію, та українські послы видержали незражені аж доки польські послы не зачали розходитись з соймової салі.

Руссофільські послы обох фракцій: Королівці і Дудикевичівці сиділи весь час тихо на своїх місцях і не обзивали ся ні словом.

По сім памятнім засіданню галицького Сейму з 19. жовтня 1910 р. проявилось передовсім невдоволення з боку польських послів з сеї причини, що маршалок краєвий граф Станислав Бадені не ужив парламентарних способів, передвиджених строгим соймовим регуляміном, щоби усунути обструкцію видаленням українських послів, — чим передше сам грозив. Але маршалок Бадені не дав ся відвести від своєї думки ні закидами ні докорами польської більшости соймової, бо був від неї розумнійший. Він знав, що як би зачав виключувати наших послів з засідань соймових і насильно усувати їх з салі соймової, то в сім моменті був би галицький Сейм замкнений, — бо намісник Бобжиньскі мав довірочний приказ з Відня, щоби замкнув Сейм і не допустив до насильств на наших послах. Супроти сього маршалок Бадені волів наражувати своє здоров'я і життє та грати мімічну комедію під нашою обструкцією в Сеймі, як піти слідами свого брата графа Казимира Баденього і спровадити трагедію галицького Сейму...

Та наші українські послы соймові не пішли слідами своїх батьків і не опускали з жалем соймової салі, але постановили видержати самі і своїми слабими силами на поли бою, стаючи до безглядного наступу проти польської більшости соймової. Ми ішли до своєї нерівної боротьби: сміло, бодро, і без ніякого жалю та були на все приготовлені...

„Народний Комітет“, як головна управа національно-демократичного (народного) сторонництва, зараз висловив нам повне признання за сей виступ проти систематичного нехтування галицьким Сеймом прав і потреб нашого народу.

Наслідом сього першого, нашого рішучого виступу в Сеймі, другого дня за приводом маршалка Баденього скликано конференцію голов всіх соймових Клубів, — не тільки польських, як бувало — та постановлено відбувати постійні наради клубових

голов в справі виборчої реформи. Другим наслідком було те, що вже на найближшому засіданню Союму з 22. жовтня 1910. р. поставлено справу соймової виборчої реформи на черзі нарад.

На вступі до нарад сього засідання заклали українські послы протест проти намаганого відбування нарад останного засідання соймового, — та до сього протесту прилучили ся пп. Король, і Дудичевич.

81. Наші домагання в справі соймової реформи виборчої.

Посол Глобінський як референт комісії реформи виборчої представив, що погоджено ся на загальність, безпосередність і тайність права виборчого, а спори ідуть про рівність, бо консерватисти домагають ся ще плюральности... Супроти такого звіту піднесено з нашого боку, що в нім нема ніякого позитивного субстрату, а показуєть, що рівність виборчого права є заквестіонувана і се мусіло нас затрівожити. При нагоді сеї реформи виборчої мусіли ми зажадати також забезпечення нашого правно-політичного становища на рідній землі...

Та день 19. жовтня 1910. р. є памятний іще одною знаменною і замітною подією. В громаді Жулин, стрийського повіту, убив всепольський учитель Бронислав Грайс боксером українську дитину, осьмілітного Коханчика за те, що не хотів в школі молити ся по польськи!...

Під напором української обструкції і марева розв'язання Союму зачали польські клуби радити серйознійше про соймову реформу виборчу, та намісник Бобжинський і маршалок Бадені кинули ся, щоби погодити супротивности і допровадити до якогось компромісу...

В дні 27. жовтня 1910. р. оповістив „Народний Комітет“ відозву до Русинів галицької землі з зазивом: На віча! на збори! Нехай живе загальне, рівне, безпосередне і тайне голосування до краевого

Сойму! Нехай живе український університет у Львові... За сим зазивом пішли віча і збори в краю...

По нараді з Народним Комітетом предложила наша соймова репрезентація провідникам соймових Клюбів наші головні домагання:

I. 40% всіх соймових мандатів;

II. десять членів Виділу краєвого, — з сього

3. Українців та Українця як урядуючого заступника краєвого маршалка;

III. утворенне в Соймі двох курій національних: української і польської для справ культурних і економічних з правом „veta“ в справах: краєвого статуту і виборчої ординації як також в справах національно-політичних.

По прийняттю сих основ мали ми приступити до конструкції ординації виборчої...

Та дебати і конференції не довели до порозуміння між нами і польською стороною, головно по причині різниць відносно числа мандатів... На засіданню Сойму в дні 3. падолиста 1910. р. знова шаліє буря української обструкції, та соймове засідання з 5. падолиста 1910. р. замкнено на наш внесок, щоби мати час до дальших переговорів. Наші послы не беруть також участи в працях соймових комісій — доки не буде полагоджена реформа виборча...

Соціально-демократична депутація під проводом пп. Вітика і Гудеца звертаєть ся до президій соймових Клубів з домаганнем ухвалення соймової реформи виборчої на засадах загального і рівного права виборчого. А тим часом польські демократи і людовці поза нашими плечима погодили ся з консерватистами і пристали на те, щоби в реформі виборчій задержати систем куріяльний. Сим чином перечеркнули вони основну реформу виборчу соймову, так що осталась тільки можливість переходової реформи виборчої соймової.

Через зраду польських демократів і людовців мусіли ми згодити ся на задержанне виборчих курій та наслідом сього зажадали ми наших мандатів також в куріях: міській і більшої посілости, щоби

наше представництво обнімало не тільки малу посі-
лість, але всі верстви і круги суспільні. Ми пішли
далі супроти політики наших батьків, що клали бу-
дуччину нації тільки на селянстві..

Щоби справу по змозі ратувати, постановила наша
соймова репрезентація в справі соймової реформи
виборчої, в дні 15. падолиста 1910. р. ультимат
сього змісту:

1) процентове відношення посольських мандатів
для українського народу має бути означене мінімаль-
но на 31%;

2) плуральне голосування в курії малої посілості
має відпасти;

3) українські і польські національні меншости мають
бути забезпечені з пропущенням пропорціональності;

4) петрифікація ординації виборчої має відпасти;

5) вибір членів Виділу краевого української народ-
ности dokonує ся членами Сойму української народ-
ности;

6) члени Сойму української народности творять
разом руську репрезентацію, що є управнена
до вибору членів Виділу краевого української на-
родности, українських членів соймових комісій, кра-
євих інституцій, як також комісії дисциплінарної
і соймового бюро.

У всякому разі ми не хотіли допустити до змен-
шення нашого правного стану. Та польські політичні
круги зовсім не зрозуміли тогочасної хвилі, потапаючи
у своїм шовінізмі національним.

Заглушуюча українська обструкція, що фізично
виключала всякі наради і ухвали, ішла послідовно
і безпроривно. Шестого дня української обструкції
прибув іще могутий гук дзвона „там-там“. До
Сойму приїхав французський публіцист Шередом
і чеський політик Антонін Зазворка, віцепре-
зидент Палати послів, щоби наочно переконати ся,
як виглядає наша пекольна обструкція ¹¹⁷⁾.

¹¹⁷⁾ Французський публіцист Andreè Chéredame помістив від-
так в париськiм дневнику „La Petit Journal“ передовицю, в котрій
представив події, що відбули ся в галицькiм Соймі.

Отся обструкція з нашими протестами проти нелегального ведення засідань соймових перетривала десять засідань. 45 годин і 42 мінути, та польська більшість не могла рушитись уперед і дня 16. падолиста 1910. р. мімікою приймила краєвий бюджет. Ми запротестували рішучо і голосно проти законности краєвого бюджету і зробили початок до повалення галицького Сойму. Рівночасно наш делегат п. Цеглинський в австрійській делегації докладно представив нашу боротьбу обструкційну, щоб звернути увагу народів Австрії на події в Галичині...

Але польська більшість соймова намагалась таки безглядно перефорсувати свої основи соймової реформи виборчої проти наших голосів. На конференції клубових голів в дні 18. падолиста 1910. р. наша президія рішучо спротивилась резолюції польської більшості в справі виборчої реформи і дальшому веденню нарад соймових, та зробила відповідальними: намісника Бобжинського і маршалка Баденього за послідовности такого насильства. Польська консерва довго опиралась, — найдовше п. Лев Пінінські, — та коли не помагали слова розваги маршалка, — намісник загрозив, що зараз замкне Сойм.

По кількогодинних торгах наступила польська капітуляція і розпочалось останнє засідання Сойму. Іменем українського Клубу заявив я:

1) що ми протестуємо проти одностороннього трактування засад виборчої реформи та жадаємо, щоби комісія виборчої реформи предложила законопроект на засадах, прийнятих заступниками обох народів;

2) застерігаємо ся проти поступовання намісника Бобжинського, що за мало приложив рук до вирівнання ріжниць, — піддержуючи сим способом польську соймову більшість проти нас, наслідом чого наступило крайнє заострення та нелегальне форсування бюджету; — та

3) що ми будемо так довго поборювати сей Сойм і його правильне функціонування, доки польська більшість не зійде зі становища негациї прав нашого народу...

Відтак переказано всі відносні внески до комісії для виборчої реформи, а намісник негайно відрочив в сесію галицького Сойму. Маршалок краєвий граф Станіслав Бадені сказав на пращанні: Нехай не буде між нами ні побідників ні побіджених! Побідницею була нині ідея виборчої реформи, — за котру бороли ся всі партії по своїм силам і вірі, а польська більшість принесла сьогодні дійсну жертву для щасливого полагодження її в будучности...

Нашим українським послам соймовим складано заяви признання зі всіх сторін краю. Та український соймовий Клуб оповістив відозву до Русинів галицької землі, в котрій прилюдно вияснив своє становище, домагання та поведення в галицькім Соймі, а при кінці відозви сказав: „Коли замкнули ся брами сесії соймової та коли там затих гамір боротьби, ми дякуючи за висказані нам признання ваші в сій борбі звертаємо ся до вас з зазивом: До Вас Селяне, Міщане і Робітники належить справа дальшої боротьби за виборчу реформу!..

Так закінчили ми переломову сесію галицького Сойму. Вона рушила справу польсько-українську з точки мертвої, з якої не годні були її рушити ніякі угоди. Від тепер станули наші відносини в краю перед питанням: або буде наш нарід рівноуправненим співгосподарем в краю або не буде Сойму...

82. На закінченні року 1910. скликано парламент.

На 24. падолиста 1910. р. скликано парламент що протягом чотирох місяців був нечинний. Тоді п. Окуневський виступив на конференції клубових голов проти правительства за те, що воно знає, тільки чесько-німецький спір, а як Українці протестують в галицькім Соймі, то правительство дає поміч пануючій кліці, щоб мала средства далі панувати над томленим руським народом...

За кілька днів відбула президія нашого парламентарного Клубу: конференцію з президентом міністрів

бар. Бінертом. Йому сказано, що справу нашого університету будемо ставити разом зі справою італійського факультету. На се він відповів нам, що постарась заініціювати дальші переговори в сій справі. Далі сказав він, що справу рільничих підмог вирішило правительство в нашу користь, та що до будови каналів не прийде. При сій нагоді інформував ся президент міністрів про нашу голосну обструкцію в Соймі...

В Палаті послів прийшла, як звичайно, на чергу нарад бюджетова провізорія та президент міністрів барон Бінерт сказав у своїй промові, що й в галицькім соймі удало ся досягнути мирну полагоду між більшістю а меншістю, та що там наступить згідна розвязка виборчої реформи. Се була неправдива інформація, яку переказав правительству намісник Бобжиньскі. Наші послы засипали президента міністрів запереченнями та безпосередно по нім прийшов до слова п. Олесницький і в своїй знаменитій промові виказав нещирість і безправність у поступованню Поляків супроти українського народу в Галичині та закінчив її сим, що одинокою радою є: поставити на перше місце нашої політики поділ Галичини...

Бінерт і Бобжиньскі перемахнули ся! Наш Клуб парламентарний обстоював своє опозиційне становище супроти правительства і заложив протест проти санкціонування законопроектів, мнимо ухвалених галицьким Соймом в часі нашої обструкції. А в Польськім Колі підняли пп. Гломбінські і Козловські боротьбу за будовою водних доріг (каналів) і усуненнем міністра скарбу Біліньского, що був противником будови каналів. Також угода чесько-німецька не кліїлась і новий голова зєдиненого чеського Клубу п. Фідлер зажадав уступлення барона Бінерта...

В таких невідрадних обставинах барон Бінерт вніс 10. грудня 1910. р. димісію свого кабінету, а цісар приймив сю димісію та уповажнив уступивших міністрів далі вести правління аж до утворення

нового міністерства. Президент міністрів барон Бі-нерт подав до відома президії нашого парламентарного Клубу, що „in statu demissionis“ буде залагоджувати тільки біжучі справи та полагодиць з наших справ: інскрипцію на львівським університеті і виплату рільничих (годівельних) підмог.

Бюджетова комісія припустила на тримісячну бюджетову провізорію, — при чім виявилось розбитте Унії Славянської, бо словінські послы пішли за бюджетом а чеські послы проти бюджету...

В сім часі зачав був виходити у Відні: „Slavisches Tagblatt, unparteiisches Organ zur Wahrung und Förderung slavischer Interessen“, під редакцією М. Jerinic'a.

При другім читанню бюджетової провізорії в Палаті послів, в дні 16. грудня 1910. р., промовляв нашим іменем п. Дністрянський та виказував, що правительство є тільки виконавцем волі Поляків, а тепер вони розбивають чесько-німецьке порозумінне, щоби могли далі виконувати своє панування над Українцями. Заострення нашого відношення до правительства закінчилась сесія парламенту в р. 1910.

83. Народний Зїзд, 1910. р.

В дні 26. грудня 1910. р. розпочав свої наради Народний Зїзд національно-демократичного (народного) сторонництва при участі 200. відпоручників з цілого краю. У моїм звіті з діяльності наших послів в р. 1910. зясував я вислід небувалої досі обструкції в галицьким Соймі. Ми перепинили розширення автономії краєвої, утравкізацію середних шкіл, заснування Ради культури краєвої, відібране рільничих підмог і ухвалення некорисних засад виборчої реформи до галицького Сойму. Сього доконала горстка наших українських послів (дванайцятки) супроти переважаючої більшости польської і неутральних послів руссофільських обох фракцій¹¹⁸⁾. Не менше

118) Сповнив ся сенс моральний твердої програми галицьких Руссофілів: „На наших консервативних стоячи началах, дер-

тяжке було наше становище в парламенті, де мусіли ми боротись на три fronti: супроти розпаношеного Кола Польського, егоїстичної більшості і правительства, що дбало про державні конечности. Замість приреченої реформи адміністрації в краю запанувала система поліційна. Ми добули: рільничі підмоги і визнання „Сільського Господаря“, фонд

о. Іван Чапельський

стипендійний на образування доцентів університетських та підвищення державних підмог на цілі культурні.

По за сим повелось нашій репрезентації видвинути питання українське на ширший світ, так що

жим ся твердих убіждень, що ми без чужої помощи нічого доброго для Руси зділати не в состоянії. Для того нам не треба трудитись, — впрочем за нами: тисячелітное забороло: азбука!“ „Зеркало“, 1889.

тоді питання польсько-українське стало побіч чесько-німецького як питання державне...

Становище наших народних організацій до послів було повне довіря. Довіря було мабуть за багато, бо всього ожидалось від послів, а не всі організації відповідали своїм обов'язкам. Живійше ішов рух просвітний і економічний, а в політичній було менше дбалости і енергії. Тому належало почувати маси народні при всякій акції, що нашими найпевнішими здобутками буде те, що сам нарід собі збуде. Про отсю поміч звертали ся послі до своїх організацій...

Народний Зїзд одобрюючи з признаннем діяльність українських послів, припоручив парламентарному Ключови: заострити свою тактику, доки правительство не змінить свого становища супроти нашого народу, як також домагати ся усунення намісника Бобжиньского. На сім Зїзді піднесено між иншим справу пропагування бойкоту: алькоголю і тютюну, щоб слабити матеріяльно державу і край. А о. Омелян Ваньо підніс був справу національного податку на рідну школу під зарядом Краєвого Шкільного Союзу...

84. Минаючий рік 1910.

Минаючий рік 1910. був роком неспокійним, хочаб згадати тільки про дві події: 1. липня 1910. р. та соймову обструкцію... А для нашої великої України був він роком реакції, давлення українського „сепаратизма“ та політики негачії української нації, — що ілюструє подія з 9. грудня 1910. р. Сього дня відбулась в Київській судовій Палаті розправа проти українського письменника Олекси Коваленка за видання нотного твору: Ще не вмерла Україна! Палата судова засудила Коваленка за те на два тижні кріпости і знищення накладу..

Наш білянс сього періоду замкнув ся давною, а доброю наукою: спирати ся на власних силах і у здвоєній народній праці шукати кращої будуччини нації.

ДЕСЯТИЙ ПЕРІОД, 1911 — 1914.

За нами лишив ся рік боротьби, бо завдяки історичним відносинам, які наклали пято неволі на наше національне і суспільне життє, ми примушені були бороти ся за право на єствування і наш розвиток...

1. Свята корчма і конскрипційний похід, 1911. р.

З 1. січня 1911. р. вигас один з привілеїв польської шляхти: право пропінанції, викуплене краєм „Свята корчма“, — одинокий промисл шляхоцької Польщі, що цілими віками затроював організм українського хлібороба, погасла. Та галицькій шляхті ще тяжко було розставати ся з пропінанцією. Вона піднімала всякі заходи, щоби добути для себе бодай шинкарські концесії...

Наш нарід зіронізував долю корчми отсею піснею:

„Стоїть церков на горі,
Горить корчма на селі...
Дайте людем в село знати,
Най йдуть корчму ратувати!
Прибіг коваль... Цитьте люде!
З тої корчми вугля буде!
Не будемо купувати,
Будем своє вугля мати !..“

В політичнім устрою Австрії побідив парламентаризм, але задля невирішених спорів національних і соціальних супротивностей — Австрія була монархією з сильним чинником автократизму урядничого.

На переломі десятиліття була Східна Галичина ареною польського конскрипційного походу на Русь-Україну. Фальшування національної стати-

стики в Галичині — се річ не нова, але в тім моменті стало воно новим підприємством національним Поляків, щоби при вирішуванні соймової реформи виборчої добути як найбільшу перевагу над Українцями, — та проти сього мусіло наше населення знова бороти ся. Отсе підприємство було винаходом польської національної демократії.

2. Кабінети барона Бінерта.

Кабінети барона Бінерта, перший і другий були боротьбою корони з парламентом, бо барон Бінерт був мужем довіря цісаря Франц Йосифа і наступника престолоа Франца Фердинанда та дбав головно про конечности державні...

А тепер прийшов Бінерт III. Уповажнений цісарем до утворення нового кабінету віддав він теку міністра скарбу по д-рі Біліньским Німцєви д-рови Маєрови, та за те п. Гломбінські взяв теку міністра залізниць. На місце д-ра Дулемби покликав він на міністра для Галичини Вацлава Залєского, сина бувшого галицького намісника Филипа Залєского і внука давного галицького губернатора Вацлава Залєского, що свого часу простелив був дорогу галицькому губернаторови графови Агенорови Голуховському.

Наміром барона Бінерта було: покликати до себе пп. Гломбінського і Залєского, щоби ослабити Коло Польське та держати при собі сих обох людей на успокоювання Кола Польського. І так воно сталось. По довгих сварках вибрано презесом Кола Польського: безпартійного д-ра Лазарського...

Міністер Залєскі представив ся зараз в Колі Польським та заявив бажання прийти до нашого Українського Клубу, щоби представити ся і обговорити деякі справи. В нашім Клубі були в сій справі думки поділені. Товариш Окунєвський заступав думку, що міністра Залєского треба приймати, бо се піднесе значінне нашої репрезентації та облекшить нам поладження не одної справи, — але більшість нашого

Клюбу не згодила ся приймати міністра Залеского, бо ми не узнаєм міністра для Галичини та з правительством переговорюєм тільки через ресортових міністрів...

В Палаті послів виголосив президент міністрів барон Бінерт, в дні 17. січня 1911. р. знова свою програмову промову і як звичайно обіцяв однако трактувати всі народности і суспільні верстви з виключенням односторонних концесій, а в справі водних доріг дав пітійську заяву: переведення відповідної ревізії закону з р. 1901.

3. Наша конференція з бароном Бінертом, 1911. р.

Наступаючого дня прийшла президія нашого парламентарного Клубу на конференцію до през. міністрів барона Бінерта, та на вступі сеї конференції він представив нам нового міністра для Галичини п. Вацлава Залеского. Отся стріча була для нас непожадана і не вигідна. Тому я мусів виконати прикру місію нашого Клубу і заявив, що ми не узнаємо сього міністра заступником нашого народу в Раді корони, та що наші зносини є можливі з самим президентом міністрів. Такої заяви з нашого боку не сподівались оба міністри та президент міністрів барон Бінерт намагав ся виправдати присутність міністра Залеского своїм добрим наміром: безпосередного порозуміння в справах краєвих. По сім критичнім вступі представили ми президентови міністрів ті перепони, які нам ставляють Поляки в справі соймової реформи виборчої, як також надужиття, яких допускають ся галицькі власти адміністраційні при списі населення, та зажадали видання кінцевого розпорядку в сій справі¹¹⁹⁾. На сім закінчилась конференція і ми мали відбути другу конференцію для поставлення наших домагань до правительства...

В дебаті бюджетовій, дня 25. січня 1911. р. промовляв я та заявив іменем парламентарного Клубу

¹¹⁹⁾ Відтак наступила деяка коректура спису населення, заряджена міністерством внутрішніх справ.

бу, що стоїмо на становищі опозиційнім супроти німецько-польського кабінету, та домагаємо ся: як найскоршого оснування українського університету у Львові, заведення правного стану в галицькій адміністрації, як також демократичної реформи виборчої до Сейму. А в справі будови водних доріг (каналів) попираємо думку переведення предметової ревізії закону з р. 1901.

Сі наші головні домагання предложили ми президентови міністрів...

4. Справа італійського правничого віділу.

Далі прийшла черга на справу італійського правничого факультету. По довгих розважуваннях скликано в сій справі бюджетову комісію на 7. лютого 1911. р. Правительство обстоювало сю справу, а Словінці і Українці піднесли при сій нагоді справу своїх університетів, хоча отсе не було на руку правительству, бо подражнювало Німців і Поляків. Тоді я постарав ся о поперег нашого університету, — насамперед у полудневих Славян і у Чехів, а опісля у Німців і зважив ся поставити внесок: „Взиває ся правительство, щоби безпроволочно поробило всякі приготовлення, потрібні до найскоршого оснування самостійного українсько-руського університету у Львові“. Я зважив ся, — бо якби мій внесок був перепав, тоді правительство сказалоб було, що проти волі парламенту не може нічого робити, та Поляки булиб сказали на сій підставі, що нам не належить ся університет...

Та при голосуванню в бюджетовій комісії так зложилось, що по прийняттю предложення в справі італійського факультету прийшов внесок Словінців та за їх внеском голосували Поляки, а Німці були противні. Але сей внесок перейшов більшістю голосів. Колиж прийшов на чергу наш внесок, то всі Німці за ним голосували на перекір Полякам, так що наш внесок перейшов майже одногосно Польський член бюджетової комісії п. Гурскі заявив тільки, що на

случай утворення українського університету Коло Польське буде рішучо домагати ся законного забезпечення польського характеру існуючого університету у Львові. Отсе діялось в дні 9. лютого 1911. р.

5. Масовий процес проти 101. українських студентів, 1911. р.

По сім важнім акті, що був великим поступом в наших змаганнях за український університет у Львові, розпочав ся в дні 14. лютого 1911. р. перед львівським карним трибуналом: масовий процес проти 101. українських студентів за події з 1. липня 1910. р. Тут ударила в очи подвійна міра, якою трактуєсь боротьбу молоді університетської. На університетах у Відні та Інсбруці підчас боротьби за італійські домагання університетські діялись такі бучі як на львівським університеті, але італійські студенти дістали аболіцію. Та як раз тепер в обох галицьких університетах: у Львові і Кракові запанували поважні заворушення з приводу демонстрацій поступової польської молоді проти професора християнської соціології в Кракові кс. Ціммермана, — прийшли барикади, страйки, биття шиб і фізичні розправи, а краєві власти закрили сі ексцеси... А наших студентів стрічали за кожним разом дисциплінарні кари, арештування і засуди...

Наших 101. студентів засіло на лаві обжалуваних за те, що вони не могли стерпіти всепольських провакацій, — та їх обжалувано за злочини публичного насильства...

6. Спільні делегації в Будапешті.

В сім часі радили в Будапешті спільні делегації та в австрійській делегації заявив ся наш делегат п. Цеглинський за потрійним союзом: Австро-Угорщини, Німеччини і Італії і взагалі за політикою міністра закордонних справ графа Еренталя. За ним промовив п. Василько і сказав, що

нас Українців і Поляків лучить в Росії спільне горе та булоб пожадане, як би се стало мостом порозуміння між нами. Вони оба вказали на два знаменні об'яви російської політики: переслідування українства в Росії і підпирання руссофільської пропаганди в Галичині.

Отсе становище наших делегатів викликало корисне вражіння на цїсаря, так що при нагоді делегаційного прийняття говорив цїсар з п. Васильком і висказав ся прихильно про становище Українців в делегації. Отсе цїсарське признанне затривожило Поляків, бо їх політика від десятків років працювала над сим, щоби нас представити ворогами держави і відгородити від цїсаря.

Та щоби доповнити і прояснити те становище наших делегатів промовляв я в дні 8. марта 1911. р. в комісії бюджетовій Палати послів при позиції „цїсарський двір“ і заявив, що ми не виступали і не виступаємо проти сеї позиції, — але мусимо домагатися, щоби корона була докладно і по правді інформувана про відносини українського народу в Австрії. Ми дамо цїсареві і державі все, що їм належить ся, а нам най за те буде дана рівноправність. Далі сказав я: колишні слова цїсаря: „Adieu meine Herrn!“ тяжко вразили наш нарід. Колиж слова монарха висказані в останній делегаційній сесії мають заповідати справедливий зророт в австрійській політиці супроти Українців, — то най як найскорше наступлять по тих словах: справедливі діла цїсарського правительства!..

7. Роковини Кобзаря України, 1911. р.

Дня 26. лютого 1911. р. минали 50. літні роковини, як найбільший Кобзар України, замкнув свої очи. Та коли не судилось як слід відбути сего празнику народного серцю України: княжому Київу, то на нас Галицьких Українців припав сей почесний обовязок: стати заборолом ідей великого духа Тарасового. Ми відсвяткували достойно великі по-

минки. Комітет українських львівських товариств постарався, що отсе свято обходили святочні громади шкільної молоді у всіх школах середних і учительських семінаріях Східної Галичини; наша українська громада у Львові відбула кілька величавих концертів, по чім наступили Шевченкові дні в краю і в українських колоніях далекої Америки...

8. Розв'язання Палати послів, 1911. р.

Тим часом правительство барона Бінерта своїм трактуванням парламента, наче машини для ухвалення державних запотребувань і безпрограмовістю фінансовою, яку впровадив вже міністер скарбу Білінські та якої не годен був відвернути новий міністер скарбу д-р Маєр, тратило що раз то більше симпатії і довіря у всіх партіях парламента. Бюджетові дебати протягались в комісії і в самім парламента настало безладдє. Барон Бінерт не трібував вже иншого виходу і предложив в дні 27. марта 1911. р. цісареві: відроченнє Палати послів ізза опозиції проти бюджетової провізорії, на що цісар згодився¹²⁰).

Та се було тільки перше дзвоненнє, бо заки послі розіхались домів появил ся в дні 31. марта 1911. р. цісарський розпорядок, яким розв'язано Палату послів і запоряджено, що нові вибори мають бути зараз приготовлені і переведені.

Ось як скінчив своє життє перший парламент загального голосування, — парламент народний в Австрії. Він стояв весь час, від року 1907. під напором національних спорів, котрі все острійше виступали, а правительство барона Бінерта,

¹²⁰) Недовго перед розв'язанням парламента, дня 23. марта 1911. р. поставив був о. п. Тит Войнаровський замітне внесеннє про віддовженнє землі. Передше, в дні 19. червня 1908. р. поставив о. п. Тит Войнаровський в Палаті послів внесеннє про віддовженнє селянської посілости. А п. Вячеслав Будзиновський поставив в дні 19. падолиста 1907. р. нагле внесеннє про викупино більшої посілости.

перше, друге і третє, латали ті спори принагідними угодами, а не мали відваги ні сили підняти ся до основної санації національних відносин в Австрії. Розв'язаннем Палати послів відкликалось правительство Бінерта до народів Австрії та до них відкликались також послы, що вийшли з першого загального голосування...

Тай Палаті послів було мож зробити закид, що вона не зуміла сконсолідуватись і супроти безпрограмового і пасивного правительства поставити свою програму національних, економічних і соціальних реформ, щоб поставитись до боротьби парламентарної в інтересі народів і держави...

Президія бувшого українського Клубу в парламенті видала в дні 4. квітня 1911. р. відозву до народу, в котрій представила загальний огляд діяльності наших послів, - віддаючи посольські мандати в руки виборців.

9. Ширший Народний Комітет.

Наступаючого дня, 5. квітня 1911. р. зібрав ся Ширший Народний Комітет національно-демократичного стороництва у Львові, та постановив:

1) щоби на разі розпочати самостійну виборчу акцію;

2) рішучо поборювати всі руссофільські кандидатури, — та

3) не входити в ніякі зносини і поборювати кандидатури групи Барвінського, що є обчислені на розбитте українського національного фронту...

Се було прилюдно оповіщене. А не оповіщено постанови довірочної, щоби старатись вибрати повно тих самих наших послів. Ся постанова мала многих противників, котрі домагали ся, щоби наші професори університету не послували, а працювали на своїх катедрах...

Наш Клуб видав тоді відозву до народу під наголовком:

„Що робили наші послы в парляменті?“
Маніфест руського (українського) парляментарного
Клубу, Львів, 1911.

10. Розписання виборів до Ради державної.

Правительство негайно розписало вибори до Ради державної на місяць червень 1911. р. і за сям пішла в рух шалена боротьба виборча. Наше сторонництво не могло дійти до порозуміння з радикальною партією, щоби з нею утворити спільний блок виборчий, та як опісля виказалось, вона порозумілась з соціально-демократичною партією і пішла з нею разом агресивним походом проти нас. Наслідом несолідарности українських партій виступали не тільки кандидати на послів від всяких груп партійних, але також кандидатури на власну руку, щоб демагогічним способом перепхати ся на посла загального голосування.

Та отсе не було нам грізне, а небезпека могла вийти з иншого боку Правительство барона Бінерта постаралось про розв'язанне Палати послів, щоби в межичасі на підставі звісного §. 14. австрійської конституції полагодити державні конечности, яких не хотів вирішити парлямент, як також в тій цілі, щоби при сих виборах добути для себе безпечну більшість в новій Пататі послів. Звідсі насував ся нам догад, що воно ужиє нелегальних способів у нас в краю, щоби перефорсувати як найбільше руссофільських послів і послів з угодової групи Барвінського. На сей догад направили нас сі обставини, що руссофільські групи предкладали свої безкорисні услуги Полякам і правительству, та проф. Олександр Барвінський саме в сім часі став організувати: християнсько-суспільний союз....

Щоби переконатись, в чім стоїть діло, пішов я до президента міністрів барона Бінерта і йому представив справу зовсім отверто. Я пригадав йому ті послідовности, які викликала акція пок. намісника графа Андрія Потоцького з руссофільською фракцією,

— як також звернув його увагу на те, до чого може допровадити форсування кандидатів угодової фракції проф. Барвінського проти волі народу, та зажадав від него як мужа довіря цісаря: легальности і об'єктивности при виборах в Галичині. Таке отверте поставленне справи трафіло до переконання президента міністрів і він не вагаючись прирік мені, що зараз порозумієсь з намісником д-ром Бобжиньским, щоби сталось по думці мого бажання... Та годить ся признати, що президент міністрів і намісник старались додержати слова. Коли в час виборчої акції приходили вісти про надужиття старостів, — я звертав ся до особи намісника, щоби він усував всякі неправильности...

Наслідом становища правительства було те, що українські угодовці не ставили своїх кандидатів, а руссофільські кандидати: Глібовицький, Король, о. Давидяк і о. Костецький зрезигнували зі своїх кандидатур...

„Галицко-русское Общество“ в Петербурзі, оснуване заходами графа Володимира Бобринського, старало ся заратовувати „пособіями“ недобитки руссофільських фракцій, але головного проводиря д-ра Володимира Дудикевича і нападистого о. Корнилія Сеніка не було сили вибрати послами, так що до парламенту увійшли сим разом тільки два руссофільські послы: Марквіч і Курилович.

Тяжкі боротьби виборчі відбували між собою також польські партії, та польські консерватисти пробивались проти всепольської (національно-демократичної) партії. А всепольський терорист барон Баталія розпустив був свої безсоромні загани на український округ в Калушині, так що сей округ залитий був військом. Виборче побоєвище в місті Дрогобичи принесло кількадесять убитих і кількадесять ранених — при форсуванні польського жида д-ра Натана Левенштайна...

Вислід виборів для Українців був загалом по змозі корисний. З національно-демократичної партії вибрано отсих вісімнадцять послів: Вя-

чеслав Будзиновський, д-р Ст. Дністрянський, д-р Сидір Голубович, д-р Олександр Колесса, д-р Євген Левицький, д-р Кость Левицький, Лев Левицький, д-р Теофіль Окуневський, д-р Євген Олесницький, о. Стефан Онишкевич, Михайло Петрицький, д-р Євген Петрушевич, Юліян Романчук, Володимир Сінгалевиц, Тимотей Старух, д-р Льонгин Цегельський, Григорій Цеглинський і о. Йосиф Фолис. З радикальної партії вийшли послами: д-р Лев Бачинський, д-р Микола Лагодинський, Павло Лаврук, Василь Стефаник, і д-р Кирило Трильовський. З соціально-демократичної партії вийшов: Семен Вітик.

Д-р Лев Бачинський

Д-р Микола Лагодинський

На Буковині вибрані послами: Николай Василько, Антін Лукашевич, Ілля Семака, Николай Спинул і д-р Стефан Смаль-Стоцький.

Руссофільське шкідництво і агресивність з боку Поляків перебили нам два мандати: в жовківському — один і один в турчанському окрузі...

11. Знова барон Гавч по бароні Бінерті, 1911. р.

Але іще не скінчили ся були вибори, а кабінет барона Бінерта уступив, — як показало ся, що німецька християнсько-суспільна партія, підпора правительства, програла кампанію виборчу. На місце барона Бінерта прийшов барон Гавч.

12. Вислід масового карного процесу.

Тимчасом масовий карний процес проти 101. українських студентів у Львові тягнув ся від 14. лютого аж до 4. липня 1911. р. Спосіб ведення сеї розправи польським трибуналом викликав обурення цілого нашого населення як також інтерпеляцію і запити в парламенті в місяці марті 1911. р. Польська Теміда робила вражіння, що тут не суд справедливий, але наш політичний ворог судить нас! Тай вироком сього львівського трибуналу з 4. липня 1911. р. засуджено всіх обжалуваних: 5. по три місяці, 68. по місяцю і 26. по чотирнайцять днів вязниці... А студента Миколу Залізняка присуджено по відбуттю кари видалити поза границі держави. Проти того виroku заложив головний оборонець д-р Володимир Охримович: зажалення неважності.

Ось як представляєсь нова жертва, яку мала принести наша академічна молодь в останнім акті своєї боротьби за власний національний університет.

13. На горі св. Юра у Львові.

По сих злиднях нашої боротьби наступила відраднійша подія. Гора св. Юра у Львові була в дні 9. липня 1911. р. свідком маніфестації в честь о. митрополита графа Андрея Шептицького, з нагоди його повороту до здоровля — по тяжкій недузі. Се була прилюдна заява пошани — від народу, котрий відчув що на митрополичім престолі засів не тільки церковний достойник, але й щирий син українського народу. Останнім ділом митрополита в тім часі був Національний Музей, — та на приміщення сього незвичайно цінного музею набув митрополит величавий дім у Львові, недалеко університетської бібліотеки...

14. Новий прем'єр барон Гавч.

Чотиролітний досвід першого парламенту загального голосування приніс нам науку, що в парламенті

мають значінне тільки великі групи послів, та що парламентарне групування відбувався передусім на національній основі. Маючи те на увазі постановило наше сторонництво національно-демократичне стреміти в новім парламенті до одноцільної української парламентарної репрезентації, зложеної з трьох груп: нашої, радикальної і буковинської.

З сим наміром прибули ми до парламенту, та в дні 14. липня 1911. р. стрінулися ми з новим преміером бароном Гавчем, знаним нам з його давнішої діяльності політичної. Він запросив нашу президію на нараду. На сю нараду прибув я до нього в товаристві п. Цеглинського, бо мої товариші з давньої президії Клубу ще не були приїхали до Відня. Наше привитанне з през. міністрів бароном Гавчем було незвичайно щире. Він засипав нас силою медоточивих слів та представив нам, що хотів би в літній сесії полагодити банкове предложенне в справі продовження привілею австро-угорського банку. На се відповіли ми, що маємо також конечні і пильні домагання: нашого університету і соймової реформи виборчої та запитались про його становище в сих справах. Барон Гавч виправдував ся, що ще не перестудіював тих справ, але може нам заявити, що буде об'єктивний і буде старати ся, щоби нас не скривджено...

Нічого позитивного не мож було від нього почути, і на мене він зробив вражінне чоловіка політично пережитого, що не пізнає парламенту загального голосування, за котрим він свого часу крушив кошіє тай нас Українців не розуміє — думаючи, що має до діла з давними „Рутенцями“, котрих можна було приєднати гарними словами... Так скінчилась солодка розмова без змісту, але ми не тратили надії, думаючи, що се початок, а опісля буде инакше...

15. Новий презес Кола Польського.

Рівночасно зайшла знаменна подія в Колі Польським, де національні демократи (всеполяки) при-

смирніли по виборчій невдачі та на пропозицію людовців стало ся чудо: б. міністра Білінського вибрано презесом Кола Польського. Перед кілька місяцями засудило було Коло Польське міністра Білінського на політичну смерть, а тепер він презесом Кола Польського і як кіт обернув ся на другий бік. Зараз поєднав ся з б. міністром Коритовским і підписав ся в Колі Польським, що буде попірати справу будови каналів, хоча вчера іще обстоював, що для краю найліпше було би взяти відшкодування на інші цілі, бо канали є до нічого... В парламента пішла поговірка на тему „білого лиса...“¹²¹⁾.

Та сей лис був небезпечним партнером в політичній грі. По своїм виборі виголосив він в Колі Польським промову, в котрій підніс конечність домагання негайної будови водних доріг (каналів), та заявив, що тільки Поляки можуть залагодити спір „польсько-руський“, а правительству не удасть ся сього зробити. А Білінського трабант п. Стапінський зачав тоді трубіти, що новий презес Кола Польського є для нас дуже прихильний і він зробить з нами угоду...

16. Український Парляментарний Союз, 1911. р.

Тогож дня, 16. липня 1911. р. зібрали ся у Відні всі наші українські послы на спільну нараду в справі парляментарної організації. Я предложив іменем нашої партії, щоби заснувати одноцілий клуб. За сим заявив ся п. Василько іменем буковинських послів, — але п. Лагодинський сказав на те, що заряд радикальної партії не дозволив своїм послам приступати до спільного клубу і вони зложили вже свій самостійний клуб. Сеї радикальної тактики годі було вибити з голови п. Лагодинського і тому приступили ми до оснування Українського Парляментарного Союзу, зложеного з трьох груп: нашої, буковинської і радикальної. Метою Со-

121) Отсе виразно признав він сам у своїх Споминах, више згаданих.

юза поставлено: згідне веденне парламентарної акції всіх українських послів — в справах, які Союз узнасть за засадничі і спільні. Союз зараз уконституовав ся і вибрав мене головою, а пп. Василька, Окуневського і Лагодинського заступниками голови¹²²⁾.

17. Отворенне парламенту.

Другого дня, 17. липня 1911. р. наступило отворенне парламенту, та дня 18. липня 1911. р. відбуло ся святочне відкритте обох Палат державної Ради: престольною промовою цісаря в замку. В сій промові згадав цісар одним реченням про Галичину, натякуючи про потребу вирішення справи водвих доріг.

На вступі нарад Палати послів дня 19. липня 1911. р. зложив наш парламентарний Союз отсю правно-державну заяву:

„Українські послы з Галичини і Буковини, з приводу отворення нової сесії Державної Ради стверджують, що ревіндикуване в р. 1772. на основі приналежности до угорської корони руське королівство Галичини і Володимирії, мало бути на основі найв. декрету з 2. серпня 1830. р. злучене з Буковиною в окрему руську провінцію і мало на основі конституції з 4. марта 1849. р. одержати окремий Сойм.

„Сей природний розвиток, який мав вести до автономії українського народу, перепинило получение Галичини і Володимирії з приналежними до чеської корони князівствами Освенцім і Затор і з великим князівством Краківським. Сим створено стан неприродний, бо території зовсім ріжні під оглядом історичним і національним з діаметрально противними правно-політичними напрямими, злучено в одну провінцію мон-

¹²²⁾ Соціяльний демократ п. Семен Вітик вступив до німецького соціяльно-демократичного союзу, але там довго не удержав ся і опісля став диким соціялістом, та до нас наблизив ся.

струальних розмірів, а опісля сам український нарід всупереч всім постановам державних основних законів віддано на поталу майоризації в галицькій Сеймі.

„Таким чином цілий український нарід на його рідній землі позбавлено можности розвитку і спараліжовано його силу, до чого в значній мірі причинило ся австрійське правительство, санкціонуючи виємкові закони для Галичини, утворюючи інституцію польського міністра-земляка та толеруючи самоволю галицької адміністрації.

„Так само при ввводженню нового виборчого закона сотворено в Галичині спеціяльні постанови для Українців і вкорочено їх права, бо число належних їм мандатів зменшено до половини, а крім того наслідком переведення послідних виборів до Державної Ради в Галичині нелегальним способом, ще більше зменшено припадаюче на Українців мінімальне число мандатів.

„Ті факти заставляють нас, представників Українців з Галичини і Буковини, части українського народу, який стоїть при своїй самостійности, заявити, що обстаємо при наших змаганнях, які мають на цілі національно-територіяльну автономію і безпосередню приналежність до австрійської держави, і застерігаємо ся проти штучного, на ніякім історичнім праві неопертого получения, зглядно поділу нашого народу при помочи прінципу краєвої автономії, — отже протестуємо проти розширення краєвої автономії, проти галицьких виємкових законів і проти зменшення нашого представництва при помочи нелегального переведення виборів.

„З сим застереженнем вступаємо до Палати послів. Змагати-мемо всіми способами до усунення кривди, заподіяної нашому народови і до відзискання наших політичних і національних прав“.

Російсько-національні послы Марків і Курілович внесли своє застереженне проти позбавлення прав російської мови в Галичині та заявили,

що входять до Палати послів, щоби співділати для свого народу, держави і славної династії!..

Президентом Палати послів вибрано п. д-ра Сільвестра, члена мімецького національного союзу, та п. Юліян Романчук увійшов до президії як один з віцепрезидентів Палати послів.

18. Літна сесія Палати послів.

В справі кривавих подій в Дрогобичи при виборах дня 19. червня 1911. р. поставлено сім наглих внесень о переведенне строгих доходжень, покаранне винувників і поміч для жертв. За наглим внесенем Українського Союзу промовляв п. Дністрянський. В сій справі поставило також Коло Польське нагле внесенне, за котрим промовляв п. Біліньскі і підчеркнув, що тут годі говорити загально про галицькі вибори... Але се застереженне на нічо не придалось, бо різня в Дрогобичи дала знова привід до сього, що широкий світ політичний заінтересував ся „галицькими виборами...“ По переведеній дебаті ухвалено загальні резолюції.

Правительство барона Гавча попірало тоді одинокое предложенне в справі продовження привілею австро-угорського банку. В сій справі промовляв я в банківій комісії і поставив резолюції, щоби австро-угорський банк давав кредити господарським спілкам, селянам і зарібковим верствам, та щоби утворити державну центральну касу для акредитування господарських спілок. По залагодженню сього предложення закінчено літну сесію Палати послів в дні 29. липня 1911. р.¹²³⁾

В сім часі проголосило Коло Польське свою політичну резолюцію, в котрій заявило ся за традиційною династичною і великодержавною політикою, але за те домагало ся ненарушимости краєвої автономії, і полишення соймови галицькому вирішування внутрішних справ краєвих..

¹²³⁾ Літом р. 1911. відбував ся міжнародний конгрес рас в Лондоні, на котрім заступав Українців проф. д-р Ол. Колесса.

Тоді президія Кола Польського звернула ся до президії Клубу наших національно-демократичних послів з запитом, чи ми не хотіли би переговорити з ними про біжучі справи. На се відповіла наша президія, що ми годимо ся на те і відтак відбули ся дві вступні конференції обох президій у Відні. Сі польсько-українські конференції мали по феріях, в місяці жовтні 1911. р., продовжуватись. З польської сторони брала участь в сих переговорах комісія парламентарна Кола Польського під проводом презеса Білінського, а з нашої сторони: я, п. Окуневський і п. Петрушевич. Та отсі наради, вступні і опісля в осінній сесії наступивші, не довели до ніякого висліду. Головною темою сих довірочних нарад була справа соймової ординації виборчої та з польської сторони все пильно записувано, але до якоїсь відповіді не дійшло...

19. Краєвий здви́г „Соко́лів“ і „Сі́чей“ у Львові, 1911. р.

В часі парламентарних ферій мали ми у Львові величавий обхід В дні 10. вересня 1911. р. відбув ся краєвий здви́г українських „Соко́лів“ і „Сі́чей“, — скликаний львівським Соколом-Батьком з нагоди посвячення його прапору. Зі всіх сторін краю станули тисячі Соколів і Січовиків на здвигову площу, щоб засвідчити про силу і карність нашої боєвої організації. Се був день нашої національної гордості у Львові...

Наші закордонні бр а т и передали ленту, призначену для прапору, з написом: „Соколови-Батькові, київські Українці: Нехай прапор сокільський зєднає Українців над Дністром і Дніпром...“ Душею організації сього здвигу був професор І в а н Б о б е р с ь к и й.

До наших добутків національних того часу треба зачислити: заложенне Товариством „Просвіта“ першої української торговельної школи у Львові, — в чім заслужив ся професор Р о м а н З а л о з е ц ь к и й...

20. Криваві демонстрації у Відні.

Рік 1911. зазначив ся у нас недородом, а у Відні демонстраціями проти дорожнечі. Збори, скликані соціяльними демократами у Відні, заявили ся за отвореннем границь і допущеннем негайного ввозу мяса ізза кордону. Сі збори перейшли у грізні заворушення і покінчили ся масакрою та стріляниною війська¹²⁴). Се діялось в дні 17. вересня 1911. р...

21. Соймова Комісія реформи виборчої, 1911. р.

На численні понаглювання соймової комісії реформи виборчої скликав був п. д-р Лео нараду сеї комісії на 25. вересня 1911. р. Тут виступив референт п. Старжиньскі зі своїм проектом соймової ординації виборчої. Він станув безоглядно на становищи польської соймової більшости, не допускаючи нашого народу до належного заступництва в галицькім Соймі та поширюючи іще краєву автономію. У своїм проекті намагав ся п. Старжиньскі законсервувати такі ананаси, як плюральне голосуванне і тримандатові округи виборчі, — щоби у сім пеклі виборчим мож було догідно забирати наші виборчі мандати до Сойму.

Проти сього проекту виступили згідно і безглядно наші члени комісії для виборчої реформи: я, д-р Король і д-р Макух. Ми виказали, що сей проект не надаєсь до спеціальної наради комісії і зажадали, щоби дальші наради перервати аж до предложення звіту субкомітету. Польська більшість мала перед собою до вибору: або нас переголосувати і проти нашої опозиції вести спеціальну дебат у та проти нас

¹²⁴) До розігнання демонстрантів вислано військо з 24. полку піхоти (коломиєського), що тоді стояв у Відні, та се військо застрілило трьох робітників і многих ранило. Соціяльно-демократична організація розписала конкурс на памятник в честь убитих, — та проект памятника, виконаний українським скульптором Михайлом Бриньським дістав першу нагороду. Пр. пор. д-ра Івана Німчука, Українські памятники і традиції у Відні, Львів 1925.

ухвалювати соймову виборчу реформу, — значить нас змайоризувати або уступити... Над сим радила між собою польська більшість через цілий день і не відважилась іти пробоєм. Другого дня поставив п. Рутівські іменем польської більшости внесенне, щоби справу іще раз відослати до субкомітету, по думці соймової ухвали з 18. падолиста 1911. р..

22. Ширший Народний Комітет.

Опісля, в дні 29. вересня 1911. р. на Ширшім Народнім Комітеті поставив я запит отвертий: чи добути наперед сильнійший етап, а по сім іти до здійснення дальших домагань, — чи не запускати ся в ніяку угоду, бо чим довше видержимо на боєвій позиції, тим сильніше добудемо становище. У відповідь на мій запит візвав Ширший Народний Комітет всі організації до найгорячішої вічевої і петиційної акції в справі соймової виборчої реформи, — як також ствердив, що крайно відпорне становище польської соймової більшости супроти наших домагань — унеможлиблює всяке компромісове полагодженне справи, та що правительство є покликане і обовязане до уладження відносин і признання належних прав нашому народови...

23. Осінна сесія парламенту.

В осінній сесії парламенту, що розпочалась в дні 5. жовтня 1911. р., мав барон Гавч показатись, чи він є дійсно досвідним державним мужем, котрий уміє все зробити, — що є потрібне. Але вже перший день нарад приніс некорисні позначки.

Зі замкненої чеської школи імени Коменського у Відні прийшли чеські діти з родичами до парламенту, щоби пожалуватись перед послами і правительством за те, що їм не дають рідної школи. З отсеї на позір невинної діточої демонстрації прийшло до бійки між чеськими а німецькими послами.

Та як тільки зачалась в Палаті послів нарада над справою дорожнечі і потребою ввозу мяса зза кордону, — в часі промови провідника соціялістів д-ра Адлера, — челядник столярський Микола Негус (Хорват з походження) дав з галерії в парламенти кілька револьверових стрілів, щоб поцілити міністра судівництва д-ра Гохенбургера як представника тої державної влади, що по кривавій віденській неділі взяла ся карати учасників демонстрації за порушення ладу і спокою. Віденці чули від часу до часу, що щось таке дієсь в Галичині, але вони самі не були привичні переносити на собі такі методи залагоджування справи дорожнечі...¹²⁵⁾.

Супроти сього атентату в парламенти проти члена правительства, виступив зараз президент міністрів барон Гавч з острою заявою проти соціяльних демократів, виказуючи, що отсе є вислід підбурюючих промов і демагогічної агітації послів сеї партії, та сказав, що правительство безглядно видержить на своїм становищі...

Під вражіннем сеї страшної події відбувалась дебата в справі дорожнечі, — в котрій підносились голоси, щоби без огляду на спротив Угорщини залагодило австрійське правительство довіз аргентинського мяса до Австрії. З українського Клубу промовляли в сій дебаті: п. Будзиновський і Олесницький. По промові п. Будзиновського, в котрій він сказав, що годі обмежувати ся до апровізації міського населення, а треба подбати також про сільську людність, — виступили проти нас соціялісти з докором, що ми стаємо проти інтересів робітничого населення, оборонюючи аграріїв. Проти сих докорів промовляв п. Олесницький, виказуючи, що треба піднести годівлю худоби в державі, щоби успішно і постійно забезпечити продукцію мяса, — та доказуючи, що наш селянин-хлібороб се робітник, який

¹²⁵⁾ У нас в краю наробив був тоді багато розголошу атентат священика Павла Камінського, що підняв руку на станіславського єпископа о. Григорія Хомишина (10. жовтня 1911. р.).

живе в гірших обставинах як міський робітник, закінчив свою промову висказом, що ми не дамо інтересів селян на поталу соціялістам...

По горячих промовах покінчилась отся дебата загальними резолюціями, приємливими для правительства, та наближувалось перше читання бюджетової провізорії на рік 1912. Тоді відбулась конференція президії українського Клубу з президентом міністрів бароном Гавчем, дня 19. жовтня 1911. р. Ми зажадали від президента міністрів рішучої відповіді про становище правительства відносно наших головних домагань, як український університет, соймова виборча реформа, краєва адміністрація і інші, — а він успокоював нас заявою своєї прихильности, але всяку мериторичну дискусію про наші домагання відкладав до порозуміння з Поляками. Такого ставлення справи ми не могли одобрити і заявили йому, що наша репрезентація є так само самостійна як польська, а як правительство не має сили признати нам належних прав, то ми мусимо до сього примінити наше становище.

Отся конференція переконала нас, що барон Гавч хоче нас присилувати до угоди з Поляками, та що він за сю ціну приєднав собі Поляків: нічо без нас! — як казав п. Білінські.. Тому наше становище опозиційне було вповні оправдане, а п. Василько не мав рації, коли обстоював добрі наміри барона Гавча в наших справах...

24. Програмова промова барона Гавча.

В сих обставинах прийшло перше читання бюджетової провізорії і барон Гавч виголосив в дні 27. жовтня 1911. р. свою довго вижидану програмову промову. В сій промові він покликав ся на те, що його правительство вірно держить ся — наскрізь австрійської програми, силою котрої кожда нація, кождий нарід в Австрії є покликаний брати участь в ділах правління, в адміністрації (управі) держави, — та кожда нація має право дбати про свій

господарський і культурний розвиток. Та до політичного проводу стараєсь правительство приєднати сі партії, що до сього передусім надають ся. Тут підніс президент міністрів потребу участі Чехів в правительстві, та сим висказом він зразив собі Німців. Тактика Німців вивела барона Гавча з рівноваги і він сказав прилюдно, що такої нації як Чехи не мож виключати від участі в правлінню держави. Тай другий союзник барона Гавча: Коло Польське не було постійне, бо п. Білінські у своїй бюджетовій промові став критикувати кабінет урядничий і домагати ся парламентарного правительства.

Наш К л ю б п а р л я м е н т а р н и й постановив по останній конференції з бароном Гавчем заняти становище виразно опозиційне супроти правительства. По п. Білінським прийшов я до голосу та рішучо виступив я проти такої австрійської політики, що замість рівноправного і рівнорядного заспокоювання домагань нашого народу відсилає нас до угоди з Поляками. Таку односторонну політику правительства супроти українського народу уважаємо шкідною для держави. Ми бажаємо угоди українського народу з Австрією, та аж сим шляхом буде створений терен для польсько-українського порозуміння. А коли Поляки супроти наших домагань виставляють жаданне розширення краювої автономії, то нам не остає нічо инше, як виставити давне наше жаданне: поділу краю на часть українську і польську. Та у сій боротьбі за найвисше право народу, за свободу і самостійність побачите нас всіх Українців разом! А сьому правительству не можемо висказати нашого довіря...

Заатакований зі всіх сторін не міг барон Гавч вдержатись своїми пережитими політичними категоріями, та вже в дні 1. падолиста 1911. р. дістав граф К а р л о Ш т і р к місію реконструкції кабінету, а Гавч III. уступив...

25. Столітте уродин Маркіяна Шашкевича.

Галицька Україна відозвалась до своїх братів і сестер на всіх землях, де лиш українське слово

гомонить, де лиш рідне свідоме серце беть ся — з привітом і поклоном, щоби запросити на велике свято століття уродин Маркіяна Шашкевича, століття відродин українського життя в Галичині. Отсе свято уладжував наш краєвий Комітет під проводом діяльного голови о. Теодозія Лежогубського.

Маркіянове свято відбувалось у Підлисю, родинім місци Маркіяна і у Львові, в днях 5, 6 і 7. падолиста 1911. р. Згадуючи отсе народне свято годить ся нагадати знаменну промову, яку виголосив тоді о. ми-

о. Теодозій Лежогубський

трополит Андрей Шептицький над гробом Маркіяна Шашкевича у Львові. Він сказав між иншим: „В руськім патріотизмі Галичини — мало історичних традицій, мало державної політичної гадки, але за те на цілій лінії визначне і характеристичне: елементарне стремління в народ! Всі маємо се понятте, що люд се наша сила; що праця для нього — наше завдання; що його добро — наша будучність... Нам днесь легко зрозуміти, що віддаляти ся від люду, се значить сказувати себе на смерть... Що сей, котрий в Галичині перший до люду звернув ся, був священиком...

се наша слава і тою ми днесь священники гордимо ся...”

26. Політичні наради.

З початком місяця падолиста 1911. р. знова зібрався Ширший Народний Комітет у Львові, щоби перевірити справу поглиблення організації національно-демократичного (народного) сторонництва. Приводом до сього були ті недомагання наших організацій, які проявилися були в часі останніх виборів до державної Ради. При сій нагоді треба було пояснити чутки про мниму угоду польсько-українську, що пустили були Поляки, щоби здержати акцію правительства, як також заходи гуртка наших „угодовців“, форитованих Поляками, щоби усунути труднощі в ухвалюванні соймової виборчої реформи і зміненого статуту краєвого.

Польські політики відбували свої окремі наради в дні 24, 25 і 26. жовтня 1911. р. у Відні в справі виборчої реформи до галицького Сейму, та в дні 1. падолиста 1911. р. радило коло соймове у Львові і там піднесено думку, щоби поставити „junctim“ соймової виборчої реформи зі справою українського університету. З нашого боку відкинено сю думку відразу...¹²⁶⁾.

27. Новий прем'єр граф Штірк, 1911. р.

Програмову промову нового прем'єра графа Штірка прийняла Палата послів взагалі холодно та він старався не роздратовувати ніякої партії в парламенті і представив свій кабінет як неполітичний і неодносторонній, але об'єктивний. До його кабінету увійшли: барон Гайнольд як міністер внутрішніх

¹²⁶⁾ Справа нашого університету була знова порушена в Палаті послів в дні 25. жовтня 1911. р., при поновній дебаті над справою італійського факультету. Промовляв тоді п. О. Л. К. Лесса на тему: „Позір на схід держави!“

справ, барон Гусарек як міністер просвіти і Оттокар Трнка як міністер публичних робіт. Опісля уступив міністер скарбу Маєр та на його місце вихався міністер Залєскі, а на міністра для Галичини прийшов п. Длугош, нафтовий промисловець і член партії польських людовців¹²⁷).

Новий президент міністрів граф Штірк не був симпатично прийятий нашою парламентарною репрезентацією. За часів старого парламенту виступав він завзято проти реформи виборчої ординації до парламенту на засаді загального права голосування, добачуючи в тім велику небезпеку для монархії австрійської, та як став міністром просвіти спинював наші шкільні домагання, а на вступі свого премієрства зараз заключив односторонний договір з Колом Польським в справі будови водних доріг (каналів) в Галичині. Те все узаasadнювало наше упередженне супроти особи графа Штірка.

Та коли наша президія прийшла до нього, запрошена на першу конференцію в дні 8. падолиста 1911. р., застали ми знова міністра Залєського. Товариш Окуневський висказав вже здивуванне і запитався, яке значінне має отся присутність міністра Залєського, коли президент міністрів знає, що наша репрезентація не узнає установи польського міністра для Галичини¹²⁸). Граф Штірк зрозумів ситуацію і відповів, що п. Залєскі не явився тут як міністер для Галичини, але як інформатор, бо він знає галицькі відносини і може дати потрібні пояснення. Від того часу сей інформатор не приходив вже на наші конференції. По сій перепалці заявив нам граф Штірк, що йому залежить на приєднанню Українців до спільної праці в парламенті, та що він хотівби полагодити національні спори не тільки між Німцями і Чехами, але також між обома народами

¹²⁷) Про погоню за міністром для Галичини — прошу порівняти покликани висше Спомини міністра Білінського.

¹²⁸) Тоді був п. Залєскі іще міністром для Галичини, та став в гору вибиватись на міністра скарбу, щоби взяти у свої руки фінанси держави.

в Галичині, щоби порозумінне наступило „від народу до народу“. Ми представили йому головні наші домагання супроти правительства та обговорення порушених справ відложено до окремої конференції...

28. Бюджетова дискусія і польсько-українські переговори, 1911. р.

В дальшій тоці бюджетової дискусії промовляв п. д-р Сидір Голубович, критикуючи галицьку адміністрацію і судівництво, що служать польонізації краю, та звернув увагу на поширювану в краю пропаганду руссофільську, котру може знищити тільки один спосіб: заспокоєння культурних, економічних і політичних потреб українського народу. А п. Василько висловив свій жаль, що правительство старавсь тільки про чесько-німецьку угоду, а не підносить угоди польсько-української, яка повинна знайти ся на першій пляні з огляду на внутрішні і закордонні відносини держави...

Наступаючого дня 9. падолиста 1911. р. вручив мені презес Кола Польського п. Білінські: запрошення до відбуття дальшої конференції в справі соймової реформи виборчої, як також в інших справах: культурних і економічних, -- щоби підготувити ґрунт під умову, котра на якийсь ряд літ забезпечила б мирний розвій обох народів...

На отсе запрошення Кола Польського відповів наш Український Клуб також на письмі, що ми принципіально готові до переговорів, але під отсими умовами¹²⁹⁾:

Передусім, як президія Кола Польського буде мати повновласти до ведення обов'язуючих переговорів. Відтак можемо переговорювати про справи, які належуть до компетенції галицького Союму, а відносно справ, які належуть до компе-

¹²⁹⁾ Пр. пор. статтю „Виміна листів між президією віденського Польського Кола і Українського парламентарного Клубу в справі угоди“, в „Ділі“ з р. 1911, ч. 286.

тенції Ради державної, — будем переговорювати тільки з центральним правительством як органом державної влади... Таким чином ми висунули справу соймової виборчої реформи як засадничу, від котрої вирішення залежить уладженне відносин між обома народами в краю.

Отся обміна нотами між Польським Колом і Українським Клубом була благодійним ліком на затрівшений український загаль, що безпокоїв ся поширеними вістями про тайні угодові договори...

Польська сторона приймила подані нами умовини і зійшлась з нами в дні 28. падолиста 1911. р. в парламенті на польсько-українські переговори. Коло Польське відпоручило до сих переговорів: пп. Білінського, Абрагамовича, Стапінського, графа Скарбка і Германа, а наш Клуб відпоручив: мене, Окуневського, Петрушевича і д-ра Евгена Левицького. Поляки іще раз зажадали, щоб ми предложили їм наші засадничі домагання в справі галицької соймової виборчої реформи. Щоб справи не проволікати ми зараз представили сі домагання:

- 1) $33\frac{1}{3}\%$ всіх соймових мандатів; 2) окремої української курії в Соймі; 3) трьох членів виділу краювого; 4) одномандатових національних округів виборчих; 5) задержання дотеперішного числа вірилістів; 6) загальної доповняючої сільської курії виборчої; 7) побільшення сільських мандатів до 88; 8) понехання петрифікації виборчої ординації; 9) понехання плюрального голосування і 10) розміщення українських мандатів у всіх куріях, не виключаючи курії більших посілостей і курії міської...

На другу конференцію прийшли польські відпоручники знова неприготовлені і жадали пояснення виборчих округів. Ми дали їм жадані пояснення. На третій конференції дня 13. грудня 1911. р. зачали Поляки знова крутити і завертати нам голову потребою зібрання цілого комплексу справ. Тоді поставив я запит, чи має польська сторона конкретні пропозиції в справі соймової реформи виборчої у відповіді на наші засадничі домагання, — та коли п. Бі-

лінські сказав, що вони не мають пропозицій, тоді я заявив, що уважаємо переговори за розбиті з вини Поляків. Так покінчились ті нещирі переговори Поляків з нашою репрезентацією у Відні.

Кілька днів пізніше, бо дня 18. грудня 1911. р. відбулась нарада субкомітету соймової виборчої реформи у Львові і тут прийшов референт п. Старжиньські також без ніякого пропозиції, а п. Макух поставив внесення, щоби передусім означити процентове відношення соймових мандатів та зажадав $33\frac{1}{3}\%$, то значить третини українських мандатів. Польська більшість нарадилась і засідання відложено...

Таке поступовання Поляків вказувало на те, що нема виглядів на компромісове полагодження справи соймової реформи виборчої, та що в разі безуспішности переговорів польсько-українських буде розв'язаний галицький Сейм...

29. Наше становище супроти графа Штірка, 1911. р.

Тим часом в бюджетовій комісії Палати по-слів велась дебата над бюджетовою провізорією і тут промовляв я в дні 5. грудня 1911, щоби означити становище Українців супроти правительства. Я сказав там, що ми обстоюємо парламент, котрий вийшов з загального голосування та бажаємо, щоби сей парламент розвивав свою діяльність, а що инше є правительство. Коли правительство обіцяє національну об'єктивність, а в дійсности трактує нас наче нарід другорядний, що має тільки платити податки, то ми мусимо виступати проти державного бюджету. Відносно будови водних доріг (каналів), за котрими в останньому часі вставляють ся Поляки, заявив я, що наша репрезентація трактує сю справу зі становища економічного, а не політичного і тому з огляду на відносини економічні краю нам треба перед будовою водних доріг: плянної регуляції рік і фахової та доцільної меліорації ґрунтів.

По моїй промові запросив граф Штірк нашу президію до себе, щоби вислухати наш погляд в справі

будови водних доріг. Він заявив нам, що в сій справі, яка відносить ся також до нашого краю, не хотів би поступати односторонно і тому йому буде важне почути нашу думку в сій справі. По виясненню нашого становища дійсними обставинами господарськими нашого краю відповів нам граф Штірк, що він розуміє і узглядноє наше становище, але поки що на успокоєнне Поляків згодив ся, щоби в Західній Галичині виконувано роботи каналів на малім просторі від шлеської границі до Висли, — а справа ширшої будови водних доріг буде зревідована. Звіт з сеї інформаційної конференції з през. міністріє приймив наш Клуб до відома.

Опісля розпочалось в Палаті послів друге читання бюджетової провізорії. В сій дебаті промовляв п. Лагодинський проти правительства графа Штірка та поставив запит, чи правительство задумує на зразок чеської ординації предложити свій проєкт ординації виборчої до галицького Сойму. А п. Окуневський сим разом ударив на Німців, кажучи, що се, чого Німці в останньому часі допустили ся супроти італійського факультету, є зломаннем слова і ганьбою для культури, та що те саме приміювання стану посідання відбуває ся також в Галичині. Вкінці сказав він, що польсько-українська угода се Сизифова робота, бо Поляки не хочуть прихилити ся до думки рівноправности...

Остаточнo ухвалила Палата послів провізорію бюджетову на перший піврік 1912. р., та за її прийяттем голосували: Поляки, Чехи і Німці. Наша репрезентація видержала в опозиції супроти правительства графа Штірка.

В дні 23. грудня 1911. р., по закінченню передсвяточної сесії відбула президія Українського Клубу іще одну конференцію з през. міністріє графом Штірком. В сій конференції заступав я президію з товаришем п. Петрушевичем та ми оба домагали ся від президента міністріє негайного виконання предложених йому наших домагань, бо в противнім разі будемо примушені витягнути послідовности

в нашім поступованню. Ми обстоювали перед усім наші два головні домагання: соймову реформу виборчу як основу нашого правно-політичного становища в краю і український університет як найважливішу культурну потребу. У першій справі ми домагали ся, щоби центральне правительство виступило з пропозицією виборчої реформи до галицького Сойму, та у другій справі ждали ми, щоби правительство вислухало обі сторони і пропозицію цісареві до вирішення справу нашого університету.

Граф Штірк відповів нам тоді, що він розуміє велике значіння обох сих справ для нашого народу і робить заходи, щоби їх залагодити по думці наших бажань. Він зазначив також, що сі обі справи лежать в інтересі держави, та поки що заявив нам тільки те, що в справі залагодження соймової реформи виборчої одержить намісник вказані інструкції, щоби попірав справедливі наші домагання...

Отсе на закінченні парламентарного року, що був для нас щасливіший від свого попередника, бо ми не мали сесії галицького Сойму в р. 1911...

30. Нова філія російської пропаганди, 1911. р.

Але за те новою філією наступала на Галичину російська національно-релігійна і політична пропаганда. Ціль сеї пропаганди була ясна: шляхом провокаційного насаджування російських агенд створити на зверх позори переслідування російської нації та приладити притоку для експанзії Росії до Карпат. Се була перша навія хмар до війни між Росією і Австрією. В останніх роках оснувано в Галичині уже явні російські органи, як „Прикарпатская Русь“ і „Голось Народа“. Руссофільський о. Маркил Раставецький зі своєю дружиною і п. Стаховичем з російської Думи обїздить з музикою села Коропуж і Хишевичі, щоби демонструвати „руській народь“. Православний о. Сандович відправляє богослуження в Грабі коло Ясла,

а о. Гудима закладає „молитвенный домъ“ в Залучи коло Снятина.

Отже маска скинена, сказав намісник Гюб-жиньські видаючи наказ запечатувати ті молитвенні доми...

Справа сеї російської пропаганди в Галичині се не була давна правописна або домашна справа галицьких Руссофілів. Се була вже справа міжнародної політики: антиукраїнської і антиавстрійської. Краєві правительства в Галичині передше підсичували руссофільство, як намісники: граф Лев Піниньскі і граф Андрій Потоцкі, — щоби Українців ослаблювати та у Відні виказувати, що наш організм є закажений московським боляком, та що держава повинна нас винищувати. А тепер вже краєве правительство переконалось, що годі провадити дволичну політику і воно вхопилось методи репресій¹³⁰⁾.

З приводу сих незначних репресій виступив добродій „славянства“ чеський політик п. Крамарж в обороні „російського“ народу в Галичині та своїми ревелаяціями в „Новім Времени“ кинув підозрінне на наших братів в Росії, начеб вони провадили пропаганду на знищення Росії...

Посол Семен Вітик назвав у своїй промові в парламенті п. Крамаржа „агентом“ російського правительства в Австрії, та за те п. Крамарж вислав був п. Вітичови своїх заступників, але опісля при-смирнів, і на засіданню австрійської делегації в дні 29. грудня 1911. р. сказав, що його слова не вірно передало „Новое Время“, бо він навіть осудив переслідування українського руху в Росії, а так само противить ся переслідуванню руссофільства в Австрії. Завдяки п. Крамаржеви — значну часть засідання австрійської делегації заняла була дебата в українській справі.

¹³⁰⁾ В справі православної пропаганди в Галичині поставив був п. Вол. Сінгалевич інтерпеляцію до міністра віросповідань і просвіти, в дні 7. грудня 1911. р., щоби звернути увагу центрального правительства на те, що дієсь в краю.

Наш делегат п. Цеглинський прояснив як слід справу українську та заявив, що її мож залагодити в Росії і в Австрії. А до п. Крамаржа сказав він, що не бажає, аби сльози жертв на Україні упали каменем на сумління п. Крамаржа, як він опинить ся в різкій суперечности зі своїм народом... Буковинський делегат п. Василько заявив, що Українці не є противні добрим відносинам Австрії до Росії, але жадають, щоби трийцять мільонів українського народу в Росії могло свобідно розвивати ся, та щоби Росія не мішалась до українських справ в Австрії... До тої полемічної дебати вмшав ся був також презес Кола Польського п. Білінські та старав ся виказувати шкідність пропаганди православія в Росії і за кордоном¹³¹⁾.

З причини нападів п. Крамаржа проти українства виступили були проти нього п. Масарик і чеські реалісти, жалюючи над сим, що п. Крамарж не розуміє визвольної боротьби українського народу; чеська соціяльна демократія та Народний Зїзд нашого національно-демократичного (народного) сторонництва, — що нап'ятував був з обуренням політичні енунціяції п. Крамаржа проти самостійного розвитку українського народу...

Такими способами наші приятелі і наші вороги підносили справу українську як справу європейського значіння...

31. Три партійні зїзди, 1911. р.

З кінцем 1911. р. відбули ся у нас три партійні зїзди. Правильний Народний Зїзд національно-демократичного (народного) сторонництва, зїзд радикальної партії і довірочні збори християнсько-супільного союзу у Львові.

¹³¹⁾ У своїх Споминах на стор. 225. помшав п. Білінські промову п. Крамаржа з неіснуючою делегаційною промовою п. Короля, бож п. Король не був ніколи членом австрійської делегації. Тому треба бути оглядним при використуванню споминів, бо не всякий пише спомини на підставі матеріялів.

Зачну від сього рідкого зїзду, — від видимого органу, що звав ся „Руслан“ і був на удержанню міністерства закордонних справ, та від невидимої партії українських християнських суспільників. Скликанне сього резервового препарату було на часі, — щоби зголосити ся до слова у важній справі.

Важною справою була соймова реформа виборча і вибори до Сойму. Та партія наших християнських суспільників мала зорганізувати ся — притягаючи до себе загал українського духовенства, через що булаб ослаблена партія національно-демократична, а натомість скріплена партія християнсько-суспільна виступилаб на політичну арену, щоби сказати своє слово в справі соймової реформи виборчої. Але загал нашого духовенства самочинно перечеркнув сей плян.

Сі збори отворив професор Олександр Барвінський та до президії вибрано: оо. мітратів Туркевича і Гордієвського та о. С. Глібовицького. Про політичне положення реферував д-р Осип Маковей, по чім збори заявили свою солідарність з домаганнями наших народних партій в справі соймової ординації виборчої.

А „русько-католицьке духовенство“ всіх трох дієцезій галицьких зібралось було вчасніше, бо в дні 7. грудня 1911. р., на довірочну нараду у Львові та по рефераті о. Теодора Савойки постановило видержати у своїй інтензивній праці серед народу — не тільки на поли церковнім, але й на просвітнім, економічним і політичним.

Зїзд радикальної партії покінчив ся ухваленням довіря послам, та вирішеннем, щоби партійні послы далі творили окремий клуб в парламенті, остаючи тільки в спільнім союзі з иншими українськими послами, задля береження партійної програми. Отсе був прояв, що мнимий інтерес партії ставить ся висше, чим національну солідарність...

Та рівночасно відбуваючий ся Народний Зїзд національно-демократичного (народного) сторонництва ухвалив візвати всіх українських парламентарних послів Галичини, — без різниці партій, щоби зєднали

ся в одноцілий український клуб на засаді безоглядної солідарності. Сей Зїзд візвав весь український нарід Галичини, щоби станув до помочи українським соймовим послам у боротьбі проти польських проєктів соймової виборчої реформи, вимірених на поневоленне і погубу нашого народу, а обстоював справедливу реформу виборчу.

Увесь хід нарад Народного Зїзду проречисто засвідчив: свідомий похід національної думки, -- української національної політики. Зокрема, у моїм рефераті політичнім підніс я, що наше правно-політичне становище в Австрії кріпшає, а за кордоном Росія добирає способів, щоби давити всяку прояву самостійного українського руху. Та українство хоча живе в незвичайно трудних умовах, всеж таки воно піднімаєсь і ним зачинає інтересувати ся Европа. Найважнішою квестією українського руху в Австрії була справа державної безпосередности як конечний степень до осягнення національної рівноправности нашого народу в Австрії. Тому ми жадали, щоби правительство трактувало наші домагання без огляду на становище Поляків. А Поляки остаточно мусіли узнати, що українська справа має бути полагоджена, бо обструкція в галицькім Соїмі могла уступити тільки через полагоду українсько-польського спору. Становище українського парламентарного Клубу було піднесло ся, а й резон держави вимагав тоді, щоби українська справа була полагоджена в інтересі держави. Австрія оглядала ся на нас, бо потребувала сильного фронту¹³²).

32. Мала сецесія, 1911. р.

На саме закінченне року 1911. діждались ми малої сецесії. В дні 29. грудня 1911. р. зійшов

¹³²) З кінцем 1911. р. видав був проф. М. Грушевський брошуру п. з. „Наша політика“, зложену із статей, поміщуваних в Літературно-Науковім Вістнику, - в котрій представлено українських послів соймових і парламентарних, як також управу національно-демократичної партії наче злочинців, що запродали ся

ся субкомітет соймової виборчої реформи у Львові та наші члени пп. Макух і Король поновили внесення, щоби передусім устійнити процентове відношення українських соймових мандатів до польських, домагаючись одної третьої часті всіх вибраних послів соймових. Намісник д-р Бобжиньскі не обстав за сим домаганнем, а польська більшість відкинула сей внесок. Супроти такого провокаційного становища польських груп оба наші члени опустили нараду субкомітету.

З приводу сеї події в субкомітеті соймової реформи виборчої вислав я телеграму до президента міністрів графа Штірка і жадав дійсної інтервенції правительства в справі виборчої реформи до галицького Союму, та відтак мав я конференцію з президентом міністрів в дні 4. січня 1912. р. Президент міністрів виправдував ся, що в субкомітеті зайшло тільки непорозуміння, та що намісник порозуміє ся з ним і має докладні інструкції про дальше поступовання в справі соймової виборчої реформи. Далі сказав мені през. міністрів, що польські політики настають на те, аби скликати Сойм на коротку сесію, бо тільки в часі сесії зберуть ся всі ключі і тоді буде мож порозуміти ся в справі виборчої реформи, та в інших справах. Тому правительство предложило цісареві: скликати галицький Сойм на день 11. січня 1912. р. На мої помічення, що Поляки схочуть в Соїмі форсувати всіякі справи, а се допровадить знова до голосної обстукції, — успокоїв мене граф Штірк, що намісник і маршалок будуть докладати заходів, щоби довести до порозуміння.

На другий день, 5 січня 1912. р. був я вже у намісника д-ра Бобжиньського у Львові, та він просив мене, щоби я означив йому основні домагання наші в справі соймової виборчої реформи, бо він потребує сього, щоби на автентичній підставі розпочати зондування між Поляками. Я подав намісникови

Полякам, та паралізують стихійний порив народу до волі... Чи отся метода була оправдана, — говорять факти...

три головні і рішачучі домагання: процент мандатів, число членів Виділу краєвого і українська національна курія в галицькім Соймі, — та сподівався, що по формальнім отворенню Сойму приступимо до нарад над соймовою виборчою реформою.

33. Сойм галицький, 1912. р.

Тим часом сталось инакше. На черзі нарад першого соймового засідання з 11. січня 1912. р. поставлено кількадесять всяких справ, а не поставлено справи виборчої реформи. Наслідом сього я звернувся зараз до маршалка і намісника та заявив їм, що така нельояльність викличе з нашого боку небажану відповідь. Та супроти сього наш соймовий Клюб ухвалив далі вести обструкцію, доки не наступить порозумінне в справі виборчої реформи.

В дні 11. січня 1912. р. отворив намісник д-р Бобжиньські сесію соймову та представив соймови нового відемаршалка: перемиського єпископа Конст. Чеховича. Опісля краєвий маршалок граф Станислав Бадені виголосив промову на привіт Соймови та на вступі висказав свій жаль, що соймова виборча реформа досі не є виготовлена. По нім промовляв намісник д-р Бобжиньські і заявив, що на дорученне президента міністрів підняв ся трудного посередництва в справі виборчої реформи, — до чого доложить усіх своїх сил...

Перед переходом до дневного порядку зложив я іменем Українського Клубу заяву. В сій заяві я покликав ся на компромісову резолюцію соймову з 18. падолиста 1910. р., в котрій було сказано, що найблизша сесія буде скликана для полагодження справи виборчої реформи; що з вини польської соймової більшости справа поступової і справедливої виборчої реформи, протягом часу більше як одного року, не поступила вперед, і тому в обороні прав нашого народу не уступимо з поля борби, доки не здобудемо справедливого права виборчого до галицького Сойму.

По мені виголосив п. Дудикевич свою декларацію проти „гоненій русского народа..“

Відтак п. Петрушевич поставив внесення, щоби замкнути засідання Сойму. Се внесення відкинула польська більшість і тоді зараз розпочала ся наша голосна обструкція. Настав пекольний свист, гук і крик, так що ніхто не чув слова нарад. По переказанню деяких предложень до комісій замкнув маршалок засідання. По полудни перенесла ся українська обструкція також до соймових комісій.

Д-р Володимир Бачинський

По сім інавгураційнім засіданню соймовім зачав намісник д-р Бобжиньскі конферувати з президіями польських клубів, а опісля з президією українського Клубу соймового, до котрої належали тоді: я, Петрушевич і Макух.

Не сильний числом 12-ти був наш Клуб, але солідарністю і почуванням, що за ним стоїть весь нарід. В краю пішла в рух на перегони: масова вічева акція за соймовою виборчою реформою та приго-

товлення організаційні на випадок розв'язання Союму. Секретарем Народного Комітету був тоді діяльний д-р Володимир Бачинський.

34. Соймове Коло Польське, 1912. р.

В соймовім Колі Польським відбувалась велика політична дискусія про наладнання відносин в краю. Противники намісника д-ра Бобжинського: польські національні демократи (всепольки) і подільська шляхта піднесли атаки за те, що намісник за багато числить ся з українською опозицією, а за мало опікуєсь „старорусинами“ і угодовою групою п. Барвінського... Намісник переходив тяжкі дні.

35. Спільні конференції президій клубових.

Аж в дні 18. січня 1912. р. відбула ся перша спільна конференція польських президій клубових з нами в справі виборчої реформи. На сій конференції висказано з нашої сторони жадання: одної третини мандатів і законного забезпечення числа сих мандатів, а з польської сторони слідувала заява, що нам признаєсь 25% мандатів соймових і узнаєсь потребу законного забезпечення мандатів соймових.

На другій конференції під проводом краєвого маршалка графа Станислава Баденього згодила ся польська сторона на те, щоб ми дістали двох членів Виділу краєвого на сімох та урядуючого заступника маршалка краєвого. Засадничо (принципіально) згодила ся польська сторона також на українську репрезентацію (курію) в Союмі.

В дальших конференціях спільних йшло пиняво. Прийшла квестія наших мандатів, та ми домагали ся впровадження національних курій виборчих: української, польської і жидівської. Намісник заявив, що правительство не годить ся на те, щоби утворити жидівську курію, бо се були би конфесійні округи,

— а від себе піддав, щоби в містах утворити український національний катастер для вибору українських послів з міст. А з польської сторони знова піднесено квестію плурального голосування і петрифікації соймової виборчої ординації, — на що ми не могли згодити ся...

В справу вдався перемиський єпископ о. Конст. Чехович і в дні 27. січня 1912. р. поставив в Соїмі внесенне, щоби для улешнення переговорів замкнути засіданне. Польська більшість згодилась на те і відтак в дні 1. лютого 1912. р. відбулась знова спільна конференція, на котрій ми обнизили наше домаганне до 31% соймових мандатів, — а польська сторона відповіла, що згоджуєсь на 26.4% українських мандатів, — значить на ключ парламентарних мандатів...

На сім розійшлись наші переговори спільні і в дні 3. лютого 1912. р. пішла в Соїмі знова голосна обструкція з музикою...

36. Ультимативні домагання в справі соймової реформи виборчої.

Тоді президія нашого соймового Клубу звернулась до намісника з зазивом, що булoб завданнем правительства виступити з ініціативою до залагодження справи виборчої реформи, — а намісник обстоював думку, що внесенне правительственного проєкту моглоб наступити пізнійше, колиб осягнено порозумінне про основи виборчої реформи, та колиб обі сторони бажали собі інтервенції правительства. Наслідом сього поставили ми намісникови ультимативні домагання:

- 1) 30% соймових мандатів;
- 2) одномандатові округи;
- 3) компетенцію (круг ділання) галицького Соїму означить центральне правительство;
- 4) організація громад і рад повітових наступить на засадах заступництва інтересів, та
- 5) більша посілість буде мати право власним коштом удержувати поліцію на своїм обшарі.

Щоби довести до згідливого залагодження справи — ми посунулися до найдалше ідучих уступок та вижидали відповіді. В означенім речинці 8. лютого 1912. р. подав нам намісник до відома, що Поляки не згодили ся на наші остаточні пропозиції. По таким зірванню переговорів польсько-українських зложив я на засіданню Сойму, дня 9. лютого 1912. р. заяву сього змісту, що польська більшість відкинула подану їй руку до згоди, чим свавільно розбила польсько-український компроміс, а ц. к. намісник краю не зумів рішучо станути в обороні наших оправданих домагань, — чим спричинив безглядно відпорне становище польської сторони і розбиття переговорів. Тому отсей Сойм і його діяльність будемо поборювати всіми способами!..

По мені промовляли іще презес Кола Польського п. Білінські і намісник д-р Бобжинські заявляючи, що справа порозуміння далеко поступила та що вони не уважають, мов би переговори були розбиті. Та сі слова на нічо не придали ся. Ми приступили до бурливої обструкції, бо годі було видержати з нещирістю і лукавством. На сім засіданню Сойму дійшло було до формальної анархії. Підчас польської пантоміни з маршалком краввим в однім кінці салі засідань, — в другім кінці салі виголошував п. Старух свою промову, відсилаючи шляхту до дому, а пп. Петрушевич, Макух і Кивелюк кинули ся були на трибуну референта, — так що маршалок поспішно замкнув засідання...

Польська більшість побачила, що не ухвалить вже бюджету краввого, бо Сойм мусить бути відрочений. В дні 14. лютого 1912. р. приняла польська більшість, в часі нашої оглушуючої обструкції — на борзі бюджетову провізорію, а намісник оголосив відрочення Сойму...

І знова заперлись брами галицького Сойму без залагодження соймовової ординації.

37. Становище нашої управи партійної.

Народний Комітет видав в дні 15. лютого 1912. р. відозву „До руського народу галицької землі“, з кличами: Проч з Соймом неволі! Хай живе справедлива виборча реформа соймова!...

Та в дні 20. лютого 1912. р. відбулась нарада Ширшого Народного Комітету у Львові, щоби устійнити відношенне нашої репрезентації до віденського правительства. По незвичайно оживленій дебаті ухвалено:

1) що наші послы — наслідом зірвання переговорів є звільнені від поставленого ними ультимату;

2) щоби наші послы безглядно не годили ся на розширюванне краєвої автономії;

3) запротестувати і не допустити до сього, щоби правительство предклядало до санкції неважні ухвали соймові;

4) візвати парламентарний Клюб до заострення тактики в парламенті;

5) та візвати наш Клюб, щоби домагав ся остаточного поалагодження справи оснування українського університету у Львові...

Справою соймової виборчої реформи в Галичині заінтересував ся був цісар і по відроченню галицького Сойму їздив намісник д-р Бобжиньскі зі звітом до Відня, щоби вияснити причини розбиття польсько-українських переговорів.

38. Міністер закордонних справ граф Еренталь.

Чоловіком, що в сім часі звернув увагу цісаря Франц Йосифа на значінне справи української для Австрії був міністер закордонних справ граф Еренталь. Я мав нагоду літом 1911. р. говорити з ним про нашу справу, і тоді я переконав ся, що він був обізнаний з нашими відносинами національними в Галичині і в Росії. Він отверто дорікав, що австрійські правительства не мають ні зручності ні сили, щоби заспокоїти таку дрібну справу як італійський факульт-

тет, хоча Австрія зобов'язалась до сього супроти союзної італійської держави. Від нього я дізнав ся, що міністерство закордонних справ удержує християнсько-супільний дневник „Руслан“ у Львові. В нашій справі заступав він думку, що галицьких Українців треба заспокоїти у їх всіх оправданих домаганнях, так щоби вони не мали ніякої причини гравітувати до Росії, та щоби Росія не мала ніякого приводу вмішувати ся у внутрішні справи Австрії, бо се може викликати „casum belli“ між Австрією і Росією. А на мій запит: що він думає про нашу університетську справу — відповів мені, що се є перша справа, яку повинна Австрія залагодити чим скорше, щоби випередити Росію. Та коли я сказав, щоби він представив цісареві сю справу, — він заявив мені, що вже представляв цісареві; що цісар зовсім годить ся на те, та що він буде далі напирати на цісаря і на австрійське правительство в сій справі...

Та в дні 17. лютого 1912. р. помер міністер закордонних справ граф Еренталь, а на його місце прийшов угорський граф Берхтольд. Наслідом сього опорожнилось місце спільного міністра скарбу і цісар покликав п. Білінського на те місце...

Через те витворились знова інші відносини в оточенню цісаря і в політиці закордонній...

39. Агітація в краю.

А в краю йшла безпроривно агітація вічними і всякими зборами, що прилюдно проголошували наші народні домагання та творили живу школу політичну для нашого народу.

Найстарше з наших товариств „Руська Бесіда“ у Львові обходило тоді ювілей свого піввікового існування. Се товариство було першим організаційним центром свідомого українства в Галичині. В нім гуртували ся люде, що клали перші основи під будову нашого народного організму і життя. В сім часі було воно вже тільки центром товариського життя нашої львівської громади. Головою „Руської Бесіди“

у Львові був тоді: старший радник Лев Шехович. Опісля „Руська Бесіда“ у Львові змінила назву на „Українська Бесіда“. Сьогодні є приміщена „Українська Бесіда“ у Львові в „Народнім Дом“ та в тім самім льокалі, з котрого в сімдесятих роках минулого століття мусіла втікати перед гоненіями твердих Рутенців...

40. Палата послів, — весняна сесія 1912. р.

Відтак в дні 5. марта 1912. р. зібралась Палата послів у Відні, на весняну сесію великих реформ: державних фінансів, соціального забезпечення і військових установ.

Та ми прибули до парламенту з новим гостинцем, бо галицькі староства у веснянім сезоні робітничім розпочали самовільно спинювати зарібкову еміграцію нашого сільського населення. Президія українського парламентарного Клубу звернула ся до президента міністрів графа Штірка і до міністра внутрішніх справ барона Гайнольда, щоби розпорядили негайне усуненне тих перепон, як також внесла інтерпеляцію в парламенті з приводу сеї справи. Далі внесли ми в Палаті послів застереження проти санкціонування неважних ухвал галицького Сейму та в справі засуду українських студентів.

Зокрема, події з 1. липня 1910. р. і звязаний з ними процес карний проти 101. наших студентів та тяжкий засуд сотки нашої молоді хотіла польська сторона вихіснувати проти нас як акт відплати за нашу обструкцію в галицькім Сеймі. Тому підняла наша парламентарна репрезентація у Відні всякі можливі заходи, щоби вирубати нашу сотку студентів від утрати академічного степення. Ситуація була доволі прикра: веди опозицію, ба навіть обструкцію проти правительства, а другими дверми заходи про помилування...

Та остаточно заходам нашим удало ся виеднати дарування наслідків карі для всіх засудже-

них студентів, а увільнення від відбування кари для всіх з виємом десяти. Ось так, — акт цісарської ласки закінчив події університетські з 1. липня 1910. р. та став рівночасно коректурою галицького судівництва...

41. Знова справа будови водних доріг (каналів).

На чергу нарад Палати послів прийшло військове предложення. Від нашого Клубу промовляв п. Окуневський проти військового закону

Володимир Сінгалевич

та домагався скорочення військової служби до двох літ. При сій нагоді виступив він проти того, що цісар інформує ся про нас у наших національних і політичних противників, та заявив, що утворення українського університету було б трітвим приєднанням Українців до династії і західних країв

Польське Коло вибрало на місце уступившого п. Білінського нового презеса д-ра Лєо, краківського демократа, що мав навязати знова переговори з Українським Клубом. А тим часом робило Коло Польське

заходи, щоби Палата послів приступила до першого читання пропозиції уряду про будову водних доріг, та польські шовіністи промисловці відразу поставили прогнозу, що польські робітники займуть цілу сіть будови каналів і підуть навалом з заходу на схід. Тоді наш парламентарний Клуб побачив, що з будови каналів хочуть Поляки робити політику і тому постановив вести обструкцію в парламенті проти пропозиції в справі водних доріг. Посол Старух став довше промовляти по українськи про трафікантські ліценції, щоби каналове

Д-р Ізидор Голубович

пропозиція не прийшла скоро під наради, та я відтак заявив при фактичних спростуваннях, що події останніх часів спонукають наш Клуб до боротьби проти закону про будову водних доріг, а п. Сінгалевич поставив формальне внесення, щоби справу водних доріг усунути з дневного порядку.

Перед правительством станув обструкційний опір, що дуже був не вигідний та небезпечний для важких пропозицій, на яких правительству залежало. Тоді правительством, — значить през. міністрів граф

Штірк зачав серйознійше з нашою президією переговорювати та прирік нам, що в місяці квітні 1912. р. наступлять вже остаточні переговори для вирішення нашої справи університетської, як також запевнив нас, що перед будовою каналів будуть передусім переведені регуляції рік, а до будови каналів Бог знає коли прийде, бо на се нема грошей. Докладно ми не знали, кого обманює граф Штірк, — Поляків чи нас, — але приймаючи ті приречення за добру валюту в тих обставинах, — наш Клуб згодив ся на

Лев Левицький

перше читання каналової новелі в дні 28. марта 1912. р.

В сій справі промовляли від нашого Клубу в Палаті послів: пп. Голубович і Лев Левицький. Вони заявили, що ми є неприхильно настроєні до будови водних доріг, бо під покришкою економічної акції маєсь дати Полякам політичну силу на нашій землі і тому ми домагаємо ся, щоби відносні фонди ужити на корисніші цілі, — як будову конечних доріг, залізниць, на меліорації ґрунтів і и. Натомісьць канали в дуже коштовні і потребують мати

вказані передумови... По сих застереженнях переказано відносно пропозицію до окремої комісії.

Наш край навістили були саме тоді весняні повені та нанесли багато шкід наслідом занедбання регуляції галицьких рік.

Тому Український Клуб зібрався на нараду дня 19. квітня 1912. р. і вирішив на пропозицію п. Олесницького поставити в Палаті послив: внесення про ратункову акцію для потерпівших від повені через матеріальні допомоги і здержання стягання податків.

Довголітний маршалок краєвий граф Станіслав Бадені вніс був тоді прохання о димісію, з причини тяжкої недуги, та на його місце старався засісти звисний п. Давид Абрагамович. Наша президія парламентарна заложила протест у президента міністрів проти ської кандидатури на краєвого маршалка.

42. Відновлення справи університетської.

Подія з 1. липня 1910. р. стала причиною перерви університетської акції — заки поладналися наслідки сьї події, і тепер знова прийшов час відновити її. Український Клуб парламентарний станув на становищі конечної потреби дефінітивного полагодження сьї пекучої справи. Український університет увійшов в нову актуальну фазу як наша культурна і політична необхідність. З уповажнення нашого Клубу перевів я разом з товаришем п. Колессою вступні конференції у міністра просвіти барона Гусарєка і йому предложили ми наше становище. Іменем Поляків предложив міністер Длугош становище Кола Польського. Правительство приняло до відома погляди обох сторін і обовязалося виготовити формулу до полагодження справи університетської, по чім мали наступити мериторичні наради про переведення розділу обох університетів у Львові.

На день 26. квітня 1912. р. скликав я нараду Українського Парламентарного Союзу

в справі університетській. Члени трьох клубів: українського (національно-демократичного), радикального і буковинського зібрались разом і одногосно вирішили, що справа університетська є спільною справою Союзу та уповажнили мене як президента Союзу разом з фаховими знавцями, професорами університету: Горбачевським, Дністрянським, Колесою і Смаль-Стоцьким далі вести вказані переговори.

Опісля в перших днях місяця мая 1912. р. запросив мене президент міністрів граф Штірк до себе і заявив мені довірочно, що правительство пропонує свій проєкт в справі українського університету — на слідуючий тиждень — нашій репрезентації і Кола Польському, при чім додав з великим вдовolenням, що презес Кола Польського д-р Лео вже приєднав більшість Кола Польського за оснуванням українського університету у Львові...

Та лихо не спить...

43. Польська організація проти нашого університету, 1912. р.

Всепольська організація розвинула тоді шалену агітацію проти оснування українського університету у Львові. Вона викликала шовіністичне рішення міської ради у Львові проти нашого університету та уладила терористичні демонстрації по місті, — явно звиваючи польську молодь, щоби розбоєм не допустила до заложення українського університету у Львові... В тім визначив ся польський професор університету Станислав Грабські. Ось так у Львові гуляло оружье польське „поготівле“, а до Відня виїхали виправи польських депутацій з краю, щоби запротестувати проти українського університету у Львові. Під терором Поляків з краю захитав ся презес Кола Польського п. Лео у своїй місії, а президент міністрів граф Штірк захорів поразенням зору, і справа зачалась проволікати. Та академічний сенат львівського університету

продумав нову штуку. Він постановив святкувати в дні 29. мая 1912. р. мнимі 250. літні роковини за-ложення львівського університету польським ко-ролем Яном Казимиром, щоби тим чином утвердити польський характер університету цісаря Франца у Львові.

Наша українська суспільність і наша університет-ська молодь були сим польським наступом затривоже-ні, але не дали ся спровокувати до протинаступів, — щоби справі не зашкодити.

Натомісць президія Українського Союзу парла-ментарного звернула ся в дні 17. мая 1912. р. до міністра внутрішних справ барона Гайнольда, ко-трий заступав недужого графа Штірка, як також до міністра просвіти Гусарєка, застерігаючи ся проти проволікання університетської справи та вказуючи на невдоволення українського населення в краю.

З черги приступила Палата послів до першого читання бюджетової провізорії, та п Оку-невський підніс в сій дебаті справу нашого уні-верситету і дорікав, що правительство знова прово-лікає, як також занедбує сю справу, котра є для нашого народу незвичайно важна і болюча; виступив проти заходів Поляків, щоби сю справу трактувати разом з соймовою реформою виборчою і заявив, що ми радше зречемо ся університету, як згодимо ся на поневолення нашого народу, та вкінці висказав ся, що як Росія скорше отямить ся і зед-нає собі народи, то Австрія потерпить...

Тоді міністри: Гайнольд і Гусарєк зачали вести з нами наради про зміст відручного письма цісаря в справі університетській. Президія нашого Союзу разом з референтами знавцями: Горбачевським, Смаль-Стоцьким, Колессою і Дністрянським, — домагали ся означення Львова як місця осідку нашого університету — вже у відручнім письмі цісаря та заявили, що уважають квестію університетську за справу чисто культурну і тому відкидають junctim між галицькою виборчою реформою а університет-ською справою. Та зокрема, в дні 22. мая 1912. р.

поставили ми отсі основні домагання в справі університетській:

1) дотеперішній правний стан львівського університету, на яким український нарід має свої загарантовані права, не може бути змінений аж до хвилі введення в життє самостійного українського університету у Львові;

2) репрезентація українських послів парламентарних стоїть безусловно на своїм становищі, — що місцем українського університету може бути тільки Львів;

3) активуваннє українського університету має наступити до пяти літ.

Тогож дня була депутація українських студентів зі Львова під проводом професора Колесси у міністра просвіти Гусарека і представила свої домагання в справі університетській.

В дні 23. мая 1912. р. внесли ми в Палаті послів інтерпеляцію до правительства з приводу провокаційного ювілею мнимих 250. літних роковин заложення львівського університету польським королем Яном Казимиром. На сю інтерпеляцію намагав ся відповісти п. Гломбінські, але наші послы виправили йому таку бучу в парламенті, що він не був годен докінчити своєї промови...

Тоді одержала наша парламентарна репрезентація від Київського українського громадянства ось яку привітну телеграму: „З великою тривою стежимо за вашою боротьбою в справі українського університету. Віримо, що ви добудете славу перемогу. Віримо, що ми будемо свідками славної хвилини історії нашої, моменту заснування українського університету у Львові, — найсвятійшого захисту культурно-національного істнування народу нашого. Боріте ся, поборете! На терезах долі важить ся прийдешнє наше...“ Сей щирий привіт із серця нашої України зробив нам дуже приємну несподіванку та одушевив нас до дальшої праці...

44. Святочні Збори в „Народнім Домі“ у Львові, 1912. р.

Щоби поважним способом спаралізувати демонстраційний польський обхід на львівському університеті, — з ініціативи Українського Союзу парламентарного відбули ся тогож дня 29. мая 1912. р., в салі „Народного Дому“ у Львові: святочні збори в справі оснування українського університету. Отсе була супротивна маніфестація за український університет у Львові. На сих зборах явили ся: заступники українських товариств культурних і просвітних, українських парламентарних репрезентацій, політичних організацій, українські професори університетів і академічна молодь, — щоб проречисто засвідчити однудушність всеї нації в змаганню до заспокоєння одной з найбільше пекучих потреб народу, — дати доказ правді і відповідь противникам та ворогам, а суспільности нашій почин до дальшого улаштування масових віч і зборів в справі українського університету у Львові.

Під проводом президії Українського Союзу парламентарного відбув ся сей збір маніфестаційний поважно і величаво. Професор чеського університету в Празі д-р Іван Горбачевський виголосив реферат: про змагання українського народу до висшої освіти; п. д-р Кость Левицький про історію парламентарних заходів за український університет, та відпоручник української академічної молоді С. Магальяс: про змагання українських студентів за рідну висшу школу. По переведеній нараді ухвалено одноголосно резолюції за нашим самостійним університетом у Львові, як також протест проти мнимого ювілею 250. літних роковин оснування теперішного львівського університету польським королем Яном Казимиром.

Імпонууючий своєю повагою і силою народного духа — святочний збір зробив велике вражіннє...

45. Перший проєкт в університетській справі.

Та Народний Комітет, що зійшов ся на засідання дня 3. червня 1912. р., візваз українських парламентарних послів, щоби не приймали проєкту відручного цісарського письма, коли би в нім не був Львів виразно означений як осідок українського університету.

В дні 4. червня 1912. р. доручило правительство Колу Польському і Українському Союзови своє предложенне цісарського письма в університетській справі, — сього змісту:

„На основі рішень з 4. липня 1871, 27. квітня 1877 і 27. марта 1882, є польська мова на університеті у Львові: урядовою і адміністраційною мовою, як також викладовою і іспитовою на світських факультетах і лишить ся на будуче, так як досі, постійно обовязуючою. Окремі постанови відносно уживання української мови в урядуванні і адміністрації сього університету, як також відносно українських викладів і іспитів будуть правосильні аж до часу оснування самостійного університету з українською викладовою мовою.

„Цісар уповажнює міністра до сьої ціли: поступенно і відповідно до придбання кваліфікованих сил поробити заходи в справі іменування доцентів для викладів в українській мові на правничім і філософічним виділі львівського університету. О скільки будуть стверджені кваліфікації тих сил, цісар уповажнює міністра ставити внески на іменування їх професорами львівського університету. Сі професори будуть приділені до служби на згаданих факультетах аж до зорганізування самостійної української університетської школи, в сей спосіб, що склад відповідної колегії не буде в нічім змінений.

„Далі поручає цісар поробити відповідні приготування, щоби — з застереженням будучих законодатних кроків — до 1921/22. року вилу-

чити зі зв'язи львівського університету катедри і наукові інститути з українською викладавочою мовою і зорганізувати їх, беручи в основу українську мову як викладову і адміністраційну в злуці з науковими інститутами і факультетом теологічним в самостійну висшу школу в місцевости королівства Галичини і Володимирії, яку означить ся опісля законним шляхом.

„Приготовлення має ся робити в сей спосіб, щоби не пересуджувати ніяким способом застереженого закону рішення в справі вибору місця. В хвилі зорганізування самостійної висшої школи української тратять силу всі постанови в справі уживання української мови, які обов'язують на львівськїм університеті.

„Належить поробити заходи у відповіднім часі, щоби від згаданої хвилі устійнити виключно обов'язуючу правосильність польської мови як викладавочої і адміністраційної на сім університеті.

„Всі наукові інститути, заведення і збірки, фундації і всі інші якогонебудь роду маєткові права, які не є призначені виразно для студій в українській мові, лишають ся при львівськїм університеті, якого вплив на управу університетської бібліотеки лишить ся в необмеженій правосильности“.

В додатку до сього проєкту цісарського письма застерегло іще правительство, що цісарське письмо буде оголошене аж після запоруки українських послів, що вони не будуть вести обструкції в галицькїм соймі...

Зараз по дорученню нам сього проєкту запросив мене президент міністрів граф Штірк, не зважаючи на свою очну недугу, до себе і відбув зі мною конференцію в своїй темній комнаті. Він представив мені, що сей проєкт є для нас корисний, бо дає нам монументальний добуток — український університет, а дрібні стилістичні хиби мож усунути. Тому просив мене, щоби наш Союз докладно розважив сю справу...

46. Український Союз парламентарний відповідає обструкцією.

Та іншої думки був наш Український Союз парламентарний. Ми уважали сей проєкт провокаційним диктатом Кола Польського. По короткій нараді ухвалив Український Союз парламентарний:

- 1) що предложеного правительством проєкту безглядно не може приймати;
- 2) що сей проєкт не може бути основою дальших переговорів;
- 3) що Союз витягне з такого поступовання правительства відповідні тактичні послідовности.

Отсю відповідь переслав я поштою на адресу міністра просвіти Гусарека.

Українські послы зачали ремонструвати обструкцією. Почав п. Василько в бюджетовій комісії, за ним промовляв через ціле засідання бюджетової комісії п. Окуневський і далі зачав я промовляти та як побачив, що представники правительства вийшли, поставив я внесок, щоби засідання перервати і візвати правительство, щоби його представники явили ся на засіданню бюджетової комісії. Наслідом сього відрочено засідання комісії і я промовляв через ціле друге засідання та поставив домагання, щоби правительство дало приватним українським гімназіям достаточні підмоги аж до часу їх удержавнення, як також щоби правительство зарядило безпроволочне оціненне елементарних шкід, спричинених повиннями у Східній Галичині та виплатило потрібні допомоги навіщеному населенню. Опісля говорив я про нашу справу університетську та на предложенне німецького посла Маркля, щоби вибрати роземний суд до вирішення спору польсько-українського про місце університету сказав я, що місце нашого університету є вже означене, бо ми маємо університет у Львові, а хочемо розділити сей університет на два університети...

Опісля українська обструкція розгоріла ся на цій лінії, в комісіях: бюджетовій, військовій і фінансовій. У військовій комісії промовляв з 13-го на 14. червня 1912. р. п. д-р Лев Бачинський через 14 годин...

Тим часом президент угорського Сойму граф Стефан Тісса розгромив одним розмахом опозицію та перевів військове предложение в угорським Соймі, і через те станув перед австрійським правительством пекучий і невідкладний обовязок негайно полагодити сю справу у себе як державну конечність. Тому правительство кинуло ся на всі боки, щоби залагодити українсько-польський спір, — що був причиною нашої обструкції. Міністер краювої оборони Георгі звернув ся безпосередно до особи цісаря та військовим звичаєм сказав, що нема иншого виходу як приказати, щоби заснувано український університет у Львові. Німецький християнсько-суспільний Клуб став напирати на правительство, щоби воно залагодило умови заснування українського університету.

47. Концесії правительства.

Під напором сих обставин правительство згодило ся на дві концесії: 1) що комісія соймової реформи виборчої в найблизших днях збере ся, щоби устійнити число наших мандатів соймових, та 2) що міністер просвіти Гусарек зложить в бюджетовій комісії відповідну декларацію.

Кілька днів української обструкції дало австрійській політиці наглядну лекцію, що українського народу не мож легковажити. Правительство зложило устами міністра просвіти, в бюджетовій комісії заяву сього змісту, що український нарід одержить запевненне сповнення свого домагання: український університет; що речинець заснування може бути скорочений, та що дорога до дальших переговорів є отворена.

Український Парляментарний Союз відповів, що в сій заяві добачує нову підставу до дальших пере-

говорів і постановив спинити свою обструкцію. Та нікуди правди діти, що ми загнались були непотрібно задалеко і були вдоволені, що найшли відворот...

48. Новий проект цісарського письма.

В дні 16. червня 1912. р. уложила комісія Українського Парляментарного Союзу новий проект цісарського письма на сих основах: 1) шестилітній речинець до впровадження в житте українського університету; 2) сформування автономної української професорської колегії в переходовій стадії; 3) забезпечення наших наукових інститутів і стипендій, та 4) означення Львова як осідку українського університету — в будучім правительственнім предложенні.

Та нарада перманентної соймової комісії виборчої реформи відбула ся дня 17. червня 1912. р. у Львові, але вона не допровадила до порозуміння, бо польська сторона знова нам предложила 26.4% мандатів і більшемандатові округи, а ми заявили, що сього не можемо прийняти...

49. Цісарське посланіє, 18. червня 1912. р.

Вернувши до Відня дня 18. червня 1912. р. ранком стрічав мене на двірці північної залізниці п. Василько і звістив з великою радістю, що сього дня почуємо апель монарха до Українців. І дійсно, перед полуднем запросив міністер барон Гайнольд як заступник президента міністрів, президію Українського парляментарного Союзу до себе і відчитав нам отсе цісарське посланіє:

„Цісар, котрого вразило було початкове становище Українців супроти військових предложень — із особливим вдоволенням прийняв до відома, що Український Союз завернув ся у відповідній хвилі і рішив ся стати на приемливім і річевім становищі, яке відповідає вазі справи. Цісар напевно сподієсь від випробуваного патріо-

тичного почування і вірності українського народу, що його заступники на занятім раз становищі до військових пропозицій поважно видержуть“.

Український Парляментарний Союз приймаючи до відома слова признання монарха до українського народу — постановив здержати обструкцію проти військових пропозицій і голосувати за ними пропозиціями.

50. Поляки домагають ся голови міністра Гайнольда.

У віденських політичних кругах, в парламентах і поза парламентом, викликала відомість про сей акт цісаря Франц Йосифа супроти українського народу — велике вражіннє. Заговорено голосно про зворот в політиці Австрії супроти нашого народу. Словінський посол о. Корошець сказав у своїй промові в парламентах, що в Австрії є два „veta“: німецьке і польське, але те останнє зломил Українці, та полудневі Славяне гратулюють сього Українцям...

Поляки були тим актом цісаря сконстерновані. Міністер для Галичини подав ся був до димісії, але цісар не приймив сеї димісії. Тоді Коло Польське зажадало голови міністра Гайнольда. На успокоење Поляків приймив цісар презеса Кола Польського д-ра Леа, та сказав йому, що національно-політичні квестії в Галичині можуть бути полагоджувані тільки шляхом порозуміння між Поляками і Українцями. Замість голови міністра Гайнольда договорили ся Поляки до сього, що право національного „veta“ не може бути одностороннє¹³³).

Відзив цісаря до українських послів і українського народу зробив в англійським політичним світі сензацію. „Times“ пояснювала сю подію відношеннем Австрії в європейській політиці, та з три-

¹³³) В російській Думі голосувало тоді Коло Польське за надзвичайними кредитами для скріплення оружної сили російської імперії.

вогою констатувала, що Україна досі мало знана — грозить стати актуальною справою...

51. Наша заява в Палаті послів.

В дебаті над військовим пропозицією в Палаті послів, в дні 20. червня 1912. р., промовляючи іменем Українського Парляментарного Союзу заявив я, що не уступаємо з нашого опозиційного становища проти правительства, — а виємково будемо голосувати за військовим пропозицією, йдучи за волею цісаря, — щоби скріпити надію, що український нарід найде вже раз умови до свого розвою як рівнорядний державний чинник для добра краю і держави...

Та в краю йшов безнастанно вічевий рух за українським університетом¹³⁴). До Відня був тоді приїхав професор д-р Іван Горбачевський, та користаючи з сього був я з професором Горбачевським у президента міністрів графа Штірка, щоби понаглити нашу справу університетську. Опісля, в дні 3. липня 1912. р. промовляв проф. Іван Горбачевський в Палаті панів за потребою оснування українського університету у Львові як етапу до мира в Галичині...

52. Дві важні справи.

Ось так перед нами стояли дві важні справи: соймова ординація виборча і український університет, що наближували ся до вирішення. Та в межичасі стала що раз більше заострювати ся іще трета справа:

¹³⁴) На доказ сього, як живо інтересував ся наш нарід в Галичині і Буковині — університетською справою, хай послужить отсей факт. До посла Василька приїхав був тоді вірник (війт) з одної громади на Буковині, — чоловік розумний, але неграмотний, та сказав, що хоче говорити з послом у важній справі громадській. Посол Василько подумав собі, що тут діло у якимсь тяжкім процесі громади, — та незвичайно втіши ся, коли почув від поважного вірника, що його післала громада, аби розвідав ся, як стоїть наш університет...

водних доріг (каналів), — бо з чисто економічної вийшла вона на політичну. Зокрема, більшість нашого Українського Клубу добачувала у водних дорогах не шляхи економічного поступу і упромисловлення краю, а шляхи польського національного підбою. Це становище спричинило обструкцію наших членів в комісії водній. Та отся обструкція, з приводу непривітливого поведіння голови комісії п. Удржаль, перейшла у сварку з послами: о. Корошецом і Будзиновським та покінчилась таким способом, що посол о. Корошець кинув актами на голову п. Удржаль, а п. Будзиновський подер протокол засідання комісії¹³⁵). По сій голосній сцені замкнув голова п. Удржаль засідання комісії водної... Опісля, в дні 5. липня 1912. р., Палата послів розіхалась на літні ферії.

Іменем Українського Парляментарного Союзу відбув я і п. Василько іще конференцію з президентом міністрів графом Штірком і міністром просвіти Гусареком про засади, яких правительство буде придержуватись при укладанню нового проєкту в справі університетській. При сій нагоді заявили ми президентови міністрів, що справу заложення академії гірничої в Кракові, про що старають ся Поляки, уважаємо також національно-політичною, котра може бути полагоджена тільки за порозумінням обох парляментарних репрезентацій...

Останні події парляментарного життя показали нам, що український нарід і його представники в Австрії можуть стати самостійним і визначним політичним чинником з національними і соціяльними користями для народу, — та що багато занедбань маємо за собою наслідом політичної невироблености наших попередників. Через те минуле зискала польська політика для своїх інтересів вельми

¹³⁵) В сім моменті прискочив п. Діаманд (соціяльний демократ) до п. Будзиновського і сказав: „Знаєте, що ви роздерли? Український університет!“ Зараз завідомлено мене про сю пригоду, та коли я прийшов до салі нарад комісії — вже було по всім...

сильне і цінне становище, з якого її зрушити нам так тяжко приходило.

53. Ми вже не були самі.

Та ми, галицькі Українці, вже тоді не були самі, що управляли самотню ниву. Не зважаючи на протиукраїнський курс російської політики українське громадянство в Росії відживало і стежило за всяким подвигом нашого життя в Австрії. Героїчна боротьба галицького українського громадянства і української парламентарної репрезентації у Відні викликали серед українського громадянства російської України широку філю співчуття. До сього причинилась найбільше київська „Рада“, та за нею пішов харківський тижневник „Сніп“, що приніс знаменну статтю „Про український Піємонт“. Полтавські Українці, український гурток в Петербурзі, українські студенти в Томську і інші організації в російській Україні спочувають нашій боротьбі за український університет у Львові...¹³⁶⁾.

Український публіцист Володимир Степанківський оголосив в англійському тижневнику „Saturday Review“ інформаційну статтю під заголовком „Українці і Поляки“, що відкрила відносини між Українцями і Поляками в Галичині...

В той час дістали, по довгих заходах, наші Українці в Канаді свого єпископа в особі о. Никети Будки.

54. Наша вистава в Коломиї, 1912. р.

В часі літних ферій 1912. р. уладжено в Коломиї виставу нашого домашнього промислу, головно з обсягу гуцульського життя і гуцульської штуки, під протекторатом архикнязя Карла Франц Йосифа

136) Пр. пор. D-r Wladimir Kuschnir, Die Ukraine und ihre Bedeutung im gegenwärtigen Krieg mit Russland, Wien, 1915., стор. 31.

і архикнягині Зити, — заходами: д-ра Зиновія Левицького, д-ра Івана Ганкевича, проф. Теодора Примака, інж. Романа Дудинського і радника Івана Чернявського. На сій виставі появились по раз перший у нас експонати прегарних мережок з російської України. Полтавське губернське земство перший раз взяло офіційну участь у сій виставі, висилаючи туди п. Костенську.

Та на третім міжнароднім конгресі рільничих кооператив в Баден-Баден заступали наші організації українські: проф. Роман Залозецький, дир. Ярослав Литвинович і Сильв. Герасимович та Андрій Головка з російської України.

55. Граф Станислав Бадені уступає.

Тут годить ся згадати, що в сім часі уступив маршалок краєвий граф Станислав Бадені, з соймової палати — зробивши місце новому маршалкови. Отсе уступив був один з найвизначніших людей, яких мали тоді галицькі Поляки. Він уступив з причини тяжкої недуги, що незабаром привела його до смерти. На його місце став маршалком краєвим граф Адам Голуховскі, син бувшого намісника графа Агенора Голуховского, — гусятинський повітовий маршалок, що до політики не мішав ся і нікому не наразив ся.

56. Соймова реформа виборча далі проволікаєсь.

З кінцем парламентарних ферій відвідав я був президента міністрів графа Штірка. Розмова йшла про дві наші справи. Граф Штірк сказав мені, що намісник Бобжиньскі має в імени правительства виступити як посередник в справі соймової реформи виборчої у Львові, а правительство в найблизших днях предложить другу формулу в справі університетській.

В дні 9. вересня 1912. р. представила президія українського соймового Клубу намісникови Боб-

жиньському своїй остаточній домагання: 30% всіх соймових мандатів і одномандатові виборчі округи. Другого дня переказав нам намісник: провідники польських партій заявляють, що підвищення проценту українських мандатів понад 26.4% — вважають за неможливе до прийняття, та відносно способу забезпечення мандатів, готові є далі пертракувати... Намісник Б о б жиньські докладав заходів, щоби зближити оба національні табори, уважаючи угоду довершенням свого намісництва, але в польському таборі запанувала була незгода та справа соймової виборчої реформи все далі відкладалась...

Президія українського соймового Клубу звернулася була до нового маршалка графа Адама Голуховського, щоби він підняв ся спровадити польську більшість до порозуміння в справі виборчої реформи, — але показалося, що сей маршалок краєвий не є спосібний до такого діла. А польські консерватисти хотіли як найдовше удержати ся на становищі більшости в Соймі і тому перепинювали всякі порозуміння...

57. Балканська війна, 1912. р.

Та в осені 1912. р. проявилось на балканських півострові грізне положення. Ослаблення отоманської держави війною з Італією і внутрішній розлад між Турками заохотили малі балканські держави до оружно́ї розправи з Туреччиною. Чорногора, Сербія і Болгарія та попри них і Греція поставили використати сей момент та відвоювати для себе сумежні турецькі території: Македонію, Стару Сербію і Альбанію. А міжнародним приводом до сього було те, що Берлінський конгрес з 1878. р. гарантував автономію населенню Македонії, але Туреччина сього зобов'язання не додержала і через те християнське населення дуже много потерпіло від турецьких переслідувань. Та за кулісами сього становища балканських держав стояли дві великі держави: Росія і Австро-Угорщина. Росія

попирала балканські держави на розбиттє Туреччини, а Австро-Угорщина не хотіла допустити до збільшення балканських держав коштом Туреччини. Отсе соперництво великих держав, що мали свої супротивні інтереси на Балкані, було найбільше грізне, бо могло допровадити до світової війни.

В Австро-Угорщині скликано тоді спільні делегації, щоби ухвалили надзвичайні кредити на підготовленне оружної сили. Наш делегат п. Романчук сказав в австрійській делегації, в дні 8. жовтня 1912. р., що всі народи нашої монархії є за удержаннем мира, та балканським народам треба полишити Балкан!..

І як раз тогож дня Черногорці переступили турецьку границю і почалась балканська війна.

Знова апель Австрії до нас. Президент міністрів граф Штірк став представляти п. Романчукови, що становище репрезентації українського народу в делегації не є рівнодушне супроти непевної ситуації в Європі, — та домагав ся, щоби він голосував за кредитами на можливу війну. Посол Романчук відповів президентови міністрів, що не зайшла ніяка рація, щоби голосувати „за“ і видержав на своїм становищі опозиційнім. Натомісьць буковинський делегат п. д-р Стефан Смаль-Стоцький промовляв і голосував в австрійській делегації за військовим бюджетом, щоби в хвилі небезпеки сповнити свій обовязок...

58. Ширший Народний Комітет, 1912. р.

Кредити на війну обстоювали оба польські міністри: Білінські як міністер спільного скарбу і Залескі як австрійський міністер скарбу. Їх провідною думкою було відбудувати Польщу при помочи Австрії, а правительство австрійське не хотіло собі наражувати Поляків у грізнім моменті недалекої війни з Росією і здержувало виконанне своїх приречень, зглядно зобовязань супроти Українців.

Те становище правительства спричинило невдоволенне в краю. Ширший Народний Комітет,

національно-демократичного сторонництва, зібрався у Львові на нараду в дні 15. жовтня 1912. і ухвалив резолюції:

1) ствердив, що справа соймової виборчої реформи проволікаєсь з вини польської більшості і одностороннього поступовання краєвого правительства;

2) ствердив з найбільшим невдоволенням, що справа українського університету досі іще не є зреалізована;

3) приймив до відома слова цісарського признання, але з жалем сконстатував, що положення українського народу в Галичині стоїть в яркій суперечности зі словами цісаря, бо ці слова не найшли ніякого примінення в дійсних обставинах нашого життя в краю.

59. Заява графа Штірка і другий проєкт в справі університетській.

По делегаційній сесії зачала Палата послів в дні 22. жовтня 1912. р. вести свої наради, щоби докінчити роботи, що були перервані літними феріями. Президент міністрів граф Штірк виголосив тоді політичну промову та підчеркнув дві важні умови акції: в Празі і у Львові, значить признав, що для внутрішньої політики Австрії не тільки справа чесько-німецька, але й справа українсько-польська має однаке значінне...

В тім часі предложило нам правительство другий проєкт цісарського письма в справі університетській, але й сей проєкт не відповідав нашим домаганням. Наслідом представлення Українського Парляментарного Союзу заявив президент міністрів граф Штірк, що правительство готове далі переговорювати, а як пізнаєть докладно наші домагання, то уложить новий проєкт і буде старати ся справу прискорити...

В дні 24. жовтня 1912. р. помер у Відні наш посол і щирий товариш: Григорій Цеглинський, один з найвизначнійших діячів українських в Галичині, — знаменитий педагог, публіцист, автор драматичних творів та розважний парламентарист і діяльний

громадянин. На його місце прийшов до парламенту п. д-р Володимир Загайкевич.

Тоді прийшов в Палаті послів під нараду: бюджет державний на рік 1913, предложений міністром скарбу Залеским. Правительство графа Штірка сподівалося, що в сім часі небезпеки війни Палата послів негайно і без ніяких закидів приступить до ухвалення правильного бюджету. Але ці надії не зовсім здійснилися, бо невдоволені народи пригадалися в пригоді. Українці і полудневі Славяне спротивилися відісланню бюджету до комісії і зажадали переведення першого читання. Ми зробили се, щоби пригадати правительству, що воно не додержало зобов'язань зятягнутих супроти Українського Союзу в часі переговорів в справі військових предложень в червні 1912. р. Та коли презес Кола Польського п. д-р Лесу в своїй бюджетовій промові признав потребу мирного співжиття обох народів в краю і намагався виказувати, наче би Українці не допускали до порозуміння, то я ствердив, що саме від польської сторони залежить, чи реформа виборча до галицького Сейму буде полагоджена чи ні; що справа університетська не є в ніякій звязи з нашою обструкцією в Сеймі, та що за університет, котрий належить ся нам від австрійської держави не будемо платити Полякам ніякими політичними концесіями; що до мирного співжиття накликує нас незвичайна небезпека зі сторони великоросійської агітації, — бож Поляки піддержують в Галичині російську пропаганду, та що Поляки мусять покинути свою дволичну політику і стати на становищі рівноправности супроти українського народу, а тоді наступить згідне пожитте обох народів в краю..

60. В Галичині стан „ex lex“ 1912. р.

Нашою соймовою обструкцією нашої справи були добре польській автономії, бо від 1. жовтня 1912. р. запанував в Галичині стан ex lex. Галицький Сейм не міг радити і ухвалити крайового бюджету,

та не було закону до побирання краєвих додатків і оплат.

До сього прибула іще криза господарська в краю, спричинена елементарними нещастями, як також криза грошева, викликана небезпекою війни. За ініціативою п. Олесницького виеднали ми утворення краєвої комісії ратункової з рівномірним заступством українських і польських інституцій...

61. Спільні делегації в Будапешті з кінцем 1912. р.

Австрійська внутрішня політика стояла тоді під знаменем закордонних подій. Тому знова скликав цісар спільні делегації на сесію до Будапешту. До сеї сесії увійшов я як одинокий представник українського народу в австрійській делегації. В дні 6. падолиста 1912. р. привитав цісар обі делегації: австрійську і угорську престольною промовою, в котрій підніс, що правительство возьме участь в акції держав до повернення мира. На лиці цісаря слідне було затривоження, та загально було звісне, що він заступає думку, щоби Австрія не далась втягнути у вир воєнної заверухи.

Міжнародна ситуація була незвичайно напружена, так що кожного моменту мож було сподіватись воєнного конфлікту між Австрією а Росією. Треба було бути в делегації дуже обережним і собі самому продумати орієнтацію супроти війни на Балкані. Я дійшов до голосу в комісії закордонних справ в дні 8. падолиста 1912. р. та сказав там, що в Росії переслідуюєть Українців за їх мнимі симпатії до Австрії, а в Галичині і на Буковині ширить ся огірчення між українським населенням, бо австрійське правительство не додержує навіть таких приречень, як сповненне нашого головного культурного домагання: заложення українського університету. Отсе виказує нам, що пануюча в державі політична система зражує собі власні народи, котрі помагали її в часах тяжкої небезпеки. Звідсі виходить зневіра народів і сьому треба приписати руссофільські махі-

нації в Галичині. Та в закордонній політиці також не добре дієсь, сказав я, бо Росія знає нині, що Франція і Англія стануть по її стороні, а мож сумнівати ся, чи інтереси Австрії — найдуть попертя Німеччини і Італії... Ми є в засаді за тридержавним союзом, але треба, щоб він був дійсним союзом. Український нарід симпатизує з боротьбою балканських народів за свободу, а уважає австрійську закордонну політику „status quo“ на Балкані невідповідною, бо нам треба приятних відносин з балканськими державами. По устійненню самостійности балканських держав прийде кінець російському панславізмови, що заганяв всі славянські ріки до російського моря. Найпевнішим способом проти ворога є заспокоєнне справедливих домагань своїх народів. Щоб тільки Австрія не прийшла з сим за пізно!..

Я відчував, що мені удав ся перший мій виступ в делегації і в тих тяжких обставинах, та про се я переконав ся опісля, коли наш Український Клуб парламентарний постановив в закордонній політиці придержувати ся напряду, який я зазначив в делегації¹³⁹⁾.

Рівночасно, бо тогож самого дня, промовляв п. Окуневський в бюджетовій комісії у Відні, та вказав на сумну прояву, що австрійське правительство робить перепони розвоєви своїх народів і тому не треба дивувати ся, як українські послы знова перейдуть до обструкції.¹⁴⁰⁾

Під той час важкої закордонної кризи відбуло ся замкнення „Українського Клубу“ в Києві та українське життя находилось там під обухом переслідувань. У відповідь на те наступили протиросій-

¹³⁹⁾ Моє становище в делегації звернуло увагу преси: німецької, французької і англійської. Зокрема, париський „Le Temps“ помістив був статтю п. з. „Пересторога Австро-Угорщини“, покликуючись на мою промову

¹⁴⁰⁾ Поляки видали тоді публікацію під німецькою маскою: Unter uns -- ohne Maske. Eine Antwort auf die Ruthenenfrage, von den Ruthenen selbst gegeben(?). Zusammengestellt von A. von Redlitz, Wien 1912.

ські демонстрації у Львові, а опісля російські демонстрації під редакцією „Ради“ і під австро-угорським консулятом в Києві...

Тоді помер у Києві мистець української музики: Микола Лисенко. На його похорони поїхала була делегація галицьких Українців: проф. Володимир Шухевич, о. Остап Нижанковський, проф. Філярет Колесса, д-р Мих. Волошин, д-р Ст. Людкевич і Волод. Бандрівський.

Та вернім до нарад спільних делегацій в Будапешті. По комісійних нарадах приступлено до пленарних засідань австрійської делегації і там я промовляв в дні 16. падолиста 1912. р. відносно закордонної політики. Я сказав на вступі: Вже сам факт, що тільки я один є одиноким представником українського народу в делегації — є найліпшим доказом сього, як трактуєсь наш нарід в сій державі. Далі вказав я на те, що закордонну і внутрішню політику веде ся у нас без ніякої звязи, і се є головним блудом австрійської політики, бо закордонної політики не мож вести на дальшу мету без згоди народів в державі. Тому заявив я отверто, що наш нарід симпатизує з визвольною боротьбою балканських народів і бажає, щоби Австрія увійшла в приятні відносини з балканськими державами. Колиж наслідом воєнних подій на Балкані status quo став неможливий, — то пункт тяжкості переніс ся на північний Схід, у відносини до Росії. Сі відносини треба упорядувати. Австрія має право жадати, щоби Росія не пособляла руссофільського руху в Австрії, — але й Австрія є обовязана инакше трактувати українську націю, як хоче відвернути від себе сю небезпеку. Як довго не будуть сповнені наші національні конечности, мусимо з нашого боку виступати проти державних конечностей...¹⁴¹⁾.

Моє становище в делегації було в сій порі для правительства неприємливе і тому, — щоби злагодити

141) Пр. поп. Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates, Budapest, 1912, на стор. 90 і д.

нашу опозицію, президент міністрів граф Штірк на делегаційнім прийнятті представив мене цісарези в дні 20. падолиста 1912. р., та цісар розпочав зі мною розмову, що звернуло було увагу інших членів делегації а найбільше Поляків. Цісар сказав до мене привітливо: В Галичині маєте тепер полагодити важну проблему національного помирення обох народів. На се я відповів: Так є, — маємо два важні домагання — наш університет і соймову виборчу реформу. Цісар навязуючи до моїх слів — зараз сказав: Реформа виборча до галицького Сойму є дуже важна, бо нам залежить на мирнім співжитті обох народів. Та як укладають ся відносини в краю? На сей запит цісаря я заявив, що цісарське „послання“ до нас зробило дуже корисне вражіння в настрою нашого населення супроти руссофільських махінацій... Цісар був сим вдоволений і сказав: Се мене тішить. Підхоплюючи сі слова цісаря промовив я далі, що булоб для нас дуже пожадане, щоби цісарське правительство чим скорійше приступило до здійснення наших справедливих домагань, щоб ми могли предложити нашій нації позитивні успіхи. Цісар подумавши хвилину відповів: Правительство зробить се і до сього прийде...

При кінці цісарського прийяття в королівськім замку в Будапешті звернув ся до мене президент міністрів граф Штірк і спспитав, чи я вдоволений з цісарських слів. Та коли почув моє вдоволення — сказав до мене: Бачите, що ми своє робимо і цісаря згідно з правдою інформуємо на вашу користь.

Своїми словами дав цісар до пізнання, що він розуміє як слід становище нашого заступництва і неможливе положення нашого народу в Галичині, та що правительство має виступити активнійше...

В дні 29. падолиста 1912. р. вручив президент міністрів граф Штірк президії Українського Парляментарного Союзу новий проект цісарського відручного письма в справі університетській, та на підставі сього проекту відбувались опісля нові конференції. У Львові відбулась в дні 1. грудня 1912. р. спільна

конференція польсько-українська в справі соймової реформи виборчої, та польська сторона ніби проявляла тенденцію до угоди, але опісля роздумалась і наради відложено¹⁴²).

62. Довірочні збори у Львові, в дні 7. грудня 1912. р.

Та в справі австро-сербського конфлікту перестала була Росія гороїжити ся, як німецький канцлер Бетман Гольвер сказав, що Німеччина стоїть за Австрією, — але проте австрійське правительство внесло в Палаті послів: мобілізаційні законопроекти. Отсе був даний знак, що мира не буде і до війни Австрії з Росією таки прийде.

Наслідом такої ситуації зібрались у Львові, в дні 7. грудня 1912. р., в салі „Дністра“: довірочні збори найвизначніших діячів усіх українських партій Галичини, та по основній дискусії вирішили згідно, що з огляду на добро і будучність українського народу по обох боках кордону, на случай оружного конфлікту між Австрією і Росією, ціла українська суспільність однозгідно і рішучо стане по стороні Австрії, а проти російської імперії як найбільшого ворога України.

На сім міжпартійнім зїзді найдіяльніших членів усіх українських сторонництв було до 200 учасників з усіх сторін Галичини. Наради отворив д-р Кость Левицький та до президії зїзду вибрано: д-ра Костя Левицького, д-ра Антона Горбачевського і Михайла Павлика. На секретарів покликано: д-ра Вол. Бачинського, Гриця Тершаківця і студента А. Зеленого. Реферат про міжнародну ситуацію виголосив д-р Володимир Охримович. Дуже основна дискусія виявила однудушну згідність поглядів всіх учасників з усіх українських партій в справі відношення українського народу в Австрії

¹⁴²) Українська репрезентація в австрійським парламента звернула ся була до публичної опінії з публікацією п. з. Die oesterreichische Politik gegen die Ruthenen, Wien, 1912.

до можливого австрійсько - російського воєнного конфлікту, що нашло свій вислів в односторонній ухваленій резолюції, котрої основна думка полягала в тім, що в разі війни між Австрією і Росією весь український нарід, з огляду на тяжке положення українського народу в Росії, своїми симпатіями і ділом стане по стороні Австрії...

Відтак візвано всі три українські партії, національно-демократичну, радикальну і соціально-демократичну, щоби в найближшій часі оснували міжпартійну Національну Раду. Наради закінчив д-р Антін Горбачевський горячою промовою, в якій візвав учасників, постанову зїзду поширити в краю та висловив надію, що навіть найкритичніші моменти стрінуть нас приготованими...

Отсе виразно зазначаю і підчеркую в інтересі правди, що таку, а не иншу витичну лінію політичну приймили усі українські партії в Галичині.

Галицькі Поляки довго радили над своєю орієнтацією в разі війни, бо тоді пробував у Львові лідер національних демократів п. Роман Дмовскі і перетягав їх на бік Росії. Остаточно вирішило Польське Коло соймове, що Поляки є готові в разі потреби сповнити свій обовязок супроти держави і монарха...

А руссофільська депутація зі Львова, зложена з о. проф. Івана Костецького, д-ра Теодозія Заяця і д-ра Льва Павенцького, прибула тоді до Відня, щоби зложити вірнопідданчі почування, та у відплату за те виеднати полишення „Народного Дому“ у Львові — в руках руссофільської партії. Про сю депутацію згадував нам міністер барон Гайнольд і висказав своє здивованне, як мож домагати ся від нього скасування правосильного вироку судового.

63. Наша опозиція в Палаті послів, з кінцем р. 1912.

В дебаті над законопроектом про допомоги для родин змобілізованих жовнірів, в дні 10. грудня 1912. р. промовляв я в Палаті послів та зло-

жив заяву, що орієнтація Українців Галичини і Буковини не стремить до Росії, де переслідуєть український нарід, а спираєть на Австрії і звертаєть проти Росії. Наслідом сього, в разі воєнного конфлікту між Росією і Австрією стануть всі Українці Галичини і Буковини по стороні Австрії, та звертають увагу австрійського правительства, що заспокоєнне потреб австрійських Українців се найуспішнійше оруже проти руссофільської пропаганди.

Та в дебаті над контингентом рекрутів сказав п. Романчук, що Українці тепер змінили своє становище супроти небезпеки війни, бо їм найбільше залежить на удержанню мира. Колиж галицькі Українці хочуть сповнити свій обовязок супроти держави, то роблять вони більше ніж робить держава, котра не сповняє свого обовязку супроти них...

Під вражіннем хвилі прибув тоді до Відня намісник Бобжиньські і почались знова конференції між Поляками і Українцями в справі університетській, так що вирівнались майже всі ріжници думок. Але Коло Польське стало перебивати порозумінне, висуваючи все нові застереження і додатки. Те непримириме становище Кола Польського, та з другої сторони хитке становище правительства викликало в Українськім Парляментарнім Союзі велике невдоволенне і тому Союз ухвалив голосувати проти законопроєкту про воєнні чинитьби і поборювати бюджетову провізорію.

Проти воєнних чинитьб виступили також полудневі Славяне і соціяльні демократи, так що відносне засіданне Палати послів тривало від 17-го до 19. грудня 1912. р., — разом 56 годин. В сій дебаті промовляв між иншими п. Окуневський та сказав на адресу правительства, що коли ми так далі йтимемо, то Австрія прийде на чергу (до розбору) зараз по Туреччині...

В бюджетовій комісії зачали наші члени: Будзиновський, Дністрянський і Василько вести обструкцію і через те бюджетова провізорія не могла бути полагоджена перед Різдом.

В сім часі президент міністрів граф Штірк відбув зі мною і презесом Кола Польського д-ром Лео кілька конференцій і опісля предложив нам в дні 27. грудня 1912. р. п'ятий проєкт в університетській справі, на сих основах, що український університет має бути заложений шляхом державного закону найдальше в р. 1916; сей закон означить місце осідку українського університету; колиб сей закон до 1. липня 1916. р. не був ухвалений, в таким разі з 1. жовтня 1916. р. будуть українські катедри виділені в провізоричний університетський заклад з українською викладовою і урядовою мовою... Сей проєкт з деякими стилістичними поправками був можливий до прийняття і президент міністрів граф Штірк заявив нашій президії, що той проєкт предложить цісареві...

64. Народний Зїзд, 1912. р.

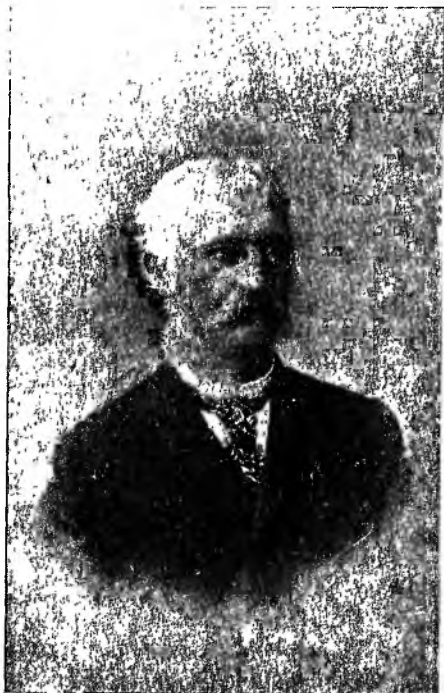
З кінцем р. 1912. р. відбув ся Народний Зїзд національно-демократичного сторонництва, при участі 468. відпоручників повітових організацій. Приймаючи до відома і одобрюючи діяльність політичну наших парламентарних і соймових послів ухвалив Народний Зїзд — між иншими — отсі резолюції:

I. Розваживши міжнародне положенне, котре може довести до оружного конфлікту на землях заселених українським народом, та обстоюючи непохитно наші змагання до повної державної независимости всего зєдиненого українського народу, Народний Зїзд ствержує невивгаслі і непередавні права української нації до самостійного правно-політичного життя на цілій території, заселеній українським народом та рішучо застерігає ся проти польських посягань на українські землі;

II. Народний Зїзд приймає в цілій основі постанову міжпартійного зїзду з дня 7. грудня 1912. р.;

III. Народний Зїзд взиває всю нашу суспільність, щоби в сей момент залишила всі партійні і фракційні спори та енергійно обернула всю акцію на сконсолідуванне своїх сил.

Ось так закінчили ми рік 1912., що приніс важні події в політиці внутрішній, як також закордонній, — а серед розгару сеї політики виступило питання українське як державне питання, що перестало бути справою домашньою галицьких Поляків, а своїм значінням заінтересувало було політичні круги в Австрії і поза її границями.

Д-р Теофіль Дембицький

Визвольний рух українського народу в Австрії став приводом до більшого тиснення нашої України за кордоном і міжнародного суперництва Австрії з Росією. Звідсі вийшла наша лінія орієнтаційна.

Галицький Соїм мав бути скликаний в р. 1913., як наступить порозумінне в справі виборчої реформи, а як не буде порозуміння, — не буде Соїму! Нашою боротьбою доходили ми до нового Соїму загального голосування та бодай частинного забезпечення наших прав.

Головним приводом нашого становища в парламенті була справа українського університету. Він став символом нашої самостійности і державної безпосередности в Австрії. Ми бажали сили Австрії, аби в сій державі наш нарід дійшов до заспокоєння своїх життєвих потреб.

Ми хотіли порозуміння з польським народом на засаді рівноправности, рівновартности і безпосередности державної в Австрії.

В тім році виеднали ми значнійшу державну підмогу на удержанне приватних середних шкіл, як також на вивінуванне Наукового Товариства імени Шевченка у Львові як будучої української академії наук.

Виеднали ми також значнійші пільги податкові і державні допомоги для заратовання наших хліборобів навіщених недородом.

В р. 1912. перебули ми також пробу діяльности і сили нашої молодой фінансової організації, опертої в переважній части на наших союзних стоварищеннях (кооперативах). Коли польські фінансові інституції жалувались на вовнний переполох і вплив гроша, то наші народні маси в краю зідносили ся з довірем до своїх українських фінансових інституцій і наш народний гріш остав ся в своїх руках. Се було вислідом політичної зрілости українського народу в сім важнім моменті...

65. Почин до ювілею Івана Франка, 1913. р. та дальші змагання організації.

В році 1913. припадав ювілей 40. літної письменничої праці д-ра Івана Франка. При сій нагоді підніс п. Юліян Романчук думку, щоби не обходити

сього ювілею тільки на словах, але дати почин до збірки на повне видання творів Івана Франка.

З початком р. 1913. приступили товариства: Прогрес і імени Петра Могили до отворення курсу вищої освіти у Львові.

Заходами професора політехніки Романа Залозецького, надрадника Григорія Пежанського і інженера Андрія Корнелі заснувано: Українське технічне товариство у Львові.

Наше українське жіноцтво у Львові під проводом пп. Марії Білецької і Конст. Малицької відбувало наради про роботу жіноцтва в разі війни і дало почин до заснування фонду для оборони України в можливих воєнних конфліктах...

66. Розбиття переговорів в справі університетській, 1913. р.

Та конференції в справі університетській іще не покінчилися. На жаданне Кола Польського, котре не було вдоволене з проєкту правительства, відбула ся в дні 4. січня 113. р. польсько-українська конференція під проводом міністра просвіти Гусарєка. В сій конференції брали участь, з нашої сторони: я, Василько і Лагодинський, а з польської сторони: Лео, мін. Длугош і Яворський. Міністер Гусарєк зачав під позором дефінітивної редакції цісарського письма — наставати на нас, щоби у сім письмі передусім устійнити польський характер львівського університету. На се відповіли ми, що з таким ставленням справи моглиб ми згодити ся тільки тоді, як буде запорука заложення українського університету, а як сього не даєсь, то ми обстаєм при проєкті правительства з 27. грудня 1912. р. Опісля наступила перерва в конференціях, та аж в дні 19. січня 1913. р. ми знова зійшли ся у міністра Гусарєка і на сій конференції він предложив нам зовсім новий проєкт цісарського письма. На наш запит, що се за проєкт — зовсім инший, як був останний проєкт правительства, відповів міністер Гу-

сарек по довším ваганню, що се є проект псданий з польської сторони. Тоді я сказав, що ми зійшли ся, аби висказати наші бажання відносно проекту правительства, а від Поляків нічого не жадаємо і ніяких проектів від них не приймаємо. Колиж я той проект звернув міністрови Гусарекови, він обрушив ся та знова підсуваючи мені той кусник паперу сказав з притиском зарозумілости, що правительство приймає сей проект за свій! По сій заяві міністра Гусарека заявив я йому, що се значить піддавати нас під диктат Кола Польського, а ми під сей диктат не підемо і сим поступком правительства уважаємо наші переговори за зірвані!..

Міністер Гусарек не сподівався такої відповіді від нас, та остаточно став складати свої акти і сказав піднесеним голосом: „Мої акти вже замкнені і я мушу зараз йти до цісаря, щоби йому дати сю формулу до підпису, бо цісар жеде на мене“. Я знав, що се ложний викрут та маючи за собою згоду моїх товаришів заявив я іще більшим піднесеним голосом: „Ми рішучо протестуємо проти такого поступовання правительства, та прилюдно зараз проголосимо, що той проект проти нашої волі накинули правительству Поляки, а правительство зломало своє приреченне, дане нам в дні 28. грудня 1912. р!“ З отсим словом ми зачали працювати ся, а міністер Гусарек став на раз дуже мягкий і чемний та разом з польськими членами конференції зачав нас припрошувати до відбуття наради в ціли зміни тих уступів формули, котрі є для нас неприємливі, але ми таки розпращались — обстаючи при своїм, що в таких обставинах не можемо відбувати дальших конференцій, бо на се шкода часу...¹⁴¹⁾.

Як довідався президент міністрів граф Штірк про такий вислід наших конференцій з міністром просвіти, — негайно запросив мене до себе і сказав

141) Міністер просвіти Гусарек хотів приєднати собі Поляків, щоби повалити графа Штірка і на його місце стати австрійським президентом міністрів. До сього він дійшов, але аж при сконі Австрії.

мені отверто, що міністер Гусарек на власну руку приймив проєкт Поляків за проєкт правительства і тим своїм нетактом погіршив університетську справу, що тільки часу і праці стояла і була дуже близько згідного полагодження. Президент міністрів граф Штірк запрошував наш Союз парламентарний до дальших переговорів, але наш Союз вирішив в дні 27. січня 1913. р. дати правительству ось таку відповідь:

„Український Парламентарний Союз констатує, що правительство відступило від занятого ним становища, на користь Поляків, — домагаючись, щоби зараз був установлений польський характер львівського університету, — та уважає всякі дальші переговори з правительством в університетській справі за виключені, доки воно стояти буде при односторонній — Польським Колом уложеній формулі“.

Сим закінчив ся той тяжкий етап наших змагань за український університет у Львові...

В дні 28. січня 1913. р. поставив я запит в Палаті послів, в університетській справі, — виказуючи перед парламентом всю шкідну діяльність Поляків і нещире поступування правительства супроти наших домагань, як також жадаючи, щоби правительство трактувало нас рівнорядно з Поляками на існуючим університеті у Львові.

Опісля в дні 29. січня 1913. р. поставив п. Окуневський запит про односторонні конференції з Поляками в справі оснування Гірничої академії в Кракові, в супереч заяві правительства про конечність порозуміння представників обох народів.

У фінансовій комісії виявилась зараз українська опозиція, яку там проводили пп. Будзиновський, Голубович і Лукашевич, — а в бюджетовій комісії п. Дністрянський представив знова нашу університетську справу, при чім прийшло до острої виміни слів між ним а польськими послами про характер львівського університету...

67. З невдоволення — помовлювання, 1913. р.

З причини невдачі, зглядно перепинення справи заснування нашого університету піднялись між нашими послами голоси невдоволення та треба було пересунути на когось зпоміж своїх — вину. На сам перед я як голова репрезентації мав стати жертвеним кізлом, значить виновником всього, що не сталось по нашій думці, бо у нас тоді вже був такий звичай, що провідника зневажувано на всі способи, — наче у відплату за його працю та щоби він твердо держався. Добрі люде розпустили були навіть поголки, мов би п. Олесницький ладився обняти політичний провід на моє місце, так що п. Олесницький як чоловік незвичайно характерний і розважний уважав за вказане прилюдно опрокинути сі крамольні сплетні¹⁴²⁾.

Опісля пішли атаки проти п. Василька за те, що він своєю компромісовою політикою спричинює наші невдачі. Через те буковинський Клюб усунувся від Українського Парляментарного Союзу, а наш Клюб зачав переговорювати з радикальним Клубом, щоби утворити спільний Клуб замість Союзу...¹⁴³⁾.

68. Доля Сойму галицького, 1913. р.

Та у міжнародних відносинах розійшлись чорні хмари, що були нависли над Австрією і Росією. Цісар Франц Йосиф як сеніор монархів вислав через спеціального свого кур'єра кн. Готфріда Гогенльоге знаменний лист до царя Миколи, та здавалось, що відносини між обома державами наладнались...

Тепер прийшов час скликання опізнених сесій краєвих соймів в Австрії. Зокрема, доля галицького Сойму була залежна від соймової виборчої реформи, значить від нашої згоди і порозуміння.

¹⁴²⁾ Пр. пор. „Діло“ з р. 1913, ч. 44, — п. з. „Конець сензації..“

¹⁴³⁾ До сього причинилась також обставина, що на Буковині розпочалась був тоді шкідна боротьба між п. Васильком а п. Смаль-Стоцьким.

Отсе знали вже добре: Правительство і Поляки та не важились жадати, щоби скликати галицький Сейм без нашої згоди. Але Галичина не мала краевого бюджету від 1. жовтня 1912. р. і тому польських автономістів припекла потреба скликання галицького Сейму. З сеї причини польська сторона піднімає через намісника Бобжиньського переговори в справі виборчої реформи до галицького Сейму. Отсе було видиме пересунення відносин політичних в краю, dokonane нашим відродженням національно-політичним та становищем наших репрезентацій в парламенті і соймі...

По вступних переговорах скликав п. Лео на день 24. лютого 1913. р. постійну комісію для соймової виборчої реформи, та предложив нові основи виборчої реформи. Сей проект був взагалі можливий до прийняття з деякими змінами і тому здавалось, що по кількох днях нарад прийде до порозуміння. Але й сі наради розбились, бо польські консерватисти висунули були домагання петрифікації рад повітових, що зовсім не належало до виборчої соймової реформи.

У відповідь на сю загату польських консерватистів заложив я на конвенті сеніорів Палати послів у Відні, дня 28. лютого 1913. р., — спротив відносно ставлення фінансового пляну на чергу нарад перед тим, заки вияснять ся відносини в Галичині, бо ми домагаємо ся, щоби санацію краєвих фінансів віддати в руки нового і справедливого заступництва краевого...

В сім нашім становищі поперли нас соціяльні демократи тай презес Кола Польського п. Лео вдоволив ся заявою, що найде ся спосіб, щоби залагодити спірну точку в справі реформи виборчої до галицького Сейму, а президент міністрів граф Штірк запросив мене, щоб я пояснив йому, на чім розбиваєсь галицька реформа виборча. В тім часі приїхав був до Відня також намісник Бобжиньскі і зголосив свою димісію з причини опозиції польських консерватистів. Та цісар не прийняв димісії намісника

і висказав своє бажання, щоби правительство робило дальші заходи в справі соймової реформи виборчої.

Тоді п. Лео і міністер Длугош за порозумінням з нами уложили постанову компромісову підносно рад повітових, та щоби заспокоїти консерватистів предложили полишити повітові вибори з їх дотеперішною системою клясового заступництва, але з впровадженням непосредних виборів.

Під напором міністрів Білінського і Залеского приймили польські консерватисти компромісову постанову про ради повітові і на сій підставі подав нам президент міністрів граф Штірк до відома, що компроміс в справі соймової реформи виборчої по нашій думці є довершений і тому правительство хоче предложити цісареві: скликати галицький Сойм на 18. марта 1913. р. — для ухвалення виборчої реформи. Президія нашої репрезентації згодила ся на те і за пару днів появил ся цісарський патент, скликуючий галицький Сойм на 18. марта 1913. р.

В дні 17. марта 1913. р відбулось засідання комісії виборчої реформи і на тім засіданню ухвалено основи соймової виборчої реформи, згідно з компромісом. Зокрема, для Українців назначено 27·2% мандатів (62 послы); означено мішану полосу для двомандатових виборчих округів і признано українську соймову курію.

По сім зібрав ся галицький Сойм в дні 18. марта 1913. р. на сесію для виборчої реформи. По привітних промовах нового маршалка краєвого графа Адама Голуховського і намісника Бобжинського виголосив я заяву іменем Українського Соймового Кляубу, в котрій сказав я:

„Коли вкінці по довгих переговорах, протягом котрих дали ми доказ великого поміркування і щирого бажання здобуття краєви справедливої реформи виборчої, на підставі компромісу дійшли ми до згідного устійнення принципів, — то хоча принципи сі ще далекі від ідеальної демократичної реформи виборчої та в богатях точках не

вдоволяють наших суспільно-політичних домагань, — приймаємо отсе як етап до успішного розвою нашого народу на шляху мирної праці обох народів та з сеї причини — займаючи становище вижидające в наших справедливих домаганнях — залишуємо нашу попередню тактику і хочемо приступити до правильних праць сього Союму під виразним застереженням, що першою точкою мериторичних нарад сього союму буде вирішення виборчої реформи на підставі доконаного компромісу та під сею кінцевою умовою, що польська сторона буде руководити ся принципом національної об'єктивности до оправданих домагань заступників українсько-руського народу...“

По мені промовили консерватисти: п. Абрагамович і кн. Витовд Чорторийскі. Сей останній виголосив філіпіку проти компромісових основ соймової виборчої реформи. Та за ним обізвав ся п. Дудикевич і запротестував „вообще“ проти виборчого компромісу, як також проти „гоненій русских“. Те його „заявлення“ одобрив одинокий п. Миронюк-Заячук окликом „сгодно, правно и славно!“

Новий маршалок краєвий граф Адам Голуховскі згадав теплим словом пошани свого великого попередника графа Станислава Баденього, а намісник Бобжиньскі, привитаний оплесками, — привитав польсько-український компроміс як хвилю згоди і мира, важну не тільки для обох народів і краю, але також для монархії, в котрій живемо...

До нашого соймового Клубу прибули нововибрані послы: о. Остап Нижанковський, Теодор Рожанковський і Іван Кохановський.

По трьох роках голосної української обструкції розпочала ся спокійна сесія галицького Союму, але зараз по першій її засіданню виказалось, що соймова виборча реформа, піднята намісником Бобжиньским, має своїх ворогів: консерватистів центровців, всеполяків і їх трабантів дудикевичівців, що виточили кампанію опозиційну проти заключеного польсько-

українського компромісу і проти особи намісника Бобжинського¹⁴⁴).

Наради в комісії для виборчої реформи спинюють ся, так що я поставив був в дні 2. квітня 1913. р. запит до маршалка краєвого: чому польська сторона так проволікає викінчення виборчої ординації. Але новий маршалок краєвий граф Адам Голуховські не мав ані спосібности ані доброї волі усунути опозицію польської меншости, а референт виборчої ординації в комісії граф Станислав Генрик Бадені, син пок. маршалка Станислава Баденього, виладжуючи законопроект виборчої ординації став самовільно зміняти основи заключеного компромісу, та польські противники виборчої реформи розпочали обструкцію в комісії¹⁴⁵).

Опісля зібралось соймове Польське Коло і там опозиційна меншість валить засаду солідарности і атакує намісника Бобжинського за його політику на користь українського радикалізму. Під радикалізмом не розуміли Поляки нашої радикальної партії, але так прозивали вони змагання нашого народу. Намісник Бобжинські оборонював там компромісовий проект соймової виборчої реформи та між иншим сказав: „Небезпека не полягає в українським радикалізмі, але в російській і православної агітації, -- а хто ударемнив би виборчу реформу, той мусів би взяти на себе відповідальність за дальше правління в краю...“

144) „Новое Время“ в чергових статтях про малепинство звиває російське правительство, щоби перешкодило заснуванню українського університету, та виступає проти виборчої реформи до галицького Сойму і бе на алерм за мнине переслідування „Русских“. Всеполяки сіли на однім возі з Руссофілами і уложили нову легенду, що українство се пруська інтрига.

145) На підставі компромісових основ мав новий сойм складатись: з 13. вірилістів, з чого мали бути 4. Українці; 45. послів з великої посілости, — з чого 1. Українець; 8. послів з середної посілости, — з чого 4. Українці; 44. послів з міст, — з чого 5. Українців; 12. послів з загальної курії, з чого 3. Українці; 5. послів з торговельних палат; 2. послів з ремісничих палат, та 99. послів з сільських громад, — з чого 45. Українців.

А остаточно розбив компромісову виборчу реформу соймову польський єпископат, що під проводом вірменського архієпископа Теодоровича надужив свого церковного становища для цілей політичних, — осуджуючи основи проекту виборчої реформи як тенденції радикально-жидівські!.. Польський єпископат уділив розрешення на зломанне польсько-українського компромісу¹⁴⁶).

Тоді намісник Бобжинський виїхав був до Відня, де предложив звіт правительству і подав ся до димісії.

Звідсі витворилась нова ситуація, що спинила всі наради над соймовою виборчою реформою. Правительство графа Штірка обстоювало додержанне компромісу та вислало було до Львова міністра Залеского, щоби приєднав польських консерватистів. Міністер Залескі — замість сього — звернув ся до нас, щоби ми погодили ся з консерватистами, а ми йому відповіли, що знаємо один компроміс і другого не робимо. З Відня напирало правительство, щоби польські єпископи відступили від свого спротиву, — але архієпископ Теодорович відповів, що вони не можуть змінити своєї постанови¹⁴⁷).

В дні 19. квітня 1913. р. був я у президента міністрів графа Штірка і йому заявив, що ми стоїмо непохитно при компромісовім проекті соймової виборчої реформи, та в разі неполадження її в найближшій часі домагаємо ся розв'язання Сойму та негайного розписання нових виборів¹⁴⁸).

¹⁴⁶) Шкідну роботу вірменсько-католицького архієпископа Теодоровича розпізнав і осудив аж значно пізніше, Папа Римський Пій XI., мабуть в р 1923, — коли виявились інтриги політичні супроти Апостольського престола..

¹⁴⁷) В сій справі робив також заходи наш митрополит о. Шептицький, щоби довести до виміни поглядів цілого галицького католицького єпископату, — але польський єпископат до сього не допустив.

¹⁴⁸) „Polnische Korrespondenz“, яка тоді виходила у Відні, відкрила тайну, що міністер Залескі старав ся, щоби галицького Сойму не розв'язувати.

69. Розв'язання Союму галицького, 1913. р.

Тоді граф Штірк представив цісареві стан справи, та цісар дав свою згоду на те, щоби галицький Союм розв'язати, але зажадав, щоби д-р Бобжиньські таки лишився далі намісником і в новім Союмі перепровадив виборчу реформу. Та д-р Бобжиньські відповів президентови міністрів, що не виїде з Відня, доки цісар не прийме його димісії. Д-ру Бобжиньському було вже за багато тих інтриг в польськім таборі, а найбільше його зразило те, що консерватисти, з котрих він вийшов, допустили ся віроломства. Цісар давав йому в руки меч, щоби він їх покарав, — але він подякував, пускаючи східно-галицьку шляхту на інші руки...

Тим часом східно-галицька шляхта не здавала собі справи з сього, що дієсь. Вона не вірила, щоби цісар міг розв'язати галицький Союм, а її лідер д-р Лев Пініньські мріяв про те, що Союм іще ухвалить бюджетову провізорію тай знова відрочить ся. Тому він скликував з дня на день засідання бюджетової комісії, — але більшість вже не приходила на ті засідання і вони не могли відбутись. Були перли тай ся стерли!..

Друга група польських послів: демократи і людовці, як Лео, Герман, Длугош і Стапінські — радили про особу будучого намісника та хотіли на Колі Польськім або й поза Колом перефорсувати поміркованого демократа п. Германа на галицького намісника. Вони звертали ся й до нас о поміч в сій справі та п. Герман прирікав мені, що як стане намісником, то піде нам на руку і не допустить до надужитя супроти українського народу...

Трета група польських послів: національні демократи (Всеполяки) — доказували всякі агітаційні подвиги проти виборчої реформи та переводили мілітаризацію польської суспільности. Польські Соколи, Бартошові дружини і стрілецькі формації з одного боку, — та Komitet obywatelski, Komisya tymczasowa і експозитури „Ради Народової“

в європейських столицях, — з другого боку робили своє діло...¹⁴⁹⁾

Тай з нашого боку піднімають ся заходи, щоб поєднати обі організації: українських „Соколів“ і „Січей“, та в тій цілі засновує ся „Український стрілецький союз“, але міністерство внутрішних справ не приймає до відома відносного статусу, бо добачує в нім протизаконні постанови...

Кабінет графа Штірка найшов ся був в чималім клопоті. Було пляновано, що до весни буде залагоджена галицька виборча реформа і вона уможливить відбуттє весняної сесії Парляменту, — а тим часом справа польсько-українська і справа німецько-чеська не дійшли до пожаданого вирішення і звідсі вийшов хаос в парламентарних відносинах...

Галицький Сойм став до праці неспосібний і тому з Відня вийшов в дні 3. мая 1913. р. розпорядок, що галицький Сойм є замкнений. А що далі? Тут працювали дві супротивні сили. Один напрям був в руках міністра скарбу Залеского, котрий виступав як муж довіря графа Штірка, а в дійсности був посередником східно-галицької шляхти і обстоював, щоби Сойму не розвязувати, а другий в руках намісника Бобжиньского, котрий предкладав, щоби Сойм розвязати і провізоричну управу краю віддати в руки віцепрезидента д-ра Ст. Устіяновського...

70. Д-р Витовд Коритовскі намісником Галичини, , 1913. р.

Президент міністрів граф Штірк представив в дні 12. мая 1913. р. такий звіт цісареві для інформациі, але цісар сього звіту не приймив до відома, а зараз сам вирішив справу. На провізорію в львів-

¹⁴⁹⁾ Посол В. Сінгалевич підніс був в Палаті послів, що польські військові організації, яких цілею є воскресити польське королівство, зглядно републику разом з українською територією, — мають поперттє від державних властей, а українські стремління до оснування стрілецьких товариств стрічають небувалі перепони..

ськім намісництві — не згодився, бо се край великий і обставини небезпечні, — а Сойм розв'язав, бо компроміс між обома народами в Галичині є потрібний для держави, та нового намісника негайно заіменував. Колиж граф Штірк сказав цісареві, що іще не має пропозиції відносно особи нового намісника Галичини, — то цісар йому відповів: „Я маю прецінь тут Коритовського; він не має ніякого уряду і буде добрим моїм намісником!..“

В дні 13. мая 1913. р. подав мені президент міністрів до відома, що цісар не згодився на провізорію у львівськім намісництві і заіменував д-ра Витовда Коритовського намісником Галичини — без запитування Кола Польського...

Наступаючого дня, 14. мая 1913. р., принесли депеші: сензаційні вісти про розв'язання галицького Сойму, несподіване іменування намісника і димісію міністра для Галичини п. Длугоша... Цісар увільнив д-ра Бобжинського, на його просьбу, з уряду намісника Галичини, та у вдячнім признанню його визначних услуг — надав йому велику ленту ордену Леопольда... А новий намісник Галичини Коритовські зобов'язався перевести виборчу реформу до галицького Сойму на основі компромісу..

Намісник Коритовські мав далі провадити політику Бобжинського, — значить перевести соймову виборчу реформу і замирення обох народів в Галичині, — бо така була інтенція цісаря...

Наш Український Клуб парламентарний заняв супроти намісника Коритовського — становище „холодно вижидające“, — бо головним питанням для нас було: як новий намісник переведе соймові вибори. Тай граф Казимир Бадені, і граф Пінінські і граф Потоцкі присягали, що в Галичині безправств не буде і вибори будуть легальні, — а опісля яке вийшло?.

Тому зараз по іменуванню д-ра Витовда Коритовського відбув я з ним конференцію і поставив до нього отверте жадання: справедливої адміністрації і легальности при виборах! Намісник Коритовські відповів

мені, що таке зобов'язання приймив супроти цесаря і се повторити може перед нами, а нас просить тільки о те, щоб ми його наперед не осуджували, бо він має як найліпші наміри...

В прикрім положенню опинило ся тоді Коло Польське через те, що цесар самочинно заіменував галицького намісника — не питаючись Поляків про їх бажання. Міністер Длугош вніс був свою димісію з тої причини, але опісля дав спокій, бо *Roma locuta — causa finita*...

Першим урядовим актом нового намісника було видання обіжника до всіх галицьких старостів з зазивом до обов'язку: повної легальности.

71. Розписання виборів до Сойму галицького, 1913. р.

З розписанням виборів до Сойму увійшов наш край в новий період горячої діяльности коло зорганізування всіх сил до боротьби за здобуття нашому народови в Соймі краєвим належного заступництва. Народний Комітет оголосив в дні 17. мая 1913. р. маніфест: „До руського народу галицької землі!“ В тім маніфесті візвав він нарід до виборчої праці, та негайно приступив до визначування посольських кандидатів.

Українські християнсько-соціяльні відбули під проводом радника двору Ол. Барвінського засідання і постановили в деяких округах ставити власних кандидатів.

Руссофіли заключили були виборчий бльок з всеполяками і подільськими шляхтичами, та разом розпочали передвиборчу мобілізацію.

Польський єпископат видав знова підбурюючий пастирський лист, а наш грецько-католицький єпископат видав також пастирський лист в справі соймових виборів і соймової реформи виборчої, та в лагіднім дусі патріотичнім — підчеркував потребу єдности з народом.

В сім часі наступила консолідація українських соціяльних демократів обох фракцій: автономістичної і централістичної.

В сих обставинах пішла в рух акція виборч^а в краю...

Український Парляментарний Союз вже тоді не функціонував, тай спільного клубу з радикалами не мож було зложити, головно через опозицію п. Трильовського. Але проте наш Український Клуб в парламенті порозумівав ся з радикальним Клубом відносно акції виборчої і тактики в парламенті.

Д-р Кирило Трильовський

72. Палата послів знова радить.

По двомісячній перерві скликано Палату послів на 15. мая 1913. р. Супроти зломаного польською стороною компромісу в справі соймової реформи виборчої ухвалив наш Український Клуб, що лишає цілу відповідальність центральному привительству за евентуальне ударемненне соймової реформи виборчої, та заявив, що фінансовий плян з переказами на санацію краєвих фінансів — може бути полагоджений парламентом що йно по залагодженню виборчої реформи до галицького Союму. Ми поста-

вили таке тверде застереження, щоби не допустити до дальшого проволікання соймової реформи виборчої.

Зараз на першій засіданню Палати послів поставив наш Клюб: нагале внесення в справі загроженої голодовою катастрофою Гуцульщини, в котрім ми домагалися державних допомог на переднівку для потерпівших, щоби їх заосмотрити в поживу і наслідне, як також придбати їм заробітки при будові доріг.

Опісля в дні 20. мая 1913. р. виголосив президент міністрів граф Штірк в Палаті послів: звіт про внутрішню і закордонну політику. В тім звіті сказав він між иншим, що в Галичині зроблено пробу навязати вдоволяюче відношення між народами при помочи виборчої реформи, — чим правительство задокументувало, що справи виборчої реформи не мож усунути з порядку нарад. Супроти справ: чеської і галицької, сказав він далі, — правительство уважає першим своїм завданням: існуючі різниці зльокалізувати, щоби не переходили на терен Державної ради. Вкінці заявив він, що є вигляди на заключення мира між балканськими державами і турецькою державою, і тому запоряджено розпущення резервістів... Відносно закордонної політики промовляв п. д-р Е. в-ген Левицький і висказав думку, що Альбанія не є еквівалентом інтересів Австрії на Балкані, та вона іще стане приводом до міждержавних конфліктів.

При першій читанню бюджетової провізорії, в дні 28. мая 1913. р., промовляв я — виступаючи проти нерівномірного трактування Українців з Поляками. Я заявив, що ми не згодимося на заснування Гірничої академії в Кракові, доки Поляки не перестануть робити нам перепон в справі нашого університету. А щоби усунути всякі гравітації за границю, мусять Українці одержати в Австрії національну і політичну автономію. Зокрема, обстоюємо становище, що фінансовий плян може бути полаганий аж по вирішенню соймової реформи виборчої, бо ми не маємо довіря до правительства, котре не виконало своїх зобовязань ані в справі університетській ані в справі соймової реформи виборчої...

Проти фінансового пропозиції, за котрим була більшість Палати послів, промовляли пп. Будзиновський і Голубович та своїми обструкційними внесками здержували поладження справи. Тоді референт фінансовий п. Штайнвендер виступив був проти нас і сказав, що Українці звернулися на невідповідну адресу, бо своєю обструкцією хочуть розбити парламент — ізза виборчої реформи до галицького Сейму...

Наслідом нашої обструкції переставлено чергу на рад і при другім читанню бюджетової провізорії говорив п. Олесницький. Він підніс для вияснення нашої тактики в парламенті, що Українці не жадають ані привілеїв для себе ані переслідування своїх противників, а тільки об'єктивності у трактуванні своїх справедливих домагань, — якої на жаль не знаходять у правительстві Австрії — і те як раз в часі, коли цілий український нарід заявився без застереження за сею державою!..

73. Російська Дума, 1913. р.

Та саме в сей час — в російській Думі велась велика дебата про політику Росії супроти Українців. Опозиційні послы виступали проти правительства за переслідування українського руху. Лідер кадетів Мілюков назвав був політику правительства російського супроти Українців „крайно безтолковою...“ По українській дебаті в Думі виказалось, що так як у нас в Галичині в р. 1848. представники польської державности простягали руку по національну душу нашого народу, — так і там представники єдиної неподільної Росії, з поступових і правих партій, простягали тепер свої руки за російським державним націоналізмом... До російського державного націоналізму тоді пристали були й нащадки старинних українських родів, як Родзянко — голова Думи, Скоропадський і и...

74. Виборча кампанія до Сойму галицького, 1913. р.

Дня 20. червня 1913. р. покінчила ся літна сесія парламенту, а спеціальну дебату над звітом фінансової комісії відложено до осінньої сесії...

Тим часом в краю перейшла перша фаза виборчої кампанії: правибори в сільських округах покінчились. Вороги соймової реформи виборчої не погорджували ніякими засобами, щоби фальшувати висліди правиборів, але наш нарід дав уже при правиборах доказ поступу політичного освідомлення і витривалости, так що з сеї першої фази виборчої боротьби вийшов побідно.

Я звернув ся був до намісника Коритовського з домаганнем, щоби й при самім виборчим акті поводили ся власти — законно і безсторонно. Намісник не відказав мойому домаганню, хоч заявив мені, що се є злишне, бо він усував своїми зарядженнями всякі надужиття та безпосередно давав всім старостам прикази безглядної безсторонности.

Відтак в дні 30. червня 1913. р. станули наші виборці з сільських громад до урни, щоби обявити свою волю, хто має стати їх заступником в краєвім Соймі.

Перші телеграми і телефони принесли нам добрі вісти: Перемишль, вибраний д-р Теофіль Кормош 114. голосами, — перепали: князь Володислав Сапіга (перемиський володар) з 76. і Федак (русофіл) з 17. голосами; Чортків, вибраний д-р Антін Горбачевський 83. голосами, — перепали: Артур Целецькі (ворог „Просвіти“) з 62. і Марчак (русофіл) з 3. голосами; Снятин, вибраний Іван Сандуляк 114. голосами, — перепав: барон Мойса (повітовий маршалок) з 67. голосами...

Сі перші вісти розпочали ряд добрих вістей з наших округів виборчих, так що ми дійшли до числа понад 30. українських послів соймових.

Зокрема, вибрані були національні - демократи: 1) д-р Вол. Бачинський; 2) д-р Теодор Ваньо; 3) Ла-

зар Винничук; 4) д-р Сидір Голубович; 5) д-р Антін Горбачевський; 6) Роман Залозецький; 7) о. Ол. Капустинський; 8) Іван Кивелюк; 9) д-р Теофіль Кормош; 10) Іван Кохановський; 11) д-р Іван Куровець; 12) д-р Кость Левицький; 13) Лев Левицький; 14) о. Северин Метелля; 15) д-р Теофіль Окуневський; 16) д-р Роман Перфецький; 17) Теодор Рожанковський; 18) д-р Євген Петрушевич; 19) Вол. Сінгалевич; 20) Тимотей Старух; 21) Гриць Тершаковець; 22) о. Іван Яворський, і 23) д-р Льонгин Цегельський. З радикальної партії були вибрані: 1) Павло Думка; 2) Павло Лаврук; 3) д-р Микола Лагодинський; 4) д-р Іван Макух; 5) Іван Сандуляк і 6) д-р Кирило Трильовський. Ще були вибрані: д-р Михайло Новаковський — безпартійний Українець; д-р Михайло Король, котрий до нас приступив, та д-р Дмитрій Марків — одинокий новокурсний руссофіл!.

Натомісць, в сільській курії провалили ся між іншими, водиреї протиукраїнські: Тадей Ценьські, презес Ради Народової та граф Скарбек — всепольський трибун.

Отсе була наша велика побіда. В світлі своєї події виказалась в цілій наготі безвартність загарбаного польського стану посідання, з одного боку, а зріст політичної свідомости наших мас народних, — і організації нашої народної сили, з другого боку. Нам нагадались були тоді часи, як в 1860-тих роках мали ми понад 30. соймових послів, та по часах нашого страшного занепаду і самоволі та надужить наших противників зачали ми вертати до сього числа.

Тоді нагадувалось те, що писало львівське „Слово“ (ч. 7. з 6. лютого 1867.) по соймових виборах з 1. лютого 1867: „Головні провідники і смілі бесідники в справах руских... вибрані опять в послы соймові, і знов загремить поражаюче руске слово в львівській соймовій салі“...

Ми відобрали Полякам десять мандатів соймових; змели руссофільську партію, з котрої на показ лишив ся одинокий д-р Дмитрій Марків, — та увійшли до галицького Сойму в силі 31. послів.

Не обійшло ся без виборчих надужить, але не було по раз перший розбоїв виборчих, — не обійшлося також без тяжких занедбань наших деяких організацій, як Броди і Долина, — але ще одні такі вибори, та ми булиб дійшли до сили і значіння належного нам в краєвім Соймі...

Народний Комітет, що держав тоді керму виборчої акції, видав маніфест до народу з прилюдним признаннем для всіх українських громадян, правиборців і виборців за їх солідарну, карну і повну пожертвування працю в часі виборчої боротьби. В сім маніфесті піднесено, що всіх Українців вела в сих трудах і працях — віра у велику будучність української нації, та що українська національна ідея віднесла у сій виборчій боротьбі велику перемогу...

Але не всі українські партії були вдоволені з вислідів соймових виборів. Наші християнські суспільники, що не були в силі розвинути виборчої акції в краю, виступили за те в „Руслані“ з всілякими докорами проти національно-демократичної партії. Тай радикальний „Громадський Голос“ розписав ся був на тему міжпартійних поракунків, з нагоди виборів.

75. На нормальний шлях.

Та виборчий час минув, а життя нашої суспільности знова наверталось на нормальний шлях.

В дні 2. липня 1913. р. зібрав ся у Львові: конгрес українського студентства висших шкіл, що зіхало ся було з українських земель та з Відня, Градця, Кракова і Праги. Конгресови проводив ст. Володимир Левицький. З одушевленнем повитав конгрес делегатів закордонних Українців та на внесенне ст. Юліяна Охримовича ухвалив резолюцію:

„Всеукраїнський студентський конгрес з радістю витає явище, що національна свідомість огортає чим раз ширші круги української молодіжи в Росії і надієсь, що ціле українське сту-

дентство по обох боках кордону злучить ся в боротьбі за самостійну Україну“.

По конгресі зложила українська молодь з обох боків кордону: ювілейний привіт Іванови Франкови у Львові.

В сім році прийши також 30. літні роковини (1883 — 1913), як у перше одержав соймовий мандат наш сеніор парламентарної репрезентації п. Юліян Романчук. З сього приводу піднесли йому сердечний привіт наші старші громадяне та вручили ювілейне видання п. з. „Юліян Романчук, перший український віцепрезидент австрійської Палати послів“.

Тоді обходила наша організація в Заліщиках народне свято отворення двох українських домів: „Народного Дому“ і „Руської Народної Каси“, заходами д-ра Романа Стефановича, Миколи Глинського, о. Омеляна Боярського і товаришів...

Та рік 1913. був у нас в Галичині „чорним роком“ під господарським зглядом, бо іще не були отряслись наші селяне з торічних нещасливих зборів, знищених осінними слотами, а вже прийшли нові недороди. Обсіви озимі зле зійшли; показаласть язва мишей; в місяці маю прийшли сніги; в червні приморозки, та опісля слота...

В справі сих елементарних нещасть, які навістили нашу хліборобську людність, треба було знова робити заходи в правительстві о ратункову акцію, бо катастрофа не минула й шпихліря Галичини — нашого Поділля... Заходами нашої репрезентації виедналиось першу допомогу від центрального правительства з Відня...

76. Український соймовий Клуб, 1913. р.

З уповажнення Народного Комітету запросив я нововибраних українських соймових послів на нараду, дня 10. липня 1913. р. На сих зборах заснувано одноцілий Український Соймовий Клуб, та вибрано мене головою, а пп. Петрушевича і Макуха заступниками голови. Д-р Мих. Король зајавив, що приступає до клубу як госпітант.

Уконституований Клюб проголосив отсі резолюції:

I. „Український Соймовий Клюб констатує, що ціла українська суспільність своєю солідарною акцією при послідних соймових виборах заявила ся рішучо за безпроволочним ухваленням соймової виборчої реформи — на справедливих, демократичних основах, — уважаючи її за невідклично-конечну потребу, так з національно-політичного як і суспільного огляду, як також задля промощення шляху для згідного співжиття обох народів краю;

II. „Український Соймовий Клюб вижидаючи спречизування становища польської сторони до справи виборчої реформи та застерігаючи собі вільну руку, робить залежне порішення свого становища в тій справі від становища, яке займе польська сторона;

III. „Український Соймовий Клюб обстоює непохитно становище Українського Клубу попереднього Сойму, що на порядку праць найближшої сесії Сойму — на першій місци має бути поставлена справа соймової виборчої реформи“.

Сі резолюції подав я до відома намісника Коритовського і президента міністрів графа Штірка та домагав ся, щоби чим скорше скликати галицький Сойм, як також щоби правительство внесло проект соймової виборчої реформи. Галицький Сойм вибрано під кличем соймової виборчої реформи, сказав я, і тому є конечно, щоби наперед полагодити се питання, та від вирішення тої реформи залежить також наше становище в парламентах...

Опісля, в дні 14. липня 1913. р. відбула президія нашого соймового Клубу: конференцію з намісником Коритовским, щоби представити йому потребу скорого залагодження компромісової реформи виборчої, бо без порозуміння в справі соймової виборчої реформи не може бути Сойму. Та намісник приймив се до відома і сказав нам, що польські партії не є згідні між собою і тому треба дещо підждати, щоби залагодили ся супротивности партійні між Поляками...

Ось так зайшов час парламентарних ферій.

77. Вистава в Києві і „Рідна Школа“ у нас.

Тоді організувалась в краю участь галицьких Українців у всеросійській виставі в Києві. Організацією нашої участі в кооперативній виставі заняв ся був спеціальний комітет, до котрого увійшли: професор Володимир Шухевич, Василь Струк, Андрій Жук і Олександр Гарасевич.

Журбою нашої суспільности була тоді рідна школа, zagrożена шовіністичними посяганнями віцепрезидента Ради шкільної краюї п. Дембовского. Тож не зважаючи на „чорний рік“ — збирались у нас в краю жертви-датки на забезпеченне наших приватних шкіл: середних і народних.¹⁵⁰⁾

У Львові відбули ся тоді закладини дому Музичного Товариства імени Миколи Лисенка, — заходами голови Товариства і ініціатора проф. Володимира Шухевича і архитекта професора Івана Левинського.

78. Ратункова акція з приводу елементарних нещаст, 1913. р.

Краєве Товариство господарське „Сільський Господар“ і Народний Комітет скликали були на день 8. вересня 1913. р.: краю конференцію в справі ратункової акції з приводу елементарних нещаст. На сю конференцію прубуло 150 делегатів зі всіх повітів Східної Галичини. Вони представили незвичайні розміри економічної кризи в краю та домагали ся поширення і поглиблення ратункової акції у Східній Галичині. Краєва конференція вислала зараз депутацію під проводом п. Олесницького до намісника Коритовского з відносним пляном широкої акції господарської, що обнимав не тільки допомоги державні для голодом zagrożеного населення,

¹⁵⁰⁾ Між тими жертвами знаменний був дарунок селянки-патріотки Марії Сеньків з Калинівщини, чортківського повіту, що записала ґрунтову парцелю для приватної української гімназії в Чорткові.

але також негайні роботи для регуляції рік, меліорації ґрунтів, забудови диких потоків і будови льокальних залізниць, замість будови водних доріг (каналів), як також обильніші підмоги для піднесення годівлі худоби і. и.

Сей плян господарської акції предложив я опісля з п. Олесницьким центральному правительству у Відні і він став підставою акції ратункової в краю, бо центральне правительство і намісник і Коло Польське мусіли признати, що той плян є одиноко доцільний. А у Львові збирав ся: краєвий комітет ратунковий під проводом намісника Коритовского в цілі практичного ведення ратункової акції в краю...

Поza сими справами, що мали принести економічну поміч для нашого населення та для добробуту на рідній землі, — годі було занедбувати справу соймової виборчої реформи, що мала бути нашим етапом до незалежнення нашої національної політики від польських верховодів і здобуття окремої правно-політичної організації на нашій національній території...

79. Тактичні розважування супроти витвореної ситуації.

Але наші безнастанні понагляювання справи соймової виборчої реформи у намісника Коритовского і в центральнім правительстві у Відні не принесли бажаного успіху, бо сим обом чинникам не удавалось довести польські партії до згоди на компромісові постанови соймової виборчої реформи.

Загал українського населення в краю став безпокоїтись проволіканнем сеї справи і домагатись від нас, щоби покинути становище вижидання, а розпочати острійшу акцію за належною нам виборчою реформою, як також за нашу справу університетську, що була тільки відложена, але не перестала бути актуальною. До сього мали ми два засоби тактичні. Осінна сесія парламенту мала зібрати

ся для вирішення фінансових пропозицій, котрі дали би галицькій краєвій автономії санацію її фінансів, а тоді польська соймова більшість не буде вже думати про соймову виборчу реформу, — значить нам треба ужити всяких способів, щоби фінансові пропозиції ухвалено аж по реформі виборчій до галицького Сойму. Другим засобом було те, що в межичасі розпочало Коло Польське односторонні заходи (не питаючись нас), щоби вивести від правительства концесію на заложення польської гірничої академії в Кракові, — отже є нагода безглядно спротивити ся польському домаганню, щоби сим чином відвести Поляків від ставлення перепон в справі нашого університету.

Отсе був наш тактичний план, сам про себе послідовно зложений, але в дійсности нелегкий до переведення. Маючи те на увазі скликав я Український Парляментарний Клуб на день 6. жовтня 1913. р., на нараду до Відня, щоби застановити ся над політичним положенням — з огляду на недалеку сесію парламенту. Наш Клуб радив тоді через цілі два дні, шукаючи за причиною проволоки у здійсненню наших зовсім оправданих домагань, так що члени президії Клубу зложили були свої мандати до розпорядимости Клубу. Остаточо не лишалось нашому Клубови нічо инше, як ствердити, що центральне правительство своєю пасивністю допустило до розбиття порозуміння з Поляками в справах: університетській і соймової виборчої реформи; що воно не додержує цісарського приречення про однаке трактування обох народів; що краєве правительство є уступчиве супроти коаліції противників виборчої реформи; що в краю переводить ся пляново польонізацію в шкільництві, судівництві і загалом у всіх установах урядових... Супроти сього постановлено дальшу тактику українських послів примінити до поведіння правительства, — та про се повідомити президента міністрів...

Президент міністрів граф Штірк, повідомлений про сю нову „заяву“ нашого Клубу відповів нам,

що не добачує причини до такого невдоволення, бо правительтво робить все, що лежить в його силах, так що Український Клюб не може нарікати на якісь невдачі. На такий смілий висказ президента міністрів предложили ми йому такі домагання, що є в силі правительства їх виконати, як:

1) щоби запомогову акцію приспішено та в належній мірі узгляднено Східну Галичину;

2) щоби Полякам не давати односторонньої концесії на польську гірничу академію в Кракові, а тільки рівночасно з цісарським розпорядком про наш університет;

3) щоби енергійно поставити справу соймової виборчої реформи;

4) щоби залагодити наші шкільні домагання, відносно віцепрезидента Ради шкільної краєвої та краєвих і окружних інспекторів, та

5) щоби у Східній Галичині обсаджувано уряди Українцями, у процентовім відношенню населення.¹⁵¹⁾

Таку мінімальну програму не так легко було виконати австрійському правительству, але граф Штірк, щоби нас собі не зражувати сказав, що буде старати ся піти по думці наших домагань, як не всіх, то в значній частині...

Та не тільки наших людей огортало занепокоєння, що наше політичне становище не скріплюєсь, як би належало, — також з польської сторони напирали майже всі партії, щоби скликати Сойм галицький, бо край стояв перед фінансовою катастрофою. Та дорога до скликання галицького Сойму вела тоді вже: тільки через українську соймову репрезентацію.

¹⁵¹⁾ Педагогічне трактування нашої молоді в народних і середних школах ставало тоді що раз прикрійше ізза шовіністичних настроїв польського учительства. Між іншими зайшли ось які події в утраквістичній учительській семінарії у Львові, під оком Ради шкільної краєвої. В р. 1912. відобрав собі життє семінарист Петро Чорній, а в р. 1913. семінарист Ілля Джигало убив револьверовими вистрілами учителя Поляка Кароля Бутковского...

Запитаний намісником і президентом міністрів в сій справі — сказав я, що до сього є конечно, що би правительство виготовило проект с сеймової виборчої реформи, та що аж опісля ми згодимо ся на скликанне галицького Сейму під умовою, що згідне вирішення справи реформи виборчої буде першою точкою нарад сеймових. А парламентарна комісія Українського Сеймового Клубу, приймаючи в дні 18. жовтня 1913. р. до відома мою відповідь заявила виразно проти скликання галицького Сейму, доки не буде згідно устійнений зміст проекту виборчої реформи як перший субстрат нарад і рішень нової сесії сеймової...

80. Осіння сесія парламенту, 1913. р.

Перед отворенням осінньої сесії парламенту зібрав ся наш Український Парламентарний Клуб у Відні, в дні 20. жовтня 1913. р. і сконстатував, що правительство наших домагань не полагоджує та супроти сього рішив поборювати всіми способами полагодженне фінансових предложень...

Наше становище у відношенню до центрального правительства і парламенту заострилось. В дні 21. жовтня 1913. р. поставив я в Палаті послів внесенне, щоби усунути спеціальну дискусію над фінансовими предложениями, бо правительство не подбало про виконанне своїх приречень, зокрема відносно сеймової реформи виборчої. За сим внесеннем голосували з нами словінські послы, чеські радикали і польські людовці, та воно перепало і зачалась наша обструкція.

Посол о. Ф о л и с прийшов до слова і промовляв до кінця засідання на тему: Проч з польським пануванням на українській землі! Другого дня прийшли наші фактичні спростування, третого дня промова п. С і н г а л е в и ч а про причини нашої обструкції і мій запит з приводу сього, що правительство поза нашими плечима хоче отворити гірничу акаде-

мію в Кракові, та четвертого дня обструкційна промова п. Старуха і інтерпеляція п. Окуневського про необхідність заступлення краюї автономії — автономією націй, — і так проминув цілий тиждень на обструкції нашій, а партії більшості не знали, що мають з нами робити: чи ждати, чи ломати нашу обструкцію...

Президент міністрів граф Штірк заявив нам, що намісник Коритовскі негайно привезе свій проєкт соймової виборчої реформи та правительство переробить сей проєкт і узгляднить наші домагання...

В тім поважнім моменті скликав я всіх українських послів соймових до Львова на нараду,

о. Йосиф Фолис

о. Стефан Онишкевич

на 25. жовтня 1913. р. Нові соймові послы постановили вийти з вижидаючого становища, та ствердивши, що компроміс, заключений в справі соймової виборчої реформи в попереднім соймі — розбила польська сторона, заявили ся, що куріяльну виборчу реформу уважають як переходову і готові є згодити ся на неї під умовою от сих змін в компромісовім проєкті: $33\frac{1}{3}\%$ українських членів галицького Сойму; усунення пропорціональності виборчої системи і плюрального виборчого права; усунення курії середної земської власности; признання з великої власности такого числа мандатів, яке нам належить ся на під-

ставі податкової сили; трьох членів Виділу краєвого на 8.; признання нашій національній курії в Соїмі права *veta*, як також усунення справи повітових рад і двірських обшарів — з предложення виборчої реформи...

Сю постанову передала наша президія намісникови до відома і узгляднення при укладанню проекту виборчої реформи.

Опісля вернув я до Відня і там в парляменті через другий тиждень тягнулась наша обструкція при помочи всіляких формальних внесків, та наслідом сеї обструкції — справа соймової виборчої реформи стала актуальним питанням в австрійській політиці. Кождий говорив і інформував ся при всякій нагоді про виборчу реформу до галицького Соїму та й вся преса містила на сю тему всякі вісти і політичні догади, а цісар казав собі предкладати звіти про стан сеї справи.

З кінцем місяця жовтня 1913. р. приїхав до Відня намісник Коритовскі і привіз свій проєкт компромісовий, що іще погіршував попередний проєкт Бобжиньського, і тому ми відкинули сей проєкт та по довгих конференціях заявила президія Українського Соймового Клубу (я, Петрушевич і Лагодинський) президентови міністрів графови Штіркови останне слово, що границею нашої уступчивости є постанови попередно заключеного компромісу в справі соймової виборчої реформи...

Президент міністрів прийняв нашу заяву до відома і прирік нам, що правительство серіозно займе ся справою. З сього приводу на третій тиждень переставлено в Палаті послів дебат у про адміністраційну комісію в Чехії¹⁵²⁾, щоби в сім тижні могли пересправляти Поляки з Українцями.

152) В Чехах наступило було розв'язанне Соїму, резигнація маршалка краєвого, уступленне виділу краєвого і установленне краєвої адміністраційної комісії, значить знесенне краєвої автономії. Отсі відносини в Чехах вказували на те, начеб в Австрії заносилось на перебудову монархії на державу народів (національностей).

81. Ширший Народний Комітет, 1913. р.

В тім часі, дня 3. падолиста 1913. р. відбув ся у Львові зїзд Ширшого Народного Комітету національно-демократичної партії. Сі наради були доволі бурливі, бо деякі учасники звертали ся з пристрасними докорами проти політичного проводу ізза нездійснювання наших домагань, хоча з природи обставин повинні були звернутись проти справдішних противників нашого національного розвою. Звідсі вийшла також думка, що нам годі йти повільним кроком етапів, а треба від разу стати на становищі національної автономії.

Отсей зїзд скінчив ся резолюцією д-ра Степана Барана: „Обстоюючи в засаді демократичний принцип загального, рівного, безпосередного і тайного виборчого права до законодавчих і репрезентаційних тіл, отже й до краевого Сейму, та не зрікаючись ніяк постуляту національно-територіяльної автономії української нації в межах австрійської держави, як основного національно-політичного домагання — нашого народу. — Ширший Народний Комітет з уваги на теперішній політичний момент одобрює в цілости становище і акцію обох українських клубів, парламентарного і соймового, в справі виборчої реформи...“

Та соймові польські групи, противні виборчій реформі, фрондували далі, — так що сам президент міністрів граф Штїрк скликав конференції до Відня, щоби їх приклонити до виборчої реформи.

А тим часом в Палаті послів велась дебата з приводу адміністраційної комісії в Чехах. В тій дебаті промовляв від нас п. Окуневський і виказував, що автономія країв довела до поневолення національних меншостей в Австрії, та що прийшов вже час заступити її національною автономією. На противнім становищі стояло Коло Польське та п. Яворскі протестував іменем Поляків проти нарушування крайової автономії як основної части австрійської конституції...

За сим пішла в краю наша акція вічева за національною автономією.

82. Компромісовий проєкт соймової реформи виборчої, 1913 р.

По піднятих зусиллях предложив президент міністрів граф Штірк, в дні 18. падолиста 1913. р. новий компромісовий проєкт соймової виборчої реформи з трьома відмінами: 1) двомандатовість в пяти міських (польських) округах; 2) двомандатовість в 16. сільських округах, і 3) двох українських членів Виділу краевого на 8. членів. Наша президія заявила президентови міністрів, що се є очевидне нарушення нашого компромісу і ми такого проєкту не можемо приймати. Та президент міністрів просив нас, щоби ми не казали останного слова, а розважили на повній нараді наших послів...

Президент міністрів граф Штірк виеднав відтак перерву в нарадах парламента, та я скликав українських соймових послів на нараду до Львова на день 22. падолиста 1913. р. На сю нараду прибули також митрополит о. Шептицький і перемиський єпископ о. Чехович.

По цілоденній нараді перейшла одноголосно отся резолюція:

„Правительственный проєкт соймової виборчої реформи не може бути нами прийнятий, бо зійшов понизше компромісового проєкту на некористь українського народу. Натомісць Український Соймовий Клуб є готов прийняти отсе предложенне правительства за підставу до скликання Сойму, коли його постанови в цілости узгляднять основи компромісового проєкту з марта 1913. р.“

Другий уступ сеї резолюції недвозначно висказав, що ми не хочемо зривати переговорів, але далі їх вести аж до успіху...

В межичасі скликано спільні делегації до Відня на 18. падолиста 1913. р., щоби ухвалити бюджет на перший піврік 1914. р. Міністер закордонних

справ граф Берхтольд підносив значінне потітики австро-угорської монархії, що мирним способом осягнула утворенне самостійного князівства альбанського, котре має дати монархії доступ (браму) до адрійського моря...

83. Ювілей польського повстання з р. 1863.

Щоби скріпити національного духа у своїй суспільности — обходили галицькі Поляки 50. літний ювілей свого національного повстання з 1863. р. за відзисканне державної незалежности. У нас тоді не було такої голосної трагедії національної — в найновійшій історії наших національних змагань... Поляки уладили були тоді також виставу 1863. року...

Та східний сусід не переставав у роботі для приєднання для себе „Підяремної Русі“ Рада Товариства славянської взаємности в Петербурзі розвинула була агітацію за підмогами для голодуючого населення Східної Галичини, та покотились „пособія“ зза кордону для пропаганди і агітації в краю, що австрійський цісар не дбає про „русскій народ“, а за те стараєсь „русскій цар“!.. І те у нас в краю толерувала польська адміністрація, бо для Поляків все було вигідно мати під руками руссофільську пропаганду, щоби шахувати Українців. Пішов намісник Бобжиньскі за те, що за мало опікував ся „старорусинами“ а намісник Коритовскі представляв Руссофілам, щоб були більше помірковані... І таке було у нас скоїлось, що в Галичині були два ратункові комітети: один під проводом цісарського австрійського намісника Коритовського, а другий „русскій“ під охороною тайного амбасадора російського...

Але про те святійший Синод звернув ся був до Красноярського єпископа Никона, автора законопроекту про українську мову в народних школах Росії, з домаганнем, щоби він зложив свій мандат посольський...

Та наш нарід також розумів сю роботу і підмогами не погорджував, а своє робив...

Наслідом економічної кризи в двох останніх роках збільшився був у нас також еміграційний рух, та піднялись були голоси проти діяльності перевозового товариства „Canadian Pacific“. Наша парламентарна репрезентація домогалась в першій ряді здержувати виселювання наших хліборобів доцільною ратушковою акцією при обильній помочі держави, та в другій ряді взяти в охорону наших емігрантів перед легкодушним визискуванням еміграційних підприємств.

84. Переговори у Відні в справі соймової реформи виборчої, 1913. р.

Вернувши до Відня, представив я президентови міністрів графови Штіркови вислід львівських нарад в справі виборчої реформи та зажадав від правительства рішучого становища в сій справі, а президент міністрів відповів мені, що правительство може тільки посередничити, а не може приказувати і тому він буде далі пересправляти.

Опісля прибув до Відня намісник Коритовскі і заявив, що він по змозі робив всякі заходи, а більше не є в силі нічого зділати. Тоді президент міністрів граф Штірк представив цісареві знова звіт про стан польсько-українських переговорів та цісар поручив далі пересправляти...

Наслідом сього, в дні 27. падолиста 1913. р. запитав президент міністрів нашу президію: на яких умовах ми згодились би на скликання галицького Сойму, щоби через безпосередні наради довести до порозуміння між обома сторонами. На сей запит зібрались оба Українські Парляментарні Клуби: національно-демократичний і радикальний на спільну нараду і відповіли, що українська парламентарна репрезентація не противить ся скликанню надзвичайної соймової сесії, призначеної виключно для полагождення соймової виборчої реформи, та що на час соймової сесії будуть перервані наради парламенту, як також що отсе не пересуджує нашого ста-

новища до останного проєкту виборчої реформи, якого не апробуємо.

Отсі умови приймили: польська сторона і правительство, а партії більшости Палати послів прирекли нам, що предложенне про дотації для країв буде пересунене до часу вирішення соймової виборчої реформи. Вкінці згодив ся на се й цісар і скликав галицький Сойм на 5. грудня 1913. Тим актом довершилось тимчасове порозумінне на віденським терені, та українська сторона іще раз дала доказ доброї волі, бо зазначила, що її залежить на порозумінню і переведенню соймової виборчої реформи...

85. Отворенне Сойму галицького, 1913 р.

В дні 5. грудня 1913. р. наступило отворенне галицького Сойму та по промовах маршалка краєвого графа Адама Голуховського і намісника Коритовського¹⁵³), правительство внесло предложенне виборчої реформи і Сойм вибрав комісію для виборчої реформи, до котрої з нашої сторони увійшли: Цегельський, Король, я, Макух і Петрушевич. Та ми думали, що вже сим разом докінчимо діло соймової виборчої реформи. Але справа не пішла легко...

По двох днях нарад комісії розпочали польські противники виборчої реформи перепинювати хід праці в комісії, довгими промовами і новими внесеннями, так що до дня 8. грудня 1913. р. не мож було дійти до згідного устійнення головних постанов реформи виборчої. Тоді я заапелював до польських партій більшости, щоби не проволікали справи. Голова комісії п. Лео успокоював нас, що негайно залагодить ся справу, але про те ані 8-го ані 9-го грудня 1913. р. не подали ся польські обшарники...

¹⁵³) Намісник Коритовскі поставив ся у своїй промові на котурни проповідника ідеї Інатія Потія та накликав оба народи до згоди. Сю думку піддала йому його жінка, — як він мені признав ся.

86. Голосна демонстрація в Палаті послів у Відні.

Таке поступованнє польської сторони та бездільність правительства викликали оправдане обуреннє між нашими послами. Вечером 9. грудня 1913. р. виїхали наші послы парламентарні зі Львова до Відня, бо в дні 10. грудня с. р. мала відбутись в Палаті послів дебата і голосуваннє в справі особисто-доходового податку. Перед засіданнєм Палати послів зібрались оба наші Клуби та під вражіннєм подій у Львові вирішили уладити в парламенті голосну обструкцію з інструментами, щоби тим способом примусити Парламент і правительство до зломання польського опору супроти виборчої реформи. Більшість наших послів парламентарних не далась здержати ніяким голосом розваги, бо переважила думка, що як в Соймі помогла нам голосна обструкція, то й в парламенті вона зробить величезне вражіннє...

Розпочалось засіданнє Палати послів та п. Петрушевич поставив формальне внесеннє, щоби відложити дебат у справі особисто-доходового податку до порозуміння з посольськими клубами. Президент міністрів граф Штірк зголосив ся до голосу і заявив ся проти відкладання справи, бо до сього нема ніякої узасадненої причини. Палата послів відкинула внесеннє п. Петрушевича і зараз розпочалась голосна демонстрація всіх українських послів: трубами, свистами, криком і биттєм пультами... Але вона не викликала незвичайного вражіння, бо й музика губилась у великій салі парламенту і ні президент Палати послів д-р Сільвестер ні послы з інших клубів не рушились, а вижидали: що далі буде та наче питались: що ви хочете від нас?... Минає година, наші інструменти ослабають, а до нас ніхто не звертаєсь. Аж по годині запросив мене президент Палати д-р Сільвестер до себе на трибуну і запитав ся зовсім спокійно: но щож? доки се буде?... Тоді я відповів йому, що треба перервати засіданнє, щоби ми порозуміли ся. Президент Палати якось згодив ся на те і перервав засіданнє, — мене

опустили смертельні поти і гамір нашої обструкції спинив ся...

А тепер треба було світити очима на конвенті сеніорів та виправдувати нашу демонстрацію супроти парламенту і вислухувати резону п. Крамаржа, що поставив був внесенне на зломанне української обструкції прийнятем „en bloc“ всіх фінансових

о. Володимир Ганицький

предложень. Та аж сей загонистий крок п. Крамаржа вивів нас з прикрої ситуації, бо зараз проти нього виступили чеські аграрії і польські людовці та соціяльні демократи, а п. Діаманд закричав: Волиємо абсолютизм цїсаря як п. Крамаржа! Відтак президент міністрів граф Штірк стямив ся, що нетактовно виступив був в Палаті, і німецькі послы згодили ся на те, — щоби для удержання поваги парламенту відбути перерване засіданне і то-

гож іще дня ухвалити ціле пропозиційне про особисто-доходовий податок, але за те відпочити дальші наради Палати послів до 18. грудня 1913. р., щоби дати знова час до польсько-українських переговорів...¹⁵⁴⁾.

Ось так вийшли ми зпід того експерименту...

87. Делегаційне прийняття у цісаря.

Наступаючого дня 11. грудня 1913. р. був я на делегаційнім прийняттю у цісаря. По обіді приступив цісар до мене і зачав зі мною розмову про наші переговори в справі соймової виборчої реформи, а я сказав цісареві, що наші переговори стоять не добре, бо польська сторона зломилася заключений компроміс і заперечує нашому народови мінімальній його домагання. Тоді запитав ся мене цісар: „А чому робите таку прикру для мене демонстрацію в парламентах? Ви ж знаєте, що я є за сим, щоби ваш нарід одержав належні йому права“... На те я зараз відповів, що наша демонстрація в парламентах не була вимірена ані навіть подумана проти особи цісаря, -- а була виразом обурення і розпуки нашої репрезентації супроти ворожого становища Поляків і пасивності правительства. Над сею відповіддю застановив ся цісар і далі промовив до мене: „Я знаю, що ви там маєте у своїм Клубі людей острійшого тону, -- але прошу вас старайте ся не допускати до таких прилюдних виступів“... До сього я негайно доповів цісареві, що у відношенню до Поляків всі ми є однакої думки, бо нам годі витримати... Цісар заскочений сим висказом відозвав ся: „Преці моє правительство тут посередничить і робить старанно для вашого добра“. Знова підхоплюючи цісарські слова сказав я, що цісарське правительство посередничить, але Поляки сього не слухають і тому булоб для нас дуже пожадане, як би Поляки почули слово цісаря за нами.

¹⁵⁴⁾ Другого дня написала „Arbeiter Zeitung“, що більше влобно і самовільного насилування парламенту як те, якого сьогодня допустили ся Українці, — годі й подумати... Інша преса німецька виправдувала нас тактичними мотивами.

Цісар випрямив ся і сказав мені до очей: „Як же? Вони знають мою волю, що я хочу вам признати справедливі права!“... „То слухняно прошу, щоби Цісарське Величство зволили пригадати Полякам свою волю“... сказав я. Цісар призадумав ся і відповів: „Ви так думаете.. Я розважу, та я переконаний, що се діло довершить ся!“...

Другого дня, 12. грудня 1913. р. прийшов я до голосу на повнім засіданню австрійської делегації, в дебаті над звітом міністра закордонних справ. В моїй промові сказав я, що дійсною причиною неповодження закордонної політики Австрії є її внутрішня політика, бо Австрія не забезпечила всім своїм народам свободи розвою: Хорватів дала під Угорщину; відіпхнула полудневих Славян а Українців на Угорщині видала на ласку Малярів, і звідсі такі успіхи робить російська пропаганда на Угорщині. Далі підніс я, що відносини міждержавні Австрії до Росії не є вдоволяючі, та що головна точка критична закордонної політики лежить тепер не на полудні в Альбанії, але на сході в Галичині, звідки грозить небезпека війни. Відтак вказав я на місію нового російського амбасадора Шебека, щоби попірати руссофільську агітацію в Галичині; на жалі російського міністра Коковцева про переслідування Росіян в Галичині, хоча їх тут нема, та установленне волинського архиєрея Антонія головою православної церкви в Галичині... Вкінці сказав я, що провідною думкою австрійської політики повинен бути не страх перед війною з Росією, але напрям вдоволення народів у внутрі держави, а сього як раз нема на області найбільше висуненій на схід, де український нарід боре ся проти гегемонії Поляків. Супроти таких відносин заходить потреба заступити автономію країв автономією народів, яку заповіла престольна бесіда в 1907. р., а тоді Австрія придбає собі сильну підставу проти ворога.¹⁵⁵⁾

155) Thronrede Seiner k. und k. Apostolischen Majestät des Kaisers Franz Joseph I, gehalten bei der feierlichen Eröffnung des Reichsrates am 19 Juni 1907, XVIII. Session.

Делегат граф Піниньскі полемізуючи зі мною заявив в делегації, що руссофільська агітація в Галичині є справді небезпечна та що в дійсности се є неправдиве, начеби в Галичині існували Росіяче в національнім значінню сього слова, але з другого боку станув він в обороні Поляків і виказував, що непорозуміння викликає українська сторона, — при чім сказав він, що останні голосні сцени, противні ідеї парламентаризму, не становлять доброї прелюдії до мира...

Опісля промовляв в австрійській делегації п. Василько та заявив, що будучність Австрії спиратись може на гармонійнім союзі націй; що заслуга вдержання мира належить ся цісареві, а заслуги міністра війни видно по тих мільярдах, які видано... Він заявив ся також за скріпленнем потрійного міждержавного союзу, і за приверненнем приязних відносин до Румунії. Вкінці сказав він, що Австрія тільки через свою внутрішню політику на східних границях відбере Росії ґрунт до її надій і агітації в Австрії...

88. Національний Музей у Львові, 1913. р.

Серед гомону національно-політичної боротьби відбув ся у Львові акт великого національно-культурного значіння. В дні 13. грудня 1913. р. припало свято передачі „Національного Музею“, здвиженого працею і фондами митрополита о. Андрея Шептицького, — на власність фундації українського народу. На сім святі отворення „Національного Музею“ виголосив фундатор митрополит Шептицький виклад на тему „З історії і проблем нашої штуки“. Організатором і першим кустосом „Національного Музею“ став д-р Ілярій Свенціцький...

А голодні Руссофіли галицькі: Дудикевич, Глушкевич і Марків вибрались тоді були до „Галицько-русскаго Общества“ в Петербурзі, щоби там шукати політичної і матеріальної помочі... 'Отсе була вже група політичних агентів, позбавлена живих звязків з українським народом...

89. Остаточні усліва в справі соймової виборчої реформи.

Щоби приспівити соймову виборчу реформу — постановив Український Соймовий Клуб поставити польській стороні свої остаточні усліва, — які зійшлись були до двох умов:

1) що Виділ краєвий буде складати ся з 7. зглядно 10. членів, — між ними 2. зглядно 3. Українців, та

2) що число двомандатових округів виборчих буде зредуковане до 12., значить до тої полоси, де є найменше 35% неукраїнського населення. Тоді відбуло ся спільне засіданне польських і українських президій клубових під проводом маршалка краєвого Голуховського та польська сторона приймила всі інші умови, передше нами поставлені, а сих двох умов не хотіла приймити і тому дальші спільні наради відложено на час необмежений...

90. Чорна субота в Палаті послів.

Та в Палаті послів розпочалась була дебата про переказування краям дотацій на переведенне фінансової санації, — в дні 18. грудня 1913. р., але перегородила її скандальна афера між польським міністром Длугошем а його бувшим приятелем п. Стапінським з приводу поррахунків корупційних, що стала предметом інтерпеляції, відповіди президента міністрів і формальної дебати в парламенти. Польські послы: Дашиньські і Брайтер справили були в дні 20. грудня 1913. р. „чорну суботу“ польським верховодам, та від нас промовляв до тої справи п. Олесницький. Він вихіснував зручно нагоду та при тій, як сказав „causa turpis“, заатакував так звану „галицьку інституцію міністра — земляка“. Останні події, сказав він, — достарчили тут і у Львові досить доказів, що на будуче годі вести політику проти Українців, та до тих дійсних обставин мусить ся також примінити інституцію галицького міністра. Як її маєть удержати, то мусить

ся її поділити на два краєві міністерства для Галичини, для Поляків і для Українців, — як се є в Чехії...¹⁵⁶⁾

91. Партийні зїзди, 1913. р.

Під кінець року 1913. розпочались наші партійні зїзди.

Зїзд української радикальної партії відбувся у Львові, під проводом д-ра Миколи Лагодинського в днях 21. і 22. грудня 1913. р. З сього зїзду оголошено отсі постанови:

1) Зїзд української радикальної партії домагаєсь поділу Галичини і заведення національної автономії на територіяльній основі;

2) поручає видвигнути сю справу в законодатних тілах — по підготовленню народних мас;

3) взиває всі українські поступові національні партії до заснування „Народної Ради“.

Опісля в днях 25. і 26. грудня 1913. р. відбувся у Львові: Народний Зїзд — національно-демократичної партії з двома головними рефератами: моїм про нашу політичну діяльність і д-ра Степана Барана про національну автономію і поділ Галичини.

Перед незвичайно численними зборами учасників Народного Зїзду виголосив я реферат політичний. Я згадав, що при кінці р. 1912. стояли перед нами дві важні справи, близькі здійснення: університетська і соймової виборчої реформи. Справа університетська мусіла бути відложена, з вини правительства і польської сторони та в найближшій, відповідній часі знова буде піднята. Полагодження соймової реформи виборчої для скріплення нашого політичного становища в краю перепинили польські консерватисти. Вони повалили намісника Бобжинського, але не повалили виборчої реформи. Нові вибори до Сойму доказали випробу-

¹⁵⁶⁾ Рівночасно внесли ми були інтерпеляцію до правительства, щоби знести інституцію галицького міністерства як міністерства Кола Польського.

ванне нашої народної організації і розвагу нашого політичного проводу, — та національна свідомість віднесла побіду!..

Ми мусіли розкрити перед народами держави наші домагання, які терпимо під верховодством Поляків та не завагалися потрясти основами парламенту загального голосування, котрий ми також здобували...

Знесення краєвої автономії в Чехії та нездатність діяльності галицького Сейму стали для нас доказом, що краєва автономія не може причинити ся до уздоровлення внутрішніх відносин в Австрії, і тому поставили ми домагання перестрою Австрії на основі автономії народів...

З наших біжучих справ згадав я у звіті про збірну інтерпеляцію, яку ми внесли в справі безправств на області шкільництва, та зажаданне від центрального правительства провірення і усунення виказаних надужитъ; про нашу акцію для піднесення народу з економічної кризи і инше...

Вкінці ствердив я, що українське питання стануло на першій місци внутрішньої політики держави та звернуло увагу світа політичного за кордоном, — але за останній час не приносимо нашому народови готових здобутків національних, а за те підготовили ми основи до здобуття в невдовгій часі належних прав нашому народови. Ми мусимо далі поборювати нашого противника, що розвельможив ся на нашій землі та не хоче допустити нас до рівного права в краю і державі. Прийшов час і нам зачинає свитати зарево нової весни українського народу...

В дебаті над сим рефератом політичним промовляв між иншими бесідниками д-р Іван Франко. Він висловив велике признание нашій парламентарній репрезентації і голові нашої партії і репрезентації. Експозе голови Українського Клубу, сказав він, виказує, що наша політика іде зрілою дорогою. В сім річевім експозе були зібрані всі моменти діяльності нашої партії і репрезентації та наші домагання на недалеку будучність. Не було там згадки про

поділ Галичини, але за те ми чули про етапи розділу Галичини. Є вимогом реальної політики ставити такі домагання, що-до яких є вигляди на здійснення. Клич самостійної України вимагає від нас, щоби ясно поставити нашу політичну орієнтацію. Наша орієнтація може опирати ся тільки на ґрунті Австрії, де можемо здобути умови розвитку і свободу нащому народови. Тому бесідник апробує заяви нашої репрезентації - за австрійською державою...

По переведених нарадах ухвалив Народний Зїзд сі найважнійші резолюції:

1) Одобрив вповні діяльність і тактику українських репрезентацій в Соймі, парламенти і делегаціях;
 2) домагав ся знесення міністерства для Галичини;
 3) поставив жаданне оснування українського університету у Львові в як найкоротшім часі;

4) візвав українських послів і цілу українську суспільність, щоби вели безвпинну боротьбу за справу національної автономії і поділу Галичини та влучення до Східної (української) Галичини української часті Буковини;

5) поділу галицької Ради шкільної краєвої на дві окремі національні секції: українську і польську, а доки се наступить: іменування у Східній Галичині українських окружних інспекторів для українських народних шкіл, збільшення числа українських краєвих інспекторів та заіменування українського віцепрезидента галицької Ради шкільної краєвої...

З отсими витичними лініями політичними від Народного Зїзду переступали ми в добрій вірі — тяжкий рік 1913...

92. Фінансові перекази для країв, 1913. р.

В дні 25. грудня 1913. р. помер міністер скарбу Вацлав Залескі¹⁵⁷), та в дні 26. грудня с. р. усунув цісар п. Длуґоша зі становища галицького

¹⁵⁷ Про трагедію життя міністра Залеского пр. пор. згадані Спомини міністра Білінського, на стор. 220 і 221, де подана є неправдива дата смерті.

міністра. По міністрі Залескім обняв провід міністерства скарбу секційний шеф барон Енгель, а галицьке міністерство по міністрі Длугоші провадив міністерський радник д-р Моравскі.

Спинюване нашою обструкцією в Палаті послів предложенне про переказування фінансові для країв — прийшло в дні 29. грудня 1913. р. далі під наради парламента, — при чім дійшло було до конфлікту між обома палатами Ради державної відносно особисто-доходового податку. Наслідом ської події, не тільки був загрожений цілий фінансовий плян, але правительство графа Штірка хотіло замкнути Раду державну і далі провадити діла без парламента, а тільки при помочи звісного §. 14.

З сеї причини, щоби ратувати парламента, ми відступили від обструкції, на домаганне більшости послів, та в дні 31. грудня 1913. р. зложив я в Палаті послів заяву, що з огляду на небезпеку, яка грозить нашому парламентаризмови — будемо від сеї хвилі трактувати всі предложення тільки з мериторичного становища. На се відповів президент Палати послів д-р Сільвестер, що нашу заяву приймає з вдоволенням до відома і висказує бажанне, щоби угодові переговори в справі галицької соймової реформи виборчої довели незабаром до корисного висліду для добра обох народів...

Ось так вийшли ми з обструкції, що тягнулась близько два місяці, а в Австрії запанував з новим роком 1914. стан »Ex lex«, бо парламента іще не призволив був бюджету на сей рік... Для нас був сей рік — роком боротьби за виборчу реформу до галицького Союму, якої ми іще не закінчили і вона перейшла на рік 1914...

Наслідом загального страйку друкарських складачів, з кінцем року 1913., спинило ся було правильне видаванне всіх львівських дневників через пять тижнів. Видавництвам „Діла“ і „Нового Слова“ удалось тоді zorganizувати орган: „Діло“ і „Новое Слово“, спільний дневник, що подавав найконецнійші інформації про події дня. „Діло“ було в тім

часі офіційним органом „Народного Комітету“, а „Нове Слово“ було дневником самостійним...

При „Ділі“ розпочалось було з кінцем р 1913. українське видавництво п. з. „Вчора і нині“, присвячене політичним, суспільним і культурним питанням нашого минулого і сучасного життя. Перший випуск цього видавництва приніс розправу Василя Панейка, тодішнього редактора „Діла“, п. з. „Національне виховання“ (з приводу революційної відозви наших гімназійних учеників), та другий випуск дав розправу проф. Ст. Томашівського п. з. „Перший похід Богдана Хмельницького в Галичину“ (два місяці української політики 1648 р).

93. Початок року 1914.

Початок року 1914. приніс нам дві невідрадні події.

Руссофільська пропаганда на Угорщині спричинила, що Мараморош-Сиготська королівська прокураторія внесла акт обжалування проти Александра Кабалюка і 180. співобжалуваних за те, що вони в порозумінню з графом Володимиром Бобринським, головою „Благотворительного общества“ і „Союза русскаго народа“ підбурювали населення до відорвання території, заселеної Русинами, під російське панування. Отсе були невинні жертви, що згід Малярщини, котра їх довела до національно-культурного занепаду і економічного зубожіння — попали в сіти руссофільської пропаганди...

З 1. січня 1914. р. зачав д-р прав Николай П. Глібовицький в Коломиї видавати „Русь“, галицко-русская бібліотека для народа, під кличем: Одна Русь на землѣ, какъ одинъ Богъ на небѣ! Письма изъ Галицкой Руси, въ „Славянскія Извѣстія“ С.-Петербурзькаго Славянскаго Общества. Отсе була безпосередно передвоєнна пропаганда, яку він розпочав своєю руссофільською темою: Австрія, Росія і Мазепинці.

А в російській Україні наступив новий протиукраїнський похід. Протиукраїнські резолюції Київ-

ських російських націоналістів накликають царський уряд до переслідування небезпечного українського руху. В часі ювілейних днів Шевченка не допускається ніякі офіційні свята...

З цього приводу відбули ся у Львові збори української академічної молоді під проводом студента Федорцева та піднесли протест проти російської нагінки на українські культурно-гуманітарні інституції в Києві і взагалі на цілий український рух, — а рівночасно привитали виступ українського учительства на всеросійським зїзді в Петербурзі, в обороні рідної мови і рідної школи.

В сім часі відбув ся у Львові також Краєвий шкільний зїзд під проводом проф. Олександра Колесси, що радив над справою доцільної організації нашого приватного шкільництва.¹⁵⁸⁾

В дні 3. січня 1914. р. приїхав був до Львова президент міністрів граф Штірк, на похорон міністра Залеского, та при сій нагоді старав ся навязати порозумінне між нами а Поляками в справі соймової виборчої реформи, але се йому не вдалось.

Опісля велась в Парляменті дебата над бюджетовою провізорією і в сій дебаті промовляв від нашого Клубу п. Олесницький. Він підніс, що в бюджеті вставлено позицію на передвступні роботи до отворення гірничої академії в Кракові, на що ми не можемо згодити ся і кажемо: або нехай буде український університет у Львові, або нехай не буде гірничої академії в Кракові! Далі вказав він на неприхильне становище польської сторони в справі соймової виборчої реформи, та заявив, що супроти цього не остає нам нічо инше, як національна автономія, повна самоуправа і скинення польського ярма у всіх областях публичного життя. Отсе головні цілі нашої найближшої політичної програми...

158) З новорічним бажанням виступив був тоді прилюдно проф. д-р Ст. Гомашівський, щоби українське громадянство в Галичині — святкувало новий рік 1915. — 1 н. ст., а не 14. січня 1915. р.

94. Треба було рушити справу з місця, 1914. р.

Та польська сторона не рушалась з місця і не хотіла згодити ся на останні спірні два пункти соймової виборчої реформи. Наше положення ставало що раз прикрійше, бо заносилось на остаточне розбиття цілої акції. Перед роком розбили ся по довгих трудах переговори в справі українського університету, — дуже чесно і послідовно і політично, — але з втратою важного етапу для розвою нашого народу. А сього року малоб те саме статись з соймовою виборчою реформою. Ні! я постановив собі — до сього не допустити, хоча більшість нашої репрезентації і наша партійна організація були за тим, щоби переговори розбити та далі боротись опозицією, обструкцією і всіляким иным способом політичних змагань. На се не позволяло мені моє сумління як сина народу, щоби нарід загаяти безнастанно у боротьбу без успіху, бо такою роботою буде нарід ослабати і знеохочуватись до самої справи.

Ось таке розважування нашого становища напровадило мене на думку, що треба оглянутись за посередником, щоби промостив дорогу до порозуміння, бо инакше не попустить ні одна ні друга сторона і задля незначних ріжниць упаде важне діло. Та на сього посередника усмотрив я особу нашого митрополита Шептицького, з котрим я довірочно переговорив справу та як дійшло між нами обома до порозуміння, подав се до відома членів президії: п.п. Петрушевича і Макуха. У них найшов я вирозумінне справи, але менше віри в успіх, — а всеж таки ми пішли разом до о. митрополита і приблизно условили відносні умови...

На день 26. січня 1914 р. запросив маршалок краєвий граф Адам Голуховскі президії соймових клубів на нараду в справі порозуміння про спірні пункти відносно виборчої реформи. Тут знова станули проти себе обі сторони: українська і польська, а безрадний намісник Коритовскі, станув без ніякого предложення угодного, та відозвав ся з просьбою

до митрополита Шептицького, щоби він сказав якесь слово поєднання. Тоді митрополит Шептицький виголосив промову в першій частині по українськи та в другій частині по польськи, і від себе предложив три умови компромісу:

1) що відношення членів Виділу краюго буде: двох Українців — на вісім членів, але маршалок краюго буде мати тільки один голос, а не два голоси, як хотіла польська сторона;

2) що має бути тільки 12 двомандатових округів виборчих, і

3) що польська сторона дасть на доказ національного порозуміння: заяву за відновленням переговорів в справі українського університету...

По двох днях нарад, памятного 28. січня 1914. р. заключено і підписано формальний компроміс на сих условинах:

1) що прийняте відношення (ключ) членів Виділу краюго не буде пересуджувати ні складу соймових комісій ні краюгих інституцій;

2) що буде 14 двомандатових округів виборчих, в полосі, — де є 35% неукраїнського населення, та

3) що польські соймові партії заявили ся за негайним креованням українського університету...

По підписанню сеї угоди заявив митрополит Шептицький, що се лиш одна справа, але дуже важна та дає надію, що за нею послідує полагода инших спірних справ в інтересі мирного пожиття обох народів...

По сім історичнім акті заявили ся були навіть пп. Абрагамович, Гломбінські і граф Скарбек, що тепер настануть мирні відносини між Поляками і Українцями, та що Поляки будуть попірати стремління Українців в справі заснування самостійного університету. Віденська преса переповнена була признаннями для галицьких Українців...¹⁵⁹⁾

¹⁵⁹⁾ Новий сойм мав складати ся з 228 членів, в чім був вже вчислений ректор українського університету. Зокрема, з 13. вірилістів, з чого 4 Українці; 45. з табулярної земельної посілости, з чого 1. Українець; 45. з цензусової міської курії, з чого

'95. Спеціальні наради над соймовою реформою виборчою.

Після сього наступили спеціальні наради над виборчою реформою в комісії і субкомітетах. Референтом виборчої реформи в комісії був п. Станислав Незабітовскі. Та справа соймової виборчої реформи являлась ще не раз поважно загрожена, бо польська сторона намагалась по дорозі дещо виторгувати. Але остаточно на повнім засіданню галицького Союму в дні 14. лютого 1914 р. довершено реформу краєвого статуту і виборчої ординації до галицького Союму.

Отсе була перша історична і дійсна угода на галицькім терені, яка мала вигляди бути епохою у визвольних змаганнях нашого народу. Забезпеченне наших округів виборчих, в значній части національним катастрою, та застережений вибір українських членів Виділу краєвого, соймових комісій і краєвих інституцій нашою соймовою репрезентацією, — мали стати зародом політичної автономії українського народу.¹⁶⁰⁾

Переведена реформа надала виборче право значно ширшим народним масам, як се було досі, бо запровадила загальне, безпосереднє і тайне право голосування

6. Українців; 12. з загальної міської курії, з чого 3 Українці; 5. з торговельних і промислових палат та 2. з промислових стоваришень, без означення національності, і 106. з сільських громад, з чого 48. Українців. Разом мало бути 62. українських членів союму (27.2%). Курія середньої посілости відпала на домагання наших послів, — хоча се домагання не було оправдане.

¹⁶⁰⁾ З приводу прийняття соймової виборчої реформи видали були пп. Сінгалевиц, Ваньо, Старух і Кохановський так зв. „Протест руської опозиції“. В сім протесті сказали вони, що клябова солідарність не дозволила їм поборювати в соймовій палаті відносний законопроект, прийнятий ухвалою більшости Українського Клябу, і тому їм остала дорога протесту на вічні часи проти обмежень прав нашої нації на нашій споконвічній землі Протест сей закінчили вони вискавом, що наш нарід не спічне в боротьбі, поки не виборе собі тут національно-територіяльної автономії..

в сільській і загальній міській курії, чим наблизилася до засад демократичної виборчої реформи та Українцям дала спромогу вибрати також своїх заступників з міст до галицького Союму.

Складання декларацій представників партій і груп соймових при генеральній дебаті в Соїмі перейшло досить гладко. Протести спровокував тільки „дикий“ руссофіл п. др. Марків, котрий намагався виголосити свою промову по російськи, — та краєвий маршалок відобрав йому голос, покликуючись на те, що став говорити мовою, недопустимою соймовим регуляміном...

З наших послів склали відносні декларації: я іменем української соймової репрезентації та д-р Лагодинський іще спеціально як голова партійної організації радикалів.

В моїй декларації сказав я отсе:

„По довголітних змаганнях, аби дійти в нашім краю до реформи виборчого права, станули остаточно обі сторони: українська і польська на становищі компромісу, котрого вислідом являє ся предложенне комісії для соймової виборчої реформи.

„Перед десяти роками українські послы перші, внеском посла д-ра Евгена Олесницького і товаришів, піднесли справу соймової виборчої реформи з сего місця, обстоюючи принцип поступової реформи, опертої на загальнім і безпосереднім праві виборчим до галицького Союму.

„Наш нарід найскорше і найживійше відчув потребу реформи виборчої, бо з одної сторони наші українські маси народні стоять на принципі демократизму, а з другої сторони давне право виборче, хоча признавало нам законно значне число послів соймових, то в дійсности не запоручувало нашому народови — належного єму заступництва в галицькім Соїмі, наслідом посередности виборів, а через те не допускало нас до рівномірної участі і можливої праці в галицькім Соїмі з заступництвом другого народу, замешкуючого сей край. Тому треба було усунути аномальні й пережиті відносини і створити

нові основи правно-політичного відношення обох народів“.

„Тимчасом випередила нас реформа виборча до австрійського парламенту і тоді, коли вже розпочав свою діяльність парламент загального голосування в 1908. р. — вибрано на підставі давного права виборчого новий галицький Сейм, — серед надзвичайно тяжких і зловістих міжнародних відносин в нашім краю. Не зражуючи ся сими подіями, — українська репрезентація соймова на самім вступі до Сейму 1908. р. заявила, що сей Сейм є покликаний, щоби принести краєви виборчу реформу, оперту на принципі поступово-демократичнім як також на основі національної справедливости, та уступити місце новому відродженому Сеймови. Нашим кличем було загальне, рівне, безпосередне і тайне право виборче.

„І дійсно, в трудних обставинах — попередний галицький Сейм під напором домагань обох суспільностей з усіх сторін краю, довів до першої основи компромісової реформи, звівши під руководством намісника краю д-ра Бобжиньського — розбіжні думки більшости Сейму до спільного завдання: життя обох народів в краю і австрійській державі. Одначе, попередний Сейм не зумів ще довести до кінця справу виборчої реформи, і тому вибрали оба народи сей Сейм під виразним кличем соймової реформи виборчої. Новий намісник краю д-р Коритовскі при участі президента міністрів графа Штірка підняв змінені в децим основи компромісового проекту, змагаючи до приєднання всіх груп соймових, але проте невіривнані ще ріжниці по обох сторонах довели справу до часового застою, з котрого вивели її змагання і заходи української сторони при благороднім посередництві нашого митрополита графа Шептицького. Вкінці, обі сторони засіли до спільної наради та дорогою безпосередних переговорів — представники обох народів взаємно довершили діло соймової реформи виборчої під знаменем порозуміння обох народів.

„Та коли нині поставимо запит: хто побідив, а хто побіджений, то стає перед нами відповідь дійсна і жива: побідили оба народи, український і польський, бо обі суспільности бажали собі реформи, оба народи бажали собі розширення виборчого права до Сойму на широкі маси населення, то значить демократизації виборчого права та оперття репрезентації краю на принципі національної справедливости.

„Що правда, сих остаточних бажань в цілости не осягнуто. Добуто загальне, безпосередне і тайне право виборче до галицького Сойму, але прийнято в часті пропорціональність, та не здійснено заповітного змагання нашого до рівного права виборчого, котрого не зрікаємо ся на будуче, — приймаючи поки що систему куріяльну.

„Змагаючи до здобуття національної автономії для нашого народу, на його споконвічній землі, а тепер здобуваючи перші управлення нашої національної самоуправи, — самостійним вибором своїх членів Виділу краєвого та своїх членів комісій соймових і краєвих інституцій, мусили ми робити незвичайно діймаючі уступки другій стороні, нарушуючі правильне відношення наших членів Виділу краєвого та самостійність українського мандату в столиці краю. Ми мусили робити великі уступки, посуваючи ся в нашій вирозумілості і терпеливості до границь самовідречення, та полишаючи не раз в душі важке почування порушення національного достоїнства.

„Тяжко працюючи протягом довгих переговорів дали ми доказ великого поміркування і посуненої до найдальших границь уступчивости, щоби принести краєви по змозі справедливу реформу а рідному народови пільгу в його політичнім життю.

„Тому, — хоча вислідна реформа виборча в многих точках не вдоволяє наших домагань, проте приймаємо її як заповідь ліпшої долі українського народу як народу самостійного і рівноправного, — на шляху мирної праці обох народів. Бажаємо повернення правильної діяльности галицького Сойму і хо-

чемо спільно працювати з заступниками польського народу, але до сего жадаємо кінцевого услів'я, щоби польська сторона руководила ся від тепер супроти нас засадою повної національної рівнорядности. Реформа виборча сама собою не є цілею, а тільки нарядом, щоби покласти основу під згідне пожитте обох народів. Перед нами стоїть цілий ряд справ, що ждуть полагоди. Ми готові кожної хвили ставати до мирної розв'язки спірних питань дорогою компромісу з польською стороною на підставі рівноправности обох народів, на областях політичних, культурних і економічних.

„Дай Боже, щоби нинішній історичний момент не проминув марно, але щоби став важним кроком вперед до красшої будучности українського народу, та щоби вже найближші наради соймові принесли обильні овочі праці для обох народів і для добра краю“.

Д-р Лагодинський як голова партійної організації радикалів сказав у своїй декларації, що проти опору консерватистів польської більшости всі послі обох тут заступлених українських партій змушені були хопити ся крайних способів парламентарної боротьби, яка вкінці зломилася сей опір противників виборчої реформи. Далі застеріг ся він проти упослідження українського народу в компромісовій виборчій реформі, але признав проте, що вона є таки великим кроком вперед, — та побажав, щоби сей Сойм став дійсно краєвим Соймом обох народів.

Спеціальної дискусії над краєвим статутом і виборчою ординацією не ведено, бо Сойм приймив ціле предложенне „en bloc“.

З російської України прийшов тоді до нас голос з 39. підписами з Херсонщини п. з. „Откритий лист до українських послів Сойму і парламенту“. Се був привіт далеких, але рідних і нам запорожських степів нашої Херсонщини, -- поклін для всіх, хто живе твердою надією та глибокою вірою, що іще зійде сонце правди в рідній Україні¹⁶¹).

¹⁶¹) В днях 16-го і 17-го лютого 1914. р. відбував ся конгрес поневолених націй в Лондоні. З Українців були на тім

96. Столітній день уродин ґенія нашої нації.

В сім часі минало сто років (10. марта 1914. р.) від важної для нас історичної хвилі, коли присуд смерти висів над нашим народом, — та як сто літ тому назад уродив ся ґеній нашої нації, котрому дана була висша сила, щоб той вирок смерти відперти, — оживляючи живих у вірі, та покликуючи ненароджених до нового життя! Частина заповіту Шевченкового була тоді вже сповнилась: ми вже були встали і почали рвати кайдани!..

В імя тріумфу відродження української нації — постановила була галицька Україна віддати поклін тому, що покликав нас до життя! Львівський краєвий комітет для святкування столітних роковин уродження Тараса Шевченка в цілій Галичині — уконституовав ся був під проводом голови „Просвіти“: радника Івана Кивелюка.

А офіційальна Росія саме тоді продовжувала традицію Первого, що розпинав Україну і Второї, що доконала вдову сиротину. Міністер внутрішніх справ Маклаков видав циркуляр з заборонаю публичних обходів ювілею Шевченка. Проти того акту самоволі і безправства заложив я іменем нашої репрезентації, в дні 24. лютого 1914. р., в галицькім Соймі: прилюдний і рішучий протест. Та в російській Думі були внесені інтерпеляції про заборону Шевченкового свята. В сій дебаті доказував трудовик Дзюбинський, що український рух є природним висловом національної свідомости українського народу, а кадет Мілюков сказав, що як Австрія засновує український університет у Львові, щоби притягнути Українців, то Росія може створити у себе атракцію, креуючи український університет в Київі...

конгресі: Я. Федорчук і Вол. Степанківський, а промовляв в українській справі: секретар льондонського українського комітету п. Рафалович.

97. Закінчення діяльності Союму галицького.

Тим часом галицький Союм упоравшись з виборчою реформою поспішно докінчував свою діяльність. На склоні свого віку мав давний Союм краєвий залагодити свої занедбаня, як замкнення рахунків за роки 1911 і 1912, як також ухвалення краєвих бюджетів за рр. 1913 і 1914. Наша соймова репрезентація піднесла справи: еміграційних надужить; потреби обильнійшої акції ратункової для санації економічної кризи і будови залізних доріг, та українського шкільництва, зокрема удержавнення приватних українських гімназій...

В залізничій дебаті соймовій промовляв зовсім предметово п. Залозецький, домагаючись будови залізних доріг у Східній Галичині. Але проте дійшло було в Союмі до бурливих сцен, які викликав польський дикий ксьондз Оконь — викрикуючи, що Українці мають будувати собі дороги за українські гроші. Посол Трильовський домагався усунення дикої сплавачки на Гуцульщині...

Опісля, з кінцем місяця лютого 1914. р., наступила була криза в галицькім Союмі з того приводу, що польська більшість зачала була перепинювати на давний лад заснування державних середних шкіл з українською мовою викладовою. Рада шкільна краєва предложила була тоді: удержавнити українські приватні гімназії в Яворові, Рогатині і Чорткові, як також перемінити на самостійні гімназії: українські філії гімназій у Львові і Перемишлі. Далі мали наступити: удержавнення української гімназії в Городенці; переміна бережанських і стрийських паралельок гімназійних на українські, та заснування української реальної школи у Львові.

Та соймову кризу в шкільній комісії залагоджено при помочи інтервенції правительства, і в дні 1. марта 1914. р. прийшла на чергу нарад Союму: бюджетова дебата. Отся дебата була працаннем з давнім шляхоцько-польським Союмом. Іменем нашої соймової

репрезентації сказав я між иншим ось яку прощу політичну:

„Стоїмо на склоні давного Сойму, що більше як пів століття господарив в краю, і тепер відбуваємо розрахунок політичної совісти. Вислід краєвої фінансової політики є такий, що протягом того часу вона не піднесла рільництва і не витворила промислу, але проте витягала що тільки могла і поставила наш край перед маревом руйни економічної. Нашої репрезентації не допускала польська більшість до управи, а сама правила всім без нас та проти нас!

„Коли будемо допущені до співуправи краю, тоді приймемо на себе спільну відповідальність, але завданнем нового Сойму буде рівномірне узгляднення інтересів обох народів.

„Провідною думкою верховодів в тім Соймі було створити тут польський край, а нашим кличем була автономія народів і свобода обох народів, та ви скривили автономічні змагання і ціли правдивої автономії. До сього прийшло упослідження нашого народу на поли шкільництва, недостаточна акція для піднесення сільського населення, спинювання зарібкової еміграції і політиканство урядництва...

„Наша культура не може бути залежна від польського дозволу. Нарід польський мусить вже раз зречи ся і зложити курателю над українським народом! Ми бажаємо свобідного життя нашого народу на його споконвічній землі та обстоюємо конечність автономії національної на нашій области. Се є усліве до рівноправного і рівнорядного розвою нашого народу супроти польського народу!

„На сім шляху являєсь соймова реформа виборча вузлом, що вяже минувшість з будучністю. По її заповіту має незабаром умерти сей старий Сойм — польський, що не мало нагрішив ся супроти українського народу, а його місце має обняти новий Сойм двох народів: українського і польського!...“

98. Народи двох партій.

В днях 1. і 2. марта 1914. р. відбувся у Львові конгрес „української соціально-демократичної партії в Австрії“, скликаний об'єднаними управами обох фракцій. Від закордонної партії прибув на конгрес Олекса Назаріїв. Конгрес відкрив д-р Роман Ярославич; огляд партійного руху представив Володимир Темницький; про зміну партійного статуту реферував Юліян Бачинський, та про міжнародне положення Микола Ганкевич.

Християнсько-суспільна партія радила над справою участі в майбутній виборчій кампанії соймовій та постановила видавати тижневий орган для народу п. з. „Воскресенне“.

З окрема, четверті збори Християнсько-суспільного Союзу у Львові з 2. лютого 1914. р., ухвалили були заяву, що стоять на становищі австрійської державної ідеї. Отсі збори домагалися переведення рівноправности українського населення в краю; поборовання москвофільської агітації; окремого українсько-руського університету у Львові; утворення двох секцій Ради шкільної краєвої; зміни закону про утравістичні учительські семінарії, і и...

99. Останній день галицького Союму.

В дні 4. марта 1914. р. скінчила ся „історична“ соймова сесія. Край одержав від неї виборчу реформу, бюджетову провізорію, управління поборів учителів, запомогові кредити, нові середні школи і замирення обох націй...

Намісник Коритовскі, на підставі цісарського уповажнення, відрочив галицький Сойм, а маршалок краєвий граф Адам Голуховскі працюючись з послами сказав: „Маю надію, що по великодних святах побачимо ся знова!“...

100. Рада державна, 1914. р.

Зараз наступаючого дня зібрала ся Рада державна під знаком чесько-німецької боротьби. До чесько-німецької угоди не дійшло і Чехи найшли ся знова в технічній обструкції, так що заносилось на кризу, не кабінету, але парламента. На нараді конвенту сеніорів, в дні 12. марта 1914. р. заявив президент міністрів граф Штірк зовсім рішучо, що є тільки дві можливости, — або Палата послів узнає державні конечности і безпроволочно підійме відносні наради, а тоді найде по своїй стороні правительство, або Палата послів сього не зробить і тоді потреби держави полагодить ся поза парламентом, бо держава мусить жити!..

о. д-р Григорій Хомишин

Безнадійне положення в парламента покінчилось в дні 16. марта 1914. р., — відроченням парламента... Цісар вирішив, що парламент має уступити, а правительство має залагоджувати державні справи на підставі звісного §. 14-го австрійської конституції. Граф Штірк мав довіря у цісаря і пропагував думку, що національно-політичні боротьби мож вести тільки в такій формі і на таким терені, тіснійшої батьківщини, де вони не стоять в противенстві до висших інтересів народів і держави, та охоронюють державний парламент від тих боротьб..

Через відрочення парламенту стратили ми народну трибуну до підношення домагань нашого народу у тяжких хвилях його життя, та мусіли сим вдоволити ся, що могли виєднати у всемогучого правительства...

101. День великого ювілею.

В сих обставинах прийшов день великого ювілею Тараса Шевченка, 9. марта 1914. р. Ювілей розпочався святочними зборами членів Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, що відбулись під проводом професора д-ра Стефана Томашівського, та постановили видати ювілейні праці наукові з нагоди сих роковин.¹⁶²⁾

Олександр Мишуга

Вечером тогож дня відбув ся ювілейний концерт в честь Шевченка в спортивній палаті у Львові, на котрім д-р Евген Олесницький виголосив привітну святочну промову. Він назвав той обхід святом „епохи“, яка розпочалась для України з хвилею, коли побачив світ Тарас Шевченко, та замикаєсь

¹⁶²⁾ З початком р. 1914. повстали при Науковім Товаристві імени Шевченка у Львові дві нові стипендії: Олександр-д-ра Кониського і Якова Головацького. Сю останну заснувала жінка Якова Головацького: Марія з Бурачинських з сином д-ром Всеволодом Головацьким...

сотими роковинами сеї хвилі. Та не однаково приходиться всім українським землям стрічати сей день великий. Закована Україна і старинний наш Київ стрічають ці великі роковини глухою мовчанкою.. Побідна пісня, яка лунає на тих землях, -- що їм державний устрій дає, коли не повну свободу, то бодай культурні її форми -- мішається з брязком тяжких оков, наложених на укра-

Сальомея Крушельницька

їнський народ як раз там, де родився і жив Кобзар, де стоїть його могила, куди наче до української Мекки звернені нині очі і серця народу...

На сім концерті оваційно витала українська громада нашого славного співака Олександра Мишугу, що з далекої чужини прибув був тоді до Львова, щоб звеличити пам'ять великого генія України.

В сей день відбули ся виклади про Шевченка по всіх наших народно-просвітних організаціях в цілім краю...

У відповідь на заборону святкування столітнього ювілею Шевченка в Росії наступили українські демонстрації у Києві і штрайк робітників та великі демонстрації в Петербурзі, — значить громадянство відозвалось. Та отсе переслідування української нації в Росії заставило там нашу суспільність: застановити ся над відношенням українського народу до російської держави. Тоді відбуло ся засідання центрального комітету партії самостійности України, що рішив поширювати політичний сепаратизм України аж до остаточної ціли. А більшість української суспільности не попірала іще державного сепаратизму. Вона стреміла до злегалізування української національности в Росії та до здобуття її національно-територіяльної автономії в рамках російської імперії...¹⁵⁹⁾

102. Процес карний проти галицьких Руссофілів, 1914. р.

Та як раз день 9. марта 1914. р. записав ся в історії наших визвольних змагань також одним невластивим епізодом. Польська влада виточила була у Львові карний процес проти галицьких Руссофілів, щоби для Відня доставити доказ, що Поляки з попіранням руссофільства не мають нічого спільного. В дні 9. марта 1914. р. розпочалась перед судом карним у Львові як трибуналом суду присяглих розправа проти Симеона Бендасюка, Максима Сандовича, Ігнатія Гудими і Василя Колдри за те, що вони піднимали заходи до відірвання Галичини від Австрії. На салі розправ явили ся були послы з російської Думи: Лашкевич і Макогон, щоби переконати ся про „настоящу Росію“ в Галичині, та

¹⁵⁹⁾ Політичну думку про самостійність України розвинув був Микола Міхновський у брошурі „Самостійна Україна“, виданій у Львові 1900. р.

на лаві оборонців відігравали перед ними д-р Дудикевич і товариші „істинно-русскую“ комедію... Отсе були овочі політики Австро-Угорщини. Там в мараморожськiм процесі засуджують 32. обжалуваних за підбурювання проти держави і релігії, — що з несвідомости попали ся в сіти руссофільської пропаганди, — а тут у Львові ніби осуджують експонентів руссофільської партії, якої уживали польські намісники для параліжування життя українського народу. Оба ті процеси карні були прилюдним доказом гріхів державної політики Австрії і Угорщини супроти нашого народу і самої держави...

103. Моя авдієнція у цісаря Франц Йосифа, в дні 26. марта 1914. р.

Використовуючи відроченне парламенту домагали ся польські політичні круги скликання галицького Сойму на весняну сесію. Натомісць наша репрезентація виступила проти наміреного скликання старого галицького Сойму, бож він скінчив своє завдання ухваленням соймової виборчої реформи і тому ми жадали розв'язання тогож Сойму і розписання виборів до нового Сойму. З сього приводу приїхав я був до Відня, щоби наше становище представити правительству. Та президент міністрів граф Штірк приймаючи до відома мою заяву, повідомив мене про цісарське відзначення за мою діяльність в справі соймової виборчої реформи і про бажання цісаря, щоби я прийшов на авдієнцію.

Сповняючи жадання цісаря явив ся я в дні 26. марта 1914. р. в Шенбруні, де цісар приймав. Тут застав я намісника Коритовського, котрий пішов до цісаря передімною. Коли вийшов від цісаря розповів мені намісник Коритовскі, що зложив цісареві звіт про події в Галичині, та що цісар питав ся його, чи я прийшов, бо хоче зі мною говорити. На мій запит: про що хоче цісар зі мною говорити, відповів мені намісник, що не знає, бо цісар йому сього не

сказав. Опісля по військовій депутації прийшов я на чергу до цісаря.¹⁶⁰⁾

Цісар стояв на середині сальону і як я наблизився з поклоном, він дав мені рукою привітливий знак, що я можу говорити. Тоді я сказав, що приходжу подякувати за цісарське відзначення та заявив, що я робив заходи, щоб створити умови до заспокоєння оправданих домагань і потреб українського народу, котрий сподієсь, що се буде початком красшої його долі в Австрії. Цісар відповів, що його тішить се діло, яке сталось в краю і він добачує в нім заповідь нових, спокійних і корисних для обох народів відносин в краю... Відтак сказав мені цісар, що держава знаходить ся в небезпечі війни з Росією, котра є найтяжшим ворогом Австрії, та що йому (цісареві) важне є знати: як поставиться наш нарід („руське населення“) в разі війни, — чи буде стояти непохитно за нашою державою? На такий несподіваний запит цісаря — я нагадав собі постанову всіх українських партій з 7. грудня 1912. р. та подав до відома цісаря, що ми всі вже однозгідно постановили стояти при Австрії і за Австрією. Але цісар не був іще зовсім вдоволений і висказав ся: Се партії, — добре, добре, — а що має населення? що пропаганда російська?..¹⁶¹⁾ Наш нарід, сказав я, був від давних часів лояльний і вірний свому цісареві, а російська пропаганда не могла запустити глибокого коріння, бо ми при всякій нагоді удержували наше населення в переконанню, що воно в Австрії дійде до заспокоєння своїх справедливих домагань. А тепер булоби дуже на часі, як би здійснилось горяче бажання нашого народу: заснування українського універ-

¹⁶⁰⁾ Мене відзначив був цісар орденом лицарського хреста Леопольда. Самозрозуміле, що я не старав ся про відзначення, але в Австрії був такий звичай, що з нагоди важніших подій наступали цісарські відзначення.

¹⁶¹⁾ Про цісаря Франца Йосифа говорено тоді, начеб він наводив ся вже в старечій немочі і непригодности. Се були легенди, незгідні з дійсністю, бож я мав нагоду переконатись, що цісар був зовсім здоров на тілі і умі.

ситету у Львові. Те прийде, відповів цісар, — етапами дійдете до ваших прав. Тут доповів я, що нам тяжко ждати, — бож ми більше як п'ятдесят років боремось за наші права. Та цісар запевнював мене далі про свою прихильність супроти домагань „руського“ народу, та висказував непохитну надію, що сей нарід в недовгім часі дійде до належних йому прав...

Так покінчилось моє останнє послухання у цісаря Франц Йосифа, і я опускаючи шенбрунську цісарську палату — боров ся з думками: чи буде дійсне війна, чи се тільки осторожні приготування про всіляке... На мене ждав тоді п. Василько в готелі Гопфнера коло Шенбруну, та як я йому розповів зміст мого послухання, він сказав до мене: будете видіти, що буде війна! Цісар не дармо кликав вас до себе...

104. Іще до столітних роковин Тараса Шевченка.

А в столітні роковини Тараса Шевченка, на могилі коло Канева над Дніпром, замість великих мас народу, що кожного року прибували сюди з усіх кінців України вклонити ся останкам поета і помолити ся за його душу, — сього року стояла компанія царської поліції і нікого до могили не допускала. Та ювілейний рік Шевченківський розбудив проте на цілім просторі нашої землі високий підєм духа. До нас обізвав ся тоді „Руський Народний Союз“ в Зєдинених Державах Америки та вислав до президента Вудрова Вільсона протест проти заборони святкування ювілею Шевченка на російській Україні. Культ Шевченка поширив ся іще більше...

Поширенням економічної організації нашого народу було заснування „Карпатії“, товариства взаємних обезпечень на життє і ренти. Воно було оснуване перед трьома роками з осідком в Чернівцях, та силою своєї діяльності обняло наш край і тому перенесено його головний осідок до Львова...¹⁶²⁾

¹⁶²⁾ Пр. пор. Андрій Жук, Українська Кооперація в Галичині, Київ-Львів, 1913.

105. За скликанням парламенту.

В політичнім життю народів Австрії проявилось змагання за скликанням парламенту, бо через відроченне парламенту відчували вони брак трибуни до підношення своїх домагань, як також критики і контролі діяльності правительства. В Палаті послів збирались наради парламентарних сторонництв, щоби виєднати від правительства скликанне парламенту іще літом р. 1914. — без огляду на се, чи Чехи погодять ся з Німцями і залишать свою обструкцію. Та президент міністрів граф Штірк обставав при своїм. Він заявив, що правительство старало ся усунути трудности в правильних відносинах парламенту, та як тепер підняли в тій справі ініціативу майже всі сторонництва парламентарні, то правительство зі свого боку радо причинить ся до привернення діяльності парламенту. Колиж Чехи не могли погодити ся на залишення своєї обструкції, то граф Штірк використав сей момент і не згодив ся на скликанне парламенту. Впрочім, граф Штірк довірочно заявляв, що в сім непевнім часі цісар не хоче мати парламенту.

106. Спільні делегації в Будапешті, 1914. р.

В тім часі нагло помер маршалок краєвий граф Адам Голуховскі (14. квітня 1914. р.), і справа скликання галицького Союму перестала бути актуальною.

Натомісць з конечности скликав цісар спільні делегації до Будапешту на 28. квітня 1914. р., щоби одержати ухваленне нових військових кредитів.

Делегаційна сесія розпочалась 28. квітня 1914. р. в Будапешті горячим протестом соціального демократа д-ра Еленбогена проти скликання делегацій в хвилі, коли в Австрії усунено Раду державну від конституційної діяльності. Та на міждержавній арені було становище австро-угорської монархії небезпечне, бо Румунія наче відпала від монархії,

Болгарія хиталась, а Сербія і Росія виступали провокаційно...

В дні 29. квітня 1914. р. приймив делегації наступник престоло Франц Фердинанд в заступстві цісаря, що був тоді тяжко занедужав, а міністер закордонних справ граф Берхтольд виголосив своє експозе, в котрім виказував, що його заходам повелось удержати європейський мир...

107. Народний Комітет проти російської пропаганди.

Та у нас в краю російські емісарі чим раз більше розпускали інтензивну діяльність і се дало привід нашій українській суспільности прилюдно проти сього зареагувати.

Народний Комітет видав в сій справі комунікат, наслідом котрого з початком місяця мая 1914. р. відбули ся у Львові і в краю збори, на котрих стверджувано:

1) що в Австро-Угорщині нема російського народу, а живе український нарід, — свідомий своєї національної окремішности і самостійности, та

2) що руссофільський рух, викликаний і піддержуваний Росією, є ворожий не тільки українській національній ідеї, але й інтересам австро-угорської монархії, — як також

3) протестувано проти нечуваного варварського утиску, якого офіціяльні російські круги допускають ся на українським народі в Росії, — не допускаючи навіть до публичного святкування столітнього ювілею Тараса Шевченка.

До поширювання акції російських емісарів в Галичині причинив ся в значній части карний процес, ведений у Львові проти Руссофілів: Бендасюка і товаришів. Спосіб ведення сього процесу був зовсім инший як процесу карного, веденого у Львові в р. 1882. проти Ольги Грабар і товаришів. Там виступала польська влада в обороні ненарушимости Австрії, щоби доказати, що наш нарід.

гравітує до Росії, і тим способом виказати конечність верховодства Поляків в Галичині. Тут виступила польська влада, щоб закадити Австрії своєю лояльністю на відхіднім, — а з другого боку не наразитись Росії і тому сей процес трактувала вона наче теоретичний спір між партіями: українською і староруською (русофільською). Політика Поляків супроти Австрії змінилась у дволичність. Польські політики розважували: що їм ліпше в разі воєнного конфлікту між Австрією і Росією, — розбір Австрії чи поділ Росії?.. Отсе знали „защитники“ обжалуваних Бендасюка і товаришів: Дудикевич, Черлюнчакевич і Глушкевич, та явно підповідали обжалуваним, щоби признавались до єдинства з російським народом і лаяли Українців, а нічо їм не станесь, — бо Поляки мусять оглядатись на Росію. Але Австрія сього не знала...

Коли в тім часі був я у міністра судівництва д-ра Гохенбургера в біжучих справах нашої парламентарної репрезентації, то він поспитав мене: як іде процес проти Руссофілів у Львові. На се я відповів йому, що сим процесом ближше не інтересуюсь, але оскільки знаю, то він ведесь скандально, бо замість здержувати російську пропаганду — іще більше її поширює. Міністер Гохенбургер обурился на мене, покликуючись на те, що він має реляції з висшого суду краєвого у Львові, з котрих слідує, що всі обжалувані Руссофіли мусять бути засуджені. А я сказав на те, що піду з ним в заклад, — бо обжалуваних увільнять... І так в дійсности сталось!..¹⁶³⁾

Ось як був інформований Відень про галицькі відносини.

108. Наради австрійської делегації.

Та сі відносини звернули сим разом на себе увагу австрійської, делегації. Висказ міністра за-

¹⁶³⁾ Посол Марків пустив був з сього приводу проти мене клевету, нечеб я домагав ся від міністра покарання обжалуваних

кордонних справ графа Берхтольда про приязні відносини Росії до Австро-Угорщини не вдоволили членів делегації.

В дискусії над бюджетом закордонних справ, дня 8. мая 1914. р., сказав я, що відношення нашої монархії до Росії є в сій хвилі для нашого народу найважнішим питанням закордонної політики, якого не полагодує фраза міністра Берхтольда, — а порада п. Крамаржа, що добрих відносин до Росії не повинна нарушувати подія, як одно або два села в Галичині перейшли на православ'є, се добра рада для Сазонова, а не для Берхтольда, бо такі події кидають наш нарід на поталу російської пропаганди. Далі, я констатував, що в Австро-Угорщині взагалі нема Росіян, а в Галичині, Буковині і Угорщині живуть Українці — свідомі своєї окремішности національної, та руссофільство є продуктом, імпортованим зза кордону, котрий без закордонної підмоги мусить счезнути. Опісля, я підніс, що Росія паралізувала кожний крок Австро-Угорщини на Балкані, а тепер вже мобілізуєсь на нашій східній границі, та пропаганда православ'я се підготовлюванне російської національної ідеї як стадії до відорвання Галичини і Буковини від Австрії. Та ґрунт до сього витворило, сказав я, — австрійське правительство, бо не хотіло узнати рівноправности нашого народу і віддало його під пануванне Поляків, а російське правительство використало зневіру групи невдоволених — для своїх цілей. Свобідний розвій українського народу в Австрії є найсильнішим чинником проти російських аспірацій і се мусять вже раз зрозуміти державні мужі Австрії! При кінці моєї промови заявив я, що особлившу вагу має для Українців: полагодування справи українського університету у Львові, а злі духи кажуть, що Росія булаб невдоволена з заснування українського університету — та австрійські Українці хочуть мати можливість

Руссофілів. А я стояв при сім становищі, що таких актів обжалування не треба вносити.

спокійного розвитку в культурній, економічній і національній області. Відтак поставив я запит, чи міністер закордонних справ схоче поробити енергійні кроки проти вмішування Росії до внутрішніх справ Австрії...

Міністер закордонних справ граф Берхтольд відповів на мій запит, що правительство сповняє свій обов'язок супроти ворожої агітації, — та що російське правительство заявило, — що воно далеко стоїть від тої агітації.

В польськiм таборі відбувався тоді живий фермент орієнтацій передвоєнних. Веспольський делегат граф Скарбек зложив був свій мандат до делегацій, бо він хотів промовляти в делегації проти союзу Австрії з Німеччиною, а президія Кола польського на се не призолила.

Се була та проникаюча струя польської політики, що зверталась на сторону Росії, головно з антагонізму до Німців...¹⁶⁴⁾

В закордонній комісії австрійської делегації прийшло було опісля до бурливих сцен підчас промови п. Крамаржа, в дні 9. мая 1914. р. Між іншими німецький п. Вальднер з обурення став кричати: „Як се можна, щоби посол австрійської репрезентації смів оборонювати зрадницьку, ворожу державі акцію! Бідних, збаламучених треба жаліти, але тих, що їх звели, мусить ся нап'ятувати! А хто боронить сих, той є „advocatus diaboli“!...“

Таку лекцію дістав п. Крамарж від Німців за виправдування російської пропаганди в Галичині. По сім прийшла черга на мене і я відмовив п. Крамаржеви права говорити про відносини в Галичині, бо він їх не знає і не розуміє та не є покликаний говорити іменем нашого народу. Я пригадав йому, що

¹⁶⁴⁾ „Галицко-русское Общество“ в Петербурзі звертає увагу на загальну німецьку небезпеку, що насувається на всіх Славян. Ректорат львівської політехніки самочинно усуває нашого професора Романа Залозецького, за його статтю вислану до берлінської кореспонденції „Der Osten“, в справі зарібкової еміграції.

українська репрезентація ніколи не мішалась до чесько-німецького спору і поводитись льюально супроти Чехів, супроти чого вона має право жадати, щоби й чеський політик зберігав взаємну льюальність і не мішав ся в наші справи. Є се іронія, сказав я, — як п. Крамарж говорить про деспотичну Росію наче заступницю свободи віри в Австрії! Ми не домагаємо ся репресій і не мішаємо ся до руссофільського процесу у Львові, а уважаємо, що се діло правительства: превенційними способами запобігати ширенню російської пропаганди.

У військовій делегаційній комісії промовляв п. Василько та заявив, що Буковина не має найменшої причини міняти доброго австрійського горожанства за царське невольництво, як також висказав надію, що всі Українці на Буковині, в Галичині і на Угорщині згодом здобудуть прибіжище для свобідного культурного і економічного розвою в Австрії. З ним полемізував чеський радикал п. Кльофач та оборонював російську пролаганду в Галичині, повторюючи чеську легенду, що там не йде про якусь агітацію, а тільки про свободу віри...

Міністер війни Кробатін запитаний довірочно, чи австро-угорська армія є заосмотрена до відпору в разі воєнного наступу, — відповів, що все приготовлено. Настрій в обох делегаціях був такий, що кождий думав про війну, але ніхто не вірив, що в дійсности прийде до війни...

Австрійська делегація перемінилась в австрійську Палату послів... В нарадах австрійської делегації брали участь також президент міністрів граф Штірк і управляючий австрійським міністерством скарбу барон Енгель.

В дні 15. мая 1914. р. заіменував цісар соймового посла Станислава Незабітовского краєвим маршалком для Галичини, та намісник Коритовскі негайно впровадив його в урядуванне у Виділі краєвим у Львові. Новий маршалок краєвий належав до польських консерватистів, але був поміркований у відношенню до українського народу.

В другій половині місяця мая 1914. р. відбула ся в повній австрійській делегації дебата про закордонну політику, при чім делегати порушували також домагання з області внутрішніх справ народів Австрії. Тут промовляв знова п. Кльофач і сказав, що Росія не має ніяких агресивних намірів проти Австрії, та пробні мобілізації не є ніякою демонстрацією супроти неї, але через процеси в Сиготі і у Львові стала Австрія мучителькою православія в очах балканських народів, та супроти сього Росія обвинувачує Австрію, що вона веде українську пропаганду в Росії... Опісля промовляв ще п. Крамарж і займав ся внутрішньою політикою. Він підніс був, що як має ся усунути труднощі в діяльності парламента, то вперед треба полагодити питання національне — конституційно і адміністративно, а до сього необхідна є реорганізація Австрії через заведення національної автономії з окружними правительствами і значним розширенням компетенції соймів.¹⁶⁵⁾ Тоді парламент мігби зайняти ся внутрішньою політикою Австрії...

З черги прийшов я до слова та заявив, що для всіх народів Австрії є потрібна парламентарна трибуна, а причиною лиха у внутрішній політиці сеї держави є те, що в періоді приготування австрійської конституції зроблено блуд, який все мстить ся на політиці Австрії. Замість сконструувати самостійні національні області — створено коронні краї без огляду на пануючі в них національні відносини і сим угрунтовано перевагу одних націй над другими. Се стало ся на підставі лютового патенту з р. 1861. в Галичині, де українську націю видано під польську майоризацію і тирольців сходу відіслано до ласки Поляків. А потреби нашої нації інте-

¹⁶⁵⁾ В сій дебаті накинув ся був п. Кльофач на український рух в Росії та за підмогою галицьких Руссофілів покликавав ся на мниму зраду гетьмана Мазепи і виступав проти Австрії за вишукування української нації. На сі напасти відповідав я дня 22. мая 1914. р. Пр. поп. Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates, Budapest, 1914, стр. 176 і 177.

ресують австрійське правительство доти, доки не перейдуть державні конечности, як се виказує клясичний приклад в справі нашого університету... Штирх стремління до побудовання держави австрійської на основі національної автономії не переведено і тому в Австрії панують національні боротьби, що валять сойми і розвалюють репрезентацію народів. Та вкінці настав у нас період національних угод, за порозумінням відносних націй, але таким способом не розв'язуєсь проблеми внутрішньої політики і тільки хвилево лагодить ся антагонізмами... А в закордонній політиці, говорив я, перенесла ся точка тяжкоти з Балкану на східно-північний фронт нашої держави, сказав я, — та в Галичині веде ся зарав конкуренційна пропаганда між Австрією і Росією. Ми розуміємо, що приязні сусідські відносини до Росії є пожадані, але конечною умовою мусить бути те, що Росія залишить дальших проб національного асимілювання Українців Галичини і Буковини з Росіянами. А як Росія дійсно прихильна є свобідному розвиткови нашого народу, то вона передусім обовязана є дати українському народови в своїм царстві рівноправність, — за якою ніби побиваєсь для Українців поза границями своєї імперії. Вкінці сказав я, що ми уважали своїм національним обовязком також звернути увагу спільного правительства на відносини українського населення на Угорщині, і сподіємо ся, що приреченне угорського президента міністрів графа Стефана Тісси про справедливу національну політику — буде відповідно виконане. Ми не тратимо надії, що Австрія стане для нашого народу заборолом культурного, економічного і політичного розвою, та се буде умовиною безпечности і сили монархії..

Рівночасно виступив був російський міністер закордонних справ Сазонов в Думі з промовою про закордонну політику Росії. Відносно Австрії сказав він, що австрійське правительство не допустить до сього, щоби ворожий до Росії рух, який в останнім часі

бачить ся серед руссофобських елементів в Галичині, і який має на меті викликати труднощі в російських граничних провінціях, — міг псувати добросусідські відносини між обома державами... Се було в дні 22. мая 1914. р.

Опісля в дні 25. мая 1914. р. промовляв в австрійській делегації п. Василько. В часі його промови появил ся був в дипломатичній льожі російський амбасадор Шебеко. Буковинський делегат п. Василько сказав тоді, що існування російської нації в Галичині і Буковині се така сама видумка, як російські жалі на мнимі переслідування православія в Австрії. Ми ніколи не відкликали ся, казав п. Василько, до Росії за помічю і на будуче не бажаємо нічого иншого, як тільки того, щоби Росія не здержувала нашого культурного і економічного розвою. Українці бажають мира з Росією, але не їх коштом...

Міністер закордонних справ граф Берхтольд відповідав на наші промови¹⁶⁶⁾ і заявив, що держава живо интересуєть культурним розвитком Українців в Австрії.

Ми оба, я з п. Васильком, внесли були в австрійській делегації також інтерпеляцію з причини накладання російського цла на українські книжки...

На закінченне нарад делегацій прийшла справа військового бюджету. В тій справі виступив я проти того, що галицькі власти на припорученне міністерства війни обмежують свободу еміграції сезонних робітників з Галичини і виказував, що переходженне сезонних робітників не є виселенням (еміграцією) в правнім значінню, та що у відносних обставинах є сезонна еміграція оправдана і конечна. Далі підносив я, щоби в українських полках заведено українську мову для жовнірів і полку та щоби офіцири в тих полках знали українську мову, — як також понаглявав я справу курсів для

¹⁶⁶⁾ В тій делегаційній сесії було нас двох: я від галицької і п. Василько від буковинської репрезентації. Ми оба поступали згідно і щиро собі помагали.

анальфабетів у війську і домагався рівнорядного трактування греко-католицьких військових духовників з римо-католицькими. Вкінці сказав я, що до зоруження належить не тільки технічне виобразування, але також завзяте і одушевленне в армії, а до сього треба необхідно, щоби держава давала кожному народови те, що йому належить ся...

Українська справа вибилась в тогорічній делегації на одно з перших місць, — не як місцева галицька, але як міжнародна справа...

З кінцем місяця мая 1914. р. покінчили свої оживлені і горячі наради обі делегації: австрійська і угорська — згідно, та усі послы розіхались домів, бо цісар Франц Йосиф не хотів скликати вже парламенту.

Становище чеських послів в делегаційних нарадах зробило некорисне вражінне в нашім краю. В дні 29. мая 1914. р. мав відбути ся чеський лікарський зїзд в Празі, та з огляду на виступи чеських членів делегації — вирішило Українське Товариство лікарське у Львові: не брати участи в тім зїзді...

109. Докінчення руссофільського процесу на два боки, 1914. р.

Та в перших днях місяця червня 1914. р. закінчив ся руссофільський процес за головну зраду і військову шпіонажу у Львові так, як я се наперед сказав міністри судівництва: одноголосним увільненням всіх обжалуваних. Польські судді присягли віддали 12 своїх голосів за увільненням підсудних, а за те зібрана руссофільська публіка приняла сей вердикт оплесками і закидала квітами ласкавих суддів. Такою демонстрацією покінчив ся сей процес політичний, що був прикладом розрахунку Поляків з Австрією...

Та коли „новокурсники“ Руссофіли під проводом д-ра Вол. Дудикевича празнували свою побіду по карно-політичнім процесі, — „старокурсники“

Руссофіли вислали депутацію до Відня, щоби австрійському правительству зложити заяву лояльності від старорусского політичного товариства „Галицько-русская Рада“ у Львові. Сю депутацію представляли: о. Василій Давидяк, о. Іван Костецький,

Д-р Антін Горбачевський

д-р Теодозій Заяц, д-р Лев Павенцький і радник двору Николай Гарасимович. В меморіалі до правительства заявили вони, що Старорусини не відрікаючись національної і культурної єдності з руским народом, стоять на ґрунті греко-католицької релігії,

льояльності для австрійської держави і вірності для династії Габсбургів. А рівночасно новокурський „Народний Совет“ у Львові проголошує резолюцію, якою витає проби в напрямі російсько-польського наближення. Отсе був другий бік руссофільської фарси. Одні кадили Полякам і Росії, а другі Полякам і Австрії, щоби охоронитись від переслідування Австрії і задержати при собі „Народний Дім“ у Львові. Та „Прикарпатская Русь“ у Львові далі ревіла про переслідування „русского народа“ і кликала помочи з Росії...

Тим часом наші народні організації відбувають в краю великі віча, на котрих протестують проти правління без парламента, та домагають ся поділу Галичини.

110. Іще в справі скликання парламента.

Президія українського парламентарного Клубу (я, Окуневський, Петрушевич і Евген Левицький) звернула ся була в дні 15. червня 1914. р. до президента міністрів графа Штірка з жаданнем скликання парламента. Президент міністрів відповів нам, що правительство бажає собі скликання парламента, — та як в осені покажуть ся вигляди правильного функціонування парламента, то посольська Палата буде скликана. Відносно галицького Союму заявив нам граф Штірк, що давний Союм не збере ся більше на наради, а новий виборчий закон незабаром предложить ся до цісарської санкції.¹⁶⁷⁾ З черги понаглявали ми остаточну полагоду університетської справи та граф Штірк прирік нам, що в найблизшій часі запорядить дефінітивні переговори в сій справі...

Опісля, в дні 24. червня 1914. р. був я з пп. Колессою і Дністряньським у міністра просвіти Гусарєка. З ним обговорили ми справу удержав-

¹⁶⁷⁾ Д-р Степан Баран, тодішний секретар Народного Комітету, видав був вже: Новий статут кравий і нову виборчу ординацію соймову, накладом Народної Канцелярії. Львів, 1914.

нення українських приватних гімназій та уділення Краєвому Шкільному Союзови державної субвенції титулом звороту коштів удержування українських приватних шкіл. При сій нагоді звернули ми увагу міністра просвіти на необхідність найшвидшої полагоди справи нашого університету...

111. Ювілейний Шевченківський здвиг у Львові 1914. р.

Та у нас в краю приготовлялось велике свято: Ювілейний Шевченківський здвиг укра-

Д-р Льонгин Цегельський, проф. Іван Боберський
і д-р Михайло Волошин.

їнських організацій — руханкових, пожарних і стрілецьких Галичини. Сей здвиг скликали до Львова на день 28. червня 1914. р. обі центральні організації: Сокіл Батько і Український Січовий Союз, що поставили собі високу мету: вироблювати в народі фізичну справність і організаційну карність як силу народу.

Сей здвиг уладжували головно: проф. Іван Боберський, Омелян Гузар і Йосиф Доманик у Львові.

Отсе була найвизначніша масова маніфестація українська в ряді ювілейних Шевченківських свят. Здвигове свято зачало ся дня 27. червня 1914. р. великим концертом, який привитав сим разом промовою генеральний отаман Січей д-р Кирило Трильовський.

В дні 28. червня 1914. р. відбув ся празничний похід українських Соколів і Січей з цілого краю, в числі понад дванайцять тисяч людей. В історичній столиці краю — наші сокільські і січові організації відбули перегляд своїх сил, щоби в столітнім ювілею Шевченка зложити й від себе поклін безсмертній пам'яті генія України. Величавий похід з прапорами перейшов ціле місто у взірцевім ладі і бодрій поставі, а безліч народу витала його грімкими окликами „славно“. На чолі походу поступали: проф. Іван Боберський, д-р Кирило Трильовський і Ф. Машек, заступник чеських Соколів... В сім поході виступили також наші січові стрільці як військова організація, що повстала останними часами з огляду на міжнародні події...

112. Катастрофа в Сараєві.

☞ По полудні дня 28. червня 1914. р. відбували ся на площі Сокола Батька у Львові вправи ювілейного здвигу, серед чудової літної погоди. Там явили ся: намісник Коритовскі і командант львівського корпусу генерал Кольошварі з військовими. Підчас сих вправ прийшла до намісника урядова депеша про катастрофу в Сараєві, де був тоді наступник престолоа архикнязь Франц Фердинанд зі своєю подругою Софією Гогенберг, — сього змісту: „Коли наступник престолоа з жінкою їхав автомобілем - кинено бомбу, опісля від стрілів з бровнінга ранені обоє — померли“...

☞ Наслідом сеї страшної вісти про несподівану смерть наступника престолоа і його жінки — радісні вражіння здвигу набрали сумовитої закраски. Тої вісти на разі не поширювано, щоби вправи спокійно покінчити, та по спільній вечері зачали учасники

здвигу розїздитись до мів... В часі спільної вечері виголосила Чешка Індра Духоньова патріотичну промову та закінчила її словами: „Все вперед, всі враз, а все буде гаразд“!..

113. Доля Габсбургів.

На династію Габсбургів і її 84. літнього голову впало несподівано нове нещастє. А тих нещастє мав цісар Франц Йосиф не мало: трагічна смерть брата Максиміліяна, іще більше трагічна смерть одного сина Рудольфа, неповинна смерть жінки Єлисавети, — і зараз смерть другого наступника престола. І тому отся смерть дуже вразила цісаря та він приймив вість про сей страшний злочин — словами: І сього не пощадила мені доля?!..

Так негайно згасло життє, з яким була звязана будучність і політична доля держави і її народів. Архикнязь Франц Фердинанд, якраз мріяв про трі ялістичний перестрій монархії і визволення Славян зпід малярської кормиги. Тим часом по дорозі зайшла трагедія втягання південних Славян в рами Габсбургської монархії. Великосербська пропаганда не могла забути Австро-Угорщині Боснії і Герцеговини та не могла перенести сього спокійно, що там їде наступник престола монархії, котра на південні землі Славян простягнула свої руки. „Білгородські Новини“ писали вже про намірену подорож архикнязя до Сараєва: „нехай австрійський наступник престола дуже добре огляне Боснію, бо се може бути послідна подорож в тій цілі“...

Та чи тим заговором кермувала чорна російська рука, що хотіла позбути ся небезпечного ворога російського заборчого імперіялізму, чи се був овод великосербської пропаганди, — те мало виказати слідство проти виновників замаху: Надейка Кобриновича і Гаврила Принчіпа. І спершу здавалось, що отся трагедія промине ся і не викличе ніяких небезпечних наслідків...¹⁶⁸⁾

¹⁶⁸⁾ Шовіністична польська преса піднесла була теревені про українські інтриги пок. архикнязя Франца Фердинанда, та за-

114. Дальші події.

Зараз другого дня, 29. червня 1914. р. відбувся у Львові: Краєвий З'їзд українських ремісників і промисловців, зі всіх міст Східної Галичини, та дав почин до заснування українського товариства для попірання ремесла і промислу. Сей з'їзд отвирав іменем „Просвіти“ д-р Евген Озаркевич, та провід обняв Василь Нагірний.

В політичних кругах поширювано тоді всілякі ревелюції про майбутні пляни покійного наступника престоло до відновлення австро-угорської монархії і ставлено прилюдний запит, чи вона рушить з мертвої точки, на якій опинила ся у своїй внутрішній політиці, та чи наступить її перебудова на державу рівноправних народів, — автономних на своїх територіях... Отсе була наша думка політична.

Та в дні 12. липня 1914. р. санкціонував цісар галицьку соймову реформу виборчу, за чим наступило розв'язанне галицького Сойму і розписанне нових виборів соймових, що мали відбутись в означених днях від 7. жовтня до 6. падолиста 1914. р.

На день 16. липня 1914. р. скликав я нараду Українського Парляментарного Клубу до Львова, щоби вирішити біжучі справи. Наш Клуб осудив подію злочину, доконаного в Сараєві 28. червня 1914. р.; заявив ся за скликаннем парламентау і поверненнем конституційних відносин в державі; уділив вказівки до приспішення заснування українського університету у Львові, — та зажадав систематичного припинання урядовців української народности в судівництві і адміністрації...¹⁶⁹⁾

являла вдоволення, що не буде політики Бельведеру, а буде тільки одна політика Бургу.

¹⁶⁹⁾ В році 1914. виеднали ми між иншим: приділенне професора Романа Залозецького до міністерства публичних робіт у Відні, як також покликанне Ярослава Весоловського на референта української преси в пресовім бюрі міністерства закордонних справ у Відні.

А тим часом, вислід слідства в Сараєві приніс матеріяли, які виказали, що урядові сербські круги брали участь в приготовлюванню атентатів. На сій підставі виступила Австро-Угорщина проти Сербії і зажадала строгого покарання винувників; прилюдного зганення пропаганди, зверненої на відірванне територій, належачих до австро-угорської монархії, як також гарантій, що Сербія не буде робити нічого проти цілості габсбурзької монархії.

115. Зірвання дипломатичних зносин і європейська війна, 1914. р.

В дні 23. липня 1914. р. вручила Австро-Угорщина таку ноту Сербії і поставила ультимативний речинець 48. годин до відповіді, та вислала обіжник до амбасадорів великих держав з повідомленням. Сербія дала в дні 25. липня 1914. р. відповідь, але невдоволяючу, та через те наступило між обома державами зірвання дипломатичних зносин, а за сим прийшла війна...

В дні 27. липня 1914. р. упали перші стріли над Дунаєм. Англія намагалась посередничити і предкладала скликати реуніон амбасадорів, та до залагоди не прийшло, а навпаки розгорілась загальна європейська війна...

Тут годить ся згадати, що в дні 25. липня 1914. р. почав ся був: перший всеукраїнський зїзд народного учительства з усіх земель України — у Львові. Сей зїзд отворив був голова Комітету директор Маріян Якимовський зі Станиславова...

В тій великій історичній годині звернув ся цісар Франц Йосиф маніфестом до своїх вірних народів і візвав їх до сповнення обовязку в ціли удержання держави.

Депутація українських центральних організацій у Львові зложила у намісника Коритовского заяву лояльності, висказуючи, що український нарід в отсій важкій хвилі вірно і лояльно стояти ме при

австро-угорській монархії, — бо знає, що тільки тут найде основу свого всестороннього розвитку...

116. Маніфест Головної Української Ради.

В дні 3. серпня 1914. р. появил ся отсей маніфест Головної Української Ради у Львові: „Український Народе!

Надходить важна історична хвиля. Важить ся доля держав і народів. Нічого не вдіяли всі зусилля дипломатії, щоб вдержати в Європі мир. Буря війни суне на Європу і нічо її не спинить.

Суне отся буря передовсім на держави, в склад яких входить український нарід. Український нарід належить до тих народів, на які війна і її наслідки наляжуть найбільше. В таку хвилю нарід, що хоче жити, мусить мати одну думку і одну волю і ту свою волю перемінити в діло, яке заважило би в історії держав і народів.

І тому в сій хвилі представники українського народу в Галичині, всіх політичних напрямів, які лучить один національний ідеал, зібрали ся в Головну Українську Раду, яка має бути висловом одної думки і одної волі українського народу і показувати йому дорогу до діла, яке жде його в теперішній хвилі.

Ми не є прихильники війни, ми разом з цілим культурним світом уважаємо мир найціннішим добром людскости. Але бувають в історії держав і народів хвилі, коли війна являєть ся неминуча. І коли не можемо війни відвернути, то мусимо старати ся, щоб ті жертви, яких вона від нас вимагає, не пішли марно, щоби кров батьків принесла добро дітям.

Дорога, яка веде до сього, ясна.

Війни хоче цар російський, самодержавний володар імперії, яка є історичним ворогом України. Царі російські зломали Переяславський договір, яким вони обовязали ся були — шанувати самостійність України, — і поневолили вільну Україну. Царська імперія: протягом трьох століть веде політику, яка має за

ціль відобрати поневоленій Україні національну душу і зробити український нарід частею російського народу. Царський уряд відобрав українському народови його найсвятійше право, — право рідної мови. В царській Росії нинішного дня найбільше поневолений — український нарід.

І коли Росія хоче війни, то говорить з неї та ненаситність, яка червоною ниткою тягне ся через усю історію сеї імперії, що з московського князівства, загарбуючи все нові землі, поневолюючи народи, — розросла ся в кольос, який від ряду літ загрожує загально-європейському мирови і загально-людському поступови, культурі і життю народів.

Та ненаситність царської імперії загрожує також нашому національному життю. Історичний ворог України не може спокійно дивити ся, що не вся Україна в його руках, що не весь український нарід стогне поневолений під його пануванням, що існує часть української землі, де український нарід не є винятний зпід права, де він може жити своїм національним життям...

Ідучи війною на австро-угорську монархію, Росія грозить загладою також українському національному життю, яке знайшло охорону в конституційнім ладі австрійської держави. Побіда Росії мала би принести українському народови австро-угорської монархії те саме ярмо, в яким стогне 30 мільонів українського народу в російській імперії.

І тому наша дорога ясна.

Вже підчас попередного австрійсько-російського напруження — зїзд найвизначніших діячів усіх українських партій Галичини, який відбув ся у Львові 7. грудня 1912. р. заявив, що з огляду на добро і будучність українського народу, на випадок оружного конфлікту між Австро-Угорщиною і Росією, ціла українська суспільність однозгідно і рішучо стане по стороні Австро-Угорщини, проти російської імперії, як найбільшого ворога України.

Так і теперішня хвиля кличе український нарід стати однодушно проти царської імперії, при тій

державі, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку.

Дотеперішня пасивність австро-угорської політики супроти затій російського царизму була все визискувана на шкоду інтересів австро-угорської монархії і її народів, а передовсім на шкоду самостійного національного розвитку нашого народу. І тому тепер нашим святим обов'язком є покласти всі свої сили на жертвеннику боротьби за будучність рідної країни.

Побіда австро-угорської монархії буде нашою поразкою. І чим більше буде поразення Росії, тим швидше вибе година визволення України.

Український Народі!

Тільки той нарід має права, що вміє їх здобути. Тільки той нарід має історію, що вміє її творити рішучими ділами.

Головна Українська Рада кличе Тебе до діла, яким Ти здобудеш нові права, утвориш новий період в своїй історії, займеш належне місце в ряді народів Європи.

Нехай же сей поклик знайде відгомін в кожному українським серці! Нехай збудить в нашій народі давнє козацьке завзяття! Нехай вся наша суспільність буде не тільки видцем, але як найдіяльнішим учасником грядучих подій! Нехай віддасть всі свої матеріальні і моральні сили на те, щоб історичний ворог України був розбитий!

До бою — за здійснення ідеалу, який в теперішню хвилину зєднує ціле українське громадянство!

Нехай на руїнах царської імперії — зійде сонце вільної України!

Львів, 3. серпня 1914. р.

За Головну Українську Раду: д-р Кость Левицький, голова, — Михайло Павлик, Микола Ганкевич, заступники голови, — д-р Степан Баран, секретар. Члени: Микола Балицький, Іван Боберський, Іван Кивелюк, д-р Микола Лагодинський, д-р Михайло Лозинський, Теофіль Мелень, Володимр Темницький, д-р Кирило Трильовський, д-р Володимир Старосольський, д-р Льонгин Цегельський“.

Отсе був наш заповіт політичний, яким ми виряджали наш нарід на війну...

Рівночасно видав Союз українських парламентарних і соймових послів з Буковини відозву до українського народу на Буковині. Сю відозву підписали: Микола Василько, президент, — Єротей Пігуляк, Юрій Лисан, заступники президента, — та о. Теофіль Драчинський, віцемаршалок краю.

Опісля видав наш гр. кат. Єпископат — пастирський лист, з огляду на воєнні події.

Президія Кола Польського проголосила декларацію, в котрій між иншим сказала: ..вірмо, що нарід наш, котрий стільки перетерпів, верне до своїх всеживих і однаких прав, як живе та постійне почутте справедливости.

А визначнійші руссофіли, як Дудикевич, Глушкевич і инші втікли до Росії... Отсе була їх воєнна диспозиція...

Вкінці, в дні 6. серпня 1914. р. поєднала Головна Українська Рада начальні управи наших стрілецьких організацій в одну Українську Боеву Управу. Вона стала одинокою старшиною організації українських добровольців, які одержали назву: Українських Січових Стрільців. Начальником секції акційної установлено Теодора Рожанковського, а секції організаційної д-ра Кирила Трильовського.

117. Союз визволення України.

З вибухом війни зорганізував ся у Львові, дня 4. серпня 1914. р., Союз визволення України, як безпартійна політична репрезентація російських Українців, створена на час війни для пропаганди ідеї самостійности України. Президію Союзу творили: Володимир Дорошенко, Андрій Жук, Маріян Меленевський і Олександр Скоропис-Гюлтуховський.

„Союз визволення України“ видав поклик: До українського народу в Росії! — без підписів і дати. Опісля, під датою: 25. серпня 1914. р.

видав відозву: An die öffentliche Meinung Europas, — з підписами: Д. Донцова, В. Дорошенка, М. Меленевського, А. Скоропис-Йолтуховського, М. Залізняка і А. Жука. Головна Українська Рада у Львові видала поклик мобілізаційний: Війна за волю України!

Наша вся мобілізація: політична і військова — зєдналась під прапором Головної Української Ради. Ми були свідомі, що гряде великий час і тому виставили ми соборний національний ідеал: Вільна Україна! За здійснення сього ідеалу ми пішли у війну і наш нарід сказав: Війна за Україну! Се був новочасний і спільний наш клич національний. Наша орієнтація на Австрію і осередні держави — се був той шлях, що мав нас довести до соборної України. Між царською Росією і Європою мав стати схоронний вал: Україна...

Відень, 19. квітня 1925. р.

НА ЗАКІНЧЕННЄ.

„Галичанко люба, мила,
Щоби ти ся не вмилила!
Та чи зійде, що посієш?
Може дармо робиш, сієш?“
З „Весни“ *Йкова Головацького.*

Доходжу до закінчення огляду подій нашого національно-політичного відродження, що творять історію політичної думки галицьких Українців від 1848. р. до р. 1914, — в котрім світова війна перервала сей органічний процес наших визвольних змагань.

Той огляд зачав я роком 1848, що був тоді „весною народів“, бо в отсім році вийшов наш хліборобський нарід в Австрії¹⁷⁰⁾ — зпід панщини та в тім переломовім моменті першої конституції мав він забезпечити своє право на питомій землі. Наш нарід тоді прокинувся та став підніматись, поборюючи, хоч з початку несміло, всякі супротивности.

Та коли ми відсвяткували 50. літні роковини знесення панщини (1898) і оглянули ся: що придбали за той час, — то ми увиділи тут власними очима: самостійний нарід руський (український), відроджений до нового життя. Ми тоді вийшли вже були з снохи українства „на літературних позвах“ — з Польщею і Московщиною...

Дальші періоди сього огляду, по здобуттю загального права виборчого до парламента, виказують нам вже живі змагання свідомої української нації.

В тих часах зайшло більше важних подій, — що треба було докладно представити і пояснити, щоби відкрити струї, котрими пробивалась у нас думка політична.

¹⁷⁰⁾ Пр. пор. Іван Заневич (д-р Остап Терлецький): Знесення панщини в Галичині, Львів, 1896.

В тих періодах мені часто приходилось згадувати також про свою діяльність, наслідом мого провідного становища в політиці галицьких Українців. І в отсім я старав ся бути обективним супроти себе і супроти

о. Григорій Шашкевич

других, бо-ж моя діяльність політична не була відокремлена від загалу нашого народу, — а як раз виходила із збірної думки зорганізованого національного громадянства.

Та як оглянемо ся на давнїйше і недавнє минуле, то мусимо признати, що ті давні покоління галицьких Українців вийшли з самих почувань на досвітку, не маючи за собою майже нічого, окрім маси народної, та опісля жили вони у безнастанній боротьбі за своє національне єствування і за права української нації, — що відтак росла майже на очах. І отся боротьба, не затрачуючи провідної думки політичної, поширювалась самоочинно на всі області нашого життя національного. Тут справа самостійности нашої мови і нашого народу; там наші права політичні в межах Австрії; тут знова економічне визволення нашого народу: рільничі штрайки, зарібкова еміграція і господарські установи; там далі боротьба про наші культурні домагання: про рідну школу і український університет; а тут іще наше правно-політичне становище в краю і державі; загальне право виборче, — і так далі аж до відновлення думки політичної про національну територію, єдність українського народу і змагання до держави української. А те все на протязі кількадесяти років ішло так скорим темпом, що годі було всего відразу наладати і устійнити.

Тому такий збіг подій може декому видавати ся, наче хаос в наших політичних змаганнях, хоча в отсім була все провідна думка: скріплювати національно, соціально і економічно політичне становище нашої української нації. Та отсе живе змагання національне остаєть ся заповітом давного покоління для грядучого покоління української нації.

А на закінченне, вважаю за вказане зясувати іще деякі важнїйші події політичні, щоби усунути всякі неясности і недорозуміння.

До тих подій належить так звана „нова ера“ з р. 1890. Проголошена в Соймі галицькім, устами п. Юліяна Романчука і товаришів, програма порозуміння з Австрією і з Поляками, мала на меті зміну неприхильної системи правительства супроти українського народу, а годі її розу

Микола Костомарів

міти так, наче протегуваннє сих Українців, що будуть іти правительству на руку і мовчати про кривди народу. Така демагогічна критика, форсувана свого часу деякими групами нашого громадянства, була несправедлива і незгідна з правдою, що стверджую як очевидець відносних подій.

Натомісць инше питання є, чи пізнійша політика угодоўців пп. Олександра Барвінського, Анатолія Вахнянина і товаришів

Юліян Романчук

була оправдана і доцільна, чи навпаки невказана і неоправдана. Та про се говорять самі події, що опісля зайшли. Тому отсю пізнійшу новоерську політику треба відріжнювати від самого започаткування до наближення і порозуміння з австрійським правительством і з Поляками, щоби таким способом виднати спромогу до свобіднійшого розвою і поступу нашого народу під Австрією, у всіх напрямх його діяльности.

Другою подією, що досі осуджуєть ся невірною і неширою, є орієнтація нашої політики в часі світової війни — на Австрію, зглядно на осередні держави. Отся витична лінія нашої думки політичної мала свою головну причину в тім, що на противнім боці між державами порозуміння (антанти) — була царська Росія, найбільший ворог України. Отсей момент був вирішуючим аргументом для всіх українських партій галицької землі. Колиж всі наші українські партії на зїзді з 7. грудня 1912. р. станули однодушно на сій напрямній плятформі і проголосили її з початком війни, в маніфесті Головної Української Ради в 1914. році, то опісля не було спростоги змінювати її на політику дволичности.

Галицькі Українці були добре свідомі того, що вони є частиною великої української нації, і тому як раз їх політична думка мала на меті: погодити визвольні змагання найбільшої частини нашої нації, значить російської України, з її західним відломом, галицькою землею.¹⁷¹⁾

З отсею справою вяжуть ся дальше питання про соборність України. Те питання і його самозрозуміла розвязка — були до якогось часу у нас демагогічним коником до героїчного нападу своїх на своїх — під кличами докорів на адресу галицького сепаратизму, загумінку і т. и. А хто мав би еще сумніви в отсім питанню, най уважливо прочитає маніфест Головної Української Ради у Львові з дня 3. серпня 1914. р., з котрим галицькі Українці пішли на війну, щоби Україну визволяти з неволі російського царату.

В газетній статті „Української Ради“ під заголовком: „За новий тип громадянина“ — вичи-

171) Тут годить ся примітити, що особистих непорозумінь та подекуди тактичних різниць між придніпряньськими і галицькими Українцями не мож брати на рахунок національної ідеології. Такі недорозуміння бували у нас й за часів Михайла Грушевського. Останним разом найприкрійший був конфлікт з проф. Мих. Грушевським, в Науковім Товаристві імені Шевченка у Львові, в р. 1913, — але й отсе не змінило і не було в силі змінити нашого ідейного відношення до великої України.

тав я тогід таке: „До одного з останніх галицьких намісників в одній справі явила ся делегація з чільних політичних діячів і на випадок невиконання її домагання загрозила масовим відрухом. Намісник (мабуть Бобжиньскі) цинічно відповів: „Грозите революцією? Один баталіон війська і по вашій революції! Я знаю вашого хлопа“. Делегація вийшла з палати „під кавками“, а один з її членів з пересерддям сказав: „Бестія знає психольогію нашого хлопа...“

Наші люде любують ся у всяких поговірках, тому скажу, що таких погрожувань не було ані з одної ані з другої сторони.

Натомісьць, намісник граф Андрій Потоцкі з нагоди нашого великого віча на високім замку у Львові, в лютім 1906. р., в справі загального права виборчого, не хотів дозволити на демонстраційний похід через місто і зажадав був війська для скріплення міської поліції, щоби розігнати намірений похід. Про отсю подію розмовляв я з д-ром Євгеном Олесницьким і з відсі взяли ся всякі легенди на сю тему.

Підносить ся у нас також, начеб Ахилевою пятою української політики під Австрією було те, що вона своїм обличчям була звернена до Відня, та що чорно-жовті стовпи були тією межою, якої вона в своїй акції в масах не переступала. Але такі помічування не є стійні, бо отсеж є samozрозуміле, що громадяне відносної держави, в котрій живуть і мають умови життя, — з природи річи і конечности звертають ся обличчям до осередку своєї держави і се не приносить їм ніякої втрати. А що-до чорно-жовтих стовпів, то вони ніколи не здержували української пропаганди на Придніпрянщині, а навпаки були охоронними дверми супроти переслідувань великої України, — бо та пропаганда була в інтересі політики Австрії супроти Росії. Та правди нікуди закрити!..

Та іще один закид переслідує нашу передвоєнну генерацію за те, начеб вона творила з гори, не з долів, не з низин. Отсей закид не

є оправданий, бо передвоєнна генерація з половини минулого століття зійшла була на низини і якраз дуже глибоко і односторонно. Вона уважала одинокою основою нації: хліборобський нарід сільський. „Chłop i por“ казали на те Поляки і заперечували нам права нації. Хлоп се одинока суспільність, — духовенство — одинокий провідник того народу. Через те занедбалось наше міщанство і інтелігенцію, що в значній частині перейшли на иншу сторону.¹⁷²⁾

В отсім змаганню знаменний є погляд першого виділу Товариства „Просвіта“, висказаний в році 1869, у відозві сього виділу, уміщеній в календарі „Просвіти“ на рік 1870: „Русини Галицькі, зачавши нове життє в 1848. році, через 20 літ, котрі з накладом від того часу минули, немного поступили наперед в розвою своєї народности. Правда, побільшила ся за той час руська інтелігенція; окрім руських священників маємо тепер руських учителів і урядників, маємо руські часописи, руські товариства, і по части, руський язик в школах; але цілий той поступ обявляє ся лиш в висших верствах народу, в тих верствах, котрих „непостоянність“ при народнім прапорі історія давніших часів так сумно нам доказала.

„Наша маленька, із самих майже завислих людей зложена інтелігенція не може нам ніяк дати по руки на будучність; — внішні, народним інтересам несприсяючі обстанова, моглиби в кількох роках публичне життє Русинів пригасити, а в кількох десятках літ руську інтелігенцію винародовити.

„Задля того давно вже узнали ми потребу цілий нарід, цілу масу простого люду, котрий нещасливою долею більше як у инших народів підупав, двигнути і до пізнання привести, і на тімто люді, котрий вже дав докази своєї твердості, будучність нашої народности оперти.“

¹⁷²⁾ Пр. пор. Вячеслав Будзиновський, Хлопська посілість, друге справлене виданне, Львів, 1901, стор. 191: „В силі хлопської класи — сила і будучність рускої нації.“

Направити отсе занедбаннє було журбою пізнійшого нашого українського покоління, з кінцем минулого і з початком сього століття. Тут нагадує ся мені ось яка подія. Коли на комісії виборчої реформи поставив я був домагання іменем Українського Клубу

Омелян Партицький

соймового в р. 1911., що ми жадаємо заступництва в галицькім Соймі з усіх кляс суспільних, не виключаючи й більшої посілости, як мусить бути система куріяльна задержана, — то маршалок краевий граф Станислав Бадені сказав до мене: Колиб ваші батьки були свого часу так поставили справу, то ви малиб сьогодні цілий край у своїх руках...

Таких поставлень справи з минулого, — не мож затушовувати фразою якогось неозначеного творення „з гори“, але треба збагнути дійсність, яка була, щоби сьогодні найти доцільніші шляхи та направити всі наші попередні недомагання і хиби...

Нагадаймо собі період за періодом, як від часу Головної Руської Ради з 1848. року переходили через кордон взаємини між нами а придні-пряncями, то переконаємо ся, що визвольна діяльність галицьких Українців не йшла шляхом якогось мало-душного сепаратизму, але поступала вперед з льотікою живих подій і змагань всего українського народу.

Головна Українська Рада у Львові зєдiniла в р. 1914. всі українські партії в Австрії до однодушної боротьби в імя визволення України. Та провідна думка політична в часі світової війни була у нас вже рішуча і прояснена: зробити все можливе до увільнення наших братів з під російського ярма, а опісля забезпечити свобідний розвиток українського народу в Австрії, на його національній території. Отся наша провідна думка: визволення закованого віками українського народу була не тільки почуванням одиниць з політичного проводу, — вона захопила була і одушевляла маси українського народу в Галичині і Буковині.

Отсе був плід невсипущої нашої праці в масах рідного народу, через десятки років. Вона пробудила в нашім народі віру у свободу і будучину України. Тому то, з вибухом світової війни, наш український нарід в Галичині і Буковині, не зважаючи на ніякі супротивности ані жертви — відчув своєю душею, що як раз прийшов час: у вогні добути кращу долю та своїми очима побачити нашу славу України!..¹⁷³⁾

А за здійсненне сього ідеалу поклали ми борцями тих змагань: наш найдорожший скарб національний,

¹⁷³⁾ Пр. пор. Кривавого року, Віденський ілюстрований альманах на 1917. рік, стор. 17 і д.

— покликуючи нашу молодь в ряди української армії, на війну за Україну! Отсе-ж не були фрази політичних неофітів, а великі діла народу, яких не вільно нікому легковажити або заперечувати.

В отсім воєннім гарті утвердив наш український нарід свою національну самостійність і своє право на свободне національне життя. А се є високий степень національно-політичної ідеології, що розторошує всякі легенди про рутенство, сепаратизм, або єдиний руский народ.¹⁷⁴⁾

Та за отсим наступили дальші періоди визвольних змагань української нації, — щоби собою творити державу.

...„О, ні! Не самі сльози і зітханя —
Тобі судились! Вірю в силу духа,
І в день воскресний твого повстання“...

З „Мойсея“ Івана Франка.

Віддаючи отсю працю, написану в чужому краю, до ужитку українського громадянства — я свідомий сього, що вона має свої хиби і недостатки, та критика на отсю спробу писання начерків політичних подій викаже потребу і спосіб укладання таких праць, а відтак дослідники відносних подій розяснять докладнійше політичну думку, спираючись на вказаних жерелах і матеріялах.

Моїм провідним бажаннем є те, щоби в нашій історії не лишили ся самі тільки тіни забутих предків, але також діла незабутих діячів! Тоді молоде покоління відчує діячів змагань, невдач і національного терпіння, і тоді сповнить отся праця своє завдання.

Пишучи сю працю на еміграції — я перебивав у собі скорбні думки, коли нагадував минулі щасли-

¹⁷⁴⁾ Пр. пор. проф. д-р Олександр Колесса, Погляд на історію української мови, — інавгураційний виклад, виголошений в Українському В. Університеті в Празі дня 23. жовтня 1921. — В Празі 1924.

війші дні нашої боротьби за долю народу і нації бо в моїй душі відтворювалось те сердечне почування, що іще вернуть ся часи нашого національного відродження і об'єднання політичної думки української нації.

Та до сього іще одно. Я завсе добре розумів, що служба народна є строгим обов'язком, та що вона не приносить ні достатку ні похвали, а несе з собою звичайно недостаток і мало дійсного узнання, — але проте є вона високим обов'язком, що творить вартости для сучасности і будучности нації. Таке пони-манне справи піддержувало у мене непохитну віру в національно-політичну ідеологію: треба працювати, щоби добути!

Львів, в жовтні 1926. р.

Д-р Кость Левицький.

ЗМІСТ:

	Сторона
Вступне слово.	3 — 4
Дві великі події.	5 — 10

ПЕРШИЙ ПЕРІОД, 1848 — 1860.

1. Як пробудилась політична думка.	11 — 12
2. Рік 1848. в Австрії і знесення панщини.	12 — 15
3. Початок нашої національної організації в Галичині	15 — 19
4. Заснування „Головної Руської Ради“ у Львові.	19 — 24
5. Кристалізування політичної думки.	24 — 26
6. Поглиблення національної думки Галицьких Українців.	26 — 31
7. Вибори до Сейму державного у Відні, 1848. р.	32 — 33
8. Славянський конгрес в Празі, 1848. р.	33 — 35
9. Народи Сейму державного у Відні, 1848 - 1849.	35 — 41
10. З'їзд руських учених у Львові, 1848. р.	41 — 44
11. Революція у Відні і у Львові, 1848. р.	44 — 45
12. „Головна Руська Рада“ у цісаря Фердинанда.	45 — 46
13. Абдикація цісаря Фердинанда.	47 — 48
14. Справа поділу Галичини в Кромержі.	48 — 50
15. Ім'яне засідання „Головної Руської Ради“, 1849. р.	51 — 53
16. Розв'язання Сейму державного, 7. марта 1849. р.	53 — 54
17. Національна гвардія.	54 — 55
18. Перший обхід свята свободи, 1849.	55 — 56
19. Часи абсолютизму в Австрії, 1850 - 1860.	56 — 60
20. Політика графа Агенора Голуховського.	60 — 63
21. Давні владики.	63 — 67
22. Оснування „Народного Дому“.	67 — 69
23. Азбучна справа.	70 — 71
24. На переломі шістьдесятих років.	71 — 73

ДРУГИЙ ПЕРІОД, 1861 — 1867.

1. Привернення конституції в Австрії.	73 — 75
2. Перші вибори до галицького Сейму, 1861. р.	75 — 77
3. Перші наради галицького Сейму.	77 — 81
4. Руська делегація в Раді державній у Відні, 1861. р.	81 — 83
5. Руський народний театр, 1864. р.	83 — 87
6. Прилюдний акт руссофільства в Галичині, 1866. р.	88 — 93
7. Четверта сесія Сейму галицького, з кінцем 1866 р.	93 — 97
8. Протест наших послів сеймових, 1867. р.	97 — 100
9. „Молода Русь“, перший процес повстання народної партії, 1861 - 1867.	100 — 102
10. Урядова газета „Русь“, 1867.	102 — 103